كشف الباري عما في صحيح البخاري

تصنیف

حضرت مولانا سلیم اللہ خان

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

کتاب فضائل القرآن، کتاب النکاح، کتاب الطلاق

مؤلف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان مدظله العالی
شیخ الحدیث جامعه فاروقیه کراچی
ترتیب وتحقیق ← مولانا ابن الحسن عباسی (مؤلف درس مقامات)
ترجمه ← مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

١ داحادیثو تخریج
٢ د تعلیقات بخاری تخریج کول
٣ د اسماء الرجال مختصر تعارف
٤ دګرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
٥ ماقبل باب سره د ربط په باره کښې پوره تحقیق
٦ د شرحې د هرې خبرې په حاشیه کښې حواله ورکول
٧ د ترجمة الباب مقصد په بیانولو کښې پوره تحقیق
٨ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
٩ دحدیث اطراف بیانول چه په بخاری کښې داحدیث په کوم کوم ځائې کښې دې

جلد ١٢

خورونکی فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور
موبائل:- ٠٣٢١٩٠٩١٨٣٥

فهرست مضامين

شمیره	مضمون	صفحه

شميره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

۱۶-بَابُ الْأَكْفَاءِ فِي الدِّينِ

۱۷- بَابُ الْأَكْفَاءِ فِي الْمَالِ وَتَزْوِيجِ الْمُقِلِّ الْمُثْرِيَةَ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیرہ	مضمون	صفحہ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیرہ	مضمون	صفحہ

۶۸- بَاب الْوَلِيمَةِ وَلَوْ بِشَاةٍ

۷۱- بَاب حَقِّ إِجَابَةِ الْوَلِيمَةِ وَالدَّعْوَةِ وَمَنْ أَوْلَمَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَنَحْوَهُ

۷۶- بَاب هَلْ يَرْجِعُ إِذَا رَأَى مُنْكَرًا فِي الدَّعْوَةِ

۷۸- بَاب النَّقِيعِ وَالشَّرَابِ الَّذِي لَا يُسْكِرُ فِي الْعُرْسِ

۸۲- بَابُ حُسْنِ الْمُعَاشَرَةِ مَعَ الْأَهْلِ

شمیره	مضمون	صفحه

صفحه	مضمون	شمیره

شمیره	مضمون	صفحه

شميره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

۲۶- بَابُ يَبْدَأُ الرَّجُلُ بِالتَّلَاعُنِ

۲۸- بَابُ التَّلَاعُنِ فِي الْمَسْجِدِ

۳۲- بَابُ التَّفْرِيقِ بَيْنَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ

شمیره	مضمون	صفحه

۳۷- بَابُ وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

۳۹- بَابُ قِصَّةِ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ

۴۰- بَابُ الْمُطَلَّقَةِ إِذَا خُشِيَ عَلَيْهَا فِي مَسْكَنِ زَوْجِهَا أَنْ يُقْتَحَمَ عَلَيْهَا أَوْ تَبْذُوَ عَلَى أَهْلِهَا

شمیره	مضمون	صفحه

....

یو وضاحت

کتاب فضائل القرآن: الاحادیث (۴۶۹۴- ۴۷۷۵)

د صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن په ۳۷ بابونو مشتمل دې او په دې کښې امام بخاری ټول (۹۹) احادیث مرفوعه ذکر کړی دی په دې کښې د معلق او متابعاتو تعداد اتلس دې او باقی ۸۱ احادیث موصوله دی ۷۳ احادیث په کښې مکرر دی یعنی هغه مخکښې تیر شوی دی او باقی ۲۶ احادیث هغه دی چه امام دلته په اول ځل ذکر کړی دی د فضائل قرآن د یوولسو احادیثو نه علاوه باقی ټولو احادیث امام مسلم رحمه الله هم نقل کړی دی په دې وجه ددې باب اکثر احادیث متفق علیه دې کتاب فضائل القرآن کښې امام بخاری رحمه الله د صحابو رضی الله عنهم او سلف صالحینو اووه آثار هم نقل کړی دی ـ

....

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

حامداً ومصلياً:

د مرتب درخواست: دصحیح البخاری د جلد ثاني نه د کشف الباری دريم جلد ستاسو په لاسونو کښې دې داپه کتاب فضائل القرآن،کتاب النکاح او کتاب الطلاق باندې مشتمل دې کتاب التفسير د کتاب المغازی نه درې کاله ورسته راغلې وو ددې دريم جلد په ترتيب ،تحقيق ، تعليق او کتابت او طباعت کښې دوه کاله وخت اولګيدلو ،دکشف الباری کتاب المغازی اوکتاب التفسير هريو د جدا جدا موضوع په وجه دمستقل کتاب حيثيت لرى همدا شان دا جلد هم د جدا موضوع په وجه د مستقل کتاب حيثيت لرى دا جلد چه د صحيح البخاری د کومې حصې په تشريح مشتمل دې په دې حصه کښې امام بخاری رحمه الله د انسان د ازدواجي ژوند متعلق د نبی کريم ﷺ احاديث مبارکه او د صحابه رضي الله عنهم او سلف صالحينو رحمهم الله آثار او اقوال خپل خاص او منفرد اسلوب سره جمع کړى دى امام بخاری رحمه الله په کتاب فضائل القرآن کښې (۳۷) بابونه ،کتاب النکاح کښې (۱۳۱) بابونه او کتاب الطلاق کښې (۵۳) بابونه قائم کړى دى نو په دې جلد کښې ټول (۲۱۲) بابونه دى دا بابونه په(۳۳۵) مرفوع،احاديثو او د حضرات صحابه کرامو رضي الله عنهم او سلف صالحينو رحمهم الله په (۱۳۳) آثارو باندې مشتمل دې

مرفوع احاديثو کښې (۳۲۷) احاديث مکرر دى او (۱۱۸) احاديث په اول ځل امام بخاری رحمه الله ذکر کړى دى دغه په اول ځل راغلى احاديثو په تخريج کښې په حاشيه کښې د صحاح سته نه شوې دې کتاب النکاح کښې امام بخاری رحمه الله د رضاع مسائل هم بيان کړى دى دغه شان کتاب الطلاق کښې د لعان، ظهار او عدت مسائل هم راغلى دى.

په ترتيب او تحقيق کښې هم د دغه امورو خيال ساتل شوې دې د کوم ذکر چه مخکښې جلدونو کښې شوې دې ترجمة الباب ، د امام بخاری رائې او رجحان ، د ائمه اربعه مسلك، او بحث طلب مسائلو کښې د دوی د دلائلو د وضاحت اهتمام شوې دې د هر کتاب په ابتداء کښې د هغې سرسری تعارف هم کړې شوې دې

دې عظيم علمى کار دپاره چه د کوم علمى ، روحانى ، او جسمانى قوتونو او صلاحيتونو د روښانه لالټين ضرورت دې د خپل ژوند په بيايان کښې د لرې لرې پورې د هغې رڼرا نه ښکارى خو په دې خيال زما همت کلك او زياتيږى چه الله جل شانه کمزوزې ګياه لره د درونډ غر د استحکام عطاء کولې شى بې وسه ميږې د سليمان عليه السلام ملګرې کولې شى يوې ذره ته وسعت او فراخوالې ورکولې شى اود مخالف موسم بې رونقۍ د فصل ګل په رونقونو بدلولې شى.

الله تعالى خالص په خپل فضل او کرم سره د د رې جلدونو د ترتيب کولو توفيق ماته نصيب کړه او د هغه د فضل نه مې دا اميد دې چه هم دغه شان به راتلونکى جلدونه هم مکمل شى

آخر کښې د لوستونکو نه د حضرت شيخ الحديث دامت برکاتهم د صحت او عافيت دپاره د خصوصى دعاګانو درخواست دې چه دا کار الله تعالى د هغوى د شفقت په سيورى کښې مکمل کړى اودې ناکاره ته د باقى حصو دتکميل توفيق نصيب کړى او په وختونو کښې برکت او د ترتيب او تحقيق په مراحلو کښې آسانى پيدا کړى آمين _ وصلى الله على خير خلقه محمد وآله وصحبه اجمعين

ابن الحسن عباسى

۱۵ ذى قعده ۱۴۲۰ هـ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۶۹=كِتَابُ فَضَائِلِ الْقُرْآنِ

امام بخاری د کتاب ا لتفسیر نه روسته کتاب فضائل القرآن ذکر کړو د دواړو بابونو په مینځ کښې مناسبت بیخی ښکاره دې د ابو ذرد نسخې نه علاوه باقی نسخو کښې لفظ د کتاب په دې مقام کښې نشته (۱)

فضائل جمع د فضیلة ده دا د ((نقیصیة)) ضد دې د فضل او فضیلت دواړو یوه معنی ده (۲)

آیا د قرآن یوه حصه د بلې حصې نه افضله ده او که نه ؟ ؟

په دې مقام کښې د فضائل قرآن د مناسبت په وجه یو بحث کیږی چه د قرآن کریم بعضې حصه د بعضې نورو حصو نه افضله وی که نه ؟ په دې مسئله کښې اختلاف دې او دا اختلاف د دویمې هجرئ صدئ نه پس هغه وخت پیدا شو چه د خلق القرآن مسئله رااوچته شوه د دې نه مخکښې په دې مسئله کښې هیڅ قسم اختلاف نه وو د قرآن کریم د بعضې سورتونو او خاص آیاتونو متعلق چه فضائل راغلی دی په هغې کښې هیڅ قسم تاویل ته ضرورت پیښ شوې نه وو خوپه دویمه هجری صدئ کښې چه کله د خلق القرآن مسئله رااوچته شوه او جمهور اهل سنت او ائمؤ د معتزله فرقې په رد کښې د کلام الله د غیر مخلوقیت عقیدې وضاحت اوکړو هغه وخت دا مسئله مخې ته راغله (۳)

د معتزلؤ په نیز کلام الله چونکه مخلوق دې او د مخلوق په ما بین کښې د تفضیل نه انکار نشی کیدې په دې وجه د قران د یوې حصې افضل کیدل د بلې حصې نه دهغوی په نیزخه د اشکال خبره نه ده خودومره ده چه اهل سنت په نیز په دې مسئله کښې دوه مذهبه پیدا شول

① د امام ابو الحسن اشعري ،قاضی ابو بکر باقلانی ، احمد بن کلاب او د متاخرینو شافعیه مذهب دا دې چه قرآ کریم کښې تفاضیل نشته یعنی دا اووئیل چه د قرآن کریم بعضې حصه د بعضې نورې نه افضله ده صحیح خبره نه ده (۴)

یوه وجه ده دا چه که یوه حصه د بلې نه افضله ومنلې شی نو د مفضل علیه د ناقصیت وهم پیدا کیږی او قران خو د هر قسم نقصان نه پاک دې (۵)

دویمه وجه دا ده چه کلام الله د الله تعالی صفت قدیمه دې اوپه صفات قدیمه کښې تفاضل جائز نه دې پهدې وجه د تاضل قول صحیح نه دې بلکهٔ ابوعبدالله دراج په دې موضع باندې مستقله رساله تفاصل لیکلې ده او په هغې کښې په امتناع د تفاضل باندې د اهل سنت اجماع نقل کړې ده لکه هغه لیکی: ((أجمع أهل السنة على أن ما ورد في الشرع مما ظاهره المفاضلة بين

---

۱) فتح الباری (۹/٤) وعمدة القاری (۲۰/۱۱)_

۲) عمدة القاری (۲۰/۱۱)_

۳)فتاوی ابن تیمیة کتاب التفسیر (۱۷/۵۳)_

٤) التعلیق الصبیح (۳/۳۲)_

۵) فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیه کتاب التفسیر (۱۷/۶۹)_

آى القرآن وسورة ليس المراد به تفضيل ذوات بعضها على بعض إذ هم كله كلام الله وصفة من صفاته بل هو كله لله فاضل كسائر صفاته الواجب لها نعت الكمال»(۳)
باقى كومو آياتونو يا سوتونو ته چه افضل يا اعظم وئيلې شوې دى دا حضرات ئې دوه مطلبه بيانوى
① يو دا چه د افضل او اعظم نه مراد عظيم او فاضل والې مراد دې يعنى ددې نه مقصود نفس فضيلت او عظمت دې د بل څيز په مقابله كښې اعظم او افضليت مراد نه دې (۴) يا افضل او اعظم ئې ورته په اعتبار د ثواب او جزاء وئيلې دې يعنى دغه حصه د بلې حصې نه د ثواب په اعتبار سره افضله او غوره ده او د ثواب په اعتبا سره په تفاضل كښې د چا اختلاف نشته ځكه چه ثواب او جزاء مخلوق دې او په مخلوق كښې تفاضل د ټولو په نيز صحيح دې (۱)
② دويم مسلك د جمهورو امت او ائمه اربعه دې چه د قرآن كريم بعضې حصه د بعضې بلې حصې نه افضل ده (۲)
د دې حضراتو مستدلات هغه نصوص دى په كومو كښې چه د مختلفو آياتونو او سورتونو فضيلت او عظمت او خاص اهميت بيان شوې دې چه منجمله د هغې نه څو فضائل راروان دى مثلاً آية ا لكرسىٔ ته د قرآنى آياتونو سردار وئيلې شوې ده سورة يسين ته قلب القرآن وئيلې شوى دى سورة اخلاص د ثلث القرآن مساوى ګڼړلې شوې دې دا ټول نصوص په دې خبره دلالت كوى چه د قرآن يوه حصه به په بله حصه افضليت لرى
پاتې شوه دا خبره چه بعضو لره په بعضو فضيلت وركړې شى نو د مفضل عليه د نقص وهم لازميږى دا څه وزنى دليل نه دې يو څيز كه د بل څيز په مقابله كښې افضل اوګڼړلې شى د هغې مطلب هيڅكله دا نه وى چه ګويا دا بل څيز ناقص دې بعضې انبياء د نورو انبياؤ نه افضل دى خو ددې مطلب دا نه دې چه مفضل عليه كښې نقص يا كمې او كوتاهى موجود ده بيا كه چا ته دا وهم واقع كيږى نو د هغه د وهم په وجه خو دا صحيح او صريح روايات نشى رد كولې دا د جمهورو عالمانو مسلك دې (۳)
لكه علامه ابن تيميه رحمه الله چه ليكى :«والقول بأن كلام الله بعضه أفضل من بعض هو القول المأثور عن السلف وهو الذى عليه أئمة الفقهاء من الطوائف الأربعة وغيرهم»(۴)
مثلاً قل هو الله احد او «تبت يدا أبى لهب» دا دواړه دا لله تعالى كلام دې خو د متكلم فيه په اعتبار سره دواړو كښې تفاضل دې يو كښې متكلم فيه د الله تعالى جل شانه ذات او صفات دى او په دويم كښې يو كافر متكلم فيه دې په دې اعتبار سره په دواړو كلامونو

---

۱) فتاوى شيخ الإسلام ابن تيميه (۷۳\۱۷)_
۲) فتاوى شيخ الإسلام ابن تيمية (۶۹\۱۷)_
۳) مجموع فتاوى شيخ الإسلام ابن تيمية (۱۳\۱۷ ، التعليق الصبيح :۳۲/۳)_
٤) مجموع فتاوى شيخ الإسلام احمد بن تيمية كتاب التفسير (۱۳\۱۷)_

کښې تفاوت او تفاضل دې (۱)
په قرآن کريم کښې د تفاضل دا اختلاف په حقيقت کښې په يو بل مشهور اختلاف باندې مبنى دې او هغه دا چه کلام الله شئ واحد دې که شئ متعدد ، د اشاعرؤ په نيز کلام الله شئ واحد دې په دې کښې هيڅ قسم تنوع او تعدد نشته او کله چه تنوع او تعدد نشته نو خپل مينځ کښې د تفاضل سوال نه پيدا کيږی ليکن د نورو عالمانو په نيز کلام الله شئ واحد نه دې لکه علامه قسطلانى چه تقديم وتاخير ليکى :

((ولعل الخلاف فى هذه المسئلة يلتفت إلى الخلاف المشهور أن كلام الله شئ واحد أم لا وعند الشعرى أنه لايتنوع فى ذاته بل بحسب متعلقاته وليس لكلام الله الذى هو صفة ذاته بعض لكن بالتاويل والتعبير، وفهم السامعين اشتمل على أنواع المخاطبات ولولا تنزله فى هذه المواقع لما وصلنا إلى فهم شئ منه)) (۲)

بَاب كَيْفَ نَزَلَ الْوَحْيُ وَأَوَّلُ مَا نَزَلَ

دصحيح بخارى په اکثرو نسخو کښې د ((نزول الوحى)) لفظ دې نزول مصدر دې خو د ابو ذر په نسخه کښې د ((نزل الوحى)) الفاظ دى يعنى د مصدر په ځائې ((نزل)) د ماضى صيغه ده (۳)
د حافظ ابن حجر رحمه الله نه په دې مقام کښې تسامح واقع شوې دې هغوى نزول ته د جمع صيغه وئيلې ده (۴)
علامه عينى رحمه الله دوى راګير کړى دى او ليکى

((وقال بعضهم كيف نزول الوحى بصيغة الجمع قلت كأنه ظن من عدم وقوفه على العلوم العربية لفظ النزول جمع وهو غلط فاحش وإنما هو مصدر من نزل ينزل نزولاً)) (۱)

قوله: قال ابن عباس المهيمن: الأمين، القرآن أمين على كل كتاب قبله: د سورة مائدې په آيت نمبر (۴۸) کښې دى ((وأنزلنا إليك الكتاب بالحق مصدقاً لما بين يديه من الكتاب ومهيمناً عليه)) يعنى مونږ په تاسو داسې يو ربښتينې کتاب نازل کړې دې چه د مخکنو کتابونو تصديق کونکې دې او د هغې د مضامينو نګهبان دې
علامه شبير احمد عثمانى رحمه الله د دې آيت لاندې ليکى :
د مهيمن څو معانى بيان شوى دى امين ، غالب . حاکم ، نګهبان ، او محافظ او د هرې معنى په اعتبار سره قرآن کريم د مختلفو کتابونو دپاره مهيمن کيدل صحيح دى د الله تعالى چه کوم امانت په تورات . انجيل او نورو آسمانى کتابونو کښې وديعت کړې شوى

---

۱) فتاوى شيخ الإسلام ابن تيمية (۱۷\۶۷،۶۸)_
۲) ارشاد السارى (۱۱\۲۵٤)_
۳) ارشاد السارى (۱۱\۲۵٤)_
٤) فتح البارى (۹\٤)_

وود زیاتی ځیز سره په قران کښې محفوظ دی په هغې کښې هیڅ خیانت نه دې شوې او کوم چه فروعي ځیزونه په هغه کتابونو کښې د مخصوص مخاطبینو یا د زمانې د حال موافق وو هغه قرآن منسوخ کړل او کوم حقائق چه نا مکمل وو د هغې ئې تکمیل اوکړو او کومه حصه چه د موجوده وخت په اعتبار سره غیر مهمه وه هغه ئې بیخي پریخوده (۲)

دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما دا تعلیق عبدبن حمید په خپل تفسیر کښې موصولاً نقل کړې دې فرمائی (۳)

[۴۶۹۴] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ مُوسَى عَنْ شَيْبَانَ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ أَخْبَرَتْنِي عَائِشَةُ وَابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ قَالَا لَبِثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرَ سِنِينَ [ر: ۳۶۹۵]

د عبیدالله بن موسی استاذ شیبان بن عبدالرحمن دې چه کنیت ئې ابو معاویه دې دده شیخ یحی بن ابی کثیر دې او د یحیی شیخ ابو سلمه بن عبدالرحمن بن عوف دې دا حدیث په کتاب المغازی کښې تیر شوې دې (۱)

[۴۶۹۵] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ أُنْبِئْتُ أَنَّ جِبْرِيلَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ أُمُّ سَلَمَةَ فَجَعَلَ يَتَحَدَّثُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأُمِّ سَلَمَةَ مَنْ هَذَا أَوْ كَمَا قَالَ قَالَتْ هَذَا دِحْيَةُ فَلَمَّا قَامَ قَالَتْ وَاللّٰهِ مَا حَسِبْتُهُ إِلَّا إِيَّاهُ حَتَّى سَمِعْتُ خُطْبَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخْبِرُ خَبَرَ جِبْرِيلَ أَوْ كَمَا قَالَ قَالَ أَبِي قُلْتُ لِأَبِي عُثْمَانَ مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا قَالَ مِنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ [ر: ۳۴۳۵]

معتمر بن سلمان فرمائی چه ما د خپل والد سلیمان نه اوریدلی وو او هغه د ابو عثمان عبدالرحمن نهدی نه نقل کړی دی چه ماته خبر راکړې شوې وو چه حضرت جبرئیل علیه السلام نبی کریم ته راغلو او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره ام سلمه رضي الله عنها موجوده وه حضرت جبریل علیه السلام په خبرو کولو شروع اوکړه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د ام سلمې رضي الله عنها نه تپوس اوکړو دا څوک دې؟ هغې عرض اوکړو دا دحیه (صحابی) دې بیا چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم پاځیدو نو حضرت ام سلمې عرض اوکړو قسم په رب ما خو دې دحیه رضي الله عنه ګنړلو تر دې چه ما د رسول الله خطبه واوریده چه هغوی د حضرت جبریل علیه السلام خبرې نقل کولې (دهغې نه اندزه لګیده چه د نبی صلی الله علیه وسلم ته چه څوک راغلې وو هغه حضرت جبریل علیه السلام ووچه د دحیه رضي الله عنه په شکل کښې راغلې وو)

قوله: قَالَ أَبِي قُلْتُ لِأَبِي عُثْمَانَ مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا: معتمر بن سلیمان فرمائی چه زما پلار (سلیمان) وئیلی دی چه ما د خپل شیخ ابو عثمان نه تپوس اوکړو چه تا دا حدیث د چا نه اوریدلې دې ؟ نو ابو عثمان اوفرمائیل چه ما د حضرت اسامه بن زید رضي الله عنه نه اوریدلې دې چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم محبوب وو

په پورتنی سند کښې ابو عثمان حدیث مرسل بیان کړې دې ددې وجې د هغوی شاګرد

---

۱) صحیح البخاری کتاب المغازی رقم الحدیث (۴۶۴۴) ص: ۹۲۰)_

سليمان د هغوى نه تپوس اوكړو چه تاسو د چا نه اوريدلې دې نو هغوى د حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه نوم اوخودلو_

خطبه د كوم څيز متعلق وه؟ ددې حديث متعلق دا خبره پاتې كيږى چه په دې خطبه كښې رسول الله ﷺ كومه خبره كړې وه او كومه قصه ئې بيان كړې وه

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه ما ته په دې باره كښې داسې څه روايت ملاؤ نشو چه د هغې نه دغه معلومه شى خو ډيره ممكن ده چه په دې كښې د بنو قريظه طرف ته د تلو كوم حكم وركړې شوې وو هغه مراد وى ځكه چه په ،،دلائل بيهقى،، كښې د عبدالرحمن بن قاسم په طريق سره د حضرت عائشې رضي الله عنها نه هم دغه شان روايت منقول دې چه هغوى نبى ﷺ د سورلئ په حالت كښې د يو كس سره خبرو كولو باندې ليدلې وود خبرو نه چه اوزګار شو نبى ﷺ دوى ته تشريف راوړو نو دوى ترې تپوس اوكړوچه دا څوك وو نو نبى ﷺ اوفرمائيل دې د چا پشان وو ؟ حضرت عائشې اوفرمائيل د دحيه رضي الله عنه پشان وو نو نبى ﷺ اوفرمائيل چه دا حضرت جبرئيل وو ماته ئې د بنو قريظه طرف ته د تلو حكم اوكړو.

ددلائل بيهقى ددې روايت نه دا اخذ كولې شى چه د بخارى ذكر شوې حديث باب كښې د ((يخبر خبر جبرئيل)) نه هم دا قصه او واقعه مراد ده (١)

خو علامه عينى رحمه الله دا خبره په درې وجوه سره رد كړې ده يو دا چه په حديث باب كښې د حضرت ام سلمې ذكر دې چه هغه د نبى ﷺ سره وه او د دلائل بيهقى په روايت كښې د حضرت عائشې نوم دې دويمه دا چه راويان هم په دواړو كښې مختلف دى دريم دا چه د حديث باب نه معلوميږى چه حضرت ام سلمې رضي الله عنها نبى ﷺ په كور كښې ليدلې وو او حضرت عائشې رضي الله عنها د كور نه بهر د سورلئ په حالت كښې ليدلې وو ددې وجې په حديث باب كښې د ((خبر جبرئيل)) نه د بنو قريظه واقعه مراد نشى اخستې (٢)

خو په دواړو كښې تطبيق كيدې شى چه واقعه خو هم هغه د بنو قريظه وه خو حضرت ام سلمې او حضرت عائشې رضي الله عنهما دواړو به ليدلې وى يو په كور كښې دننه او بل د كور نه بهر، هم دا وجه ده چه علامه قسطلانى رحمه الله د علامه عينى رحمه الله د اعتراض په ترديد كښې ليكى.

((وأجاب فى إنتقاض الإعتراض : بأنه ليس فى شئ من ذلك ما يمنع إتحاد القصة فراوه كل من عائشة و أم سلمة))(٣)

[٤٩٨١] (٤) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ الْمَقْبُرِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ آمَنَ

---

١) فتح البارى (٦١٩)_

٢) عمدة القاى (١٢١٢٠)_

٣) ارشاد السارى (١١٢٥٦)_

٤) أخرجه البخارى ايضا فى كتاب الإعتصام باب قول الله ﷺ بعثت بجوامع الكلم رقم الحديث ٧٢٦٣ ومسلم فى كتاب الإيمان باب وجوب الإيمان برسالة نبينا محمد ﷺ رقم الحديث ١٥٢ ، والنسائى فى كتاب التفسير باب قوله جل شانه ((إنا أوحينا إليک كما أوحينا إلى نوح)) رقم الحديث (١١١٢٩) وفى فضائل القرآن باب كيف نزول القرآن رقم الحديث ٧٩٧٧)_

عَلَيْهِ الْبَشَرُ وَاِنَّمَا كَانَ الَّذِي اُوتِيتُ وَحْيًا اَوْحَاهُ اللّٰهُ اِلَيَّ فَاَرْجُو اَنْ اَكُونَ اَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ [ر:۶۸۴۶]

سعيد مقبرى د خپل پلار نه نقل كوى چه نوم ئې كيسان دې او هغوى د حضرت ابوهريره رضى الله عنه نه نقل كوى چه نبى ﷺ فرمائيلى دى چه په پيغمبرانو كښې يو پيغمبر هم داسې نه دې تير شوې چه يوه معجزه ورته هم نه وى وركړې شوې چه د هغې معجزې په وجه خلقو ايمان راوړې وې يعنى هر نبى ته يوه نه يوه معجزه ضرور وركړې شوې وه چه د هغې مشاهده به ئې اوكړه نو خلق به ايمان راوړو ته مجبوره شو خو په دې باره كښې چه كوم څيز ماته راكړې شوې دې هغه وحى الهى ده كومه چه الله تعالى په ما باندې نازل كړې ده ددې وجې زما اميد دې چه د قيامت په ورځ به زما د تابعدارو شمار دټولو نه زيات وى.

د حديث باب څلور مطلبونه : امام نووى ددې حديث درې مطلوبه بيان كړى دى

① يو دا چه هر يو نبى ته معجزه وركړې شوې ده ددې پشان معجزه به د دوى نه وړاندې پيغمبرانو ته هم وركړې شوې وه خو زما لويه معجزه قران كريم دې او دا يوه داسې معجزه ده كومه چه زما نه وړاندې چاته هم نه ده وركړې شوې ددې وجې د قيامت په ورځ به زما د امت شمار د ټولو نه زيات وى

② دويم مطلب دا دې چه نورو پيغمبرانو ته كومې معجزې وركړې شوې وې په هغې كښې د جادو او سحر د لارې ګمان ووچه خلقو به هغې باندې د جادو او سحر ګمان كولو خو كومه معجزه چه ماته راكړې شوې ده په دې كښې داسې قسم ګمان نشى كولې

③ دريم مطلب دا دې چه د نورو انبياؤ معجزې به د هغوى په تلو سره ختمې شوې د هغې مشاهده صرف هغه كسانو كولې شوه كوم چه د هغوى په زمانه كښې په هغه وخت كښې حاضر وو خو قرآن كريم يوه داسې معجزه ده چه د قيامت تر ورځې پورې هر سړې ددې مشاهده كولې شى (۱)

په دې درې مطلبونو كښې څه تضاد نشته ټول مراد كيدې شى په اصل كښې د حديث سياق د نورو پيغمبرانو د معجزاتو او د نبى كريم ﷺ په معجزه كښې د فرق ښكاره كولو دپاره دې او ذكر شوى درې واړه مطلبونو نه فرق ښكاره كيدې شى.

محشى د بخارى علامه سندى رحمه الله يو بل مطلب بيان كړې دې او هغه دا دې چه د ((امن عليه البشر)) نه د نورو پيغمبرانو د معجزانو ښكاره والې خودل مقصود دې چه هغه معجزات داسې ښكاره وې چه د هغې مشاهده به ئې اوكړه نو زړه به پخپله ايمان راوړو باندې مجبوره شو لكه مړى ژوندى كول د كاڼړى نه اوښه راوتل وغيره خو د نبى كريم ﷺ د معجزه قرآن پاك ادراك د كمال عقل نه بغير نشى كيدې نو نبى ﷺ ته چه د قرآن معجزه وركړې شوې ده دا په دې خبره دليل دې چه د امت محمديه د خلقت بنياد په كمال عقل باندې كيخودې شوې دې او د كمال عقل وصف دوى ته وركړې شوې دې ددې وجې ددې

---

۱) شرح مسلم للنوى (۱۱\۸۶) وعمدة القارى (۲۰\۱۳)_

امت نه هم دا اميددې چه ددې اكثريت به ايمان راوړى ځكه چه د كمال عقل هم دا تقاضا ده(۱)

د ((وإنما كان الذى أوتيته)) كښې د ((إنما)) كلمه د حصر ده خو د نبى ﷺ معجزات صرف قرآن كريم كښې منحصر نه دى د دوى ﷺ نورې هم ډېر معجزې شته خو په دې ټولو كښې قرآن كريم چونكه يو لازواله او لويه معجزه ده ددې وجې په كلمه حصر سره په خصوصيت سره ددې ذكر اوكړې شو (۲)

قوله: مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ: په دې جمله كښې ((ما)) موصوله ده او دا د فعل ((اعطى)) دپاره مفعول به ثانى دې ((مثله)) مبتداء ده او ((آمن عليه البشر)) پوره جمله ددې خبر دې مبتدا او خبر چه دواړه ملاؤ شو د ((ما)) موصوله دپاره صله ده

د ((آمن)) په صله كښې باء او لام استعمالوى او دلته ((على)) استعمال شوې دې كوم چه په معنى د لام كښې ده ((أى آمن لأجله البشر)) او د لام په ځائې د ((على)) د استعمال وجه دا ده ((آمن)) د غلبې معنى

لره متضمن دې مطلب دا دې چه ددې معجزې شان به دا وى چه ددې مشاهده اوكړې نو انسان به په ايمان راوړو باندې مجبوره او مغلوب شى او د هغې رد كولو دپاره څه وجه باقى نه پاتې كيږى (۳)

علامه طيبى رحمه الله فرمائى ((عليه)) د ((آمن)) د فاعل نه حال واقع شوې دې يعنى په دې معجزه باندې انسان ايمان راوړى په داسې حال كښې چه هغه ددې چيلنج او مقابله نه مغلوبه شى (۴)

دا حديث امام بخارى دلته په اول ځل ذكر كړې دې او وړاندې په كتاب الاعتصام كښې ئې هم دا ذكر كړې دې امام مسلم او امام نسائى هم ددې تخريج كړې دې ـ

[۴۶۹۷] حَدَّثَنَا (۵) عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ ابْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابِى عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ اخْبَرَنِى انَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ انَّ اللَّهَ تَعَالَى تَابَعَ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَحْىَ قَبْلَ وَفَاتِهِ حَتَّى تَوَفَّاهُ اكْثَرَ مَا كَانَ الْوَحْىُ ثُمَّ تُوُفِّىَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدُ

---

۱) حاشية البخارى للسندى (۲/۷۴۴)ـ

۲) ارشاد السارى (۱۱\۲۵۷)ـ

۳) عمدة القاى (۲۰\۱۳)ـ

۴) عمدة القارى (۲۰/۱۳)- وشرح طيبى)ـ

۵) وأخرجه مسلم فى أوائل كتاب التسير رقم الحديث (۳۰۱۶) والنسائى فى كتاب فضائل القرآن باب كيف نزول القرآن رقم الحديث (۷۹۸۳)ـ

دا حديث هم امام بخاری دلته په اول ځل نقل کړې دې حضرت انس بن مالک رضي الله عنه فرمائی چه په رسول الله ﷺ باندې د هغوی د وفات نه وړاندې ځو ځله پرله پسې الله تعالی وحی راوليږله تردې چه نبی ﷺ پورته کړې شو يعنی د نبی ﷺ د وفات نه څه موده وړاندې نه واخله تر وفاته پورې چه کومه موده ده په هغې کښې وحی الهی پرله پسې په تواتر سره نازليدله په دغه زمانه کښې وحی د باقی نورو ټولو زمانو نه زياته وه بيا ددې نه پس نبی ﷺ وفات شو۔

قوله: حتى توفاه أكثر ما كان الوحي: ((اكثر)) د ((الوحی)) د لفظ نه حال واقع شوې دې ((ما)) موصوله ده او د ((أكثر)) دپاره مضاف اليه ده ((أي أكثر ما كان الوحي نزولاً عليه من غيره من الأزمنة))

قوله: ثم توفي رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد: ((بعد)) مبنی بر ضمه دې ځکه چه ددې مضاف اليه محذوف منوی ده ((أي بعد ذلك))

[٤٦٩٨] حَدَّثَنَا ابو نُعَيمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْاَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ جُنْدَبًا يَقُولُ اشْتَكَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَقُمْ لَيْلَةً اوْلَيْلَتَيْنِ فَاتَتْهُ امْرَاةٌ فَقَالَتْ يَا مُحَمَّدُ مَا ارَى شَيْطَانَكَ الَّا قَدْ تَرَكَكَ فَانْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ اذَا سَجَى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى [ر: ١٠٧٢]

٢- بَاب نَزَلَ الْقُرْآنُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ وَالْعَرَبِ
وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قُرْآنًا عَرَبِيًّا (يوسف: ٢): [الشعراء: ١٩٥]

دا ترجمه په ابواب المناقب کښې تيره شوې ده خو هلته د ((بلسان قريش)) نه پس ((والعرب)) اضافه نشته (١)

د بخاری شارحينو ددې ترجمې څه مقصد نه دې بيان کړې خو داسې معلوميږی چه امام بخاری يوې اختلافی مسئلې طرف ته اشاره کوی

أيا په قرآن کريم کښې غير عربی الفاظ شته ؟ او هغه دا چه په قرآن کريم کښې غير عربی الفاظ واقع شوی دی که نه ؟ په دې مسئله کښې دوه مذاهب دی

① د امام شافعی، ابن جرير ، طبری ، ابوعبيده ،معمر بن مثنی ، قاضی ابوبکر باقلانی او مشهور امام لغت ابن فارس رائې دا ده چه په قرآن کريم کښې غير عربی لفظ نه دې استعمال شوې (٢)

نځکه چه الله تعالی فرمائيلی دی ((إنا أنزلناه قرآنا عربيا)) او په بل ځائې کښې فرمائی ((بلسان عربی مبين)) نو ځکه په قرآن کريم کښې غير عربی لفظ نه دې مستعمل.

---

١) صحيح البخاری أبواب المناقب (٧٢٠)
٢) الإتقان ی علوم القرآن (١٣٥/١) النوع الثامن والثلاثون فيما وقع فيه بغير لغة العرب)۔

باقی په قران کریم کښې چه کوم غیر عربی نومونه دی لکه ابراهیم ، موسی وغیره یا ددې نه سوا نور هغه الفاظ د کومو په باره کښې چه وئیلې شی چه دا د حبشی ژبې یا سریانۍ ژبې وغیره الفاظ دی دا حضرات په دې باره کښې مختلف تاویلات کوی

بعضې حضرات وائی چه داسې لغات د «توارداللغات» د قبیلې څنې دی یعنی لکه څنګه چه دا په حبشی ،سریانی وغیره ژبو کښې استعمالیږی دغه شان دغه په عربۍ کښې هم استعمالیږی نو دې ته غیر عربی وئیل صحیح نه دی
بعضې حضرات وائی اګرچه دا اصلاً عربی ژبه کښې داخل نه دی خو د نورو ژبو سره د مخلوط معاشرت په وجه په عربۍ کښې هم دغه شان داخل شوی دی چه عربی ټکی ترې جوړ شوی دی (۱)
امام شافعی رحمه الله فرمائیلی دی چه د پوره عربۍ لغت احاطه کول د نبی نه سوا د بل چا دپاره ممکن نه ده ددې وجې کوم کلماتو ته چه غیر عربۍ وئیلی شوی دی نو دا د ناواقفیت په بنیاد وئیلې شوی دی قران کریم هغه د عربۍ په حیثیت سره استعمال کړی دی (۲)
③ خو نور عالمان فرمائلی چه په قران کریم کښې غیر عربی الفاظ استعمال شوی دی باقی په کومو آیاتونو کښې چه د قرآناً عربیاً وغیره الفاظ راغلی دی هغه په خپل ځائې ټیك دی ځکه چه یو غیر عربی کلمات استعمال شی په دې سره قرآن د عربیت نه نۀ اوځی که په یوه فارسی قصیده کښې یو عربی لفظ مستعمل وی نو څوك هم دا نه وائی چه دا قصیده په فارسۍ کښې نه ده هم دغه شان بعضې غیر عربی کلمات چه په قرآن کښې استعمال شوی دی په دې سره د قرآن پاك په عربیت څه اعتراض نه راځی (۳)
علامه سیوطی رحمه الله هم دا قول اختیا رکړې دې دوی فرمائی چه حافظ ابن جریر طبری رحمه الله په صحیح سند سره د حضرت ابو میسره تابعی نه روایت نقل کړې دې چه هغوی فرمائیلی دی «فی القرآن من کل لسان» په قرآن کریم کښې د هرې ژبې الفاظ دی (۴)
په قرآن کریم کښې څومره الفاظ غیر عربی دی؟ هغه غیر عربی الفاظ اوکلمات کوم چه په قرآن کریم کښې استعمال شوی دی علامه تاج الدین سبکی ، حافظ ابن حجر او علامه سیوطی رحمهم الله دا شمار کړی دی
علامه تاج الدین سبکی رحمه الله اوویشت الفاظ شمار کړی دی (۵)
حافظ ابن حجر رحمه الله په دې باندې د څلېرشتو زیادت کړې دې نو د دواړو نه یوپنځوس جوړیږی (۶)

---

۱) الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵/۱و ۱۳۶)_
۲) الإتقان ی علوم القرآن (۱۳۶/۱)_
۳) الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵/۱)_
٤) الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵/۱)_
۵) الإتقان فی علوم القرآن (۱٤۰/۱)_
۶) الإتقان فی علوم القرآن (۱٤۰/۱)_

علامه سيوطى رحمه الله په دې باندې د شپيتو زيادت كړې دې نو د هغې تعداد يو سل يوولس نه زيات دې (١)

علامه سيوطى رحمه الله په دې موضوع باندې يوه مستقله رساله «المهذب فيما وقع فى القرآن من المعرب» ليكلې ده د هغې خلاصه هغوى په «الإتقان فى علوم القرآن» كښې نقل كړې ده (٢)

بهرحال امام بخارى رحمه الله دا ترجمه قائمه كړې ده او د قرآن پاك آياتونه ئې ذكر كړې دى د هغې حضراتو تائيد كوى څوك چه وائى په قرآن كښې غير عربى هيڅ لفظ نشته دا دلته ددې ترجمې غرض كيدې شى.

[٤٦٩٩] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَأَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ فَأَمَرَ عُثْمَانُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ وَسَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ أَنْ يَنْسَخُوهَا فِي الْمَصَاحِفِ وَقَالَ لَهُمْ إِذَا اخْتَلَفْتُمْ أَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي عَرَبِيَّةٍ مِنْ عَرَبِيَّةِ الْقُرْآنِ فَاكْتُبُوهَا بِلِسَانِ قُرَيْشٍ فَإِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا [ر: ٣٣١٥]

قوله: قُرَيْشٍ فَإِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا: قرآن كريم د قريشو په ژبه كښې نازل شوې دې ددې متعلق قاضى ابو بكر باقلانى رحمه الله فرمائى چه «إن معظم القرآن أنزل بلسان قريش» يعنى لويه حصه د قريشو په ژبه كښې نازل شوې دې (٣)

او ابو شامه فرمائى چه ابتداء د نزول د قريشو په لغت كښې نازل شوې دې بيا روسته په نورو ژبو كښې هم ددې د قراءت اجازت وركړې شو.(٤)

[٤٧٠٠] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ حَدَّثَنَا عَطَاءٌ وَقَالَ مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ قَالَ أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ بْنُ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ أَنَّ يَعْلَى كَانَ يَقُولُ لَيْتَنِي أَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فَلَمَّا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجِعْرَانَةِ عَلَيْهِ ثَوْبٌ قَدْ أُظِلَّ عَلَيْهِ وَمَعَهُ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ مُتَضَمِّخٌ بِطِيبٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ فِي جُبَّةٍ بَعْدَ مَا تَضَمَّخَ بِطِيبٍ فَنَظَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاعَةً فَجَاءَهُ الْوَحْيُ فَأَشَارَ عُمَرُ إِلَى يَعْلَى أَنْ تَعَالَ فَجَاءَ يَعْلَى فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ فَإِذَا هُوَ مُحْمَرُّ الْوَجْهِ يَغِطُّ كَذَلِكَ سَاعَةً ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ فَقَالَ أَيْنَ الَّذِي يَسْأَلُنِي عَنِ الْعُمْرَةِ آنِفًا فَالْتُمِسَ الرَّجُلُ فَجِيءَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

---

١) الإتقان فى علوم القرآن (١٤١/١)_
٢) الإتقان فى علوم القرآن (١٣٥/١-١٤١)_
٣) فتح البارى (٩/١١)_
٤) فتح البارى (٩/١١)_

وَسَلَّمَ فَقَالَ اَمَّا الطِّيبُ الَّذِي بِكَ فَاغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَاَمَّا الْجُبَّةُ فَانْزِعْهَا ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمْرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكَ [ر:۱۴۶۳]

ددې حدیث د ترجمة الباب سره په ظاهره څه مناسبت نشته بلکه دا په اولنی باب کښې ذکر کول پکار وو چه د وحی کیفیت په کښې بیان شوې وو خو کیدې شی د کاتب د سهو په وجه په دې باب کښې راغلی وی

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه په دې باب کښې دا حدیث ذکر کړې دې او امام بخاری رحمه الله دې طرف ته اشاره کول غوښتل چه د وحی بالقرآن او وحی بالسنة شان او د دواړو ژبه یوه ده (۱)

دا حدیث په کتاب الحج کښې تیر شوې دې (۲)

۳=بَاب جَمْعِ الْقُرْآن

قرآن مجید د الله تعالی آخری کتاب دې د خپل دې آخری کتاب د حفاظت دپاره الله جل شانه مکمل انتظام کړې دې ځکه چه د قرآن د انسانانو په سینو کښې د حفاظت انتظام کړې شوې دې او ددې د نزول دپاره ئې د داسې قوم انتخاب کړې دې چه په خپل قوت حافظه کښې نظیر نه لرلو،د هغوی سینې د قومی واقعاتو ا قبائلی انسابو دپاره محفوظې خزانې وې،چه یوځل به ئې د سوونو اشعارو قصیده واوریده نو پوره قصیده به د هغوی په زړه او دماغو باندې نقش او یاده شوه په دې باندې د عربو تاریخ گواه دې ،خو بیا چونکه دا یو امی قوم وو ددې وجې د دوی سره د هرې خبرې د باقی ساتلو مدار صرف په حافظه باندې وو-

هم دا وجه وه چه قران کریم به څومره څومره نازلیدلو نو حضرات صحابه کرامو رضی الله عنهم به ډیر په شوق او ذوق او دلچسپئ سره هغه یادولو په صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې لس زره حافظان صحابه زیات مشهور وو په دوی کښې ۳۷ ته اوچت مقام حاصل وو په دوی کښې د خلفاء اربعه نه سوا حضرت عبدالله بن مسعود ، حضرت طلحه،حضرت سعد بن ابی وقاص ، حضرت حذیفه بن الیمان ، حضرت ابوهریره رضی الله عنه ، حضرت سعد بن عباده رضی الله عنه ، حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه او حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه سرفهرست دې (۳)

بیا لکه څنګه چه د قرآن کریم په سینو کښې د حفاظت انتظام د اول نه شوې وو دغه شان تحریری صورت کښې هم ددې د محفوظ ساتلو اهتمام کړې شوې وو په مستدرك حاکم کښې په صحیح سند سره روایت دې چه قران کریم په تحریری صورت کښې درې ځله جمع شوې وو ① عهدی نبوی کښې ② عهدی صدیقی کښې ③ عهد عثمانی کښې په عهد نبوی کښې د قرآن جمع -

---

۱) ارشاد الساری (۱۱/۲۶۰)_

۲) صحیح البخاری کتاب الحج (۱) رقم الحدیث (۱۵۳۶) ص، ۳۰۵)_

۳) النشر فی القراءات العشر (۶/۱) بحواله علوم القرآن (۱۷۶)_

① په عهد نبوی کښې طريقه کار دا وو چه نبی ﷺ به کله د قرآن کريم څه حصه نازله شوه نو نبی ﷺ به یو کاتب صحابی راغوښتلو او په هغه باندې به ئې اوليکله د کاتب د ليکلو نه پس به ئې بيا په خپله هغه واوريده که په هغې کښې به د کاتب نه څه غلطی شوې وه نو د هغې اصلاح به ئې اوکړه نو بيا به ئې هغه خلقو ته پيش کړه د داسې صحابوﷺ شمار تقريباً څلويښت وو چه دا فريضه به ئې ادا کوله ددې تفصيل په وړاندې باب کښې راځی.
خو د نبی کريم ﷺ په زمانه کښې د قرآن جمع کول باقاعده په يو مصحف کښې نه وو بلکه په سپينو چمړو ،يا سپينو تراشلو کانړو يا تختو يا د لرګی په تختو به دا ليکلی شو.
په عهد نبوی کښې په يو مصحف کښې د نه جمع کيدو وجوهات: په يو مصحف کښې ددې وجې جمع نکړې شو چه د نزول قرآن په زمانه کښې د نسخې سلسله جاری وه په يو مصحف کښې د جمع کولو په صورت کښې به ناسخ او منسوخ التلاوت دواړه قسمه آياتونه په کښې ليکلی شول او که منسوخ به ئې ويستل او ناسخ به ئې ليکل نو په دې صورت کښې به د کټ کولو مرحله راتله او دا دواړه صورتونه مناسب نه وو ددې وجې په يو مصحف کښې د جمع کولو اهتمام اونکړې شو
يوه وجه دا هم وه چه د قرآن کريم ترتيب نزولی د حالاتو او واقعاتو مطابق وو او د آياتونو او سورتونو ترتيب د ربط مضامين په اعتبار سره وو که په عهد نبوی کښې قرآن په کتابی صورت کښې مرتب کولې شو نو چه نوې کوم آياتونه نازليدل هغه دخپلو مناسب آياتونو او سورتونو سره لګولو کښې به مشکل وو (۱)
په عهد صديقی کښې جمع د قرآن: ② خو د حضرت صديق اکبر ﷺ په زمانه کښې حالات بدل شول د نبی کريم ﷺ د وصف نه پس د وحی د نزول سلسله بنده شوه د قرآن کريم نزول مکمل شو ددې وجې اوس حالات ددې متقاضی شول چه قرآن کريم په يو مصحف کښې جمع کړې شي دلته د باب په اولنی روايت کښې په عهد صديقی کښې د قرآن د جمع کولو تفصيل بيان شوې دې چه کله په جنګ يمامه کښې اويا قاريان شهيدان شول نو د حضرت عمرﷺ په توجو ورکولو باندې حضرت زيد بن ثابتﷺ ته د يو مصحف تيارولو حکم ورکړې شو نودا مصحف د حضرت صديق اکبرﷺ سره وو د دوی نه پس د حضرت عمرﷺ سره و او بيا حضرت حفصې ﷺ ته منتقل شو ددې نسخې دا خصوصيات وو.
① په دې نسخه کښې قرآنی آياتونه مرتب خو وو خو سورتونه مرتب نه وو او هر يو سورة جدا جدا وو۔ ② په دې کښې اووه حروف جمع وو③ په دې کښې صرف غير منسوخ التلاوة آياتونه جمع وو (۲)
په عهد عثمانی کښې د قرآن پاک جمع کول: ③ په دريم ځل قرآن کريم د حضرت عثمان ﷺ په زمانه کښې جمع کړې شو ددې قرآن جمع کولو پس منظر دا دې چه کله اسلام د عربو د زمکې نه بهر شوروم او ګيرچاپيره په نورو ملکونو او علاقو کښې خور شو اوپه اسلام کښې داخليدونکې خلقو دهغه مجاهدينو او سوداګرو اوتبليغيانو نه قرآن زده کول شروع کړو د

---

۱) علوم اقرآن از مولانا شمس الحق افغانی (۱۱٤)۔
۲) علوم القرآن (۱۸۶)۔

چا په وجه چه هغوی ته اسلام نصیب شوې وو نو په قراءتونو کښې د اختلاف په وجه په عامو مسلمانانو کښې د فتنې پیدا کیدو خطره شوه چونکه قرآن کریم په اووه لغاتو نازل شوې وو او حضرات صحابه کرامو رضي الله عنهم د نبی ﷺ نه په مختلفو لغاتو سره قرآن لوستې وو نو هرصحابی به خپلو شاګردانو ته هم د هغه لغت مطابق قرآن وئیل د کوم مطابق چه هغه د نبی ﷺ نه وئیلي وو حضرات صحابه کرامو رضي الله عنهم ته خو چونکه معلومه شوه چه قرآن په اووه لغاتو نازل شوې دې ددې وجې په هغوی کښې د اختلاف ویره نه وه خو کله چه دا اختلاف لرې لرې ملکونو ته اورسیدل اود قرآن کریم په اووه لغاتو باندې د نزول حقیقت هغوی کښې پوره مشهور نشو نو په دغه وخت کښې په خلقو کښې جګړې پیدا شوې بعضې خلقو به خپل قراءت ته صحیح اودنورو قراءت ته غلط وئیل داختلاف دا صورت د فتنې سبب جوړیدل ددې وجې ددې خبرې ضرورت پیښ شو چه د قرآن کریم داسې نسخې په عالم اسلام کښې خورې کړې شی او عام کړې شی نچه په هغې کښې د اختلاف دغه ذکر شوې صورت ختم شی نو حضرت عثمان مستقل طور څلورو صحابه کرامو ته مستقل طور د قریشو په لغت باندې د قرآن جمع کولو حکم ورکړو په دې کښې حضرت زید بن ثابت انصاری رضي الله عنه وو او باقی درې سعید بن العاص، حضرت عبدالرحمن بن حارث بن هشام ، او حضرت عبدالله بن زبیر قریشی رضي الله عنه وو دلته د باب په دویم حدیث کښې په عهد عثمانی کښې د قرآن جمع کولو تفصیل بیان شوې دې

د مصحف عثمانی خصوصیات: د حضرت عثمان رضي الله عنه په دور کښې چه کوم مصاحف تیار شوی وو د هغې خصوصیات دا وو ـ

① په عهد عثمانی کښې کوم مصحف تیار شوې وو نوپه هغې کښې سورتونه مرتب نه وو بلکه هر یو سورة جدا جدا لیکلې شوې وود عهد عثمانی په مصاحفو کښې سورتونه مرتب کړې شوی وو. ② په مصحف کښې هغه څیز اولیکلې شو کوم چه په یقین سره قرآن وو.

③ د کوم صحت چه د نبی کریم ﷺ نه ثابت وو او د هغې د غیر منسوخ التلاوت یقین وو(١)

دحضرت عثمان رضي الله عنه د دې مصاحفو او نسخو په شمار کښې اختلاف دې مشهوره دا ده چه پنځه نسخې تیارې کړې شوې وې بعضو د څلورو مصحفونو قول اختیار کړې دې خو ابو حاتم سجستانی رحمه الله ددې نسخو شمار اووه نقل کړې دې په هغې کښې یوه نسخه په مدینه منوره کښې کیخودې شوه او یوه مکه مکرمه ته یوه شام ته او یوه یمن ته او یوه بحرین ته او یوه بصره ته او یوه کوفه ته اولیږلې شوه (٢)

بیا ددې نسخو نه مسلمانانو بې شمیره نسخې نقل کړې حضرت عثمان رضي الله عنه نورې ټولې نسخې چه په کومو کښې د لغاتو اختلاف موجود وو ضائع کړې (٣)

---

١) علوم القرآن (١٩٠)۔

٢) الإتقان فی علوم القرآن (٦٠/١) النوع الثامن عشر فی جمعه وترتیبه)۔

٣) مباحث فی علوم القرآن للمناع القطان (١٣١) د مصاحف عثمانیه کومه نسخه چه په مدینه منوره کښې کیخودې شوې وه هغه د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت [بقیه حاشیه په راروان مخ....

[٤٧٠١] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ اسْمَاعِيلَ عَنْ ابْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ اَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اَرْسَلَ اِلَيَّ اَبُوبَكْرٍ مَقْتَلَ اَهْلِ الْيَمَامَةِ فَاِذَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عِنْدَهُ قَالَ اَبُوبَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اِنَّ عُمَرَ اَتَانِي فَقَالَ اِنَّ الْقَتْلَ قَدِ اسْتَحَرَّ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرَّاءِ الْقُرْاٰنِ وَاِنِّي اَخْشَى اَنْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلُ بِالْقُرَّاءِ بِالْمَوَاطِنِ فَيَذْهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْاٰنِ وَاِنِّي اَرَى اَنْ تَاْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْاٰنِ قُلْتُ لِعُمَرَ كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ هٰذَا وَاللّٰهِ خَيْرٌ فَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرِي لِذٰلِكَ وَرَاَيْتُ فِي ذٰلِكَ الَّذِي رَاَى عُمَرُ قَالَ زَيْدٌ قَالَ اَبُوبَكْرٍ اِنَّكَ رَجُلٌ شَابٌّ عَاقِلٌ لَا نَتَّهِمُكَ وَقَدْ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَتَبَّعِ الْقُرْاٰنَ فَاجْمَعْهُ فَوَاللّٰهِ لَوْ كَلَّفُونِي نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَ اَثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا اَمَرَنِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرْاٰنِ قُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلُونَ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هُوَ وَاللّٰهِ خَيْرٌ فَلَمْ يَزَلْ اَبُوبَكْرٍ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرَ اَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فَتَتَبَّعْتُ الْقُرْاٰنَ اَجْمَعُهُ مِنَ الْعُسُبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ حَتَّى وَجَدْتُ اٰخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ اَبِي خُزَيْمَةَ الْاَنْصَارِيِّ لَمْ اَجِدْهَا مَعَ اَحَدٍ غَيْرِهِ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَتَّى خَاتِمَةِ بَرَاءَةَ فَكَانَتِ الصُّحُفُ عِنْدَ اَبِي بَكْرٍ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللّٰهُ ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَيَاتَهُ ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ [ر: ٤٤٠٢]

حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه فرمائي دجنګ يمامه نه سمدستي پس حضرت ابو بكر رضي الله عنه يوه ورځ ماته پيغام راوليږل او زه ئې اوغوښتم زه چه هغوى ته ورغلم نو د هغوى سره حضرت عمر رضي الله عنه هم موجود وو حضرت ابو بكر رضي الله عنه ماته اوفرمائيل چه عمر رضي الله عنه راغلو او اوس ئې

...دتيرمخ باقي حاشيه] نه پس حضرت على رضي الله عنه بيا حضرت معاويه رضي الله عنه سره پاتې وه د هغې ځاى نه اندلس او د اندلس نه د مراكش دارالسلطنت فاس ته او د فاس نه بيا مدينې منورې ته اورسولې شوه په جنګ عظيم اول كښې د مدينې منورې ګورنر فخرى پاشا دا د نورو تبركاتو سره قسطنطنيه ته يوړله اوهلته تر اوسه پورې موجود ده

مكي نسخه ٦٥٧ھ پورې په مكه معظمه كښې موجود وه بيا د دمشق جامع مسجد ته اورسيده د نورلسمې صدئ په آخر كښې مولانا شبلى نعمانى په جامع دمشق كښې ددې زيارت كړې وو د سلطان عبدالحميد په دور حكومت كښې كوم چه د ١٨٧٦ء نه پس شروع كيږى مسجد جامع دمشق باندې اور اولګيدلو په هغې كښې دغه نسخه هم اوسوزيده

شامي نسخه د اندلس بادشاهانو قرطبه ته منتقل كړه او په جامع مسجد قرطبه كښې پاتې شوه د هغه ځائې نه مراكش ته او د مراكش نه د تلمان شاهى خزانې ته اورسيده بيا يو سوداګر واخسته او فارس ته ئې يوړله او هلته اوسه پورې موجود ده

يمنى نسخه د جامع ازهر مصر په كتب خانه كښې موجود ده د بحرين نسخه د فرانس په كتب خانه كښې موجود ده او د كوفې نسخه د قسطنطنيه په كتب خانه كښې موجود ده بصرى نسخه په كتب خانه جديد مصر كښې وه او اوس معلومه نه ده چه كوم ځائې كښې ده د تفصيل دپاره اوګورئ (علوم القرآن از شمس الحق افغانى (١١٨-١١٩))_

ماته يوه خبره اوکړه چه په جنګ يمامه کښې د قرآن کريم د حافظانو يو لوئ تعداد شهيدان شو نو که په مختلفو مقاماتو کښې د قرآن کريم حافظان هم دغه شان شهيدان کيږی نو ما سره ويره ده چه د قرآن کريم يوه حصه به ختمه شوه نو زما دا رائې ده چه ته په خپل حکم سره د قران کريم د جمع کولو کار شروع کړه.

ما عمر رضی الله عنه ته ووئيل کوم کار چه نبی ﷺ نه دې کړې مونږ هغه څنګه اوکړو؟ عمر رضی الله عنه جواب راکړو په الله قسم دا کار بس د خير دې ددې نه پس عمر رضی الله عنه ماته بار بار دا وئيل تردې چه په دې باندې زما شرح صدر اوشو او اوس زما رائې هم هغه شوه کومه چه د حضرت عمر رضی الله عنه وه ددې نه پس حضرت ابو بکر رضی الله عنه ماته اوفرمائيل چه ته ځوان او پوهه هلك ئې زمونږ په تا باندې څه بدګمانی نشته تاسو به د رسول الله ﷺ وړاندې د کتابت وحی کار هم کولو نو ته د قرآن کريم د آياتونو لټون کوه او دا جمع کړه

حضرت زيد بن ثابت رضی الله عنه فرمائی په الله قسم که دې حضراتو ماته ددې حکم کړې وو چه يو غر د خپل ځائې نه اخوا کړه نو په ما باندې به دومره بوج نه وو څومره چه د قرآن پاك د جمع کولو د کار شو ما هغوی ته اووئيل تاسو هغه کار څنګه کوئ کوم چه رسول الله ﷺ نه دې کړې؟ حضرت ابو بکر رضی الله عنه اوفرمائيل په الله قسم په دې کښې بس خير دې حضرت ابوبکر رضی الله عنه ماته بار بار وئيل تردې چه الله تعالی زما سينه د هغه رائې دپاره پرانسته کومه چه د حضرت ابوبکر او عمر رضی الله عنهما رائې وه نو ما د قرآن آياتونه لټول شروع کړل اود کجورو شاخونو اود کانړود تختو اود خلقو د سينو نه مې قرآن جمع کړلو.

دا حديث په کتاب التفسير کښې د سورة براءت لاندې تير شوې دې ـ

قوله: فَتَتَبَّعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الْعُسُبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ: يعنی ما د قرآن کريم په لټون شروع اوکړه او د قجورو د شاخ او د کانړو د تختو نه اود خلقو د سينو نه مې قرآن راجمع کول شروع کړلو.

الْعُسُبِ: دا د عسيب جمع ده د قجورې شاخ ته وائی ـ

وَاللِّخَافِ: دا د «لخفه» جمع ده نری سپين کانړی ته وائی ـ

حضرت زيد بن ثابت رضی الله عنه د قرآن په جمع کولو کښې ډير زيات احتياط کړې وو هغوی پخپله هم حافظ قرآن وو خو صرف په خپله يا د بل چا په حافظه ئې بسوالې نه کولو.

بلکه اعلان اوشو چه کوم کس سره د قرآن کريم څه حصه ليکلې شوې وی نو هغه دې زيد ته يوسی نو دا سلسله شروع شوه هيڅ يو ليکلې شوې آيت به تر هغه وخته پورې نشو قبلولې ترڅو پورې چه به دوو قابل اعتماد ګواهانو دا ګواهی ورنکړه چه دا آيت د نبی ﷺ په وړاندې ليکلې شوې دې هيڅ يو آيت د تواتر تحريری او زبانی ګواهئ نه بغير نشو ليکلې هم په دې احتياط سره الله جل شانه د هغوی نه دا لوئې کار واخستلو او قرآن کريم په مختلفو صحيفو کښې دوی جمع کړل.(١)

١) فتح الباری (١٧١٩)ـ

دا صحیفې د حضرت صدیق اکبر، بیا د حضرت عمر او ددې نه پس د حضرت حفصې رضي الله عنها سره وې بیا مروان په خپل دور حکومت کښې دا صحیفې دحضرت حفصې رضي الله عنها نه اوغوښتلې خو هغوی انکار اوکړو د حضرت حفصې رضي الله عنها د وفات نه پس مروان بن الحکم هغه صحیفې راوغوښتلې او هغه ئې په دې خیال اوسوزولې چه اوس په دې خبره باندې اجماع منعقد شوې ده چه د رسم الخط او د سورتونو د ترتیب په لحاظ سره د حضرت عثمان رضي الله عنه تیارشوی مصاحفو اتباع لازم ده د هغې د رسم الخط او ترتیب خلاف هیڅ یوه نسخ هم پاتې کول نه دی پکار.(۱)

قوله: وأمر بما سواه من القرآن في كل صحيفة أو مصحف أن يحرق: حضرت عثمان رضي الله عنه نور مصاحف کوم چه د نورو لغاتو مطابق لیکلې شوی وو د هغې د سوزولو حکم اوکړو.

د قرآن کریم د ضعیفو پاڼړو حکم: ددې نه معلومه شوه که د قرآن مجید پاڼړې ضعیفې او ناقابل قراءت شی نو د هغې د سوزولو ګنجائش شته (۲)

په بعضې روایاتو کښې «أن يخرق» په خاء معجمه سره راغلې دې یعنی هغې دې خیرې کولې شی (۳)

قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه دغه مصاحف اول په اوبو سره اووینځلې شول او بیا اوسوزولې شو(۴)

د احنافو رحمهم الله په نیز د قرآن د ضعیفو پاڼړو د سوزولو او وینځلو په ځائې به هغه په پاك ځائې کښې دفن کړې شی د دوی په نیز سوزول مکروه دی (۵)

په درمختار کښې دا مسئله ذکر شوې ده (۶) په اصل کښې د ابراهیم نخعی په یو اثر کښې دی چه دفن کولې دې شی خو ابوبکر أثرم د امام احمد بن حنبل نه نقل کړی دی چه د هغوی نه تپوس اوشو چه آیا ابراهیم نخعی داسې فرمائیلی د نوهغوی اوفرمائیل «لا أصل له» یعنی خطیب بغدادی د ابوبکراثرم دا الفاظ نقل کړې دې (۷)

[۴۷۰۲] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُ أَنَّ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ قَدِمَ عَلَى عُثْمَانَ وَكَانَ يُغَازِي أَهْلَ الشَّامِ فِي فَتْحِ أَرْمِينِيَةَ وَأَذْرَبِيجَانَ مَعَ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَأَفْزَعَ حُذَيْفَةَ اخْتِلَافُهُمْ فِي الْقِرَاءَةِ فَقَالَ حُذَيْفَةُ لِعُثْمَانَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَدْرِكْ

---

۱) فتح الباری (۹\٢٤)_
۲) فتح الباری (۹\۲۵)_
۳) فتح الباری (۹\۲۵۹)_
٤) فتح الباری (۹\۲۵)_
۵) عمدة القاری (۲۰\۱۹) وامداد الأحکام (۱۱\۲۳۰)_
۶) الدرالمختار مع الرد المحتار (۶\٤۲۲)_
۷) ماوجدته فیما بین یدی من المراجع والمصادر)_

هَذِهِ الْاُمَّةَ قَبْلَ اَنْ يَخْتَلِفُوا فِي الْكِتَابِ اخْتِلَافَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارٰى فَاَرْسَلَ عُثْمَانُ اِلٰى حَفْصَةَ اَنْ اَرْسِلِي اِلَيْنَا بِالصُّحُفِ نَنْسَخُهَا فِي الْمَصَاحِفِ ثُمَّ نَرُدُّهَا اِلَيْكِ فَاَرْسَلَتْ بِهَا حَفْصَةُ اِلٰى عُثْمَانَ فَاَمَرَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ وَعَبْدَ اللّٰهِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ وَعَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ فَنَسَخُوهَا فِي الْمَصَاحِفِ وَقَالَ عُثْمَانُ لِلرَّهْطِ الْقُرَشِيِّينَ الثَّلَاثَةِ اِذَا اخْتَلَفْتُمْ اَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي شَيْءٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ فَاكْتُبُوهُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ فَاِنَّمَا نَزَلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا حَتّٰى اِذَا نَسَخُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ رَدَّ عُثْمَانُ الصُّحُفَ اِلٰى حَفْصَةَ وَاَرْسَلَ اِلٰى كُلِّ اُفُقٍ بِمُصْحَفٍ مِمَّا نَسَخُوا وَاَمَرَ بِمَا سِوَاهُ مِنَ الْقُرْاٰنِ فِي كُلِّ صَحِيفَةٍ اَوْ مُصْحَفٍ اَنْ يُحْرَقَ

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَاَخْبَرَنِي خَارِجَةُ بْنُ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ سَمِعَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ قَالَ فَقَدْتُ اٰيَةً مِنَ الْاَحْزَابِ حِينَ نَسَخْنَا الْمُصْحَفَ قَدْ كُنْتُ اَسْمَعُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَاُ بِهَا فَالْتَمَسْنَاهَا فَوَجَدْنَاهَا مَعَ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ الْاَنْصَارِيِّ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ فَاَلْحَقْنَاهَا فِي سُورَتِهَا فِي الْمُصْحَفِ [ر:٢٦٥٢و٣٣١٥و٣٣٠٣]

٤- بَاب كَاتِبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٧٠٣] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ اَنَّ ابْنَ السَّبَّاقِ قَالَ اِنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ قَالَ اَرْسَلَ اِلَيَّ اَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اِنَّكَ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاتَّبِعِ الْقُرْاٰنَ فَتَتَبَّعْتُ حَتّٰى وَجَدْتُ اٰخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ اٰيَتَيْنِ مَعَ اَبِي خُزَيْمَةَ الْاَنْصَارِيِّ لَمْ اَجِدْهُمَا مَعَ اَحَدٍ غَيْرِهِ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ اِلٰى اٰخِرِهِ [ر:٣٣٠٢]

[٤٧٠٤] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ مُوسٰى عَنْ اِسْرَائِيلَ عَنْ اَبِي اِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ادْعُ لِي زَيْدًا وَلْيَجِئْ بِاللَّوْحِ وَالدَّوَاةِ وَالْكَتِفِ اَوِ الْكَتِفِ وَالدَّوَاةِ ثُمَّ قَالَ اكْتُبْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ وَخَلْفَ ظَهْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمْرُو بْنُ اُمِّ مَكْتُومٍ الْاَعْمٰى قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَمَا تَاْمُرُنِي فَاِنِّي رَجُلٌ ضَرِيرُ الْبَصَرِ فَنَزَلَتْ مَكَانَهَا لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ غَيْرُ اُولِي الضَّرَرِ [ر:٢٦٧٦]

دلته «كاتب» مفرد دي حافظ ابن كثير رحمه الله «كتاب» د جمعي صيغه نقل كړې ده او بيا ئې اشكال كړې دي چه امام بخاري په ترجمه كښې خو «كتاب» د جمعي صيغه استعمال كړې ده نو ددې لاندې ئې روايت صرف د يو كاتب حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه نوم اخستې دې فرمائي چه داسې معلوميږي چه امام بخاري رحمه الله ته د زيد بن ثابت نه علاوه د بل صحابي په باره كښې روايت د خپل شرط مطابق نه وو ملاؤ شوې

خوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه د بخاری په ټولو نسخو کښې ماته «کاتب» مفرد ملاؤ شوي دي جمعې سره راته چرته هم نه دې ملاؤ شوې ددې وجې په حديث او ترجمة الباب کښې مطابقت ښکاره دې (۱)

خو دا خبره په خپل ځائې صحيح ده چه د وحی ليکونکې څو صحابه رضی الله عنهم وو صرف حضرت زيد بن ثابت رضی الله عنه نه وو حضرات خلفاء راشدين ، ابی بن کعب ،عبدالله بن سعد بن ابی سرح او حضرت زبيربن العوام صحابه کرامو رضی الله عنهم نومونه هم په کاتبين وحی کښې شامل دی په مکه مکرمه کښې د ټولو نه وړاندې په قريشو کښې عبدالله بن سعد بن ابی سرح د وحی ليکل کړی وو په مدينه منوره کښې د ټولو نه وړاندې د وحی د کتابت سعادت حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه ته حاصل شوی وو (۲)

۵=بَاب أُنْزِلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ

[۴۷۰۵]حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَقْرَأَنِي جِبْرِيلُ عَلَى حَرْفٍ فَرَاجَعْتُهُ فَلَمْ أَزَلْ أَسْتَزِيدُهُ وَيَزِيدُنِي حَتَّى انْتَهَى إِلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ [ر:۳۰۴۷]

[۴۷۰۶]حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَبْدٍ الْقَارِيَّ حَدَّثَاهُ أَنَّهُمَا سَمِعَا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَمَعْتُ لِقِرَاءَتِهِ فَإِذَا هُوَ يَقْرَأُ عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرَةٍ لَمْ يُقْرِئْنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكِدْتُ أُسَاوِرُهُ فِي الصَّلَاةِ فَتَصَبَّرْتُ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبَّبْتُهُ بِرِدَائِهِ فَقُلْتُ مَنْ أَقْرَأَكَ هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ تَقْرَأُ قَالَ أَقْرَأَنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ كَذَبْتَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَقْرَأَنِيهَا عَلَى غَيْرِ مَا قَرَأْتَ فَانْطَلَقْتُ بِهِ أَقُودُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ إِنِّي سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ بِسُورَةِ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ لَمْ تُقْرِئْنِيهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسِلْهُ اقْرَأْ يَا هِشَامُ فَقَرَأَ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَلِكَ أُنْزِلَتْ ثُمَّ قَالَ اقْرَأْ يَا عُمَرُ فَقَرَأْتُ الْقِرَاءَةَ الَّتِي أَقْرَأَنِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَلِكَ أُنْزِلَتْ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ [ر:۲۲۸۷]

---

۱) فتح الباری (۹\۲۷)_

۲) فتح الباری (۹\۲۷) وارشاد الساری (۱۱\۲۶۷)_

قوله: إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ: علامه سیوطی رحمه الله لیکلی دی چه دا حدیث د ۲۱ صحابه کرامو رضی الله عنهم نه مروی دې (۱) ابو عبید قاسم بن سلام فرمائی چه دا حدیث متواتر دې (۲)

د سبعة احرف په تفسیر کښې دعالمانو لوئې اختلاف دې ابن حبان فرمائیلی دی چه په دې کښې د عالمانو ۳۵ اقوال دی (۳) تردې پورې چه محمد بن سعدان نحوی دا په متشابهاتو کښې ګرځولې دې او فرمائیلې ئې دی چه دا حدیث معلوم المعنی نه دې (۴) علامه سیوطی رحمه الله په «تنویر الحوالك» او «زهر الربی» کښې هم دا قول اختیار کړې دې (۵)

د سبعة احرف په تفسیر کښې د عالمانو اقوال: خو اکثر عالمانو دا معلوم المعنی ګرځولی نو بیا ددې په تفسیر او معنی کښې مختلف اقول نقل کړې شوې ی دی په دې کښې یو څیز دلته ذکر کولې شی.

① بعضې حضرات فرمائی چه د «سبعة أحرف» نه د اووه قاریانو مشهور قراءتونه مراد دی خودا خیال غلط او باطل دې ځکه چه د قرآن کریم متواتر صرف ددې اووه قاریانو په قراءتونه کښې منحصر نه دی بلکه ددې نه سوا هم متواتر قراءتونه ثابت دی هم دا وجه دا چه ابو شامه دا قول رد کوی او فرمائی

«ظن قوم أن القراءات السبع الموجودة الآن هي التي اريدت في الحديث وهو خلاف إجماع أهل العلم قاطبة وإنما يظن ذلك بعض أهل الجهل» (۶)

② مشهور او متواتر قراءتونه چونکه د اووه نه زیات دی ددې وجې بعضې حضراتو فرمائیلی دی چه په حدیث کښې د «سبعة أحرف» نه ټول مشهور قراءتونه مراد دی او د «سبعة» یعنی اووه د لفظ نه مخصوص عدد مراد نه دې بلکه ددې نه مراد کثرت دې لکه څنګه چه په دهایون (چه دوه هندسې په کښې یعنی د لسو نه واخله تر یو کم سلو پورې) کښې د کثرت دپاره د سبعین لفظ استعمالیږی دغه شان په آحاد کښې د «سبعة» لفظ د کثر دپاره راځی قاضی عیاض او د دوی متبعینو دې قول ته رجحان ښکاره کړې دې (۷)

خودا قول دلته د حدیث باب په وجه صحیح نه معلومیږی ځکه چه امام بخاری دلته په باب کښې چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما کوم حدیث نقل کړې دې په دې کښې دی چه

---

۱) مباحث فی علوم القرآن لمناع القطان (۱۵۷) والإتقان فی علوم القرآن (۱۱۱/٤)_
۲) الإتقان فی علوم القرآن (۱۱۱/٤) وفضائل القرآن للإمام ابی عبید قاسم بن سلام (۲۰۳)_
۳) فتح الباری (۲۸/۹)_
٤) البرهان فی علوم القرآن القول فی القراءات السبع (۲۱۳/۱)_
5[زهر ربی علی امش نسائی جامع ما جاء فی القرآن (۱۵/۱) وتنویر الحوالک)_
۶) فتح الباری (۳۷/۹)_
۷) فتح الباری (۲۸/۹)_

نبی ﷺ فرمائیلی دی چه حضرت جبرئیل علیه السلام قران کریم په یو حرف باندې اولوستلو نو ما هغه ته مراجعت اوکړو او د زیادت طلب مې ترې کولو اوهغه به راته زیادت کولو تر دې چه اووه حرفونو ته اورسیدل ـ

ددې روایت نه ښکاره معلومیږی چه د «سبعة» لفظ د کثرت دپاره نه دې بلکه ددې نه عدد معین مراد دې

④ دریم قول د امام طحاوی رحمه الله دې علامه ابن عبدالبر رحمه الله دا اختیار کړې دې او دا ئې اکثرو عالمانو طرف ته منسوب کړې دې چه د «احرف» نه مراد معنی په مترادف لفظ سره ادا کول دی (۱)

دا حضرات فرمائی چه د قرآن کریم نزول صرف د قریشو په لغت سره شوې وو خو د اسلام په ابتداء کښې نورو قبیلو ته دا اجازت ورکړې شوې وو چه هغوی په خپله علاقائی ژبې مطابق په الفاظ مترادفو سره د قرآن کریم تلاوت کولې شی او دا مترادف الفاظ پخپله نبی کریم ﷺ متعین کړی وو لکه د «تعال» په ځائې «هلم» اود «أقبل» په ځائې «أدن» بیا چه کله د قران کریم د لغت نه نورې قبیلې په مزه مزه مانوس شوې نو رسول الله ﷺ د حضرت جبرئیل علیه السلام سره په خپل آخری دور (عریضه) کښې دا اجازت ختم کړو اوصرف هم هغه طریقه ئې باقی اوساتله په کومه چه قرآن نازل شوې وو

ددې قول مطابق د «سبعة احرف» حدیث د ابتداء اسلام سره متعلق وو او د نبی ﷺ په آخری دور کښې دا اجازت ختم کړې شوې وو د قرآن کریم په اووه حرفو باندې د نازلیدو مطلب ددې حضراتو په نیز دا دې چه دا په دې وسعت سره نازل شوې وو چه د یو مخصوص زمانې پورې دا په اووه حرفو سره لوستلې شو او د اووه حرفو نه دا مراد نه دې چه په هره کلمه کښې د اووه مرادفاتو اجازت وو بلکه مقصد دا وو چه زیات نه زیات د یو لفظ د معنی دپاره چه څومره مرادفات استعمالوې شی د هغې تعداد اووه وو اودا مرادفات هم نبی ﷺ متعین کړی وو د خلقو په مرضئ باندې ددې دارومدار نه وو (۲)

ددې قول تائید د حضرت ابوبکره رضی الله عنه په دې روایت سره کیږی کوم چه امام احمد په مسند احمد کښې نقل کړې دې په هغې کښې دی

«ان جبرئیل علیه السلام قال یا محمد اقرأ القرآن علی حرف قال میکائیل استزده حتی بلغ سبعة أحرف قال کل شاف کاف مالم تختلط آیة عذاب برحمة و رحمة بعذاب نحو قولك تعال وأقبل وهلم واذهب واسرع وعجل» (۳)

ددې روایت نه ښکاره معلومیږی چه د سبعة احرف نه د الفاظ مترادفو په ذریعه د معنی ادا کول مراد دی .

دغه شان په یو بل روایت کښې دی چه د حضرت عمر رضی الله عنه او د یو بل صحابی د قرآن کریم

---

۱) مشکل الآثار للطحاوی (۱۸۶\۴) وفتح الباری (۳۲\۹)ـ

۲) مشکل الآثار للطحاوی (۱۸۶\۴ - ۱۹۱) وفتح الباری (۳۲\۹ و ۳۴)ـ

۳) أخرجه أحمد بأسناد جيید وهذا اللفظ لأحمد (وانظر مباحث فی علوم القرآن) (۱۶۲)ـ

د يو آيت په قراءت کښې اختلاف پيدا شو دواړه حضرات د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو نبی ﷺ حضرت عمر رضی الله عنه ته اوفرمائيل «ياعمر، إن القرآن كله صواب مالم تجعل رحمة عذاباً أو عذاباً رحمة»(١)

ددې وجې دا قول د دلائلو په اعتبار سره ډيره حده پورې وزنی دې خو په دې باندې دا اشکال باقی پاتې کيږی که د «سبعة أحرف» اختلاف د نبی ﷺ په زمانه کښې ختم شوې وو نو بياروسته د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې چه کوم اختلاف پيدا شوې وو د کوم په وجه چه هغوی مصاحف تيار کړل او نور ټول لغات ئې په هغې مصاحفو سره ختم کړل د هغې به څه توجيه وی؟ که «سبعة أحرف» د نبی ﷺ په زمانه کښې ختم شوی وو نو روسته اختلاف په کوم څيز کښې باقی وو د کوم د ختمولو دپاره چه حضرت عثمان رضی الله عنه مصاحف تيار کړل۔

④ علامه ابن جرير طبری رحمه الله او د هغوی متبعينو د «سبعة أحرف» نه د عربو د قبيلو اووه لغات مراد اخستې دی بيا ددې قبيلو په تعيين کښې دوه مشهور قولونه دی يو قول دا دې چه د دې نه ① قريش ② هذيل ③ ثقيف ④ هوازن ⑤ کنانه ⑥ تميم ⑦ او يمن مراد دې او دويم قول دا دې چه ددې نه ① قريش ② هزيل ③ تميم رباب ④ ازد ⑤ ربيعه ⑥ هوازن ⑦ او سعد بن بکر مراد دی (٢)

په دې قول باندې يو اشکال دا کيږی چه د عربو لغات خو د اووه نه زيات دی۔

ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه د عربو د قبيلو لغات اگرچه د اووه نه زيات وو خو په دې کښې فصيح اووه وو بيا په اووه لغات کښې د نازليدو مطلب دا نه دې چه هره يوه کلمه په اووه لغاتو کښې په مختلفو اندازونو باندې لوستلې شی بلکه مطلب دا دې چه متفرق طور باندې په ټول قرآن کښې اووه لغات دی (٣)

هم دا وجه دا چه امام ابوعبيد قاسم بن سلام ليکی.

«وليس معنى تلك السبعة أن يكون الحرف الواحد يقرأ على سبعة أوجه، هذا شيء غير موجود ولكنه عندنا أنه نزل على سبع لغات متفرقة في جميع القرآن من لغات العرب، فيكون الحرف منها بلغة قبيلة والثاني بلغة أخرى سوى الأولى والثالث بلغة أخرى سواهما كذلك إلى السبعة وبعض الأحياء أسعد بها وأكثر حظاً فيها من بعض»(٤)

دسبعة احرف په سلسله کښې د علامه ابن جرير طبری رحمه الله دا قول د ټولو نه زيات مشهور دې او اکثرومتاخرينوهم دا اختيار کړې دې مولاناظفراحمدعثمانی رحمه الله په ,,امدادالاحکام،،

١) أخرجه أحمد بأسناد رجاله ثقاة (وانظر مباحث فی علوم القرآن (١٦٢)_

٢) فتح الباری (٩/٣٣) والبرهان فی علوم القرآن (١/٢١٧) ومباحث فی علوم القرآن (١٥٨)_

٣) فتح الباری (٩/١٣٢) ورح المعانی بيان المراد بالأحرف السبعة (١/٢١)

٤) فضائل القرآن للإمام أبی عبيدالقسام بن سلام باب لغات القرآن (٢٠٣)_

کښې هم دا قول اختیار کړې دې دوی لیکی
.،د محققین امت قول دا دې چه قرآن اول د قریشو په لغت نازل شوې وو کومه چه د رسول الله ﷺ د قوم ژبه وه په قرآن کریم هم ارشاد دې ((وما أرسلنا من رسول إلا بلسان قومه ليبين لهم)) اود نبی کریم ﷺ قوم قریش وو نو ضرور ده چه قرآن د قریشو په ژبه کښې نازل شوې وو ... دهجرت نه وړاندې چونکه اسلام راوړونکې زیات اهل مکه وودوی ټول قریش وو یا د قریشو په ژبه به ئې خبرې کولې ددې وجې د عربو په نورو ژبو کښې مسلمانانو ته د وئیلو ضرورت نه وو بیا د هجرت نه پس چونکه دعربو نورې قبیلې هم په اسلام کښې داخل شوې اولکه چه د عربو د ټولو قبیلو مشترکه ژبه عربي وه خو په تلفظ او اعراب وغیره کښې ډیر اختلاف وو مثلاً قریشو به ((حتى حين)) په حاء سره وئیلې او هذیل به دا په ((عتى عين)) عین سره لوستله .. او ددې اختلاف نظیر په هره ژبه کښې موجود دې مثلاً د دلی او لکهنو په اردو کښې اختلاف دې یو کهارا پانی وائی او بل کهاری پانی وائی (لکه په پښتو کښې قندهارئ پښتو یوشان ده او یوسف زئ پښتو بل شان ده) او قاعده ده چه مورنئ ژبه په سمدستي بدلول ډیر ګران وي بیا خاص کر داسې قوم چه په هغوی کښې د لیکلو لوستلو رواج هم نه وي بلکه صرف په اوریدو باندې مدار وي او د قرآن دارومدار په دوی کښې صرف هم په دې کښې اوریدو باندې وو لیکونکې او لوستونکی ډیر کم وو بس چه څومره قرآن د چا سره وو هغه ئې یاد ووداوهم په دې حالت کښې به نورو قبیلود خپل تلفظ موافق قرآن لوستل سمدستي ئې د قریشو لغت او د قریشو تلفظ نشو ادا کولې ددې وجې نبی کریم ﷺ (په مختلفو لغاتوکښې د لوستلو) درخواست اوکړو چه چونکه اهل عرب زیات امیان دی او د دوی تلفظ او اعراب مختلف دې نو سمدستي که ټول د قریشو په لغت مکلف کولې شو په دې کښې د تکلیف ویره وه چه په دې سره به دوی کښې کوتاهی وه او ددغه کوتاهئ په وجه به په ګناه کښې اخته کیدل ددې وجې چه په دې کښې توسیع اوشی نو درخواست ئې منظور شو او په اووه طریقو سره د قرآن لوستو اجازت ورکړې شو او د دې اووه طریقو نه مراد د عربو د قبیلو اووه لغات وو یعنی ددې اجازت ورکړې شو چه کوم کس د قریش په لغت د قرآن تلفظ نشي کولې هغه دې په دې قبیلو کښې چه د کومې قبیلې په تلفظ سره چه غواړی د قرآن الفاظ ادا کوی اوغالباً په اووه لغاتو کښې د انحصار وجه دا ده چه د دوی نه سوا د نورو قبیلو تلفظ صحیح نه وویا دا چه د دې قبیلو د تلفظ نورې قبیلې تابع وې ددې وجې د زیاتې توسیع ضرورت نه وو۔

ددې تقریر نه معلومه شوه چه د قریشو د لغت نه سوا چه کوم شپږ لغات وو په هغې کښې په حقیقت کښې قرآن نه وو نازل شوی بلکه حقیقی نزول د قریشو په لغت کښې وو خو د آسانتیا دپاره د نورو شپږو قبیلو په تلفظ کښې هم د قرآن لوستلو اجازت ورکړې شوددې وجې حکماً هغه هم منزل من الله شوی دغه شان دا هم د روایاتو نه معلومه شوې ده چه په دغه اووه لغاتو کښې لوستل د هر یو کس په رائې باندې نه وو بلکه د رسول الله ﷺ نه د اوریدلې شوی تلفظ اجازت وونبی ﷺ به پخپله په نورو لغاتو کښې هغه لوستل او خودل چه د قریشو د لغت نه سوا په دې نورو لغاتو کښې داسې لوستل جائز دی حضرات صحابه

کرامﷺ ته معلومه وه چه د قرآن نزول اول د قریشو په لغت کښې شوې وو او د هجرت نه وړاندې زمانه کښې چه په مکه کښې دیارلس کاله قیام وو هم یو قراءت او یو لغت کښې به نبیﷺ قرآن لوستل او نبیﷺ هم په یو لغت کښې مسلمانانو ته قرآن خودل بیا په مدینه کښې د هجرت نه پس نبیﷺ په دې کښې د توسیع درخواست اوکړو کوم چه منظور شو دا ټولې خبرې صحابوﷺ پیژندلې چه د قرآن اصل لغت د قریشو لغت دې اودنورولغاتو اجازت د آسانتیا په غرض عارضی دې او کوم حکم چه عارضی د څه خاص غرض دپاره وی هغه د حصول غرض پورې محدود وی چه کله غرض حاصل شو او په اهل عرب کښې د لیکلو او لوستلو رواج شو بل طرف د قریشو سره د نورو قبیلو اختلاط هم زیات شواو اوس ټولو ته د قریشو په لغت د قرآن لوستل آسان شو بل طرف ته دا اوکتلې شو چه په کومو لغاتو کښې د قرآن د لوستلواجازت د آسانتیا او سهولت دپاره ورکړې شوې وو اوس د هغې باقی ساتل د اختلاف موجب او سبب جوړیدل چه د نورو قبیلو خلقو به خپله طریقه صحیح ګڼړله اونورو طریقو ته به ئې غلطې وئیلې او د یوبل تکفیر به ئې کولو نو صحابو ﷺ په اجماع سره په دې باندې اتفاق اوکړو چه اوس د نورو قراءتونو باقی پریخودل مناسب نه دی بلکه قرآن صرف د قریشو په لغت باندې جمع کول پکار دی د حضرت عثمانﷺ په زمانه کښې د ټولو لویو صحابه کرامو په اتفاق سره صرف یو قراءت او یو صرف لغت باندې قرآن جمع کړې شو ځکه چه دا د قرآن اصلی ژبه وه و په باقی ژبو کښې قرآن وئیل بند کړې شول ځکه چه هغه عارضی وې کومې چه د خاص غرض دپاره جائز کړې شوې وې او اوس هغه غرض حاصل شو(۱)

په دې قول باندې اشکال: چه د اووه حرفو نه د عربو د اووه قبیلو لغات مراد اخستونکو په دې قول باندې د حدیث باب نه اشکال کیږی ځکه چه په دې کښې دی چه د حضرت عمرﷺ او حضرت هشام بن حکیم په منیځ کښې د قرآن کریم په تلاوت کښې اختلاف پیدا شو حال دا چه دا دواړه حضرات قریشی ووکه د اووه حروفو نه د اووه مختلفو قبیلو لغات مراد وو نو د حضرت عمر او حضرت هشامﷺ په مینځ کښې به دا اختلاف ولې راتلو حال دا چه دا دواړه قریشی وو۔

ددې اشکال جواب دا ورکړې شوې دې چه کیدې شی په دې دواړو کښې یو ته نبیﷺ د قریشو د لغت نه سوا د بل چا په لغت باندې قرآن لوستلې وو (۲)

په دې قول باندې یو مضبوط اشکال دا هم کیږی که اووه حروف د حضرت عثمانﷺ په زمانه کښې ختم کړې شوې وو او صرف یو حرف باقی پریخودې شوې وو نو د موجوده مشهور قراءتونو اختلاف به ولې پیدا کیدل ځکه چه د حدیث په ذخیره کښې د قرآن کریم د تلاوت په باره کښې د یو قسم اختلاف ،، سبعة احرف،، ذکر دې ددې نه علاوه د بل قسم اختلاف ذکر نشته او چه ذکر شوې قول اومنلې شی نو د قرآن کریم په قراءت دوه قسمه

---

۱) امداد الاحکام کتاب العلم فصل فی تعلیم القرآن وتلاوته (۱\۲٦٤و ۲٦٦)_

۲) روح المعانی ، بیان المراد بالأحرف السبعة (۱\۲۱)_

اختلاف منلو ته ضرورت پېښېږي يو اختلاف د سبعة احرف او بل اختلاف د قراءاتو.(۱)
ددې اشكال څه تسلي بخش جواب ددې قول د قائلينو سره نشته او اشكال داسې دې چه ددې نه نظر نشي اړولې ـ

⑤ د«سبعة احرف» په سلسله كښې چه محققينو عالمانو كوم قول اختيار كړي دې هغه دا دې چه ددې نه د اختلاف قراءاتو اووه نوعيتونه مراد دی قراءتونه اگر چه د اووه نه زيات دی خو په دې قراءتونو كښې چه كوم اختلافات موجود دی هغه په اووه قسمونو كښې منحصر دي امام مالك ،ابن قتيبه،امام ابوالفضل رازی ، قاضی ابو بكر باقلانی، علامه جزری او مولانا انور شاه كشميری رحمهم الله هم دا قول اختيار كړې دې (۲)
داختلاف قراءات د اووه نوعيتونو تعيين مختلفو عالمانو كړې دې او ددې په تعيين كښې لږ ډير اختلاف هم شته امام ابو الفضل رازی رحمه الله ددې تفصيل داسې بيان كړې دې

① د اسماؤ اختلاف ، د مفرد ،تثنيه ، جمع او تذكير او تانيث په اعتبار سره لكه «تمت كلمة ربك» او «تمت كلمات ربك»

② د افعال اختلاف: د ماضی ،مضارع او امر په اعتبار سره لكه «ربنا باعد بين أسفارنا» او «بعد بين أسفارنا» «باعد» امر دې او «بعد» ماضی ده ـ

③ د وجوه اعراب اختلاف لكه «ولا يضار كاتب» د راء نصب او رفع قراءت كښې ـ

④ د الفاظو د كمی بيشی په اعتبار سره لكه «وما خلق الذكر والأنثى» او «والذكر والأنثى» په نورو قراءتونو كښې «ما خلق» نشته

⑤ د تقديم او تاخير اختلاف لكه «وجاءت سكرة الموت بالحق» او «وجاءت سكرة الحق بالموت»

---

۱) مولانا محمد تقی عثمانی مد ظلهم ليكی بيا عجيب خبره دا ده چه د علامه ابن جرير د قول مطابق صحابو رضی الله عنهم شپږ حروف خو د اختلاف د ويرې د وجې ختم كړل او قراءتونه (كوم چه د هغوی په قول كښې دحروفو نه جدا دی) هم هغه شان باقی پاتې كړې شول هغه تر ننه پورې محفوظ راروان دی سوال دا دې چه د افتراق او اختلاف د ويرې په مختلفو حروفو كښې د قرآن پاك د تلاوت په جاری والی كښې وو آيا هم هغه ويره د قراءتونو په اختلاف كښې نه وه ؟ حال دا چه ددې قراءتونو په رڼا كښې كله كله يو يو حرف په شلو شلو مختلفو طريقو سره لوستلې شی؟ كه د شپږو حروفو ختمولو منشاء هم دا وه چه په مسلمانانو كښې اتفاق پيدا وی او دوی ټول په يوه طريقه د قرآن پاك تلاوت كوی نو د قراءتونو اختلاف آخر ولې ختم نه كړې شو هركله چه د قراءتونو داختلاف باوجود امت د انتشار نه بچ كولې شو او مسلمانانو په دې باندې پوهولی شول چه په دې ټولو طريقو باندې تلاوت جائز دې نوهم دا تعليم د حروف سبعه په باب كښې د فتنې سبب ولې گڼړلې شی حقيقت دا دې چه د حافظ ابن جرير رحمه الله د قول مطابق د ،،حروف سبعه،، اود ،،قراءات ،، په باره كښې صحابه كرامو رضی الله عنهم ته د دوه داسې دوو حيرت انگيز عملونو منسوب كولو ضرورت پېښېږی چه دهغې څه معقوله توجيه په پوهه كښې نه راځی (علوم القران (۱۲۱-۱۲۲)ـ

۲) فتح الباری (۳۵/۹) والبرهان فی علوم القرآن (۲۲۳/۱) والنشر فی القراءات العشر (۳۱/۱) وفيض الباری (۳۲۱/۳- ۳۲۲) وغرائب القرآن للنيشابوری علی هامش ابن جرير (۲۱/۱)ـ

⑥ ابدال یعنی په یو قراءت کښې یو لفظ وی او په بل قراءت کښې بل لفظ وی لکه «تنشزها» او «ننشرها»
⑦ د لهجو او لغاتو اختلاف ادغام ،اظهار،ترقیق ، تفخیم، او اماله وغیره په اعتبار سره (۱) لکه «موسی او موسی» په اماله او غیر اماله سره .

دا قول څو محققینو عالمانو اختیار کړې دې امام مالك ،علامه جزری، مولا علی قاری او مولانا انورشاه کشمیری وغیره محققینو عالمانو ﷫اختیارکړې دې(لکه څنګه چه تیرشو)

ددې قول مطابق «سبعة أحرف» ختم شوی نه دی ا نه منسوخ شوی دی بلکه د قرآن مجید په تلاوت کښې چه کوم مختلف قراتونه مشهور دی هغه د «سبعة أحرف» مصداق دی

په دې قول باندې یو اشکال او د هغې حل خو په دې قول باندې دااشکال کیږی که د «سبعة أحرف» اختلاف اوس هم باقی وی او ختم شوې نه وی نو بیا هغه څنګه اختلاف وو د کوم د ختمولو دپاره چه حضرت عثمان ﷛ قرآن کریم جمع کړلو اویو مصحف ئې تیار کړلو

ددې جواب دا ورکړې شوې دې حضرت عثمان په یو مصحف کښې قرآن جمع کړو او هغه اختلاف ئې ختم کړو کوم چه په هغه وخت کښې په انفرادی مصاحفو کښې موجود وو ند چا مصحف په یو حرف باندې وو او د چا په بل حرف باندې،دکوم په وجه چه دیوحرف لوستونکی به بعضې وخت د بل حرف لوستونکی ته غلط وئیل د کومې په وجه چه به جنګ او فساد ته خبره اورسیده حضرت عثمان ﷛ یو داسې مصحف تیار کړو په کوم کښې چه ددې ټولو حروفو ګنجائش موجود وو دې دپاره چه په یو حرف باندې تلاوت کونکې د بل حرف لوستونکی قاری ته غلط اونه وائی دا داسې وه چه د یو څیز په باره کښې دوه اقوال وی او دواړه جائز وی یوه ډله یو قول او بله ډله بل قول اختیاروی او هره یوه ډله خپله غوره کړې قول ته صحیح وائی او د بلې ډلې قول ته غلط وائی نو په داسې صورت کښې که یو کس ذکر شوې دواړه قولونه ثابت کړی نو د هر قول ګنجائش او جواز معلومیږی او اختلاف ختمیږی حضرت عثمان ﷛ په یو مصحف کښې سبعة احرف جمع کړل او دغه شان ئې د اختلاف ختمولو کارنامه اوکړه (۲)والله اعلم

ددې قول مطابق سبعة احرف اوس هم باقی دی منسوخ نه دی ـ

د سبعة احرف په باره کښې دا څو مشهور اقوال دی ددې نه علاوه نور اقوال هم شته (مثلاً یوقول داهم دې چه ددې نه دکلام اووه اصناف محکم، متشابه ،ناسخ، منسوخ ، خصوص، عموم او قصص مراد دی یا امر، نهی ،وعد ،وعید، اباحت، ارشاد او اعتبار مراد دې(۳)

---

۱) فتح البارى (۹\۳۵)ـ
۲) علوم القرآن (۱۴۱-۱۴۲)ـ
۳) روح المعانى (۱\۲۱)ـ

دغه شان یو قول دا نقل شوي دي چه ددې نه اقالیم سبعه مراد دی او حرف په معنی د غاړې دي او مطلب دا دی چه قرآن مجید د عالم د ټولو طرفونو د هدایت دپاره رالیږلې شوې دې) خو مشهور او راجح اقوال هم هغه دی کوم چه پورته ذکر شول.

۶=بَاب تَأْلِيفِ الْقُرْآنِ

د الفاظو په اعتبا سره په دې ترجمه او ماقبل «باب جمع القرآن» په ترجمه کښې فرق دې خو د معنی په اعتبار سره په جمع او تالیف کښې څه فرق نشته ددې وجې په ظاهره په دواړو ترجمو کښې تکرار دې

ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه د ماقبل په ترجمه کښې امام بخاری رحمه الله د قرآن د آیاتونو او سورتونو مطلقاً په مصحف کښې د جمع کولو بیان کړې وو او په دې ترجمه کښې امام بخاری رحمه الله د سورتونو ترتیب بیانوی او دا خودل مقصود دې چه ترتیب وار سورتونه په مصحف کښې جمع شوی دی (۱)

ددې نقل کولو وجه دا پیښه شوه چه په اصل کښې څو مصاحف وو او د ټولو ترتیب د یو بل نه مختلف وو د حضرت علی رضی الله عنه د مصحف ترتیب د نزول مطابق وو په هغې کښې مکی سورتونه اول او مدنی سورتونه روسته وو د حضرت ابی بن کعب او حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنهما د مصاحفو ترتیب بل وو خو د مصحف عثمانی ترتیب د ټولو نه اکمل دې (۲)

آیا د سورتونو ترتیب توقیفی دې؟ په دې خبره خو اتفاق دې چه د قرآن مجید د آیاتونو ترتیب توقیفی دې په دې کښې اجتهاد ته دخل نشته چه په نبی ﷺ به آیاتونه نازل شول د وحی کاتب به ئې راوغوښتلو او ورته به ئې خودل چه دا آیاتونه په فلانی فلانی ځائې کښې درج کړه (۳) خو په دې کښې اختلاف دې چه د سورتونو ترتیب توقیفی دې او که دا د حضرات صحابه کرامو اجتهادی عمل دې په دې کښې د عالمانو څلور اقوال دی

① د جمهورو عالمانو رائې دا ده چه د قرآن مجید د سورتونو ترتیب د صحابه کرامو په اجتهاد سره قائم شوې دې د امام مالك او قاضي ابوبکر هم دا رائې ده (٤)

ددې دلیل دا ورکولې شی چه د صحابه کرامو په مصاحفو کښې د ترتیب اختلاف وو که د سورتونو ترتیب توقیفي وونو بیا به د دوی په مصاحفو کښې څه اختلاف نه واقع کیدلو.

② ابن الانباری او علامه طیبی رحمهما الله فرمائیلی دی چه لکه څنګه د آیاتونو ترتیب توقیفی دې دغه شان د قرآن پاك د سورتونو ترتیب هم توقیفی دې په دې کښې د اجتهاد دخل نشته (۵)

---

۱) الأبواب والتراجم (۵۹/۲)۔
۲) فتح الباری (۹/۵۰-۵۱)۔
۳) فتح الباری (۹/۵۱)۔
٤) البرهان فی علوم القرآن فصل فی عدد سور القرآن وآیاته (۱/۲۵۷)۔
۵) البرهان فی علوم القرآن (۱/۲۶۰)۔

علامه بدرالدین زرکشی رحمه الله په «البرهان فی علوم القرآن» کښې نقل کړی دی چه په ذکر شوو دواړو قولونو کښې واقع دا اختلاف لفظی دې معنی اختلاف نه دې کوم حضرات چه وائی چه د سورتونو ترتیب توقیفی دې د هغوی مراد فعلی توقیفی دې او کوم حضرات چه دې ته اجتهادی وائی هغوی د توقیفی قولی نفی کوی په دې معنی چه نبی کریم ﷺ په خپل قول او ارشاد په ذریعه ددې ترتیب نه دې متعین کړې خو په دې کښې څه شك نشته چه نبی ﷺ دیوخاص ترتیب مطابق قرآن مجید لوستلې دې او صحابه کرامو رضی الله عنهم دهغه ترتیب مطابق قرآن مجید اوریدلې دې اوهم دهغه ترتیب په مصحف عثمانی کښې خیال ساتلې شوې دې(۱)

③ دریم قول د ابن عطیه دې هغوی فرمائی چه د ډیرو سورتونو ترتیب د نبی ﷺ په ژوند کښې معلوم شوې وو لکه سبع طوال ،حوامیم ، او مفصل سورتونه ،ددې نه علاوه د باقی سورتونو ترتیب صحابو رضی الله عنهم ته حواله کړې شوې وو (۲)

④ امام بیهقی رحمه الله په ،،المدخل،، کښې یو څلورم قول اختیار کړې دې هغوی فرمائی چه د نبی ﷺ په زمانه کښې د قرآن مجید ټول آیاتونه او ټول سورتونه مرتب شوی ووصرف د سورة انفال او سورة براءت ترتیب باقی پاتې شوې ووداحضرت عثمان رضی الله عنه قائم کړې وو (۳)

[۴۷۰۷] حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى اَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ اَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ اَخْبَرَهُمْ قَالَ وَاَخْبَرَنِي يُوسُفُ بْنُ مَاهَكٍ قَالَ اِنِّي عِنْدَ عَائِشَةَ اُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اِذْ جَاءَهَا عِرَاقِيٌّ فَقَالَ اَيُّ الْكَفَنِ خَيْرٌ قَالَتْ وَيْحَكَ وَمَا يَضُرُّكَ قَالَ يَا اُمَّ الْمُؤْمِنِينَ اَرِينِي مُصْحَفَكِ قَالَتْ لِمَ قَالَ لَعَلِّي اُوَلِّفُ الْقُرْاٰنَ عَلَيْهِ فَاِنَّهُ يُقْرَاُ غَيْرَ مُؤَلَّفٍ قَالَتْ وَمَا يَضُرُّكَ اَيَّهُ قَرَاْتَ قَبْلُ اِنَّمَا نَزَلَ اَوَّلَ مَا نَزَلَ مِنْهُ سُورَةٌ مِنَ الْمُفَصَّلِ فِيهَا ذِكْرُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ حَتَّى اِذَا ثَابَ النَّاسُ اِلَى الْاِسْلَامِ نَزَلَ الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ وَلَوْ نَزَلَ اَوَّلَ شَيْءٍ لَا تَشْرَبُوا الْخَمْرَ لَقَالُوا لَا نَدَعُ الْخَمْرَ اَبَدًا وَلَوْ نَزَلَ لَا تَزْنُوا لَقَالُوا لَا نَدَعُ الزِّنَا اَبَدًا لَقَدْ نَزَلَ بِمَكَّةَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاِنِّي لَجَارِيَةٌ اَلْعَبُ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهَى وَاَمَرُّ وَمَا نَزَلَتْ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَالنِّسَاءِ اِلَّا وَاَنَا عِنْدَهُ قَالَ فَاَخْرَجَتْ لَهُ الْمُصْحَفَ فَاَمْلَتْ عَلَيْهِ اَيَ السُّوَرِ [ر:۴۵۹۵]

یوسف بن ماهك فرمائی چه زه د حضرت عائشې سره ووم.په دې کښې هغې ته یو عراقی کس راغلو (د هغه نوم معلوم نشو) (۴) او تپوس ئې اوکړو کوم یو کفن غوره دې ؟ یعنی د کومې جامې کفن غوره دې (کیدې شی چه دغه کس د حضرت سمره رضی الله عنه مرفوع حدیث اوریدلی وو په کوم کښې چه د سپینې جامې د کفن حکم ورکړې شوې دې چه د حضرت

---

۱) البرهان فی علوم القرآن (۲۵۷/۱)_
۲) البرهان فی علوم القرآن (۲۵۷/۱)_
۳) علوم القرآن(۱۱۷)_
٤) قال الحافظ فی الفتح (۴۷/۹) ولم أقف علی إسمه)_

عائشي ﷺ نه ئې تپوس اوكړو كيدې شى دغه كس ددې تصديق كول غوښتل، (١) حضرت عائشې ورته اوونيل هلاك شې تاته څه نقصان رسوى يعنى تاته چه كوم يو كفن هم واغوستولې شى هغه به كافى وى.

بيا هغه تپوس اوكړوام المومنين ماته خپل مصحف اوښايه دوى ترې تپوس اوكړو ولې ؟هغه اوونيل زه د هغې مطابق خپل قرآن مرتب كوم څكه چه قرآن په غير مرتب طريقه باندې لوستلې شى ((ممكن ده چه دا واقعه د حضرت عثمان ﷺ د تيار كړى مصحف نه اوړاندې وه او دا هم ممكن دې چه روستنۍ واقعه وى خو چونكه دې د عراق وو او هلته د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ قراءت مشهور وو كيدې شى هغه د دهغوى نه وئيلې وو او چونكه د هغوى د مصحف ترتيب د مصحف عثمانى د ترتيب نه مختلف وو ددې وجې هغه اوونيل چه قرآن په غير مرتب طريقې سره لوستلې شى)(٢) حضرت عائشې ﷺ اوفرمائيل ته چه كوم يو سورة هم وړاندې اووائې ستا په هغې كښې څه نقصان نشته كوم سورتونه چه په ابتداء كښې نازل شوى وو په هغې كښې يو سورة مفصل دې په هغې كښې د جنت او جهنم ذكر دې چه خلق اسلام طرف ته راغلو نو بيا د حلالو او حرامو احكام نازل شوكه د ټولو نه وړاندې دا حكم نازل شوې وو چه شراب مه څكئ نو خلقو به وئيل چه مونږ شراب بيخى نه پريږدو دغه شان كه د زنا ممانعت راغلې وو نو خلقو به د زنا پريخودو نه انكار كړې ووبه نبى كريم ﷺ په مكه كښې د سورة قمر دا آيت نازل شو ((بل الساعة موعدهم والساعة أدهى وأمر)) زه په دغه وخت كښې وړه جينۍ ووم چه لوبې به مې كولې (د حضرت عائشې ﷺ مطلب دا ووچه داحكامو په نزول كښې الله تعالى د حكمت او مصلحت د نظر وړاندې ساتلې دې او تدريجاً نزول اوشو په اول كښې د ترغيب او ترهيب آياتونه نازل شول بيا تدريجاً دحرامو او حلالو احكام نازل شول، په مكه كښې د سورة قمر نزول اوشو په دې كښې احكام نشته) حضرت عائشه ﷺ فرمائى د سورة بقرې او سورة نساء د نزول په وخت كښې زه د نبى ﷺ سره ووم.(يعنى دا دواړوه سورتونه په احكامو مشتمل دى ددې وجې ددې نزول د هجرت نه پس شوې دې كله چه زه د نبى ﷺ په نكاح كښې راغلې ووم) ددې نه پس حضرت عائشې ﷺ دعراقى كس دپاره مصحف راويستلو اود سورتونو د آياتونو املاء ئې ورته اوكړه فأملت عليه اى السورة

دحديث ددې آخرى جملې نه معلوميږى چه ددې عراقى تپوس د آياتونو د ترتيب په باره كښې وو حال دا چه ددې نه وړاندې د حضرت عائشې ﷺ د قول ((ومايضرك أية قرأت قبل)) نه

---

١) فتح البارى (٩/٤٧)_

٢) فتح البارى (٩/٤٧)_

معلوميږي چه د هغه تپوس د سورتونو دترتيب په باره کښې وو
حافظ ابن حجر رحمه الله ليکلي دي چه ممکن ده چه د هغه تپوس د آياتونو او سورتونو دواړو د ترتيب په باره کښې وو.(١)
شيخ الحديث مولانا زکريا رحمه الله فرمائيلي دي چه دهغه تپوس د سورتونو د ترتيب په باره کښې وو د آياتونو املاء حضرت عائشې رضي الله عنها ضمنا اوکړه. (٢)

يو اشکال او دهغې حل: په پورتنى روايت کښې دى «انما نزل أول ما نزل منه سورة من المفصل فيها ذكر الجنة والنار» په دې باندې اشکال کيږى چه د «أول ما نزل» مصداق خو د سورة علق اولنى پنځه آياتونه دى په دې کښې خو د جهنم او جنت ذکر نشته.

ددې يو جواب دا ورکړې شوې دې چه دلته «من» محذوف دې «أى من أول ما نزل» يعنى په اول کښې نازليدونکى آياتونود مفصل په يو سورت کښې د جنت او جهنم ذکر دې (٣)
او يا د «أول ما نزل» نه سورة مدثر مراد دې ځکه چه د فترة وحى نه پس دا د «اول ما نزل» مصداق دې او ددې په آخر کښې د جنت او جهنم ذکر شته (٤)

[٤٧٠٨] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ يَزِيدَ بْنِ قَيْسٍ سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ وَالْكَهْفِ وَمَرْيَمَ وَطٰه وَالْأَنْبِيَاءِ إِنَّهُنَّ مِنَ الْعِتَاقِ الْأُوَلِ وَهُنَّ مِنْ تِلَادِي [ر: ٤٤٣١]

په دې روايت کښې حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه پنځه سورتونه خپله پخوانئ غوره سرمايه خودلې ده حال دا چه دا ذکر شوى سورتونه په مصحف عثمانى کښې په ابتداء کښې نشته بلکه په مينځ کښې دى البته ددې پنځو سورتونو په خپل مينځ کښې هم هغه ترتيب دې کوم چه په روايت کښې دې «عتاق» د «عتيق» جمع ده هربښه څيز ته وائى «أول» د «أول» جمع ده «تلاد» زوړ موروثى مال.

[٤٧٠٩] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ أَنْبَأَنَا أَبُو إِسْحَاقَ سَمِعَ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ تَعَلَّمْتُ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى قَبْلَ أَنْ يَقْدَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ٣٧٠٩]

حضرت براء رضي الله عنه فرمائى چه ما سورة الاعلى د نبى کريم صلى الله عليه وسلم مدينې منورې ته د راتلو نه وړاندې زده کړې وو.سورة اعلى په اول کښې نازليدونکى سورتونو کښې دې خو په مصحف عثمانى کښې په آخرى پاره کښې وه معلومه شوه چه د سورتونو ترتيب د نزول د ترتيب نه مختلف دې

---

١) فتح البارى (٩/٤٨)_
٢) الأبواب والتراجم (٢/٦٠)_
٣) فتح البارى (٩/٤٨)_
٤) فتح البارى (٩/٤٨)_

[٥٠٠٣] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ شَقِيقٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ لَقَدْ تَعَلَّمْتُ النَّظَائِرَ الَّتِي كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَؤُهُنَّ اثْنَيْنِ اثْنَيْنِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَقَامَ عَبْدُ اللّٰهِ وَدَخَلَ مَعَهُ عَلْقَمَةُ وَخَرَجَ عَلْقَمَةُ فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ عِشْرُونَ سُورَةً مِنْ أَوَّلِ الْمُفَصَّلِ عَلَى تَأْلِيفِ ابْنِ مَسْعُودٍ آخِرُهُنَّ الْحَوَامِيمُ حم الدُّخَانِ وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ [ر: ٧٤٢]

شقيق بن سلمه نه روايت دې چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمائيلی دی چه زه هغه نظائر پيژنم کوم چه نبی کريم صلی الله علیه وسلم په يو رکعت کښې دوه دوه لوستل (د نظائرو نه هغه سورتونه مراد دی کوم چه د مضمون ،طوالت اواختصار په اعتبار سره يو د بل نظير او مشابه دې (١)

حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دا اووئيل او پاسيدلو کورته لاړلوحضرت علقمه هم د دوی سره دننه لاړلو حضرت علقمه چه کله راووتلو نو مونږ دهغه نه تپوس اوکړو (چه هغه کوم سورتونه دی) نوهغه اووئيل هغه د ابن مسعود د مصحف د ترتيب مطابق د مفصل ابتدائی شل سورتونه دی د کوم په آخر کښې چه ((حم)) يعني سورة دخان او عم يتسآءلون دی

ددې روايت نه معلومه شوه چه د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د مصحف ترتيب د مصحف عثمانی د ترتيب نه خلاف ووځکه چه په هغې کښې ئې د مفصل ترتيب بيان کړې دې او ((حم الدخان)) او ((عم يتساءلون)) ئې په آخر کښې بيان کړې دی په مصحف عثمانی کښې حم الدخان او عم يتساءلون متصل نه دی سورة دخان مجازاً په مفصل کښې شمارلې شوې دې ځکه چه د مفصل سورتونو ابتداء د سورة حجرات نه کيږی (٢)

د سورة حجرات نه تر آخره پورې سورتوته مفصل ددې وجې وائی چه په دې کښې د بسم الله په ذريعه فصل زيات واقع دې په يو قول کښې سورة دخان هم په مفصل کښې داخل دې (٣)

په روايت باب کښې د مفصل د کومو شلو سورتونو ذکر دې چه نبی صلی الله علیه وسلم دا په يو رکعت کښې دوه دوه ملاووهل او لوستل د ابوداود په روايت کښې د دغه سورتونو نومونه ذکر شوی دی په هغې کښې دی

((كان يقرأ النظائر السورتين فى ركعة الرحمن والنجم فى ركعة واقتربت والحاقة فى ركعة والذاريات والطور فى ركعة ، والواقعة ونون فى ركعة ، وسأل والنازعات فى ركعة ، وويل للمطففين وعبس فى ركعة ، والمدثر والمزمل فى ركعة ، وهل أتى ولا أقسم فى ركعة ، وعم يتساءلون والمرسلات فى ركعة ، وإذا الشمس كورت والدخان فى ركعة)) (٤)

روايت الباب په کتاب الصلاة کښې د ((باب الجمع بين السورتين)) لاندې تير شوې دې (٥)

---

١) ارشاد السارى (١١\٣٧٣)_

٢) ارشاد السارى (١١\٢٧٣)_

٣) فتح البارى كتاب الأذان باب الجمع بين السورتين فى الركعة (٢٥٩٢)_

٤) فح البارى كتاب الأذان باب الجمع بين السورتين فى ركعة (٢\٢٥٩)_

٥) صحيح البخارى مع الفتح كتاب الأذان باب الجمع بين السورتين (٢\٢٥٥)_

٧=بَاب كَانَ جِبْرِيلُ يَعْرِضُ الْقُرْآنَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

په ترجمه کښې د مجرد صيغه ((يعرض)) ده او په کښې حديث د باب مفاعله صيغه ((يعارض)) استعمال شوې ده د دې نه معلوميږي چه د دواړو طرفونو به عرض کيدلو او حقيقت هم دا دې دلته د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه نبی کريم ﷺ به حضرت جبرئيل عليه السلام ته قرآن کريم تيرولو.

وَقَالَ مَسْرُوقٌ عَنْ عَائِشَةَ عَنْ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام أَسَرَّ إِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يُعَارِضُنِي بِالْقُرْآنِ كُلَّ سَنَةٍ وَإِنَّهُ عَارَضَنِي الْعَامَ مَرَّتَيْنِ وَلَا أُرَاهُ إِلَّا حَضَرَ أَجَلِي [ر:٣٤٢٦]

د حضرت فاطمې رضي الله عنها نه روايت دې چه نبی ﷺ ماته په پټه باندې اووئيل چه حضرت جبرئيل عليه السلام به هر کال د قرآن کريم يو دور ما سره کولو او سږ کال هغوی ماسره دوه ځله دور اوکړو زما خيال دې ه زما د وفات وخت رانزدې شوې دې

د نبی ﷺ سره په آخری رمضان کښې حضرت جبرئيل عليه السلام دوه ځله د قرآن پاك دور کړې وو يو ځل خو ددې دپاره چه د هر آيت او هر سورت مقام او ترتيب متعين شي د منسوخ او غير منسوخ علم راشي اودوباره دور يا خو ددې دپاره وو چه د قرآن کريم نزول په رمضان کښې شروع شوې وو نو په اول کال کښې دور نه وو شوې او س د نبی ﷺ د دنيا نه د تشريف اوړلو وخت رانزدې شو نو د هغه اولنی کال تلافی په آخری کال کښې داسې اوشوه چه دوه ځله دور اوکړې شو اويا دا وئيلې شي چه صرف د تقرير او تاکيد دپاره دوباره دور اوکړې شو چه په ښه شان سره د آياتونو او سورتونو ترتيب متعين شي

د مسروق دا تعليق امام بخاری په ((علامات النبوة)) کښې موصولاً نقل کړې دې (١)

[٤٧١٢] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدَ النَّاسِ بِالْخَيْرِ وَأَجْوَدُ مَا يَكُونُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لِأَنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ حَتَّى يَنْسَلِخَ يَعْرِضُ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقُرْآنَ فَإِذَا لَقِيَهُ جِبْرِيلُ كَانَ أَجْوَدَ بِالْخَيْرِ مِنْ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ [ر:٦]

ددې حديث پوره تفصيل په ((باب بدء الوحی)) کښې تير شوې دې هم هغه متعلق مباحث دې اوکتلې شی (٢)

---

١) ارشاد اساری (١١\٢٧٤)_

٢) کشف الباری (١\٤٦٦و ٤٧١)_

[٤٧٢] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ يَعْرِضُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقُرْآنَ كُلَّ عَامٍ مَرَّةً فَعَرَضَ عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ فِي الْعَامِ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ وَكَانَ يَعْتَكِفُ كُلَّ عَامٍ عَشْرًا فَاعْتَكَفَ عِشْرِينَ فِي الْعَامِ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ [ر: ١٩٣٩ و ٣٠٤٨]

٨= بَابُ الْقُرَّاءِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٧٣] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مَسْرُوقٍ ذَكَرَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ عَمْرٍو عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ مَسْعُودٍ فَقَالَ لَا أَزَالُ أُحِبُّهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ خُذُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَةٍ مِنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ وَسَالِمٍ وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ وَأُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ [ر: ٣٥٤٨]

په دې حديث کښې د څلورو قاريانو ذکر دې په حضرات صحابه کرامو رضي الله عنهم کښې هسې خو قاريان ډير وو خو ددې څلورو ذکر د هغوی د اختصاص او د قرآن کريم د قراءت سره د زيات شغف په وجې کړې شوې دې (١)

[٤٧٤] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا شَقِيقُ بْنُ سَلَمَةَ قَالَ خَطَبَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْعُودٍ فَقَالَ وَاللّٰهِ لَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِضْعًا وَسَبْعِينَ سُورَةً وَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي مِنْ أَعْلَمِهِمْ بِكِتَابِ اللّٰهِ وَمَا أَنَا بِخَيْرِهِمْ قَالَ شَقِيقٌ فَجَلَسْتُ فِي الْحِلَقِ أَسْمَعُ مَا يَقُولُونَ فَمَا سَمِعْتُ رَادًّا يَقُولُ غَيْرَ ذَلِكَ

واخذت من في رسول الله صلى الله عليه وسلم سمعت منه مباشرة (بضعا) ما بين الثلاث الى التسع (الحلق) جمع حلقة وهي القوم المجتمعون مستديرين ليستمعوا العلم ونحوه (رادا) عالما يرد قول ابن مسعود رضي الله عنهما او يخالفه

[٤٧٥] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ كُنَّا بِحِمْصَ فَقَرَأَ ابْنُ مَسْعُودٍ سُورَةَ يُوسُفَ فَقَالَ رَجُلٌ مَا هَكَذَا أُنْزِلَتْ قَالَ قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَحْسَنْتَ وَوَجَدَ مِنْهُ رِيحَ الْخَمْرِ فَقَالَ أَتَجْمَعُ أَنْ تُكَذِّبَ بِكِتَابِ اللّٰهِ وَتَشْرَبَ الْخَمْرَ فَضَرَبَهُ الْحَدَّ

دلته دوه خبرې قابل غور دی اوله خو دا چه حضرت عبدالله بن مسعود دغه کس د کتاب په تکذيب کولو باندې باندې موندلو خو د هغه تکفير ئې اونکړلو او د هغه د څټ وهلو فيصله ئې اونکړله ددې وجه يا خو دا کيدې شی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د جهالت په وجه هغه معذور اوګرځرلو او دا خيال ئې اوکړوچه دې چونکه ناواقف دې څکه

---

١) عمدة القارى (٢٠\٢٤)ـ

تکذیب کوی په حقیقت کښې دده مقصد په قصد باندې تکذیب کول نه دی او یا دا وئیلې شی چه دا کس چونکه د نشې په حالت کښې وو اود هغه حواس صحیح نه وو ددې وجې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه هغه غیر مکلف اوګڼړلو د هغوی رائې د وه چه د بیهوشۍ او نشې په حالت کښې که سړې داسې قسم خبره اوکړی نو دهغې څه اعتبار نشته.(۱)

دویمه خبره دا ده چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ته بوئې محسوس شو او په هغه ئې حد جاری کړو نو آیا که د شرابو بوئې د چا نه راځی په هغه باندې حد جاری کول جائز دی؟ امام مالك رحمه الله د جواز قائل دې (۲) امام ابوحنیفه او امام شافعی رحمه الله په داسې صورت کښې د حد د جواز قائل نه دی (۳) د امام احمد بن حنبل نه د جواز او عدم جواز دواړه روایتونه منقول دی (۴) حدیث باب د امام مالك مستدل دې

په حدیث باب باندې یو اشکال دا کیږی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په خپله څنګه حد جاری کړول د حد جاری کولو اختیار خو امام ته وی

ددې جواب دا دې چه کیدې شی د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه مسلك دا وو چه حد هر څوك جاری کولې شی د امام شرط په کښې نشته.

او دا هم ممکن ده چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د دغه ښار امیر یا د امیر نائب وو ددې وجې هغوی حد جاری کړی وی (۵)

اوچا وئیلی دی چه دا امام جاری کړې وو خود عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په ګواهئ او وئیلو باندې ئې جاری کړې وو ددې وجې هغوی طرف ته نسبت شوې دې (۶) والله اعلم

[۴۷۱۶] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا اَبِی حَدَّثَنَا الْاَعْمَشُ حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ وَاللّٰهِ الَّذِی لَا اِلٰهَ غَیْرُهُ مَا اُنْزِلَتْ سُوْرَةٌ مِنْ کِتَابِ اللّٰهِ اِلَّا اَنَا اَعْلَمُ اَیْنَ اُنْزِلَتْ وَلَا اُنْزِلَتْ اٰیَةٌ مِنْ کِتَابِ اللّٰهِ اِلَّا اَنَا اَعْلَمُ فِیمَ اُنْزِلَتْ وَلَوْ اَعْلَمُ اَحَدًا اَعْلَمَ مِنِّی بِکِتَابِ اللّٰهِ تُبَلِّغُهُ الْاِبِلُ لَرَکِبْتُ اِلَیْهِ

دا دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دحرص علی العلم حال دې او هم دا د عامو صحابه کرامو رضی الله عنهم کیفیت وو.

[۴۷۱۸\۴۷۱۷] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ سَاَلْتُ اَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ مَنْ جَمَعَ الْقُرْاٰنَ عَلٰی عَهْدِ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اَرْبَعَةٌ

---

۱) فتح الباری (۶۰۱۹)_
۲) فتح الباری (۶۰۱۹)_
۳) فتح الباری (۶۰۱۹) وعمدة القاری (۲۰\۲۶)_
٤) فتح الباری (۶۱۱۹)_
۵) عمدة القاری (۲۰\۲۶)_
۶) ارشاد الساری (۱۱\۲۷۸)_

كُلُّهُمْ مِنَ الأَنْصَارِ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَأَبُو زَيْدٍ
تَابَعَهُ الْفَضْلُ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ عَنْ ثُمَامَةَ عَنْ أَنَسٍ

په روايت کښې دى چه د رسول اللهﷺ په زمانه کښې څلورو صحابوﷺ قرآن کريم جمع کړې وو ﷺ ددې جمع نه «جمع فی الصدور» يعنى حفظ مراد دې او حفظ کونکى صحابه هم په څلورو کښې منحصر نه وو بلکه د هغوى ډير شمارتقديم وتاخير وو په روايت باب کښې چه د دې څلورو کوم ذکر شوې دې ددې مختلف وجوهات بيان شوى دى

① دا عدد دې او د عدد د مفهوم اعتبار نه وى د څلورو په تذکرې سره د باقى نفى نه کيږى.② د وجوه قراءات جامع دا څلورحضرات وودې وجې د دوى ذکر شوې دې

③ دې څلورو ته د ناسخ او منسوخ دواړه قسمه آياتونه حفظ وو ددې وجې د دوى ذکر اوشو

④ ددې څلورو ذکر د دې وجې شوې دې چه هغوى د نبىﷺنه براه راست قرآن مجيد اوريدلې وواو د دوى نه علاوه نورو حضراتو څه د نبىﷺ نه اوريدلې او ياد کړې وو اوڅه د نورو ذرائع نه ياد کړې وو.

⑤ ذکر شوې څلور حضرات چونکه د قرآن کريم په تعليم او تعلم کښې مشهور وود هغوى د انهماك او قرآن سره د شغف په نسبت سره زيات وودې وجې د دې څلورو ذکر اوشو.(١)

⑥ حافظ ابن حجرؒ په دې باره کښې يوه بله توجيه راجحه ګرځولې ده چه ددې څلورو ذکر د يو خاص ډلې او خاصو افرادو په مقابله کښې شوې دې ابن جرير طبرى د حضرت انسؓ نه يه روايت نقل کړې دې چه يو ځل په قبيله اوس او قبيله خزرج کښې د افتخار خبره راغله د اوس قبيلې اووئيل چه مونږ سره څلور کسان داسې دې کوم چه په خاصو صفتونوموصوف دى په مونږ کښې يوکس داسې دې چه دهغه په مرګ باندې دالله تعالى عرش په حرکت کښې راغلې وو.يعنى حضرت سعدبن معاذدويم کس داسې دې چه دهغه ګواهى نبىﷺ د دوو کسانو د ګواهئ برابر کړې ده يعنى حضرت خزيمه بن ثابت ،دريم کس داسې دې چا ته چه فرښتو غسل ورکړې دې يعنى حضرت خنظله بن ابى عامر ، څلورم داسې دې چه ډنبرو يا د شاتو مچو دهغه د لعش حفاظت کړې دې يعنى حضرت عاصم بن ثابت انصارى۔

ددې په جواب کښې د خزرج قبيلې اووئيل په مونږ کښې هم څلور کسان داسې دى چا چه قرآن مجيد جمع کړې دې اود ذکر شوو څلورو حضراتو نومونه ئې واخستل نو دلته د خزرج او اوس په مينځ کښې مقابله وه په خزرج کښې څلور کسان حافظان وو او په قبيله اوس کښې نه وو نو دوى په مقابله کښې د هغه څلورو ذکر راغلو خو که د اوس په قبيله کښې حافظ نه وو نو ددې نه دا نه لازميږى چه نور صحابه هم حافظان نه وو.(٢)

د فضل بن موسى متابعت اسحاق بن راهويه په خپل مسند کښې موصولاً کړې دې(٣)

---

١) فتح البارى (٦٢/٩)۔
٢) فتح البارى (٦٢/٩)۔
٣) ارشاد السارى (٢٧٩/١١)۔

[۴۷۱۸] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ اسَدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ الْمُثَنّٰى قَالَ حَدَّثَنِى ثَابِتٌ الْبُنَانِيُّ وَثُمَامَةُ عَنْ انَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ مَاتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَجْمَعِ الْقُرْاٰنَ غَيْرُ اَرْبَعَةٍ ابُو الدَّرْدَاءِ وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَابُوزَيْدٍ قَالَ وَنَحْنُ وَرِثْنَاهُ [ر:۳۵۹۹]

په دې روايت کښې د حضرت ابى بن کعب په ځائې د حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه نوم راغلې دې امام بیهقی رحمه الله فرمائيلى دى چه دا وهم دې صحیح ابى بن کعب رضی الله عنه دې (۱)

قوله: وَنَحْنُ وَرِثْنَاهُ: حضرت انس رضی الله عنه فرمائى چه د ابوزید وارث مونږ شو ځکه چه هغه د دوى تره وو او د هغه خپل څه اولاد نه وو.(۲)

[۴۷۱۹] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ اخْبَرَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ حَبِيبِ بْنِ ابِى ثَابِتٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ عُمَرُ ابَىٌّ اقْرَؤُنَا وَاِنَّا لَنَدَعُ مِنْ لَحْنِ ابَيٍّ وَابَىٌّ يَقُولُ اخَذْتُهُ مِنْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا اتْرُكُهُ لِشَيْءٍ قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا [ر:۴۲۱۱]

مطلب دا دې چه حضرت ابى بن کعب رضی الله عنه ډير لوئې قارى دې خو مونږ د هغه ډير قراءتونه پريږدو هغوى خو هم دا وائى چه ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم د خولې مبارکې نه دا اوريدلى دى ځکه ئې زه نه پريږدم.خو بعضې آيتونه منسوخ وى الله تعالى پخپله فرمائى «ما ننسخ من آية...»نو دا منسوخ آيتونه به پريخودل وى حال دا چه ابى بن کعب رضی الله عنه په خپل مصحف کښې د هغې تلاوت هم کولو د «لحن» نه مراد قراءت دې .(۳)

۹= بَابُ فَضْلِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ

[۴۷۲۰] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ حَدَّثَنِى خُبَيْبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ ابِى سَعِيدِ بْنِ الْمُعَلَّى قَالَ كُنْتُ اُصَلِّى فَدَعَانِى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ اُجِبْهُ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنِّى كُنْتُ اُصَلِّى قَالَ اَلَمْ يَقُلِ اللّٰهُ اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ ثُمَّ قَالَ اَلَا اُعَلِّمُكَ اَعْظَمَ سُورَةٍ فِى الْقُرْاٰنِ قَبْلَ اَنْ تَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَاَخَذَ بِيَدِى فَلَمَّا اَرَدْنَا اَنْ نَخْرُجَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّكَ قُلْتَ لَاُعَلِّمَنَّكَ اَعْظَمَ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ قَالَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِىَ السَّبْعُ الْمَثَانِى وَالْقُرْاٰنُ الْعَظِيمُ الَّذِى اُوتِيتُهُ [ر:۴۲۰۴]

دا روايت په کتاب التفسير کښې تير شوې دې او هلته په دې باندې بحث شوې دې (٤)

---

١) فتح البارى (٩\٦٤)_
٢) فتح البارى (٩\٦٤)_
٣) ارشاد السارى (١١\٢٨١)_
٤) کشف البارى کتاب التفسير:٨)_

[۴۷۲۱] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ مَعْبَدٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ كُنَّا فِي مَسِيرٍ لَنَا فَنَزَلْنَا فَجَاءَتْ جَارِيَةٌ فَقَالَتْ إِنَّ سَيِّدَ الْحَيِّ سَلِيمٌ وَإِنَّ نَفَرَنَا غَيَبٌ فَهَلْ مِنْكُمْ رَاقٍ فَقَامَ مَعَهَا رَجُلٌ مَا كُنَّا نَأْبُنُهُ بِرُقْيَةٍ فَرَقَاهُ فَبَرَأَ فَأَمَرَ لَهُ بِثَلَاثِينَ شَاةً وَسَقَانَا لَبَنًا فَلَمَّا رَجَعَ قُلْنَا لَهُ أَكُنْتَ تُحْسِنُ رُقْيَةً أَوْ كُنْتَ تَرْقِي قَالَ لَا مَا رَقَيْتُ إِلَّا بِأُمِّ الْكِتَابِ قُلْنَا لَا تُحْدِثُوا شَيْئًا حَتَّى نَأْتِيَ أَوْ نَسْأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ ذَكَرْنَاهُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ وَمَا كَانَ يُدْرِيهِ أَنَّهَا رُقْيَةٌ اقْسِمُوا وَاضْرِبُوا لِي بِسَهْمٍ

دا روایت په کتاب الاجاره کښې تیر شوې دې (۱) «أبن» «ض» «أبنا بشيء» تهمت لګول ، عیب لګول «ما كنا نأبنه برقية» مونږ په هغه باندې د منتر وئیلو عیب نه لګولو یعنی د هغه په باره کښې د منتر کولو علم مونږ ته نه وو هغه په دې حیثیت سره مشهور نه وو.

وَقَالَ أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ حَدَّثَنِي مَعْبَدُ بْنُ سِيرِينَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ بِهَذَا [ر: ۲۱۵۶]

په پورتنی سند کښې عنعنه ده هشام د محمد بن سیرین نه په «عن» سره روایت نقل کړې دې په دې تعلیق کښې د تحدیث تصریح ده ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا دلته ذکر کړې دې دا تعلیق اسماعیلی موصولاً نقل کړې دې (۲)

۱۰ـ بَاب فَضْلِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ

[۴۷۲۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ

وَحَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ [ر: ۳۷۸۶]

په دې روایت کښې د آیتین نه «آمن الرسول» نه واخله تر آخر د سورت پورې دوه آیاتونه مراد دی ددې دواړو آیاتونو په باره کښې راغلی دی چه د شپې کوم کس دا اولولی دا دواړه آیاتونه د هغه دپاره کافی کیږی

د کوم څیز دپاره کافی کیږی ؟ بعضو وئیلی دی چه د قیام اللیل نه کافی کیږی بعضو وئیلی دی چه د شیطان د شر نه کفایت کوی بعضو وئیلی دی چه د قرآن کریم د تلاوت دپاره ورله کافی کیږی بعضووئیلی دی چه د هر شر نه د حفاظت دپاره ورله کافی کیږی (۳)

---

۱) فتح الباری (۹\۶۶)_
۲) ارشاد الساری (۱۱\۲۸٤)_
۳) فتح الباری (۹\۶۸)_

خو په دې اقوالو كښې څه تضاد نشته ټول جمع كيدې شى.

[۴۷۲۳] وَقَالَ عُثْمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ وَكَّلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ فَأَتَانِي آتٍ فَجَعَلَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَصَّ الْحَدِيثَ فَقَالَ إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ لَنْ يَزَالَ مَعَكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلَا يَقْرَبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ ذَاكَ شَيْطَانٌ [ر:۲۱۸۷]

دا تعليق دې اسماعيلى او ابونعيم دا موصولاً نقل كړې دې (۱) دا په كتاب الوكالة كښې تير شوې دې او په دې كښې چه كومه واقعه ذكر ده هغه هم هلته تيره شوې ده (۲)

«يحثو من الطعام» يعنى هغه د طعام (دانو) نه لپه ډكوله .

۱۱= بَابُ فَضْلِ سُورَةِ الْكَهْفِ

[۴۷۲۴] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ كَانَ رَجُلٌ يَقْرَأُ سُورَةَ الْكَهْفِ وَإِلَى جَانِبِهِ حِصَانٌ مَرْبُوطٌ بِشَطَنَيْنِ فَتَغَشَّتْهُ سَحَابَةٌ فَجَعَلَتْ تَدْنُو وَتَدْنُو وَجَعَلَ فَرَسُهُ يَنْفِرُ فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنَزَّلَتْ بِالْقُرْآنِ [ر:۳۴۱۸]

حضرت براء بن عازب رضي الله عنه فرمائى چه يو سړى سورة كهف وئيل او دده يوطرف ته يو اس په رسئ پورې تړلې شوې وو په هغه كښ باندې وريځ راغله او چه هغه وريځ هغه ته ورنزدې شوه نو اس اووريدل صبا چه كله نبى ﷺ ته دا واقعه بيان كړې شوه نو نبى ﷺ اوفرمائيل دا سكينه وه كومه چه د قرآن پ وجه نازله شوې وه

«شطنين» دا د شطن تثنيه ده رسئ ته وائى سكينه يو مخلوق دې چه په هغې كښې رحمت ،وقار او فرشتې شامل وى رحمهم الله د سكينه په باره كښې اقوال په كتاب التفسير كښې تير شوى دى.(۳)

۱۲= بَابُ فَضْلِ سُورَةِ الْفَتْحِ

[۴۷۲۵] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسِيرُ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَسِيرُ مَعَهُ لَيْلًا فَسَأَلَهُ عُمَرُ

---

۱) ارشاد السارى (۲۸۵\۱۱)_

۲) صحيح البخارى كتاب الوكالة باب إذا وكل الرجل (۳۱۰\۱)_

۳) كشف البارى كتاب ا لتفسير (۶۰۸) تفسير سورة الفتح)_

عَنْ شَيْءٍ فَلَمْ يُجِبْهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ فَقَالَ عُمَرُ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ نَزَرْتَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلَّ ذٰلِكَ لَا يُجِيبُكَ قَالَ عُمَرُ فَحَرَّكْتُ بَعِيرِي حَتّٰى كُنْتُ أَمَامَ النَّاسِ وَخَشِيتُ أَنْ يَنْزِلَ فِيَّ قُرْآنٌ فَمَا نَشِبْتُ أَنْ سَمِعْتُ صَارِخًا يَصْرُخُ بِي قَالَ فَقُلْتُ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ نَزَلَ فِيَّ قُرْآنٌ قَالَ فَجِئْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ لَقَدْ أُنْزِلَتْ عَلَيَّ اللَّيْلَةَ سُورَةٌ لَهِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَرَأَ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا [ر: ٣٩٤٣]

١٣=بَابُ فَضْلِ قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ

فِيهِ عَمْرَةُ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ٦٩٤٠]

د دې سورة په فضيلت كښې «عمرة عن عائشة» په طريق سره روايت وړاندې په كتاب التوحيد كښې امام بخارى رحمه الله موصولاً نقل كړې دې چه رسول الله ﷺ يو سړې په سريه باندې امير مقرر كړلو او وې ليږلو هغه به په مانځه كښې «قل هو الله أحد» لوستل د روايت په آخر كښې دى چه نبى كريم ﷺ اوفرمائيل دې كس ته خبر وركړئ چه الله تعالى ده سره محبت كوى (١)

[٤٧٢٧ ٦٣٤٣، ٦٣٣٦] (٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَجُلًا سَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ يُرَدِّدُهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهُ وَكَأَنَّ الرَّجُلَ يَتَقَالُّهَا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهَا لَتَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ وَزَادَ أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَخْبَرَنِي أَخِي قَتَادَةُ بْنُ النُّعْمَانِ أَنَّ رَجُلًا قَامَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ مِنَ السَّحَرِ قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ لَا يَزِيدُ عَلَيْهَا فَلَمَّا أَصْبَحْنَا أَتَى الرَّجُلُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ (٣)

حضرت ابو سعيد خدرى رضي الله عنه فرمائى چه يو كس بل سړې اوليدل چه بار بار ئې «قل هو الله

---

١) فتح البارى (٩/٧٢)_

٢) أن رجلاً سمع رجلاً) السامع هو ابوسعيد الخدرى والقارى قتادة بن النعمان رضي الله عنه (يرددها) يكررها (يتقالها)) يرى أن الإقتصار على قراءتها قليل (لتعتدل ثلث القرآن) ثوابها يضاعف بقدر ثواب ثلث القرآن .وقيل غير ذلك (من السحر) فى السحر وهو وقت ما قبيل الفجر)_

٣) أخرجه البخارى أيضاً فى كتاب الأيمان والنذور باب كيف كانت يمين النبى ﷺ رقم الحديث ٦٦٤٣ وفى كتاب التوحيد باب ما جاء فى دعاء النبى ﷺ رقم الحديث (٧٣٧٤ الإمام مالك فى الموطا فى كتب القرآن باب ما جآء فى قراءة قل هو الله أحد رقم الحديث (١٧)_

أحد»وئیل ویونکې قتاده بن نعمان وو.اواوریدونکې د حدیث راوی ابوسعید خدری ﷺ وو. «و:أن الرجل یتقالها» یعنی اوریدونکی سړی دا سورة کم اوګڼړلو چه دا خو ورکوټې سورة دی «یتقالها» ددې اصل «یتقالها» دې «أی عدها قلیلة» نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل قسم دې وی په هغه ذات باندې چه د هغه قدرت کښې زما روح دې دا سورة خو د ثلث القرآن سره برابر دې

د سوره اخلاص د ثلث القرآن کیدو مطلب : سورة اخلاص چه د ثلث القرآن برابر ګرځولې شوې دې عالمانو ددې مختلف وجوهات بیان کړی دی.

① ابوالعباس بن سریج فرمائیلی دی چه د قرآن کریم درې قسمونه دی
① په یو ثلث کښې احکام دی
② په دریم ثلث کښې وعد او وعید دې
③او په دریم ثلث کښې اسماء او صفات دی او سورة اخلاص په دې دریم
قسم باندې مشتمل دې ددې وجې دا د ثلث القرآن سره برابرګرځولې شوې دې علامه ابن تیمیه رحمه الله دا توجیه احسن ګرځولې ده.(۱)

② علامه ابن جوزی رحمه الله فرمائیلی دی چه د الله تعالی معرفت په درې قسمه دې
① د الله تعالی د ذات معرفت
② د الله تعالی د صفاتو او اسماؤ معرفت
③ د الله تعالی د افعالومعرفت سورة اخلاص د الله تعالی د ذات په معرفت باندې مشتمل دې ددې وجې دا ثلث قرآن ګرځولې شوې دې (۲)

③ امام غزالی رحمه الله فرمائیلی دی چه د قرآن کریم ټول درې مهمات دی.
① د الله تعالی معرفت
② د آخرت معرفت
③ او د صراط مستقیم معرفت اصل معارف هم دا درې دی او باقی توابع دی او سورة اخلاص په دې کښې په یو یعنی دالله تعالی د ذات په معرف باندې مشتمل دې ددې وجې قرآن ته د ثلث القرآن مساوی ګرځولې شوې دې

④ علامه مازری رحمه الله فرمائی چه قرآن کریم په درې قسمه مضامینو باندې مشتمل دې ① قصص ② احکام ③ او دالله تعالی اوصاف سورة اخلاص په درې صفاتو باندې مشتمل دې ددې وجې دې ته ثلث القرآن وئیلې شوی دی (۳)

بهر حال عالمانو د سورة اخلاص د ثلث القرآن سره د مساوی ګرځولو دا مختلف وجوه بیان کړی دی او حقیقت دا دې چه په دې کښې څه قسم تضاد نشته ټولې جمع کیدې شی

---

۱) مموع فتاوی ابن تیمیة(۱۰۳\۱۷)_
۲) مجموع فتاوی شیخ الاسلام ابن تیمیه (۱۰٤\۱۷)_
۳) مجموع فتاوی ابن تیمیة (۱۲۲\۱۷)_

سورة اخلاص د ثلث القرآن مساوی گرځولو مطلب دا دې چه ددې ثواب د ثلث القرآن د ثواب سره برابر دې (۱)

یو اشکال او د هغې جوابونه: په دې باندې دا اشکال کیدې شی که یو کس درې ځله سورة اخلاص اووائی نو هغه ته د ټول قرآن ثواب ملاویږی نو بیا د ټول قرآن کریم د تلاوت څه ضرورت دې

① ددې یو جواب دا دې چه د ثواب دوه قسمونه دی یو ثواب اصلی او بل ثواب تضعیفی او فضلی ، د سورة اخلاص تلاوت چه کوم یو کس کوی ده ته د هغې اجر اصلی هم ملاویږی او دغه اصلی اجر زیات کړې شی تردې چه د ثلث قرآن د ثواب اصلی سره برابر شی او چه ددې اجر اصلی او تضعیفی ملاؤ شی نو د اجر اصلی سره برابر شی دا مطلب نه دې چه ددې اجر اصلی د ثلث قرآن د اجر اصلی سره برابریږی یا ددې اجر تضعیفی د ثلث قرآن د اجر تضعیفی سره برابریږی چه ددې اجراصلی او اجر تضعیفی ملاؤ شی نو د ثلث قرآن د اجر اصلی او اجر تضعیفی سره برابر شی ـ

② دویم جواب دا دې ه د سورة اخلاص د تلاوت ثواب په دې لحاظ سره د ثلث قرآن د تلاوت سره برابر اوگرځولې شو چه دا مضامین قرآن پاك کښې په یو قسم باندې مشتمل دې نو که څوك یو ځل سورة اخلاص اووائی نو د یو ثلث ثواب ورته ملاویږی او چه دوباره ئې اووائی نو هم د هغه ثلث ثواب ملاویږی د باقی دوو مضامینو ثواب د سورة اخلاص په وئیلو سره نه حاصلیږی په دې وجه دا نشی وئیلې درې ځله د سورة اخلاص په وئیلو سره د ټول قرآن د تلاوت ثواب ملاویږی بلکه د یو ثلث مکرر او درې کرته ثواب ملاویږی علامه ابن تیمیه رحمه الله لیکی

«فإذا قرأ الإنسان ﴿قل هو الله أحد﴾ حصل له ثواب بقدر ثواب ثلث القرآن لكن لا يجب أن يكون الثواب من جنس الثواب الحاصل ببقية القرآن بل قد يحتاج إلى جنس الثواب الحاصل بالأمر والنهي والقصص فلا تسد ﴿قل هو الله أحد﴾ مسد ذلك ولا تقوم مقامه فلهذا لو لم يقرأ قل هو الله أحد فإنه ومن حصل له أجر عظيم لكن جنس الأجر الذي يحصل بقراءة غيرها لا يحصل له بقرءتها بل يبقى فقيراً محتاجاً إلى ما يتم به إيمانه من معرفة الأمر والنهي والوعد والوعيد ولم قام بالواجب عليه ،فالمعارف التي تحصل بقراءة سائر القرآن لا تحصل بمجرد قراءة هذه السورة فيكون من قرأ القرآن أفضل ممن قرأها ثلاث مرات من هذه الجهة لتنوع الثواب وإن كان قارئ ﴿قل هو الله أحد﴾ ثلاثاً يحصل له ثواب بقدر ذلك الثواب لكنه جنس واحد ليس فيه الأنواع التي يحتاج إليها العبد كمن معه ثلاثة آلاف دينار وآخر معه طعام ولباس ومساكن ولقد يعدل ثلاثة آلاف دينار فإن هذا معه ما ينتفق به في جميع أموره وذالك محتاج إلى ما مع هذا وإن كان معه يعدل ما مع هذا» (۲)

۱) فتح الباری (۹\۷۵)ـ
۲) مجموع فتاوی ابن تیمیة (۱۷\۱۳۳)ـ

[۴۷۲۷] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا اَبِي حَدَّثَنَا الْاَعْمَشُ حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ وَالضَّحَّاكُ الْمَشْرِقِيُّ عَنْ اَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِاَصْحَابِهِ اَيَعْجِزُ اَحَدُكُمْ اَنْ يَقْرَاَ ثُلُثَ الْقُرْاٰنِ فِي لَيْلَةٍ فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا اَيُّنَا يُطِيقُ ذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَالَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ ثُلُثُ الْقُرْاٰنِ

قال ابوعبدالله عن ابراهيم مرسل وعن الضحاك المشرقي مسند [ر: ۷۳۷۴،۶۶۴۳]

د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دی چه اعمش د ابراهیم نه هم دا روایت نقل کوی او د ضحاك مشرقی نه هم دا نقل کوی خو د اعمش روایت کوم چه د ابراهیم نخعی نه دی هغه مرسل دی او کوم چه د ضحاك مشرقی نه منقول دی هغه مسند دی د ابراهیم نخعی په طریق د ابو سعید خدری رضی الله عنه ذکر نشته د دی وجې هغه مرسل دی او د ضحاك مشرقی په طریق کښې د «عن أبي سعيد الخدري» اضافه موجود ده نو هغه مسند دی د ابراهیم نخعی روایت ته امام بخاری رحمه الله منقطع ددې وجې وئيلې دی چه د دوی سماع د حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه نه ثابته نه ده.

۱۴=بَاب فَضْلِ الْمُعَوِّذَاتِ

[۴۷۲۸،۴۷۲۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ اَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ اِذَا اشْتَكٰى يَقْرَاُ عَلٰى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ وَيَنْفُثُ فَلَمَّا اشْتَدَّ وَجَعُهُ كُنْتُ اَقْرَاُ عَلَيْهِ وَاَمْسَحُ بِيَدِهِ رَجَاءَ بَرَكَتِهَا

[۴۷۲۹] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا الْمُفَضَّلُ بْنُ فَضَالَةَ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ اِذَا اَوٰى اِلٰى فِرَاشِهِ كُلَّ لَيْلَةٍ جَمَعَ كَفَّيْهِ ثُمَّ نَفَثَ فِيهِمَا فَقَرَاَ فِيهِمَا قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ وَقُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وَقُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ يَبْدَاُ بِهِمَا عَلٰى رَاْسِهِ وَوَجْهِهِ وَمَا اَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ يَفْعَلُ ذٰلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ [ر: ۴۱۷۵]

په معوذات کښې تغليباً «قل هو الله احد» هم شامل کړې شوې دی

۱۵=بَاب نُزُولِ السَّكِينَةِ وَالْمَلَائِكَةِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْاٰنِ

[۴۷۳۰] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ اِبْرَاهِيمَ عَنْ اُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ قَالَ بَيْنَمَا هُوَ يَقْرَاُ مِنَ اللَّيْلِ سُورَةَ الْبَقَرَةِ وَفَرَسُهُ مَرْبُوطَةٌ عِنْدَهُ اِذْ جَالَتِ الْفَرَسُ فَسَكَتَ فَسَكَتَتْ فَقَرَاَ فَجَالَتِ الْفَرَسُ فَسَكَتَ وَسَكَتَتِ الْفَرَسُ ثُمَّ قَرَاَ فَجَالَتِ الْفَرَسُ فَانْصَرَفَ وَكَانَ ابْنُهُ يَحْيٰى قَرِيبًا مِنْهَا فَاَشْفَقَ اَنْ تُصِيبَهُ فَلَمَّا اجْتَرَّهُ رَفَعَ رَاْسَهُ اِلَى السَّمَاءِ حَتّٰى مَا يَرَاهَا فَلَمَّا اَصْبَحَ حَدَّثَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اقْرَاْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ اقْرَاْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ قَالَ فَاَشْفَقْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اَنْ تَطَاَ يَحْيٰى وَكَانَ مِنْهَا قَرِيبًا فَرَفَعْتُ رَاْسِي فَانْصَرَفْتُ اِلَيْهِ فَرَفَعْتُ رَاْسِي اِلَى السَّمَاءِ

فلما امتلئ الظلة فيها امثال المصابيح فخرجت حتى لا اراها قال وتدري ما ذاك قال لا قال تلك الملائكة دنت لصوتك ولو قرات لاصبحت ينظر الناس اليها لا تتوارى منهم
قال ابن الهاد وحدثني هذا الحديث عبد الله بن خباب عن ابي سعيد الخدري عن اسيد بن حضير

د اس د توپ وهلو او د خاموش کيدو وجه دا وه چه کله به حضرت اسيد ﷺ د شپې په څه حصه کښې د قرآن کريم تلاوت کولو نو د قرات اوريدو دپاره به فرښتې ښکته راتلې چه هغوی به نې اوکتل نو اس به د ويرې د وجې توپ کړې هم دا وجه وه چه چه د تلاوت پاک په بنديدو سره فرښتې پورته لاړلې او اس توپونه وهل پريخودل.

قوله: اقرأ يا ابن حضير اقرأ يا ابن حضير: علامه طيبى ﷺ فرمائى چه د امر د صيغې مقصد په زمانه ماضى کښې د طلب زيادت دې لکه چه نبى ﷺ د دغه عجيبه او ناشنا حالت استحضار اوکړو او حضرت اسيد بن حفير ته ئې د ونيلو ترغيب ورکولوچه حاصل ئې دا دې چه «هلازدت» په دې باندې دليل دا دې چه پخپله وراندې حضرت اسيد بن حضير په جواب کښې فرمائى «أشفقت يا رسول الله أن تطأ يحيى» زه ددې خبرې نه اوويريدم چه هسې نه اس يحى پائمال کړى ځکه چه اس د يحى سره نزدې وو(١)

ملا علي قارى ﷺ فرمائى چه د وريځې سره د تشبيه وجه دا ده چه فرښتې د قرآن کريم د اوريدو دپاره ډيرې په کثرت سره راتلې نو کله چه حضرت اسيد اوکتل نو داسې ورته محسوس شوه چه د پردې پشان څه څيز دې کوم چه د دوى او د آسمان په مينځ کښې حائل کيږى نو دهغې څيز نه ئې په وريځې سره تعبير اوکړو او په هغې کښې چه کومه ډيوه بليدله هغه د فرښتو مخونه وو کوم چه د ډيوو پشان روښانه وو.(٢)

حاصل دا دې چه دلته د «اقرأ» نه د حکايت په وخت کښې لوستل مراد نه دى بلکه نبى ﷺ دهغه د اصلي حالت استحضار اوکړو او وې فرمائيل لکه چه نبى ﷺ حضرت حضير په هغه حالت کښې ليدل چه فرشتو په هغه باندې سيورې کړې وو او جمع شوې وې او په دغه حالت کښې ورته حکم ورکوى چه ته لګيا اوسه دې دپاره د فرشتو د اوريدو او د هغوى د موجودګئ په وجه په تا باندې برکت نازليږى (٣)

امام بخارى ﷺ دا روايت تعليقاً نقل کړې دې او ابوعبيد په فضائل القرآن کښې دا موصولاً نقل کړې دې (٤)

---

١) شرح الطيبى (٢٢١\١٤) كتاب فضائل القرآن_
٢) مرقاة شرح مشكاة (٣٣٩\١٤)_
٣) فتح البارى (٧٨\٩)_
٤) فضائل القرآن لأبى عبيد :باب فضل قراءة القرآن والإستماع له (٢٥)_

١٦=بَاب مَنْ قَالَ لَمْ يَتْرُكْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّفَّتَيْنِ

[٤٧٣١] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ قَالَ دَخَلْتُ أَنَا وَشَدَّادُ بْنُ مَعْقِلٍ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَقَالَ لَهُ شَدَّادُ بْنُ مَعْقِلٍ أَتَرَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ مَا تَرَكَ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّفَّتَيْنِ قَالَ وَدَخَلْنَا عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ مَا تَرَكَ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّفَّتَيْنِ

دلته د روايت نه شبه پيدا كيږى چه قرآن كريم د نبى ﷺ په زمانه كښې په بين الدفتين كښې جمع كړې شوې ووحال دا چه داسې نه ده

جواب دا دې چه د «ماترك إلا ما بين الدفتين» مقصد دا دې چه نن چه كوم «ما بين الدفتين» موجود دى نبى ﷺ هم دا پريخودې وو او د دنيا نې ئې تشريف اوړې ووډا مطلب نه دې چه د نبى كريم ﷺ په زمانه كښې قرآن كريم په «ما بين الدفتين» كښې جمع شوې وو.

امام بخارى رحمه الله په اصل كښې د روافضو ترديد كول غواړى د هغوى نظريه ده چه د قرآن كريم نه حضرت عثمان رضي الله عنه وغيره ډير آياتونه ويستلى دى امام بخارى رحمه الله د حضرت على رضي الله عنه د رشته دارانو نه او هم خيالو كسانو حضرت عبدالله بن عباس، او دغه شان دهغوى د خامنو حضرت محمد بن حنفيه نه روايت نقل كړلو او د روافضو ترديد ئې اوكړو چه نبى ﷺ ما بين الدفتين پريخودې دى او تشريف ئې اوړې دې د دوى نه پس په دې كښې نه د څه آيت اضافه شوې ده او نه د دې نه يو آيت كم شوې دې (١)

١٧=بَاب فَضْلِ الْقُرْآنِ عَلَى سَائِرِ الْكَلَامِ

امام بخارى رحمه الله دا خودل غواړى چه د كلام په ټولو قسمونو باندې قرآن مجيد ته كلى فضيلت حاصل دې امام ترمذى په دې مفهوم باندې يو روايت هم نقل كړې دې په هغې كښې دى «فضل كلام الله على سائر الكلام كفضل الله على خلقه»(٢)

[٤٧٣٢] (٣) حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ أَبُو خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ

---

١) فيض البارى (٢٦٨\٤)_

٢) سنن الترمذى قبيل كتاب القراءت بحديث (١٨٤\٥٢٩٢٦)_

٣) وأخرجه البخارى أيضاً فى كتاب فضائل القرآن باب إثم من راءى بقراءة القرآن أوتأكل به أو فجر به رقم الحديث (٥٠٥٩) وفى كتاب الأطعمة باب ذكر الطعام رقم الحديث (٥٤٢٧) وفى كتاب التوحيد باب قراءة الفاجر ولامنافق وأصواتهم لا تجاوز حناجرهم رقم الحديث (٧٥٦٠) ومسلم فى كتاب صلاة المسافرين وقصرها باب فضيل- حافظ القرآن رقم الحديث (٧٩٧) والترمذى فى كتاب الأمثال باب ما جاء مثل المومن القارى وغير القارى رقم الحديث (٢٤٦٥) وأبوداود فى كتاب الأدب باب من يؤمر أن يجالس رقم الحديث (٤٨٢٩) وابن ماجه فى المقدمة باب فضل من تعلم القرآن وعلمه رقم الحديث (٢١٤) والدارمى فى كتاب فضائل القرآن باب مثل المومن الذى يقرأ القرآن رقم الحديث (٣٣٦٢)_

عَنْ اَبِی مُوسَی الاَشْعَرِیِّ عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَثَلُ الَّذِی یَقْرَاُ الْقُرْاٰنَ کَالاُتْرُجَّةِ طَعْمُهَا طَیِّبٌ وَرِیحُهَا طَیِّبٌ وَالَّذِی لَا یَقْرَاُ الْقُرْاٰنَ کَالتَّمْرَةِ طَعْمُهَا طَیِّبٌ وَلَا رِیحَ لَهَا وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِی یَقْرَاُ الْقُرْاٰنَ کَمَثَلِ الرَّیْحَانَةِ رِیحُهَا طَیِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِی لَا یَقْرَاُ الْقُرْاٰنَ کَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَلَا رِیحَ لَهَا [ر: ۴۷۷۲، ۵۱۱۱، ۷۱۲۱]

په دې روایت کښې مثال بیان شوې دې چه لکه څنګه د نارنج خوشبوی ښه وی او د هغې خوند هم ښه وی نو د قرآن کریم لوستونکې هم دغه شان بهترین دې او چه کوم سړې مومن وی خو قرآن نه لولی د هغه مثال د قجورې پشان دې چه خوند خو ئې ښه وی خو خوشبو ئې نه وی نو د ایمان په‌وجه داسې کس خوښه دې خو د قرآن لوستلو خوشبوئې نه دې محروم دې او هغه ګناهګار چه قرآن لولی هغه د ګل ریحان پشان دې چه خوشبوئی خو ئې ښه وی خو خوند ئې تریخ وی او هغه فاجر چه قرآن نه لولی د هغه مثال د حنظله دتریخ پشان دې چه خوند ئې هم ترخ وی او خوشبوئی په کښې هم نه وی.

په دې روایت کښې چه نبی ﷺ د قرآن پاك د قاری کوم فضیلت بیان کړې دې هغه د قرآن په بنیاد باندې دې ددې نه معلومه شوه‌قرآن مجید د کلام په ټولو قسمونو کښې غوره دې.

[۴۷۳۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ عَنْ یَحْیَی عَنْ سُفْیَانَ حَدَّثَنِی عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ دِینَارٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِنَّمَا اَجَلُکُمْ فِی اَجَلِ مَنْ خَلَا مِنَ الاُمَمِ کَمَا بَیْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ وَمَغْرِبِ الشَّمْسِ وَمَثَلُکُمْ وَمَثَلُ الْیَهُودِ وَالنَّصَارَی کَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَعْمَلَ عُمَّالًا فَقَالَ مَنْ یَعْمَلُ لِی اِلَی نِصْفِ النَّهَارِ عَلَی قِیرَاطٍ فَعَمِلَتِ الْیَهُودُ فَقَالَ مَنْ یَعْمَلُ لِی مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ اِلَی الْعَصْرِ عَلَی قِیرَاطٍ فَعَمِلَتِ النَّصَارَی ثُمَّ اَنْتُمْ تَعْمَلُونَ مِنَ الْعَصْرِ اِلَی الْمَغْرِبِ بِقِیرَاطَیْنِ قِیرَاطَیْنِ قَالُوا نَحْنُ اَکْثَرُ عَمَلًا وَاَقَلُّ عَطَاءً قَالَ هَلْ ظَلَمْتُکُمْ مِنْ حَقِّکُمْ قَالُوا لَا قَالَ فَذَاكَ فَضْلِی اُوتِیهِ مَنْ شِئْتُ [ر: ۵۳۲]

دا روایت په کتاب الصلاة کښې تیر شوې دې د ترجمة الباب سره ئې مطابقت داسې دې چه په دې روایت کښې د امت محمدیه فضیلت بیان شوې دې او د امت محمدیه فضیلت د قرآن کریم په وجه دې په کوم باندې د عمل کولو چه دوی ته حکم شوې دې (۱)

۱۸ = بَابُ الْوَصِیَّةِ بِکِتَابِ اللّٰهِ عَزَّوَجَلَّ

((وصاة)) د وصیت په معنی کښې مصدر دې رسول الله ﷺ په کتاب الله باندې دعمل کولو دپاره وصیت کړې وو په دې باب کښې ددې بیانول مقصود دی

[۴۷۳۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ یُوسُفَ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ حَدَّثَنَا طَلْحَةُ قَالَ سَاَلْتُ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ اَبِی اَوْفَی اَوْصَی النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَا فَقُلْتُ کَیْفَ کُتِبَ عَلَی

---

۱) فتح الباری (۸۳/۹)_

النَّاسِ الْوَصِيَّةُ اُمِرُوا بِهَا وَلَمْ يُوصِ قَالَ اَوْصَى بِكِتَابِ اللّٰهِ [ر:٢٥٨٩]
مطلب دا دې چه خلقو ته د وصیت کولو کوم حکم ورکړي شوې دې هغه د حقوقو متعلق دې او په نبی باندې چونکه د چا حق نه وو ددې وجې نبی ﷺ د حقوقو په باره کښې وصیت نه وو کړې باقی دا چه په نبی ﷺ باندې د امت د لارخودلو حق وو نو په ټول ژوند کښې نبی ﷺ دا حق ادا کولو او خلقو ته به ئې لار خودله او د دنیا د تلو په وخت کښې نبی ﷺ د امت ددې حق بیا خیال اوساتلونو دوی ته ئې تاکید اوکړواو وصیت ئې اوکړو چه په کتاب الله باندې عمل کوئ او په کتاب الله باندې عمل چونکه د رسول الله ﷺ د سنتو نه بغیر ممکن نه دې ددې وجې ئې په کتاب الله باندې د عمل کولو په وصیت کښې په سنت باندې عمل کول هم داخل کړو.(١)

١٩=بَابٌ مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ [ر:٧٠٨٩]

وَقَوْلُهُ تَعَالَى اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ (العنكبوت[٥١]
امام بخاری رحمه الله چه په ترجمه کښې کوم الفاظ ذکر کړی دی نو دا الفاظ وړاندې په کتاب التوحید کښې امام بخاری د ابن شهاب زهری په سند سره نقل کړی دی (٢)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی چه امام بخاری رحمه الله په کتاب الاحکام کښې دا الفاظ نقل کړی دی(٣) خودا دحافظ صاحب سهو دحدیث الفاظ دا دي «من لم يتغن بالقرآن فليس منا»
د تغنی بالقرآن په تفسیر کښې اقوال : ددې په تفسیر او تشریح کښې اختلاف دې او د عالمانو مختلف اقوال دی:
① یو قول دا دې چه د تغنی نه استغناء مراد ده بیا ددې استغناء بالقرآن په مطلب کښې هم دوه اقوال دی :
① امام احمد بن حنبل رحمه الله د وکیع بن جراح نه نقل کړی دی چه ددې نه مراد «استغناء عن اخبار الأمم الماضية» دې او مطلب دا دې چه کوم کس د قرآن مجید تلاوت کوی هغه ته پکار دې چه د تیرو شوو امتونو د حالاتو او واقعاتو په تحقیق او لټون کښې نه مشغوله کیږی هم قرآن مجید دده دپاره کافی دې که دې د یهودو او نصاری کتابونه لولی او د هغوی د صحیفیو مطالعه کوی اود قرآن مجید په بیان کړو واقعاتو باندې قناعت نه کوی نو دې زمونږ نه نه دې (٤)

---

١) قال العینی فی عمدة القاری (٣٩١٢) والمراد بالوصية بكتاب الله حفظه حسا ومعنى وإكرامه وصونه ولا يسافر به إلى أرض العدو ويتبع ما فيه . فيعمل بأوامره ويجتنب نواهيه . ويداوم على تلاوته وتعلمه وتعليمه)
٢) صحيح البخاری كتاب التوحيد باب قول الله تعالى وأسروا قولكم .. وهو اللطيف الخبير .. رقم الحديث (٧٥٢٥ ص، ١٥٨١)_
٣) فتح الباری (٨٤١٩)_
٤) فتح الباری (٨٤١٩)_

دديٰ قول تائيد په هغه روايت سره کيږي کوم چه ابن جرير طبری د يحی بن جعده نه نقل کړې دې چه څو مسلمانانو څه کتابونه راوړل او حاضر شول په هغې کښې د يهودو نه اوريدلې خبرې ليکلې وې نبی چه هغه کتابونه اوليدل نو وې فرمائيل ((کفی بقوم ضلالة أن يرغبوا عما جاء به نبيهم إليهم إلى ما جاء به غيره إلى غيرهم)) يعنی د خپل نبی راوړې کتاب نه ډډه کول او د بل راوړې څيز کښې رغبت کول د ګمراهئ دپاره کافی دی په دې باندې د قرآن کريم دا آيت نازل شو (۱)

امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې دا آيت ذکر کړې دې او د تغنی بالقرآن په باره کښې ئې د وکيع بن جراح ذکر شوی روايت راجح کيدو ته اشاره کړې ده

② دويم قول د سفيان بن عيينه دې بلکه څنګه چه امام بخاری رحمه الله ددې باب په آخر کښې ليکلی دی چه د استغناء بالقرآن نه مراد استغناء عن اکثار الدنيا ده او مطلب دا دې چه کوم کس د قرآن کريم زده کولو نه د دنيا نه استغناء اختيار نکړی نو هغه زمونږ نه نه دې د ابوعبيدقاسم بن سالم رجحان دې قول طرف ته دې (۲) اګرچه امام شافعی رحمه الله ابن جرير طبری او ابوعاصم نبيل د سفيان بن عيينه قول رد کړې دې(۳)

امام شافعی رحمه الله فرمائی که د تغنی نه مراد استغناء وی نو نبی ﷺ به د ((من لم يتغن بالقرآن)) په ځائې ((من لم يستغن بالقرآن)) وئيلې وو(٤)

ابوعاصم نبيل فرمائيلی دی ((لم يصنع سفيان بن عيينة شيأ)) يعنی سفيان بن عيينه چه دا مطلب بيان کړې دې څه ښه کارنامه ئې نه ده کړې بهر حال دا اولنې قول وو چه د تغنی نه مراد استغناء ده ((استغناء عن إخبار الأمم الماضية))

② دويم قول دا دې چ ددې نه تشاغل مراد دې عرب وائی ((تغنی بالمکان)) کله چه سړې په هغې کښې قيام او شغل اختيار کړی مطلب دا شوچه څوك د قرآن سره شوق او ددې شغل نه ساتی هغه زمونږ په طريقه نه دې زمونږ سره د هغه څه تعلق نشته (۵)

③ دريم قول د امام شافعی رحمه الله دې چه ددې نه درد او حزن سره د قرآن کريم وئيل مراد دې.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د امام شافعی رحمه الله په کلام کښې د تغنی دا تفسير ماته ملاؤ نشوخو امام بيهقی په سنن کبری کښې د امام شافعی رحمه الله نه دا تفسير نقل کړې دې نو دهغوی الفاظ دا دی ((أن يقرأه تحزينا))(٦)

---

۱) فتح الباری (۹\۸٤)_
۲) فتح الباری (۹\۶۸) فضائل القرآن لأبی عبيد باب فضل الحض علی القرآن والإيصاء وإيثاره علی ماسوا (۲۹)
۳) فتح الباری (۹\۸۷)_
٤) فتح الباری (۹\۸۷)_
۵) فتح الباری (۹\۸۷)_
۶) سنن کبری للبيهقی کتاب الشهادات باب تحسين الصوت بالقرآن والذکر(۱۰\۲۳۰)_

④ څلورم قول دا دې چه ددې نه د تلذذ او حلاوت احساس مراد دې او مطلب دا دې چه کوم کس د قرآن کريم د تلاوت لذت او خوند نه محسوسوى نوهغه زمونږ سره متعلق نه دې لکه څنګه چه اهل عرب په غناء او ګانو سره لذت محسوسوى دغه شان اهل ايمان لره پکار دى چه د قرآن کريم په تلاوت سره لذت محسوسوى.

ابن الانبارى په ((الزاهر)) کښې دا تفسير نقل کړې دې (۱)

⑤ پنځم قول دا دى چه د تغنى نه مراد د قرآن مجيد هر وخت وئيل دى د عربو عادت وو چه هغوى به د سورلئ په حالت کښې او که په کور کښې به ناست وو څه نه څه وئيل د قرآن کريم د نزول نه پس د نبى ﷺ خواهش وو چه مسلمانان د اشعارو وغيره په ځائې د قرآن کريم د آياتونو وئيل کوى ابن العربى دا تفسير نقل کړې دې (۲)

⑥ شپږم قول دا دې چه ددې نه مراد تحسين صوت او خوش آوازى ده يعنى د قرآن کريم تلاوت په ښکلى آواز سره کول د آواز په ښکلى والى کښې د لفظونو صحيح ادا کول اود لهجې صحت داخل دې.

ابن ابى مليکه ،عبدالله بن مبارك و نضر بن شميل دا قول اختيار کړې دې (۳)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه د تغنى په تفسير کښې چه دا کوم اقوال ذکر شول په دې کښې تطبيق کيدې شى دا د يو بل سره جمع کيدې شى او مطلب دا دې چه د قرآن کريم تلاوت په درد او ښکلى آواز سره چه د استغناء صفت ئې په ځان کښې پيدا کړى وئيل پکار دى دوى ليکى

((الحاصل أنه يمكن الجمع بين أكثر التأويلات المذكورة وهو أنه يحسن به صوته جاهرا به مترنما على طريق التحزن، مستغنيا به عن غيره من الأخبار طالباً به غنى النفس، راجيا به غنى اليد وقد نظمت ذلك في بيتين

تغن بالقرآن حسن به الصوت حزيناً جاهرا رنم واستغن عن كتب الاولى طالباً غنى يدبه والنفس ثم الزم (۴)

[۴۷۳۶،۴۷۳۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَأْذَنْ اللَّهُ لِشَيْءٍ مَا أَذِنَ لِلنَّبِيِّ أَنْ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ وَقَالَ صَاحِبٌ لَهُ يُرِيدُ يَجْهَرُ بِهِ

[۴۷۳۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا أَذِنَ اللَّهُ لِشَيْءٍ مَا أَذِنَ

---

۱) فتح البارى (۸۶/۹)_
۲) فتح البارى (۸۶/۹)_
۳) فتح البارى (۸۷/۹)_
٤) فتح البارى (۸۸/۹)_

لِلنَّبِیِّ اَنْ یَتَغَنّٰی بِالْقُرْاٰنِ قَالَ سُفْیَانُ تَفْسِیْرُهٗ یَسْتَغْنِیْ بِهٖ(۱) [ر: ۵۰۲۴، ۷۴۸۲، ۷۵۴۴]

نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه الله تعالی هیڅ یو څیز دومره په توجه سره نه دي اوریدلي لکه څنګه چه ئې په توجه سره اوریدل کړي دی دهغه پیغمبر نه چه قرآن کریم په خوش آوازئ سره وائی.

«اذن» د باب سمع نه راخی ددې مصدر «إذنٌ» دهمزه په کسره او ذال په سکون سره راخی نو ددې معنی د اجازت ورکولو راخی او کله چه مصدر «أذَنٌ» د همزه او ذال په فتحه سره راشی نو ددې معنی اوریدل او استماع ده دلته د اوریدو او استماع په معنی کښې دی(۲)

قوله: وَقَالَ صَاحِبٌ لَهُ یُرِیْدُ یَجْهَرُ بِهٖ: «له» کښې ضمیر ابوسلمه طرف ته راجع دې کوم چه د ابن شهاب زهری شیخ دې او د صاحب نه مراد عبدالحمید بن عبدالرحمن بن زید بن الخطاب دې او مطلب دا دې چه د ابوسلمه ملګری عبدالحمید وئیلی دی چه د «یتغنی بالقرآن» نه په اوچت آواز سره قرآن لوستل مراد دی

دا تفسیر ابن شهاب زهری دخپل شیخ ابوسلمه نه اوریدلي دي بلکه عبد الحمید د هغه نه اوریدلي دي د «زهریات» په روایت کښې د عبدالحمید د نوم تصریح ده

۲۰ = بَابُ اغْتِبَاطِ صَاحِبِ الْقُرْاٰنِ

یعنی هغه کس چه حافظ قرآن او قاری او عالم وی هغه لائق د رشک او غبطه دې په ترجمة الباب کښې د اغتباط مصدر اضافت مفعول طرف ته شوې دې (۳)

[۴۷۳۷] حَدَّثَنَا اَبُوالْیَمَانِ اَخْبَرَنَا شُعَیْبٌ عَنِ الزُّهْرِیِّ قَالَ حَدَّثَنِیْ سَالِمُ بْنُ عَبْدِاللّٰهِ اَنَّ عَبْدَاللّٰهِ بْنَ عُمَرَ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ یَقُوْلُ لَا حَسَدَ اِلَّا عَلَی اثْنَتَیْنِ رَجُلٌ اٰتَاهُ اللّٰهُ الْکِتَابَ وَقَامَ بِهٖ اٰنَاءَ اللَّیْلِ وَرَجُلٌ اَعْطَاهُ اللّٰهُ مَالًا فَهُوَ یَتَصَدَّقُ بِهٖ اٰنَاءَ اللَّیْلِ وَالنَّهَارِ [ر: ۷۳]

ددې دوه مطلبه بیانیدي شی یو دا که چرته حسد جائز او مستحب وې نود ذکر شوو دوو کسانو سره به پکار ده چه جائز وې (خو حسد جائز نه دې)

او دویم مطلب دا دې چه حسد مجازاً د غبطه او پسخیدلو په معنی دی چه د پسخیدو لائق دا ذکر شوې دوه کسان دی ددې دویم مطلب تائید د باب په دویم روایت سره کیږی په دې کښې د ی «لیتنی أوتیت مثل ما أوتي فلان فعملت مثل ما یعمل» معلومه شوه چه حسد د رشک او

---

۱) (یستغنی به) یشغله عن غیره من الکتب وینفعه فی إیمانه ودنیاه وآخرته)_

۲) ما أذن مثل إذنه (یتغنی بالقرآن) یحسن صوته به ویطرب له (صاحب له) أی لأبی سلمة بن عبدالرحمن وو عبدالحمید بن عبدالرحمن (یرید یجهر به) أی أیرید النبی ﷺ بالتغنی بالقرآن الجهر به)_

۳) الأبواب والتراجم (۲)_

غبطه په معنی کښې دې ځکه چه په غبطه کښې د بل سره د موجوده نعمت تمنا او ارزو کولې شي او په حسد کښې د بل سره چه کوم نعمت وی د هغې د زوال تمنا کولې شی (۱) په دې باندې تفصیلی بحث په کتاب العلم کښې په باب اغتباط العلم کښې تیر شوې دی.

[۴۷۳۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ اِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ سَمِعْتُ ذَكْوَانَ عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ اَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا حَسَدَ اِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ عَلَّمَهُ اللَّهُ الْقُرْآنَ فَهُوَ يَتْلُوهُ آنَاءَ اللَّيْلِ وَآنَاءَ النَّهَارِ فَسَمِعَهُ جَارٌ لَهُ فَقَالَ لَيْتَنِي اُوتِيتُ مِثْلَ مَا اُوتِيَ فُلَانٌ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَهُوَ يُهْلِكُهُ فِي الْحَقِّ فَقَالَ رَجُلٌ لَيْتَنِي اُوتِيتُ مِثْلَ مَا اُوتِيَ فُلَانٌ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يعمل [ر: ۶۸۰۵و۷۰۹۰]

قوله: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ اِبْرَاهِيمَ: دعلی بن ابراهیم په باره کښې درې اقوال دی :

① یو دا چه ددې نه علی بن ابراهیم بن عبد الحمید واسطی مراد دې او هم دا د اکثرو حضراتو قول دې دې ثقه دې دامام بخاری د وفات نه بس شل کالو پورې ژوندې وو

② دویم قول دا دې چه ددې نه علی بن الحسن بن ابراهیم بن اشکاب مراد دې دلته په سند کښې د دوی نسبت د پلار په ځائې نیکه ،،علی بن ابراهیم،، ته شوې دې ابن عدی هم دا قول اختیار کړې دې ③ دارقطنی او ابوعبدالله بن منده فرمائیلی دی چه ددې نه علی بن عبدالله بن ابراهیم مراد دې (۲)

۲۱= بَاب خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

((خيركم من تعلم القرآن وعلمه)) کښې دوه روایتونه دی یو په ((واو)) سره او بل په ((او)) سره امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې په ((واو)) سره ذکر کړې دې او د ((أو)) روایت ته ئې د مرجوح کیدو په وجه اشاره کړې ده (۳) مطلب دا دې چه د قرآن کریم په تعلیم او تعلم دواړو باندې خیر مرتب کیږی صرف په یو باندې نه.

[۴۷۳۹، ۴۷۴۰] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ اَخْبَرَنِي عَلْقَمَةُ بْنُ مَرْثَدٍ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ عُبَيْدَةَ عَنْ اَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ قَالَ وَاَقْرَاَ اَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي اِمْرَةِ عُثْمَانَ حَتَّى كَانَ الْحَجَّاجُ قَالَ وَذَاكَ الَّذِي اَقْعَدَنِي مَقْعَدِي هَذَا

وَعَلَّمَهُ قَالَ وَاَقْرَاَ اَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي اِمْرَةِ عُثْمَانَ حَتَّى كَانَ الْحَجَّاجُ

سعدبن عبیده فرمائی چه ابی عبدالرحمن سلمی (خلقو ته) دحضرت عثمان رضی الله عنه په دور

---

۱) فتح الباری (۹۰/۹)-

۲) فتح الباری (۹۰/۹و ۹۱)_

۳) فتح الباری (۹۲/۹)_

حکومت کښې قران خودل شروع کړی وو اوخودل به ئې تردې دحجاج بن یوسف زمانه راغله.
دحضرت عثمان ﷛ د ابتدائی دوراو د حجاج دآخری دور په مینځ کښې درې میاشتې کم ۷۲ کاله فاصله وه اود حضرت عثمان ﷛ د آخری دور او د حجاج د ابتدائی دور په مینځ کښې ۳۸ کاله فاصله وه په تعین سره نشی معلومیدې چه د کوم کال نه تر کوم کاله پورې به ئې خودل کول (۱) خو دومره خبره یقینی ده چه د دیرش څلويښتو کالو نه کم دوی (قرآن پاك) نه دی خودلې

قوله: قَالَ وَذَاكَ الَّذِي أَقْعَدَنِي مَقْعَدِي هٰذَا: ابوعبدالرحمن سلمی فرمائی چه د نبی کریم ﷺ دا وینا چه «خیرکم من تعلم القرآن وعلمه» زه داسې کینولې اووم.یعنی د نبی ﷺ بیان کړی فضیلت حاصلولو دپاره ما خپل ژوند د قرآن کریم د تعلیم او تعلم دپاره وقف کړې وو او مسلسل مې دا خدمت کولو.

[۴۷۳۰] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَفْضَلَكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

ددې نه وړاندې روایت د شعبه دې او دا روایت د سفیان ثوری نه منقول دې د شعبه په روایت کښې د علقمه او ابوعبدالرحمن سلمی په مینځ کښې د سعدبن عبیده واسطه ده او د سفیان په روایت کښې د سعد واسطه نشته.
حفاظ حدیث دسفیان ثوری روایت راجح ګرځولې دې په کوم کښې چه واسطه نشته او د شعبه روایت ئې د«مزید فی متصل الأسانید»د قبیلې څنې شمارلې دې (۲)
امام بخاری ﷫ د دواړو روایت ذکر کړې دې غالباً دې طرف ته ئې اشاره کړې ده چه ذکر شوې دواړه روایتونه محفوظ دی هغه داسې چه علقمه دا حدیث د سعدبن عبیده په واسطه سره هم اوریدلې دې او ددوی دواسطې نه بغیرئې براه راست دابوعبدالرحمن نه هم اوریدلې دې شعبه د واسطې روایت ذکر کړې دې او سفیان د غیرواسطې روایت نقل کړې دی (۳)

[۴۷۳۱] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلّٰهِ وَلِرَسُولِهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا لِي فِي النِّسَاءِ مِنْ حَاجَةٍ فَقَالَ رَجُلٌ زَوِّجْنِيهَا قَالَ أَعْطِهَا ثَوْبًا قَالَ لَا أَجِدُ قَالَ أَعْطِهَا وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَاعْتَلَّ لَهُ فَقَالَ مَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ كَذَا وَكَذَا قَالَ فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر:۲۱۸۶]

---

۱) فتح الباری (۹۴/۹)_
۲) فتح الباری (۹۲/۹)_
۳) فتح الباری (۹۲/۹)_

په دې روايت باندې به وړاندې انشاء الله په كتاب النكاح كښې بحث راشي چونكه ددې روايت نه دعظمت قرآن اوفضيلت قرآن ثبوت ملاويږي ددې وجې امام بخارى دا دلته ذكر كړو(۱)

قوله: فاعتل له: قال الكرمانى (اعتل) أى حزن وتضجرله (له) أى لأجل ذلك (۲) يعنى چه څه هم ورسره نه وو نو په دې وجه هغه پريشانه وو.

۲۲=بَابُ الْقِرَاءَةِ عَنْ ظَهْرِ الْقَلْبِ

[۴۷۴۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ لِأَهَبَ لَكَ نَفْسِي فَنَظَرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعَّدَ النَّظَرَ إِلَيْهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَأْطَأَ رَأْسَهُ فَلَمَّا رَأَتْ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا فَقَالَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ اذْهَبْ إِلَى أَهْلِكَ فَانْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا قَالَ انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا إِزَارِي قَالَ سَهْلٌ مَا لَهُ رِدَاءٌ فَلَهَا نِصْفُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَصْنَعُ بِإِزَارِكَ إِنْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَبِسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى طَالَ مَجْلِسُهُ ثُمَّ قَامَ فَرَآهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُوَلِّيًا فَأَمَرَ بِهِ فَدُعِيَ فَلَمَّا جَاءَ قَالَ مَاذَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِي سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا عَدَّهَا قَالَ أَتَقْرَؤُهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ اذْهَبْ فَقَدْ مَلَّكْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸٦]

دقرآن پاک تلاوت په كتلوافضل دې اوكه په ياد؟: د امام بخارى رحمه الله ددې ترجمة الباب نه مقصد د قرآن پاك د زبانى وئيلو جوازخودل دى خو عالمانو ددې تصريح كړې د ه چه په قرآن كريم كښې په كتلو په يادو د تلاوت كولو نه افضل دى (۳)

ابوعبيد قاسم بن سلام په ،،فضائل القرآن ،، كښې يو مرفوع روايت نقل كړې دې ((فضل قرءة القرآن نظراً على من يقرءوه ظهراً كفضل الفريضة على النافلة)) (۴) خو ددې سند كمزورې دې (۵)

---

۱) وفى الفتح (۹۶/۹) وجه دخوله أن فضل القرآن ظهر على صاحبه فى العاجل بأن قام له مقام المال الذى يتوصل به إلى بلوغ الغرض وإما نفعه فى الأجل فظاهر لا خفاء به)_

۲) ارشاد السارى (۳۰۴/۱۱) مجمع بحار الأنوار(۶۵۹/۳)_

۳) فتح البارى (۹۷/۹)_

۴) فضائل القرآن لأبى عبيد :باب فضل قراءة الذى لا يقيم القرآن)_

۵) فتح البارى (۹۷/۹)_

هغوی د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه یو موقوف روایت نقل کړې دې او د هغې سند صحیح دې د هغې الفاظ دی «أديموا النظر في المصحف»(۱)
په معنوی لحاظ سره کتل او لوستلو کښې یوه فائده دا هم ده چه غلطی نه کیږی دویمه دا چه ددې په حروفو او نقوشو باندې مسلسل نظر پریوځی.
بعضې حضراتو فرمائیلی دی چه قرآن کریم په یادو وئیل په مصحف کښې کتل او وئیلو نه افضل دې د دوی استدلال د ابن ابی داود په صحیح روایت سره دې کوم چه د ابوامامه نه منقول دې په هغې کښې د ی «اقرأوا القرآن ولا تغرنكم هذه المصاحف المعلقة فإن الله لا يعذب قلباً وعى القرآن»(۲) دغه شان په یادو وئیلو کښې استحضار زیات وی او په تلاوت کښې د ریا وېره کمه وی
خو حقیقت دا دې چه په دې کښې تفصیل دې که یو کس ته په کتلو او وئیلو کښې استحضار او خشوع زیاته محسوسیږی نو د هغه دپاره کتل غوره دی خو په دې شرط چه د ریا وېره نه وی خو که یو کس ته د ریا وېره وی نو بیا د هغه دپاره په یادو وئیل زیات غوره دی حاصل دا چه د افضلیت د اشخاصو او احوالو په اختلاف سره مختلف کیږی (۳)

۲۳=بَابُ اسْتِذْكَارِ الْقُرْآنِ وَتَعَاهُدِهِ

دامام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه د قرآن مجید د حفظ نه پس ددې د تلاوت اهتمام کول پکار دی اوددې د حفاظت کوشش او سعی جاری ساتل پکار ده داسې نه چه د حفظ کولو نه پس دې ته شا کړی اودا هیر کړی «تعاهده أي تجديد العهد به بملازمة تلاوته»(۴)

[۴۷۴۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا مَثَلُ صَاحِبِ الْقُرْآنِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْإِبِلِ الْمُعَقَّلَةِ إِنْ عَاهَدَ عَلَيْهَا أَمْسَكَهَا وَإِنْ أَطْلَقَهَا ذَهَبَتْ

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائیلی دی چه د قرآن وېونکی مثال د تړلی شوی اوښ پشان د خاوند پشان دې که هغه ددې خیال ساتی نو هغه به ئې راتینګ کړئی شی او که هغه پریږدی نو لاړ به شی.

[۴۷۴۴\۴۷۴۵] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِئْسَ مَا لِأَحَدِهِمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ نُسِّيَ وَاسْتَذْكِرُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ أَشَدُّ تَفَصِّيًا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائیلی دی چه دا خبره بده ده چه په تاسو کښې څوک اووائی چه ما فلانې

---

۱) فضائل القرآن لأبي عبيد باب فضل قراءة القرآن نظراً وقراءة الذي لا يقيم القرآن (۴۶)۔
۲) فتح الباري (۹\۹۷)۔
۳) فتح الباري (۹\۹۷)۔
۴) الأبواب والتراجم (۲\۶۲)۔

فلانۍ ايت هير كړو بلكه داسې دې وائي چه هغه ايت زما نه هير كړې شو تاسو خلق قران ياد ساتئ: ځكه چه دا د سړو د سينو نه په وتلو كښې د وحشى ځناور نه زيات په تيختې وتونكې دې

قوله: بِئْسَ مَا لِأَحَدِهِمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ نُسِّيَ: ددې جملې په تشريح كښې مختلف اقوال دى :

① ددې يو مطلب دا بيان شوې دې چه دا قول نبى ﷺ د خپل ځان په باره كښې فرمائيلې دې چه كوم كس زما په باره كښې دا اووائى چه ما فلانې فلانې آيت هير كړو نو دده دا وئيل بد دى بلكه هغه دې وائى چه هغه آيت زما نه هير كړې شو د نسخ يو صورت دا هم وو چه منسوخ آيت به د نبى ﷺ نه هير كړې شو په قرآن كريم كښې دى «ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها» او بل ځائې كښې دى «سنقرئك فلا تنسى إلا ما شاء الله» په دې صورت كښې به دنسيت فاعل نبى كريم ﷺ وى اسماعيلى دا مطلب ليكلې دې

② دويم مطلب دا بيان شوې دې چه «نسيت» د «تركت» په معنى شى او مطلب دا شى چه د يو كس دا وئيل چه ما فلانې آيت پريخودو ترك كړو لكه څنګه چه د قرآن كريم آيت «نسوا الله فنسيهم» كښې نسيان د ترك په معنى كښې دې ابوعبيد قاسم بن سلام او يوې ډلې دا قول اختيار كړې دې (۱)

③ علامه انور شاه كشميرى رحمه الله فرمائيلى دى چه د قرآن كريم هيرول يوه ګناه ده ددې معصيت د كولو نه پس ددې اعلان كول مذموم اوګرځولې شو ځكه چه د ګناه په اعلان كښې يو قسم زړه ورتيا او جسارت دې نو د ادب تقاضا دا ده چه خپل ځان طرفته دې د نسيان نسبت نه كوى دوى فرمائى

«يعنى أما إذا ارتكبت معصية، والنسيت القرآن فال تجهر بها فإنك إن غفت منك الإستكار والإستظهار به فلا يفت منك الأدب وهو أن لاينسب النسيان إلى نفسه ليدل على تجاسره بل يقول نسى كأنه من سبب سماوى» (۲)

④ خلورم قول دا دې چه داسې اسباب دې اختيار نكړې شى چه د هغې په وجه د نسيان نسبت خپل ځان طرف ته د كولو ضرورت پيښ شى كه يو كس داسې اسباب اختياروى نه تلاوت نه كوى د قرآن نه غفلت كوى نو ددې په نتيجه كښې هغه «نسيت آية كيت وكيت» اووائى نو دا مذموم دې بلكه ده لره پكار دى چه د قرآن پاك تلاوت مسلسل كوى ددې باوجود هم كه دده نه هيريږى خو هغه د الله تعالى د طرف نه تنسه ده نسيان نه دې حضرت ګنګوهى فرمائى :

«يعنى بذلك أنه لاينبغى له التغافل وعليه أن يتعاهد القرآن فإذا ذهب عنه مع تعاهده فهو تنسية من الله،

---

۱) فتح البارى (۹/۱۰۰)_

۲) فيض البارى (۲۷۰/۱٤)_

ولیس بنسیان ولا مواخذة فیه ولا نبغی له أن یغفل عنه حتی یلزم النوبة أن یقول نسیته»(۱)

[۴۷۴۵] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ مِثْلَهُ تَابَعَهُ بِشْرٌ عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ شُعْبَةَ وَتَابَعَهُ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَبْدَةَ عَنْ شَقِيقٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللّٰهِ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[ر: ۴۷۵۲]

قوله: تَابَعَهُ بِشْرٌ عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ شُعْبَةَ: دلته د باب په دویم روایت کښې د امام بخاری رحمه الله شیخ محمد بن عرعره دې امام بخاری رحمه الله فرمائی چه د شعبه په روایت کولو کښې د محمد بن عرعره متابعت عبدالله بن مبارك هم کړې دې بشر بن محمد مروزی دامام بخاری رحمه الله شیخ دې په بدء الوحی کښې امام بخاری ددوی نه روایت نقل کړې دې(۲)

قوله: وَتَابَعَهُ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَبْدَةَ عَنْ شَقِيقٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللّٰهِ: د عبده نه عبده بن ابی لبابه مراد دې د شقیق نه شقیق بن سلمه اود عبدالله نه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه مراد دې دا متابعت امام مسلم رحمه الله موصولاً نقل کړې دې (۳)

ددې متابعت په بیانولو کښې د امام بخاری رحمه الله مقصددادې چه د منصور نه حماد بن زید او عاصم دا روایت موقوفاً نقل کړې دې د بشر او ابن جریر په متابعت کښې دا روایت مرفوع دې دابن جریرپه روایت کښې «سمعت النبی صلی الله علیه وسلم» تصریح کړې ده امام بخاری رحمه الله چه دا ذکرکړې دې نو په دې سره ئې د هغه حضراتو تائید کړې دې کوم چه روایت مرفوعاً نقل کوی(٤)

[۴۷۴۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَهُوَ أَشَدُّ تَفَصِّيًا مِنَ الْإِبِلِ فِي عُقُلِهَا

عُقُلِهَا: عقل (د قاف په ضمه او سکون سره) د عقال جمع ده عقال رسئ ته وائی (۵)

۲۴= بَابُ الْقِرَاءَةِ عَلَى الدَّابَّةِ

[۴۷۴۷] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو إِيَاسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ مُغَفَّلٍ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ وَهُوَ يَقْرَأُ عَلَى رَاحِلَتِهِ سُورَةَ الْفَتْحِ[ر: ۴۰۳۱]

---

۱) لامع الدراری (۹/۲٤۹)_
۲) فتح الباری (۹/۱۰۱)_
۳) فتح الباری (۹/۱۰۱)_
٤) فتح الباری (۹/۱۰۱)_
۵) فتح الباری (۹/۱۰۳)_

امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه په سورلۍ باندې د سورلۍ په حالت کښې د قرآن په تلاوت کښې څه قباحت نشته ابن ابی داود د بعضې سلفو نه ددې کراهت نقل کړې دې امام بخاری د هغوی رد عمل غواړی .(۱)

۲۵=بَاب تَعْلِيمِ الصِّبْيَانِ الْقُرْآنَ

د ماشومانو د تعليم قرآن مسئله: دسعيد بن جبير او ابراهيم نخعی نه دا منقول دی چه وړو ماشومانو ته د قرآن مجيد تعليم نه دی ورکول پکار، ځکه چه هغوی د قرآن مجيد ادب نشی کولې . خو د جمهورو مسلك دا دې چه وړو ماشومانو ته هم د قرآن مجيد تعليم ورکول پکار دی په دې کښې څه حرج او بدوالې نشته

امام بخاری رحمه الله په دې ترجمه کښې د سعيد بن جبير او ابراهيم نخعی قول رد کړې دې او د جمهورو تائيد ئې کړې دې (۲)

پاتې شوه دا خبره چه ماشوم خو يقينی ده چه ادب نشی کولې د دې جواب دا دې چه هغوی ددې مکلف هم نه دی استاذانو ته پکار دی چه هغوی ته ادب اوښائی ماشومانو ته د قرآن کريم د تعليم ورکولو اهتمام د دې وجې کول پکار دی چه لوئې شی نو د سرې مشاغل زيات شی نورې ذمه دارئ ئې په سره شی بيا هغه د قرآن مجيد د تعليم دپاره خپل ځان نشی فارغ کولې لکه څنګه چه ورته ماشومان فارغ وی

[۴۷۴۹۳،۴۷۴۸] حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا ابُو عَوَانَةَ عَنْ ابِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ انَّ الَّذِي تَدْعُونَهُ الْمُفَصَّلَ هُوَ الْمُحْكَمُ قَالَ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَانَا ابْنُ عَشْرِ سِنِينَ وَقَدْ قَرَاتُ الْمُحْكَمَ

حضرت سعيد بن جبيرفرمائيلی دی چه تاسو چاته مفصل وائې هم هغه محکم دی يعنی د مفصل دويم نوم محکم هم دې مفصل خو دې ته ځکه وائی چه د دې سورتونه جدا جدا دی او محکم د متشابه ضد نه دې بلکه د منسوخ ضد دې او مطلب دا دې چه دا ټول سورتونه منسوخ نه دی ددې تلاوت او ددې احکام باقی دی سوا د سورة کافرون د آخری آيت نه چه «لکم دينکم ولی دين» ځکه چه په دې کښې دوه قولونه دی د بعضې حضراتو په نيز دا آيت د جهاد دحکم نه وړاندې وو د جهاد د مشروعيت نه پس دا منسوخ شوې دې او د بعضو په نيز منسوخ نه دې بلکه په دې کښې زجر مقصود دې لکه څنګه چه په «فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليکفر» کښې زجر مقصود دې (۳)

د صحيح قول مطابق مفصل د سورة حجرات نه تر آخر د قرآن پورې سورتونو ته وائی (۱)

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ عَشْرِ سِنِينَ: د رسول الله ﷺ د وفات په وخت کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په عمر کښې

---

۱) فتح الباری (۱۰۳۱۹)-

اختلاف دی او په دی باره کښې شپږ اقوال دی
① لس کاله لکه څنګه چه په روايت باب کښې دی ② دولس کاله ③ ديارلس کاله
④ څوارلس کاله ⑤ پنځلس کاله ⑥ شپاړس کاله (۱)
په روايت باب کښې لس کاله خودلی شوی دی خو په دې باندې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما د
يو بل روايت په وجه اشکال کيږی په هغې کښې دوی فرمائيلی دی چه دحجة الوداع په
موقع باندې دوی بلوغ ته نزدې وونو بيا د دوی عمر د نبی ﷺ د وفات په وخت کښې لس
کاله څنګه کيدې شی ددې وجې بعضې حضراتو روايت باب ته وهم وئيلی دی (۲)
قاضی عياض فرمائيلی دی چه دا ممکن ده چه «عشر سنين» د حفظ القرآن سره متعلق کړې
شی د نبی ﷺ د وفات سره دا متعلق نکړې شی په دې صورت کښې به تقديری عبارت
داسې وی «توفی النبی ﷺ وقد جمعت المحکم وأنا ابن عشر سنين» يعنی دقرآن حفظ د لسو کالو په
عمر کښې کړې وو (۳)
مشهوره هم دا ده چه د نبی ﷺ د وفات په وخت کښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما عمر
ديارلس کاله وو.(٤)

[۴۷۴۹] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ اِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ اَخْبَرَنَا اَبُو بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا جَمَعْتُ الْمُحْكَمَ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ وَمَا الْمُحْكَمُ قَالَ الْمُفَصَّلُ

قوله: فَقُلْتُ لَهُ وَمَا الْمُحْكَمُ قَالَ الْمُفَصَّلُ: دقلت فاعل ابوبشر دې او په «له» کښې
ضمير سعيد بن جبير طرف ته راجع دې يعنی ابو بشردسعيدبن جبير نه تپوس اوکړچه
محکم څه دی نوهغوی اوفرمائيل مفصل چونکه د باب په اولنی روايت کښې سعيد بن
جبير طرف ته دا قول صراحتاً منسوب دې په دې دويم روايت کښې د ظاهر سياق نه
معلوميږی چه حضرت سعيد بن جبير د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه تپوس اوکړو چه محکم
څه څيز دې نو هغوی په جواب کښې «المفصل» اووئيل خو په حقيقت کښې داسې نه دی :
اودا هم ممکن ده چه په ابو بشر او سعيدبن کښې هر يو د خپل شيخ نه دا سوال کړې دې
د ابوبشر شيخ سعيد دې او د سعيد شيخ حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دې (۵)

---

۱) فتح البارى (۱۰٤/۹)_
۲) فتح البارى (۱۰۳/۹ او ۱۰٤)-
۳) فتح البارى (۱۰٤/۹)_
٤) فتح البارى (۱۰٤/۹)_
۵) فتح البارى (۱۰۳/۹)_

۲۶=بَابُ نِسْيَانِ الْقُرْآنِ وَهَلْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةَ كَذَا وَكَذَا وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰى إِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ [٦]

د نسيان قرآ په مسئله كښې اختلاف دى
امام ابوالقاسم رافعى او امام نووى فرمائى چه د قرآن مجيد نسيان په لويو ګناهونو كښې شامل ده د احنافو او حنابلوْ هم دا مسلك دې (۱)
خو علامه سيوطى فرمائيلى دى چه دا به هغه وخت كښې په كبائرو كښې شامل وى چه د تساهل نه كار اخستې شوى وى (۲)
ملا على قارى فرمائى چه د نسيان قرآن مطلب دا دې چه نه ئې په يادو وئيلى شى اونه ئې په كتلو سره وئيلى شى (۳)
امام مالك رحمه الله فرمائى چه قرآن شريف د يادولو نه پس هيرول مكروه دى
امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې اجمال ساتلې دې اوځه تفصيل ئې نه دې كړې چه د نسيان قرآن څه حكم دې خو دحديث نه ددې مذمت معلوميږى

قوله: وَهَلْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةَ كَذَا وَكَذَا: آيا سړې د نسيان نسبت خپل طرف ته كولې شى چه داسې اووائى چه ما فلانې فلانې آيت هير كړې دې امام بخارى رحمه الله دلته د«هل» لفظ استعمال كړې دې او په روايت كښې تير شوى دى چه «نسيت آية كيت وكيت» نه دى وئيلې پكاربلكه«نسى»وئيل پكار دى ځكه چه په «نسيت» كښې دا مفهوم وى چه قرآن شريف ئې غيراهم اوګنړلو او هير ئې كړو اود قران مجيد عظمت او اهميت دده په زړه كښې نشته نو داسې عنوان چه د هغې نه دا ګمان كيږى هغه صحيح نه دې

خو سوال دا دې چه امام بخارى رحمه الله د «هل»لفظ ولې استعمال كړلو نو ددې وجه په اصل كښې دا ده چه چه د حديث باب نه ددې ګنجائش راوځى چه نبى كريم ﷺ د يو كس نه په جمات كښې واوريدل چه قرآن ئې لوستلونو وې وئيل چه ده فلانې فلانې آيت ماته ياد كړلوددې نه په ظاهر دا احتمال په نظر راځى چه سړې «نسيت آية كذا»وئيلى شى
حضرت ګنګوهى فرمائيلى دى چه د امام بخارى رحمه الله ددې باب نه مقصد دا دې چه د

---

۱) قال جلال الدين السيوطى فى الإتقان (۱۰۵/۱) نسانه كبيرة صرح به النووى فى الروضة وغيرها قال القارى فى المرقات (۲/۵) قال ابن حجر أى إن الله سبحانه هو الذى أنساها له بسبب منه تارة بأن ترك تعهدالقرآن وقال القارى فى المرقات (۳/۵) ثم النسان عند علماءنا محمول على حال لم يقدر عليه بالنظر سواء كان حافظاً أم لا وقال الحافظ فى الفتح (۱۰۶/۹) ومن طريق ابن سيرين بإسناد صحيح فى الذين ينسى القرآن كانوا يكرهونه ويقولو فيه قولاً شديداً)_
۲) حواله سابقه)_
۳) حواله سابقه)_

نسیان لفظ خپل ځان طرف ته منسوب کړی او استعمال کړی په دې کښې څه کراهت نشته کراهت او ممانعت د قرآن نه په غفلت کولواو اهتمام نه کولو په باره کښې دې (۱)

خلاصه دا ده چه د نبی ﷺ «نسیت کذا و کذا» باندې انکار کول دالفاظو سره متعلق نه دې بلکه د قرآن کریم نه د تغافل او دهغه اسبابو سره متعلق دې د کومو په وجه چه د نسیان نسبت خپل ځان ته کولې شی

۴۷۵۱/۳۷۵: حَدَّثَنَا رَبِيعُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا زَائِدَةُ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَقْرَأُ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً مِنْ سُورَةِ كَذَا

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ مَيْمُونٍ حَدَّثَنَا عِيسَى عَنْ هِشَامٍ وَقَالَ أَسْقَطْتُهُنَّ مِنْ سُورَةِ كَذَا تَابَعَهُ عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ وَعَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ.

مطلب دادې چه دباب د ړومبی روایت په متن کښې محمد بن عبید په دې طریقه کښې د لفظ «اسقتهن» اضافه ده. په شهادات کښې هم په دې طریقه دا روایت تیرشوې دې. په هغه ځائې کښې الفاظ دی چه «فقال رحمه الله لقد اذکرنی کذا و کذا اية اسقطتهن من سورة کذا و کذا» (۲) یعنی حضور ﷺ دهغه سړی تلاوت واوریدو نو وې فرمائیل ،الله ﷻ دې په ده رحم اوکړی ، ده ماته فلانې فلانې آیت راياد کړو، حالانکه ما دا آیت د (نسیان په وجه) ساقط کړې وو.تابعه علی بن مسهرو عبدة عن هشام یعنی دمحمد بن عبید متابعت دوؤ حضراتو کړې دې. یو علی به مسهر او بل عبده بن سلیمان .

دعلی بن مسهرروایت امام بخاری رحمه الله ددې نه د مخکښې باب په آخر کښې موصولا نقل کړې دې اور د عبده بن سلیمان متابعت ئې په دعوات کښې موصولا نقل کړې دې. (۳)

[۴۷۵۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ ابْنُ أَبِي رَجَاءٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَقْرَأُ فِي سُورَةٍ بِاللَّيْلِ فَقَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً كُنْتُ أُنْسِيتُهَا مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا [ر: ۲۵۱۲]

(۴۷۵۲) : حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِئْسَ مَا لِأَحَدِهِمْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ هُوَ نُسِّيَ [ر: ۴۷۴۴]

---

۱) لامع الدراری (۲۵۰/۱۹)_

۲) فتح الباری : ۱۰٤/۹۰)

۳) فتح الباری :۱۰۵/۹)

۲۷ = باب مَنْ لَمْ يَرَ بَأْسًا أَنْ يَقُولَ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَسُورَةُ كَذَا وَكَذَا

[۴۷۵۳] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَلْقَمَةَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآيَتَانِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مَنْ قَرَأَ بِهِمَا فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ [ر: ۳۷۸۶]

[۴۷۵۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ حَدِيثِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدٍ الْقَارِيِّ أَنَّهُمَا سَمِعَا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَمَعْتُ لِقِرَاءَتِهِ فَإِذَا هُوَ يَقْرَؤُهَا عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرَةٍ لَمْ يُقْرِئْنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكِدْتُ أُسَاوِرُهُ فِي الصَّلَاةِ فَانْتَظَرْتُهُ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبَبْتُهُ فَقُلْتُ مَنْ أَقْرَأَكَ هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ تَقْرَأُ قَالَ أَقْرَأَنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ كَذَبْتَ فَوَاللَّهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَهُوَ أَقْرَأَنِي هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ فَانْطَلَقْتُ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقُودُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ لَمْ تُقْرِئْنِيهَا وَإِنَّكَ أَقْرَأْتَنِي سُورَةَ الْفُرْقَانِ فَقَالَ يَا هِشَامُ اقْرَأْهَا فَقَرَأَهَا الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا أُنْزِلَتْ ثُمَّ قَالَ اقْرَأْ يَا عُمَرُ فَقَرَأْتُهَا الَّتِي أَقْرَأَنِيهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا أُنْزِلَتْ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ [ر: ۲۲۸۷]

[۴۷۵۵] حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ آدَمَ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَارِئًا يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً أَسْقَطْتُهَا مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا [ر: ۲۵۱۲]

دبعضو اسلافو نه نقل دی چه "سورة البقرة، سورة النسا" نه دی وئیل پکار بلکه «السورة التی تذکر فیها البقرة، والتی تذکر فیها النسآ» وئیل پکار دی. د دې مستدلل د حضرت انس رضی الله عنه یو مرفوع حدیث دې چه هغه ابن قانع او طبرانی موصولا نقل کړې دې. «لا تقولوا سورة البقرة، ولا ال عمران، ولا سورة النساء وکذالك القرآن کله» . (۱)

لیکن جمهور علماء کرام په داشان وئیلو کښې څه حرج نه ګنړی ، امام بخاری رحمه الله په دې ترجمه کښې د جمهورو تائید او د مذکوره بعضو حضراتو تردید کول غواړی . او هغوی فرمائی چه سورة البقره وئیلو کښې څه حرج نشته دې.

امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې د ثبوت دپاره درې روایتونه فرمائیلی دی. په رومبی

۱- فتح الباری: ۱۰۸/۹).

كښې «سورة البقرة» او دويم روايت كښې د «سورة الفرقان» تصريح ده. داشان په دريم روايت كښې «سورة كذا» ده. معلوم شو چه د سورة اضافت دې څيزطرف ته په كولوكښې هيڅ حرج نشته چه دهغې ذكر په دې سورت كښې وارد شو.

تر كومې چه د حضرت انس رضي الله عنه د روايت تعلق دې نوهغه ضعيف گرزولې شوې دې. ددې په سند كښې يو راوى عيسى بن ميمون عطار ضعيف دې.(۱)ابن الجوزى رحمه الله په كتاب الموضوعات كښې ددې ذكر كړې دې او د امام احمد قول نې ددې متعلق نقل كړې دې چه دا حديث منكر دې ، لهذا قابل د استدلال نه دې. (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله اوفرمائيل چه د دواړو په شان روايات جمع كولې شى. روايات باب په جواز اود حضرت انس رضي الله عنه روايت په خلاف اولى باندې محمول كړې شى يعنى «سورة البقرة» وغيره وئيل جائز خو دى ليكن خلاف اولى دى. عبدالرازق ، كلبى ، ابومحمد بن حاتم او حكيم ترمذى به احتياطاً دا شان نه وئيل .(۳)

په دې مسئله باندې څه تفصيل د كتاب التفسير په شروع كښې هم تير شوې دې.(۴)

۲۸=بَابُ التَّرْتِيلِ فِي الْقِرَاءَةِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا﴾(المزمل:۴)

وَقَوْلِهِ: ﴿وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ﴾(الاسراء:۱۰۶).

وَمَا يُكْرَهُ أَنْ يُهَذَّ كَهَذِّ الشِّعْرِ

فِيهَا ﴿يُفْرَقُ﴾(الدخان:۴).يُفَصَّلُ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَرَقْنَاهُ فَصَّلْنَاهُ

دترتيل مطلب دادې چه حرفونه (تورى) په واضحه طور ادا كړې شى او په ادا كولو كښې عجلت (تيزى) نه وى چه معنې په فهم كښې آسانتيا وى. (۵)په قرآن پاك كښې الله ﷻ د «وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ» حكم رسول كريم ﷺ ته وركړې دې.

داشان په قرآن پاك كښې سورة مزمل كښې دى چه ((وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا)) يعنى قرآن پاك مونږ بيل بيل كړې دې . (سورتونه او آيتونه جدا جدا اوساتى). چه ستاسو په مخكښې ئې په اطمينان سره اولولى.

---

۱) فتح البارى :۱۰۸/۹).

۲) فتح البارى : ۱۰۸/۹- والموضوعات لابن الجوزى ، ابواب تتعلق باالقران ، باب لا يقال سوره كذا۱/۲۵۰، ۲٤۱).

۳) فتح البارى ۱۰۸/۹).

٤) كشف البارى، كتاب التفسير : ۱۰، ۱۱)

۵) فتح البارى : ۱۰۹/۹).

قوله: وَمَا يُكْرَهُ أَنْ يَهُذَّ كَهَذِّ الشِّعْرِ: قرآن كريم د شعر په شان په دې انداز سره تېز وئيل چې د حرفونو ادا كول صحيح نه وي مكروه دى . ((هذ (ن) هذا)) تېزئ سره وئيل.

په دې ځائې كښې داشبه كيدېشي چه عموماً شعر ترنم او په مزه وئيل كيږى.

جواب دادې چه په مجلس كښې شعر ترنم سره او په مزه وئيلې كيږى ليكن كله چه سړې خپل محفوظ شوى شعرونه دوباره وائى نو بيا هغه په تيزئى سره وائى. قرآن كريم داشان وئيل نه دى پكار.

قوله: فِيهَا يُفْرَقُ : يُفَصَّلُ : دا په سورة دخان كښې دى. ((فيها يفرق كل امرحكيم)) په دې ((ليلة القدر)) كښې هريو كار جدا جدا وى. تللې شوې، په دې آيت كريمه كښې ((يفرق)) ((يفصل)) يعنى د جدا كيدو په معنى ده ، دا د حضرت ابوعبيده تفسير دې.(١) په مناسبت سره ئې دا په دې ځائې ذكر كړو.

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : فرقناه : فصلناه: ابن جرير د حضرت ابن عباس ﷠ دا تعليق موصولا نقل كړې دې.

قرآن پاك په مزه مزه وئيل افضل دى يا تيزئى سره ؟

په دې كښې اختلاف دې چه قرآن پاك په مزه مزه وئيل افضل دى او يا په تيزئى سره تلاوت كول افضل دى.

حضرت ابن عباس ﷠ له يو سړې راغلو او وې وئيل چه ځه په دريو ورځو كښې قرآن پاك ختموم. حضرت ابن عباس ﷠ په جواب كښې اوفرمائيل ((لان اقرا القرة ارتلها فاتدبرها خير من ان اقرا كما تقول)) يعنى د پوره قرآن كريم (بغير د سوچ فكر) نه وئيلو كښې دا ځه بهتر گڼم صرف سورة بقره اووايم په ترتيل او غور و فكر سره اووايم. (٢)

ليكن حقيقت دادې چه په مزه وئيلو او تيز وئيلو دواړو كښې د هر يو دپاره د فضيلت يو اړخ دې. ددا سې سړو په حق كښې په مزه وئيل افضل دى چه د قرآن كريم په معنو باندې پوهيږى او چه هغوى ته په مزه مزه وئيلو كښې حلاوت محسوسيږى او په تلاوت كښې زړه ښه لګى. خو څه خلق داسې وى چه هغوى ته په مزه مزه وئيلو كښې خو استحضار وى ، په تيزه وينا كښې هغوى ځائې په ځائې انخلى نو د هغوى دپاره تيز وئيل افضل دى. په دې شرط د مخارجو لحاظ به ساتى او يو حرف د بل حرف په وجه مخفى او پټ نه وى.(٣)

٤٧٥٦: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ حَدَّثَنَا وَاصِلٌ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ غَدَوْنَا عَلَى عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ رَجُلٌ قَرَأْتُ الْمُفَصَّلَ الْبَارِحَةَ فَقَالَ هَذًّا كَهَذِّ الشِّعْرِ إِنَّا

---

١) فتح البارى : ١٠٩/٩)

٢) فتح البارى : ١١٠/٩).

٣) فتح البارى : ١١٠/٩).

قَدْ سَمِعْنَا الْقِرَاءَةَ وَإِنِّي لَأَحْفَظُ الْقُرَنَاءَ الَّتِي كَانَ يَقْرَأُ بِهِنَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَمَانِيَ عَشْرَةَ سُورَةً مِنَ الْمُفَصَّلِ وَسُورَتَيْنِ مِنْ آلِ حم (ر: ۷۴۲۰).

په دې روايت باندې يو اشکال خو دادې چه ذکر شوې روايت د اعمش په طريقې سره په «باب تاليف القرآن» کښې تير شوې دې. په هغه ځائې کښې «عشرين سورة من اول المفصل أخرهن من الحاميم حم الدخان و عم يتساءلون» ونيلې شوې دی. يعنی هغه ځائې کښې د مفصل شل سورتونه اويه دې ځائې کښې دمفصل اتلس سورتونه ذکر کړی دی. په هغه ځائې کښې سورة دخان په مفصل کښې شمار کړې شوې دې او په دې ځائې کښې نه دې شمار کړې شوې.

ددې جواب دادې چه په هغه ځائې کښې «عشرين» تغليبا ونيلې شوی وو، سورة دخان او دې سره متصل چه کوم سورة په مصحف ابن مسعود کښې وو هغه مفصل کښې شامل نه دې ليکن تغليبا دا دواړه هم ورسره شامل کړې شو او ورته عشرين اوونيلې شو. (۱)

دويم اشکال داکيږی چه د «سورتين من آل حم» نه معلوميږی چه دې شلو سورتونو کښې حواميم نه دوه سوتونه داخل دی. حالانکه ټول روايات په دې متفق دی چه په دې شلو سورتونو کښې صرف سورة دخان شامل وو، باقی د حم هيڅ يو سورت شامل نه وو.

حافظ ابن حجر رحمه الله اوفرمائيل چه په دې کښې لفظ د «احدهما» محذوف دې او اصل عبارت دې. «وسورتين احدهما من آل حاميم» (۲)

او داهم ممکن دی چه ددې نه سورة جاثية او دخان مراد وی. او ددې دواړو په شروع کښې «حم» دې. د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه مصحف د مصحف عثمانی نه مختلف وو. په دې کښې سورة جاثية مقدم او سورة دخان موخر دې. د مفصل شروع د سورة جاثية نه ده. علامه قسطلانی ليکی چه :

«يحتمل أن يكون تاليف مصحف ابن مسعود على خلاف تاليف مصحف غيره، فيكون اول المفصل عند ابن مسعود اول الجاثية، والدخان متاخرة في ترتيبه من الجاثية» (۳)

هذا كهذ الشعر: هذا مفعول مطلق دې. أى هذذت هذا كهذا الشعر

۴۷۵۷: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَزَلَ جِبْرِيلُ بِالْوَحْيِ وَكَانَ مِمَّا يُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَهُ وَشَفَتَيْهِ فَيَشْتَدُّ عَلَيْهِ وَكَانَ يُعْرَفُ مِنْهُ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ الْآيَةَ الَّتِي فِي لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا تُحَرِّكْ بِهِ

---

۱) فتح الباری : ۹/۱۱۰).

۲) فتح الباری ، کتاب الصلوة باب الجمع بين السورتين فی الرکعة : ۲/۲۵۹)

۳) ارشاد الساری : ۱۱/ ۳۱۶).

لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ فَاِنَّ عَلَيْنَا اَنْ نَجْمَعَهُ فِى صَدْرِكَ وَقُرْاٰنَهُ فَاِذَا قَرَاْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ فَاِذَا اَنْزَلْنَاهُ فَاسْتَمِعْ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ قَالَ اِنَّ عَلَيْنَا اَنْ نُبَيِّنَهُ بِلِسَانِكَ قَالَ وَكَانَ اِذَا اَتَاهُ جِبْرِيلُ اَطْرَقَ فَاِذَا ذَهَبَ قَرَاَهُ كَمَا وَعَدَهُ اللّٰهُ (ر:٥).

٢٩- بَاب مَدِّ الْقِرَاءَةِ

٤٧٥٩/٤٧٥٨: حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ اِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ الْاَزْدِيُّ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ سَاَلْتُ اَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنْ قِرَاءَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَانَ يَمُدُّ مَدًّا

٤٧٥٩: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سُئِلَ اَنَسٌ كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَانَتْ مَدًّا ثُمَّ قَرَاَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ يَمُدُّ بِبِسْمِ اللّٰهِ وَيَمُدُّ بِالرَّحْمٰنِ وَيَمُدُّ بِالرَّحِيمِ

په دې خائې کښې داوئيل غواړې چه قرآت کښې د مد رعايت ډير ضروری دی. په دې خائې کښې د مد نه مراد مد اصلی دې يعنی هغه حرف چه دهغې نه پس الف ، واو، يا ياء وی. (١)

حضور ﷺ به په «بسم الله» کښې مد فرمائيلو او «الرحمان ، الرحيم» کښې هم يعنی «بسم الله» او د «الرحمان، الرحيم» الف اود «الرحيم» ياء به ئې واضحه کوله اووئيله.

٣٠- بَاب التَّرْجِيعِ

٤٧٦٠: حَدَّثَنَا اٰدَمُ بْنُ اَبِى اِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا اَبُو اِيَاسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ مُغَفَّلٍ قَالَ رَاَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَاُ وَهُوَ عَلَى نَاقَتِهِ اَوْ جَمَلِهِ وَهِيَ تَسِيرُ بِهِ وَهُوَ يَقْرَاُ سُورَةَ الْفَتْحِ اَوْ مِنْ سُورَةِ الْفَتْحِ قِرَاءَةً لَيِّنَةً يَقْرَاُ وَهُوَ يُرَجِّعُ (ر:٤٠٣١).

د مکې د فتحې په وخت کښې حضرت رسول کريم ﷺ سورة فتح لوستله او ترجيع ئې کوله. د ترجيع معنی داده چه د قرآن پاك د تلاوت په وخت کښې په آواز کښې امتداد او تيزوالی اوروالی اوموندې شی، چه ددې کيفيت د بخاری شريف په کتاب التوحيد کښې په يو روايت کښې د حضرت معاويه بن قره نه داشان منقول دې «ءآ ، ءآ، ءآ» (د همزه مفتوحه نه پس آواز اوږدول) . (٢)

چونکه حضرت نبی کريم ﷺ په اوبن باندې سور وو ددې و جې د حرکت په وجه ددوی ﷺ په آواز کښې تيز والی او رووالی وو. بعضو وئيلی دی چه د ترجيع نه تحسين التلاوة مراد ده. (٣) ددې څه تفصيل په کتاب المغازی کښې تير شوې دې . (٤)

---

١) فتح البارى ١١٢/٩).
٢) صحيح البخارى ، كتاب التوحيد ، باب ذكر النبى ﷺ و رواية عن ربه : ١١٢٥/٢).
٣) فتح البارى : ١١٣/٩).
٤) كشف البارى ، كتاب المغازى : ٥١٠)

۳۱_ بَاب حُسْنِ الصَّوْتِ بِالْقِرَاءَةِ لِلْقُرْآنِ

د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه قرآن مجيد په ښکلی آواز سره وئيل پکار دی. د قرآت په وخت کښې د تحسين صوت اهتمام کول مستحب دی. او غالبًا امام بخاری رحمه الله د حضرت براء بن عازب رضي الله عنه حديث طرف ته اشاره کړې ده، چه په دې کښې فرمائيلې شوی دی چه ((زينوا القرآن باصواتکم)) امام احمد او ابو داود او نسائی او امام ابن ماجه ددې تخريج کړې دې. (۱)

علامه نووی رحمه الله په ((التبيان فی اداب حملة القران)) کښې نقل کړی دی چه په دې خبره باندې اجماع ده چه د قرآن پاك په تلاوت کښې دې د حسن صوت اهتمام اوکړې شی. ليکن د تحسين صوت په رعايت کښې دې په مخارجو باندې دې څه اثر اونه غورزولې شی. داسې تحسين صوت چه په هغې کښې د اظهار و اخفاء وغيره لحاظ اونه ساتلې شی. علامه نووی رحمه الله دې ته ناجائزه وئيلی دی. (۲)

علامه ابن قيم رحمه الله ليکلی دی چه ډير قراء د تلاوت کولو په وخت کښې تکليف کوی. او ددوی قراءت د غنا شکل اختياروی. دا ډير زيات خراب او مکروه دی. البته که تکليف نه وی اود قرآت د حدودو او احکامو رعايت وی نو بيا په تحسين صوت او تطريب کښې څه حرج نشته دې. (۳)

۴۷۶۱: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ أَبُو بَكْرٍ حَدَّثَنَا أَبُو يَحْيَى الْحِمَّانِيُّ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ يَا أَبَا مُوسَى لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ

د محمد بن خلف کنيت ابوبکر دې. دوی د بغداد اوسيدونکی دی او قاری دی. د امام بخاری رحمه الله په صغار شيوخ کښې دې. د امام بخاری رحمه الله د وفات نه پس پنځه کاله پورې ژوندی وو. ددوی شيخ ابوحمانی دې. د هغوی نوم عبدالحميد بن عبدالرحمان دې، د کوفې اوسيدونکې دې. په صحيح بخاری کښې ددې دواړو صرف هم دا يو حديث دې. (۴)

قوله: لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ: ((ال داود)) کښې لفظ د ((ال)) زائد دې، مراد پخپله حضرت داود عليه السلام دې، ځکه چه د هغوی آواز ډير خوږ وو. د هغوی په اولاد او خپلو کښې هيڅا ته دا صفت نه وو ورکړې شوې. ((مزمار)) د يو آلې نوم دې ليکن مراد ددې نه خوش آوازی ده. (۵) حضرت ابوموسی رضي الله عنه ډير خوش آوازه وو.

---

۱) اخرجه ابوداود رقم (۱۴۶۸) فی الصلوة، باب استحباب الترتيل فی القرأن، والنسائی (۱۷۹/۲، ۱۸۰) فی الصلوة، باب تزين القرأن بالصلوة، واحمد (۲۸۳/۴، ۲۹۶، ۳۰۴) و ابن ماجه رقم (۱۳۴۲).
۲) شرح مسلم للنووی: کتاب فضائل القرآن، باب تحسين باالقران: ۱۳۴۲/۱)
۳) راجع للفصيل زاق المعاد، فصل فی هديه صلی الله عليه وسلم فی قراءة باالقران: ۱/ ۴۸۴-۴۹۳).
۴) فتح الباری: ۱۱۴/۹).
۵) فتح الباری: ۱۱۵/۹).

۳۲_ بَاب مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَسْمَعَ الْقُرْآنَ مِنْ غَيْرِهِ

۴۷۶۳: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ الْأَعْمَشِ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَأْ عَلَيَّ الْقُرْآنَ قُلْتُ أَقْرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أُنْزِلَ قَالَ إِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي [ر: ۴۳۰۶]

مطلب دادې چه کله څوك سړې د بل چا نه قرآن پاك آوريدل غواړى نو په سنتوکښې ددې اصل موجود دې. بعضې وختونو کښې قرآن پاك لوستلو ته د سړى زړه نه کيږى بلکه دنورو نه آوريدو ته ئې زيات زړه کيږى ،ددې باب نه ددې ثبوت مقصود دې.

۳۳_ بَاب قَوْلِ الْمُقْرِئِ لِلْقَارِئِ حَسْبُكَ

۴۷۶۳: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَأْ عَلَيَّ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ آقْرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أُنْزِلَ قَالَ نَعَمْ فَقَرَأْتُ سُورَةَ النِّسَاءِ حَتَّى أَتَيْتُ إِلَى هَذِهِ الْآيَةِ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا قَالَ حَسْبُكَ الْآنَ فَالْتَفَتُّ إِلَيْهِ فَإِذَا عَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ (۴۳۰۶).

امام بخارى رحمه الله دا ونيل غواړى چه بعضې وخت کښې استاد شاګرد ته وائى چه "بس کړه" نو دده دا وينا منع من الخير کښې داخل نه ده ،په سنت کښې ددې اصل موجوق دې چه داسې وئيلې شى.

۳۴_ بَاب فِي كَمْ يُقْرَأُ الْقُرْآنُ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ (المزمل:۲۰)

ختم قرآن دې په څومره موده کښې اوکړې شى: قرآن مجيد په څومره موده کښې ختمول پکار دى. په دې کښې دحضرات علماءکرام اختلاف دې.

① امام احمد بن حنبل او ابوعبيد قاسم بن سلام فرمائي چه ددريو ورځو نه کمه موده کښې قرآن پاك ختمول پکار دى. (۱) ابوعبيده قاسم بن سلام د حضرت معاذ بن جبل متعلق روايت نقل کړې دې چه هغه به د دريو ورځو نه په کمه موده کښې قرآن پاك ختمول مکروه ګنړل (فضائل القرآن، باب القارى يقرأ القرآن من سبع ليال الى ثلاث: ۸۹)

دهغوى استدلال دحضرت عبدالله بن عمرو بن العاص روايت دې چه دا ترمذى او ابو داود نقل کړې دې. «لم يفقه القرآن من قرأ القرآن ان فى أقل من ثلاث» (۲)

---

۱) فتح البارى: ۱۱۹/۹_

۲) الحديث اخرجه الترمذى فى سننه ، فى کتاب القرأات: ۱۹۷/۵، رقم الحديث: ۲۹۴۹ واخرجه ابوداود، باب فى کم يقرأ القرأن: ۵۴/۳ ، رقم الحديث: ۳۹۰، واخرجه ايصال الدارمى، باب ختم القرأن: ۵۶۲/۲ ، رقم الحديث: ۳۴۸۷)

بعضو ظاهریه ددې روایت په پیش نظر د دریو ورځو نه په کمه موده کښې دقرآن پاك ختمولو ته حرام وئیلی دی.(۱)

② لیکن دجمهور علماء کرامو ائې داده چه په دې کښې د شریعت د طرف نه دځه وخت تحدید او تعیین نشته . (۲)

دهغه دقاری قوت او تازګئ باندې ده ، که یو سړې ددریوورځو نه په کمه موده کښې قران پاك په تازګئ سره ختمولې شی او هغه دحرفونو په ادا کولو کښې دتجوید د اصولو رعایت سره تلاوت جاری ساتلې شی نو په کښې څه حرج نشته. (۳)

په اسلافو کښې ډیر حضرات داسې تیر شوی دی چه هغوی به په شپه ورځ کښې یو (ختم) کولو، دصوفی ابن الکاتب باره کښې مشهوردی چه هغوی به څلور ختمونه په ورځ کښې او څلور په شپه کښې یعنی شواروز کښې به ئې اته ختمونه کول. (۴)

علامه قسطلانی لیکلی دی چه په ۸۶۷ هجرئی کښې په قدس شریف کښې یو سړې ما اوکتلو، دده کنیت ابوطاهر وو او هغه دشیخ شهاب الدین بن رسلان دملګرو نه وو. دده په باره کښې ماته اووئیلې شو چه هغوی په شپه ورځ کښې پنځلس ختمونه کول. (۵)

حضرت عثمان، تمیم داری ، سعید بن جبیر په باره کښې لیکلی دی چه دا حضراتو به په یو رکعت کښې پورا قرآن پاك ختمولو.(۶)

حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمه الله به هم په رمضان کښې شپه ورځ کښې دیو ختم کولو معمول وو. (۷)

امام ابوحنیفه رحمه الله نه منقول دی چه کوم سړې په کال کښې دوه ځله قرآن پاك ختموی نو هغه دقرآن پاك حق ادا کولو والا دې ، ځکه چه حضور ﷺ د وفات په کال حضرت جبریل علیه السلام سره دوه ځله قرآن پاك ختم کړې وو. (۸)

اسحاق بن راهویه او امام احمد بن حنبل نه نقل شوی دی چه سړې دې کم از کم په څلویښتو ورځو کښې یو ځل قرآن پاك ختم کړی یعنی روزانه دې پاؤ کم یو پاره لولی.(۹)

---

۱ فتح الباری : ۱۲۰/۹)

۲ (فتح الباری : ۱۲۰/۹)

۳ (فتح الباری : ۱۲۰/۹)

٤ (شرح الطیبی : ۲۸۱/٤ ، وارشاق الساری : ۳۲۵/۱۱).

۵) ارشادالساری : ۳۲۵/۱۱).

۶) ارشادالساری : ۳۲۵/۱۱).

۷) اوګوری آپ بیتی.

۸) الابواب والترجم : ۶۳/۲).

۹) فتح الباری : ۹/ ، وفی کنز الدقائق : ولحافظ القرأن ان یختم کل اربعین یوما" لان المقصود من قرأة القران فهم معانیه والاعتبار بما فیه لا مجرد التلاوة قال الله تعالی : افلا یتدبرون القرأن ام علی قلوب اقفالها" وذالک یحصل باالثانی لا باالتوانی فی المعانی . فقد الختم اقله اربعون یوما کل یوما حزب و نصف او ثلثا حزب او اقل (البحر الرائق شرح کنز الدقائق . مسائل شتی : ۴۸۲/۸)

په دې خائې کښې د باب په اخری روایت کښې حضور ﷺ حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص ته اوفرمائیل «اقرأه في سبع ولا تزد على ذالك» یعنی په اوو ورځوکښې ختموه. ملا علي قاري لیکلي دي چه په اووه ورځوکښې ختم داکثرو صحابه کرامو ﷺ معمول وو .دقرآن پاك اووه احزاب دي. ددې اوؤ احزابو ترتیب حضرت علي ﷺ منسوب دي. یو قول «فمي بشوق» کښې داشان وارد دي چه د فاءنه«فاتحة»میم نه «مائدة» یا نه«یونس» باء نه«بني اسرائیل»شین نه «شعراء» ،واؤ نه «والصافات» او د قاف نه «سورة ق»طرف ته اشاره ده.(۱) داشان قرآن کریم په اوؤ ابوابو کښې دې تقسیم کړې شي او یو باب دې روزانه اولوستلې شي نو په هفته کښې به د قرآن پاك ختم مکمل کړې شي.

امام بخاري رحمه الله په ترجمة الباب کښې د «فاقروا ما تیسر منه» آیت نقل کړې دې او دې طرف ته ئې اشاره کوي چهپه دې کښې هیڅ تحدید نشته دې ، چه څومره سهولت سره کیدیشي نوسړې دې هغه هومره قرآت کوي.

۴۷۶۴: حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ لِي ابْنُ شُبْرُمَةَ نَظَرْتُ كَمْ يَكْفِي الرَّجُلَ مِنَ الْقُرْآنِ فَلَمْ أَجِدْ سُورَةً أَقَلَّ مِنْ ثَلاَثِ آيَاتٍ فَقُلْتُ لاَ يَنْبَغِي لأَحَدٍ أَنْ يَقْرَأَ أَقَلَّ مِنْ ثَلاَثِ آيَاتٍ قَالَ عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ أَخْبَرَنَا مَنْصُورٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ أَخْبَرَهُ عَلْقَمَةُ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ وَلَقِيتُهُ وَهُوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ فَذَكَرَ قَوْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ مَنْ قَرَأَ بِالآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ(ر:۳۷۸۶).

عبدالله بن شبرمه دکوفې قاضي وو ، فقیه وو ،په تابعینوکښې دهغوی شمار کیږي،امام احمد ،ابو حاتم اونسائي ددې توثیق کړې دې. ابن حبان په کتاب الثقات کښې ددوی ذکر کړې دې، امام بخاري رحمه الله ددوی روایات استشهاداذکر کوي او په کتاب الادب کښې ددوی یو روایت هم ذکر کوي. امام ترمذي نه علاوه باقي اصحاب سته ددوی نه روایات اخستي دي. په کال ۱۴۴ هجرئي کښې دوی وفات شو.(۲)

هغوی فرمائي چه ما غور اوکړو دسړي دپاره(په مونځ ما شپه ورځ کښې) دقرآن پاك چه څومره حصه کافي کیدل پکار دي نو ما اوکتل چهد قرآن پاك هیڅ یو سورة د دریو آیتونونه کم نه دې ، ددې وجې ما اووئیل چه دیو سړي دپاره مناسب نه دي چه هغه (په مونځ کښې) درې آیاتونو نه کم اولولي.

قال علي .... دا ما قبل سند سره متصل دې ، تعلیق نه دې ،داحدیث تیرشوې دې.

۴۷۶۵/۴۷۶۷ : حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ مُغِيرَةَ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ أَنْكَحَنِي أَبِي امْرَأَةً ذَاتَ حَسَبٍ فَكَانَ يَتَعَاهَدُ كَنَّتَهُ فَيَسْأَلُهَا عَنْ بَعْلِهَا فَتَقُولُ نِعْمَ

---

۱) مرقاه شرح مشکوه : ۵/۱۰).

۲) ددې ذکر شوی تفصیل دپاره اوګورئ تهذیب الکمال : ۷۶/۱۵ ، رقم الترجمه : ۳۳۲۸ و عمده القاري: ۵۷/۲۰)

الرَّجُلِ مِنْ رَجُلٍ لَمْ يَطَأْ لَنَا فِرَاشًا وَلَمْ يُفَتِّشْ لَنَا كَنَفًا مُنْذُ اَتَيْنَاهُ فَلَمَّا طَالَ ذٰلِكَ عَلَيْهِ ذَكَرَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ الْقَنِي بِهِ فَلَقِيتُهُ بَعْدُ فَقَالَ كَيْفَ تَصُومُ قَالَ كُلَّ يَوْمٍ قَالَ وَكَيْفَ تَخْتِمُ قَالَ كُلَّ لَيْلَةٍ قَالَ صُمْ فِي كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةً وَاقْرَا الْقُرْاٰنَ فِي كُلِّ شَهْرٍ قَالَ قُلْتُ اُطِيقُ اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ قَالَ صُمْ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ فِي الْجُمُعَةِ قُلْتُ اُطِيقُ اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ قَالَ اَفْطِرْ يَوْمَيْنِ وَصُمْ يَوْمًا قَالَ قُلْتُ اُطِيقُ اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ قَالَ صُمْ اَفْضَلَ الصَّوْمِ صَوْمَ دَاوُدَ صِيَامَ يَوْمٍ وَاِفْطَارَ يَوْمٍ وَاقْرَا فِي كُلِّ سَبْعِ لَيَالٍ مَرَّةً فَلَيْتَنِي قَبِلْتُ رُخْصَةَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَاكَ اَنِّي كَبِرْتُ وَضَعُفْتُ فَكَانَ يَقْرَأُ عَلَى بَعْضِ اَهْلِهِ السُّبْعَ مِنَ الْقُرْاٰنِ بِالنَّهَارِ وَالَّذِي يَقْرَؤُهُ يَعْرِضُهُ مِنَ النَّهَارِ لِيَكُونَ اَخَفَّ عَلَيْهِ بِاللَّيْلِ وَاِذَا اَرَادَ اَنْ يَتَقَوَّى اَفْطَرَ اَيَّامًا وَاَحْصَى وَصَامَ مِثْلَهُنَّ كَرَاهِيَةَ اَنْ يَتْرُكَ شَيْئًا فَارَقَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ قَالَ اَبُو عَبْدِ اللّٰهِ وَقَالَ بَعْضُهُمْ فِي ثَلَاثٍ وَفِي خَمْسٍ وَاَكْثَرُهُمْ عَلَى سَبْعٍ

مخکښې چه کوم روايت نقل شوې دې ، په هغې کښې دحضور نبی کريم ﷺ ارشاد نقل کړې شوې دې چه حضور ﷺ حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص ته اوفرمائيل چه «اقرأه فی کل سبع ليال مرة» امام ابوعبدالله بخاری فرمائی چه بعضو راويانو د «سبع» په ځائې «اقرأه فی کل ثلاث» اوبعضو «اقرأه فی کل خمس» نقل کړې دې.ليکن اکثرو راويانو «سبع» نقل کړې دې.نوهم ددې باب په آخری روايت کښې دی «فاقرأه فی سبع ولاتزد علی ذالك».

۴۷۶۷ : حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ اَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي كَمْ تَقْرَأُ الْقُرْاٰنَ
حَدَّثَنِي اِسْحَاقُ اَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ مُوسَى عَنْ شَيْبَانَ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ مَوْلَى بَنِي زُهْرَةَ عَنْ اَبِي سَلَمَةَ قَالَ وَاَحْسِبُنِي قَالَ سَمِعْتُ اَنَا مِنْ اَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَا الْقُرْاٰنَ فِي شَهْرٍ قُلْتُ اِنِّي اَجِدُ قُوَّةً حَتَّى قَالَ فَاقْرَاْهُ فِي سَبْعٍ وَلَا تَزِدْ عَلَى ذٰلِكَ [ر:۱۰۷۹]

قوله: عن ابی سلمة قال: وأحسبی قال : سمعت أنا من أبی سلمة: دا د يحيی بن ابی کثير قول دې،مخکښې سند کښې د يحيی شيخ محمد بن عبد الرحمان دې اودمحمد بن عبدالرحمان شيخ ابوسلمه دې نو يحيی د ابوسلمه نه د محمد بن عبدالرحمانه نه نقل کوی ، ليکن دوی ته په دې کښې تامل دې.نوهغوی اوفرمائيل چه ځما خيال دادې چه ما دا حديث نيغ په نيغه د ابوسلمه نه پخپله آوريدلې دې يعنی د محمد بن عبدالرحمان واسطه نشته . (۱)

---

۱) عمده القاری : ۲/ ۶۰ ، وفتح الباری : ۹/ ۱۲۰).

۳۵_ بَاب البُكَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ القُرْآنِ

مطلب دادې چه دقرآن کريم دتلاوت په وخت ژړا ثابت ده .امام نووی رحمه الله فرمائيلی دی چه دقرآن پاك دقراءت په وخت کښې ژړل د عارفانو صفت دې او دصالحانو شعار دې.(۱) امام غزالی رحمه الله فرمائی چه دقرآن پاك د تلاوت په وخت کښې ژړل مستحب دی. (۲)
ددې طريقه داده چه د قرآن پاك د بيان شوی وعيد اوتهديد او وعدې اود ترغيب استحضار اوکړنی اوپه خپل غفلت باندې نظر واچولې شی نوداشان به زړه غمګمين شی.ا وکه بيا هم ژړا رانشی نود ژړاکوونکی کيفيت جوړول پکار دی.
امام ابن ماجه دحضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه نه روايت کړې دې چه حضور اکرم صلی الله عليه وسلم اوفرمائيل «ان هذا القرآن نزل بحزن فاذا قرأتموه فابكوا، فان لم تبكوا فتباكوا». (۳)

۴۷۶۸/۴۹۶۹ : حَدَّثَنَا صَدَقَةُ اَخْبَرَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ اِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ يَحْيَى بَعْضُ الْحَدِيثِ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنِ الْاَعْمَشِ عَنْ اِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ الْاَعْمَشُ وَبَعْضُ الْحَدِيثِ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ عَنْ اِبْرَاهِيمَ وَعَنْ اَبِيهِ عَنْ اَبِي الضُّحَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَاْ عَلَيَّ قَالَ قُلْتُ اَقْرَاُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ اُنْزِلَ قَالَ اِنِّي اَشْتَهِي اَنْ اَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي قَالَ فَقَرَاْتُ النِّسَاءَ حَتَّى اِذَا بَلَغْتُ فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا قَالَ لِي كُفَّ اَوْ اَمْسِكْ فَرَاَيْتُ عَيْنَيْهِ تَذْرِفَانِ

امام بخاری رحمه الله داحديث د دوؤ حضراتونه نقل کړې دې، يو د شيخ،دده صدقة بن الفضل مروزی دې او دويم شيخ مسدد دې.د صدقة بن الفضل مروزی دطريقې متن امام په تفسير کښې ذکر کړې دې. په دې‌ځائې کښې‌چه کوم متن دحديث دې دا دمسدد د طريقې دې.(۴)
دصدقة بن الفضل په طريق کښې يحيی القطان فرمائی «قال يحيى : بعض الحديث عن عمرو بن مرة» يعنی د حديث بعضې حصه سليمان‌اعمش د عمرو بن مرو نه نقل کړې ده.دسليمان شيخ ابراهيم نخعی دې . ليکن‌دا پوره حديث هغوی د ابراهيم نخعی نه نيغ په نيغه نه دې نقل کړې ، بلکه څه حصه ئې نيغ په نيغه دهغوی نه نقل کړې ده او څه ئې دعمرو بن مره په واسطې سره د ابراهيم نخعی نه‌نقل کړې ده.نو دمسدد په طريق کښې تصريح ده.«قال

---

۱) فتح الباری : ۱۲۱/۹).
۲) فتح الباری : ۱۲۱/۹).
۳) سنن ابن ماجه کتاب اقامة الصلوة والسنة فيها، باب حسن الصوت بالقرآن ، رقم الحديث : ۱۳۳۷)(فی الزوائد فی اسناده ابو رافع ، اسمه اسماعيل بن رافع ضعيف متروک).
۴) فتح الباری : ۱۲۱/۹).

الاعمش : وبعض الحدیث حدثنی عمرو بن مرة ، عن ابراهیم» سلیمان اعمش فرمائی چه د حدیث څه حصه دعمروبن مره په واسطې سره د ابراهیم نخعی نه نقل کړې ده.
حاصل دادې چه سلیمان څه حصه د اعمش نه نیغ په نیغه نقل کوی او څه حصه عمرو بن مره په واسطه. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د «فقرأت النساء .....» نه دحدیث تر آخره پورې حصه ابراهیم نه منقول ده لکه څنګه چه دباب په بل حدیث کښې صرف هم دا حصه منقول ده. (۱)

قوله: وعن ابیه: عن ابی الضحی عن عبدالله: ددې عطف «عن سلیمان» باندې کیږی یعنی سفیان ثوری دا روایت د اعمش نه هم نقل کوی او دخپل پلار (سعید بن مسروقه ثوری) نه هم نقل کوی ، لیکن دده دپلار طریق منقطع دې ځکه چه ددوی پلار ابو الضحی (مسلم بن صبیح) نه نقل کوی اوابو الضحی حضرت عبدالله بن مسعود نه وو لیدلې، ددې وجې دابوالضحی روایت منقطع دې . (۲)

قوله: فرأیت عینیه تذرفان: دحضور نبی کریم ﷺ د ژړا وجه ابن بطال دا لیکلې ده چه کله حضور نبی کریم ﷺ «فکیف اذا جئنا من کل امة بشهید» والا آیت واوریدو نو د قیامت منظر او ددې ویره ددوی ﷺ په مخکښې شوه نوددې وجې حضور ﷺ اوژړل. (۳)
حافظ ابن حجر رحمه الله اوفرمائیل چه حضور ﷺ په خپل امت باندې د شفقت کولو په وجه اوژړل ، ځکه چه امت محمدیه به دخپل عمل په بناء ګواهی ورکوی او کله چه هم دده عمل صحیح نه وی چه ددې په وجې سره به ورته عذاب ورکولې شی. ددې وجې ئې اوژړل. (۴)
علامه زمحشری رحمه الله فرمائی چه دا ژړا د غم او حزن په وجه نه وه بلکه دخوشحالئ او مسرت په وجه وه ، مسرت ددې خبرې چه الله ﷻ امت محمدیه په ټولو امتونوباندې ګواه جوړ کړو ، د خوشحالئ د وجې نه هم سړې ژاړی. شاعر وائی :

طفح السرور علی حتی انه من فرط ما قد سرنی ابکانی (۵)

ترجمه: ماباندې دمسرت داسې دوران راغلو چه د خوشحالئ دلاسه مې اوژړل.

۴۷۶۹: حَدَّثَنَا قَیْسُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ اِبْرَاهِیمَ عَنْ عَبِیدَةَ السَّلْمَانِیِّ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لِی النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ اقْرَأْ عَلَیَّ قُلْتُ اَقْرَأُ عَلَیْکَ وَعَلَیْکَ اُنْزِلَ قَالَ اِنِّی اُحِبُّ اَنْ اَسْمَعَهُ مِنْ غَیْرِی (ر:۴۳۰۶).

---

۱) فتح الباری : ۹/۱۲۱).
۲) فتح الباری : ۹/۱۲۱).
۳) فتح الباری : ۹/۱۲۲).
٤) فتح الباری : ۹/۱۲۲).
۵) ارشاد الساری : ۱۱/۳۶۶ - ۳۶۷).

۳۶_ بَابُ إِثْمِ مَنْ رَاءَى بِقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ أَوْتَأَكَّلَ بِهِ أَوْفَخَرَبِهِ

په دې خانې کښې دهغه سړی د مذمت (غندنې) بیان کول مقصود دی چه د قرآن په قرآت کښې ښودنه کوی یا دا چه هغه په دې سره دنیا کټل غواړی او ددنیا مال او متاع حاصلول مقصدوی یا دا چه هغه د فخراو غرور دپاره دقرآن پاك تلاوت کوی. «راءی_ مراءاة» دباب مفاعله نه ده ، ښودنه کول ، په یو روایت کښې دی چه رایاء یاء سره ده ، ددې هم دا معنی ده. «تاکل» د باب تفعل نه دې ، اکل طلب کول . «فخربه» فخر کول ، بعضو نسخو کښې فجربه دی. (۱)

۴۷۷۰ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ عَنْ خَيْثَمَةَ عَنْ سُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ حُدَثَاءُ الْأَسْنَانِ سُفَهَاءُ الأَحْلَامِ يَقُولُونَ مِنْ خَيْرِ قَوْلِ الْبَرِيَّةِ يَمْرُقُونَ مِنَ الْإِسْلَامِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ لَا يُجَاوِزُ إِيمَانُهُمْ حَنَاجِرَهُمْ فَأَيْنَمَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاقْتُلُوهُمْ فَإِنَّ قَتْلَهُمْ أَجْرٌ لِمَنْ قَتَلَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (ر: ۳۴۱۵).

په دې کښې قلب دې . اصل عبارت دې «يقولون من قول خير البرية» يعنى هغه دخير البريه قول بيانوى.

د خير البريه نه مراد يا حضور اكرم ﷺ دې چه هغه خلق به درسول كريم ﷺ حديث بيانوى. او يا ددې نه الله ﷻ مراد دې چه هغه خلق به دقرآن پاك تلاوت كوى اوهم دا هغه بل مطلب دې چه دترجمة الباب مناسبت سره دې. (۲)

۴۷۷۱ : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ التَّيْمِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَخْرُجُ فِيكُمْ قَوْمٌ تَحْقِرُونَ صَلَاتَكُمْ مَعَ صَلَاتِهِمْ وَصِيَامَكُمْ مَعَ صِيَامِهِمْ وَعَمَلَكُمْ مَعَ عَمَلِهِمْ وَيَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ يَنْظُرُ فِي النَّصْلِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَنْظُرُ فِي الْقِدْحِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَنْظُرُ فِي الرِّيشِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَتَمَارَى فِي الْفُوقِ (ر: ۳۴۴).

حضرت ابوسعيد خدرى رضی الله عنه فرمائى چه ما د حضرت رسول كريم ﷺ نه آوريدلى دى چه په تاسوكښې به يو قوم راوزى چه هغوى مقابله كښې به تاسو خپل مونځ ، روژه او اعمال حقير گنړئى ، هغوى به قرآن پاك لولى چه دابه دهغوى د مرئى او حلق نه لاندې نه كوزيږى ، دوى به ددين نه داسې اورځى لكه څنګه چه غشی د ښكار نه اوځى چه ښكارى ته نه معلوم

---

۱) ددې پورتنى تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى : ۱۲۳/۹ ، وارشاد السارى : ۱۱).
۲) ارشاد السارى : ۳۲۷/۱۱).

وي اونه ئې ډنډې پورې څه لګيدلي وي اونه څه محسوس شوي وي اونه په دې څه اثر وي البته سوفار (د غشي خله) باندې څه شك وي.

«نصل: حديد السهم» يعني پيكان. «قدح» «بكسر القاف»، غشي: پيكان او دريش په مينځ كښې ډنډا «يتمارى» شك كول. «فوق» سوفار ، دغشي خله . (۱)

مطلب دادې چه څنګه هغه غشي د ښكار نه صفا اوځي و داشان په دې خلقو باندې هم داسلام هيڅ اثر به نه كيږي.

حديث كښې چه كوم قوم ذكر شوې دې ، ددې نه خوارج مراد دي ، ددې حديث متعلق تفصيلي بحث مخكښې په كتاب المحاربين په باب قتال الخوارج كښې راځي.

په دې ذكر شوو دوو احاديثو نه د ترجمة الباب جزء «او فجربه» ثابتيږي . څكه چه په دې د كوم قوم ذكر دې هغوي خو به قرآن پاك لولي ليكن ددې نه باوجود فسق وفجور نه به خالي نه وي (۲)

۴۷۷۲: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَعْمَلُ بِهِ كَالْأُتْرُجَّةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ وَالْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَعْمَلُ بِهِ كَالتَّمْرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحَ لَهَا وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ أَوْ خَبِيثٌ وَرِيحُهَا مُرٌّ (۴۷۳۲).

دا روايت په «باب فضل القرآن على سائر الكلام» كښې تير شوې دې ، هغه ځائې كښې الفاظ وو «ولا ريح لها» او په دې ځائې كښې الفاظ دي «وريحها مر».

علامه بدالدين زركشي رحمه الله فرمائي چه «لا ريح لها» والا روايت راجح دې .(۳) باندې اشكال كيږي چه په دې كښې څه دتريخ والي بوئې نشته بلكه داخودمطعوماتو صفت دې ، په دې ځائې كښې ريح ته څنګه «مر» اوويئيل.

ددې جواب دا وركړې شو چه حلاوت او مرارت اګر چه دمطعوماتود صفاتونه دي ليكن په دې ځائې كښې د استعارې په طور دمرارت اطلاق په ريح باندې اوكړې شو چه دحنظله دپاره د ذائقې په شان ددې بو هم ښه نه وي ، نوعلامه قسطلاني رحمه الله فرمائي چه :

«واستشكل من حيث أن المرارة من اوصاف الطعوم ، فكيف يوصف بها الريح ، وأجيب بأن ريحها لما كان كطعمها ، أستعيرله وصف المرارة» (۴)

---

۱) ارشاد الساري : ۳۲۹/۱۱).

۲) فتح الباري ۱۲۴/۹).

۳) فتح الباري : باب فضل القران على سائر الكلام : ۱۲/۹).

۴) ارشاد الساري : ۳۲۹/۱۱).

ترجمة الباب سره مناسبت: ددې حديث مناسبت ترجمة الباب واضحه دی ځکه چه په دې کښې قرآن پاك لوستونکی دمنافق ذکر دې او ظاهر دی چه منافق قران کریم یا خو دښودنې په طور لولی او یا دا د خوراك څکاك ذریعه جوړولو دپاره لولی . حافظ ابن حجر داحاديث او دترجمة الباب په مناسبت کښې ليکی

((فالاحاديث الثلاثة دالة لاركان الترجمة لان منهم من رايابه واليه الاشارة فی حديث ابی موسی ، ومنهم من تاكل به ، وهو مخرج من حديثه ايضا ، ومنهم من فجربه ، وهو مخرج من حديث علی و ابی سعيد))(۱)

۳۷_ بَاب اقْرَءُوا الْقُرْآنَ مَا ائْتَلَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ

۴۷۷۳/۴۷۷۲ : حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اقْرَءُوا الْقُرْآنَ مَا ائْتَلَفَتْ قُلُوبُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ(۲)

(۴۷۷۴) : حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سَلَّامُ بْنُ أَبِي مُطِيعٍ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ عَنْ جُنْدَبٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَءُوا الْقُرْآنَ مَا ائْتَلَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ

دحديث په باب کښې مختلف مطالب: ددې حديث ډير مطلبونه بيان شوی دی.

① يو معنی ئې دا بيان شوې ده چه تر کومې پورې مو زړه غواړی نو دقرآن پاك تلاوت کوئی او کله چه موزړه تنګ شی نو دتلاوت سلسله موقوف کړئی ، ځکه چه بغير د زړه نه دقرآن پاك تلاوت کوی څه خوښ عمل نه دې.(۳)

② دويم مطلب دادې که يو ډله په تلاوت کښې مشغوله وی يا دقرآن پاك معنانی او علوموپه غور او فکر کښې مشغول وی نو ده دوی تر هغه وخته پورې خپل تلاوت اومذاکره جاری ساتل پکار دی چه ترکومې چه په خپلو کښې د اختلافات او يو بل سره متشابهات وغيره کښې دنزاع او ترديدسلسله شروع نشی ، که د اختلاف نوبت راشی نوبيا دې دا موقوف کړې شی. (۴)

---

۱) فتح الباری : ۱۲۴/۹)

۲ (۴۷۷۳) واخرجه البخاری ايضا متصلا بهذالحديث ، رقم الحديث : ۴۷۷۴ ، وفی کتاب الاعتصام باب کراهية الاختلاف ، رقم الحديث : ۷۳۶۴ ، ۷۳۶۵، ومسلم فی کتاب العلم ، باب النهی عن اتباع متشابه القران ، رقم الحديث : ۲۶۶۷ ، والنسائی فی کتاب فضائل القران ،باب ذکر الا ختلاف ، رقم الحديث : ۸۰۹۹، ۷۰۹۷).

۳) فی الباری : ۲۷۲/۴ ، ارشاد الساری : ۳۳۰/۱۱).

۴) فتح الباری : ۱۲۵/۹).

قاضي عیاض فرمائیلی دی چه ممکن دی چه دا حکم دحضور ﷺ د زماني سره خاص وی ځکه چه د حضور ﷺ په زمانه کښې داشان صورت کښې د څه داسې حکم د نازلیدو امکان وو چه هغه داختلاف کوونکو دپاره د غم باعث شی ، چه څنګه دالله ﷻ قول دې چه ﴿لَا تَسۡـَٔلُواْ عَنۡ أَشۡيَآءَ إِن تُبۡدَ لَكُمۡ تَسُؤۡكُمۡ﴾ (۱)

③ اودا هم ممکن دی چه دا حدیث د اختلاف قرآت سره متعلق وی ، قرآن پاك په مختلفو لغاتو کښې دوئیلو جواز وو او په یو لغت باندې دویونکو دبل لغت ویونکو والو سره د اختلاف اندیښنه وه ،نو دې نه پس دا اختلاف زیات شو. په دې صورت کښې به د حدیث مطلب دا وی چه د قرآن پاك تلاوت خپل قرآءت مطابق تر هغه وخته پورې جاری ساتئ چه تر کومې څه اختلاف راپیښ نه شي. لیکن که څوك ستاسو په قرآءت باندې نه نکیر کوی او داختلاف صورت پیدا شی نو تلاوت بس کول پکار دی.

امام بخاري رحمه الله ددې باب په آخر کښې داختلاف قرآءت متعلق دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه روایت ذکر کوی او غالبًا هم دې مطلب طرف ته ئې اشاره کړې ده.(۲)

تَابَعَهُ الْحَارِثُ بْنُ عُبَيْدٍ وَسَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ وَلَمْ يَرْفَعْهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ وَأَبَانُ

یعنی دسلام بن ابي مطیع متابعت حارث بن عبید او سعید بن زید هم کړې دې ،چه څنګه سلام دا حدیث مرفوعًا نقل کړې دې دې دواړو هم مرفوعا نقل کړې دې.

دحارث متابعت دارمی او دسعید متابعت حسن بن سفیان موصولاً نقل کړې دې . (۳)

قوله: ولم یرفعه حماد بن سلمه و ابان: حماد بن سلمه اوابان ابن یزید عطار دا حدیث مرفوعا نه دې نقل کړې بلکه موقوفا ئې نقل کړې دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ماته د حماد روایت چرته هم موصولاً ملاؤ نشو. او د ابان روایت دحباب بن هلال په طریق باندې په صحیح مسلم کښې موصولاً ذکر دې. خو په هغه ځائې کښې موقوف نه دې بلکه مرفوع دې. ممکن دی چه امام بخاري رحمه الله ته څه بلې طریقې سره دهغه روایت موقوف معلوم شوې وی.(۴)

قوله: وَقَالَ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ سَمِعْتُ جُنْدَبًا قَوْلَهُ: یعنی غندر هم دا روایت موقوفًا نقل کړې دې. «سمعت جندبا قوله» یعنی دا حدیث ئې دجندب دقول په طور آوریدلې وی ، حضرت رسول الله ﷺ طرف ته ددې نسبت په دې طریق کښې نشته دې.

دغندر دا تعلیق اسماعیلی موصولاً نقل کړې دې. (۵)

---

۱) فتح الباری : ۱۲۵/۹).
۲) فتح الباری : ۱۲۵/۹).
۳) فع الباری : ۱۲۵/۹).
٤) فح الباری : ۱۲۵/۹).
۵) فتح الباری : ۱۲۵/۹).

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَوْنٍ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ عَنْ عَبْدِاللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ عَنْ عُمَرَ قَوْلَهُ وَجُنْدَبٌ أَصَحُّ وَأَكْثَرُ: (۶۹۳۰، ۶۹۳۱): يعنى عبدالله بن عون هم‌دا روايت موقوفا نقل کړې دې . ليکن دجندب په خائې حضرت عمر رضي الله عنه سره داموقوفًا نقل کړې دې . ابو عبيده رضي الله عنه دا روايت موصولاً نقل کړې دې.(۱)

قوله: وجندب أصح وأكثر: يعنى دجندب روايت د سند لحاظ سره اصح او د طرق لحاظ سره کثير دې.مطلب دادې چه موقوف على جندب دې.

خلاصه دادده چه په تير شوی روايت کښې اختلاف دې چه دا موقوف دې يامرفوع دې. که مرفوع وی نو بيا دحضرت جندب رضي الله عنه په مسند کښې شمارلې شی اوکه‌دا موقوف وی‌نو په دې کښې دوه اقوال دی.يو دا چه‌دا موقوف‌على جندب دې او دويم دادې چه‌دا موقوف‌على عمر دې.امام بخاری رحمه الله ((وجندب أصح وأكثر))وئيلو سره ئې ترجيح ورکړې ده. دا خبره چه دا موقوف على جندب دې.

۴۷۷۵ : حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ عَنِ النَّزَّالِ بْنِ سَبْرَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ آيَةً سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِلَافَهَا فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ فَانْطَلَقْتُ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كِلَاكُمَا مُحْسِنٌ فَاقْرَآ أَكْبَرُ عِلْمِي قَالَ فَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمُ اخْتَلَفُوا فَأَهْلَكُوا (ر:۲۲۷۹).

قوله: انه سمع رجلا يقرأ: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه‌ممکن دی چه‌درجل نه حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه مراد وی .

قوله: أكبر علمي قال: داد شعبه قول دې هغه فرمائی چه‌ځما غالب گمان دادې چه حضور اکرم صلى الله عليه وسلم دا فرمائيلی دی چه((فان من كان قبلكم اختلفوا فاهلكهم)) باقی دحديث باره کښې خو هغه ته يقين دې ، ليکن ددې جملې متعلق هغه ته يقين نشته دې ، بلکه غالب گمان دې.

الحمدلله الذی بنعمته تتم الصالحات

وصلى الله تعالى على خير خلقه محمد وعلى اله واصحابه اجمعين

.....

۱) فتح الباری : ۱۲۵/۹).

کتاب النکاح

کتاب النکاح: الأحادیث (۴۷۷۶-۴۹۵۲)

په کتاب النکاح کښې امام بخاری رحمه الله یو سل شپږ ویشت (۱۲۶) بابونه قائم کړی دی په دې کښې دوه بابونه بلا ترجمه دی د کتاب النکاح د مرفوع احادیثو شماردوه سوه اتلس (۲۱۸) دې په دې کښې پنځه څلویښت (۴۵) تعلیقات او متابعات دی او باقي یو سل درې اتیا (۱۸۳) احادیث موصول دی په دې کښې یو سل دوه شپیته احادیث مکرر دی او شپږ شپیته (۶۶) احادیث داسې دی چه هغه امام په کتاب النکاح کښې په اول کښې ذکر کړی دی په دې کښې د دویشت (۲۲) احادیثو نه سوا باقي ټول احادیث متفق علیه دی یعنی امام مسلم رحمه الله هم هغه ذکر کړی دی د صحابؤ رضي الله عنهم او سلفو رحمهم الله (۳۶) آثار امام بخاری رحمه الله په کتاب النکاح کښې ذکر کړی دی په کتاب النکاح کښې امام بخاری رحمه الله د شلو بابونو نه پس د رضاعت مسئلې هم ذکر کړی دی په بعضې نسخو کښې د دې دپاره مستقل د کتاب الرضاع عنوان هم شته

۷۰_ کتاب النکاح

۱=باب=الترغیب فی النکاح.

لقوله تعالی ﴿فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَآءِ﴾ (النساء :۳)

په لغت کښې دنکاح معنی ضم هم راځی. او د وطی هم ، وطی دضم ذریعه ده ، دې نه پس د نکاح دلفظ په تزویج باندې اطلاق کوی ځکه تزویج د «ضم بين الرجل والمراة» سبب دی.

په دې کښې اختلاف دې دنکاح لفظ داصل وضع اعتبار سره عقد دپاره دې یا وطی دپاره ، په دې سلسله کښې دعلماء درې قولونه دی.

①دحضرات شوافع قول اصح او د حضرات مالکیه راجح مذهب دادې چه لفظ دنکاح په عقد کښې حقیقت دې او وطی کښې هم مجاز ده. (۱)

②دحضرات حنفیه مسلك دادې چه لفظ دنکاح دوطی په معنی کښې حقیقت دې او په عقد کښې مجاز ، دحضرات شوافع هم دا یو روایت دې . (۲)

③دریم قول دادې لفظ دنکاح وطی او عقد دواړو دپاره علی السواء استعمالیږی. او دواړو کښې بالاشتراك حقیقت دې (۳)

حنابله کښې قاضی ابویعلی هم دا اختیارکړې دې ، شوافع نه هم یو روایت هم د نقل شوې دې او حافظ ابوالقاسم زجاجی هم ددې تائید کړې دې. (۴)

نکاح باب د عبادات نه دې یا مباحات نه ؟ دې نه پس په دې کښې اختلاف دې چه نکاح آیا په باب دعبادات کښې شامل دې یا مباحات کښې ؟ حضرات حنفیه او حنابله په نیز داپه عبادات کښې شامل دی. (۵) او حضرات شوافع دا په مباحات کښې شمیری. (۶)

دمالکیه نه دواړه قولونه منقول دی. یو دا چه نکاح «اقوات» کښې نه ده، «قوت» هغه څیز ته ونیلې شی چه دهغې نه بغیر ژوند تیرول مشکل وی او نکاح داسې څیز دې چه ددې نه بغیر ژوند مشکل دی ، دویم قول دادې نکاح دتفکهات دقبیل نه ده او دفواکه شان داوی که استعمال شی نو ډیره ښه، که نه وی نو هیڅ حرج نشته. (۷)

---

۱) او جزالمسالک ۶۲۵/۹_والحاوی الکبیر للماوردی ، کتاب النکاح :۱۱/۹).
۲) فتح الباری :۱۲۸/۹_ اوجزالمسالک الی موطا الامام مالک :۶۲۵/۹).
۳) اوجزالمسالک :۶۲۵/۹، وفتح الباری : ۱۲۸/۹).
٤) اوجز المسالک :۹/ ۶۲۵، وفی اصطلاح الشریعة (عقدیفید ملک المتعة قصدا کذافی در المختار : ۲۵۸/۲)
۵) فتح التقدیر : ۹۸/۳).
۶) اوجز المسالک : ۲۶۶/۹_ وفتح التقدیر :۱۰۱/۳).
۷) فتح التقدیر: ۱۰۱/۳ : اوجزالمسالک : ۲۶۷/۹_ المغنی لابن قدامة: ٤/۷).

تخلی للنوافل افضل دی یا نکاح ؟ بیا په دې کښې اختلاف دې چه نکاح کول سنت دی یا واجب ؟دجمهور علماء کرام مسلك دادې چه نكاح كول سنت دی ، اود داود ظاهری رحمه الله ، علامه ابن حزم رحمه الله اوامام احمد بن حنبل رحمه الله یو قول دادې چه نکاح کول واجب دی. (١)
دا اختلاف دعامو حالاتو په اعتبار سره دې ، کله چه انسان ته په زنا وغیره کښې دمبتلا کیدو ویره نه وی ، که ددې ویره وی نو ((عندالتوقان)) بیا دتولو دپاره نکاح کول واجب دی. (٢) البته حضرات شوافع په دې صورت کښې هم دوجوب قائل نه دی ، بلکه هغوی ورته صرف مستحب وائی. (٣)
چه کوم حضرات دوجوب نکاح قائل دی لکه څنګه چه د داود ظاهری رحمه الله وغیره مذهب دې (٤)
هغوی دقران عظیم الشان آیت مبارك ﴿فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ﴾ نه استدلال کوی چه ((فَانْكِحُوا)) دامر صیغه ده ، داشان په حدیث کښې ((تزوجوا الولود الودود فانی مکاثر بکم الامم)) (٥) کښې واردشوی دی او په دې کښې هم ((تزوجوا)) دامر صیغه ده.داشان په بخاری شریف کښې یو حدیث رازی ، ددې په آخر کښې دی چه ((فمن رغب عن سنتی فلیس منی)) ، ددې نه هم وجوب ثابتیږی.
لیکن جمهور عالمان فرمائی چه دا دلائل دوجوب دپاره کافی نه دی ، آیت کریمه چه ((فَانْكِحُوا)) دامر صیغه دې لیکن امر هر ځائې کښې دوجوب دپاره نه رازی،د آیت کریمه سیاق وسباق هم په دې باندې دلالت کوی چه نکاح واجب نه ده،داشان ((تزوجوا الولود الودود)) ، کښې دامر صیغه خوده لیکن مخکښې چه په ((مکاثر بکم الامم)) سره کوم علت بیان فرمائیلې دې،دې نه متبادر هم دا کیږی چه وجوب لره بیانول مقصود نه دې.
او((من رغب عن سنتی فلیس منی)) دهغه سړی دپاره بیان فرمائیلې شوی دی چه د حضرت نبی کریم دسنتو مبارك نه اعراض اوکړی، بیا هم که یو سړې دسنت نه اعراض نه کوی او هغه نکاح صرف په دې وجه نه کوی چه هغه ته دنکاح کولو ضرورت او حاجت نشته نو دا وعید دهغه دپاره نه دې.
دشام مشهور عالم شیخ عبدالفتاح ابوغده په یو کتاب د ((العلماء العزاب الذين آثروا العلم على الزواج)) نوم سره تحریر فرمائیلی دی ، په دې کښې هغوی دهغه عالمانو مختصر حالات جمع کړی دی چه هغوی دعلمی مصروفیاتو په وجه د ازواج ضرورت محسوس نه کړو.

---

١) تفصیل دپاره اوګورئ اوجز المسالک: ٢٦٦/٩؛ وبدائع الصنائع : ٢٢٨/٢).
٢) اوجز المسالک: ٢٦٦/٩).
٣) شرح مسلم للنوی : چه/٤٤٨ ، کتاب النکاح ، باب استحباب النکاح).
٤) اوجز المسالک: ٢٦٦/٩).
٥) مجم الزوائد: ٢٥٢/٤ ، باب الحث على النكاح وما جاء فى ذالک ، وفتح الباری: ١٣٨/٩)

اویه دې کښې هغوی تقریبا د شپږدیرشو (۳۶) عالمانو ذکر فرمائیلې دې چه په هغوی کښې ابن تیمیه رحمه الله او علامه نووی رحمه الله پشان اساطین علم نومونه شامل دی. ظاهره ده چه ددې اهل علم متعلق خودا نشي وئیلې کیدې چه هغوی یو واجب عمل پرینښودو.

پخپله دامام بخاری رحمه الله دصنیع اوطرزنه معلومیږی چه هغه هغوی مطلقا دنکاح دوجوب قائل نه دې ځکه د«فَانْكِحُوا» والآیت هغوی په«باب الترغیب فی النکاح» لاندې ذکرکړې دې.

دې خبرې طرفته داشارې کولو دپاره دا په وجوب باندې دال نه دې ، صرف دترغیب دپاره دې.

[۴۷۷۶] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ أَخْبَرَنَا حُمَيْدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ الطَّوِيلُ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ جَاءَ ثَلَاثَةُ رَهْطٍ إِلَى بُيُوتِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُونَ عَنْ عِبَادَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا أُخْبِرُوا كَأَنَّهُمْ تَقَالُّوهَا فَقَالُوا وَأَيْنَ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ قَالَ أَحَدُهُمْ أَمَّا أَنَا فَإِنِّي أُصَلِّي اللَّيْلَ أَبَدًا وَقَالَ آخَرُ أَنَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلَا أُفْطِرُ وَقَالَ آخَرُ أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلَا أَتَزَوَّجُ أَبَدًا فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي.

درې سړی د حضرت نبی کریم ﷺ کور والو ته راغلل اود حضرت نبی کریم ﷺ دعبادت حال د معلومولو په غرض سره راغلل،هرکله چه کوروالو هغوی ته صورت حال اووئیلو هغوی داعبادت کم اوګڼړلو، خو بیاهغوی اووئیل زمونږ او د حضرت نبی کریم ﷺ په مینځ څه نسبت کیدې شی ؟د حضرت نبی کریم ﷺ خو ټول مخکښې روستی ګناهونه معاف شوی دی. په هغوی کښې یو اوئیل چه څه پوره شپه په په مونځ کښې مشغول اوسم ،دویم اووئیل څه به همیشه روژدار یم ،او هېڅکله به نه بې روژې کیږم ،دریم اووئیل څه دښځونه جدا یم ،واده به نه کوم بالکل ، په دې کښې حضرت نبی کریم ﷺ تشریف راوړو ، وې فرمائیل تاسو خلقو داسې داسې اووئیل ، والله څه په تاسو د الله ﷻ نه ډیر زیات ویریدونکې یم ، زه خو روژه نیسم او افطار هم کوم ،دشپې مونځ کوم اوآرام هم کوم ،ښځو سره واده کوم ،نو څوک چه څما نه اعتراض کوی هغه به څما نه نه وی.

قوله: جاءرهط......: امام عبدالرزاق د سعید المسیب نه مرسلاً نقل کړی دی چه په دې دریو واړو سړو کښې یو علی رضی الله عنه بن ابوطالب، دویم عبدالله بن عمرو بن العاص او دریم عثمان بن مظعون وو. (۱)

خو په دې د دریو واړو کښې دعثمان بن مطعون رضی الله عنه ذکر مشکوک اومتکلم فیه دې. او وجه ددې داده چه د عثمان بن مظعون رضی الله عنه وفات په دوئمه هجرئی کښې شوې وو. په مدینه منوره کښې دهغوی انتقال دټولو نه مخکښې شوې وو.

---

۱) فتح الباری: ۱۲۹/۹_ چه ۳۰ وارشادالساری: ۱۱/۲۳۴۲).

«فهواول من مات بالمدينة من دفن بالبقيع.....»(١) او حضرت عبدالله بن عمربن العاص دهغوى دوفات نه پس مدينې منورې ته هجرت كړې دې. (٢) ځكه ددې دواړو جمع كيدل په ظاهر پوهه كښې نه راځى.

قوله: والله انى لاخشاكم الله واتقاكم له: مطلب دادې چه دطاغات دكثرت دپاره ددې خبرې ضرورت كيږى چه قوت علميه وعمليه داعلى درجې وى او ځما قوت علميه وعمليه ستاسو په مقابله كښې زياته ده. ددې باوجود ځما طريقه داده چه ځه روژه نيسم او افطار هم كوم ،دشپې تهجد هم كوم او آرام هم كوم او ښځو سره نكاح هم كوم ، نو تاسوته پكار دى چه ځما تابعدارى اوكړئى. ځكه چه كله يو سړې روژه نيسى او كله افطار كوى نو په دې سره په روژه كښې دطبعى مزې كيفيت برقرار پاتې كيږى ،هم دا حال دشپې د عبادت هم دې چه ځه حصه آرام اوكړې شى او ځه حصه د تهجدو دپاره خاص كړى نو په عبادت كښې نشاط پاتې شى، داشان نكاح سره دشرمګاه حفاظت او د عفت سامان هم پيدا كيږى.

قوله: كأنهم تقالوها: «تقالو» د «قلة» نه دې او د باب تفاعل نه د جمع غائب صيغه ده ، اصل كښې «تقالو» په وزن د «تفاعلوا» دې، لام اول لام ثانى كښې ادغام شو ... «تقالوهاای عدوهاقليلة»(٣) يعنى هغوى دا عبادت كم اوګنړلو.

قوله: من رغب عن سنتى: په دې كښې " سنت " د طريقې په معنى كښې دې ، دفرضو په مقابله كښې اصطلاحى دسنت مراد نه ده ،دسنت نكاح پريښودو دوه صورتونه كيدېشى ① يو صورت دادې چه سړى ته څه عذر وى چه دهغې په وجه هغه نكاح نه كوى. داسې سړې ته ذكر شوى وعيد نه دې شامل ، دا وعيد دهغه سړى دپاره دې چه دقدرت او استطاعت او ضرورت نه باوجود دې اعراض كوى اووائى ١ دا يوفضول او لايعنى ځيز دې ، دې نه خوښوى ، داسې سړې په دې وعيد كښې داخل دې.

فائده : دنكاح په خطبه كښې دې الفاظو سره يومشهور حديث وئيلې كيږى «النكاح من سنتى فمن رغب عن سنتى فليس منى» بعينه هم داالفاظ په حديثو كښې نه ملاويږى، په دې ځائې كښې په بخارى شريف كښې دومره دى چه «فمن رغب عن سنتى فليس منى».
امام ابن ماجه رحمه الله د حضرت عائشه رضي الله عنها يوحديث نقل فرمائى چه ددې الفاظ دادى:
«النكاح من سنتى، فمن لم يعمل بسنتى فليس منى، وتزوجوا فانى مكاثربكم الامم، ومن كان ذاطول

---

١) الاصابة تميز الصحابة: ٤٦٤/٢) وفيه "عن عائشه رضى الله عنها قالت قبل النبى ﷺ عثمان بن بن مظعون ،وقالت امراة ترثية، وهو يبكى وعيناه تذر فان ،ولما توفى ابراهيم بن النبى ﷺ قال: الحق بسلفنا الصالح عثمان بن مظعون ، وقالت امراة ترثية ، ياعين جودى بدمع غير ممنون على رزية عثمان بن مظعون).
٢) فتح البارى : ١٣٠/٩).
٣) عمدة القارى : ٦٥/٢٠).

فلینکح ومن لم یجد فعلیه بالصیام فان الصوم له وجاء» (۱)
ددې روایت سند کښې عیسی بن میمون یو ضعیف راوی دې ، حافظ ابن حجر رحمه الله په تلخیص دالحبیر کښې دابن ماجه ددې الفاظو سره یوشان الفاظ نقل کړی دی(۲) خو مشهور الفاظ هغه هم نه دی ذکر کړی البته امام ابوالقاسم الرافعی د «النکاح من سنتی فمن رغب عن سنتی فلیس منی» الفاظ نقل کړی دی. (۳)

[۴۷۷۷] :حَدَّثَنَا عَلِيٌّ سَمِعَ حَسَّانَ بْنَ اِبْرَاهِيمَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ اَخْبَرَنِي عُرْوَةُ اَنَّهُ سَاَلَ عَائِشَةَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ اَدْنَى اَلَّا تَعُولُوا قَالَتْ يَا ابْنَ اُخْتِي الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجْرِ وَلِيِّهَا فَيَرْغَبُ فِي مَالِهَا وَجَمَالِهَا يُرِيدُ اَنْ يَتَزَوَّجَهَا بِاَدْنَى مِنْ سُنَّةِ صَدَاقِهَا فَنُهُوا اَنْ يَنْكِحُوهُنَّ اِلَّا اَنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ فَيُكْمِلُوا الصَّدَاقَ وَاُمِرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ مِنَ النِّسَاءِ [ر:۲۳۶۳].

دامام بخاری رحمه الله دشیخ نه په دې ځائې کښې مراد عبدالله مدینی دې ، دا حدیث په سورة النساء تیر شوې دې.

۲-بَاب قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ لِاَنَّهُ اَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَاَحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَهَلْ يَتَزَوَّجُ مَنْ لَا اَرَبَ لَهُ فِي النِّكَاحِ

امام بخاری رحمه الله دترجمة الباب نه په دې خبره باندې تنبیه ورکول غواړی کوم سړی ته په نکاح کولو قدرت حاصل وی نوهغه ته نکاح کول پکار دی ځکه په دې کښې دوه فائدې دی.

① یو فائده خودا ده چه نظرئی لاندې وی.

② دونمه فائده داده چه شرمګاه دګناه نه محفوظ وی. دې نه پس ئې اوفرمائیل چه «وهل یتزوج من لا ارب لی النکاح» آیا هغه سړې دې نکاح اوکړی چه نکاح کولو حاجت نه وی ، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله غالبًا یو اختلافی مسئلې طرفته اشاره کول غواړی او هغه دا چه یو سړی ته د نکاح کولو شدیده تقاضا نه وی نو دهغه دپاره نکاح کول مندوب دې یا نه؟ دجمهورو عالمانو په نیز سنت دی. او دشوافع په نیز مباح ، امام بخاری رحمه الله د «هل یتزوج ....» الفاظ راوړی او همدې اختلاف طرفته اشاره کوی.

---

۱) سنن ابن ماجه ، کتاب النکاح ، باب ماجاء فی فضل النکاح : ۵۹۲/۱ ، رقم الحدیث : ۱۸۶۴).
۲) حافظ دا الفاظ نقل کړی دی ، ((النکاح سنتی فمن رغب عن سنتی فلیس منی (تلخیص الجبیر کتاب النکاح رقم الحدیث:۱۴۳۵ ج/۳/۱۱۶) رحمه الله
۳) هذ الکتاب ا لیس بموجود لدینا).

[٤٧٧٨] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ كُنْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ فَلَقِيَهُ عُثْمَانُ بِمِنًى فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً فَخَلَوَا فَقَالَ عُثْمَانُ هَلْ لَكَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي أَنْ نُزَوِّجَكَ بِكْرًا تُذَكِّرُكَ مَا كُنْتَ تَعْهَدُ فَلَمَّا رَأَى عَبْدُ اللَّهِ أَنْ لَيْسَ لَهُ حَاجَةٌ إِلَى هَذَا أَشَارَ إِلَيَّ فَقَالَ يَا عَلْقَمَةُ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ أَمَا لَئِنْ قُلْتَ ذَلِكَ لَقَدْ قَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ [ر: ١٨٠٦].

دې سند اصح الاسانيد وئيلې شوی دی . (١)

حضرت ابراهیم نخعي رحمه الله ، حضرت علقمه بن قیس نه نقل کوی چه هغوی اوفرمائیل چه عبدالله بن مسعود رضي الله عنه سره اووم نوپه منی کښې حضرت عثمان رضي الله عنه هغوی سره ملاؤ شو. وې وئیل اې ابو عبدالرحمان ! (دا دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه کنیت دې) ځما تاسره یو کار دې. نودواړه جدا شول، حضرت عثمان رضي الله عنه اوفرمائیل ابوعبدالرحمان ! که ستاسو خوښه وی نو مونږ به ستاسو نکاح یوپیغلې جینۍ سره اوکړو چه هغه به ستاد تیر شوی دور خواهشات پوره کړی. حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه چه اوکتل د حضرت عثمان رضي الله عنه سوا ددې نه (دنکاح دمشورې نه) بل څه کار نشته دې نو ماته ئې اشاره اوکړه او وې فرمائیل اې علقمه ! نو څه هغه لره ورغلم، په دې حال کښې چه هغوی (دحضرت عثمان رضي الله عنه په جواب کښې) هغوی ته وئیل چه واوره که تاسو دا فرمائې نومونږ ته حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه((یامعشر الشباب)) چه په تاسو کښې څوك دنکاح طاقت لری نو هغه دې واده اوکړی او چه څوك استطاعت نه لری نو هغه دې روژې نیسی ځکه روژه شهوت لره ختموی .

((فخلینا)) دا لفظ محل داشکال دې ځکه ددې ماده ((خلو)) دې واوی دې ځکه ((فخلوا)) کیدل پکار دی.دابومحمد اصیلی په نسخه کښې((فخلوا))وارد شوی دی.اوابن التین هم دا صحیح فرمائیلې دې.(٢)یعنی هغوی دواړه خالی ځائې ته لاړل .

قوله: هل لك یا اباعبدالرحمان: حضرت عثمان رضي الله عنه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته د پیغلې ښځې دنکاح پیشکش اوکړو. د حضرت عثمان رضي الله عنه خیال ووچه دښځې نه بغیر وخت تیروی. ښه دهچه ده سره د وخت تیرولو دپاره څوك ښځه وی نوده ته به راحت وی. بعضې حضراتو وئیلی دی چه حضرت عثمان رضي الله عنه په د جمع قران پاك کښې حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه وو شامل کړې ،نودهغه خیال وو شائد دې ځما نه خفه دې. دده د خفګان لرې کولو دپاره حضرت عثمان رضي الله عنه دوی ته دا خبره اوکړه ، بهر حال حضرت عبدالله رضي الله عنه دنکاح دپاره تیار نه وو.

---

١) عمدة القاری : ٦٧/٢٠).
٢) فتح الباری :١٣٣/٩، وارشاد الساری :٣٣٧/١١).

قوله: تذكرك ما كنت تعهد: دعهد (س) عهدا ډيرې معنې دی.حفاظت كول ، پرورش كول ، مطلب دادې چه مونږ به ستا نكاح ديو پيغلې ښځې سره اوكړو چه تاسو د پرورش كولو وخت درياد كړى يعنى ځنګه ستاسو په طبيعت كښې به ماضى كښې دقوت نشاط او بدن اولباس باندې مو زيب وزينت آثار ښكاره به وو ، په نوې نكاح سره به هم هغه وخت درياد شى.

قوله: من استطاع منكم الباءة:لفظ د ((الباءة)) كښې درې لغتونه دى . ① الباء (همزه اوهاء سره). ② الباة(بغير دهمزه نه)الباء(بغير دهاء نه) (١) اوددې دوه معنې دى.

① بعضې حضراتو اووئيل چه ددې نه مراد جماع ده او مطلب دادې چه كوم سړې په جماع باندې قادر وى او نان ونفقه اداكولې شى ،هغه ته پكار دى چه هغه نكاح اوكړى. (٢) خو علامه انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائيلى دى كه ((الباءة))نه په دې ځائې كښې مراد جماع واخستلې شى نو دحديث په آخرى حصه كښې بيا صحيح نه ښكارى ځكه چه په دې صورت كښې به دحديث دوه معنې وى . ① چه كوم سړې په جماع باندې قدرت لرى نو هغه دې نكاح اوكړى ② او چه كوم قدرت نه لرى نوهغه دې روژې نيسى. حالانكه كله چه جماع باندې قادر وى هغه نو هغه ته د روژې نيولو ضرورت نشته دې .علامه كشمير رحمه الله ليكى :

((وقيل : المراد به الجماع قلت : وحينئذ لا يلائمه اخر الحديث لان الحديث هذا من استطاع منكم الباءة فليتزوج ومن لم يستطع فعليه بالصوم فلو اردنا من الباءة الجماع ، كان المعنى : من لم يستطع الجماع فعليه بالصوم ومعلوم انه اذن لاحاجة له الى الصوم ، لان الحاجة اليه لانكسار الشهوة ومن لا يقدر على الجماع يستغنى عنه لامحالة))(٣)

خوعلامه نووى رحمه الله دې رومبئ معنى ته اصح وئيلى دى. نو فرمائى چه ((اصحها ان المراد معناه اللغوى وهو الجماع فتقديره من استطاع منكم الجماع لقدرته على مونه ـ وهى مون النكاح ـ فليتزوج ، ومن لم يستطع الجماع لعجزه عن مونه فعليه بالصوم ليدفع شهوته ويقطع شر منيه كم يقطعه الوجاء))(٤)

يعنى چه كوم سړې په جماع باندې قادر وى كه هغه ته په نان نفقه قدرت حاصل وى نوهغه دې نوهغه دې نكاح اوكړى او چه چاته استطاعت حاصل نه وى نوهغه دې روژه اونيسى (٥) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دا لفظ په عامه معنى باندې محمول كولې شى كه د ((الباءة)) نه قدرت على الوطى اوقدرت على النفقه دواړه مراد واخستلې شى.په دې صورت

---

١) فتح البارى :٩/١٣٤).
٢) ارشاد السارى : ١١/٣٣٧).
٣) فيض البارى: ٤/٢٧٤).
٤) عمدة القارى : ٢٠/٦٨).
٥) عمدة القارى :٢٠/٦٨. وفتح البارى :٩/١٣٤).

كښې مطلب به دا وي چه كوم سړې قادر على الجماع او قادر على النفقه دواړه وى نو هغه دې نكاح اوكړى او چه كوم سړےپه دې دواړو باندې قادر نه وى هغه دې روژه اونيسى.

قوله: فانه له وجاء: د «وجاء» لغوى معنى د «رض الخصيتين» ده. (١) يعنى خصيتين ټكول او ضائع كول او مطلب دادې داشان په روژه نيولو سره به دده شهوت مغلوب وى. او دحرام واقع كيدو انديښنه به نه وى.

خوداكيفيت هله پيداكيږى چه كله يو مودې پورې مسلسل روژې اونيسى ګنى څو ورځو روژو نيولوسره شهوت كاذبه نور هم رابيداريږى ، خصوصا په ځوانانو كښې . چونكه د حرارت غزيزيه غلبه وى څكه مسلسل روژې نيولو سره شهوت صادقه كښې فتور اوكمى واقع كيږى.

٣_ بَاب مَنْ لَمْ يَسْتَطِعِ الْبَاءَةَ فَلْيَصُمْ

[٤٧٧٩]: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَارَةُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ دَخَلْتُ مَعَ عَلْقَمَةَ وَالأَسْوَدِ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَبَابًا لاَ نَجِدُ شَيْئًا فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنِ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ [ر:١٨٠٦].

٤_ بَاب كَثْرَةِ النِّسَاءِ

ددې ترجمة الباب نه امام بخارى رحمه الله دوه ملطلبونه كيديشى . ① يو دا كه د نكاح كثرت طرفته ترغيب وركول مقصود دى ، څكه چه په حديث مبارك كښې راځى «فانى مكاثر كم الامم». او ظاهره ده چه دنكاح په كثرت سره به اولاد كښې به كثرت وى. ② دوئم مطلب داهم كيديشى امام بخارى رحمه الله ددې نه يو زائد نكاح په جواز كښې ثابتول غواړى كه يو سړې په عدل بين الازواج باندې قادر دې نوهغه ديو نه زياتې نكاح كولې شى او دده دپاره كثرت نساء جائز دى.

[٤٧٨٠] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ قَالَ حَضَرْنَا مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ جِنَازَةَ مَيْمُونَةَ بِسَرِفَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هَذِهِ زَوْجَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا رَفَعْتُمْ نَعْشَهَا فَلاَ تُزَعْزِعُوهَا وَلاَ تُزَلْزِلُوهَا وَارْفُقُوا فَإِنَّهُ كَانَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِسْعٌ كَانَ يَقْسِمُ لِثَمَانٍ وَلاَ يَقْسِمُ لِوَاحِدَةٍ.

عطاء بن ابى رباح فرمائى چه مونږ په مقام سرف كښې د ام المومنين حضرت ميمونه رضى الله عنها په جنازه كښې حضرت عبدالله بن عباس رضى الله عنهما سره وو،نوهغوى اوفرمائيل چه دا رسول الله صلى الله عليه وسلم بى بى ده،هركله چه تاسوددې نعش مبارك اوچت كړئ نو دا ډير مه خوزوئ او نرمئ

---

١) فتح البارى : ١٣٥/٩).

سره ددې جنازه ویسئ ، ځکه چه د حضرت نبی کریم نهه (۹) بیبیانې وې چه په هغوی کښې اتو (۸) دپاره هغوی نمبر مقررکړې وو ، حضرت میمونه ﷞ په هغه اتو (۸) کښې شامله وه. اودرسول کریم ﷺ دې سره محبت وو نوددې وجې ددې جنازه په احترام سره اوړئی. چه دکومو دپاره حضرت نبی کریم ﷺ نمبر نه وو مقرر کړې ، په هغوی کښې حضرت سوده ﷞ وه چه هغې خپل نمبر حضرت عائشه ﷞ ته هبه کړې وو. دترجمة الباب مناسبت دحدیث سره نه ظاهر دی.

نکته : د حضرت میمونه ﷞په باره کښې یو عجیبه خبره ده چه هغې نکاح هم د حضرت نبی کریم سره په مقام سرف کښې شوې وه. اوبیا دې سره بنااو زفاف هم په مقام سرف کښې شوې وو. انتقال ئې هم په مقام سرف کښې اوشو، اوددوی قبرمبارک هم په مقام سرف کښې دې.(۱) دمدینې منورې په لارکښې مکې مکرمې ته نزدې دوی قبر مبارک اوس هم ښکاری.

تنبیه: وَلَا یَقْسِمُ لِوَاحِدَةٍ: امام مسلم رحمه الله په روایت کښې دومره زیاتوالئ دې چه ((قال عطاء: التی لایقسم لها صفیة بنت حی بن اخطب)) (۲)

امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه دا وهم دې ، صحیح دادی چه((واحدة)) نه حضرت سوده بنت زمعه مراد ده. هغوی خپل نمبر حضرت عائشه ﷞ ته ورکړې وو. ددې وجې دوی به دهغې دپاره قسم خوړو. (۳)

حافظ ابن حجر رحمه الله هم دحضرت سوده ﷞ دنوم تشریح کړې ده ، دعطاء نه ابن جریج دا نقل کړې دی او دا وهم دې چه په حقیقت کښې دابن جریج نه شوې دې.(۴)

فائده : دوفات په وخت کښې د حضرت نبی کریم ﷺ نهه (۹) بیبیانې وې ، چه هغوی نومونه مبارک دادی:

① حضرت سوده ﷞ ② حضرت عائشه ﷞ ③ حضرت حفصه ﷞ ④ حضرت ام سلمه ﷞ ⑤ حضرت زینب بنت جحش ﷞ ⑥ حضرت ام حبیبه ﷞ ⑦ حضرت جویریه ﷞ ⑧ حضرت صفیه ﷞ ⑨ حضرت میمونه ﷞. (۵)

[۴۷۸]: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي لَيْلَةٍ وَاحِدَةٍ وَلَهُ تِسْعُ نِسْوَةٍ وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۲۶۵]

---

۱) ارشادالساری : ۱۱/۳۳۷).
۲) الاصابه فی تمییز الصحابه: ۴/۴۱۳).
۳) فتح الباری: ۹/۱۴۱).
۴) فتح الباری :۹/۱۴۱)
۵) فتح الباری : ۹/۱۴۱ ، عمدة القاری : ۲۰/۶۹ ، دامذکوره ترتیب دنومونو دهغوی د نکاح په اعتبار سره دې).

داحديث ددې نه زيات په تفصيل سره په كتاب الغسل كښې تير شوې دې . په هغې كښې دى چه دحضرت نبى كريم ﷺ نهه (۹) بيبيانې وې او داسې هم شوى دى حضرت نبى كريم ﷺ دې ټولو كره په شپه كښې لاړل. دڅلورونه زياتو ښځو سره نكاح كول د حضرت نبى كريم ﷺ خصوصيت وو او په دې كښې داسلام ډير مصلحتونه او حكمتونه پټ وو.

دازواجو په تعداد كښې حكمتونه او مصلحتونه: يو حكمت داوو چه احكام اسلام چه څنګه د سړى متعلق دى ، همداشان دښځو متعلق هم دى. دسړې دپاره د كورنى ژوند داحكامو او تعليماتو وضاحت او دهغې اشاعت دپاره تعدد ازواج كيدل ضرورى وو چه ډيرې ښځې دژوند په دې ذكر كښې داحكام او تعليماتو دبيان ذريعه جوړې شى ځكه حضرت نبى كريم ﷺ ته ددې خصوصيت اجازت وركړې شو.

دبيبيانو په تعداد كښې يو حكمت دا هم وو چه حضرت نبى كريم په باره كښې اعداء الاسلام به پروپيګنډه كړې وه چه معاذ الله حضرت نبى كريم ﷺ كاهن اوساحردې، د مختلفو قبائلو مختلفو ښځو نكاح كولو كښې ددې پروپيګنډې توړ هم راغلو چه يو ښځه دخاوند حالت په ښه شان پيژندلې شى. هركله چه مختلفو كورنو دې ښځو د نبى كريم ﷺ د ذاتى ژوند مشاهده اوكړه او حضرت نبى كريم ﷺ ئې د نزدې نه اوكتلو نوهغه پروپيګنډه په شاه شوه چه كوم اعداء الاسلام كړې وه او دا خبره ښكاره مخكښې راغله چه دكهانت اوسحر په دې ځائې كښې هيڅ تصور صحيح نه دې.

دې سره تعدد ازواج كښې داسلام نشرواشاعت حكمت هم پټ دې. دمختلفو قبائلو ښځو سره حضرت نبى كريم ﷺ ودونه اوكړل ، دې سره فطرى طور ددې قبائلورجحان اسلام او حضرت نبى كريم ﷺ طرفته شو. اوداً ودونه داسلام په اشاعت كښې مددګارثابت شو.داد رشتې خصوصيت وى چه ددې په وجه د انسان ميلان كيږى.

[۴۷۸۲] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ رَقَبَةَ عَنْ طَلْحَةَ الْيَامِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قَالَ لِي ابْنُ عَبَّاسٍ هَلْ تَزَوَّجْتَ قُلْتُ لَا قَالَ فَتَزَوَّجْ فَإِنَّ خَيْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَكْثَرُهَا نِسَاءً

حضرت سعيد بن جبير ﷺ نه روايت دې چه ځما نه حضرت ابن عباس ﷺ تپوس اوكړو تاسو واده كړې دې ؟ما اووئيل نه .نوهغوى اوفرمائيل واده اوكړه ځكه چه ددې امت دټولو نه بهترين سړې هغه دې چه دهغه بيبيانې ډيرې وى.

«خَيْرُ هَذِهِ الْأُمَّةِ» نه يا خو حضرت نبى كريم ﷺ مراد دې او دحديث مطلب دادې چه ددې امت دټولونه بهترين سړې حضرت محمد ﷺ دې. او دهغوى نهه (۹) بيبيانې وې. ځكه تاسو هم واده اوكړئى او يا ددې نه حضرت محمد ﷺ مراد نه دې بلكه عام امتى مراد دې. په دې صورت كښې به دحديث مطلب داوى چه دچا ښځې زياتې وى هغه به بهتر سړې وى. (به دې شرط چه هغه عدل بين الازواج كولووالاوى) ځكه هغه به د حضرت نبى كريم ﷺ په امت دزياتى سبب جوړيږى. (۱)

---

۱) فتح البارى : ۱۴۲/۹، وارشاد السارى: ۳۴۱/۱۱).

۵_ باب من هاجر أو عمل خيرا لتزويج امرأة فله ما نوى

[۴۷۸۳]: حدثنا يحيى بن قزعة حدثنا مالك عن يحيى بن سعيد عن محمد بن ابراهيم بن الحارث عن علقمة بن وقاص عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال قال النبي صلى الله عليه وسلم العمل بالنية وانما لامرء ما نوى فمن كانت هجرته الى الله ورسوله فهجرته الى الله ورسوله صلى الله عليه وسلم ومن كانت هجرته الى دنيا يصيبها او امرأة ينكحها فهجرته الى ما هاجر اليه [ر:۱].

امام بخاری رحمه الله ددې ترجمة الباب نه دا ثابتول غواړی که سړې يو نيکی اوکړی نو په دې کښې ده لرې ددې نيکۍ نيت کول هم پکار دی، لکه که څوك دنکاح کولو اراده کوی نو په دې کښې هم د سنت اتباع ، تکثير امت او دخپلې شرمگاه دحرام نه محفوظ کولو نيت کول پکار دی. پاتې شوه خبره چه نکاح از قبيل عبادت دې يا از قبيل مباحات ؟ دا خبره مخکښې تيره شوې ده.

ددې حديث مکمل تفصيل په باب بدء الوحی کښې تير شوې دې.

۶_ باب تزويج المعسر الذى معه القرآن والإسلام فيه سهل بن سعد عن النبى صلى الله عليه وسلم

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې که څوك سړې غريب وی او ده سره څه مال نه وی ليکن هغه مسلمان دې او هغه ته قران پاك ياد دې که پوره قران پاك هغه ته ياد وی او که څه حصه ورته ياده وی ، نوهغه ته نکاح کول پکار دی. دمال څه حقيقت دې؟ په ايمان او قران پاك کښې ډير نعمتونه دی ، ددې نعمتونو په موجودګۍ کښې دا حقير نه دی ګنړل پکار او نکاح کول پکار دی.

قوله: فيه سهل عن النبى صلى الله عليه وسلم: يعنی په دې باب کښې دحضرت سهل بن سعد انصارساعدی رضی الله عنه نه حديث نقل شوې دې چه په کتاب فضائل القرآن کښې دې، «باب القراءة عن ظهر القلب» لاندې تير شوې دې. په دې کښې دی چه «ماذا معك من القران قال: معى سورة كذا وكذا: قال: اتقرؤهن عن ظهر قلبك، قال: نعم قال: فقد ملكتكها بما معك من القران» (۱)

[۴۷۸۴]: حدثنا محمد بن المثنى حدثنا يحيى حدثنا اسماعيل قال حدثنى قيس عن ابن مسعود رضي الله عنه قال كنا نغزو مع النبى صلى الله عليه وسلم ليس لنا نساء فقلنا يا رسول الله الا نستخصى فنهانا عن ذلك [ر:۴۳۳۹].

---

۱) عمدة القاری: ۷۱/۲۰).

په روايت كښې دى چه «ليس لنا نساء» سوال دادې چه ددې نه د «تزويج معسر» مسئله څنګه ثابته شوه ،ددې جواب دادې چه مخكښې بل روايت راغې په هغې كښې د «ليس لنا شيء» الفاظ دى، د «ليس لنا نساء» دالفاظونه هم ترجمه ثابتيدې شى ، داسې به وئيلې شى چه د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه مقصد دا وو چه مونږ چونكه دنان نفقه بندوبست نه وو نو ځكه بيبيانې هم نه وې ، دقران پاك او د اسلام د دولت نه خودا خلق بهر حال مالامال وو ،د خصى كيدو اجازت حضرت نبى كريم ﷺ نه دې وركړې حالانكه هغوى ته د ښځو ضرورت وو ،ځكه د دلالة النص په طور ددې نه معلوميږى چه حضرت نبى كريم ﷺ دوى ته دقران په بدله كښې دنكاح كولو اجازت وركړې وو ، چنانچه علامه قسطلانى ليكى :

«ومطابقة الحديث للترجمة كما قال ابن المنير انه عليه الصلاة والسلام نهاهم عن الاستخصاء ، ووكلهم الى النكاح ،فلو كان المعسر لا ينكح وهو ممنوع من الاستخصاء لكلف شططا ، وكان كل منهم لا بد أن يحفظ شيئا من القران فتعين التزويج بما معهم من القران فحكم الترجمة من حدث سهل بالتصيص ومن حديث ابن مسعود بالاستدلال» (۱)

۷_ بَاب قَوْلِ الرَّجُلِ لِأَخِيهِ انْظُرْ أَيَّ زَوْجَتَيَّ شِئْتَ حَتَّى أَنْزِلَ لَكَ عَنْهَا رَوَاهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ [ر: ۱۹۴۳].

حضرت شيخ الحديث مولانا زكريا رحمه الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله دا وئيل غواړى كه ديو سړى دوه ښځې وى او اوهغه دخپل يو دوست دپاره قربانى كول غواړى او وائى چه ته څما دواړه ښځې اوكوره اوكومه يوه چه دې خوښه وى نو څه به هغې ته طلاق وركړم اوته هغې سره نكاح اوكړه. امام وئيل غواړى چه دا د «خطبة على الخطبة» په باب كښې داخل نه دى ځكه چه په دې ځائې كښې دخطبې نه زياته نكاح شوې ده. په داسې صورت كښې ددې سړى دنكاح په خاطر دښځو كتل درست دى. (۲)

دې سره سزه امام بخارى رحمه الله دښځې به باب كښې داشان دايثار دجواز طرفته اشاره هم كول غواړى ، كه ښځې دوه وى اوكه يو، كه دوه وى نو خبره بالكل ښكاره ده اوكه يو وى نو بياهم جائز دى لكه دسړى عمر دشپيتو كالونه زيات دې اودده دښځې عمر شل پنځويشت كاله دې ،هغه ګنړى چه څه خوهسې هم نزدې وفات كيدو والايم نو په دې وجه كه دې چاته داشان پيشكش اوكړى نو دا جائز دى.

[۴۷۸۵]: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ قَدِمَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ فَآخَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ سَعْدِ

---

۱) ارشادالسارى: ۱۱/۳۴۴، المتوارى على تراجم البخارى : ۲۸۰).
۲) الابواب والتراجم لصحيح البخارى: ۲/۶۴).

بْنِ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيِّ وَعِنْدَ الْأَنْصَارِيِّ امْرَأَتَانِ فَعَرَضَ عَلَيْهِ اَنْ يُنَاصِفَهُ اَهْلَهُ وَمَالَهُ فَقَالَ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي اَهْلِكَ وَمَالِكَ دُلُّونِي عَلَى السُّوقِ فَاَتَى السُّوقَ فَرَبِحَ شَيْئًا مِنْ اَقِطٍ وَشَيْئًا مِنْ سَمْنٍ فَرَاٰهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ اَيَّامٍ وَعَلَيْهِ وَضَرٌ مِنْ صُفْرَةٍ فَقَالَ مَهْيَمْ يَا عَبْدَ الرَّحْمٰنِ فَقَالَ تَزَوَّجْتُ اَنْصَارِيَّةً قَالَ فَمَا سُقْتَ اِلَيْهَا قَالَ وَزْنَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ قَالَ اَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ [ر: ۱۹۴۴].

حضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه روايت دې چه حضرت عبدالرحمان بن عوف رضي الله عنه چه كله مدينې منورې ته هجرت اوكړو او راغلل نو حضرت نبى كريم ﷺ دده او د حضرت سعدبن الربيع انصارى په مينځ كښې رورولى قائمه كړه ،د حضرت سعد رضي الله عنه دوه ښځې وې ، حضرت سعد رضي الله عنه حضرت عبدالرحمان بن عوف رضي الله عنه ته اووئيل چه څما په مال او ښځو كښې نيم‌نيم واخله ،هغوى جواب وركړو الله ﷻ دې ستا په مال او په كوروالوكښې بركت واچوى،ماته بازار اوښايه . نوبازار ته لاړو او په پنير او غوړو كښې فائده حاصله كړه ، څو ورځې پس حضرت نبى كريم ﷺ دده په كپړو باندې زيړوالئ اوكتلو نووې فرمائيل ائې عبدالرحمان دا څه خبره ده ؟هغوى اوفرمائيل چه ما يو انصارى ښځې سره نكاح كړې ده . حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل په څومره مهر سره ؟عرض ئې اوكړو چه تقريبا په څلور توله سرو زرو، حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه وليمه هم اوكړه اګر كه يو چيلئ وى.

«أَقِطٍ» پنير ته وائى. «وَضَرٌ» نه يو خاص قسم خوشبومراد ده.چه دزيړ رنګ به وه او عام طور به دواده په موقع باندې‌استعماليده. «مَهْيَمْ»دميم په فتحه ، دهاء په سكون اود يا په فتحه سره» «اى ما حالك وماشانك ؟ فما سقت»: بروزن ، قلت ،ساق ، (ن) سوقا: راښكل ، راښكل او اوړل، «فما سقت اليها» يعنى تا هغه ښځې ته څه وركړل. «وزن نواة من ذهب : وهو اسم لخمسة دراهم اى مقدار خمسة دراهم وزنا من الذهب». (۱)

داحديث به كتاب البيوع كښې تير شوې دې اوپه هغه ځائې كښې په دې باندې بحث تير شوې دې.

۸=بَاب مَا يُكْرَهُ مِنَ التَّبَتُّلِ وَالْخِصَاءِ

امام بخارى رحمه الله په دې ځائې كښې دتبتل مكروه صورت بيانول غواړى ، دتبتل معنى راځى د ښځو نه انقطاع اوجدائى اختيارول اودخصاء معنى راځى د خصيتين اوښكل ، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى‌چه امام بخارى رحمه الله په دې سره ددې تبتل دمكروه كيدو طرفته اشاره كړې ده چه دا «تحريم ما احل الله» طرفته ته مفضى وى يعنى چه كوم حلال دحراميدو ذريعه جوړ شى ګنى عام تبتل او عبادت دپاره انقطاع عن الخلق اختياورولو كښې هيڅ باك نشته يعنى تبتل فى حدذاته مكرونه نه دې. (۲)

۱) عمدة القارى : ۲۰/۷۲).
۲) فتح البارى :۹/۱۴۶).

خو په دې باندې اشکال کیدیشی چه تبتل نه بعد مخکښې د «خصاء» هم ذکر دې. ددې مطلب به بیا دا وی چه «خصاء» هم مکروه ده چه «تحریم ما احل الله» طرفته مفضی وی گنی فی حد ذاته هغه مکروه نه دې. ددې جواب به ورکولې شی چه امام بخاری رحمه الله لفظ دتبتل نه پس لفظ د «خصاء» اضافه په حقیقت کښې دتبتل مکروه صورت متعین کولو دپاره فرمائیلی دی چه تبتل به مکروه وی ، کله چه په دې کښې «خصاء» والی کیفیت اختیار کړې شی نوکه ددې د اختیارولونوبت رانشی نو بیا تبتل کښې هیڅ مضائقه نشته دې.

[۴۷۸۶]: حَدَّثَنَا اَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ اَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ اَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ رَدَّ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ التَّبَتُّلَ وَلَوْ اَذِنَ لَهُ لَاخْتَصَيْنَا

حَدَّثَنَا اَبُو الْيَمَانِ اَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ اَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ اَنَّهُ سَمِعَ سَعْدَ بْنَ اَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ لَقَدْ رَدَّ ذٰلِكَ يَعْنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ وَلَوْ اَجَازَ لَهُ التَّبَتُّلَ لَاخْتَصَيْنَا

قوله: وَلَوْ أَذِنَ لَهُ لَاخْتَصَيْنَا ....: په دې ځائې کښې اشکال کیږی چه دسیاق دکلام تقاضا خوداوه چه وئیلې شوې وې چه «ولواذن له لتبتلنا "اختَصَيْنَا"» ولې اووئیلې شو. جواب دادې چه دتبتل اصل مقصد حاصلولو دپاره محض انقطاع عن النساء کافی نه ده ، بنځونه جدائی او انقطاع که اختیارکړې شی خو کله چه محل دشهوت موجود وی نو ظاهره ده چه په شهود کښې بهجوش پیدا اواشتعال پیدا کیږی نوداسې تبتل اختیارولو نه آخر څه فائده به وی ، ددې وجې د «لاختصینا» لفظ استعمال کړې شو. یعنی دتبتل مقصد حاصولو دپاره مونږ خپل ځان لره خصی کوؤ چه محل دشهوت د بیخه ختم شی خوحضرت نبی کریم ﷺ ددې اجازت نه دې ورکړې.(۱)

[۴۷۸۷] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ اِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ كُنَّا نَغْزُو مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَيْسَ لَنَا شَيْءٌ فَقُلْنَا اَلَا نَسْتَخْصِي فَنَهَانَا عَنْ ذٰلِكَ ثُمَّ رَخَّصَ لَنَا اَنْ نَنْكِحَ الْمَرْاَةَ بِالثَّوْبِ ثُمَّ قَرَاَ عَلَيْنَا يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ [ر: ۴۳۳۹]

---

۱) قال الطیبی قوله : ولو اذن له لاختصینا کان الظاهر ان یقول ولو اذن له لتبتلنا لکنه عدل عن هذا الظاهر الی قوله لاختصینا لارادة المبالغة الی لبالغنا فی التبتل حتی یفضی بناالامر الاختصاء ولم یردبه حقیقة الاختصاء لانه حرام وقیل بل هو علی ظاهره وکان ذالک قبل النهی عن الاختصاء (فتح الباری : ۱۴۷/۹؛ شرح الطیبی:۸۱۲/۶).

[۴۷۸۸] وَقَالَ اصْبَغُ اخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ ابِي سَلَمَةَ عَنْ ابِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰهِ اِنِّي رَجُلٌ شَابٌّ وَاَنَا اَخَافُ عَلٰى نَفْسِي الْعَنَتَ وَلَا اَجِدُ مَا اَتَزَوَّجُ بِهِ النِّسَاءَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذٰلِكَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذٰلِكَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذٰلِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا اَبَا هُرَيْرَةَ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا اَنْتَ لَاقٍ فَاخْتَصِ عَلٰى ذٰلِكَ اَوْذَرْ (۱)

حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی چه ما حضرت نبی کریم ﷺ ته اووئیل څه ځوان یم اوځه ویریږم چه په زنا کښې به اخته شم او مال سره مال هم نشته چه ددې په ذریعه واده اوکړې شم (نوددې وجې تاسو ماته دخپل ځان دخصی کیدو اجازت راکړئی) حضرت نبی کریم ﷺ په دې آوریدو سره خاموش شول ، حضرت ابوهریره رضی الله عنه درې ځل بیا دا سوال اوکړو نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل ((یا اباهریره جف القلم بما انت لاق فاختص علی ذالك اوذر)) یعنی ائې ابوهریره ﷺ ! چه څه ستا په تقدیر کښې وو او ستامناسب وو قلم دهغې په لیکلو اوچ شو نوپه داسې صورت کښې اوس ستا مرضی ده که خصی کیږې او که نه.

قوله: أَخَافُ عَلٰى نَفْسِي الْعَنَتَ: ((الْعَنَتَ)) د تهمت او شدت او زنا په معنی کښې رازی. (۲) ددې نه په دې ځائې کښې مراد زنا ده.

قوله: وَلَا أَجِدُ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ النِّسَاءَ: دحرمله په روایت کښې دی چه دې نه پس دا اضافه ده ((فاذن لی ان اختصی)). (۳) یعنی تاسوماته دخصی کیدو اجازت راکړئی ، مخکښې کلام هم په دې جمله باندې مرتب دې چه په دې ځائې کښې دبخاری په روایت کښې نشته دې.

قوله: جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا انت لاق: یعنی ستاسو دپاره چه کوم مناسب وو چه څه ستا په تقدیر کښې وو هغه ټې اولیکل او اوچ شو ، قاعده ده چه کله قلم کښې سیاهی وی نو په تحریر کښې تغیر او تبدیلی کیدیشی خو د سیاهۍ اوچیدو نه پس په دې کښې تبدیلی نه شی کیدې، منشا دا وه چه تقدیر په ازل کښې لیکلې شوې دې او په دې کښې اوس دتغیرامکان نشته دې، چه څه په تقدیر کښې اولیکلې شو هغه به ضرور کیږی.

قوله: فاختص علی ذالك اوذر: اختص دا خبره دباب افتعال نه اختصاء نه دامر صیغه ده: خصی کیدل ، دمصابیح په روایت کښې د ((فاختصر)) لفظ دې، (۴)

او حافظ ابن حجر رحمه الله دمصابیح په حواله د ((فاقتصر)) لفظ نقل کړې دې.(۵)

---

۱ (لم یخرجه احد عن من اصحاب الصحاح الستة سوی البخاری-قال العینی الحدیث من افراده (عمدة القاری ۲۰/۷۴).

۲) فتح الباری : ۱٤۸/۹).

۳) ارشادالساری :۳٤٤/۱۱ و فتح الباری :۱٤۸/۹).

٤) اوګورئ التعلیق الصحیح علی مشکاه المصابیح ،باب الایمان بالقدیر: ۸۳/۱).

۵) فتح الباری : ۱٤۸/۹).

د «فاقتصر» او «فاختصر» یو معنی ده یعنی یا خو دې تقدیر باندې اکتفاء او اعتماد اوکړه اوخپل ځان لره خصی مه جوړوه اویا تقدیر پریږده او خپل ځان لره خصی جوړ کړه. «ذر» دا دامر صیغه ده، په معنی دپریښودو، ترک کولو. «فاختص» کښې امر دترغیب دپاره نه دې بلکه تهدید دپاره دې ، لکه څنګه چه په قران پاک کښې آیت ﴿ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَّمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ ﴾ کښې امر دلته دی دپاره دې. (۱) اوددې نه خصی کیدل جوازنه مستنبط کیږی بلکه ددې د نهی مفهوم بالکل خارجیږی چه تقدیر نشی بدلیدې نوپه خصی کیدو کښې آخر بیا څه فائده ده؟مخکښې د عثمان بن مظعون په روایت کښې تیر شوی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ هغه دخصی کیدو نه منع کړې وو. «على ذالك» جار مجرور متعلق محذوف دې. «ای اختص حال استعلائك على العلم بأذن كل شئ بقضاء الله وقدره»

یو اشکال اودهغې جوابات: په دې باندې اشکال کیدیشی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت ابوهریره رضی الله عنه ته دروژې نیولوحکم ولې اونکړو لکه څنګه چه مخکښې حدیث تیر شوې دې،

قوله: ومن لم يستطع بالصوم: ① ددې یو جواب دا ورکړې شو چه حضرت ابوهریره رضی الله عنه به اکثر روژې نیولې او کثیر الصیام وو لیکن ددې باوجود هغوی رضی الله عنه ته دخپل شهوانی قوت په وجه په فتنه کښې د اخته کیدو اندیښنه وه. (۲)

② دویم جواب داورکړې شو چه حضرت ابوهریره رضی الله عنه داسوال دیو غزوه په موقع باندې کړې وو او دجنګ او غزوې په موقع باندې نفلی روژې نیول دضعف وکمزورئی باعث جوړیدیشی ، په دې موقع باندې افطار ته ترجیح ورکولې شی ، ځکه د روژې حکم ورنکړې شو. حضرت حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی :

«قلت : ويحتمل أن يكون أبوهريرة سمع يامعشر الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج " الحديث، لكنه انما سأل عن ذالك فى حال الغزو كما وقع لابن مسعود، وكانوا فى حال الغزو يؤثرون الفطر على الصيام للتقوى على القتال، فأداه اجتهاده الى حسم مادة الشهوة بالاختصاء كما ظهر لعثمان فمنعه ﷺ من ذالك» (۳)

۹_ بَاب نِكَاحِ الْأَبْكَارِ

وَقَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لِعَائِشَةَ لَمْ يَنْكِحِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكْرًا غَيْرَكِ [ر: ۳۴۷۶]

دې نه پس د «تزويج الثيبات» ترجمه راځی. مقصد دادې چه پیغلې جینۍ سره هم نکاح کول جائز دی او ثیبه سره هم جائز دی.حضرت امام بخاری رحمه الله «نكاح الابكار» په «نكاح الثيبات»

---

۱) ارشادالساری : ۳۴۸/۱۱_ وفتح الباری : ۱۴۸/۹).
۲) فتح الباری: ۱۴۹/۹).
۳) فتح الباری :۱۴۹/۹).

باندې مقدم کړو نو لکه چه په دې کښې دابکار سره دنکاح کولو ترغیب او فضیلت طرفته امام اشاره اوفرمائیله.

حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما مقام مدح کښې حضرت عائشه رضی الله عنها ته اوفرمائیل «لم ینکح النبي ﷺ بکرا غیرك» یعنی ستاسو نه علاوه حضرت نبی کریم ﷺ هیڅ باکرې سره واده نه وو کړې. دسورت نور په تفسیر کښې دا تعلیق امام بخاری رحمه الله موصولاً نقل کړې دی. (۱)

[۴۷۸۹]: حَدَّثَنَا اِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِاللّٰهِ قَالَ حَدَّثَنِي اَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اَرَأَيْتَ لَوْ نَزَلْتَ وَادِيًا وَفِيهِ شَجَرَةٌ قَدْ اُكِلَ مِنْهَا وَوَجَدْتَ شَجَرًا لَمْ يُؤْكَلْ مِنْهَا فِي اَيِّهَا كُنْتَ تُرْتِعُ بَعِيرَكَ قَالَ فِي الَّذِي لَمْ يُرْتَعْ مِنْهَا تَعْنِي اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَتَزَوَّجْ بِكْرًا غَيْرَهَا

حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه ما اووئیل یارسول الله ﷺ! تاسو لږ اووائې چه تاسو په یو وادئی کښې راکوز شئی اوپه هغه ځائې کښې څه داسې ونې وی چه هغې نه خوراك کړې شوې وی ، او څه ونې داسې ملاؤ شوې وی چه دهغې نه خوراك نه وی کړې شوې ، نو تاسو به خپل اوښ په دې ونو کښې کوم ځائې کښې څروئی ؟نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دهغه ونو نه چه دهغې نه خوراك نه دې شوې. دحضرت عائشه رضی الله عنها مطلب ددې سوال نه دا وو چه حضرت نبی کریم ﷺ ددوی نه علاوه هیڅ باکره سره واده نه وو کړې.

حضرت عائشه رضی الله عنها دکنایه په اندازکښې ددې خبرې ذکر اوکړو چه تاسو ماسره کوم واده اوکړو دنورو ازاوجو په واده کښې ددې نظیر نشی ملاویدې،دا شدت محبت په وجه حضرت عائشه رضی الله عنها ذکرکړې وو ، حافظ لیکی چه:«ويحتمل أن تكون عائشه كنت بذالك عن المحبة بل من أدق من ذالك»(۲)

[۴۷۹۰]: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ اِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا اَبُو اُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اُرِيتُكِ فِي الْمَنَامِ مَرَّتَيْنِ اِذَا رَجُلٌ يَحْمِلُكِ فِي سَرَقَةِ حَرِيرٍ فَيَقُولُ هٰذِهِ امْرَاَتُكَ فَاَكْشِفُهَا فَاِذَا هِيَ اَنْتِ فَاَقُولُ اِنْ يَكُنْ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ يُمْضِهِ [ر: ۳۶۸۲]

حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ ماته اوفرمائیل چه ما ته دوه ځل په خوب کښې کتلې وې چه یوسړی ستا صورت په ریښمی ټکره کښې راخستې دې او وائې چه دا ستا زوجه ده. ما چه دا پرانیسته نوهغه ستاصورت وو. بیا ما اووئیل که دا خبره دالله ﷻ دجانب نه وی نو دا به جاری کړی.

قوله: إِذَا رَجُلٌ يَحْمِلُكِ: رجل نه مراد فرښته ده، دترمذی په روایت کښې دی چه دا فرښته

---

۱) عمده القاری: ۷۴/۲۰).

۲) فتح الباری : ۱۵۰/۹) .

حضرت جبرئيل عليه السلام وو. (۱)

قوله: سَرَقَةِ حَرِيرٍ: دريښمو كپړا ، د «سرقة» معنى ټكره ده ، «يمضه» مضارع مجزوم دې ، خكه چه جواب واقع كيږى ، «امضى، امضاء» كول .

په دې ځائې كښې اشكال دادې چه دنبيانو خوب خو وحى وى ، بيا دوى ته په دې كښې تردد ولې اوشو چه دوى د «أن يكن» شكى لفظ استعمال كړو؟

① ددې يو جواب داوركړې شو چه دا خوب دوى دنبوت نه مخكښې كتلې وواودنبوت نه مخكښې خوب وحى نه وى.

② دويم جواب دادې چه دا جمله دوى دشك په طور او ترددپه طور نه وه وئيلې بلكه د يقين په طور وئيلې وه كه دا دالله ﷻ طرفنه دى ، او يقينا دالله ﷻ دطرفنه دې. نو هغه پاك ذات به دا پوره كوى، (۲) والله اعلم

۱۰_ بَابُ تَزْوِيجِ الثَّيِّبَاتِ

وَقَالَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَعْرِضْنَ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا أَخَوَاتِكُنَّ [ر: ۴۸۱۳].

دابوذر په نسخه كښې «باب تزويج الثيبات» دى ، (۳)

حضرت امام بخارى رحمه الله دترجمة الباب نه د كونډو ښځو سره دجواز نكاح ثابتول غواړى ، دې نه پس متصل حضرت امام بخارى رحمه الله دحضرت ام حبيبه رضي الله عنها قول نقل كړېدې چه حضرت نبى كريم ﷺ هغې ته اوفرمائيل «لاتعرضن على بناتكن ولا اخواتكن» يعنى خپلې لونړه او خپلې خوئندې ماته مه وړاندې كوه ځكه چه هغوى شرعى طور په ما باندې حرامې دى ، دې قول سره ضمنى طور معلوميږى چه حضور نبى كريم ﷺ لونړووالا ښځې سره نكاح كړې وه او هم په دې مناسبت سره ددې قول لاندې دا باب ذكرفرمائيلې شوې دې.

[۴۷۹۱/۴۷۹۲] : حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ حَدَّثَنَا سَيَّارٌ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَفَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةٍ فَتَعَجَّلْتُ عَلَى بَعِيرٍ لِي قَطُوفٍ فَلَحِقَنِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي فَنَخَسَ بَعِيرِي بِعَنَزَةٍ كَانَتْ مَعَهُ فَانْطَلَقَ بَعِيرِي كَأَجْوَدِ مَا أَنْتَ رَاءٍ مِنْ الْإِبِلِ فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا يُعْجِلُكَ قُلْتُ كُنْتُ حَدِيثَ عَهْدٍ بِعُرْسٍ قَالَ أَبِكْرًا أَمْ ثَيِّبًا قُلْتُ ثَيِّبًا قَالَ فَهَلَّا جَارِيَةً تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ قَالَ فَلَمَّا ذَهَبْنَا لِنَدْخُلَ قَالَ أَمْهِلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا لَيْلًا أَيْ عِشَاءً لِكَيْ تَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ وَتَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ

---

۱) عمده القارى: ۷۵/۲۰، وسنن ترمذى: ۲۲۶/۲ ، ابواب المناقب من فضل عائشه رضى الله عنها).

۲) مذكوره دواړوجوابونو دپاره اوګورئ عمده القارى: ۷۵/۲۰).

۳) ارشاد السارى: ۳۴۹/۱۱، په دې ځائې كښې دتقرير نسخه هم دابوذر دنسخې مطابق ده).

په دې ځائې کښې دامام بخاري رحمه الله شيخ ابو نعمان دې چه د هغوی نوم محمد بن الفضل سدوسي دې. حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي چه يو غزوه نه مونږ واپس راتلو، حضرت نبی کريم ﷺ مونږ سره وو، ما کوشش کولو چه ځما سست اوښ تيز لاړشي، نوپه دې ځما نه يو روستو راروان وو هغوی ماسره يو ځائې شو او ځما اوښ ئې دروستو نه په نيزه باندې اووهلو نو ځما اوښ داسې تيز شو لکه څنګه چه ښه نه ښه اوښ وی ، ما چه کله روستو اوکتل نو هغه حضور نبی کريم ﷺ وو ، وې فرمائيل چه اې جابر رضي الله عنه ! ته ولې دومره تيزی کوې ؟ ما اووئيل چه ځما نوې واده شوې دې . حضور نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه پيغله دې کونډې سره.ماا ووئيل کونډه ده. حضور نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه يو پيغلې کم عمرواله جينۍ سره ولې واده نه کوې چه هغه به تاسره او ته به هغې سره لوبې کوې. حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي چه کله مونږ مدينې ته نزدې شو نو حضور نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه اودريږه او دشپې يعنی دماسختن په وخت کښې مدينې منورې ته داخل شه چه خرابو ويښتو والا ښځې خپلو ويښتو کښې ږمنځې اووهې اوهغه ښځې خپل (زيرناف) ويښته صفا کړې ، دکوم خاوند چه دهغې نه غائب وو.

قوله: <u>أَمْهِلُوا حَتّٰى تَدْخُلُوا لَيْلًا أَيْ عِشَاءً:</u> يعنی فی الحال اودريږه او دشپې په وخت کښې کورته داخل شه، د دې حديث مبارك په ظاهر مخکښې راتلونکې حديث سره تعارض دې چه په هغې کښې دی ((لايطرق احدكم اهله ليلا)) يعنی کور والوته دشپې راتلل نه دې پکار د دواړو په مينځ کښې دتطبيق صورت دادې چه ممانعت په هغه وخت کښې دې چه کله سړې ناڅاپه راشی اوکور والو ته دده دراتلو خبر نه وی دمخکښې نه. خوکه کوروالو ته د سړې دراتګ خبر مخکښې نه وی نوبيا دشپې په راتګ کښې هيڅ باك نشته دې.(۱)

قوله: <u>لِكَيْ تَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ وَتَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ:</u> چه کنده ښځې خپلو ويښتوکښې ګومنځ اووهی ((شعثة)) داسې ښځې چه دهغوی ويښته ږمنځ شوې نه وی يعنی خراب وی او پريشانې وی، ((تستحد أی تستعمل الحديد وهی الموسی)) يعنی چه هغوی خپل زير ناف ويښته په استرې بليډ وغيره سره صفا کړې شی ، د ((تستحد)) معنی ده اوسپنه استعمالول، مراد ترې د ويښتو صفائی دپاره استعمالولو والا داوسپنې آله ده لکه څنګه چه نن سبا بليډ وغيره ددې دپاره استعماليږی . ((المغيبة)) هغه ښځه چه دهغې خاوند غائب وی.

دا حديث په کتاب البيوع اوکتاب الجهاد کښې تير شوې دې.

[۴۷۹۲] : حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا مُحَارِبٌ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَقُولُ تَزَوَّجْتُ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَزَوَّجْتَ فَقُلْتُ تَزَوَّجْتُ ثَيِّبًا فَقَالَ مَا لَكَ وَلِلْعَذَارَى وَلِعَابِهَا فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِعَمْرِو بْنِ دِينَارٍ فَقَالَ عَمْرٌو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللّٰهِ يَقُولُ قَالَ لِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلَّا جَارِيَةً تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ [ر: ۴۳۲]

---

۱) فتح الباري: ۱۵۲/۹).

قوله: مَا لَكَ وَلِلْعَذَارَى وَلِعَابِهَا: یعنی تاسوته د پیغلو او ددوی د لوبو رغبنت نشته دي ، «لعاب» د لام په کسره سره دباب مفاعله نه مصدر دې «لاعب ...ملاعبه ولعابا» دمستملی په روایت کښې «لعاب» دلام په ضمه سره دې . چه ددې نه ریق الفم مراد دې ، په دې صورت کښې دې خبرې طرفته به اشاره وی که تاسو باکره سره واده کوئی نو ددوی د شوندو او ژبو نه به مو انتفاع حاصلوله ، علامه قسطلانی لیکی :

«وفی روایة المستملی : ولعابها ، بضم اللام والمراد به الریق وفیه اشارة الی مص لسانها و رشف شفتها وذالك یقع عند الملاعبة والتقبیل» (۱)

قوله: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَمْرٍو: دادشعبه قول دې هغه فرمائی چه ما دا قول «مالك و للعذاری....» عمرو بن دینار په مخکښې ذکر کړو نو عمرو بن دینار اووئیل چه ما دحضرت جابر ﷺ نه دحضرت نبی کریم ﷺ کوم الفاظ آوریدلی دی هغه الفاظ دادی «هلاجاریة تلاعبها وتلاعبك».

دشعبه شیخ مذکوره روایت کښې محارب بن دثارسدوسی دې ، د محارب الفاظ پورته حدیث کښې ذکر شوی دی «مالك وللعذاری ولعابها» شعبه دا الفاظ دعمرو بن دینار په مخکښې ذکر کړل نوهغوی «هلاجاریة تلاعبها وتلاعبك» والا الفاظ بیان کړل اووې وئیل چه ما دا الفاظ آوریدلی دی.

فائده په دې حدیث کښې چه دکومې کونډې سره دحضرت جابر ﷺ دنکاح ذکر دې،ابن سعد په طبقات کښې دهغې نوم سهله بنت مسعود بن اوس بن مالك لیکلې دې (۲)

۱ـ بَاب تَزْوِيجِ الصِّغَارِ مِنْ الْكِبَارِ

[۴۷۹۳] : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ عَنْ عِرَاكٍ عَنْ عُرْوَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَ عَائِشَةَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ إِنَّمَا أَنَا أَخُوكَ فَقَالَ أَنْتَ أَخِي فِي دِينِ اللَّهِ وَكِتَابِهِ وَهِيَ لِي حَلَالٌ

دامام بخاری مقصد دادې چه دزیات عمر والا سړې د کم عمر والا جینۍ سره واده کولې شی. ابن بطال فرمائی چه دا مسئله اجماعی ده . (۳)

حضور نبی کریم ﷺ حضرت ابوبکر صدیق ﷺ له دحضرت عائشه ﷺ سلسله کښې دنکاح پیغام اولیږلو نو حضرت ابوبکر صدیق اوفرمائیل څه ستارورو یم نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ته څما دینی رورئې حضرت عائشه ﷺ څما دپاره حلاله ده.

---

۱) ارشادالساری: ۳۵۱/۱۱).
۲) ارشادالساری : ۳۵۱/۱۱).
۳) فتح الباری : ۱۵۴/۹).

یعنی اخوت الدینیه مانع عن النکاح نه ده. ځکه چه ټول مسلمانان په خپلوکښې رونړه رونړه دی ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾

داحدیث په ظاهره مرسل دې ، ځکه چه عروه تابعی دې او هغوی دصحابی نوم نه دې ذکر کړې ، ممکن دی چه هغوی دا حدیث دخپلې ترور حضرت عائشه رضي الله عنها نه یا د خپلې مور حضرت اسماء بنت ابی بکر نه آوریدلې وی ځکه چه عام طور هغه داقسمه روایات دحضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت اسماء نه بیانوی ، علامه قسطلانی لیکی:

((وهذالحدیث صورته صورة المرسل ویحتمل انه حمله عن خالته عائشة اوعن امه اسماء بنت ابی بکر وقال ابو عمربن عبدالبر: اذاعلم لقاء الراوی لمن اخبرعنه، ولم یکن مدلسا، حمل ذالك علی سماعه اخبرعنه ولولم یات بصیغه تدل علی ذالك))(۱)

۱۲=بَاب إِلَى مَنْ يَنْكِحُ وَأَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ وَمَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يَتَخَيَّرَ لِنُطَفِهِ مِنْ غَيْرِ إِيجَابٍ

[۴۷۹۴]: حَدَّثَنَا ابُو الْيَمَانِ اخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا ابُو الزِّنَادِ عَنْ الْاعْرَجِ عَنْ ابِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُ نِسَاءٍ رَكِبْنَ الْإِبِلَ صَالِحُ(۲) نِسَاءِ قُرَيْشٍ احْنَاهُ عَلَى وَلَدٍ فِي صِغَرِهِ وَارْعَاهُ عَلَى زَوْجٍ فِي ذَاتِ يَدِهِ [ر:۳۲۵۱].

امام بخاری رحمه الله په دې ځائې د ترجمة الباب درې احکام ذکرکړی دی .

① رومبئ مسئله ده ((إِلَى مَنْ يَنْكِحُ)) کومې ښځې سره نکاح اوکړې شی

② دویمه مسئله ((وَأَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ)) کومې ښځې بهترې دې

③ اودریمه مسئله ده ((وَمَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يَتَخَيَّرَ لِنُطَفِهِ)) او کوم مستحب دی چه خپله نطفه او نسل دپاره اختیار کړې یعنی خپل نسل دپاره ښه قسمه ښځې منتخب کولوبیان دې.

((الی ماینکح)) نه مکښې عبارت مخذوف دې ((أی اذا اراد أن یتزوج ینتهی أمره الی من ینکح))(۳) یعنی کوم سړې چه دواده اراده لری نو دهغه انتهائی امر داوی چه هغه کومې ښځې سره نکاح اوکړی ((فی ذات یده أی فی ماله))

((من غیرایجاب)) یعنی په ترجمة الباب کښې چه کوم درې احکام ومسائل بیان شوی دی دا

---

۱) ارشاد الساری ۳۵۲/۱۱).

۲) (صالح) من صلاح الدین ، وصلاح المخالفة للزوج وغیره ممن تجوز مخالفته وذکر اللفظ باعتبار لفظ الحبر المقدم خیر (احناه) من الحنو وهو الشفقة : والحانیة هی التی تقوم علی ولدها بعد یتمه ولا تتزوج (ارعاه) احفظه واصونه (فی ذات یده) ماله المضاف الیه ، وذالک بالامانة فیه ، والصیانة له وترک التبذیر فی الانفاق فیه).

۳) عمده القاری : ۷۸/۲۰).

داستحباب په درجه کښې دی واجب نه دی.

امام بخاری رحمه الله ددې لاندې دحضرت ابوهریره رضي الله عنه روایت ذکر کړې دې «خیر النساء رکبن الابل» یعنی دټولو نه ښه ښځې په اوښانو سورلی کونکې دقریشو ښځې دی. ددې نه دترجمې دوه جزونه ثابت شو ، هرکله چه دقریشو ښځې د ټولو نه ښه دې نو معلومه شوه چه قریشی ښځو سره نکاح کول پکار دی. اود خیرالنساء اطلاق هم صراحتًا په هغوی باندی اوکړې شو ، دریم حکم وو چه خپل نسل او نطفې دپاره کومه یوه ښځه منتخب کړی. دا حکم په طریق دلزوم ثابتیږی چه دقریشو ښځې د نکاح دپاره خوښې ګنړلې شی. او هغه خیر ا لنساء دی نو ددې نه په خپله دا خبره په پوهه کښې راځی چه دنسل دپاره اونطفې دپاره هم ددې ښځو انتخاب به بهتر اومستحب وی. (١)

بعضې حضراتووئیلی دی چه امام بخاری رحمه الله «مایستحب أن یتخیر لنطفه» نه دحضرت عائشه رضي الله عنها دې روایت طرفته ارشاره کړې ده چه کوم حاکم او ابن ماجه ذکر کړې دې یعنی «تخیروا لنطفکم وانکحوا الاکفاء» (٢) یعنی خپله نطفې دپاره ښه ښځې منتخب کړئی او په کفوکښې واده اوکړئی. دا روایت هشام بن عروه عن ابیه عن عائشه په سند سره روایت شوی دې. حاکم ددې تصحیح کړې ده (٣) خو علامه ذهبی رحمه الله په دې باندې نقد کړې دې او حافظ ابوالفضل ابن طاهر فرمائی چه هشام نه روایت کولو والا ددې حدیث ټول راویان ضعیف دی. (۴)

قوله: صَالِحُ نِسَاءِ قُرَيْشٍ: دا په اصل کښې «صالحون» دې. نون جمع داضافت په وجه حذف کړې شوې دې. داصیلی په روایت کښې صلح (دصادضمه اولام تشدید سره) دې. (۵) چه دا د صالح جمع ده.

قوله: أَحْنَاهُ عَلَى وَلَدٍ فِي صِغَرِهِ: یعنی کومې چه په خپل بچی باندې دهغه په وړوکوالی کښې ډیرې شفقت کوونکې وی، او دخپل خاوند دمال حفاظت کولو والاوی.

په دې حدیث باندې یو اشکال واردیږی چه په دې ځائې کښې دقریشو ښځو ته خیر النساء اووئیلې شو حالانکه خیرالنساء حضرت مریم علیها السلام ته وئیلې شوی دی ،نوبه ظاهره په دواړوکښې تعارض دې.

① ددې جواب وې دا ورکړې شو چه په دې ځاې کښې ددې ښځو خپل مینځ کښې د فضیلت بیان دې ، چه په اوښ باندې سورلی کوی ، «رکبن الابل» چه عام طور سره د عربو

---

١) عمده القاري: ٢٠/٧٨).

٢) مستدرک حاکم : ١٦٣/٢ ، کتاب النکاح ،وسنن ابن ماجه ١٤١ ، کتاب النکاح ، باب الاکفاء).

٣) مستدرک حاکم ١٦٣/٢).

٤) حاشیه مستدرک حاکم : ١٦٣/٢).

۵) ارشاد الساری: ٣٥٢/١١).

ښځې کوی. دعربو په دغه ښځوکښې دقریشو ښځې بهترې دی. حالانکه حضرت مریم علیها السلام هیڅکله هم په اوښ باندې نه وه سوره شوې. په کتاب الانبیاء کښې دحضرت ابوهریره رضي الله عنه قول تیر شوې دې «ولم ترکب بعیرا قط» (۱)

② دویم جواب دادې چه دقریشو ښځو ته دخپلې زمانې په اعتبار سره خیر النساء ونیلې شوی دی. مطلقًا ورته خیر النساء نه دی ونیلې شوی ، نودې سره حضرت مریم علیها السلام باندې د قریشی ښځو فضیلت لازم نه رازی (۲) والله اعلم.

۱۳= بَاب اتِّخَاذِ السَّرَارِيِّ وَمَنْ أَعْتَقَ جَارِيَتَهُ ثُمَّ تَزَوَّجَهَا

[۴۷۹۵]: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ صَالِحٍ الْهَمْدَانِيُّ حَدَّثَنَا الشَّعْبِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي ابُو بُرْدَةَ عَنْ ابِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ايُّمَا رَجُلٍ كَانَتْ عِنْدَهُ وَلِيدَةٌ فَعَلَّمَهَا فَاحْسَنَ تَعْلِيمَهَا وَادَّبَهَا فَاحْسَنَ تَادِيبَهَا ثُمَّ اعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا فَلَهُ اجْرَانِ وَايُّمَا رَجُلٍ مِنْ اهْلِ الْكِتَابِ امَنَ بِنَبِيِّهِ وَامَنَ بِي فَلَهُ اجْرَانِ وَايُّمَا مَمْلُوكٍ ادَّى حَقَّ مَوَالِيهِ وَحَقَّ رَبِّهِ فَلَهُ اجْرَانِ

«السراری:» دا د«سرية» (دسین په ضمه ، را مشدد مکسوره سره) جمع ده.دا لفظ د«تسرر» نه ماخوذ دې. ددې اصل «سر» دې. اوسر دجماع په نومونوکښې یو نوم دې (۳)

«سر» رازاوهغه څیز ته هم وئیلې شی چه هغه پټ کړې شی چونکه وینځې سره نکاح د ښځې نه په پټه کولې شی نو په دې مناسبت سره وینځې ته «سرية» وئیلې شی. (۴)

بعضې حضراتو وئیلی دی چه دا دسرور نه ماخوذ دې چه ددې معنی خوشحالی ده ، چونکه داشان وینځه دسړی دپاره دخوشحالئ باعث وی نو ددې وجې دې ته «سرية» وئیلې شی.

امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب نه دجماع دپاره خپل ځان سره دوینځو ساتلو دجواز طرفته اشاره کول غواړی.امام ابو داود په «مراسیل» کښې دزبیر بن سعد په طریق روایت نقل کړې دې چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائی چه «علیکم بامهات الاولاد فانهن مبارکات الارحام» (۵)

خو ددې روایت سند کمزورې دې. امام احمد بن حنبل رحمه الله هم په مسند کښې یو روایت ددې مفهوم نقل کړې دې چه د حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص نه روایت دې ، دهغې الفاظ دی چه «انکحوا امهات الاولاد فانی اباهی بکم یوم القیامة» ددې سند داول حدیث نه قوی دې. (۶)

---

۱) فتح الباری: ۹/۱۵٤).
۲) عمده القاری : ۲۰/۷۸).
۳) ارشادالساری: ۱۱/۳۵۳).
٤) عمده القاری: ۲/۷۹).
۵) ارشاد الساری : ۱۱/۳۵۳) .
۶) فتح الباری: ۹/۱۵۷).

قوله: ومن اعتق جارية ثم تزوجها: دائې په ترجمة الباب کښې دويمه مسئله ذکر اوفرمائيله ،چه يوسړې وينځه ازاده کړې اوبيا دې سره نکاح اوکړې ، دا جائز بلکه بهتر دی. دراتلونکي باب په ړومبی روايت کښې ددې فضيلت راغلې دې. بعضو حضرات صحابه کرام ﷡ ته شائد دا حديث معلوم نه وو، ځکه هغوی په شروع کښې دا مکروه اوګڼړل. حضرت عبدالله بن مسعود ﷛ ،حضرت عبدالله بن عمر ﷛ ، حضرت انس بن مالك ﷛ او تابعينو کښې حضرت سعيد بن ا لمسيب او حضرت ابراهيم نخعی ﷮ به دې ته مکروه وئيل. (۱)

امام بخاری رحمة ا لله عليه دکراهت ددې نقطې ترديد کول غواړې او دروايت نه ثابتوی چه وينځه آزادول او بيا دې سره نکاح کولو کښې نه صرف دا چه حرج پکښې نشته دې بلکه په دې کښې دوچند ثواب دې.

دحضرت ابوموسی اشعری ﷛ روايت ئې دليل پيش کړې دې چه په کتاب العلم کښې تير شوې دې.

قوله: قَالَ الشَّعْبِيُّ خُذْهَا بِغَيْرِ شَيْءٍ قَدْ كَانَ الرَّجُلُ يَرْحَلُ فِيمَا دُونَهَا إِلَى الْمَدِينَةِ: عامر شعبی چه دصالح بن صالح شيخ دې،دا دهغه قول دې. هغوی دا حديث بيان کړو اوابيا ئې اوفرمائيل چه‌دا روايت په مفتو کښې واخله،بغير دڅه دنياوی بدلې نه حاصل کړه،حالانکه سړی به ددې نه دکمې درجې والا حديث دپاره دمدينې منورې سفر کولو.

په دې ځائې کښې دظاهر عبارت نه دا غلط فهمی کيږی چه حضرت عامر شعبی داخبره خپل شاګرد صالح بن صالح ته اووئيله. خو حقيقت دې چه‌دا خبره دوی يو خراسانی سړی ته وئيلې ده ،خراسانی حضرت شعبی ته وئيلې وه‌که يوسړې خپله وينځه‌آزاده‌کړی او بيا هغې سره واده اوکړی نوزمونږ خلق دا ښه نه ګڼړی،نودده په سوال باندې‌حضرت شعبی دا روايت واورولو اوهغه ته ئې اووئيل چه داقيمتی روايت بغير دعوض نه واخله . (۲)

قوله: وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْتَقَهَا ثُمَّ أَصْدَقَهَا: [ر:۹۷]: دا تعليق دې ،ابوداود طيالسی په خپل مسند کښې دا تعليق موصولا نقل کړې دې(۳) د ابوبکر نوم شعبه بن عياش دې چه مشهور قاری او داحاديثو حفاظو نه دې ،ددوی شيخ ابوحصين دې ، دهغه نوم‌عثمان بن عاصم دې ، (۴)

پورته‌چه دموسی بن اسماعيل روايت تير شوې دې ، په هغې کښې د «ثم أعتقها تزوجها» الفاظ دی او ابوبکر په روايت کښې«ثم اعتقها ثم أصدقها» الفاظ دی. يعنی دا آزاده کړه او

---

۱) فتح الباری:۹/۱۵۲).
۲) فتح الباری: ۹/۱۵۸ ، وعمده القاری : ۲/۷۹).
۳) ارشاد الساری : ۱۱/۳۵٤).
٤) عمده القاری: ۲۰/۸۰).

بیا دې ته مهر ورکړه ،په دې روایت کښې دمهر ورکولو تصریح ده. د رومبی روایت نه ظاهراً دا مفهوم دې چه آزادي او عتق لره مهر ګرزولې شوې دې ، خو په دې روایت کښې تصریح شوې ده چه عتق سره سره دې ته مهر هم ورکړې نو دده دپاره دوه اجرونه دی ،عتق مهر جوړیدې شی که نه ؟ په دې سلسله کښې عالمانو او آئمه کرام اختلاف مخکښې رازی.

[۴۷۹۶]: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ تَلِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ح حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكْذِبْ إِبْرَاهِيمُ إِلَّا ثَلَاثَ كَذَبَاتٍ بَيْنَمَا إِبْرَاهِيمُ مَرَّ بِجَبَّارٍ وَمَعَهُ سَارَةُ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ فَأَعْطَاهَا هَاجَرَ قَالَتْ كَفَّ اللَّهُ يَدَ الْكَافِرِ وَأَخْدَمَنِي آجَرَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَتِلْكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ[ر:۲۱۰۴]

امام بخاری رحمه الله ددې حدیث دوه سندونه ذکر فرمائیلی دی . رومبې سند د سداسی دې یعنی په دې کښې دامام بخاری رحمه الله اود حضور نبی کریم په مینځ کښې شپږ واسطې دی او دویم سند دخماسی دې ، امام په دې ځائې کښې چه کوم الفاظ نقل کړی دی ،هغه د دوئم سند دی. (۱)

داحدیث په کتاب احادیث الانبیاء کښې تیر شوې دې . اودحضرت ابراهیم علیه السلام ثلاث کذبات بیان په کتاب التفسیر کښې تفصیل سره تیر شوې دې. (۲)

دحدیث مناسبت دترجمة الباب نه ظاهر دی چه دخدمت په طور ساره ته بادشاه حضرت هاجره ورکړې وه ،حضرت ساره دا حضرت ابراهیم علیه السلام ته هبه کړې وه ، اوحضرت ابراهیم علیه السلام داخپل ځان سره اوساتله نو «اتخاذ سریه» ددې نه ثابت شو.

«اجر» په دې کښې هاء همزه سره بدل کړې شو ، مراد حضرت هاجره ده.(۳)

قوله: فَتِلْكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ: داجمله حضرت ابوهریره رضی الله عنه دحضرت هاجره متعلق اهل عرب ته خطاب اوکړو او وې فرمائیل ځکه چه حضرت اسماعیل علیه السلام د حضرت هاجره د بطن نه وو. او عرب د حضرت اسماعیل علیه السلام اولاد دی. یعنی د «انكم تتعاظمون في أنفسكم وتلك امكم» مطلب دادې چه تاسو خپل ځان ډیر عظیم ګنړئی ، حالانکه ستاسو مور یو وینځه وه ، «بنو ماء السماء» ئې په دې وجه اوفرمائیل چه دحضرت اسماعیل علیه السلام نسب ډیر پاك او طاهر وو نو لکه څنګه چه دآسمان اوبه دهر قسم آلودګئ نه پاکې وی ، داشان ددې اهل عرب نسب هم پاك ، طاهر او دشکوك وشبهات نه صفا دې.

---

۱) فتح الباری: ۱۵۹/۹).

۲) اوګورئ کشف الباری کتاب التفسیر:۳۷۳).

۳) ارشاد الساری : ۳۵۵/۱۱).

بعضې حضراتو اوفرمائیل چه «بنو ماء السماء» ئې په دې مناسبت سره اوفرمائیل چه الله ﷻ دحضرت اسماعیل علیه السلام دپاره د آب زمزم اوبه جاری اوفرمائیلې او هغه دآسمان اوبه دی، (۱) خو دا توجیه مستبعده ده. زمزم ته آسمانی اوبه څنګه وئیلې شی.

بعضو ددې یوبله وجه لیکلې ده چه عرب به په اصل کښې داوبو په تلاش کښې وو، چه کوم ځائې کښې به باران کیدو او اوبه به جمع کیدې نو هغه ځائې کښې به ئې پړاؤ کولو، دې مناسبت سره هغوی ته «بنوماء سماء» اوونیلې شو. (۲)

[۳۸۹۷]: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ انَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ اَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ خَيْبَرَ وَالْمَدِينَةِ ثَلَاثًا يُبْنَى عَلَيْهِ بِصَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ فَدَعَوْتُ الْمُسْلِمِينَ الَى وَلِيمَتِهِ فَمَا كَانَ فِيهَا مِنْ خُبْزٍ وَلَا لَحْمٍ امِرَ بِالْانْطَاعِ فَالْقَى فِيهَا مِنَ التَّمْرِ وَالْاقِطِ وَالسَّمْنِ فَكَانَتْ وَلِيمَتَهُ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ احْدَى امَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ اوْمِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَقَالُوا انْ حَجَبَهَا فَهِيَ مِنْ امَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَانْ لَمْ يَحْجُبْهَا فَهِيَ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَلَمَّا ارْتَحَلَ وَطَّى لَهَا خَلْفَهُ وَمَدَّ الْحِجَابَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ [ر: ۳۶۴].

په دې حدیث کښې حضرت صفیه رضی الله عنها سره دحضور نبی کریم ﷺ د واده بیان دې. تفصیل په کتاب المغازی کښې تیر شوې دې. د ترجمة الباب ددې حدیث نه دا ثابتیږی چه صحابه کرام رضی الله عنهم اووئیل چه «ان حجبها فهی من أمهات المومنین وان لم یحجبها فهی مماملکت یمنیه» دحضرات صحابه کرام رضی الله عنهم وینا هم په دې بنیاد ده چه «اتخاذ سراری» جائز وو.

۱۴= بَاب مَنْ جَعَلَ عِتْقَ الْأَمَةِ صَدَاقَهَا

[۴۷۹۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ وَشُعَيْبِ بْنِ الْحَبْحَابِ عَنْ انَسِ بْنِ مَالِكٍ انَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَقَ صَفِيَّةَ وَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا [ر: ۳۶۴]

آیا عتق لره مهر جوړولې شی؟: ① دوینځې آزادی دهغې مهر جوړولې شی که نه؟ په دې کښې اختلاف دې، حضرت سعید بن المسیب، طاؤس، ابن شهاب زهری، اسحاق بن راهویه، امام احمد بن حنبل، سفیان ثوری اوقاضی ابویوسف رحمهم الله فرمائی چه آزادی اوعتق لره مهر جوړولې شی (۳) دا حضرات دحدیث دباب نه استدلال کوی.

② دامام ابوحنیفه رحمه الله، امام مالك او امام شافعی رحمهم الله په نیز عتق لره مهر جوړول جائز نه دی. (۴) امام ترمذی او علامه ابن حزم د امام شافعی رحمه الله قول جواز نقل کړې دې. (۵) خو

۱) الکرمانی: ۶۸/۲۱).
۲) عمده القاری: ۸۰/۲۰).
۳) عمدة القاری: ۱۶/۲۰، وبدایه المجتهد: ۱۶/۲ الباب الثانی فی موجبات صحه النکاح).
۴) عمدة القاری: ۸۱/۲۰).
۵) سنن الترمذی: ۲۱۱/۱، باب ماجاء فی الرجل یعتق الامه ثم یتزوجها وفتح الباری: ۱۶۱/۹).

علماء شافعيه دا قول ضعيف ګڼړلې دې. او دهغوی صحيح مسلك ئې عدم جواز نقل کړې دې. (۱) داحضرات د حديث دباب نه مختلف جوابات ورکوی.

① يو جواب دا ورکړې شوې دې چه ((وجعل عتقها صداقها)) دحضرت انس رضي الله عنه خپل قول دې، هغوی خپله رائې او ظن په بناء باندې دا جمله وئيلې ده (۲)

خودا جواب ضعيف دې. ځکه چه دطبرانی په روايت کښې پخپله دحضرت صفيه رضي الله عنها قول دې چه ((اعتقنی النبی ﷺ وجعل عتقی صداقی)) (۳) دل روايت د حضرت انس رضي الله عنه د حديث موافق دې.

② امام مزنی رحمه الله د امام شافعي او امام بيهقي او يحيى بن اکثم نه نقل کړی دی چه عتق لره مهر جوړل د حضرت نبی کريم ﷺ په خصائص کښې داخل دی. (۴) امام طحاوی رحمه الله هم دا د حضرت نبی کريم په خصوصياتو کښې شمارلې دې. (۵). نو ددوی نه پس دا دهيچا دپاره جائز نه دی.

③ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا اعتاق علی شرط التزويج وو يعنی حضور نبی کريم ﷺ دې شرط سره حضرت صفيه رضي الله عنها آزاده کړې وه چه حضرت نبی کريم ﷺ سره به واده کوی او کله چه داشان کيږی نو د وينځې قيمت مهر شمارلې کيږی. حضور نبی کريم ﷺ د حضرت صفيه قيمت دهغې مهر جوړ کړو. او چونکه قيمت معلوم وو ځکه ددې دمهر په جوړولو کښې څه باقی نه وو، حافظ ابن حجر دا جواب حديث ته نزدې ترين جواب ګڼړلې دې، نو هغه ليکی:

((واجاب الباقون من ظاهر الحديث باجوبة اقربها الی لفظ الحديث انه اعتقها بشرط ان يتزوجها فوجبت له عليها قيمتها وكانت معلومة فتزوجها بها)) (۶)

۱۵= بَاب تَزْوِيجِ الْمُعْسِرِ

لِقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ (النور: ۳۲)

ددې نه مخکښې يو ترجمه د ((باب تزويج المعسر معه القرآن والاسلام)) عنوان لاندې تيره شوې ده، په دواړو ترجمو کښې فرق ظاهر دې. چه ماقبل والا ترجمه خاص ده. ځکه چه په هغې کښې د ((الذی معه القرآن والاسلام)) قيد دې او مذکوره ترجمه عام ده. د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې که څوك غريب سړی سره نکاح اوکړی جائز دی. په استدلال کښې دسورت نور آيت پيش کوی، په سورت نور کښې دی چه ﴿وَأَنكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ﴾

۱) فتح الباري: ۱۶۱/۹).
۲) فتح الباري: ۱۶۰/۹).
۳) فتح الباري: ۱۶۰/۹).
٤) فتح الباري: ۱۶۱/۹).
۵) شرح معاني الاثار للطحاوی: ۱۲/۲)
۶) فتح الباري: ۱۶۰/۹).

إِن يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾

علامه شبیر احمد عثمانی رحمه الله ددې آیت لاندې فائده کښې لیکی چه :

"بعضې خلق په نکاح کښې په دې وجه پس پیش کوی چه دنکاح کولو نه پس به دښځې اوبچوبار څنګه اوچتوی ، نودوی پوهه کړې شو چه د داسې مهمو خطراتو په وجه نکاح مه پریږدئی. روزی ستاسواو ستاسو د بچو دالله ﷻ سره ده ، څه معلوم چه دهغوی د قسمت په وجه ستارزق فراخه کړی ، نه مجرد پاتې کیدل نه دغنا موجب دې ، اونه نکاح کول فقرو افلاس لره مستلزم دی. دا خبرې الله ﷻ په مشیت باندې دی. لکه څنګه چه په بل ځائې کښې فرمائی وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ إِن شَاءَ ﴾ اوظاهری اسبابو اعتبار سره هم دا خیزونه معقول دی چه نکاح کولو سره یا دداسې ارادې کولو سره په سړی باندې بوج رازی ، اوهغه دمخکښې نه زیات دګټې وټې کوشش کوی ، بل طرفته چه کله دښځې اولاد اوشی نو بالکل بعضې وختونو کښې خاندان والا هم په کسب معاش کښې دهغه سره مددکوی، بهر حال دروزئ تنګسیا یا وسعت په نکاح یا تجردباندې موقوف نه دی. نو دا خیال دنکاح کولو نه ولې منع کوی" . (۱)

[۴۷۹۹] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ أَهَبُ لَكَ نَفْسِي قَالَ فَنَظَرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَأْطَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ فَلَمَّا رَأَتِ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا فَقَالَ وَهَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ اذْهَبْ إِلَى أَهْلِكَ فَانْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا إِزَارِي قَالَ سَهْلٌ مَا لَهُ رِدَاءٌ فَلَهَا نِصْفُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَصْنَعُ بِإِزَارِكَ إِنْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَبِسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ مَجْلِسُهُ قَامَ فَرَآهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُوَلِّيًا فَأَمَرَ بِهِ فَدُعِيَ فَلَمَّا جَاءَ قَالَ مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِي سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا عَدَّدَهَا فَقَالَ تَقْرَؤُهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ اذْهَبْ فَقَدْ مَلَّكْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۶]

حضرت سهل بن سعدی ساعدی رضی الله عنه نه روایت دې چه دحضرت رسول کریم ﷺ په خدمت کښې یو ښځه راغله او وې وئیل یارسو الله ﷺ! ماخپل نفس تاسو لره هبه کړې دې. حضرت رسول کریم ﷺ هغې ته دپورته نه لاندې پورې اوکتل بیا ئې سرښکته کړو ، ښځې چه کله اوکتل چه حضرت رسول کریم ﷺ څه فیصله نه کوی نو کیناستله، په صحابه کرام

---

۱) تفسیر عثمانی : ۲۵۲ سورت التوبه).

ﷺ كښې يوسړي پاسيدواو وې وئيل ، يارسول الله ﷺ كه تاسو ته ددې ښځې ضرورت نه وی نو ماسره دې واده اوكړئی ، حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه آيا تاسره څه شته دې ؟ نوهغه اووئيل چه ماسره خو هيڅ نشته دې ، حضرت رسول كريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه كورته لاړشه او اوګوره چه څه شته دی كه نه ؟هغه كور ته ځی او واپس راځی او فرمائی چه ما خو هيڅ اونه موندل ،حضرت رسول كريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه اوګوره كه داوسپنې يو ګوتمه هم وی نو هغه راوړه ، هغه لاړو او واپس راغلو اووې وئيل چه يارسول الله ﷺ ماته د اوسپنې يو ګوتمه هم ملاؤ نشوه. او داځما ازار دې دا به نيم ددې شی. حضرت سهل ﷺ اوفرمائيل چه هغه صرف يو ازار وو، رداء ورسره نه وه ، يعنی صرف لنګ وو بل څادر نه وو چه دقميص په ځائې ئې استعمالولې شی. حضرت رسول كريم ﷺاوفرمائيل چه دا ښځه به ستا ازار سره څه اوكړی، كه دا ته اغوندې نو دې ته به هيڅ ملاؤ نشی. او كه هغه ئې اغوندی نه تاته به هيڅ ملاؤ نشی. (يعنی دا يوسړې استعمالولې شی د دوؤ سړو داستعمال دپاره كافی نه دې)نو هغه سړې كيناستواو ډير ساعت كيناستو نه پس پاسيدو او روان شو . حضرت‌رسول كريم ﷺ چه هغه واپس په تلو اوليدو نوهغه ته ئې راواپس كيدو حكم اوكړو ، هركله چه هغه راغلو نوحضرت رسول كريم ﷺ هغه اووئيل چه دقران پاك نه تاسره څه دی؟هغه اووئيل ماسره فلانې فلانې سورت دې . حضرت رسول كريم ﷺ ورته اووئيل چه ته دا سورتونه زبانی وئيلې شې . هغه اووئيل آوجی. حضرت رسول كريم ﷺ ورته اوفرمائيل څه د قران پاك څومره حصه چه تاسره ده دهغې په بدله كښې ما ته ددې ښځې مالك كړې.

قوله: جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ددې ښځې باره كښې حافظ ابن حجر ﷫ لاعلمی ظاهره كړې ده اوليكلی ئې دی ((وهذا المرأة هذه لم أقف على اسمها)) (۱) او ابن قصاع ددې نوم ليكلې دې.چه دامذكوره ښځه خوله بنت حكيم يا ام شريك وه. (۲)

قوله: فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ: يعنی حضرت نبی كريم ﷺ نظر پورته كړو اوبيائې لاندې طرفته نه ،مقصد دادې چه حضرت نبی كريم ﷺ هغه‌ښځې ته دپورته نه لاندې پورې اوكتل. ((صوب)) لاندې كولو ، دباب تفعيل نه دې او د ((طأطأ)) معنی هم لاندې كول دی.

قوله: فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ: دا سړې څوك وو ،دده نوم معلوم نشو، البته دطبرانی يو روايت كښې دی چه ((فقام رجل احسبه من الانصار))(۳) څوك انصاری سړې وو.

قوله: انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ: ددې نه بعضې حضرات استدلال كوی چه داوسپنې

---

۱) فتح الباری : ۲۵۷/۹).

۲) فتح الباری: ۲۵۷/۹).

۳) فتح الباری: ۲۵۹/۹).

په‌گوتمه اچولوكښې هيڅ حرج نشته دې ،دامام شافعي رحمه الله هم دا مسلك دې (۱) خو حنفيه او جمهور عالمان داوسپنې گوتمه مكروه تحريمي گڼړي. (۲) ددې وجې دابو دواود په يو روايت كښې راغلي دي‌چه حضرت نبى كريم ﷺ يو سړي اوكتلو چه‌هغه‌داوسپنې گوتمه اغوستې وه نو وې فرمائيل «مالي ارى عليك حلية اهل النار» دې نه پس هغه سړى دپيتلو گوتمه واچوله، حضرت نبى كريم ﷺ چه اوكتلو نو وې فرمائيل چه «مالي أجد منكم ريح الاصنام» بيا هغه تپوس اوكړو چه كومه يوه گوتمه استعمال كړم ، حضرت نبى كريم اوفرمائيل چه دچاندئي گوتمه واچوه (۳)

دحديث باب د جواب وركړې شوې دې چه‌داوسپنې د گوتمې ذكر نه دا لازم نه دى چه حضرت نبى كريم ﷺ ددې داستعمال اجازت وركوى ، دحضرت نبى كريم ﷺ دا مقصد وو چه دمعمولى نه معمولى قميت والا څيز كه وى نو هغه راوړه (۴)ددې مزيد تفصيل به مخكښې په كتاب اللباس كښې رازى.

قوله: وَلَكِنْ هَذَا إِزَارِي قَالَ سَهْلٌ مَالَهُ رِدَاءٌ فَلَهَا نِصْفُهُ: اصل عبارت دې «ولكن هذا ازاري فلها نصفه» يعنى ماسره دا ازار دې ، ددې نيمه به دې ښځې ته وركړې شى ،«قال سهل ماله رداء» دا په مينځ كښې جمله معترضه ده ، راوى دحديث حضرت سهل بن سعدساعدى رضي الله عنه فرمائى چه‌د دې سړى دغربت دا حالت وو چه‌هغه سره رداء هم نه وه ، صرف ازاربند اوتهبند وو.

قوله: قَالَ اذهب فقد ملكتها بما معك من القرآن: دحديث باب ددې مذكوره جملې نه استدلال كوى او حضرات شافعيه د تعليم القران مهر جوړول جائز گڼړى(۵) دجمهور اوحنفيه په نيزتعليم القران مهر جوړول جائزنه دى. (۶)

دجمهورو استدلال دقرآن پاك آيت دې ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَن تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُم﴾ په دې كښې د ابتغاء بالمال حكم وركړې شوې دې . چه ددې مطلب دادې چه‌دمهردپاره د مال متقوم كيدل ضرورى دى او چه كوم مال نه وى نوهغه مهر نه شى جوړيدې ، اوتعليم القران هم مال نه دې ،څكه ددې مهر جوړول جائز نه دى.ترڅو چه تعلق دې دحديث باب نو ددې مختلف جوابونه وركړې شوى دى.

① يو جواب دا وركړې شو چه‌تعليم القران لره مهر جوړول دمتعلقه صحابى رضي الله عنه خصوصيت

---

۱) المجوعه شرح المهذب: ۳۴٤/٤، باب مايكره لبسه ومالايكره).

۲) البحر الرائق : ۱۹۱/۸ ، كتاب الكراهيه فصل فى اللبس ، فتح التقدير:۴۵۷/۸، كتاب الكراهيه).

۳) سنن ابى داود: ۵۸۰/۲_ باب ماجاء فى خاتم حديد).

٤) فتح البارى:۲۶٤/۹).

۵) المجوع شرح المهذب: ۴۸۶/۱۵، كتاب الصداق، مساله اذا تزوجها واصدقها تعليم القران).

۶) المغنى لابن قدامه:۶۸۳/۶_ كتاب الصداق).

وو. نو دده دا خصوصيت په بعضو رواياتوكښې تصريح دې. «ان رسول الله ﷺ زوج رجلا على سورة من القران ثم قال: لاتكون لاحد بعدك مهرا» دا روايت ابن قدامه په «المغنى» كښې نقل كړې دې، (۱)

② دويم جواب دادې وركړې شو چه «بما معك من القران» كښې باء عوض لره نه ده بلكه باء سببيت دپاره ده او مطلب دادې چه «ملكتكها لانك من اهل القران» يعنى دا هل قران كيدو په وجه په تاباندې مهر معجل واجب نه دې البته مهر موجل دقواعدو مطابق به واجب وى. (۲)

۱۶= بَابُ الْأَكْفَاءِ فِي الدِّينِ

﴿وَقَوْلُهُ: وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا﴾ (الفرقان: ۵٤). (۳)

دحضرت امام بخارى رحمه الله مقصد ددې ترجمې نه دادې چه دنكاح په سلسله كښې په دين كښې دننه مشاركت اومماثلت مطلوب دى.

په دې باندې خو دټولو اتفاق دې چه دين كښې كفاءت ضرورى دې ، د مسلمانې ښځې ديو كافر سړى سره او دمسلمان سړى ديو كافرې ښځې سره نكاح كول جائزنه دى. البته كتابيات ددې حكم نه مستثنى دى.

ددين نه علاوه څه بل څيز هم داسې دې چه په هغې كښې كفاءت مطلوب دې. په دې كښې اختلاف دې ،د امام مالك رحمه الله په نيز صرف دين كښې دننه كفاءت ضرورى دې ،ددې نه علاوه باقى په يو څيز كښې هم كفو كيدل ضرورى نه دى. امام احمد رحمه الله نه هم يو روايت داشان منقول دې.

جمهور علماء فرمائى چه څلور څيزونه داسې دى چه په هغې كښې به دكفاءت اجازت كيدلې شى. ① دين ② نسب ③ حرفت وصنعت ④ حريت (۴)

باقى پاتې شو مال كښې كفاءت ، په دې كښې اختلاف دې ، بعضې حضرات ددې اعتبار كوى او بعضې نه كوى ،مخكښې دا بحث رازى.

امام بخارى رحمه الله چونكه د كفاءت فى النسب قائل نه دې ددې وجې هغوى دقران مجيد چه

---

۱) اوګورئ المغنى لابن قدامه ۶/۶۸٤_ كتاب الصداق).

۲) اوجز المسالك: ۹/۲۹٤_ كتاب النكاح باب ماجاء الصداق والاباء).

۳) (الاكفاء) جمع كفء ، وهو المثل والنظير (من الماء) من النطفة) (فجعله) قسمين (نسبا) ذوى نسب ، أى ذكورا ينسب اليهم ، (وصهرا) ذوات صهر ،أى اناثا يصاهر بهن ، والاتيان بالاية ، يفيد ، أن البشر من منشأ واحد ، فلا تمايز بينهم من حيث الجنس ، وانما ينبغى أن يكون التمايز من حيث الدين ولذالک كانت الكفارة بين الزوجين معتبرة الدين لا بغيره).

٤) دمذكوره تفصيل دپاره اوګورئ الفقه الاسلامى وادلته :۷/۲٤۰_۲٤۱، المبحث الخامس ماتكون فيه الكفاءه).

کوم آیت منتخب کړو «وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَآءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا» دا دې نه ثابتول غواړي چه الله مطلقًا دبشرمتعلق دا اوفرمائيل «فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا» چه بعضې خلق داسې وی چه هغوی سره دنسب تعلق وی، هغوی سره دنکاح کول حلال نه دی ، او دبعضو سره دصهر تعلق قائمولې شی. یعنې هغوی سره نکاح کول حلال دی. امام فراء فرمائی چه «النسب من لايحل نكاحه والصهر من يحل نكاحه» (۱) په آیت کریمه کښې بشر لره په دوؤ قسمونو کښې تقسیم کړې شوې دی چه ددې نه معلومیږی چه هر بشر د بل دپاره کفو دې، دین نه پس په څه یل څیز کښې دکفاءت ضرورت نشته.

او واقعه هم داده چه کفاءت فی الانساب باره کښې چه څومره روایتونه هم پیش کولې شی په هغې یو هم داسې نه دې چه نقد او کلام نه خالی وی. (۲) دکفاءت انساب باره کښې دټولو نه قوی دلیل دحضرت علی ﷺ دې چه په ترمذی کښې دې. «ياعلى، ثلاث لاتوخرها: الصلاة اذا اتت والجنازة اذا حضرت ،والايم اذا وجدت لها كفوا» (۳) امام بیهقی فرمائی چه دکفاءت په باب کښې دټولو نه امثل هم دادې (۴)

څوک دچا کفو دې ؟: امام اعظیم ﷺ فرمائی چه قریش دیو بل دباره کفو دی. دقریشونه علاوه عام عرب دیوبل دپاره کفو دی ،او هیڅ یوعجمی د عربی دپاره کفو نه دې. «لان العجم ضيعوا انسابهم» شوافع نه هم یو روایت کښې دا تفصیل منقول دې. لیکن دهغوی صحیح قول دادې چه بنو هاشم اوبنو المطلب خلقو باندې مقدم دی اوددوی نه علاوه باقی بعضی د بعضو دپاره کفو دی . (۵)

کفاءت حق الله دې یا حق المراه: کفاءت حق الله دې یا حق المراة والاولياء ،دجمهور علماء مسلك دادې چه کفاءت حق الله نه دې دا حق المراة والاولياء دې ، اوچونکه دا دهغوی حق دې ، ځکه جمهور علماء او ائمه ثلاثه فرمائی چه کفاءت صحت نکاح دپاره شرط نه دی ، دبنځې اواولیاء په رضا مندئی سره غیر کفو کښې که نکاح اوشی نودرست دی ، امام احمد بن حنبل ﷺ هم یو روایت داشان دې او ددوی بل روایت دادې چه کفاءت صحت نکاح دپاره شرط دې . (۶)

---

۱) فتح الباری: ۱٦٤/۹).
۲) وفی الفتح :۱٦٤/۹ . ولم يثبت فی اعتبار الکفاءه باالنسب حدیث).
۳) عمده القاری : ۸۷/۲۰).
٤) السنن الکبری للبیهقی ، کتاب النکاح ، باب اعتبار الکفاءه : ۱۳۲/۷).
۵) فتح الباری : ۱٦٤/۹).
٦) اوګورئ المغنی لابن قدامه : کتاب النکاح : رقم المساله: ۵۱۸۹: ۲٦/۷ مختصر العلماء للطحاوی کتاب النکاح :۲۵۳/۲).

امام بخاری رحمه الله چونکه صرف دین کښې د ننه کفاءت اختیاروی. نسب وحریت وغیره کښې د کفاءت اعتبار د هغوی په نیز درست نه ده. د دې وجې هغوی په دې باب کښې خپل مذهب له د ثابتولو د پاره داسې روایتونه پیش کړی دی چه د هغې نه معلومیږی چه خاندانی لحاظ سره د اوچتې درجې ښځه غیر کفو کښې نکاح شوې ده. لکه په ړومبی حدیث کښې دی چه د هند بنت الولید بن عتبه بن ربیعه نکاح حضرت سالم سره اوشوه، چه دې د یو انصاری ښځې آزاد شوې غلام وو او هند بنت الولید قریشیه وه. داشان د باب په دویم روایت کښې دی چه ضباعه بنت الزبیر حضرت مقداد بن الاسود په نکاح کښې وه، حضرت مقداد غیر قریشی وو حالانکه حضرت ضباعه قریشیه وه.

[۴۸۰۰] حَدَّثَنَا اَبُو الْيَمَانِ اَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ اَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ اَبَا حُذَيْفَةَ بْنَ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَنَّى سَالِمًا وَاَنْكَحَهُ بِنْتَ اَخِيهِ هِنْدَ بِنْتَ الْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَهُوَ مَوْلًى لِامْرَاَةٍ مِنَ الْاَنْصَارِ كَمَا تَبَنَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْدًا وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ اِلَيْهِ وَوَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتّٰى اَنْزَلَ اللّٰهُ اُدْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ اِلٰى قَوْلِهِ وَمَوَالِيكُمْ فَرُدُّوا اِلٰى آبَائِهِمْ فَمَنْ لَمْ يُعْلَمْ لَهُ اَبٌ كَانَ مَوْلًى وَاَخًا فِي الدِّينِ فَجَاءَتْ سَهْلَةُ بِنْتُ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو الْقُرَشِيِّ ثُمَّ الْعَامِرِيِّ وَهِيَ امْرَاَةُ اَبِي حُذَيْفَةَ بْنِ عُتْبَةَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّا كُنَّا نَرٰى سَالِمًا وَلَدًا وَقَدْ اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِ مَا قَدْ عَلِمْتَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ [ر: ۳۷۷۸].

امام بخاری رحمه الله دا حدیث په دوه ځایونو کښې ذکر کړې دې. یو په دې ځائې کښې او یو په کتاب المغازی «باب شهود الملائکة بدرا» نه پس «باب بلا ترجمة» کښې او په هغه ځائې کښې مونږ د دې حدیث تفصیل بیان کړې دې.

[۴۸۰۱] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ اِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا اَبُو اُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ دَخَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلٰى ضُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ فَقَالَ لَهَا لَعَلَّكِ اَرَدْتِ الْحَجَّ قَالَتْ وَاللّٰهِ لَا اَجِدُنِي اِلَّا وَجِعَةً فَقَالَ لَهَا حُجِّي وَاشْتَرِطِي وَقُولِي اللّٰهُمَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي وَكَانَتْ تَحْتَ الْمِقْدَادِ بْنِ الْاَسْوَدِ

حضرت عائشه رضي الله عنها نه روایت دې چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ضباعه بنت الزبیر بنت عبدالمطلب له راغلواو تپوس ئې ترې اوکړو چه شائد تاسو د حج کولو اراده کړې ده؟ نو هغې اووئیل چه څه په خپل بدن کښې درد محسوسوم (یعنی بیماره یم، په بدن کښې مې درد اوتکلیف) حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائیل تاسو حج ته لاړ شئ او شرط اوکړئی او دا اوائې چه اې الله ﷻ! ځما په احرام کښې د حلالیدو ځائې هغه دې چه په کوم ځائې کښې ته ماله د بیمارئی په وجه منع کړې، (یعنی په کوم مقام باندې چه ماته کوم غدر یا بیماری راپیښه شی نو په هغه ځائې کښې به ماته د احرام نه د وتلو اختیار وی) او ضباعه (قریشیه

حضرت مقداد بن الاسود (غیرقریشی) په نکاح کښې وه (هم دا جمله ترجمة الباب لره ثابتوی).

امام بخاری رحمه الله علیه دا حدیث په دې ځائې کښې په ړومبی ځل ذکر اوفرمائیلو. دکتاب الحج متعلق دا حدیث هغوی په هغه ځائې کښې ذکر نه کړو، په دې ځائې کښې هغه دا کفاءت فی النسب غیرمعتبر کیدو او صرف کفاءت فی الدین معتبر کیدو باندې په طور استدلال پیش کړې دې.

قوله: دَخَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ضُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ: ضباعه بن الزبیر بن عبدالمطلب دحضور اکرم ﷺ د تره لور وه.

قوله: وَاللّٰهِ لَا أَجِدُنِي إِلَّا وَجِعَةً: «وجعه» (د واوفتحه او دجیم کسرې سره) صفت مشبه صیغه ده «ای ذات الوجع» یعنی څه خپل ځان بیماره او مرض والا محسوسوم.

قوله: حُجِّي وَاشْتَرِطِي: داحرام په وخت کښې سرې داشان شرط لګولې شی که نه ؟ددې پوره تفصیل په کتاب الحج کښې «ابواب المحصر» لاندې تیر شوې دې چه دامام ابوحنیفه رحمة الله علیه ،امام مالك رحمه الله ،اود سفیان ثوری په نیز داسې شرط اعتبار نشته دې،امام شافعی رحمه الله قول هم دا دې. دحنابله ، امام اسحاق او دشافعیه دقول قدیم کاکره کښې داشان شرط لګول دحدیث باب په وجه جائز دې. او چه په کوم ځائې کښې څه عذر راپیش کیږی په هغه ځائې کښې به محرم بغیر ددم نه حلال وی. (۱)

حضرات حنیفه دحدیث باب جواب دا ورکوی دا د ضباعه بنت الزبیر خصوصیت وو. (۲)

امام بخاری رحمه الله په دې مذکوره باب کښې کفاءت فی الدین دمعتبرکیدو او کفاءت فی النسب غیرمعتبر کیدو استدلال کړې دې څکه چه په دواړو روایتونوکښې د قریشی ښځو دغیر قریشی سړو سره دنکاح کولو ذکر دې.

خو کوم حضرات چه د کفاءت فی النسب اعتبار کوی ، هغوی ددې حدیثونو متعلق وائی چه په دې دواړو صورتونوکښې زوجه او ددې اولیاء راضی وو. هغوی په خپلې رضا سره خپل حق ساقط کړو. او که یو ښځه اودهغې اولیاء په خپل کفاءت فی النسب اعتبار نه کوی نو جائز دی.

تنبیه : امام بخاری رحمه الله دا حدیث د کتاب الحج په ځائې په دې مقام باندې په کتاب النکاح کښې ذکر کړې دې. په دې بناء بعض حضراتو ته ددې روایت په صحیح بخاری کښې د کیدو علم اونشو.حضرت مولانا محمد یوسف بنوری رحمه الله په معارف السنن کښې لیکلی دی چه مولانا ظهر احمد عثمانی رحمه الله ته هم دا حدیث په صحیح بخاری کښې نه وو ملاؤ شوې. (۳)

---

۱) عمد القاری: ۸۵/۲۰، ومعارف السنن :۵۸۵/۶).

۲ ([عمدہ القاری: ۱۴۷/۱۰، باب الاحصارفی الحج).

۳) علامۀ بنوی رحمه الله لیکلی: وقدخفی علی کثیر محله فی الصحیح لاخراجه فی غیر محله وفی عندالقوم، فانکروه وادعوه انه لیس متفقا علیه کالشیخ احمد شاکر ، والشیخ العثمانی صاحب اعلاء السنن وغیرهما (معارف السنن:۵۷۴/۶).

خو په دې كښې امام بنورى رحمه الله نه تسامح شوې ده ، ځكه چه علامه ظفر احمد عثمانى رحمه الله اعلاء السنن كښې صراحتًا ليكلى دى «اخرجها البخارى فى كتاب النكاح لا فى الحج»(۱)

[۳۸۰۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ

حضرت ابوهريره رضى الله عنه نه روايت دې چه حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه دڅلورو څيزونو په وجه ښځې سره نكاح كول پكار دى. ① مال ② حسب ③ ښائست ④ دينداري. او تاسو ددين والا په ذريعه كاميابى حاصله كړئى. (كه په چا كښې دا ټول صفات وى نو سبحان الله! او كه ټول نه وى نو بيا دينداري باندې دارومدار كول پكاردى.

قوله: فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ: امام بخارى رحمه الله هم په دې جمله كښې خپل مذهب ثابت كړې دې چه دحضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم دا ارشاد دې خبرې طرفته مشيردې چه اصل څيز هم دين دې. هم ددې اعتبار اهم او ضرورى دې. امام ابن ماجه دحضرت عبدالله بن مسعود رضى الله عنه نه داقسمه يوروايت نقل فرمائيلې دې.

«لاتزوجوا النساء لحسنهن فعسى حسنهن أن يرديهن .. أى يهلكهن ... ولاتزوجوهن لأموالهن فعسى أموالهن أن تطغيهن ولكن تزوجوهن على الدين ولأمة سوداء ذات دين أفضل»(۲)

قوله: لابد... ملابدة: تيتيدل ، «ورهاء» بيوقوفه ښځه يعنى دبيوقوفې ښځې مال عقل مند سړې لره ددې مخكښې ټيټوى او دې دكم عقلې ښځې لره تابع كوى.

قوله: تَرِبَتْ يَدَاكَ: «تَرِبَتْ» باب سمع نه دې ، په معنى دخيرن ، د جمله دفقرئى نه كنايه ده، او په طور د بددعاء استعماليږى، علامه ابن العربى رحمه الله فرمائى چه په دې مقام باندې دې جملې لره به جزا جوړولې شى اوددې دپاره به شرط محذوف وى «أى ان لم تظفر بذات الدين تربت يداك»(۳)

---

۱) اوګورئ اعلاء السنن: ۱۰/٤۳۷ ، باب الاشتراط فى الحج والعمرة).

۲) فتح البارى: ۹/۱٦۸_ وقال بكير الاسدى:

و اول خبث المرء خبث ترابه — و اول لوم المرء لوم المناكح

وقال آخر:

واذا كنت تبغى ايا بجهالة — من الناس فانظر من ابوها وخالها
فانهما منها كما هى منهما — كقدك تعلان اريد مثالها
ولا تطلب البيت الذى فعاله — و لابد ذا عقل لورهاء مالها
فان الذى ترجو من المال عندها — سيأتى عليه شومها و خبالها

۳)) فتح البارى: ۹/۱٦۸).

حضرت حسن بصری رحمه الله ته یوسړی اووئیل چه خما یولور ده ، خمادې سره ډیر زیات محبت دې. مختلفو خلقو راته دنکاح پیغام رالیږلی دې ، تاسواووائې چه خه ددې واده کوم سړی سره اوکړم؟حضرت حسن بصری رحمه الله اوفرمائیل چه ددې واده داسې سړی سره اوکړه چه دالله ﷻ نه ویریږی او که د هغه ستادلورنه نفرت وی نو په هغې به ظلم نه کوی (۱)

[۴۸۰۳] حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ اَبِي حَازِمٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ سَهْلٍ قَالَ مَرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هٰذَا قَالُوا حَرِيٌّ اِنْ خَطَبَ اَنْ يُنْكَحَ وَاِنْ شَفَعَ اَنْ يُشَفَّعَ وَاِنْ قَالَ اَنْ يُسْتَمَعَ قَالَ ثُمَّ سَكَتَ فَمَرَّ رَجُلٌ مِنْ فُقَرَاءِ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هٰذَا قَالُوا حَرِيٌّ اِنْ خَطَبَ اَنْ لَا يُنْكَحَ وَاِنْ شَفَعَ اَنْ لَا يُشَفَّعَ وَاِنْ قَالَ اَنْ لَا يُسْتَمَعَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هٰذَا خَيْرٌ مِنْ مِلْءِ الْاَرْضِ مِثْلَ هٰذَا [۶۰۸۲] (۲)

په سندکښې د «ابن ابی حازم» نه مراد عبدالعزیز دې ، دابوحازم نوم سلمه بن دینار دې ، عبدالعزیز خپل پلار سلمه بن دینار نه روایت کوی.

حضرت سهیل بن سعد رضي الله عنه نه روایت دې چه دحضور اکرم ﷺ سره یوسړې تیر شو نو حضرت نبی کریم ﷺ دحضرات صحابه کرام رضي الله عنهم نه تپوس اوکړو چه‌تاسوددې سړې په باره کښې څه وائې ؟نوهغوی اوفرمائیل چه داسړې ددې خبرې مستحق اوسزاوار دې چه که چرته دده دنکاح پیغام اولیږلې شی نو نکاح به ئې اوکړې شي ،که سفارش اوکړی نو دده سفارش به قبول کړې شی ، اوکه خبره اوکړی نو دده خبره آوریدلې شی ، حضرت سهل فرمائی چه‌حضور نبی کریم ﷺ خاموش شو،په دې کښې یو فقیرمسلمان تیرشو، حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه‌تاسو ددې سړی به باره کښې څه وائې؟هغوی عرض اوکړو چه دې ددې مستحق دې که دې دنکاح پیغام اولیږی نو نکاح به ئې اونه شی او که سفارش اوکړی نو هغه به قبول نشی اوکه خبره اوکړی نو دده خبره نه آوریدلې کیږی ، په دې باندې حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه‌دا فقیر ددغه رنګ ټولو مالدارو نه بهتر دې .

امام بخاری رحمه الله ددې حدیث نه ترجمة الباب ثابت کړې دې او فرمائی چه اصل اعتبار دین او دینداری ده ،ددې نه علاوه دمال اوحسب هیڅ اعتبار نشته دې ځکه چه‌حضور نبی کریم ﷺ یو دیندارفقیر سړی لره دیو مالدارنه بهتر او افضل خودلې دې.

حضور اکرم ﷺ سره دوه سړی چه تیر شوی وو دا څوک وو؟حافظ ابن حجر رحمه الله وائی چه ماته ددې دواړونومونه معلوم نه دی. (۳) بعضې حضراتو ددې فقیر مسلمان نوم جعیل بن سراقه رضي الله عنه خودلې دې(۴)

---

۱) ارشاد الساری: ۱۱/۳۶۵).
۲) واخرجه البخاری ایضافی کتاب الرقاق باب فضل ا لفقر رقم الحدیث :۶۰۸۲، وابن ماجه فی کتاب الزهد . باب فضل الفقراء رقم الحدیث : ۴۱۲۰).
۳) فتح الباری : ۹/۱۶۹).
۴) فتح الباری:۹/۱۶۹).

علامه قسطلانی رحمه الله لیکی . ((واطلاقه التفضیل علی الغنی المذکور لایلزم منه تفضیل کل فقیرعلی کل غنی... کمالایخفی.. نعم فیه تفضیله مطلقاً فی الدین فیطابق الترجمة)). (۱)
په دې باندې به تفصیلی کلام به مخکښې په په کتاب الرقاق کښې د "باب فضل الفقر" لاندې راشی.

۱۷=بَابُ الْأَكْفَاءِ فِي الْمَالِ وَتَزْوِيجِ الْمُقِلِّ الْمُثْرِيَةَ

[۴۸۰۴] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى قَالَتْ يَا ابْنَ أُخْتِي هَذِهِ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجْرِ وَلِيِّهَا فَيَرْغَبُ فِي جَمَالِهَا وَمَالِهَا وَيُرِيدُ أَنْ يَنْتَقِصَ صَدَاقَهَا فَنُهُوا عَنْ نِكَاحِهِنَّ إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا فِي إِكْمَالِ الصَّدَاقِ وَأُمِرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ قَالَتْ وَاسْتَفْتَى النَّاسُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ إِلَى وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ لَهُمْ أَنَّ الْيَتِيمَةَ إِذَا كَانَتْ ذَاتَ جَمَالٍ وَمَالٍ رَغِبُوا فِي نِكَاحِهَا وَنَسَبِهَا وَسُنَّتِهَا فِي إِكْمَالِ الصَّدَاقِ وَإِذَا كَانَتْ مَرْغُوبَةً عَنْهَا فِي قِلَّةِ الْمَالِ وَالْجَمَالِ تَرَكُوهَا وَأَخَذُوا غَيْرَهَا مِنَ النِّسَاءِ قَالَتْ فَكَمَا يَتْرُكُونَهَا حِينَ يَرْغَبُونَ عَنْهَا فَلَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَنْكِحُوهَا إِذَا رَغِبُوا فِيهَا إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهَا وَيُعْطُوهَا حَقَّهَا الْأَوْفَى فِي الصَّدَاقِ [ر:۲۳٦۲].

((المقل)) : فقیر. ((المثریة)) (دمیم په ضمه ، دثاء په سکون ، دراء په کسر او د یاء په فتحه سره). ((هی التی لهاثراء)) : یعنی مالداره ښځه.
دامام بخاری رحمه الله په نیز مال کښې دکفاءت اعتبار نشته دې.
((الاکفاء فی المال)) نه پس د ((تزویج المقل المثریة)) اضافه دې طرفته اشاره کولو دپاره ده چه یو فقیر اومسکین سړې د مالدارې ښځې سره نکاح کولې شی.
دکفاءت فی المال په سلسله کښې حضرات آئمه کرام کښې اختلاف دې.
حضرات حنفیه اوحنابله دکفاءت فی المال اعتبار کوی.(۲) دابن قاسم مالکی هم دامسلک دې .(۳) اود امام شافعی رحمه الله هم صحیح مسلک همدادې.(۴)
دامام مالک رحمه الله مسلک هم دا دې چه کفاءت فی المال غیر معتبر دې. (۵)

---

۱) ارشاد الساری: (۳٦٦/۱۱).
۲) الفقهه الاسلامی وادلته: ۲٤۰/۷).
۳) اوګورئ الشرح الصغیر علی اقرب المسالک الی المذهب الامام مالک للدر دیر ، کتاب النکاح :۴۰۰/۲ ، خو هغوی د ابن قاسم دنوم تصریح نه ده کړې).
٤) فتح الباری : ۱۷۰/۹).
۵) اختلاف ا لعلماء :۲۵۲/۲ ، فی الاکفاء فی النکاح والمدونة الکبری ، کتاب ا لنکاح :۱٦۳/۲_۱٦٤، والحاوی ا لکبیر للماوردی:۱٤۱/۱۱).

دامام احمد بن حنبل رحمه الله يودا قول هم ددې مطابق دې (١) اودامام شافعي رحمه الله هم دا مسلك دې . (٢)

دكفاءت فى المال مطلب دادې چه سړې په نفقه او مهر دواړو باندې قادر وى .دحنيفه هم دا ظاهر روايت دې (٣) البته امام يوسف رحمه الله فرمائى چه كفاءت فى المال نه دسړى په نفقه باندې قادر كيدل مراد دى. كه په مهر باندې قادر وى اوكه نه وى. (۴)

اويودادى چه ((كفاءت فى المال فى اليسار والغنى)) ددې مطلب دادې چه په مالدارنى او غناء كښې مساوات دى ، امام ابوحنيفه رحمه الله او امام محمد رحمه الله هم دا اعتبارکړې دې .دا حضرات فرمائى چه كه ښځه مالداره وى اوسړې سره ددې په مقابله كښې مال كم وى نو دښځې دپاره داخبره عموماً د شرم سبب گرځى اوبيا هغه دتفوق او تعلى اظهار كوى (۵) چه دهغې په وجه دزوجين په مينځ كښې ناگوارى پيداشى او ازدواجى ژوند كامياب پاتې نشى.

امام بخارى رحمه الله دكفاءت فى المال اعتبار نه كوى ، دهغوى په نيز صرف كفاءت فى الدين معتبر دې . هغوى په دې باب كښې په دې خائې كښې چه كوم روايت ذكر فرمائيلې دې دهغې تشريح په كتاب التفسير كښې د سورة النساء په تفسير كښې تير شوې دې. په هغې كښې دى چه ((الا ان يقسطوا فى اكمال الصداق)) ددې نه امام بخارى رحمه الله ترجمة الباب ثابتوى ، چونكه دا عام دى اوهر هغه سړى دپاره دى چه پوره مهر ادا كړى كه هغه مقل وى يا مكثر ، مال ده سره زيات وى اوكه كم ، په دې كښې د ((مكثر)) هيڅ قيد نشته دې ، ددې نه معلوميږى چه د كفاءت فى المال هيڅ اعتبار نشته دې.

١٨= بَاب مَا يُتَّقَى مِنْ شُؤْمِ الْمَرْأَةِ وَقَوْلِهِ تَعَالَى

﴿اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ﴾ [التغابن:١٤]

دامام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه په ښځه كښې بعضې صفات دنحوست هم كيديشى . لكه ژبه ئې خرابه وى ، په خبره خبره باندې دشور او جنگ عادت وى ، ددې نه بچ كيدل پكار دى. دقرآن پاك آيت ﴿اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ﴾ نه مراد دې طرفته اشاره كړې ده چه ستاسو بعضې ښځې ستاسو دښمنانې دى ، رشته دارو سره تعلقات خرابوى ، جنگ او فساد كوى او په خاندان كښې دتلخئ سبب جوړيږى.

---

١) المغنى لابن قدامه: ٢٩/٧ ، شرط الكفاءه ، كتاب النكاح).

٢) فتح البارى: ١٧٠/٩ ، داشان اوگورئ العزيز شرح الوحيد الوجيز للرافعى ، كتاب النكاح :٥٧٦/٧ . القول فى الكفاء ه فى النكاح والحاوى الكبير: ١٤٧/١١).

٣) الهدايه: ٢٩٠/٢. كتاب النكاح).

٤) الهداية : ٢٩٠/٢ ، كتاب النكاح).

٥) الهداية: ٢٩٠/٢ ، كتاب النكاح).

[۴۸۰۵] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ حَمْزَةَ وَسَالِمِ ابْنَيْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا انَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الشُّؤْمُ فِي الْمَرْاةِ وَالدَّارِ وَالْفَرَسِ

[۴۸۰۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَسْقَلَانِيُّ عَنْ ابِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ ذَكَرُوا الشُّؤْمَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْ كَانَ الشُّؤْمُ فِي شَيْءٍ فَفِي الدَّارِ وَالْمَرْاةِ وَالْفَرَسِ [ر: ۱۹۹۳]

[۴۸۰۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ اخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ انَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ انْ كَانَ فِي شَيْءٍ فَفِي الْفَرَسِ وَالْمَرْاةِ وَالْمَسْكَنِ [ر: ۲۷۰۳]

[۴۸۰۸] حَدَّثَنَا ادَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ قَالَ سَمِعْتُ ابَا عُثْمَانَ النَّهْدِيَّ عَنْ اسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا تَرَكْتُ بَعْدِي فِتْنَةً اضَرَّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دې چه حضرت رسول كريم ﷺ فرمائيلى دى چه نحوست په ښځه كښې او كور كښې او آس كښې وى. (١)

په دويم روايت كښې دى چه دحضرت نبى كريم ﷺ په مخكښې دنحوست ذكر اوشو نو حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه كه نحوست دې نو په كور كښې دې او په ښځه كښې دې او په آس كښې دى.

په دې رواياتو كښې اشكال كيږى چه دحضرت نبى كريم ﷺ په يو روايت كښې دى چه ((لاعدوى ولا طيرة)) (٢)

په دې كښې بدشگونئ نه منع فرمائيلې شوې ده ، ښځه ، كوراوآس كښې دننه د شوم داتصور بدفالي او بدشگونى ده. په ظاهره په دواړه قسمه روايتونو كښې تعارض دې.

① امام مالك رحمه الله احاديث باب په خپله ظاهرى معنى باندې محمول كړې دې . او فرمائيلى ئې دى چه دا احاديث دعام قانون نه مستثنى دى.(٣)

② بعضې حضرات فرمائى چه دا احاديث د قران پاك دآيت ((مَا أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَا)) سره منسوخ دى.(۴)

---

١) نقل ا لحافظه ابوذر الهروى عن البخارى ان شوم الفرس اذا كان حزونا وشوم المرأة سوء خلقها وشوم الدار سوء جارها وقال غيره . شوم الفرس ان لا يغزى عليها وشوم ا لمرأة لا تلد وشوم الدار ضيقها وقيل شوم المرأة غلامهرها _ (ارشادلسارى:۳۶۸/۱۱).

٢) صحيح مسلم مع تكملة فتح المهلم . كتاب الطب باب لاعدوى ولا طيرة: ۳۷۰).

٣) تكملة ا لمهلم : ۳۸۰/٤ كتاب الطب).

٤) تكملة فتح الملهم : ۳۸۰/٤ ، كتاب الطب).

③ بعضوحضراتو دا جواب کړې دې چه‌دا کلام شرط سره دې . لکه څنګه چه‌په دې ځائې کښې د باب په دویم حدیث کښې دی«ان کان الشوم»حرف شرط سره دې اومطلب دادې چه شوم ونحوست که‌په څه څیز کښې کیدیشی نو هغه ښځه ، کور او آس کښې کیدیشی .(۱) لیکن‌شوم په څه څیز کښې نه وی ددې وجې په دې دریو څیزونوکښې ددې تصور نشی کیدې.

④ بعضې عالمانو فرمائیلی دی چه‌په حقیقت کښې دشوم دوه قسمونه دی. یو شوم په معنی د عدم موافقت او دویم شوم په معنی دنحوست ، حدیث باب کښې شوم بمعنی عدم موافقت دې او«لاعدوی ولاطیرة» کښې شوم دنحوست په معنی کښې دی. په دې صورت کښې به د شوم دار مطلب داوی چه‌هغه تنګ وی او په هغه ځائې کښې ګواندیانو ښه نه وی یا په هغه ځائې کښې آب وهوا خرابه وی ، داشان د شوم مراۀ مطلب دادې چه دهغه اولادنه وی . ژبه ئې ګز وی ، دعفت اوپاکدامئ خیال نه ساتی ، او دشوم فرس مطلب دادې چه‌هغه په جهاد کښې په کار رانشی ،سرکشه وی یا ددې قیمت زیات وی. (۲)

امام بخاری رحمه الله دا روایت په دې ځائې کښې دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه نقل کړې دې . امام مسلم رحمه الله دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه نقل کړې دې ،امام طحاوی رحمه الله دحضرت عائشه رضی الله علیه نه نقل کړې دې چه کله هغې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه دا روایت واوریدو نو خفه شوه او وې فرمائیل چه‌د احضرت ابوهریره رضی الله عنه ته‌صحیح یاد نه دې پاتې شوې ، حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم داشان نه دی فرمائیلی چه‌په زمانه دجاهلیت کښې په خلقو ښځه ، کور اوآس کښې د بدشګونئ عقیده لرله . حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې عقیدې تردید فرمائیلې وو. امام طحاوی رحمه الله خپل رجحان دې طرفته ظاهر کړې دې. (۳)

۱۹=بَابُ الْحُرَّةِ تَحْتَ الْعَبْدِ

[۴۸۰۹] (۴) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ فِي بَرِيرَةَ ثَلَاثُ سُنَنٍ عَتَقَتْ فَخُيِّرَتْ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

---

۱) تکملة فتح الملهم: ۳۸۱/۴، کتاب الطب).
۲) لامع لدراری:۲۶۷/۹).
۳) فتح الباری:۶۲/۶ ، باب الجهاد).
۴) اخرجه مسلم فی العتق : باب : انماالولاء لمن أعتق: رقم: ۱۵۰۴، (سنن) طرائق وأحکام شرعیة استفادمنها الناس جمیعا (فخیرت) خیرها رسول الله صلی الله علیه وسلم فی البقاء عنه زوجهااوفراقه وفسخ نکاحه (الولاء لمن أعتق) انظر کتاب العتق . (برمة) قدر متخذ من حجر وقیل من غیره (أدم البیت) ما یوتدم به مما یوجد فی البیت عادة(الم ار البرمة)أی این الطعام الذی کان یطبخ فیها(هوعلیها..)أی هی ملکته بسبب التصدق به علیها ، ونحن نملکه بسبب اهدائها لنامنه وعلیه فقد اختلف سبب الملک فاختلف الحکم وجازلنا أکله).

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبُرْمَةٌ عَلَى النَّارِ فَقُرِّبَ إِلَيْهِ خُبْزٌ وَأُدْمٌ مِنْ أُدْمِ الْبَيْتِ فَقَالَ أَلَمْ أَرَ الْبُرْمَةَ فَقِيلَ لَحْمٌ تُصُدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ وَأَنْتَ لَا تَأْكُلُ الصَّدَقَةَ قَالَ هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ [ر: ۴۹۷۵، ۵۱۱۴]

د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د آزادې ښځې غلام سره نکاح جائز ده. دلیل کښې هغوی دحضرت بریره عنهما حدیث پیش کړې دې. چه دهغې خاوند مغیث غلام وو. اوبریره رضي الله عنها وینخه وه ، روستو بیا حضرت بریره ته آزادی ملاؤ شوه او خیار عتق هم ملاؤ شو ، دااختیار ملاویدل ددې خبرې دلیل دې چهآزاده ښځه دغلام په نکاح کښې پاتې کیدیشی.

لیکن ظاهر دی چه دا استدلال په هغه وخت کښې صحیح او مکمل کیدیشي چه کله مخکښې دا ثابت شی چهد حضرت بریره د آزادئ په وخت کښې حضرت مغیث رضي الله عنه غلام وو. او دا قطعی طور باندې ثابتیدلې نشی. ځکه چهپه دې سلسله کښې روایات مختلف دی. بعضو روایاتو نه معلومیږی چهدبریره دآزادئ په وخت کښې حضرت مغیث رضي الله عنه آزاد وو. او دبعضې روایاتو نهمعلومیږی چههغه غلام وو. دحضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما او حضرت عائشه رضي الله عنها روایتونه په دې سلسله کښې نقل کیږی . حضرت مغیث رضي الله عنه د بریره د آزادئ په وخت کښې غلام وو.(۱)

البته دحضرت عائشه رضي الله عنها روایت کښې اختلاف دی.بعضو روایتونو نه دبریره د آزادئی په وخت کښې د حضرت مغیث رضي الله عنه غلام کیدل معلومیږی او بعضو نه آزادی. (۲) کنی د ترجمة الباب دثبوت دپاره به دا روایت نه پیش کولې. دخیارمسئله مخکښې کتاب الطلاق کښې مستقل باب لاندې رازی ، د مذاهب آئمه تفصیل به په هغه ځائې کښې بیانیږی.

دحدیث مفهوم دادې چهدحضرت بریره په واقعه کښې شرعی مسئلې دی. رومبی مسئله داد چه«الولاء لمن اعتق» یعنی حق ولاء دآزاد کننده حق دی ، دوئمه مسئله داده چهخیار عتق یعنی بریره ته دآزادئی نهاختیار ورکړې شوې وو که غواړې نو مغیث سره اوسیږې یا نه . اودریمه مسئله داده چه«هوعلیها ولنا هدیة» چه حضرت رسول کریم صلی الله علیه وسلم کور ته داخل شو . اندئی په اور باندې پرته وه ، حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم لره روټئ او دکور سالن راوړې شو . حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم تپوس اوکړو چهددې څه وجه ده چه په دسترخوان باندې داندئی سالن په نظرنه راځی نو جواب ورکړې شو چهپه دې کښې دحضرت بریره ورکړې شوې صدقې غوښه ده. اوحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم صدقهنه خوری ، نو په دې باندې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چههغه دده دپاره صدقه زمونږ دپاره هدیه ده. (نو داشان تبدل ملك نه تبدل عین مسئله هم ددې واقعې نه معلومه شوه).

۲۰=بَابُ لَا يَتَزَوَّجُ أَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعٍ لِقَوْلِهِ تَعَالَى :

﴿ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ﴾ (النساء: ۳). وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ يَعْنِي مَثْنَى أَوْ ثُلَاثَ أَوْ رُبَاعَ وَقَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ يَعْنِي مَثْنَى أَوْ ثُلَاثَ أَوْ رُبَاعَ.

---

۱) فتح الباری: ۵۱/۹ ، کتاب النفقات).

۲) ارشاد الساری: ۳۷۱/۱۱).

[٤٨١٠] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ اخْبَرَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ ابِيهِ عَنْ عَائِشَةَ وَانْ خِفْتُمْ الَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى قَالَتْ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ وَهُوَ وَلِيُّهَا فَيَتَزَوَّجُهَا عَلَى مَالِهَا وَيُسِيءُ صُحْبَتَهَا وَلَا يَعْدِلُ فِي مَالِهَا فَلْيَتَزَوَّجْ مَا طَابَ لَهُ مِنَ النِّسَاءِ سِوَاهَا مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ [ر: ٢٣٦٢].

د څلورو نه دزياتو ښځو سره دنكاح عدم جواز متعلق تفصيل دسوره نساء په تفسير كښې تير شوې دې. په هغه ځائې كښې ونيلې شوى وو چه اهل ظاهر او بعضې خارجي دڅلورونه دزياتو ښځو د جواز قائل دى. علامه عبدالحئ لكهنوى رحمة الله عليه د شرح وقايه په حاشيه كښې په " عمدة الرعايه " كښې دقاضي شوكاني د طرف نه دڅلورو نه دزياتو ښځو سره دنكاح دجواز قول منسوب كړې دې او ليكلى ئې دى چه ((وقد زاد بعض أفاضل اليمن وهو محمد بن على الشوكاني نغمة فى الطنبور ، فأباح نكاح النساء من غير حصر)) . (١) خو حقيقت دادى چه علامه شوكاني طرفته دا نسبت كول درست نه دى. ځكه چه هغوى په ((نيل الاوطار)) كښې په دې مسئله باندې بحث كړې دې. او صفائى سره ئې ليكلى دى چه دقران پاك په آيت باندې اګر چه دڅلورو نه زياتو ښځو سره دنكاح په جواز باندې استدلال كولې شى ليكن دحضرت رسول كريم ﷺ احاديث او اجماع امت د څلورو نه زياتو ښځو سره دنكاح اجازت ندې وركړې ، ددې وجې دڅلورو نه زياتو ښځو سره نكاح كول جائز نه دى. (٢)

٢١- بَاب

﴿وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ (النساء: ٢٣). وَيَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ﴾

امام بخارى رحمه الله په دې ځائې كښې درضاعت مسائل بيان فرمائى . په بعضو نسخو كښې په دې ځائې كښې د ((كتاب الرضاع)) عنوان هم قائم كړې شوې دې . (٣) ((رضاعت)) د راء په كسره او فتحه د دواړو رنګه لوستلې كيږى (٤)

په لغت كښې د ((رضاعت)) معنى رازى ((مص الصبى اللبن من الثدى)) يعنى د سينو نه دبچى پئ رودل او په اصطلاح كښې ((رضاعت)) وائى ((مص الصبى لبن المرأة فى مدة مخصوصة)) (٥)

قوله: يحرم من الرضاعة ما يحرم من النسب: يعنى نسب چه په كوم ځائې كښې دحرمت باعث دې نو په هغه ځائې كښې رضاعت هم حرمت هم پيدا كوى. بعض حضرات

---

١) حاشيه عمده الرعايه : ١٧/٢: كتاب النكاح).
٢) نيل الاوطار: ١٧٠/٦ ، باب العدد المباح للحر والعبد ، كتاب النكاح).
٣) ارشاد السارى: ٣٧٤/١١).
٤) تعليقات هدايه للشيخ عبدالحى اللكنوى :٣٢٠/٢، كتاب الرضاع ، وارشادالسارى: ٣٧٤/١١).
٥) وفى الشريعة عبارة عن مص مخصوص ، وهو ان يكون صبيا رضيعا ، من ثدى مخصوص ، وهو ثدى الادمية .. فى وقت مخصوص (كذافى حاشية الهداية:٣٢٠/٢).

ددې قاعدې کلیې څه استثنائی صورتونه هم راویستلی دی . حافظ ابن حجر رحمه الله څلور صورتونه مستثنی کړی او هغه لیکي:

((اربع نسوة يحرمن في النسب مطلقا وفي الرضاع قد لا يحرمن الاولى، أم الاخ في النسب حرام لأنها اما ام او زوج أب وفي الرضاع قد تكون اجنبية فترضع الأخ فلا تحرم على اخيه الثانية أم الحفيد حرام في النسب لأنها اما بنت او زوج ابن، وفي الرضاع قد تكون اجنبية فترضع الحفيد فلا تحرم على جده الثالثة جدة الولد في النسب حرام لأنها اما أم أو أم زوجة وفي الرضاع قد تكون اجنبية أرضعت الولد فيجوز لوالده أن يتزوجها الرابعة أخت الولد حرام في النسب لأنها بنت أو ربيبة وفي الرضاع قد تكون أجنبية فترضع الولد فلا تحرم على الولد وهذه الصور الاربع اقتصر عليها جماعة ولم يتشن الجمهور شيئا))(١)

حافظ ابن حجر رحمه الله دا څلور صورتونه ذکرفرمائیلی دی. علامه ابن نجیم دکنز په شرح کښې یو اتیا (۸۱) صورتونه بیان کړی دی. (۲) حقیقت دادې چه دا استثنائی صورتونه مستثنی منقطع نه قبیل نه دی . وجه دا ده چه‌حرمت رضاعت په هغه وخت کښې ثابتیږی کله چه‌درضاعت رشته‌هم په دې حیثیت سره اوموندې شی. چه په کوم وخت کښې هغه په نسب کښې حرام وی. دحیثیت په بدلیدو صورتونوکښې حرمت نه پاتې کیږی ، فقهاء کرام چه استثنائی صورتونه بیان کړی دی ، په هغې کښې دحرمت نه کیدو وجه دا ده‌چه په هغې کښې حیثیت بدل شوې دې.

دې نه پس دې دا خبره په ذهن کښې وی چه‌مرضعه طرفته حرمت عام وی. یعنی رضیع باندې مرضعه هم حرام ، ددې خاوند هم ، ددې اصول وفروع هم اوداشان ددې دخاوند اصول‌وفروع هم‌ټول حرام دی. او درضیع دطرفنه‌چه کوم حرمت وی هغه صرف فروع دپاره دی ددې داصول دپاره نه دی. (۳)

[۴۸۱۱] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ اَبِي بَكْرٍ عَنْ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ انَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَخْبَرَتْهَا انَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عِنْدَهَا وَانَّهَا سَمِعَتْ صَوْتَ رَجُلٍ يَسْتَاذِنُ فِي بَيْتِ حَفْصَةَ قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا رَجُلٌ يَسْتَاذِنُ فِي بَيْتِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اُرَاهُ فُلَانًا لِعَمِّ حَفْصَةَ مِنَ الرَّضَاعَةِ قَالَتْ عَائِشَةُ لَوْ كَانَ فُلَانٌ حَيًّا لِعَمِّهَا مِنَ الرَّضَاعَةِ دَخَلَ عَلَيَّ فَقَالَ نَعَمْ الرَّضَاعَةُ تُحَرِّمُ مَا تُحَرِّمُ الْوِلَادَةُ [ر: ۲۵۰۳].

قوله: لَوْ كَانَ فُلَانٌ حَيًّا لِعَمِّهَا مِنَ الرَّضَاعَةِ دَخَلَ عَلَيَّ: په دې کښې اشکال دادی چه‌مخکښې په باب لبن الفحل کښې روایت کښې رازی ، په هغې کښې دحضرت

---

۱) فتح البارى : ۱۷۶/۹).
۲) اوګورئ البحر الرائق: ۲۳۳/۳ ، کتاب الرضاع).
۳) ارشاد السارى: ۳۷۵/۱۱).

عائشه ﷺ رضاعي تره حضرت افلح حضرت عائشه ﷺ کره دراتلو اجازت اوغوښتلو ، دحجاب نزول شوي وو ، حضرت عائشه ﷺ انکار اوکړواوکوړ ته ئې ورته دراتګ اجازت ورنکړو، هرکله چه حضور نبی کريم ﷺ تشريف راوړونو حضرت عائشه ﷺ ورته د افلح دراتګ ذکر اوفرمائيلو نو حضرت نبی کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه هغه ته اجازت ورکړه ، نو هغې ورته دراتګ اجازت ورکړو. نودديې راتلونکی روايت نه معلوميږی چه دحضرت عائشه ﷺ تره ژوندي وو ، او روايت باب نه معلوميږی چه هغه فوت شوي وو ، په دواړو روايتونوکښې په ظاهره تعارض معلوميږی.

ابوالحسن تابعی نه چه کله ددې تعارض متعلق تپوس اوکړې شو نوهغوی اوفرمائيل چه دراصل دحضرت عائشه ﷺ دوه رضاعي ترونه وو ، يو دحضرت صديق اکبر ﷺ رضاعي رور وو او دهغه انتقال شوي وو ، په دې ځائې حديث باب کښې د هغه ذکر دې ، اودويم تره ئې دحضرت عائشه ﷺ درضاعي پلار نسبي رور وو ، چه دهغه نوم افلح وو ، په راتلونکی روايت کښې د هغه ذکر دې. خودواړه بيل بيل واقعات دی. (۱)

دحضرت افلح ر اتګ نه مخکښې حضرت عائشه ﷺ انکار ولې اوکړو؟که د افلح د راتګ واقعه د حضرت حفصه ﷺ د حديث باب والا واقعې نه مخکښې وی نو انکار معقول دې ، اوکه ددې نه پس وی نو بيا د انکار وجه دا کيديشی چه حضرت عائشه ﷺ پوهيدله چه اجازت ددې د تره دپاره دې چه دحضرت حفصه ﷺ دتره پشان وو او دحضرت حفصه ﷺ تره دهغې دنسبي دپلار رضاعي رور وو. حالانکه حضرت افلح دحضرت عائشه ﷺ درضاعي پلار نسبي رور وو. نو اګر چه حضرت عائشه ﷺ ته دحضرت حفصه ﷺ دواقعې نه دنسبي پلار رضاعي رور حکم معلوم شوي وو خو بيا هم دې ته د رضاعي پلار دنسبي رور حکم اوسه پورې معلوم نه وو ، ځکه حضرت نبی کريم ﷺ دمعلوملو نه پس هغه ته دراتګ اجازت ورکړو.

او دا هم ممکن دی چه حضرت عائشه ﷺ دا ګنړی چه اوس هغه حکم باقی پاتې نشو، چه دحضرت حفصه ﷺ قصه کښې درضاعي تره دپاره اجازت وو.

اوداهم ممکن دی چه حضرت حفصه ﷺ دډيرې مودې تيريدوپه وجه حضرت حفصه ﷺ والا واقعه ياده نه وی. (۲)

[۴۸۱۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَا تَتَزَوَّجُ ابْنَةَ حَمْزَةَ قَالَ انَّهَا ابْنَةُ اخِي مِنْ الرَّضَاعَةِ

دجابر بن زيد کنيت ابوالشعشاء دې ، دې بصری دې ،او دنوم نه زيات په کنيت سره مشهور دې. (۳)

---

۱) فتح الباري: ۹/۱۷۴).
۲) مذکوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح الباری :۹/۱۷۵).
۳) عمده القاري: ۲۰/۹۲).

قوله: قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: دمسلم په روايت کښې تصريح ده چه حضرت نبی کريم ﷺ ته دا خبره کوونکې حضرت علی رضی الله عنه وو. (۱) هغوی حضرت نبی کريم ﷺ ته اووئيل چه تاسو دحضرت حمزه رضی الله عنه لور سره واده ولې نه کوئی ؟حضرت نبی کريم ﷺاوفرمائيل چه هغه څما د رضاعی رور لورده . يعنی څما رضاعی وريره ده. (ددې وجې هغې سره څما نکاح شرعی لحاظ سره صحيح نه ده).

حضرت علی رضی الله عنه ته غالبًا دامعلوم نه وو چه حضرت حمزه رضی الله عنه دحضرت نبی کريم ﷺ رضاعی رور وو. اودا هم کيديشی چه هغوی ته معلوم وو خو دحضرت نبی کريم ﷺ دپاره ئې د اخصوصيت پهذهن کښې وی. (۲)

دحضرت حمزه رضی الله عنه ددې لور دنوم متعلق مختلف اقوال بيان شوی دی. حافظ ابن حجر رحمه الله اووهاقوال ذکر کړی دی. ①امامه②عماره③ سلمی ④ عائشه ⑤ فاطمه ⑥ امة الله ⑦ يعلی. (۳)

قوله: بِشْرُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قَتَادَةَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ زَيْدٍ مِثْلَهُ: [۲۵۰۲]:
داتعليق دې ، دمخکښې حديث په سند کښې عتغنه دې، «عن قتادة عن جابربن زيد» قتاده بن زيد دعامه چونکه مدلس دی ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا تعليق فرمائيلې دې ،په دې کښې تحديث تصريح دې ، علامه عينی رحمه الله ليکی:

«وهذا تعليق ، رواه مسلم عن محمد بن يحيى عنه ، وفائدته عند البخاری لبيان سماع قتادة عن جابر بن زيد لانه مدلس» (۴)

[۴۸۱۳] حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ اَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ (۵) قَالَ اَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ اَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ اَبِي سَلَمَةَ اَخْبَرَتْهُ اَنَّ اُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ اَبِي سُفْيَانَ اَخْبَرَتْهَا اَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ انْكِحْ اُخْتِي بِنْتَ اَبِي سُفْيَانَ فَقَالَ اَوَتُحِبِّينَ ذَلِكِ فَقُلْتُ نَعَمْ لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيَةٍ وَاَحَبُّ مَنْ

---

۱) فتح الباری: ۱۷۶/۹).
۲) ارشادالساری: ۳۷۵/۱۱).
۳) فتح الباری: ۱۷۶/۹).
٤) عمده القاری: ۹۳/۲۰).
۵) واخرجه البخاری ايضا فی باب : (وربائبکم اللاتی فی حجورکم) رقم الحديث : ۴۹۰۰ . وباب (وان تجمعوابين الاختين الا ما قد سلف) رقم الحديث : ۴۹۰۱ . وباب عرض الانسان ابنته اواخته علی اهل الخير . رقم الحديث ۴۹۱۶ . و فی کتاب النفقات . باب المراضع من المواليات وغيرهن . رقم الحديث : ۵۳۷۳. واخرجه مسلم فی کتاب الرضاع . باب تحريم الربيبة واخت المراة رقم الحديث : ۱۴۴۹ . والنسائی فی کتاب النکاح باب تحريم الربية التی فی حجرة تحريم الجمع بين الام والبنت . رقم الحديث ۵۴۱۵ و ۵۴۱۶ . وابن ماجه فی کتاب النکاح باب يحرم من الرضاع مايحرم من النسب . رقم الحديث : ۱۹۳۹ . وابوداود فی کتاب ا لنکاح باب ما يحرم من الرضاعة ما يحرم من النسب رقم الحديث : ۲۰۵۶).

شَارَكَنِي فِي خَيْرٍ أُخْتِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ ذٰلِكِ لَا يَحِلُّ لِي قُلْتُ فَإِنَّا نُحَدَّثُ أَنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تَنْكِحَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ بِنْتَ أُمِّ سَلَمَةَ قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ لَوْ أَنَّهَا لَمْ تَكُنْ رَبِيبَتِي فِي حَجْرِي مَا حَلَّتْ لِي إِنَّهَا لَابْنَةُ أَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ أَرْضَعَتْنِي وَأَبَا سَلَمَةَ ثُوَيْبَةُ فَلَا تَعْرِضْنَ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا أَخَوَاتِكُنَّ قَالَ عُرْوَةُ وَثُوَيْبَةُ مَوْلَاةٌ لِأَبِي لَهَبٍ كَانَ أَبُو لَهَبٍ أَعْتَقَهَا فَأَرْضَعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا مَاتَ أَبُو لَهَبٍ أُرِيَهُ بَعْضُ أَهْلِهِ بِشَرِّ حِيبَةٍ قَالَ لَهُ مَاذَا لَقِيتَ قَالَ أَبُو لَهَبٍ لَمْ أَلْقَ بَعْدَكُمْ غَيْرَ أَنِّي سُقِيتُ فِي هٰذِهِ بِعَتَاقَتِي ثُوَيْبَةَ
[۴۸۱۷، ۴۸۱۸، ۴۸۳۱، ۵۰۵۷].

حضرت ام حبيبه رضي الله عنها نه روايت دې چه هغې حضرت نبى كريم ﷺ ته اوونيل چه يارسول الله ﷺ اتاسو خما خور دختر ابو سفيان سره واده اوكړئى ، حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه آيا ستا دا خوښه ده ؟(يعنى ته په بن باندې بد نه ګنړې)،ما اوونيل چه اوس هم څه ستاسو يو ښځه نه يم ، ددې وجې څه خپله خور ستاسو دذات دښيګړې دپاره شريكول غواړم ،په دې باندې حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه هغه مالره جائز نه ده(يعنى د دوو خويندو نكاح يو سره كول جائز نه دى)په دې باندې ما اوونيل چه مونږ آوريدلى دى چه تاسو دام سلمى لور سره نكاح كول غواړئى ، حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه د ام سلمى لور سره ؟ما اوونيل چه آو جى ،حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل كه هغه خما ربيبه نه وې نو بيا به هم خمادپاره حلاله نه وه ځكه چه‌هغه خما رضاعى وريره ده،ماته او ابوسلمه ته يو ثوبيه نومې ښځې پئ راكړى وو.(مطلب دادې چه هغه خما ربيه ده‌اوربيبه سره نكاح كول صحيح نه دى ، ليكن كه ربيبه‌هم نه وى نو بيا هم هغه خما دپاره حلاله نه وه ، ځكه چه هغه خما رضاعى وريره ده ،نو په دې وجه په دې كښې دوه حرمتونه جمع شوى دى.
①ربيبه كيدل② او رضاعى وريره) نو تاسوماته خپلې خويند او لونړه مه پيش كوئى.

عروه وائى چه ثوبيه دابولهب وينځه وه ، ابولهب هغه آزاده كړې وه ، او بيا هغې حضرت رسول كريم ﷺ ته‌پئ وركړى وو. هركله چه ابولهب مړ شونو دهغه دكور والو نه هغه په خوب كښې اوليدوچه ډير په خراب حالت كښې دې‌اوتپوس ئې ترې اوكړوچه څه معامله ده ؟هغه جواب وركړو چه كله ستانه جداشوې يم نو ډيرسخت عذاب كښې يم،البته دثوبيه دآزادولو په وجه لږې شان اوبه راته ملاويږى.

دا حديث امام بخارى رحمه الله په دې‌ځائې كښې په ړومبى ځل ذكر فرمائيلې دې . ددې نه مخكښې په بخارى كښې نه دې تير شوې.

قوله: أَنْكِحْ أُخْتِي بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ: دحضرت ابوسفيان‌ددې لور نوم‌څه ووچه كومې سره دنكاح كولو دپاره حضرت ام حبيبه رضي الله عنها حضرت نبى كريم ﷺ ته‌وئيلى وو ، په دې سلسله كښې روايات مختلف دى.د صحيح مسلم او نسائى په روايت كښې ددې نوم " عزه " راغلې دې ، د طبرانى په روايت كښې " حمنه" دې او بعضو روايتونوكښې " درة " دې ليكن مشهور " عزة " دې . (١)

---

١) فتح البارى: ٩/١٧٨).

قوله: لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيَةٍ: «مخليه» دا اخلاء باب افعال نه دې داسم فاعل مونث صيغه ده يعنى څه ستا يوازې او بنې نه خالى بى بى نه يم ،بنې خو هسې هم ماسره دى نو ځما خور به هم په دوى كښې شريكه شى.

قوله: فَإِنَّا نُحَدَّثُ أَنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تَنْكِحَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ: «نحدث» دا باب تفعيل نه دجمع متكلم مجهول صيغه ده ، يعنى مونږ ته دا خبره خودلې شوې ده ،د ابو سلمه ددې لور نوم دطبرانى په روايت كښې " دره " راغلې دې ، اودابو داود روايت كښې " دره " او " ذره " شك سره وارد شوې دې . (١)

په دې ځاى كښې شك كيږى چه حضرت ام حبيبه رضي الله عنها دحضرت نبى كريم ﷺ نه دا سوال ولې كړې وو حالانكه په قران مجيد كښې «وَرَبَآئِبُكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ» وارد شوى دى ، حافظ ابن حجر ددې په جواب كښې ليكى :

وكان ام حبيبه لم تطلع على تحريم ذالك ، امالان ذالك قبل نزول أية التحريم واما بعد ذالك و ظنت انه من خصائص النبى ﷺ (٢)

قوله: وَثُوَيْبَةُ مَوْلَاةٌ لِأَبِي لَهَبٍ: ثويبه دحضرت نبى كريم ﷺ رضاعى مور وه ،او دابو لهب وينځه وه، د هغې ځوښې مسروح وو . ده سره حضرت نبى كريم ﷺ دهغې پئ رودلى وو ، دا دهغه وخت خبره ده چه كله حضرت نبى كريم ﷺ حليمه سره نه وو ، ثويبه حضرت حمزه رضي الله عنه او حضرت ابو سلمه ته پئ وركړى وى. چه ددې په وجه دحضرت نبى كريم ﷺ رضاعى رور شو.

دثويبه داسلام متعلق اختلاف دې ، ابن منده په صحابه كرام رضي الله عنهم كښې ددې ذكر كړې دې ، ابو نعيم فرمائيلى دى چه ابن منده نه علاوه چا هم ددې داسلام ذكر نه دې كړې ،(٣) حافظ ابن حجر رحمه الله هم په " الاصابة " كښې ددې ذكر په صحابه كرام رضي الله عنهم كښې كړې دې. (۴)

حضرت نبى كريم ﷺ به ددې ډير زيات احترام كولو ،او مدينې منورې ته دهجرت كولو نه پس به دې لره مكې معظمې ته هديې ليږلې. ددې وفات په كال ۹ هجرئى كښې د غزوه خيبر نه پس شوې دې . (۵)

قوله: وَكَانَ أَبُو لَهَبٍ أَعْتَقَهَا فَأَرْضَعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ددې جملې نه معلوميږى چه ابو لهب مخكښې ثويبه آزاده كړې وه ، اودې نه پس ئې حضرت نبى كريم ﷺ ته پئ وركړى وو ، ليكن دسيرت په كتابونو كښې ددې خلاف دى ، البته علامه سهيلى

---

١) فتح البارى: ١٧٨/٩).
٢) فتح البارى : ١٧٨/٩).
٣) فتح البارى : ١٨٠/٩ ، وعمده القارى: ٩٣/٢٠).
٤) الاصابه فى تميز ا لصحابه: ٢٥٨/٤).
٥) عمده القارى: ٩٣/٢٠ ، والاصابه : ٢٥٨/٤).

نقل کړي دي چه د دې عتاق رضاع نه مخکښې وو. (۱)

قوله: أُرِيَهُ بَعْضُ أَهْلِهِ بِشَرِّ حِيبَةٍ: «اری» دا دمجهول صیغه ده . او متعدی دوه مفعول دی «أی رأی أبالهب بعض أهله فی المنام» په دې ځائې کښې درونیت نه مراد منام دې «حیبة» «د حاء په کسره او د یاء په سکون سره» ، حالت ، حاجت ، مسکنت ، ته وئیلې شی. «بات الرجل بحیبة سوء» یعنی سړی په خراب حالت کښې شپه تیره کړه. دبغوی شرح" شرح السنه " کښې «د حاء فتحه سره «حیبة» دې. او دمستملی په نسخه کښې «بخیبة» د خا معجمه سره دې ، «أی فی حالة خائبة من کل خیر» (۲)

دمرګ نه پس ابولهب چا په خوب کښې لیدلې وو؟ علامه سهیلی رحمه الله نقل کړی دی چه حضرت عباس رضي الله عنه دا خوب کتلې وو ،چنانچه علامه سهیلی رحمة الله علیه فرمائی چه :

ان العباس قال : لما مات ابولهب رایته فی منامی بعد حول فی شر حال : فقال ما لقیت بعدکم راحة الا ان العذاب یخفف عنی کل یوم اثنین قال وذالك ان النبی ﷺ ولد یوم الاثنین وکانت ثویبة بشرت ابالهب بمولده فاعتقها. (۳)

قوله: لَمْ أَلْقَ بَعْدَكُمْ غَيْرَ أَنِّي : په روایت کښې د «لم الق» مفعول به ذکر نه دې کړې شوې ، ابن بطال فرمائیلی دی چه دبخاری په روایت کښې مفعول به نه دې ذکر شوې حالانکه دې نه بغیر معنی درست نه ده، د اسماعیل په روایت کښې دی چه «لم الق بعدکم رخاء» او د عبد الرزاق په روایت کښې دی چه «لم الق بعدکم راحة» یعنی ستا نه پس مې هیڅ راحت او نه موندو. (۴) او د قسطلانی په نسخه کښې «لم الق بعدکم خیرا» دی. (۵)

قوله: غَيْرَ أَنِّي سُقِيتُ فِي هَذِهِ بِعَتَاقَتِي ثُوَيْبَةَ: «سقیت» دا دباب ضرب واحد متکلم مجهول صیغه ده ،د «فی هذه» مشار الیه په دې ځائې کښې روایت کښې ذکر نه ده ، د عبد الرزاق په روایت کښې دی چه «وأشار الی النقرة بین الابهام والتی تلیها من الاصابع» (۶) د دې روایتونو نه معلوم شو چه د «هذه» مشار الیه «نقره» ده یعنی ابهام او د شهادت دګوتې په مینځ کښې چه کوم وړوکې شان کنده وی د هغې طرفته اشاره وه ، مطلب دادې چه د دې

---

۱) فتح الباری: ۱۸۰/۹).
۲) اوګورئ تفصیل دپاره عمده القاری: ۹۴/۲۰).
۳) فتح الباری: ۱۸۰/۹).
۴) فتح الباری: ۱۸۰/۹).
۵) ارشاد الساری: ۳۷۶/۱۱).
۶) عمده القاری: ۹۴/۲۰).

دواړوکوتو په مینځ کښې چه کوم معمولی شان ځائې خالی دې په دومره مقدار کښې مائد لږې شان اوبه راکولې شی ، اوددې وجه داده چه ما ثویبه آزاده کړې وه ، ابولهب ثویبه د شهادت دګوتې په اشارې سره آزاده کړې وه ، ددې وجې الله ﷻ ورته ددې په بدله کښې دده د ګوتې د دمینځ ځائې په برابر اوبه ورکوی او ورته راحت رسوی.

یو اشکال او دهغې جواب : دحدیث نه معلومیږی چه په آخرت کښې به کافرانو ته هم دهغوی نیك عمل فائده ورکوی ، حالانکه په قران پاك کښې دی چه ﴿وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰهُ هَبَآءً مَّنْثُوْرًا﴾ ددې آیت کریمه نه معلومیږی چه کفارو ته دهغوی عمل په آخرت کښې فائده نه ورکوی ، په ظاهره په دواړو کښې تعارض دې.

① ددې جواب یو دا ورکړې شو چه په روایت کښې دی چه د «غیرانی سقیت» داحصه حضرت عروه نه مرسلاً نقل شوې ده ، موصولاً نه ده ، لهذا ددې اعتبار نشته دې ، او صحیح خبره هغه ده په کومه باندې دقران پاك آیت دلالت کوی چه کفارو ته به دهغوی نیك اعمال هیڅ فائده نه ورکوی . (۱)

② اوکه دا موصول هم تسلیم کړې شی نوبیا هم دا خوب دې حجت نه دې (۲)

③ او دې لره خصوصیت هم ګروزلې شی ځکه چه ددې واقعې تعلق دحضرت نبی کریم ﷺ سره وو ، چه ددې په وجه ابولهب سره دا خصوصی رعایت اوکړې شو ، علامه قرطبی رحمه الله فرمائی چه : «هذا التخفیف خاص بهذا وبمن ورد النص فیه» (۳)

۲۲- بَابُ مَنْ قَالَ لَا رَضَاعَ بَعْدَ حَوْلَيْنِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى:

﴿حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ (البقرة: ۲۳۳) وَمَا يُحَرِّمُ مِنْ قَلِيلِ الرَّضَاعِ وَكَثِيرِهِ﴾.

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دوه مسئلې بیان کړی دی ① رومبئ مسئله دمودې درضاعت ده ، دجمهورو عالمانو په نیز درضاعت موده دوه کاله ده ، دامام مالك رحمه الله ، امام شافعی رحمه الله ، امام احمد رحمه الله ، امام ابویوسف رحمه الله اوامام محمد رحمه الله مسلك هم دا دې.(۴)
امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه درضاعت موده دیرش میاشتې (دوه نیم) کاله ده. (۵)
امام بخاری رحمه الله دجمهورو عالمانو تائید کوی ، دلیل کښې هغوی دقران پاك دا آیت پیش کوی چه ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ﴾ په آیت مبارك کښې د رضاعت موده دوه کاله خودلې شوې ده.

---

۱) عمده القاری: ۹۵/۲۰ . وفتح الباری: ۱۸۱/۹).
۲) عمدة القاری: ۹۵/۲۰).
۳) فتح الباری: ۱۸۱/۹).
٤) الهدایه : ۳۲۰/۲، کتاب الرضاع).
۵) الهدایه: ۳۲۰/۲ ، کتاب الرضاع).

امام ابوحنيفه رحمه الله استدلال دقران پاك دبل آيت نه دې ، چه په هغې كښې دى چه ﴿وَحَمْلُهُ وَفِصٰلُهُ ثَلٰثُوْنَ شَهْرًا﴾ په دې كښې مدت دحمل اومدت درضاعت دواړو دپاره ديرش مياشتې يعنى دوه‌نيم كاله‌موده ذكر شوې ده.

البته په دې باندې اشكال كيږى چه دحمل موده خو بالاتفاق دوه كاله ده. اود امام ابوحنيفه رحمة الله عليه د استدلال نه معلوميږى چه موده د حمل دوه نيم كاله ده.

صاحب هدايه ددې جواب وركړې دې چه‌په آيت كريمه كښې اګر چه موده دحمل اوموده د رضاعت دواړو دپاره دوه نيمه كاله موده بيان شوې‌ده ، البته‌په موده دحمل كښې دحضرت عائشه رضي الله عنها ديوحديث په وجه شپږ مياشتې كمې كړې شوې دى. «لايكون الحمل اكثرمن سنتين قدرمايتحول ظل التعزل» (۱) يعنى بچې دوه كاله پس دمور خيټه كښې د چرخې د تار د چكر برابر هم نه پاتې كيږى ددې حديث په وجه موده دحمل كښې شپږ مياشتې كمې اوكړې شو. (۲)

خو په دې باندې اشكال كيږى دحضرات حنفيه په نيزخو داخبار آحاد په وجه‌دقران پاك‌آيت كښې نسخ نشته دې. دحضرت عائشه رضي الله عنها مذكوره حديث خو موقوف دې، ددې وجې نه‌دا به نسخ څنګه وى. هم په دې وجه حضرت مولانا حضرت انور شان كشميرى رحمه الله فرمائى چه «ماأجاب به صاحب الهداية ههنا فهو ركيك جدا» (۳) ځكه چه دحضرت عائشه رضي الله عنها نه دآيت منسوخ كيدل لازم رازى چه جائزنه دى.

په دې ځائې كښې شك كول نه دى پكار چه دحضرت عائشه رضي الله عنها اثر ناسخ نه دې بلكه مخصوص دې. ځكه چه‌تخصيص عام وى جبكه آيت كښې دعددذكر دې ، چه خاص قبيل دې. ددې وجې په دې صورت كښې‌اثر ناسخ به وى مخصوص به نه وى. (۴)

علامه نسفى رحمه الله يو خبرخ بنه كړې ده او هغه دا چه آيت كريمه كښې دحمل نه«حمل فى البطن» مراد نه دې بلكه«حمل فى الايدى» مراد دې. د آيت مطلب به په دې صورت كښې دا وى چه په دوه نيم كاله موده كښې بچى لره په غيږ كښې‌اخستې شى ، په لاسونو كښې اوچتولې شى اوده لره دپښيو نه خلاصولې شى. (۵)

خو په دې كښې هيڅ شك نشته دې چه دجمهورومذهب راجح او ددوى دلائل قوى دى ،دحنفيه په نيز هم فتوى دصاحبينو په دلائلو باندې ده او درضاعت موده دوه كاله ده ، خو كه يو بچى دوه كاله پس نور د دوه نيمو كالو موده كښې دننه پئ اورودل نو په هغه وخت به حرمت رضاعت احتياطًاتسليمولې شى.

---

۱) اوګورئ سنن دار قطنى :۴۲۲/۳ ، باب المهر و سنن كبرى للبيهقى : ۴۴۳/۷ ، باب ماجاء فى اكثر الحمل).

۲) اوګورئ الهدايه : ۳۲۰/۲ ، كتاب الرضاع).

۳) فيض البارى: ۴) .

۴) فيض البارى : ۴).

۵) تفسير مدارك: ۲۵/۵).

قوله: وما يحرم من قليل الرضاع وكثيره: په دې ځائې كښې امام بخارى رحمه الله دويم مسئله بيان فرمائى او هغه دا چه حرمت د رضاعت په څومره مقدار كښې د پئيو څكلو نه به ثابت وى، په دې سلسله كښې څلور مذهبونه مشهور دى.

① ړومبې مذهب دادې چه رضاعت قليل وى اوكه كثير، نو په دې سره به حرمت د رضاعت ثابت وى. دحضرات حنفيه، امام مالك رحمه الله، سفيان ثورى رحمه الله، امام اوزاعى رحمه الله، سعيد بن المسيب رحمه الله اود حضرت حسن بصرى رحمه الله هم دا مسلك دې. امام احمد رحمه الله مشهور روايت هم ددې مطابق دې (۱)

② دويم مسلك دادې چه حرمت رضاعت كم از كم د درې رضعات نه ثابتيږى. ددې نه كم نه، د دوادظاهرى رحمه الله، ابن المندر رحمه الله، اسحاق بن راهويه رحمه الله هم دا مذهب دې، او دامام احمد رحمه الله هم يو روايت ددې مطابق دې (۲)

③ دريم مذهب دادې چه د پنځو رضعاتونه به حرمت درضاعت ثابت وى، ددې نه اقل كښې حرمت درضاعت به ثابت نه وى، دا پنځه راضعات هم متفرق اوقاتو كښې پكار دى. د امام شافعى رحمه الله هم دا مسلك دې، اوامام احمد رحمه الله يو روايت هم ددې مطابق دې، (۳)

④ څلورم مسلك دادې چه دلسو رضاعتو نه به كم كښې حرمت درضاعت ثابت نه وى، د حضرت حفصه رضي الله عنها هم دامسلك دې، اودحضرت عائشه رضي الله عنها نه هم داروايت شوې دې، (۴) حضرت عائشه رضي الله عنها نه لس، اووه او پنځه رضاعات مختلف روايات منقول دى. (۵)

چه كوم خلق وائى چه درې رضاعات به محرم وى نوهغوى دصحيح مسلم روايت «لاتحرم المصة ولاالمصتان ولا الاملاجة ولاالاملاجتان» (۶) ددې نه استدلال كوى.

چه څوك خمس رضاعات لره محرم گنړى، هغوى دحضرت عائشه رضي الله عنها روايت نه استدلال كوى چه په هغې كښې دى چه «انزل فى القران عشر رضعات معلومات فنسخ من ذالك خمس وصار الى خمس رضعات معلومات فتوفى رسول الله صلى الله عليه وسلم والامر على ذالك».

دا دترمذى روايت الفاظ دى. او دصحيح مسلم په روايت كښې دى چه «كان فيما انزل من القران عشر رضعات معلومات يحرمن ثم نسخن بخمس معلومات فتوفى رسول الله صلى الله عليه وسلم وهى فى مايقرا من القرآن» (۷)

---

۱) عمده القارى: ۲۰/۹۶).
۲) عمدة القارى: ۲۰/۹۶).
۳) فتح التقدير: ۳/۳۰۵).
٤) اوگورئ موطا امام مالک: ۵۳۶، باب رضاعه الصغير).
۵) عمده القارى: ۲۰/۹۶)
۶) صحيح مسلم. كتاب الرضاع: ۲۰/۹۶).
۷) سنن الترمذى، كتاب الرضاع، باب ماجاء لاتحرم المصة ولاالمصتان: ۳/۴۵۶. صحيح مسلم، كتاب الرضاع: ۱/۴۶۸)_۴۶۹).

دجمهورو استدلال دقران پاك آيت ﴿وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِيٓ أَرۡضَعۡنَكُمۡ﴾ نه دې ، چه په دې كښې مطلق رضاعت لره سبب د تحريم گنړلې شوې دې ،د قليل وكثير څه قيد نشته دې . اوكتاب الله باندې خبر واحد نه تقيد وتخصيص ذريعه څه زياتې نشى كولې . (۱)

داشان دحضرت نبى كريم ﷺ ارشاد دې چه ((يحرم من الرضاع مايحرم من النسب)) په دې كښې هم مطلق درضاعت محرم گنړلې شوې دې ، بلكه يو روايت كښې د ((قليله وكثيره)) تصريح هم وارد شوې ده ، (۲) او په دې روايت كښې ټول رجال ثقات دى. په څانې كښې روايت باب كښې ((فانما الرضاعة من المجاعة)) هم مطلق دې او قليل اوكثير په دې برابر دى

تركومې چه تعلق دې دهغه رواياتو چه دهغې نه امام شافعى رحمه الله وغيره استدلال كوى ، جمهور فرمائى چه هغه منسوخ دې ، حضرت ابن عباس رضى الله عنهما ته چا د((لاتحرم الرضعة ولا الرضعتان)) ذكر اوكړو نو هغوى اوفرمائيل چه ((قد كان ذالك فاما اليوم فالرضعة الواحدة تحرم)) (۳)

[۴۸۱۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْأَشْعَثِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا رَجُلٌ فَكَأَنَّهُ تَغَيَّرَ وَجْهُهُ كَأَنَّهُ كَرِهَ ذَلِكَ فَقَالَتْ إِنَّهُ أَخِي فَقَالَ انْظُرْنَ مَنْ إِخْوَانُكُنَّ فَإِنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ[ر:۲۵۰۴]

داشعث دپلار نوم سليم بن اسود محاربى دې او دده كنيت ابوالشعثا دې (۴)

قوله: وَعِنْدَهَا رَجُلٌ: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه ددې سړى نوم خوماته معلوم نشو خو څما خيال دې چه دادحضرت عائشه رضى الله عنها درضاعى تره ابوالقعيس خوئې وو (۵) دده په كتلو سره دحضرت نبى كريم ﷺ څهره مباركه دناگوارئى په وجه بدله شوې وه ، حضرت عائشه رضى الله عنها فرمائى چه دا څما رضاعى رور دې. نوحضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل اوگوره چه ستا رضاعى رونړه كوم كوم دى څكه چه دضاعت تعلق د اولږې سره دې يعنى دحرمت رضاعت دبچپن نه داشان په پئيو رودلو سره ثابتيږى چه هغه پئ دبچى اولږه ختموى اودده دپاره خوراك جوړ شى.

قوله: مَا إِخْوَانُكُنَّ: په دې كښې "ما" بمعنى "من" ده ، دكشميهنى په روايت كښې ((من اخوانكن)) دى. (۶)

---

۱) اوگورئ احكام القرام للجصاص:۱۲۴/۲_۱۲۶).
۲) اوگورئ جامع المسانيد للخوارزى ، ۹۷/۲ ، الباب الثالث والعشروت فى النكاح ، وعقود الجواهر المنيفة: ۱۵۹/۱ ، باب الرضاع).
۳) احكام القران للجصاص:۱۲۵/۲ ، مطلب اختلف السلف فى التحريم بقليل الرضاع).
۴) ارشاد السارى:۳۸۰/۱۱).
۵) فتح البارى: ۱۸۳/۹).
۶) فتح البارى: ۱۸۳/۹).

حافظ ابن حجر رحمه الله د «انما الرضاعة من المجاعة» معنی بیانوی او لیکی چه :

ای الرضاعة تثبت بها الحرمة وتحل بها الخلوة هی حیث یکون الرضیع طفلا لسد اللبن جوعته لان معدته ضعیفه یکفیها وینبت بذالك لحمه فیصیر کجزء من المرضعه فیشترك فی الحرمة مع اولادها فکانه قال، لا رضاعة معتبرة الا المغنیة عن المجاعة والمطعمة من المجاعة کقوله تعالی ﴿اطعمهم من جوع﴾ (۱)

۲۳= بَاب لَبَنِ الْفَحْلِ

[۴۸۲۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ اَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ اَنَّ اَفْلَحَ اَخَا اَبِي الْقُعَيْسِ جَاءَ يَسْتَاذِنُ عَلَيْهَا وَهُوَ عَمُّهَا مِنَ الرَّضَاعَةِ بَعْدَ اَنْ نَزَلَ الْحِجَابُ فَاَبَيْتُ اَنْ اٰذَنَ لَهُ فَلَمَّا جَاءَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي صَنَعْتُ فَاَمَرَنِي اَنْ اٰذَنَ لَهُ [ر:۲۵۰۱]

فحل مذکر ته وئیلې شي او د لبن نه مراد پئ دی ، چه دیو سړی په وطی سره د ښځې د سینو نه پیدا کیږی. هغه پئ دې فحل دې پئیو طرفته منسوب کیږی.

دا مسئله خو متفق علیه ده چه د رضاعت وجې سره مرضعه رضیع دپاره حرام کیږی ، او رضیع مرضعه دپاره.

خو په دې کښې اختلاف دې چه د مرضعه خاوند به هم رضیع دپاره حرام وی او که نه؟ حضرت سعید بن المسیب رحمه الله، حضرت ربیعه الری رحمه الله، حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله، حضرت ابراهیم بن علیه رحمه الله، حضرت قاسم بن محمد رحمه الله، سالم رحمه الله او حضرت دواد ظاهری رحمه الله فرمائی چه د رضیع دپاره به د مرضعه خاوند حرام نه وی. (۲)

خو آئمه اربعه او جمهور علماء کرام فرمائی چه څنګه د رضیع دپاره مرضعه حرامیږی داشان د دې خاوند هم حرامیږی (۳)

امام بخاری رحمه الله د «لبن الفحل» ترجمه کوی او د جمهورو تائید کوی او په دلیل کښې حدیث باب پیش کوی او فرمائی چه د حضرت عائشه رضی الله عنها رضاعی تره چه کله حضرت عائشه رضی الله عنها کره راغلو نو حضرت عائشه رضی الله عنها هغې ته دراتګ اجازت ورنکړو او د دې اطلاع ئې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ورکړه. نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته اجازت ورکړو چه د دې نه دا خبره واضحه شوه چه د مرضعه خاوند هم حرام دې ، ځکه چه په دې حدیث کښې د خاوند رور د حرمت د رضاعت په وجه ورته د داخلیدو اجازت ورکړې شوې دې نو د مرضعه خاوند چه رضاعی پلار دې د ده حرمت بطریق اولی ثابتیږی.

---

۱) فتح الباری: ۹/۱۸۴).
۲) عمده القاری: ۲۰/۹۷).
۳) عمدة القاری: ۲۰/۹۷).

٢٤=بَاب شَهَادَةِ الْمُرْضِعَةِ

[٤٨١٦] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ بْنُ ابْرَاهِيمَ اخْبَرَنَا أَيُّوبُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ابِي مُلَيْكَةَ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ ابِي مَرْيَمَ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنْ عُقْبَةَ لَكِنِّي لِحَدِيثِ عُبَيْدٍ احْفَظُ قَالَ تَزَوَّجْتُ امْرَاةً فَجَاءَتْنَا امْرَاةٌ سَوْدَاءُ فَقَالَتْ ارْضَعْتُكُمَا فَاتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ تَزَوَّجْتُ فُلَانَةَ بِنْتَ فُلَانٍ فَجَاءَتْنَا امْرَاةٌ سَوْدَاءُ فَقَالَتْ لِي انِّي قَدْ ارْضَعْتُكُمَا وَهِيَ كَاذِبَةٌ فَاعْرَضَ عَنِّي فَاتَيْتُهُ مِنْ قِبَلِ وَجْهِهِ قُلْتُ انَّهَا كَاذِبَةٌ قَالَ كَيْفَ بِهَا وَقَدْ زَعَمَتْ انَّهَا قَدْ ارْضَعَتْكُمَا دَعْهَا عَنْكَ وَاشَارَ اسْمَاعِيلُ بِاصْبَعَيْهِ السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى يَحْكِي ايُّوبَ [ر:٨٨]

په کتاب العلم کښې په دې مسئله باندې تفصيلي بحث تير شوې دې اودا حديث هم په هغه ځائې کښې تير شوې دې. «دعهاعنك أشاراسماعيل باصبعيه السبابة والوسطى يحكى أيوب»

اسماعيل بن ابراهيم په خپلو دوو ګوتو دشهادت په ګوتې او مينځنۍ ګوتې سره اشاره کوی او فرمائی چه ايوب به داشان اشاره کوله اوفرمائيل به ئې. حافظ ابن حجر رحمة ا لله عليه ليکی چه :

«يحكى أيوب» يعنى يحكى اشار أيوب ، والقائل على بن عبدالله ، والحاكى اسماعيل بن ابراهيم والمراد حكاية فعل النبى ﷺ حيث اشار بيده وقال بلسانه (دعهاعنك) فحكى ذالك كل رو المن دونه. (١)

دعبدالله بن ابی مليکه شيخ عبيدبن ابی مريم دی ،صحيح بخاری کښې دده صرف هم دا حديث دې ، حافظ ابن حجر رحمه الله ليکلی دی چه ماته دده حالات معلوم نشو البته ابن حبان په ثقات تابعين کښې دده ذکر کړې دې . (٢)

٢٥=بَاب مَا يَحِلُّ مِنْ النِّسَاءِ وَمَا يَحْرُمُ وَقَوْلِهِ تَعَالَى

((حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ امَّهٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ وَاخَوٰتُكُمْ وَعَمّٰتُكُمْ وَخٰلٰتُكُمْ وَبَنٰتُ الْاخِ وَبَنٰتُ الْاُخْتِ)) الى اخر الايتين الى قوله ((انَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا)) (النساء: ٢٣، ٢٤). (٣)

وَقَالَ انَسٌ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنْ النِّسَاءِ ذَوَاتُ الْازْوَاجِ الْحَرَائِرُ حَرَامٌ الَّا مَا مَلَكَتْ ايْمَانُكُمْ لَا يَرَى بَاسًا انْ يَنْزِعَ الرَّجُلُ جَارِيَتَهُ مِنْ عَبْدِهِ وَقَالَ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ (البقرة:٢٢١)

حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه هغه آزادې منکوحه ښځې چه دهغوی خاوند ژوندی وی تراوسه پورې

---

١) فتح البارى: ٩/ ١٩٠ .

٢) اوګورئ تفصيل دپاره فتح البارى: ٩/ ١٩٠).

٣) (حرمت عليكم) اى حرم عليكم الزواج منهن وتتمه الايتين حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ وَأَخَوٰتُكُمْ وَعَمّٰتُكُمْ وَخٰلٰتُكُمْ وَبَنٰتُ الْأَخِ وَبَنٰتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِىٓ أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوٰتُكُم مِّنَ الرَّضٰعَةِ وَأُمَّهٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبٰٓئِبُكُمُ الّٰتِى فِى حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ الّٰتِى دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلٰٓئِلُ أَبْنَآئِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلٰبِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا

موجود دي هغه حرام دی. ((الا ماملکت ایمانکم لایری باسا ان ینزع الرجل جاریته من عبده)) داشان که دحضرت انس رضي الله عنه نقطه نظر دادې چه په دې صورت کښې مولی ته حق حاصل دې چه هغه دا وینځه غلام ته دنکاح کولونه باوجود واپس واخلي ، اوپخپله ورسره وطی کوی ، چونکه په ((ماملکت ایمانکم)) کښې دا خل ده او قران دې لره حلال ګروزی ، داشان دحضرت انس رضي الله عنه خیال دادې که چا واده شوې وینځه واخستله نو دا بیع به دهغه وینځې دپاره پشان دطلاق شی او هغه بیا دې وینځې سره هم بستری کولې شی.

خو جمهور علماء ته دې جائز نه وائی ، هغوی فرمائی چه دقران پاك آیت ((الا ما ملکت ایمانکم)) نه هغه ښځې مراد دی چه کومې جهاد کښې په قبضه کښې راشی ، نوهغه د مسلمانانو دپاره حلالې دی ، اودهغوی د کافرو خاوندانو هیڅ اعتبار نشته دې ، نو علامه شبیر احمد عثمانی رحمه الله ددې آیت مبارك لاندې لیکی چه :

دمحرماتو ذکر فرمائی او په آخرکښې اوس دهغه ښځو دحرمت بیان فرمائی چه دچا په نکاح کښې وی یعنی ښځه چه دچا په نکاح کښې ده ، دهغې نکاح بل چاسره نشی کیدلې ، ترهغه وخته پورې چه هغه د طلاق یا د خاوند په مرګ دنکاح نه جدا نشی ، اوعدت دطلاق یا عدت د وفات پوره کړی ، تر هغه وخته پورې هېڅوك دې سره نکاح نشی کولې ، لیکن که څوك ښځه داسې ستاسو په ملکیت کښې راشی چه دهغې خاوند وی نوددې حکم حرمت نه مستثنی ده ، او په تاسوباندې حلاله ده ، اګر چه ددې خاوند ژوندې وی ، اوهغه ورته طلاق هم ورکړې نه وی ، اوددې صورت دادې چه کافر سړې او کافره ښځه خپلو په نکاح کښې وی او مسلمان دارالحرب باندې حمله اوکړی اودې ښځې لره قید کړی او دارالاسلام ته ئې راولی نودا ښځه چه یو مسلمان ته ملاویږی نو هغه لره حلاله ده، اګر چه ددې خاوند ژوندې وی په دارالحرب کښې موجود وی ، او هغه ورته طلاق نه وی ورکړې . (فائد) چه کومه ښځه کافره دارالحرب کښې اونیولې شوه ، ددې دحلالیدو دپاره دا ضروری دی چه یو حیض پرې تیر شی او هغه ښځه مشرکه بت پرسته نه وی بلکې اهل کتاب نه وی . (١)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَا زَادَ عَلَى أَرْبَعٍ فَهُوَ حَرَامٌ كَأُمِّهِ وَابْنَتِهِ وَأُخْتِهِ: حضرت ابن عباس رضي الله عنه دا تعلیق فریابی او عبدبن حمید موصولانقل کړې دې (٢)

قوله: وَقَالَ لَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُفْيَانَ حَدَّثَنِي حَبِيبٌ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ حَرُمَ مِنَ النَّسَبِ سَبْعٌ وَمِنَ الصِّهْرِ سَبْعٌ ثُمَّ قَرَأَ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ الْآيَةَ: دکتاب المغازی په آخرکښې مونږ وئیلې وو چه د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه امام بخاری رحمه الله درې روایتونه نقل کړی دی ، یو په کتاب

---

١) اوګورئ تفسیر عثمانی: ١٠٥ ، فائده نمبر ١).

٢) ارشاد الساری: ١١/٣٨٤).

المغازی کښې ، دویم په دې ځائې کښې اودریم مخکښې په کتاب اللباس کښې ، کتاب المغازی والا روایت مرفوع دې او روایت باب موقوف دې (۱)

قوله: عن ابن عباس : حرم من النسب سبع ومن الصهر سبع: حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه هغوی اوفرمائیل چه نسب نه اووهٔ قسمه ښځې حرام دی او دصهر نه اووهٔ قسمه ښځې حرام دی اوبیا د قرآن آیت «حرمت علیکم امهاتکم» تلاوت کړو.

دنسب نه اووه قسمه ښځې چه حرام دی ، په آیت کریمه کښې دهغې تفصیل دادې:

① امهات ② بنات ③ اخوات ④ عمات ⑤ خالات ⑥ بنات الاخ ⑦ بنات الاخت .

او دصهر متعلق چه کومې اووه قسمه ښځې حرام دی هغه دادی چه : ① امهات رضاعیه ② اخوات رضاعیه ③ امهات نساء یعنی دښځو میاندې ④ ربائب یعنی دهغه ښځولونړه چه هغوی سره همبستری شوې وی یا هغوی سره خلوت صحیحه شوې وی. ⑤ دخامنو ښځې ⑥ او دوه خویندې جمع کول .اووم قسم په دې آیت کښې نه دې بلکه ددې نه مخکښې آیت کریمه کښې دی ⑦ «ولاتنکحوا مانکح اباؤکم من النساء» .دطبرانی په روایت کښې تصریح شوې ده چه حضرت ابن عباس رضی الله عنه د آیت باب نه تلاوت کولو نه پس ده اووم قسم بیانولو دپاره «ولاتنکحوا مانکح اباؤکم» تلاوت فرمائی او بیا فرمائی چه «هذا الصهر» صهر دخخرګنۍ رشتې ته وائی ، رضاعی رشتو باندې دصهر اطلاق مجازی طور شوې دې (۲)

قوله: وَجَمَعَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بَيْنَ ابْنَةِ عَلِيٍّ وَامْرَأَةِ عَلِيٍّ وَقَالَ ابْنُ سِيرِينَ لَا بَأْسَ بِهِ وَكَرِهَهُ الْحَسَنُ مَرَّةً ثُمَّ قَالَ لَا بَأْسَ بِهِ: حضرت عبدالله بن جعفر رضی الله عنه دحضرت علی رضی الله عنه لور حضرت زینب او دده ښځه لیلی بنت مسعود دواړه جمع کړې وې یعنی دحضرت عبدالله بن جعفر رضی الله عنه په نکاح کښې دحضرت علی رضی الله عنه لور زینب وه ، بیا دحضرت علی رضی الله عنه د وفات نه پس دهغه ښځې لیلی سره هم حضرت عبدالله بن جعفر واده اوکړو. نوداشان هغوی بی بی اودهغه دسابقه خاوند لور جمع کړل. حضرت محمدبن سیرین فرمائی چه په دې کښې هیڅ حرج نشته دې ، حضرت حسن بصری رحمه الله په ابتداء کښې دا مکروه ګنړل لیکن روستوهغه اووئیل چه «لاباس به» ،ا مام بغوی رحمه الله په «جعدیات» کښې دا اثر موصولاً نقل کړې دې (۳). دحضرت ابن سیرین قول سعید بن منصور اود حضرت حسن بصری قول دار قطنی موصولاً نقل کړې دې (۴)

قوله: وَجَمَعَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بَيْنَ ابْنَتَيْ عَمٍّ فِي لَيْلَةٍ وَكَرِهَهُ جَابِرُ

---

۱) اوګورئ کشف الباری، کتاب المغازی : ۶۹۲).
۲) فتح الباری: ۱۹۲/۹).
۳) فتح الباری: ۱۹۲/۹).
٤) فتح الباری: ۱۹۳/۹).

بْنُ زَيْدٍ لِلْقَطِيعَةِ وَلَيْسَ فِيهِ تَحْرِيمٌ لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكُمْ (النساء:٢٤): حضرت حسن بن الحسن دخپل تره دوه لونړو لره په يو شپه كښې جمع كړې وې يعنى دواړه دتره لونړوسره چه دده په نكاح كښې وې په يوشپه‌كښې جماع كړې وه.

جابر بن زيد دې لره مكروه ګنړى او وائى چه‌په دې د قطع رحمئ شكل مونډې شى،امام بخاري رحمه الله فرمائى چه دې دمكروه ونيلو مطلب دانه دى چه‌دې لره حرام اوګنړلې شى ، دا حرام نه دى ځكه‌چه دقران پاك آيت ﴿وَأُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمْ﴾ كښې داخل دې ، ابن المنذر فرمائى چه ((لااعلم احدا ابطل هذا النكاح)) (١)

حضرت حسن مذكوره اثر لره دعبدالرزاق نه موصولاً نقل كړې دې . په دې كښې دمره اضافه هم ده چه ((فى ليلة واحدة بنت محمدبن على وبنت عمربن على)) (٢) او دجابر بن زيداثر لره ابوعبيده موصولاً نقل كړې دې (٣)

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِأُخْتِ امْرَأَتِهِ لَمْ تَحْرُمْ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ:

دجهمور عالمانو هم دامسلك دې ليكن يو جماعت ددې حكم مخالفت اوكړو او دحرمت فيصله ئې وركړې ده ، (۴) حضر ت ابن عباس رضي الله عنه دې اثر لره عبدالرزاق موصولاق نقل كړې دې ، (۵)

قوله: وَيُرْوَى عَنْ يَحْيَى الْكِنْدِيِّ عَنِ الشَّعْبِيِّ وَأَبِي جَعْفَرٍ فِيمَنْ يَلْعَبُ بِالصَّبِيِّ إِنْ أَدْخَلَهُ فِيهِ فَلَا يَتَزَوَّجَنَّ أُمَّهُ وَيَحْيَى هَذَا غَيْرُ مَعْرُوفٍ وَلَمْ يُتَابَعْ عَلَيْهِ: دمستملى په نسخه كښې د ((ابى جعفر)) په ځائې((ابن جعفر)) دې ليكن هغه غير معتمددې ،صحيح متن والا نسخه د ((ابى جعفر)) ده ، (۶)

په دې اثر كښې كه يوسړى يو بچى سره بدفعلى اوكړه‌نو دده موربه په ده باندې حرامه شى. سفيان ثورى رحمه الله ، ا مام‌اوزاعى رحمه الله ،او امام‌احمدبن حنبل رحمه الله ددې قائل‌ذى ليكن دجمهور علماء په نيز لواطت سره حرمت مصاهرت نه ثابتيږى ، ددې وجې‌ديو بچى سره‌بد فعلئ كولو سره به ددې دبچى مور حرمت بدفعلئ كولووالا دپاره‌نه ثابتيږى او دده مور سره دې نكاح كولې شى (٧)

---

١) فتح البارى: ١٩٣/٩).
٢) ارشادالسارى: ٣٨٥/١١، وفتح البارى: ١٩٣/٩).
٣) فتح البارى: ١٩٣/٩).
٤) فتح البارى:١٩٤/٩).
٥) فتح البارى: ١٩٤/٩).
۶) عمد القارى: ١٠٢/٢٠).
٧) ارشادالسارى: ٣٨٦/١١ ، وعمده القارى: ١٠٢/٢٠ ، وفتح البارى : ١٩٤/٩).

قوله: قال ابن الملقن في عجالته وهذه مقالة عجيبة لونزه البخاري عنها كتابه لكان اولى (١) ويحيى هذا غير معروف ولم يتابع عليه: امام بخاري رحمه الله فرمائي چه دا يحيى كندي غير معروف دې ، دده متابعت نه دې كړې شوې ،په ده باندې اشكال دى چه دسفيان ثورى ، ابوعوانه او شريك يحيى بن قيس كندى نه روايت كوى اوكله چه ديوسړي نه دوه روايت كولو والا سړي وى نو ده ته غير معروف او مجهول نه شى وئيلې.

ددې جواب دادې چه په دې ځائې كښې جهالت د عين مراد نه دې ، جهالت وصف مراد دې چه دده حال معلوم نه دې ، په دې باندې اشكال دى چه ابن حبان په كتاب الثقات كښې ديحيى كندى ذكر كړې دې . بيا ده ته مجهول بالوصف ولې وئيلې شى ، ددې جواب دادې چه دابن حبان مسلك دادې چه په كوم راوى باندې جرح نه وى شوې او دده نه روايت كولو والا پورته لاندې راوى مستند اوقابل اعتماد وى نو ابن حبان داسې راوى لره په كتاب الثقات كښې ذكر كړې دې . ليكن دا د مجهول بالوصف منافى نه ده څكه دې سره. دامام بخارى رحمه الله په فيصله زدنه پريوزى، (٢)

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِهَا لَا تَحْرُمُ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ وَيُذْكَرُ عَنْ أَبِي نَصْرٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ حَرَّمَهُ وَأَبُو نَصْرٍ هَذَا لَمْ يُعْرَفْ بِسَمَاعِهِ مِنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَيُرْوَى عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ وَجَابِرِ بْنِ زَيْدٍ وَالْحَسَنِ وَبَعْضِ أَهْلِ الْعِرَاقِ تَحْرُمُ عَلَيْهِ وَقَالَ عِكْرِمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِهَا لَا تَحْرُمُ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ: يعنى كه چاخپلې خواښې سره زنا اوكړه نو ښځه پرې نه حراميږى ، دحضرت عكرمه رضي الله عنه مسلك هم دا دې ، دحضرت ابن عباس رضي الله عنه دا تعليق امام بيهقى موصولاً نقل كړې دې (٣) امام شافعى رحمه الله هم ددې قائل دې (۴)

ليكن امام ابوحنيفه رحمه الله ، سفيان ثورى رحمه الله او ا مام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائى چه ښځه به پرې حرامه شى. (۵) دمالكيه دوه قوله دى ،ليكن راجح قول هم دحرمت والا دې. (۶)

قوله: ويذكر عن ابى نصران ابن عباس حرمه: دا دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه دونم روايت دې چه خواښې سره زنا كولوسره ښځه به پرې حرامه شى ، خودامام بخارى رحمه الله په نيز تحريم والا روايت ثابت نه دې ، ددې وجې بصيغه مجهول ذكر كړې دې، امام بخارى رحمه الله فرمائى ((وابونصر هذا لم يعرف بسماعه عن ابن عباس)) يعنى د ابونصر سماع د حضرت ابن

١) ارشادالسارى: (٣٨٦/١١).

٢) اوګورئ مذكوره تفصيل دپاره عمده القارى: ١٠٢/٢٠ ، وفتح البارى: ١٩٤/٩).

٣) فتح البارى: ١٩٤/٩ ، وعمده القارى: ١٠٢/٢٠).

٤) الهداية ، كتاب النكاح، باب المحرمات:٢٧٧/٢).

٥) عمده القارى: ١٠٣/٢٠).

٦) فتح البارى: ١٩٥/٩).

عباس نه معروف نه ده .د تحریم ذکر شوې دې دا تعلیق سفیان ثوری رحمه الله په خپل جامع کښې موصولاً نقل کړې دې ، دده الفاظ دادی «ان رجلا قال : انه اصاب ام امراته فقال له ابن عباس حرمت علیك امراتك وذالك بعد ان ولدت منه سبعة اولاد کلهم بلغ مبلغ الرجال» (۱)
مخکښې امام بخاری رحمه الله فرمائی چه عمران بن حصین رحمه الله، جابر بن زید رحمه الله، حسن بصری رحمه الله او دبعض اهل عراق قول هم دې حرمت دې «بعض اهل العراق» نه بقول مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله حنفیه مراد دي.(۲) اوحافظ فرمائی چه ددې نه شائد سفیان ثوری مراد دي (۳) دعمران بن حصین رحمه الله قول لره عبدالرزاق ، جابر بن زید رحمه الله اوحسن بصری رحمه الله قول لره ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې . (۴)

قوله: وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ لَا تَحْرُمُ حَتَّى يُلْزِقَ بِالْأَرْضِ يَعْنِي يُجَامِعَ وَجَوَّزَهُ ابْنُ الْمُسَيَّبِ وَعُرْوَةُ وَالزُّهْرِيُّ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ قَالَ عَلِيٌّ لَا تَحْرُمُ وَهَذَا مُرْسَلٌ: دحضرت ابو هریره رضی الله عنه ددې قول مقصد دادې چه صرف د خوابنې د لمس په وجې سره دښځې حرمت ثابت نه دې .که خوابنې سره ئې جماع اوکړه نوبیا به هم حرمت ثابت وی. «وقال : ابن التین یلزق بفتح اوله وضبطه غیره بالضم وهو اوجه وبالفتح لازم وبالضم متعد یقال لزق به لزوقا والزقه بغیره وهو کنایة عن الجماع» (۵) دحضرات حنفیه په نیز صرف دمس په وجه هم حرمت به ثابت وی ،(۶) او ابن مسیب ،عروه اوزهری رحمه الله فرمائی چه خوابنې سره جماع کولو سره ښځه حرامیږی ، لکه څنګه چه مخکښې دحضرت عکرمه رضی الله عنه اوحضرت شافعی رحمه الله مذهب بیان شوې دې.

قوله: وقال الزهری: قال علی : لایحرم وهذا مرسل: دزهری قول لره بیهقی موصولاً نقل کړې دې . امام بخاری رحمه الله فرمائی چه دا مرسل دې ، مرسل نه مراد په دې ځائې کښې منقطع دې . مرسل اصطلاحی مراد نه دې. (۷)

۲٦=بَاب

وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ (النساء : ۲۳). وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ الدُّخُولُ وَالْمَسِيسُ وَاللِّمَاسُ هُوَ الْجِمَاعُ وَمَنْ قَالَ بَنَاتُ وَلَدِهَا مِنْ بَنَاتِهِ

---

۱) فتح الباری: ۹/۱۹٤).
۲) فیض ا لباری: ٤/ ۲۷۸).
۳) فتح الباری: ۹/۱۹۵) .
٤) عمده القاری: ۲۰/۱۰۳).
۵) فتح الباری: ۹/۱۹۵).
٦) الهدایه ،کتاب النکاح ،باب المحرمات:۲/۲۷۷).
۷) عمده القاری: ۲۰/۱۰۳).

فِي التَّحْرِيمِ لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِامِّ حَبِيبَةَ لَا تَعْرِضْنَ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا اخَوَاتِكُنَّ وَكَذٰلِكَ حَلَائِلُ وَلَدِ الْابْنَاءِ هُنَّ حَلَائِلُ الْابْنَاءِ
وَهَلْ تُسَمَّى الرَّبِيبَةَ وَانْ لَمْ تَكُنْ فِي حَجْرِهِ وَدَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَبِيبَةً لَهُ الَى مَنْ يَكْفُلُهَا وَسَمَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابْنَ ابْنَتِهِ ابْنًا (ر:۳۵۳۶).

دربیبه دحرمت دپاره په آیت کریمه کښې دوه قیدونه ذکر شوی دی. ① یوخو دا چه هغه ستاپه غیږ کښې وی ② او دویم دا چه دهغې مور ستا مدخول بها وی.

دمدخول بها قید خو اتقافی دې او په دې کښې اختلاف نشته البته ددخول تفسیر کښې اختلاف دې.

دامام شافعی رحمه الله دوه قولونه دی او اصح قول دادې چه د دخول نه مراد جماع ده حالانکه آئمه ثلاثه فرمائی چه ددې نه خلوت صحیحه مراد دې ، (۱)

البته رومبې قید یعنی د ربیبه غیږ او پرورش کښې کیدل په دې کښې اختلاف دې. د جمهورعلماء کرام، ائمه اربعه اودفقهائې مدینه په نیزدا قید ، قیداتفاقی دې، قید احترازی نه دې بلکه عموما ربیبه دزوج په پرورش کښې وی ددې وجې دا قید اولګولې شو(۲)

لیکن داودظاهری فرمائی چه دا قید احترازی دې، علامه ابن حزم هم دا اختیارکړې دې(۳)

ددې تائید ددې روایت نه کیږی چه کوم امام عبدالرزاق د مالك بن اوس نه نقل کړې دې او په دې کښې اختلاف دې «كانت عندى امراة قد ولدت لى، فماتت فوجدت عليها، فلقيت على ابن ابى طالب فقال لى، مالك فاخبرته فقال: الها ابنة. يعنى من غيرك قلت نعم قال. كانت فى حجرك، قلت: لا، هى فى الطائف، قال: فانكحها قلت: فاين قوله تعالى. وربائبكم، قال: انها لم تكن فى حجرك» (۴)

په دې روایت کښې حضرت علی رضی الله عنه نه صراحتًا منقول دی چه د «فی حجورکم» قید احترازی دې اتفاقی نه دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه زمونږ شیخ علامه ذهبی رحمه الله دا اثر دشیخ الاسلام ابن تیمیه په مخکښې پیش کړې دې ، نوهغوی په دې باندې توقف کړې دې . (۵) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه : که په دې مسئله کښې اجماع نه وې اومخالفت نادر او کم نه وې نو په دې اثر باندې عمل کول اولی وو، ځکه چه تحریم ربیبه په نورو شرطونو سره مشروط دې، اویو شرط د دخول احتراز دپاره دې ،نودویم شرط هم د «حجورکم» د احتراز دپاره پکار

---

۱) عمده القاری: ۱۰۳/۲۰. فتح الباری: ۱۹۶/۹_۱۹۷).
۲) لامع الدراری :۲۷۹/۹).
۳) لامع الدراری: ۲۸۰/۹).
٤) فتح الباری: ۱۹۷/۹).
۵) لامع الدراری: ۲۸۰/۹).

دي. نو ليکي: ((ولولا الاجماع الحادث فی المسالة وندرة المخالف لکان الاخذبه اولی لان التحريم جاء مشروطا بامرين : ان تکون فی الحجر ، وان يکون الذی يريد التزوج قد دخل بالام فلا تحرم بوجود احد الشرطين)) (۱)

قوله: ومن قال بنات ولدها من بناته في التحريم لقول النبی ﷺ لاتعرضن علی بناتکن: ((من)) موصوله دي. مطلب دادي چه د ښځې نمسۍ په حرمت کښې دده دلونړو په شان دی ، ځکه چه حضور اکرم ﷺ حضرت ام حبيبه رضی الله تعالی ته وئيلی وو ((لاتعرضن علی بناتکن ولا اخواتکن)) داشان د نمسی د ښځې حکم هم د لور پشان دې.

قوله: ودفع النبی ﷺ ربيبة له الی من يکفله: ددې جملې نه مخکښې امام بخاری رحمه الله فرمانی چه ((هل تسمی الربيبة وان لم تکن فی حجره)) يعنی ربيبه که پرورش اوغيږ کښې نه وی نو په دې باندې د ربيبه اطلاق کيږی که نه ؟او سړی دپاره هغه حرام ده يا حلاله ؟د ((دفع النبی ﷺ)) نه استدلال کوی ، امام بخار رحمه الله فرمائيل غواړی چه د ربيبه غيږ او پرورش کښې کيدل شرط نه دې دا محض قيد اتفاقی دې ، ځکه پخپله حضور ﷺ يو ربيبه کفالت کولو والا يو رشته دار ته حواله کړې وه ،چه ددې نه معلوميږی چه دربيبه پرورش کيدل څه ضروری نه دی ،ربيبه که په غيږ يا پرورش کښې نه وی نوبيا هم په دې باندې د ربيبه اطلاق کړې شی.

دحضرت نبی کريم ﷺ چه دکومې ربيبه په دې ځائې کښې ذ کر کړی دې هغه دحضرت ام سلمه رضی الله عنها لور وه چه هغه حضرت نبی کريم ﷺ نوف اشجعی ته حواله کړې وه. (۲)

[۴۸۱۷] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ اَبِيهِ عَنْ زَيْنَبَ عَنْ اُمِّ حَبِيبَةَ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ لَكَ فِي بِنْتِ اَبِي سُفْيَانَ قَالَ فَاَفْعَلُ مَاذَا قُلْتُ تَنْكِحُ قَالَ اَتُحِبِّينَ قُلْتُ لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيَةٍ وَاَحَبُّ مَنْ شَرِكَنِي فِيكَ اُخْتِي قَالَ اِنَّهَا لَا تَحِلُّ لِي قُلْتُ بَلَغَنِي اَنَّكَ تَخْطُبُ قَالَ ابْنَةَ اُمِّ سَلَمَةَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ لَوْ لَمْ تَكُنْ رَبِيبَتِي مَا حَلَّتْ لِي اَرْضَعَتْنِي وَاَبَاهَا ثُوَيْبَةُ فَلَا تَعْرِضْنَ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا اَخَوَاتِكُنَّ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنَا هِشَامٌ دُرَّةُ بِنْتُ اَبِي سَلَمَةَ [ر: ۴۸۱۳]

پورته روايت کښې دحضور اکرم ﷺ دلور بی بی نوم ذکر نه دې ،د ليث روايت کښې ددې نوم مذکور دې ، ((درة بنت ابی سلمة)) (وقال الليث) تعليق نه دې بلکه سند مذکوره سره موصول دې.

---

۱) فتح الباری: ۱۹۷/۹).
۲) فتح الباری: ۱۹۸/۹).

٢٧=بَاب وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ [النساء : ٢٣]

[٤٨١٨] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ انْكِحْ أُخْتِي بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ قَالَ وَتُحِبِّينَ قُلْتُ نَعَمْ لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيَةٍ وَأَحَبُّ مَنْ شَارَكَنِي فِي خَيْرٍ أُخْتِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ ذَلِكِ لَا يَحِلُّ لِي قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَوَاللَّهِ إِنَّا لَنَتَحَدَّثُ أَنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تَنْكِحَ دُرَّةَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ بِنْتَ أُمِّ سَلَمَةَ فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَوَاللَّهِ لَوْ لَمْ تَكُنْ فِي حَجْرِي مَا حَلَّتْ لِي إِنَّهَا لَابْنَةُ أَخِي مِنْ الرَّضَاعَةِ أَرْضَعَتْنِي وَأَبَا سَلَمَةَ ثُوَيْبَةُ فَلَا تَعْرِضْنَ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا أَخَوَاتِكُنَّ [ر: ٤٨١٣]

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دوه خویندو په یونکاح کښې جمع کیدل جائز نه دی. که حقیقی خویندې وې اوکه علاتی وی یااخیافی وی یارضاعی وی ، دامسئله خومتفق علیه ده.

البته ملك یمین کښې دوه خویندې جمع کیدلې شی ، په دې سلسله کښې اختلاف دې ،دجمهور علماء په نیز ملك یمین کښې دوه خویندې جمع کول درست نه دی ،بعض سلف دجواز قائل دی ، امام احمد رحمه الله نه هم دایوروایت دجواز منقول دې . (١)

دحدیث مطابقت دترجمة الباب سره ظاهرنه دی ، حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم ام المومنین حضرت ام حبیبه رضی الله عنها ت اوفرمائیل «لا تعرضن علی بناتکن ولا اخواتکن»

٢٨=بَاب لَا تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا

امام بخاری رحمه الله فرمائی چه که دچا په نکاح کښې ترور وی بیا ددې وریرې سره نکاح کول جائز نه دی او هم دا حکم دترور او ددې خورزې دې ، امام ترمذی رحمه الله ، ابن منذر رحمه الله ، ابن حزم رحمه الله ، علامه نووی رحمه الله اوقرطبی رحمه الله فرمائی چه دا مسئله اجماعی ده ، البته امام نووی رحمه الله د روافضو اوابن منذر او قرطبی د خوارجو استثنی کړې ده. (٢) حنفیه یوقاعده بیان کړې ده چه دداسې دوه ښځو نکاح کښې جمع کول حرام دی چه په هغوی کښې یو سړې فرض کړې شی نو دده بلې سره نکاح کول جائز نه دی لیکن که حرمت یو طرفنه وی او بل طرفنه نه وی نوبیا جمع کیدلو کښې هیڅ حرج نشته . (٣)

[٤٨٢١/٤٨١٩] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ الشَّعْبِيِّ سَمِعَ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُنْكَحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا أَوْ خَالَتِهَا وَقَالَ دَاوُدُ وَابْنُ عَوْنٍ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

---

١) اوګورئ دتفصیل دپاره فتح الباری: ١٩٩/٩).
٢) اوګورئ دتفصیل دپاره فتح الباری: ٢٠١/٩).
٣) اوګورئ الهدایه ،کتاب النکاح ، باب المحرمات: ٢٧٧/٢).

[٤٨٢٠] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ اَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ اَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْاَعْرَجِ عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يُجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْاَةِ وَعَمَّتِهَا وَلَا بَيْنَ الْمَرْاَةِ وَخَالَتِهَا

[٤٨٢١] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ اَخْبَرَنَا عَبْدُ اللّٰهِ قَالَ اَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي قَبِيصَةُ بْنُ ذُؤَيْبٍ اَنَّهُ سَمِعَ اَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ تُنْكَحَ الْمَرْاَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَالْمَرْاَةُ وَخَالَتُهَا فَنُرَى خَالَةَ اَبِيهَا بِتِلْكَ الْمَنْزِلَةِ لِاَنَّ عُرْوَةَ حَدَّثَنِي عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ حَرِّمُوا مِنَ الرَّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ (١)

حضرات جمهور ددې پشان داحاديثو په وجه آيت كريمه ﴿ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمْ ﴾ عموم كښې دتخصيص قائل دى. جمهور علماء چونكه قران كريم تخصيص په اخبار آحاد جائز منى ،(٢)نو پدې وجه په دوى باندې هيڅ اشكال نه وى.

ليكن حضرات حنيفه باندې اشكال كيږى ځكه چه هغوى داخبار آحاد نه تخصيص دكتاب الله قائل نه دى ، صاحب هدايه دا جواب كړې دې چه دا اخبار آحاد نه دې بلكه دا ټول احاديث مشهور دى ددې وجې دوى نه په قران پاك كښې تخصيص كيدلې شى. (٣)

په دې باندې اشكال كيږى چه كوم شهرت محدثينو لره معتبر دې هغه په دې احاديثو كښې نه مونده كيږى چه كوم په دې ځائې كښې مونده شى. ددې حضرات محدثينو په خپله اصطلاح كښې اعتبار نه دې كړې ځكه دمحدثينو په اصطلاح كښې خبرمشهور هغې ته وئيلې شى چه دهغې راوى هره زمانه كښې دريو نه كم نه وى، كم از كم درې وى ، (٤) او احاديث باب داشان نه دى.

دحنفيه دطرفنه دويم جواب دا وركړې شوې دې چه په دوى باندې چونكه دامت اجماع منعقد شوې ده ، ددې وجې دا احاديث مستند بالاجماع دى ، چنانچه په آيت كريمه كښې تحصيص داجماع ذريعې سره شوې دې ، دخبر واحد په ذريعه نه دې ، علامه انور شاه كشميرى رحمه الله ددې اشكال جواب فرمائى چه :

---

١) داخرجه ابوداود فى كتاب النكاح ، باب مايكره ان يجمع بينهن من النساء ، رقم ا لحديث : ٢٠٢٥ ، والترمذى فى كتاب النكاح ، باب تحريم النكاح ، باب ماجاء لاتنكح المراة على عمتها ولا على خالتها ، رقم الحديث: ١١٢۶، والنسائى فى كتاب النكاح ،باب تحريم الجمع بين المراة وعمتها ، رقم ا لحديث: ۵۴۱۹، وابن ماجه فى كتاب النكاح ،باب لا تنكح المراة على عمتها ولا على خالتها رقم الحديث: ١٩٢٩ ، واخرجه مالك فى كتاب النكاح ،باب مالا يجمع بينه من النساء ،رقم الحديث : ٢٠).

٢) فتح البارى: ٢٠١/٩).

٣) فتح البارى: ٢٠١/٩ ، وعمده القارى: ١٠٧/٢٠ ، والهدايه: ٢٧٧/٢ ، كتاب الحج).

٤) ظفرالامانى بشرح مختصرً ا لسيد ا لجرجانى: ۶۵ ؛ وشرح النخبهِ :١٨ _٣١ ، وتدريب الراوى :٣۶٨_٣۶٩ ، كذا على هانش علوم ا لحديث: ٢۶۵).

او رد علیه ابن القیم فی اعلام الموقعین ، قال : وهی زیادة علی الکتاب من خبر الواحد ، وهو ساقط عندی ، لان هذا مجمع علیه ، فلم یبق خبرا واحدا ، وقد مر ان خبر الواحد عند المحدثین ماکان له سند دون المشهور ، وعند الاصولیین هو مالم یتلق بالقبول فی عهد السلف فان تلقی فهو مشهور ، فهم تسبوا الخبر باعتبار التلقی وعلیه فما تلقی یصیر الخبر عندهم مشهورا ، فتجوز به الزیادة علی الکتاب علی انه متواتر عملا ، وان لم یکن متواتر سندا لان السند عبارة عن من عن من وفی تواتر الطبقة یکون احد الطبقة عن الطبقة وثالثا : انه لیس من باب الزیادة بل تنقیح المناط لقوله وان تجمعوا بین الاختین ، فافهم ، (۱)

قوله: وقال داود ابن عون عن الشعبی ،عن ابی هریرة: د داود بن ابی هند روایت امام ابو داود ، امام ترمذی ،او دارمی موصولاً نقل کړې دې. دهغه الفاظ دی ((ان رسول الله ﷺ نهی ان تنکح المراة علی عمتها او المراة علی خالتها او العمة علی بنت اخیها او الخالة علی البنت اختها ، لا الصغری علی الکبری ولا الکبری علی الصغری)) (۲)

اودعبدالله بن عون روایت لره امام نسائی موصولاً نقل کړې دې ،دده الفاظ دی ((لاتزوج المراة علی عمتها ولا علی خالتها)) (۳)

قوله: فنری خالة ابیها بتلک المنزلة: ((نری)) بضم النون أی نظن وبفتحها أی نعتقد خالة ابیها بتلک المنزلة ، أی من التحریم .

دا دحضرت زهری رحمه الله قول دې. هغوی دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه حدیث نقل کړې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ د ترور په نکاح باندې د وریرې نکاح نه او دترور په نکاح باندې د خورزې نکاح نه منع فرمائیلې ده. حضرت زهری رحمه الله د ښځې دپلاردتروره هم مونږدا حکم ګڼړو ، یعنی ښځه او دده دپلار ترور هم په نکاح کښې جمع کولې نشی (داشان دنسب تحریم لاندې سره خاص نه دې ، دپورته طرفته به هم ددې اعتبار کولې شی).

قوله: لان عروة حدثنی عن عائشة: حضرت زهری رحمه الله دحضرت عائشه رضی الله عنها دا حدیث دخپل قول ((فنری خالة ابیها بتلک المنزلة)) دپاره د دلیل په طور پیش کړې دې.
لیکن په دې باندې اشکال کیږی چه حکم ودعوی او دلیل دواړو کښې مطابقت نشته دې ، دعوی خو داده چه ښځه او ددې دپلار ترور په یو نکاح کښې جمع کولې نشی ، اودلیل دا ورکړې کیږی چه ((حرموا من الرضاعة مایحرم من النسب)) دلیل کښې پیش کړې شوې دې ، په دې روایت کښې حرمت درضاعت بیان دې ، او په دعوی کښې حرمت نسب او حرمت

---

۱) فیض الباری: ۲۸۱/٤).
۲) فتح الباری . ۲۰۰/۹).
۳) فتح الباری: ۲۰۰/۹).

مصاهرت ذكر دې چه ښځه او ددې دپلار تروړنشى جمع كولې ،صاحب التوضيح فرمائى چه : «استدلال الزهرى غير صحيح لانه استدل على تحريم من حرمت بالنسب فلا حاجة تشبيها من الرضاع»(١)

ابن حجر رحمه الله ليكى : «فى اخذ هذا الحكم من هذا الحديث نظر وكانه اراد الحاق مايحرم بالصهر مايحرم بالنسب كما يحرم بالرضاع مايحرم بالنسب ولما كانت خالة الاب من الرضاع لا يحل نكاحها فكذالك خالة الاب لايجمع بينها وبين بنت ابن اخيها»(٢)

٢٩=بَابُ الشِّغَارِ

[٤٨٢٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الشِّغَارِ وَالشِّغَارُ أَنْ يُزَوِّجَ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ عَلَى أَنْ يُزَوِّجَهُ الْآخَرُ ابْنَتَهُ لَيْسَ بَيْنَهُمَا صَدَاقٌ [ر:٦٥٥٩].

شغار يعنى دادل بدل نكاح تفسير دادې چه يو سړې بل ته اووائى چه خه تاسره دخپلې خور يا دخپلې لور نكاح كول غواړم ،په دې شرط باندې چه ته دخپلې خور يا لورنكاح ماسره اوكړې ، او احد العقدين دبل عوض شى ،ددې نه علاوه څه نور مهرنه وى. (٣)

داد«شغرالبلد من السلطان» نه ماخوذ دې ،دا په هغه وخت كنبې وائى چه كله ښار دسلطان نه خالى شى، چونكه دا نكاح دمهر نه خالى وى ددې وجې دې ته شغار وائى. (٤)

بعضو حضرات وئيلى دى چه دا شغرالكلب نه ماخوذدې ،دا په هغه وخت كنبې وئيلې كيږى چه كله سپې متيازو دپاره خپله ښنه اوچته كړى ، په نكاح شغاركنبې هم چونكه دجانبينو دطرفنه شرط وى «لاأرفع رجل سنتك حتى لا ترفع رجل بنتى» ددې وجې دې ته نكاح شغار وائى.

دنكاح شغار په ناجائز كيدو باندې دټولو اتفاق دې ، ابن عبدالبر په دې باندې اجماع نقل كړې ده ، (٥) ليكن كه داشان نكاح اوكړې شى نو سوال دادې چه هغه نكاح به منعقد وى كه او كه نه به وى ؟ دجمهورو رائې داده چه منعقد به نه وى؟دحضرات حنفيه په نيز به منعقد وى ، امام احمد بن حنبل رحمه الله هم يو روايت دادې اومهر المثل به لازم وى. (٦)

دنكاح شغار دانعقاد دپاره دا مسئله داصول فقهه دمشهورې قاعدې متفرع ده چه نهى عن

---

١) عمده القارى: ٢٠/١٠٨).
٢) فتح البارى: ٩/٢٠١).
٣) النهايه لابن : ٢/٤٨٢ ، وفتح البارى : ٩/٢٠٣).
٤) ، عمدة القارى: ٢٠/١٠٨ ، وبدائع الصنائع ، كتاب النكاح: ٢/٢٧٧ ، والهدايه: ٢/٢٩٧ ، كتاب النكاح).
٥) فتح البارى: ٩/٢٠٣ ، ٢٠٤).
٦) فتح البارى:٩/٢٠٤ ، وعمده القارى:٢٠/١٠٨).

الافعال الشرعیه حنفیه په نیزد مشروعیت تقاضا کوی ، لهذا نکاح به منعقد وی اومهر مثل به واجب وی ، ددې وجه داده چه احد البضعین چه دنورو مهر مقرر شوې دې دا تسمیه فاسده ده ، ځکه چه بضع مال نه ده ددې وجې مهر نشی جوړیدلې ، داسې صورت کښې ښځه به دمهر مثل مستحقه وی او احدالبضعین لره مهر ګرزول شرط فاسد دی او نکاح شرط فاسد سره باطله کیږی نه بلکه شرط باطل او نکاح صحیح کیږی به .

امام بخاری رحمه الله دجمهور تائید کړې دې او «ان رسول الله ﷺ نهی عن الشغار» ئې دلیل پیش کړې دې.

حضرات حنفیه رحمهم الله دحدیث باب جواب ورکوی چه په دې کښې شغار دجاهلیت نه منع وارد شوې ده ، چه په هغې کښې به مهر نه وو ، هغه زمونږ په نیز هم ناجائز دی. مونږ چه د جواز کوم قول اختیار کړې دې هغه مهر مثل سره دې ددې وجې دا شغار دممنوع په زمره کښې نه رازی. (۱) دویم جواب دا ورکړې شوې دې چه دا نهی په کراهت باندې محمول ده په حرمت باندې نه ده . (۲)

فائده: دشغار یو صورت داهم کیږی چه سړې دخپل خوئې نکاح دبل سړی لور سره اوکړی په دې شرط باندې چه هغه بل سړې دې دخپل خوې نکاح دده لور سره اوکړی او احد العقدین د بل عوض وی ، په دې صورت هم مهر مثل به واجب نه وی، البته که احد العقدین ته دبل عوض اونه خودلې شو نو بیا به هغه مذکوره صورت دشغار لاندې نه رازی.

قوله: الشغار ان یزوج الرجل ابنته: دشغار په تفسیر کښې د محدثینو اختلاف دې چه آیا دا حصه د حدیث مرفوع ده یا راوی حدیث امام مالك رحمه الله دطرفنه په طور دتشریح مدرج ده ، خطیب بغدادی رحمه الله فرمائی چه دا حدیث مرفوع نه دې بلکه دا دامام مالك رحمه الله قول دې.(۳)

بعضو دا مام مالك رحمه الله دشیخ نافع رحمه الله قول ګرزولې دې ، او بعضو دا دحضرت ابن عمر رضی الله عنه قول ګرزولې دې ، (۴) علامه قرطبی رحمه الله لیکی :

«تفسیر الشغار صحیح لما ذکره أهل اللغة فان کان مرفوعًا فهو المقصود ، وان کان من قول الصحابی فمقبول أیضا لانه أعلم بالمقال، وأقعد بالحال» (۵)

شغار تفسیر کښې د «بنت» ذکر په طورد مثال دې ، هرهغه نکاح چه په هغې کښې احد العقدین لره د بل عوض اوګروزلې شی ، هغه شغار دې ، که هغه دبنت نکاح وی اوکه د اخت یا ددې نه علاوه.

---

۱) عمده القاری: ۱۰۹/۲۰).

۲) عمدة القاری: ۱۰۹/۲۰).

۳) عمدة القاری: ۱۰۸/۲۰ ، وفتح الباری: ۲۰۲/۹).

٤) عمدة القاری: ۱۰۸/۲۰).

۵) عمدة القاری: ۱۰۸/۲۰).

٣٠- بَاب هَلْ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَهَبَ نَفْسَهَا لِأَحَدٍ

[٤٨٢٣] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ حَدَّثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَتْ خَوْلَةُ بِنْتُ حَكِيمٍ مِنَ اللَّائِي وَهَبْنَ أَنْفُسَهُنَّ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ عَائِشَةُ أَمَا تَسْتَحِي الْمَرْأَةُ أَنْ تَهَبَ نَفْسَهَا لِلرَّجُلِ فَلَمَّا نَزَلَتْ تُرْجِئُ مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَرَى رَبَّكَ إِلَّا يُسَارِعُ فِي هَوَاكَ

رَوَاهُ أَبُو سَعِيدٍ الْمُؤَدِّبُ وَمُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ وَعَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ يَزِيدُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ [ر: ٤٥١٠]

كه يو ښځه دچا دپاره خپل ځان لره هبه كړي نو دا جائز دى اوكه نه ؟ددې دوه صورتونه كيديشى ،

① يو صورت دادې چه صرف لفظي هبه ذكر كړى اومهر وغيره ذكر نه كړى ، دجمهورو په نيز دا نكاح باطله ده ،دحنفيه اود امام اوزاعى په نيزدا جائز دى ، او داسې صورت كښې مهر مثل به واجب وى. (١)

جمهور دقرآن كريم آيت ﴿خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ نه استدلال كوى چه بغير دمهر دذكر نه په لفظ هبه سره نكاح كول دحضرت نبى كريم ﷺ خصوصيت وو.

حضرات حنفيه فرمائي چه په دې سره به دواهبه حضرت نبى كريم ﷺ سره خاص كيدل مراد دى ،مطلق دهبه نكاح دپاره دده خاص كيدل مراد نه دى. (٢)

② دويم صورت دادې چه د عقدنكاح لفظ به دهبه سره منعقد كيږى كه نه ، دشوافع په نيز به نه منعقد كيږى او ددوى په نيز صرف په دوؤ لفظونو سره منعقد كيږى ، يو لفظ نكاح او بل تزويج . (٣)

خودحضرات حنفيه او داكثر عالمانو دارائې ده چه عقد نكاح په ټولو الفاظو سره منعقد كيږى ،چه په ملك مو باندې دلالت كوى ، لكه څنګه چه ملك ، صدقه ، هبه وغيره الفاظ دى ،(٤)

قوله: رواه ابوسعيد المودب ومحمد بن بشر، وعبدة عن هشام عن ابيه: دابو سعيد نوم محمد بن بشر بن مسلم بن ابى الوضاح دى ، ابن مردويه دده روايت موصولاً نقل كړې دى ، دمحمد بن بشرروايت لره امام احمد رحمه الله موصولاً نقل كړې دې . او دعبدبن سليمان روايت لره امام مسلم اوامام ابن ماجه موصولاًنقل كړې دې. (٥)

---

١) فتح البارى: ٢٠٣/٢٠).
٢) فتح البارى: ٢٠٤/٩).
٣) فتح البارى: ٢٠٤/٩).
٤) عمده القارى: ١٠٩/٢٠).
٥) عمدة القارى: ١٠٩/٢٠).

٣١=بَابُ نِكَاحِ الْمُحْرِمِ

[۴۸۲۴] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ اسْمَاعِيلَ اخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ اخْبَرَنَا عَمْرٌو حَدَّثَنَا جَابِرُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ انْبَانَا ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُحْرِمٌ [ر: ۱۷۴۰].

د آئمه ثلاثه په نيز حالت داحرام كښې نه نكاح جائزده او نه انكاح .دحضرات حنفيه په نيز داحرام په حالت كښې نكاح هم جائز ده او انكاح هم ، البته جماع او دواعى جماع حلاليدو پورې جائزنه دى.

امام بخارى رحمه الله چه كوم حديث پيش كړې دې هغه د حنفيه مستدل دې او دامام بخارى رحمه الله مسلك شائدهم دجواز دې ، ځكه حديث باب نه هغوى په جواز باندې استدلال كړې دې ددې مسئلې تفصيلى بحث په كتاب الحج كښې تير شوې دې.

٣٢=بَابُ نَهْيِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِكَاحِ الْمُتْعَةِ آخِرًا

[۴۸۲۵] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ انَّهُ سَمِعَ الزُّهْرِيَّ يَقُولُ اخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ وَاخُوهُ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ ابِيهِمَا انَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لِابْنِ عَبَّاسٍ انَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْمُتْعَةِ وَعَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْاهْلِيَّةِ زَمَنَ خَيْبَرَ [ر: ۳۹۷۹].

[۴۸۲۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ ابِي جَمْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ سُئِلَ عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ فَرَخَّصَ فَقَالَ لَهُ مَوْلًى لَهُ انَّمَا ذٰلِكَ فِي الْحَالِ الشَّدِيدِ وَفِي النِّسَاءِ قِلَّةٌ اوْ نَحْوَهُ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ نَعَمْ

[۴۸۲۷] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ وَسَلَمَةَ بْنِ الْاكْوَعِ قَالَا كُنَّا فِي جَيْشٍ فَاتَانَا رَسُولُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ انَّهُ قَدْ اذِنَ لَكُمْ انْ تَسْتَمْتِعُوا فَاسْتَمْتِعُوا وَقَالَ ابْنُ ابِي ذِئْبٍ حَدَّثَنِي ايَاسُ بْنُ سَلَمَةَ بْنِ الْاكْوَعِ عَنْ ابِيهِ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ايُّمَا رَجُلٍ وَامْرَاةٍ تَوَافَقَا فَعِشْرَةُ مَا بَيْنَهُمَا ثَلَاثُ لَيَالٍ فَانْ احَبَّا انْ يَتَزَايَدَا اوْ يَتَتَارَكَا تَتَارَكَا فَمَا ادْرِي اشَيْءٌ كَانَ لَنَا خَاصَّةً امْ لِلنَّاسِ عَامَّةً قَالَ ابُو عَبْدِ اللّٰهِ وَبَيَّنَهُ عَلِيٌّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انَّهُ مَنْسُوخٌ

دمتعه متعلق تفصيلى بحث په كشف البارى كتاب المغازى كښې (صفحه ۴۳۴) باندې په باب غزوه خيبر كښې تير شوې دې.

قوله: وقال ابن ابى ذئب....: حضرت نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى چه كوم سړې او

ښځه يو بل سره موافق وي نو ددوی په مينځ کښې تر دريو ورځو پورې معاشرت پکار دی، دې نه پس که هغوی په موده کښې اضافه کول غواړی نو اضافه دې اوکړی، اوکه يو بل له پرېښودل غواړی نو پردې کيږدی. حضرت سلمه بن الاکوع فرمائی چه اوس ماته معلوم نه دی چه دا حکم زمونږ دپاره خاص وو اوکه عامو خلقو دپاره هم دې.

قوله: فان أحبا أن يبزايدا أويتتاركا تتاركا: په دې جمله کښې د «يتزايدا» جواب محذوف دې، اصل عبارت دا دې «فان أحبا أن يتزايدا تزايدا أويتتاركا تتاركا» يعنی که دوی دواړه په خپل مينځ کښې اضافه کول غواړی نو اضافه دې.

دابن ابی ذئب دا تعليق له امام طبرانی موصولاً نقل کړې دې.

قوله: قالوا ابوعبدالله : وقد بينه علي عن النبي a انه منسوخ: ابوعبدالله دامام بخاری رحمه الله کنيت دې، فرمائی چه حضرت علی رضي الله عنه دحضرت نبی کريم صلى الله عليه وسلم نه نقل کړی دی چه مذکوره حکم منسوخ شوې دې.

۳۳- بَابُ عَرْضِ الْمَرْأَةِ نَفْسَهَا عَلَى الرَّجُلِ الصَّالِحِ

[۴۸۲۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مَرْحُومُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ سَمِعْتُ ثَابِتًا الْبُنَانِيَّ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ أَنَسٍ وَعِنْدَهُ ابْنَةٌ لَهُ قَالَ أَنَسٌ جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعْرِضُ عَلَيْهِ نَفْسَهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَكَ بِي حَاجَةٌ فَقَالَتْ بِنْتُ أَنَسٍ مَا أَقَلَّ حَيَاءَهَا وَاسَوْأَتَاهْ وَاسَوْأَتَاهْ قَالَ هِيَ خَيْرٌ مِنْكِ رَغِبَتْ فِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَرَضَتْ عَلَيْهِ نَفْسَهَا [ر: ۵۷۷۲].

[۴۸۲۹] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ (١) عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ امْرَأَةً عَرَضَتْ نَفْسَهَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَوِّجْنِيهَا فَقَالَ مَا عِنْدَكَ قَالَ مَا عِنْدِي شَيْءٌ قَالَ اذْهَبْ فَالْتَمِسْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا إِزَارِي وَلَهَا نِصْفُهُ قَالَ سَهْلٌ وَمَا لَهُ رِدَاءٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا تَصْنَعُ بِإِزَارِكَ إِنْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَبِسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ مَجْلِسُهُ قَامَ فَرَآهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَعَاهُ أَوْ دُعِيَ لَهُ فَقَالَ لَهُ مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ فَقَالَ مَعِي سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا لِسُوَرٍ يُعَدِّدُهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْلَكْنَاكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۶].

---

١) واخرجه البخاري ايضا في كتاب الادب، باب مالا يستحى من التفقه في الدين، رقم الحديث: ۶۱۲۳، والنسائي في كتاب النكاح، باب عرض المرأة على من ترضى، رقم الحديث: ۵۳۶۱، ۵۳۶۲، وابن ماجه في كتاب النكاح، باب التي وهبت نفسها للنبي صلى الله عليه وسلم رقم الحديث: (۲۰۰۱).

دامام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه يوښځه خپل ځان لره يو نيك سړى ته پيش كړى نو په سنتوكښې ددې اصل موجود دې.
علامه ابن منير مالكى رحمه الله فرمائى چه دا دامام بخارى رحمه الله په لطائفوكښې ده چه هغوى حديث باب كښې دواهبې ددې قصې نه عجيبه مسئله مستنبط كړې چه بيشكه دا واقعه سره خاص وه ، خوددې نه دا راوزى كه يو ښځه خپل ځان لره يو نيك سړى ته پيش كړى نو په سنت كښې ددې اصل موجود دې .(۱)

قوله: حدثنا علي بن عبدالله...: ثابت بنانى فرمائى چه څه حضرت انس سره اوم ،د حضرت انس لور بى بى هم دوى سره وه ، حضرت انس رضى الله عنه اوفرمائيل چه دحضور ﷺ په خدمت كښې يو ښځه حاضره شوه او خپل نفس ئې حضرت نبى كريم ﷺ ته پيش كړو او وې وئيل يارسول الله ﷺ آيا تاسوته ځما ضرورت شته دې ؟نو دحضرت انس رضى الله عنه لور بى بى اوفرمائيل چه څومره بې حياء ښځه وه، هائې بې شرمى!، نوحضرت انس رضى الله عنه اوفرمائيل چه هغه ښځه ستانه بهتره وه ځكه چه دهغې حضرت نبى كريم ﷺ سره رغبت وو نوددې وجې خوئې حضرت نبى كريم ﷺ ته خپل ځان پيش كړو.

قوله: مرحوم: دامرحوم بن عبدالعزيز بن مهربان دې ، دبصرې اوسيدونكې دې ، ثقه دې ، په كال ۱۸۷ هجرئى كښې ددوى وفات اوشو ، په صحيح بخارى كښې ددوى صرف يو حديث دې ،دا حديث امام بخارى رحمه الله مخكښې په كتاب الادب كښې هم ذكر كړې دې (۲)

قوله: وعنده ابنة انس: دحضرت انس رضى الله عنه دهغه لور بى بى نوم معلوم نشو، حافظ اوعينى ليكلي دى چه شائد ددې نوم امينة وو. (۳)

قوله: واسوأتاه: د«سوأة» معنى بې حيائى او خراب كار هم رازى ، او شرمګاه ته هم «سوأة» وائى ، په دې ځائې كښې ددې رومبۍ معنى مراد ده ، ددې په آخر كښې الف ندبه دې او هاء سكته ده يعنى هائې بې شرمى!.
تنبيه : حضرت انس رضى الله عنه په دې حديث كښې بيان شوې واقعې باره كښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دا دحضرت سهل بن سعد بيان شوې واقعې نه مختلف ده ، دا دوه مختلفې واقعې دى. (۴)

۳۴=بَاب عَرْضِ الْإِنْسَانِ ابْنَتَهُ أَوْ أُخْتَهُ عَلَى أَهْلِ الْخَيْرِ

[۴۸۳۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا ابْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ اخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ انَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا

---

۱) فتح البارى: ۲۱۸/۹).
۲) اوګورئ عمده القارى: ۱۱۳/۲۰).
۳) فتح البارى: ۲۱۸/۹ ، وعمده البارى: ۱۱۳/۲۰).
٤) فتح البارى: ۲۱۸/۹).

يُحَدِّثُ اَنَّ عُمَرَبْنَ الْخَطَّابِ حِيْنَ تَاَيَّمَتْ حَفْصَةُ بِنْتُ عُمَرَ مِنْ خُنَيْسِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَكَانَ مِنْ اَصْحَابِ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتُوُفِّيَ بِالْمَدِيْنَةِ فَقَالَ عُمَرُبْنُ الْخَطَّابِ اَتَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَفْصَةَ فَقَالَ سَاَنْظُرُ فِي اَمْرِي فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ ثُمَّ لَقِيَنِيْ فَقَالَ قَدْ بَدَالِيْ اَنْ لَا اَتَزَوَّجَ يَوْمِيْ هٰذَا قَالَ عُمَرُ فَلَقِيْتُ اَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيْقَ فَقُلْتُ اِنْ شِئْتَ زَوَّجْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ فَصَمَتَ اَبُوْبَكْرٍ فَلَمْ يَرْجِعْ اِلَيَّ شَيْئًا وَكُنْتُ اَوْجَدَ عَلَيْهِ مِنِّيْ عَلٰى عُثْمَانَ فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ ثُمَّ خَطَبَهَا رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاَنْكَحْتُهَا اِيَّاهُ فَلَقِيَنِيْ اَبُوْبَكْرٍ فَقَالَ لَعَلَّكَ وَجَدْتَ عَلَيَّ حِيْنَ عَرَضْتَ عَلَيَّ حَفْصَةَ فَلَمْ اَرْجِعْ اِلَيْكَ شَيْئًا قَالَ عُمَرُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ اَبُوْبَكْرٍ فَاِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِيْ اَنْ اَرْجِعَ اِلَيْكَ فِيْمَا عَرَضْتَ عَلَيَّ اِلَّا اَنِّيْ كُنْتُ عَلِمْتُ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ ذَكَرَهَا فَلَمْ اَكُنْ لِاُفْشِيَ سِرَّ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ تَرَكَهَا رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبِلْتُهَا [ر: ۳۷۸۳].

[۴۸۳۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيْدَ بْنِ اَبِيْ حَبِيْبٍ عَنْ عِرَاكِ بْنِ مَالِكٍ اَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ اَبِيْ سَلَمَةَ اَخْبَرَتْهُ اَنَّ اُمَّ حَبِيْبَةَ قَالَتْ لِرَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّا قَدْ تَحَدَّثْنَا اَنَّكَ نَاكِحٌ دُرَّةَ بِنْتَ اَبِيْ سَلَمَةَ فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَعَلٰى اُمِّ سَلَمَةَ لَوْ لَمْ اَنْكِحْ اُمَّ سَلَمَةَ مَا حَلَّتْ لِيْ اِنَّ اَبَاهَا اَخِيْ مِنَ الرَّضَاعَةِ [ر: ۴۸۱۳].

که يوځوك خپله لور يا خور د چا په مخكښې پيش كړى دنكاح دپاره نو په دې كښې هيڅ باك نشته دې . او دابه دحيا خلاف نه ګڼړلې كيږى.

دباب لاندې چه كوم دوه حديثونه بيان شوى دى ، په هغې باندې كلام تيرشوې دې ، ړومبې حديث په كتاب المغازى كښې تير شوې دې ، او دويم حديث په ماقبل ((باب وان تجمعوا بين الاختين)) لاندې تير شوې دې ، په هغه ځائې كښې الفاظ دا وو ((قالت ام حبيبه يا رسول الله ﷺ، انكح اختى))خپله خورحضرت ام حبيبه رضي الله عنها دنكاح دپاره پييش كړه ،چه ددې نه ترجمة الباب ((عرض الانسان اخته)) ثابت شو.

۳۵=بَاب قَوْلِ اللّٰهِ جَلَّ وَعَزَّ

﴿ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا عَرَّضْتُمْ بِهٖ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَآءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ ؕ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُوْنَهُنَّ وَلٰكِنْ لَّا تُوَاعِدُوْهُنَّ سِرًّا اِلَّآ اَنْ تَقُوْلُوْا قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ۬ؕ وَلَا تَعْزِمُوْا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتٰبُ اَجَلَهٗ ؕ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوْهُ ۚ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴾ (البقرة: ۲۳۵)

اَوْ اَكْنَنْتُمْ اَضْمَرْتُمْ وَكُلُّ شَيْءٍ صُنْتَهُ وَاَضْمَرْتَهُ فَهُوَ مَكْنُوْنٌ

وَقَالَ لِيْ طَلْقٌ حَدَّثَنَا زَائِدَةُ عَنْ مَنْصُوْرٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِيْمَا عَرَّضْتُمْ بِهٖ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ يَقُوْلُ اِنِّيْ اُرِيْدُ التَّزْوِيْجَ وَلَوَدِدْتُ اَنَّهُ تَيَسَّرَ لِيْ امْرَاَةٌ صَالِحَةٌ وَقَالَ الْقَاسِمُ يَقُوْلُ اِنَّكِ

عَلَىٰ كَرِيمَةٌ وَانِّي فِيكِ لَرَاغِبٌ وَانَّ اللّٰهَ لَسَائِقٌ اِلَيْكِ خَيْرًا اَوْ نَحْوَهٰذَا
وَقَالَ عَطَاءٌ يُعَرِّضُ وَلَا يَبُوحُ يَقُولُ انَّ لِي حَاجَةً وَابْشِرِي وَانْتِ بِحَمْدِ اللّٰهِ نَافِقَةٌ وَتَقُولُ هِيَ قَدْ اَسْمَعُ مَا تَقُولُ وَلَا تَعِدُ شَيْئًا وَلَا يُوَاعِدُ وَلِيُّهَا بِغَيْرِ عِلْمِهَا وَاِنْ وَاعَدَتْ رَجُلًا فِي عِدَّتِهَا ثُمَّ نَكَحَهَا بَعْدُ لَمْ يُفَرَّقْ بَيْنَهُمَا
وَقَالَ الْحَسَنُ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا الزِّنَا وَيُذْكَرُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ تَنْقَضِيَ الْعِدَّةُ (۱)

په آيت باب كښې څلور حكمونه بيان شوى دى.

① يو تعريض يعنى داسې كلام چه په هغې كښې دنكاح صراحت خو نه وى ليكن دا معلوم شى چه دنكاح اراده ده .

② دويم حكم دا كنال دې ،چه په زړه زړه كښې دا سوچ اوكړى د عدت تيريدونه پس دې ښځې سره به نكاح كومه ، او هېڅوك دخپل خيال نه نكړل.

د آيت كريمه شروع كښې ددې دواړو حكمونو جواز بيان شوېدې چه په داشان كولو كښې هېڅ باك نشته دې.

③ دريم حكم دې ﴿لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا﴾ يعنى پټ په پټه دوى سره وعده مه كوئى ، د عدت په دوران كښې پټ پټه ښځې سره دنكاح كولو وعده جائز نه ده ، ددې نه منع كړې شوې ده.

④ څلورم حكم دا دې ﴿وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ﴾ يعنى دعدت په موده كښې دعقد نكاح اراده هم ممنوع ده. مخكښې دطلق بن غنام په روايت كښې دتعريض الفاظ نقل كړې شوى دى چه سړې په كومو الفاظو سره دنكاح دپاره به دتعريض تعبير اختيار روى.

قوله: وقال القاسم يقول : انك على كريمة: دا قاسم بن محمد بن ابى بكر صديق رَحِمَهُ اللّٰه دې ، دا تعليق امام مالك رَحِمَهُ اللّٰه موصولاً نقل كړې دې . (۲)

قوله: وقال عطاء يعرض ولا يبوح: عطاء بن ابى رباح فرمائى چه صراحت كول درست نه دى ، تعريض به كوى، لكه وائى به چه «ان لى حاجة وانت بحمد الله نافقة» يعنى ماته ضرورت دې او تاسو الحمد لله چليدونكې ئې .دنافقه معنى «رائجة» ده يعنى چليدونكې چه كهوټه نه وى.

دعطاء بن ابى رباح تعليق دې ،امام عبدالرزاق موصولاً نقل كړې دې (۳)

---

۱) (ولاجناح.....) وتتمتها: {وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِي اَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا اِلَّا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتٰبُ اَجَلَهُ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ} البقرة ۲۳۵ (وقوله معروفا) عرف جوازه فى الشرع وهو التعريض (عقدة النكاح) عقده (فاحذروه) ان يعاقبكم اذا عقدتم العقد قبل انتها العدة).

۲) فتح البارى: ۲۲۳/۹).

۳) فتح البارى: ۱۲٤/۹).

قوله: وقال الحسن لاتواعدهن سرا الزنا: حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه آیت کریمه کښې «سرا» نه مراد زنا ده . یعنی دې سره دزنا وعده مه کوئی ، علامه عینی رحمه الله فرمائی چه په دې تفسیر کښې تامل دې، ځکه چه دزما وعده نه سرا صحیح ده اونه جهراً صحیح ده ،نولیکي چه «ولکن فیه تامل لان الزنا لایجوز المواعدة به سرا ولا جهرا» (۱)

دآیت کریمه سیاق وسباق هم په دې باندې دلالت نه کوی ، واضح مطلب هم هغه دې چه کوم جمهورو اختیار کړې دې چه تاسو سرا هغې سره دنکاح وعده مه کوئی.

حضرت حسن بصری رحمه الله دا تعلیق لره عبدن حمید موصولاً نقل کړې دې.(۲)

په آخر کښې دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما تعلیق لره طبری موصولاً نقل کړې دې (۳)

۳۶=بَاب النَّظَرِ إِلَى الْمَرْأَةِ قَبْلَ التَّزْوِيجِ

[۴۸۳۲] حَدَّثَنَا مسدد: حدثنا حماد بن زيد، عَنْ هِشَامٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (رايتك فِي الْمَنَامِ يجيء بك الملك من سَرَقَةٍ حَرِيرٍ فقال لي هَذِهِ امْرَأَتُكَ فَكَشَفْتُ عن وجهك الثوب فاذا هي انت فقلت ان يَكُنْ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ يُمْضِهِ [ر: ۳۶۸۲]

[۴۸۳۳] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ أَهَبُ لَكَ نَفْسِي قَالَ فَنَظَرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَأْطَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ فَلَمَّا رَأَتْ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا فَقَالَ وَهَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ اذْهَبْ إِلَى أَهْلِكَ فَانْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا إِزَارِي قَالَ سَهْلٌ مَا لَهُ رِدَاءٌ فَلَهَا نِصْفُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَصْنَعُ بِإِزَارِكَ إِنْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَبِسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ مَجْلِسُهُ قَامَ فَرَآهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُوَلِّيًا فَأَمَرَ بِهِ فَدُعِيَ فَلَمَّا جَاءَ قَالَ مَاذَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِي سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا عَدَّدَهَا فَقَالَ تَقْرَؤُهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ اذْهَبْ فَقَدْ مَلَّكْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۶]

---

۱) عمده القاري: ۱۱۸/۲۰).

۲) فتح الباري: ۲۲۴/۹، عمده القاري: ۱۱۸/۲۰).

۳) فتح الباري:۲۲۵/۹)

دنکاح نه مخکښې ښځه کتلې شی که نه ؟ اسماعیل بن علیه او یونس بن عبید اجازت نه ورکوی. (۱)

جمهورعالمان فرمائی چه په کتلو کښې څه حرج نشته دې ، بلکه علامه موفق الدین خو په دې باندې اجماع کړې ده ، شائد چه هغوی ددې دوؤ حضراتو انکار لره یا اهمیت نه دې ورکړې یا ده ته د هغوی دانکار علم نه دې شوې ، په دې وجه په جواز باندې اجماع نقل کوی. (۲)

امام بخاری رحمه الله په دې مسئله کښې دجمهورو سره دې ، په دې مسئله کښې صحیح ترین روایت هغه دې کوم چه امام مسلم رحمه الله په صحیح مسلم کښې نقل کړې دې ،«قال رجل : انه تزوج مراة من الانصار فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم أنظرت الیها ، قال: لا ، قال ، فاذهب فانظر الیها فان فی أعین الانصار شیئا»(۳)

حضرت مغیره بن شعبه رضی الله عنه نه هم اصحاب سنن روایت کړې دې چه هغوی یو ښځې ته پیغام اولیږلو دنکاح دپاره نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دهغه نه تپوس اوکړو چه «انظر الیها فانه أحری ان یودم بینکما». (۴)

چه کوم حضرات اجازت نه ورکوی هغوی، دامام ترمذی ددې روایت نه داستدلال کوی چه په هغې کښې دی چه «یاعلی لاتتبع النظرة النظر، فان لك الاولی، ولیست لك الاخرة» (۵)

خوددې جواب ظاهر دې چه دا خو دهغه نظر متعلق دی چه دنکاح د ارادې نه بغیر وی.(۶)

د مخطوبه څومره حصې لره کتلې شی ؟ : دښځې د نکاح نه مخکښې دکتلو اجازت خودې لیکن دې کښې اختلاف دې چه ددې څومره حصه کتلې شی ؟

په دې باندې دجمهورو اتفاق دې چه وجه و کفین کتلې شی . (۷)

امام اوزاعی رحمه الله فرمائی چه دشرمګاه نه علاوه چه کومه حصه کتل غواړی نو کتلې شی.(۸)

د کتلو دپاره داجازت مسئله : علامه بن حزم او دواود ظاهری فرمائی چه دبدن هره حصه کتلې شی. (۹)

---

۱) عمده القاری: ۱۱۹/۲۰).

۲) المغنی لابن قدامه کتاب النکاح . احکام النظر الی المراه: ۷۳/۷).

۳) فتح الباری: ۲۲۶/۹).

٤) فتح الباری: ۲۲۶/۹ ، عمده القاری: ۱۱۹/۲۰) .

۵) سنن ابی داود ،کتاب النکاح ،باب مویومر به من غض البصر ،۲٤۶/۲: رقم الحدیث ۲۱٤۹ ، وسنن الترمذی ، کتاب الادب باب ماجاء فی نظر الفجارة:۱۰۱/۵ ، رقم الحدیث :۲۷۷۷).

۶) عمده القاری: ۱۱۹/۲۰).

۷) فتح الباری: ۲۳۷/۹ ، والمغنی لابن قدامه:۷۳/۷).

۸) فتح الباری:۲۲۷/۹).

۹) فتح الباری: ۲۲۷/۹ ، وشرح مسلم للنووی :٤۶/۱ ، عمده القاری: ۱۱۹/۲۰).

دښځې کتلو دپاره به دهغې نه اجازت غوښتلې شي یا به ددې د اجازت نه بغیرهم کتلې شي؟
جهمور عالمان فرمائي چه دښځې د اجازت نه بغیر کتلې شي ، (۱)
دامام ابو حنیفه رحمه الله مسلك دادې چه نکاح به بعبارة النساء ولی نه بغیر منعقد کیږي په دې شرط چه ښځه آزاده او عاقله اوبالغه وي ، البته ولی کیدل مستحب دی (حضرت امام بخاري رحمه الله)
البته چه کوم روایت هغوی مخکښې پیش کړې دې د هغې نه معلومیږي چه څهره کتلې شي ځکه چه په دې کښې «فکشفت عن وجهك الثوب» الفاظ واردي شوی دی ، او دواهبه چه کوم روایت هغوی ذکر کړې دې دهغې نه معلومیږي چه د پورته نه لاندې پورې کتلې شي.
حضرت عائشه رضي الله عنها په استدلال باندې اشکال کیږي چه حضرت جبریل علیه السلام حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته دحضرت عائشه رضي الله عنها تصویر خودلې وو ، لکه څنگه چه د ترمذی روایت کښې نه معلومیږي نو دتصویر کتلو سره نفس ښځې باندې دکتلو استدلال څنگه صحیح کیدې شي ، اوکه دا تصویر تسلیم نه کړې شي نو بیا هم دې لره زیات نه زیات شبیه اومثال وئیلې شي ، بیا دویمه خبره داده چه هغه خو په هغه وخت کښې وړه ماشومه وه ، او ظاهر دی چه د «لاعورة للصبیة» ددې نه بالغې طرفته کتلو باندې استدلال کولو کښې بهرحال سقم دې ، لهذا دا به وئیلې کیږي چه دا روایت صرف استیناس دپاره نقل شویدې دې ، استدلال دپاره نه دې.(۲)

۳۷=بَابُ مَنْ قَالَ لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيٍّ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى

فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ [البقرة: ۲۳۲] فَدَخَلَ فِيهِ الثَّيِّبُ وَكَذَلِكَ الْبِكْرُ وَقَالَ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا (البقرة: ۲۲۱).
وَقَالَ وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ (النور: ۳۲).

امام بخاري رحمه الله په دې ترجمة الباب کښې هغه مشهوره مسئله بیان کړې ده چه نکاح بغیر دولي نه کیدې شي که نه ؟ یا فقهي اصطلاح کښې عبارت نساء سره نکاح منعقد کیږي یا نه چه ښځه دولي د اجازت نه بغیر خپله اوکړي نو هغه نکاح به منعقد وي اوکه نه؟
دجمهور علماء کرام او آئمه ثلاثه په نیز دولي داجازت. و عبارت نه بغیر نکاح نه منعقد کیږي اونه عبارت نکاح سره نکاح منعقد کیږي ، دانعقاد نکاح دپاره دولي داجازت وتعبیر ضروري دې ، که ښځه صغیره وي اوکه کبیره یا باکره یا ثیبه. (۳) البته امام احمد بن حنبیل رحمه الله نه یو روایت کښې صرف داجازت شرط منقول دې ، که ولی ورته اجازت ورکړونو نکاح

---

۱) فتح الباري: ۲۲۷/۹).
(۵) دامام مالك رحمه الله یو روایت دې چه دهغې د کتلو دپاره اجازت شرط دې ، اجازت نه بغیر نشی کتلې . (فتح الباري: ۲۲۷/۹ ، عمده القاري: ۱۱۹/۲۰).
۲) فتح الباري: ۲۲۷/۹ ، عمده القاريّ: ۱۱۰/۲۰).
۳) فتح الباري: ۲۳۴/۹، وبدایۀ ا لمتجهد: ۷/۲ ، والمجموعه المهذب: ۳۰۲/۱۵ ، والمحلی : ۴۵۱/۹).

به منعقد وی ، اګر چه تعبير دده نه وی ،دابوثور هم دا مسلك دې . (۱)

دامام ابوحنيفه رحمه الله ظاهرالرواية هم دا دې ، ددوی نه بل روايت حسن بن زياد دا نقل كړې دې اګر كه كفو كښې نكاح كوی نو منعقد به وی اوكه غيركفو وی نو درست به نه وی ، فتوی په دې روايت باندې ده . (۲)

امام ابويوسف رحمه الله نه ددې مسئلې باره كښې درې روايتونه منقول دی ، رومبی روايت جمهورو مطابق يعنی مطلق عدم جواز ، بيا هغوی دامام ابوحنيفه رحمه الله دويم روايت طرفته رجوع كړې ده يعنی جواز فی الكفووعدم جواز فی غير الكفو او آخر كښې هغوی دامام صاحب رومبی روايتچه ظاهرالرواية دې دې طرفته رجوع كړې ده يعنی مطلقاً جواز(۳)

دشمس الائمه سرخی هم داتحقيق دې ، ليكن امام طحاوی او ابوالحسن نقل كړې دې چه دقاضی ابو يوسف قول آخير هم‌دادې‌چه نكاح بعبارة النساء بلاولی نه منعقد كيږی چه كوم دجمهورو عالمانو مسلك دې . (۴)

دامام محمد رحمه الله په دې مسئله كښې دوه روايتونه دی.

① رومبې روايت دادې چه " نكاح بعبارة النساء "دولی په اجازت باندې موقوف ده كه هغه كفو كښې وی اوكه غير كفو كښې .

②او په دويم روايت كښې هم ددوی هغه مسلك نقل كړې شوې دې چه كوم امام ابوحنيفه رحمه الله په‌رومبی روايت كښې دې يعنی مطلقًا جواز. (۵)

خلاصه دكلام داده چه بغير ولی نه نكاح بعبارة النساء منعقد كيږی‌كه كفو كښې وی اوكه غير كفو كښې وی، هم دا دامام ابوحنيفه رحمه الله ظاهرالرواية دې، او امام ابويوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله نه هم دې روايت طرفته ته رجوع منقول ده.

چه كوم خلق په نكاح كښې داشتراط ولی قائل دی چه دقرآن پاك آيات او احاديث نه استدلال كوی.

① ددوی مستدل دحضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه حديث «لا نكاح الا بولی» دې ، دا حديث چونكه‌امام بخاری رحمه الله په شرط باندې نه دې ددې وجې هغوی ددې تخريج نه دې كړې او دا ئې د ترجمة الباب په طور ذكر كړو ،دا حديث امام ترمذی رحمه الله ، ابن حبان رحمه الله او حاكم رحمه الله نقل كړې دې . (۶)

---

۱) اوګورئ المغنی لابن قدامه : ۲۳/۷ ، كتاب ا لنكاح وفتح الباری: ۲۵۳/۹).

۲) تبيين الحقائق: ۱۱۷/۲ ، بابّ الاولياء ولاكفاء).

۳) فتح التقدير ۱۵۷/۳، باب الاولياء والاكفاء والمبسوط للسرخی:۱۰/۵ ، باب النكاح بغير ولی).

٤) فتح التقدير: ۱۵۷/۳ باب الاولياء والاكفاء).

۵) فتح التقدير:۱۵۷/۳).

۶) الحديث اخرجه الترمذی فی سننه :۲۰۸/۱ ، كتاب النكاح ،باب ماجاء لانكاح الا بولی، وابوداود فی سننه :۲۸٤/۱ باب فی الولی ، وابن ماجه فی سننه :۱۳۵، باب لانكاح الا بولی ، والحاكم فی المستدرك :۱۶۹/۲، كتاب النكاح).

اودجمهورو په مذهب باندې صريح دى چه ولى نه بغير نكاح نه كيږى.
حنفيه ددې حديث مختلف جوابات وركړى دى.
يو جواب داوركړې شوې دې چه په دې حديث كښې رفعًا دوقفًا اضطراب دې،چنانچه امام ترمذى رحمه الله فرمائى چه((وحديث ابى موسى فيه اختلاف))، (١) او ملا على قارى رحمه الله فرمائى چه ((فانه ضعيف مضطرب فى اسناده وفى صله وانقطاعه وارساله)) (٢)
ليكن دامام ترمذى رحمه الله كلام نه معلوميږى چه هغوى رفع ته ترجيح وركړې ده،اودا ئې په مختلفو طريقود اسرائيل بن يونس په طريقه باندې راجح ګنړلې دى چه مرفوع دې ،(٣)او هم دا خبره درست معلوميږى . امام موفق فرمائى چه مروزى دامام احمد بن حنبل رحمه الله اويحيى بن معين رحمه الله نه ((لا نكاح الا بولى))والا حديث متعلق سوال اوكړو نوهغوى اوفرمائيل چه دا صحيح دې. (٤)
نورو حضرات محدثينو هم ددې حديث تصحيح كړې ده ، ددې وجې دې لحاظ سره ددې حديث بالكليه رد نشى كولې.
بعض حضرات دا جواب وركړې دې چه ((لانكاح الا بولى))والا روايت كښې((لا)) دنفى كمال دپاره ده او مطلب دادې چه بغير دولى نه نكاح كيږى ليكن كمال هله رازى چه كله ولى هم شريك وى. (٥)
② دجمهورو دويم استدلال دحضرت عائشه رضي الله عنها روايت دې چه په هغې كښې حضرت نبى كريم ﷺ نه ارشاد نقل كړې شوې دې چه ((أيما امرأة نكحت بغير أذن وليها فنكاحها باطل ، باطل، باطل)) امام ترمذى ، ابو داود ،ابن جاردو، دارقطنى اوامام احمد ددې حديث تخريج كړې دې اوامام حاكم دې ته صحيح وئيلى دى. (٦)
دحضرات حنفيه د طرفنه ددې حديث متعلق وئيلې شوى دى چه دا حديث ضعيف دې . ځكه چه اسماعيل بن ابراهيم بن عليه د ابن جريج نه قول نقل كړې دې چه ما ددې حديث متعلق دزهرى نه سوال اوكړو نوهغوى ددې حديث نه انكاراوكړو. (٧) هغوى ته اووئيلې شو

---

١) سنن ترمذى: ٢٠٨/١ ، باب ماجاء لا نكاح الا بولى.).
٢) مرقاه المفاتيح :٢٠٧/٧ ، باب الولى فى النكاح واستيذان المراه).
٣) سنن ترمذى: ٢٠٩/١).
٤) المغنى لابن قدامه ، كتاب النكاح فصل لا نكاح الا بولى:٦/٧).
٥) فتح التقدير:١٦١/٣).
٦) الحديث ا خرجه الترمذى فى كتاب النكاح ،باب ماجاء لا نكاح الا بولى:٢٠٨/١ ، واخرجه ابوداود فى كتاب النكاح ،باب الولى:٢٢٩/٢ ، رقم الحديث: ٢٠٨٣ ، واخرجه الدارقطنى فى كتاب النكاح :٢٢١/٣ ، والحاكم فى المستدرك ، كتاب النكاح : ١٦٨/٢ ، وهو حديث صحيح ، صححه ابوعوانه وابن خزيمه ، وابن حبان والحاكم وغيرهم (وانظر التعليق على جامع الاصول لعبد القادر الارناووط:٤٥٧/١١ ، كتاب النكاح).
٧) سنن ترمذى: ٢٠٩/٢، باب لانكاح الابولى).

چه دا حديث سليمان بن موسى ستاسو نه نقل کوی نو وې فرمائيل چه سليمان بن موسى بيشکه ثقه دې ليکن خما خيال دې چه هغه ته ددې حديث په نقل کولوکښې وهم شوې دې ، څه ددې حديث نه واقف نه يم . (۱)

ابن عدى رحمه الله ، امام طحاوى رحمه الله اوامام احمد رحمه الله دانقل کړى دى ليکن يحيى بن معين رحمه الله ، ابن حبان رحمه الله او حاکم رحمه الله وغيره علماء محققينو دا تعليل رد کړې دې ،هغوى وائى چه په دې حديث باندې دا اعتراض صرف داسماعيل بن ابراهيم بن عليه رحمه الله نقل کوى اود اسماعيل بن ابراهيم رحمه الله سماع د ابن جريج رحمه الله نه درست نه ده ، (۲) امام ترمذى رحمه الله دې حديث ته حسن وئيلى دى ،(۳)

ابوعوانه رحمه الله، ابن حزيمه رحمه الله، ابن حبان رحمه الله ، حاکم رحمه الله او ابن خزم ظاهرى رحمه الله ددې تصحيح کړې ده. (۴) ددې وجې دا درست نه معلوميږى چه دې ضعيف اوګڼړلې شى او نظرانداز کړې شى.

بعض حضرات «فنكاحها باطل» مطلب دا وائى چه داسې نکاح فائده منده نه وى ، او «باطل» غير مفيد معنى کښې استعماليږى ، دقران پاك آيت ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا﴾ کښې «باطل» هم په دې معنى کښې مستعمل دې يا باطل بمعنى ناپائيدار او فانى دې يعنى داسې نکاح پائيداره نه وى ، دلبيد شعر «الا كل شئ ما خلا الله باطل» باطل ناپائيدار اوزائل په معنى کښې دې. (۵)

اوبعض حضراتو د مذکوره دواړو روايتونوجواب ورکړې دې چه په دې صورت کښې محمول دى کله چه ښځه غير کفو کښې نکاح اوکړى او دحسن بن زياد روايت کښې امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز هم په دې صورت کښې نکاح باطل ده او دحنفيه په نيز هم دا روايت راجح او مفتى به دې(۶) قاضى خان همدې روايت ته اصح وئيلى دى(۷) شمس الائمه سرخسى فرمائى چه «هذا اقرب الى الاحتياط» (۸) محقق ابن همام فرمائى چه «اختيرت للفتوى»(۹) ددې حديث راويه حضرت عائشه رضي الله عنها پخپله دنکاح بغير د اذن ولى نه دجواز قائله ده، (۱۰) ددې وجې په دې کښې مذکوره تاويل کول ضرورى دى ، بيا داحديث پخپله دامام

---

۱) اوګورئ فتح التقدير:۱۶۱/۳ ، وشرح معانى الاثار للطحاوى:۶/۲ ، والکامل لابن عدى :۲۶/۳ ، ترجمه سليمان بن موسى).

۲) اوګورئ سنن ترمذى: ۲۰۹/۲).

۳) سنن ترمذى: ۲۰۹/۲).

٤) التعليق المغنى على سنن الدار قطنى ، کتاب النکاح :۲۲۱/۳، والتعليق على جامع الاصول:۴۵۷/۱۱ ، والمستدرک للحاکم:۱۶۸/۲).

۵) اوګورئ مجمع بحار الانوار:۱۸٤/۱).

۶) لکه څنګه چه ماقبل تيرشو).

۹) فتح التقدير: ۱۵۷/۳).

۱۰) شرح معانى الاثار للطحاوى: ۶/۲ ، وتعليقات لامع الدارى: ۲۹۹/۹).

شافعي رحمه الله هم خلاف دي ځکه چه ددې حديث منطوق خودادې چه بغير ولى د اجازت نه دښځې نكاح باطله ده اوددې مفهوم مخالف راوزى ، كه دولى اجازت وى نونكاح كولى شى حالانكه دشوافع په نيز كه ولى اجازت هم وركړى نوبيا هم بعبارة النساء نكاح منعقد نه كيږى ، تركومې پورې چه د ولى تعبير شامل نه وى. (١)

دلائل د احنافو: حضرات حنفيه اول دخپل مسلك دثبوت دپاره دقران پاك دهغه آيتونونه استدلال كول چه په هغې كښې دنكاح نسبت ښځې طرفته شوې دې .

يو آيت كريم كښې دى چه «**واذا طلقتم النساء فبلغن اجلهن فلا تعضلوهن ان ينكحن ازواجهن**»، حضرات حنفيه ددې آيت كريمه نه دوه طريقو باندې استدلال كوى،يو دا چه په دې كښې اولياء د عضل نه منع كړې شوى دى ، هغوى ته اووئيلې شو چه هغوى دې ښځې دنكاح كولو نه منع كړى. دويمه خبره داده چه«**ان ينكحن**»كښې دنكاح نسبت ښځو طرفته شويدې ، چه ددې نه معلوميږى چه دښځو په عبارت سره هم نكاح منعقد كيديشى، رومبې استدلال عبارة النص نه او دويم استدلال اشارة ا لنص نه دې . (٢)

دامام بخارى رحمه الله مذهب چونكه په دې مسئله كښې د شوافع او دجمهورومطابق دې ، ددې وجې هغوى ددې آيت كريمه نه په خپل مذهب باندې استدلال كړيدې .ځكه چه په آيت كښې خطاب اولياء ته دې چه ددې نه معلوميږى چه دنكاح كولوحق صرف اولياء ته حاصل دې. په «**فلا تعضلوهن**» كښې نهى په هغه وخت كښې صحيح كيديشى چه كله اولياء ته دنكاح نه په منع كولو كښې قدرت حاصل وى. كه نكاح بعبارة ا لنساء لره تسليم كړې شى نو په دې صورت كښې به نهى بې قاعده شى ځكه چه په كوم څيز باندې اولياء ته قدرت حاصل نه دې نو دهغې نه منع كړې شوې ده ، «**منع بلا فائده**»په زمره كښې رازى. (٣)

د دې آيت كښې شان نزول كښې حضرت معقل بن يسار چه كومه واقعه نقل كړې شوې ده دهغې نه بظاهر دامام بخارى رحمه الله د نقطه نظر تائيد كيږى چه په دې كښې ولى دښځې د مرضۍ باوجود دې دنكاح اجازت نه وركوى ،نو الله ﷻ فرمائى چه «**فلا تعضلوهن ان ينكحن ازواجهن**».

امام ترمذى رحمه الله فرمائى چه داحديث په دې خبره باندې دلالت كوى چه بغير ولى نه نكاح نشى كيدلې .ځكه چه دحضرت معقل بن يسار خور ثيبه وه ، كه هغې ته اختيار وې نو هغې به خپله نكاح په خپله كړې وې ليكن ددې باوجود هغوې اونه كړه ، معلوم شو چه

---

١) مرقاه المفاتيح :٢٠٧/٦ ، كتاب النكاح باب لانكاح الا بولى).
٢) اوګورئ احكام القران للجصاص: ٤٠٠/١ ، سوره البقره).
٣) ارشادالسارى: ٤٠٧/١١ ، وفتح التقدير:٢٣٤/٩ ، المبسوط للسرخى:١١/٥ ، باب النكاح بغيرولى).

اختیار ولی ته دې . (۱) ابن جریر طبری، قاضی ابن عربی ا و حافظ ابن تیمیه ﷺ هم ددې روایت نه اشتراط ولی باندې استدلال کړې دې. (۲)
لیکن حقیقت دادې چه مذکوره آیت وروایت نه اشتراط ولی باندې ثبوت مشکل دې ، ځکه حضرت معقل بن یسار خپل خور دنکاح نه منع کولوسره دا نه لازمیږی چه هغوی دشرعی حق په وجه منع کړې وه ، بلکه عامه معاشره کښې ولی ته ددخل اندازئ او دباؤ اختیار وی، حضرت معقل هم ددې اختیارپیش نظر خپل خور منع کړې وه،اوعام طور سره داسې صورتونوکښې باوجود ددې نه ښځې ته حق حاصل وی چه د ولی دمداخلت په وجه هغه په خپل حق باندې عمل اونکړې شی ، آیت کریمه کښې هم ددې معاشرتی دباؤ اچولو اودخل ا ندازئی کولونه منع کړې شویدې ، لهذا ددې نه ولی دپاره داختیارنکاح شرعی ثبوت باندې استدلال کول محل نظر دی.(۳)
داخودښځې خبره ده ،خوئې خوان شی ، او هغه ته ډیرو کارونودکولو اختیار وی ، لیکن د خپل پلارویرې دوجې هغه ډیر کارونه نشی کولې ، ددې مطلب دانه دې چه دهغه اختیار هم نشته دې.
بهر حال دمذکوره آیت کریمه نه حضرات جنفیه هم استدلال کوی. او جمهور هم. دحنفیه دویم استدلال دقرآن پاك آیت دې.((فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ)) په دې کښې وئیلې شوی دی چه ښځې د عدت تیریدو نه پس دنکاح په معامله کښې خودمختاره دی. که یو کار په معروفه طریقې سره کوی نو په دې کښې هیڅ باك نشته دې ((فعلن فی انفسهن)) الفاظ صفا وائی چه نکاح دښځې فعل دې ، اوددې تعبیر سره نکاح منعقد کیږی. (۴)
دحنفیه دریم استدلال دقرآن پاك آیت نه دې . ﴿فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِن بَعْدُ حَتَّىٰ تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۗ﴾ په دې کښې د نکاح نسبت ښځې طرفته شوې دې ،چه دې د اشارة النص طور سره معلومیږی چه عبارة النساء سره نکاح منعقد کیږی.
دحنفیه څلورم استدلال دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما مشهور روایت دې چه په هغې کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه ((الایم احق بنفسها من ولیها والبکر تستاذن فی نفسها واذنها صماتها))(۵)
امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه په دې حدیث کښې په حقیقت کښې ولی ته هدایت شوې دې چه

---

۱)) اوګورئ سنن الترمذی ، کتاب التفسیر، سوره ا لبقره: ۱۲۷/۲).
۲) اوګورئ احکام القران لابن العربی: ۲۰۱/۱ ؛ سوره البقره وجامع ا لبیان فی تفسیر القران للطبری: ۲۹۹/۲_۳۰۰).
۳) اوګورئ ا حکام القران للجصاص: ۴۰۰/۱).
٤) ارشادالساری :۴۰۸/۱۱).
۵) امام مسلم دا حدیث نقل کړې دې کتاب النکاح : ۴۵۵/۱).

هغه دې ثيبه سره مشوره اوکړی او نکاح دې اوکړی ، دا مطلب نه دې چه ښځه دې د ولی داجازت نه بغير نکاح کولې شی. ولی ته د نکاح چه کوم اختيار دې هغه ته هدايت ورکول مقصود دی چه «ايم» دخپل نفس حقدار دې ، ددې وجې دې سره مشوره کول پکار دی.(۱)

لیکن ظاهر دی چه دروايت دا مطلب دالفاظ حديث مطابق نه دې ، په دې ځائې کښې دولی ذکر خو په هغه عنوان سره کړې شوې دې چه ددې په مقابله کښې«ايم» ته خپل حق زيات دې ، که هغه غواړی نو ولی نه بغير نکاح کولې شی ، اوس کتاب طرفته راشی:

امام بخاری رحمه الله دويم آيت ذکر اوفرمائيلو «وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا» په دې کښې خطاب سړو ته دې ، چه ددې نه معلوميږی چه نکاح بعبارة النساء درست نه ده، داشان «وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ» کښې هم خطاب اولياء ته دې.(۲)

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې درې آيتونه اودرې آحاديث پيش کړی دی ، ددې متعلق اجمالی طور دا وئيلې شی چه ددې په معامله دنکاح کښې دولی وقوع و ثبوت واستحباب خو معلوميږی بياهم دولی اشتراط ددې نه نه ثابتيږی. (۳)

[۴۸۳۴] قَالَ يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ ح وحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النِّكَاحَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ كَانَ عَلَى أَرْبَعَةِ أَنْحَاءٍ فَنِكَاحٌ مِنْهَا نِكَاحُ النَّاسِ الْيَوْمَ يَخْطُبُ الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ وَلِيَّتَهُ أَوْ ابْنَتَهُ فَيُصْدِقُهَا ثُمَّ يَنْكِحُهَا وَنِكَاحٌ آخَرُ كَانَ الرَّجُلُ يَقُولُ لِامْرَأَتِهِ إِذَا طَهُرَتْ مِنْ طَمْثِهَا أَرْسِلِي إِلَى فُلَانٍ فَاسْتَبْضِعِي مِنْهُ وَيَعْتَزِلُهَا زَوْجُهَا وَلَا يَمَسُّهَا أَبَدًا حَتَّى يَتَبَيَّنَ حَمْلُهَا مِنْ ذَلِكَ الرَّجُلِ الَّذِي تَسْتَبْضِعُ مِنْهُ فَإِذَا تَبَيَّنَ حَمْلُهَا أَصَابَهَا زَوْجُهَا إِذَا أَحَبَّ وَإِنَّمَا يَفْعَلُ ذَلِكَ رَغْبَةً فِي نَجَابَةِ الْوَلَدِ فَكَانَ هَذَا النِّكَاحُ نِكَاحَ الِاسْتِبْضَاعِ وَنِكَاحٌ آخَرُ يَجْتَمِعُ الرَّهْطُ مَا دُونَ الْعَشَرَةِ فَيَدْخُلُونَ عَلَى الْمَرْأَةِ كُلُّهُمْ يُصِيبُهَا فَإِذَا حَمَلَتْ وَوَضَعَتْ وَمَرَّ عَلَيْهَا لَيَالٍ بَعْدَ أَنْ تَضَعَ حَمْلَهَا أَرْسَلَتْ إِلَيْهِمْ فَلَمْ يَسْتَطِعْ رَجُلٌ مِنْهُمْ أَنْ يَمْتَنِعَ حَتَّى يَجْتَمِعُوا عِنْدَهَا تَقُولُ لَهُمْ قَدْ عَرَفْتُمْ الَّذِي كَانَ مِنْ أَمْرِكُمْ وَقَدْ وَلَدْتُ فَهُوَ ابْنُكَ يَا فُلَانُ تُسَمِّي مَنْ أَحَبَّتْ بِاسْمِهِ فَيَلْحَقُ بِهِ وَلَدُهَا لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَمْتَنِعَ بِهِ الرَّجُلُ وَنِكَاحُ الرَّابِعِ يَجْتَمِعُ النَّاسُ الْكَثِيرُ فَيَدْخُلُونَ عَلَى الْمَرْأَةِ لَا تَمْتَنِعُ مِمَّنْ جَاءَهَا وَهُنَّ الْبَغَايَا كُنَّ يَنْصِبْنَ عَلَى أَبْوَابِهِنَّ رَايَاتٍ تَكُونُ عَلَمًا فَمَنْ أَرَادَهُنَّ دَخَلَ

---

۱) اوګورئ سنن ترمذی: ۲۱۰/۱ ، باب ماجاء فی استيمار البکر والثيب ، کتاب النکاح).

۲) وفی عمده القاری: ۱۲۱/۲۰ ، وجه الاستدلال به ان الله خاطب الاولياء ونها هم عن انکاح المشرکين موليّاتهم مسلمات قلت الايه منسوخه بقوله : والمحصنات من الذين اوتوالکتاب من قبلکم ، والخطاب اعم من ان يکون للاولياء اوغيرهم فلا يتم الاستدلال به)).

۳) الابواب والتراجم: ۶۸/۲).

عَلَيْهِنَّ فَإِذَا حَمَلَتْ إِحْدَاهُنَّ وَوَضَعَتْ حَمْلَهَا جُمِعُوا لَهَا وَدَعَوْا لَهُمُ الْقَافَةَ ثُمَّ أَلْحَقُوا وَلَدَهَا بِالَّذِي يَرَوْنَ فَالْتَاطَ بِهِ وَدُعِيَ ابْنَهُ لَا يَمْتَنِعُ مِنْ ذَلِكَ فَلَمَّا بُعِثَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَقِّ هَدَمَ نِكَاحَ الْجَاهِلِيَّةِ كُلَّهُ إِلَّا نِكَاحَ النَّاسِ الْيَوْمَ

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه د جاهليت په زمانه كښې څلور قسمه نكاح ګانې كيدلې، يو خو دا وه چه كومه نن سبا خلق كوى ، يو سړى به بل سړى ته دده وليه يا دده دلور پيغام اوليږلو اوهغې ته به ئې مهر وركړو او هغه به نې واده كړه (هم ددې جملې مناسب سره امام بخارى رحمه الله داحديث په دې ځائې كښې ذكر فرمائيلې دې چه رجل به رجل ته د نكاح پيغام ليږلو معلوم شوه چه نكاح بعبارة النساء معتبره نه ده چه كوم دامام بخارى مسلك دې).

دنكاح دويمه طريقه داوه چه سړى به خپلې ښځې ته اووئيل چه كله ته د ايام نه پاكه شې نو فلانى سړى لره ورشه اودهغه نه فائده حاصله كړه، بيا به سړى ددې ښځې نه جدا شو اودې لره به نزدې نه ورتلوتر كومې پورې چه به دهغه سړى نه حمل ظاهر نشو ،هر چه به د سړى نه ښكاره ، هر كله چه به حمل ښكاره شو نو ددې خاوند چه كله زړه اوغوښتل نودې لره به تلو ، دا ټول هر څه به ددې وجې كيدلې شو چه بچې دښه نسل نه شى ، دې نكاح ته نكاح استبضاع وائى.

قوله: اذا طهرت من طمثها: د ((طمث)) معنى دحيض راتلو ده ،((وكان الرجل فى ذالك ان يسمع علوقها منه فاستبضعى منه اى اطلبى منه المباضعه ، وهو الجماع ، والمباضعة المجامعة مشتقة من البضع وهو الفرج)) (١)

دنكاح دريم قسم دا وو چه دلسو نه كم سړو يو ډله به جمع شوه او يو ښځې سره به ئې صحبت اوكړو ، هركله چه به ددې ښځې حمل شو اوددې بچې به پيدا شو نو څو ورځې تيريدو نه پس هغې به ټول رابلل او ددې نه به هيڅوا انكار نشو كولې ،هركله چه هغوى دې ښځې سر د جمع شو نوهغې به وئيل چه تاسو ټولو ته خپل حال معلوم دې چه څه وو ، خما بچې پيدا شويدې، ائې فلانيه دا ستا ځوئې دې ته چه څه نوم ددې ايښودل غواړې نو هغه دده نوم كيږده . اوهغه بچې به دهغه شواوهغه ته به انكار كولو مجال نه وو.

څلورم قسم نكاح دا وه چه ډيروسړو به يوښځې سره صحبت اوكړو ، او هغې به خپل طرفته راتلو نه هيڅوك نه منع كول ، په حقيقت كښې دا زناكارې وې ، دوى به دښې په طور په خپلوكورونو باندې بيرغونه نصب كول ، چه چابه غوښتل دې سره به ئې صحبت كولې شو ، هركله چه به ددې حمل شو اوبچې به ئې پيدا شو نو دې به ټول راوغوښتل او دقيافې دپاره به ئې يو قيافه شناس راوغوښتلو ، نو قيافه شناس به بچې ته هغه سړى ته وركړو چه كوم سره به ئې مشابهت لرلو نو هغه سره به بچې هغه ملاوولواو بچې به د هغه سړى ځوئې وئيلې كيدواو هغه سړى به دده انكارنشو كولې.

---

١) فتح البارى: ٢٣١/٩).

بيا هركله چه دحضرت نبى كريم ﷺ بعثت اوشو نودزمانه جاهليت داټولې نكاحونه باطل اوګرزولې شو ، صرف د نن سبا نكاحونه په مروجه طريقې سره باقى اوساتلې شوې.

قوله: ودعوا لهم القافة: «القافة» دا د «قائف» جمع ده ، «هو الذى يعرف شبه الوالد بالولد بالآثار الخفية» (١) يعنى قائف هغه سړې دې چه د خفيه علاماتو په ذريعه دپلار او خوې ترمينځه مشابهت اوپيژنى.

قوله: فالتاطته به: په دې كښې فاء تعقيبيه دې. «التاطت» دا دباب افتعال نه واحد مونث غائب دماضى صيغه ده. په اصل كښې «التواطت» بروزن افتعلت وو ، واو ماقبل مفتوح لره په الف سره بدل كړې شو ، «التاطت» شو ، بمعنى لاحق كيدل يعنى دابچې به ئې هغه سړى سره اولګولو. دا «لوط» نه ماخوذې دې . چه ددې معنى ملاويدل او لصوق ده.

[٤٨٣٥] حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ قَالَتْ هَذَا فِي الْيَتِيمَةِ الَّتِي تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ لَعَلَّهَا اَنْ تَكُونَ شَرِيكَتَهُ فِي مَالِهِ وَهُوَ اَوْلَى بِهَا فَيَرْغَبُ عَنْهَا اَنْ يَنْكِحَهَا فَيَعْضُلَهَا لِمَالِهَا وَلَا يُنْكِحَهَا غَيْرَهُ كَرَاهِيَةَ اَنْ يَشْرَكَهُ اَحَدٌ فِي مَالِهَا [ر: ٢٣٦٢].

په دې خائې كښې ترجمه داشان ثابتيږى چه ولى يتيمه دمال دوجې نه منع كوى ، اوبل سړى سره ددې نكاح نه كوى ، ددې نه امام بخارى رحمه الله دا اخذ كړى دى چه دولى نه بغير نكاح نشى كيدلې ، كه نكاح دولى نه بغير كيديشى نو هغه يتيمه به خپله نكاح كوى.

خوددې جواب هم هغه وركړې شوې دې چه بعض اوقات ولى دخپل طاقت اوهيبت په وجه دښځې دپاره ركاوټ جوړيږى او هغې ته دنكاح كولو نه منع كوى ، په حديث كښې ددې ذكر دې ، ګنى دحديث راويه حضرت عائشه رضى الله عنها پخپله دخپل رور عبدالرحمان بن ابى بكردلور نكاح دهغه په عدم موجودګئ كښې اوكړه (٢) بيا ددې نه اشتراط ولى باندې استدلال څنګه درست كيديشى.

[٤٨٣٦] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ اَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ قَالَ اَخْبَرَنِي سَالِمٌ اَنَّ ابْنَ عُمَرَ اَخْبَرَهُ اَنَّ عُمَرَ حِينَ تَاَيَّمَتْ حَفْصَةُ بِنْتُ عُمَرَ مِنِ ابْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَكَانَ مِنْ اَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ اَهْلِ بَدْرٍ تُوُفِّيَ بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ عُمَرُ لَقِيتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ اِنْ شِئْتَ اَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ فَقَالَ سَاَنْظُرُ فِي اَمْرِي فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ ثُمَّ لَقِيَنِي فَقَالَ بَدَا لِي اَنْ لَا اَتَزَوَّجَ يَوْمِي هَذَا قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ اَبَا

---

١) فتح البارى: ٩/٢٣٢).
٢) شرح معانى الآثار: ٢/٦).

بَكْرٍ فَقُلْتُ اِنْ شِئْتَ اَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ [ر: ۳۷۸۳].

[۴۸۳۷] حَدَّثَنَا اَحْمَدُ ابْنُ اَبِي عَمْرٍو قَالَ حَدَّثَنِي اَبِي قَالَ حَدَّثَنِي اِبْرَاهِيمُ عَنْ يُونُسَ عَنِ الْحَسَنِ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ قَالَ حَدَّثَنِي مَعْقِلُ بْنُ يَسَارٍ اَنَّهَا نَزَلَتْ فِيهِ قَالَ زَوَّجْتُ اُخْتًا لِي مِنْ رَجُلٍ فَطَلَّقَهَا حَتَّى اِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهَا جَاءَ يَخْطُبُهَا فَقُلْتُ لَهُ زَوَّجْتُكَ وَفَرَشْتُكَ وَاَكْرَمْتُكَ فَطَلَّقْتَهَا ثُمَّ جِئْتَ تَخْطُبُهَا لَا وَاللّٰهِ لَا تَعُودُ اِلَيْكَ اَبَدًا وَكَانَ رَجُلًا لَا بَاْسَ بِهِ وَكَانَتِ الْمَرْاَةُ تُرِيدُ اَنْ تَرْجِعَ اِلَيْهِ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ هٰذِهِ الْاٰيَةَ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ فَقُلْتُ الْاٰنَ اَفْعَلُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ فَزَوَّجَهَا اِيَّاهُ [ر: ۴۲۵۵].

۳۸= بَاب إِذَا كَانَ الْوَلِيُّ هُوَ الْخَاطِبَ

وَخَطَبَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ امْرَاَةً هُوَ اَوْلَى النَّاسِ بِهَا فَاَمَرَ رَجُلًا فَزَوَّجَهُ

وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ لِاُمِّ حَكِيمٍ بِنْتِ قَارِظٍ اَتَجْعَلِينَ اَمْرَكِ اِلَيَّ قَالَتْ نَعَمْ فَقَالَ قَدْ زَوَّجْتُكِ

وَقَالَ عَطَاءٌ لِيُشْهِدْ اَنِّي قَدْ نَكَحْتُكِ اَوْ لِيَاْمُرْ رَجُلًا مِنْ عَشِيرَتِهَا

وَقَالَ سَهْلٌ قَالَتِ امْرَاَةٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَهَبُ لَكَ نَفْسِي فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنْ لَمْ تَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا [ر: ۴۸۳۳].

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دا مسئله ذکرکړې ده، که ولی پخپله پیغام اولیږی د نکاح نوآیا هغه مولیه سره خپله نکاح کولې شي یا دبل سړی په ذریعه به خپله نکاح اوکړی؟

دامام بخاری رحمه الله ، امام مالك رحمه الله ، سفیان ثوری رحمه الله ، امام اوزاعی رحمه الله او ا مام احمد بن حنبل رحمه الله مسلك هم دادې چه مولیه سره نکاح پخپله کولې شی . (۱)

امام شافعی رحمه الله ،داود رحمه الله او امام زفر رحمه الله فرمائی چه یا به خو بادشاه ددې نکاح اوکړی یا به بیا ددې ښځې بل ولی ددې ښځې نکاح کوی. (۲)

امام بخاری رحمه الله چه کومه ترجمه قائم کړې ده دهغې متعلق علامه ابن منیر مالکی رحمه الله فرمائی چه امام په دې ترجمه کښې جواز اوعدم جوازد دواړو دلائل فراهم کړی دی ، گویا مسئله دمجتهد نظرته حواله کړې ده ، اوس چه هغه څه غواړی نو فیصله دې اوکړی. (۳)

دحافظ ابن حجر رحمه الله رائې داده چه دامام بخاری رحمه الله رجحان دجواز طرفته دې چه ولی که پخپله غواړی نو مولیه سره خپله نکاح کولې شی ، ترجمة الباب کښې ذکر شوی حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی الله عنه اوحضرت عطاء رحمه الله اثر سره جواز معلومیږی. (۴)

---

۱) فتح الباری: ۲۳۶/۹).

۲) فتح الباری: ۲۳۶/۹).

۳) فتح الباری: ۱۳۵/۹).

٤) فتح الباری: ۲۳۶/۹).

قوله: وخطب المغيرة بن شعبة رضي الله عنه امرأة هو اولى الناس بها فأمر رجلا فزوجه: حضرت مغيره بن شعبه يو داسې ښځې ته دنكاح پيغام اوليږلو چه دهغې دې ډير نزدې ولي وو ، اويو سړي ته ئې حكم اوكړو ، هغه دې سره نكاح اوكړه ، دا تعليق امام بيهقى موصولاً نقل كړې دى.

دسعيد بن منصور روايت كښې تصريح ده چه حضرت مغيره رضي الله عنه حضرت عثمان بن العاص رضي الله عنه ته د خپل دتره عروه بن مسعود دلور ولي مقرر كړو او عثمان رضي الله عنه ددې واده حضرت مغيره رضي الله عنه سره اوكړو. عثمان بن ابى العاص رضي الله عنه هم ددې جينۍ ولي وو ليكن هغه ولي بعيد وو. (۱)

قوله: وقال عبدالرحمان بن عوف لام حكيم بنت قارظ: حضرت عبدالرحمان ام حكيم بنت قارظ ته اووئيل چه ته ماته خپل اختيار راكوې،هغې اووئيل چه آو،حضرت عبدالرحمان اووئيل چه نوماتاسره واده اوكړو. دا ددې خبرې دليل دې چه ولي موليه سره نكاح كولې شى ، دا تعليق ابن سعد موصولاً نقل كړې دې . (۲)

قوله: وقال عطاء ليشهد انى قد نكحتك: عطاء بن ابى رباح فرمائى چه هغه دې ګواه جوړ كړى په دې خبره باندې چه ما تاسره نكاح اوكړه ، يا دې ددې دقبيلې يو سړى ته اووائى چه هغه دې سره نكاح اوكړى ، امام عبدالرزاق دا تعليق موصولاً نقل كړې دې.(۳)

قوله: وقال سهل قالت امراة: دحضرت سهل بن سعد رضي الله عنه ددې حديث تشريح تيره شوې ده. په دې ځائې كښې امام بخارى رحمه الله دا ذكر كوى او ترجمة الباب ئې داشان ثابت كړې دې چه كله واهبه خپل ځان حضرت نبى كريم ﷺ ته پيش كړو نو كه حضرت نبى كريم ﷺ دا قبوله كړې وې نو ظاهر ده چه په دې صورت كښې به حضرت نبى كريم ﷺ ددې ولي وو ،او حضرت نبى كريم ﷺ به خاطب هم وو.او خپله نكاح به ئې پخپله كړې وې ، ددې نه معلوم شوچه دولي دپاره پخپله خپله نكاح كول جائز دى. (۴)

[۴۸۳۸] حَدَّثَنَا ابْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فِي قَوْلِهِ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ قَالَتْ هِيَ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجْرِ الرَّجُلِ قَدْ شَرِكَتْهُ فِي مَالِهِ فَيَرْغَبُ عَنْهَا أَنْ يَتَزَوَّجَهَا وَيَكْرَهُ أَنْ يُزَوِّجَهَا غَيْرَهُ فَيَدْخُلَ عَلَيْهِ فِي مَالِهِ فَيَحْبِسُهَا فَنَهَاهُمُ اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ [ر: ۲۳۶۲].

[۴۸۳۹] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ حَدَّثَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسًا فَجَاءَتْهُ امْرَأَةٌ تَعْرِضُ نَفْسَهَا عَلَيْهِ فَخَفَّضَ

---

۱) عمده القارى: ۲۰/۱۲۴).

۲) عمدة القارى: ۲۰/۱۲۴).

۳) عمدة القارى: ۲۰/۱۲۵).

۴) عمدة القارى: ۲۰/۱۲۵).

فِيهَا النَّظَرَ وَرَفَعَهُ فَلَمْ يُرِدْهَا فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ زَوِّجْنِيهَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ أَعِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ مَا عِنْدِي مِنْ شَيْءٍ قَالَ وَلَا خَاتَمٌ مِنْ حَدِيدٍ قَالَ وَلَا خَاتَمٌ مِنْ حَدِيدٍ وَلٰكِنْ أَشُقُّ بُرْدَتِي هٰذِهِ فَأُعْطِيهَا النِّصْفَ وَآخُذُ النِّصْفَ قَالَ لَا هَلْ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْءٌ قَالَ نَعَمْ قَالَ اذْهَبْ فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر:۲۱۸٦].

قوله: حدثنا ابن سلام: په دې روايت کښې دی چه ولی به يتيمې لره منع کوله او بل چا سره به ئې ددې نکاح نه کوله ، الله ﷻ ددې نه منع اوفرمائيله ، ددې نه داشارة النص په طور مستفاده کولې شی که هغه پخپله ده سره نکاح کول غواړی نو کولې به ئې شوه ، چه ددې نه معلوميږی چه ولی ته دموليه سره دنکاح کولو پخپله اختيار دی.

۳۹=بَاب إِنْكَاحِ الرَّجُلِ وَلَدَهُ الصِّغَارَ لِقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ (الطلاق:۴) فَجَعَلَ عِدَّتَهَا ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ قَبْلَ الْبُلُوغِ (۱)

((ولد)) دواو ضمه اولام سکون سره) دولد جمع ده ، بعضې نسخو کښې ولد (دواو فتحه سره)ده، ولد اسم جنس دی، مذکر ومونث دواړو دپاره استعماليږی (۲)

دترجمة الباب نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه سرې د خپل نابالغ اولاد نکاح کولې شی . په دليل کښې دسورت طلاق آيت پيش کوی ، ﴿واللائی يئسن من المحيض من نسائکم ان ارتبتم فعدتهن ثلثة اشهر واللائی لم يحضن﴾ په دې آيت کريمه کښې ((واللائی لم يحضن)) نه امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب ثابت کړې دې چه په دې آيت کريمه کښې هغه نابالغه جينکۍ داخلې دی چه هغوی ته د صغر په وجه حيض نه رازی. دهغوی عدت هم درې مياشتې مقرر شوې دې ، چه ددې نه داشارة النص په طور معلوميږی چه ددوی نکاح کيدی شی ، ځکه چه دعدت تصور دنکاح نه پس کيدی شی ، اودجمهور اود امام بخاری رحمه الله په نيز دنکاح مجاز ولی دې . لهذا معلوم شو چه سړې دوړوکی اولاد نکاح کولې شی

[۴۸۴۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَهَا وَهِيَ بِنْتُ سِتِّ سِنِينَ وَأُدْخِلَتْ عَلَيْهِ وَهِيَ بِنْتُ تِسْعٍ وَمَكَثَتْ عِنْدَهُ تِسْعًا [ر:۳٦۸۱]

دحضرت عائشه رضی الله عنها شپږو کالو په عمر کښې اورخصتی د نهو کالو په عمر کښې شوې وه، دا په دې خبره باندې صراحتًا دلالت کوی چه د جينۍ نکاح قبل البلوغ کولې شی.

---

۱) ((واللائی...)) ومعنى الاية النساء اللائی يبلغن سنن الحيض . ان طلقت احداهن فعدتها ثلاثة اشهر ، والمراد بايراد الاية ، الاحتجاج على جواز تزويج الرجل ولده الصغير لانه لما جعل الله تعالى عدة المطلقة قبل البلوغ دل على جواز تزويجها قبله).

۲) عمده القاری: ۲۰/۱۲۶).

همدا د جمهور علماء كرام مسلك دې . ليكن علامه ابن حزم دابن شبرمه نه نقل كړى دى چه دنابالغه جينۍ نكاح دولى دپاره مطلقًا جائز نه ده. كه هغه قابل وطى اوكه نه وى، او امام طحاوى رحمه الله دابن شبرمه نه دويم روايت دا نقل كړې دې چه جينۍ قابل وطى نه وى نو دولى دپاره دهغه نكاح كول جائز نه دى يعنى ولى ته په دې باندې دولايت اجبار حاصل نه دى.
ابن شبرمه دحضرت عائشه رضي الله عنها حديث باب لره د حضرت نبى كريم خصوصيت باندې محمول كوى. (١)

قوله: مكثت عنده تسعا: دا جمله مدرج ده ، دا دحضرت هشام بن عروه قول دې ، لكه څنګه چه دمخكښې باب په روايت كښې ددې تصريح رازى.

۴۰ = بَاب تَزْوِيجِ الْأَبِ ابْنَتَهُ مِنْ الْإِمَامِ

وَقَالَ عُمَرُ خَطَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى حَفْصَةَ فَأَنْكَحْتُهُ [ر: ٣٧٨٣].

[۴۸۴۱] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَهَا وَهِيَ بِنْتُ سِتِّ سِنِينَ وَبَنَى بِهَا وَهِيَ بِنْتُ تِسْعِ سِنِينَ قَالَ هِشَامٌ وَأُنْبِئْتُ أَنَّهَا كَانَتْ عِنْدَهُ تِسْعَ سِنِينَ [ر: ٣٦٨١].

امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې دا وئيل غواړى چه ولايت دپلار د ولايت دامام نه مقدم دې يا په نورو لفظونو كښې ولى خاص ولى عام باندې مقدم دې ، ځكه چه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دخپلې لور نكاح حضرت نبى كريم ﷺ سره كړې وه ، داشان حضرت ابوبكر صديق هم دخپلې لور نكاح حضرت نبى كريم ﷺ سره كړې وه. ابن بطال فرمائى چه :

«دل حديث الباب على ان الاب اولى فى تزويج ابنته من الامام» (٢)

دا تعليق نه دې بلكه ماقبل سند سره موصول دې ، «انبئت» دباب افعال نه «دانباء» دماضى مجهول واحدمتكلم صيغه ده يعنى ماته خبرراكړې شوې دې، دمخبرنوم نه دې خودلې شوې.

۴۱ = بَاب السُّلْطَانُ وَلِيٌّ

لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (زَوَّجْنَاكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ)

[۴۸۴۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِنِّي وَهَبْتُ مِنْ نَفْسِي فَقَامَتْ طَوِيلًا فَقَالَ رَجُلٌ زَوِّجْنِيهَا إِنْ لَمْ تَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ قَالَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ تُصْدِقُهَا قَالَ مَا عِنْدِي إِلَّا إِزَارِي فَقَالَ إِنْ أَعْطَيْتَهَا إِيَّاهُ جَلَسْتَ لَا إِزَارَ لَكَ فَالْتَمِسْ شَيْئًا فَقَالَ مَا أَجِدُ

---

١) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى: ٢٣٨/٩).
٢) عمده القارى: ١٢٧/٢٠).

شيئًا فقال التمس ولو خاتما من حديد فلم يجد فقال امعك من القرآن شيء قال نعم سورة كذا وسورة كذا لسور سماها فقال قد زوجناكها بما معك من القرآن [ر: ۲۱۸۶].

«السلطان ولي من لا ولي له» په اصل کښې دا حديث دې ، ا مام ابوداود اوامام ترمذی ددې تخريج کړې دې ، ابوعوانه ، ابن خزيمه ، اوابن حبان ددې تصحيح کړې ده ، (۱)چونکه دا دامام بخاری رحمه الله په شرط باندې نه دې ، ددې وجې هغه د ترجمة الباب په طور ذکر کړې دې او دامسئله ئې د حضرت سهل په روايت کښې د واهبه د قصې نه ثابته کړې ده چه په هغې کښې حضرت نبی کريم ﷺ دهغه ښځې نکاح دهغه صحابی سره کړې وه چه کوم دنکاح خواهش کړې وو ، او حضرت نبی کريم ﷺ هغه ته فرمائيلی وو چه «زوجناکها بما معك من القران» معلوم شو چه سلطان ته ولايت حاصل دې.

۴۲= باب لاينكح الأب وغيره البكر والثيب إلا برضاها

په دې ترجمة الباب کښې څلور صورتونه راوزی. ① تزويج الاب البکر ② تزويج الاب الثيب ③ تزويج غيرالاب البکر ④ تزويج غير الاب الثيب .

په دې څلورو واړو صورتونوکښې د ښځې رضا مندی ضرروی ده ،که صغر وکبر بلوغ و عدم بلوغ هم دې سره شامل کړې شی نو بيا ټول اته صورتونه جوړيږی.

قوله: مسئله ولايت اجبار: امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې په حقيقت کښې دولايت اجبار مشهوره مسئله بيان کړې ده، چه په هغې کښې دائمه کرام لاندې مذهبونه دی:

① دحضرت حسن بصری رحمه الله او امام نخعی رحمه الله په نيز ولی ته مطلقًا ولايت اجبار حاصل دې ، ښځه که ثيبه وی يا باکره وی ، کبيره وی اوکه صغيره. (۲)

② دابن شبرمه رحمه الله په نيزولی ته مطلقًا ولايت اجبار حاصل نه دې ، (۳)

③ دامام شافعی رحمه الله په نيز په دې سلسله کښې مدار عورت لره دثيبه او باکره کيدوباندې ده . باکره باندې ولی ته ولايت اجبار حاصل دې ، ثيبه باندې نه دې . (۴)

④ دحضرات حنفيه په نيز مدارصغر اوکبرباندې دې ، صغيره باندې ولايت اجبار ولی ته حاصل دې . کبيره باندې نه دې . (۵)

لهذا باکره ته په صغيره باندې باتفاق ائمه اربعه ولايت اجبار دې او کبيره ثيبه باندې بالاتفاق ولايت اجبار نه دې او کبيره او باکره باندې دشوافع په نيز ولايت اجبار دې ، د حنفيه په نيزنه دې او صغير ثيبه باندې دحنفيه په نيز ولايت اجبار دې دشوافع په نيز نه دې.

---

۱) عمده القاری: ۲۳۹/۹).
۲) عمدة القاری: ۱۳۰/۲۰ ، وفتح الباری: ۲۳۸/۹).
۳) فتح الباری: ۲۳۸/۹).
٤) بدائع الصنائع: ۲٤۱/۲ . فتح التقدير: ۱۶۱/۳).
۵) بدائع الصنائع: ۲٤۱/۲ . فتح التقدير: ۱۶۱/۳ ، والهدايه: ۲۸۵/۲).

خلاصه د كلام دا ده چه په دې څلورو صورتونو كښې دوه صورتونه دائمه اربعه په نيز اتفاقي دي او دوه صورتونه اختلافي .

بيا داجبار حق كوم يو ولى ته به حاصل وى ؟ . څمونږ په نيز عصبات به على الترتيب د اجبار به حقداروى (١)او مشهور دادى چه پلار نيكه ته اجبار حق حاصل دې ، دا په اصل كښې دامام شافعي رحمه الله مسلك دى.

دامام مالك رحمه الله او امام احمد رحمه الله په نيزداجبار حق صرف پلار ته حاصل دې . (٢)

دامام بخارى رحمه الله په دې مسئله كښې څه رائې ده؟ظاهراً دا معلوميږى چه امام بخارى رحمه الله په دې مسئله كښې دحنفيه هم خيال دې ،يعنى دولايت اجبار مدار په صغر باندې دې .

څكه چه امام ددې باب نه مخكښې دباب ترجمه قائمه كړې وه ((باب انكاح ا لرجل ولده الصغار))په دې كښې لفظ ((صغار))عام دې ، باكره ثيبه دواړو دپاره شامل دى. معلومه شوه چه دولايت اجبار علت صغر دې. بكارت و عدم بكارت نه دې ، اوبابِ هذا كښې امام بخارى رحمه الله دبالغه حكم فرمائى كه ښځه باكره وى يا ثيبه ، هركله چه بالغه شى نو بيا په دې ولايت داجبار نشته دې، تركومې پورې چه ددې رضامندى شامله نه وى.

[٤٨٤٣] حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ فَضَالَةَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تُنْكَحُ الْأَيِّمُ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ وَلَا تُنْكَحُ الْبِكْرُ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ إِذْنُهَا قَالَ أَنْ تَسْكُتَ [ر: ٦٥٦٧، ٦٥٦٩].

دا حديث امام بخارى رحمه الله په دې ځائې كښې په ړومبى ځل ذكر اوفرمائيلو. حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم فرمائى چه د ثيبه ښځې نه تركومې پورې مشوره اونه غوښتلې شى نو ددې نكاح دې اونه كړې شى ، او باكره سره دې ددې داجازت نه بغير نكاح اونه كړې شى.

((ايم)) نواده كړې ښځې ته وئيلې شى. ددې اطلاق ثيبه او باكره دواړو باندې كيږى. ليكن چونكه په حديث كښې مخكښې دباكره مستقل ذكر رازى نوددې وجې((ايم))نه په دې ځائې كښې ((ثيبه))مراد ده. او په ((ولا تنكح البكر.....)) نه باكره مراد ده.څكه چه مصنف ددې نه مخكښې دا بيان كړې دې چه دصغار د نكاح ولى ته ا ختيار دې.

((استيمار)) مشوره غوښتل ، او ((استيذان)) اجازت غوښتلو ته وئيلې شى. د ((ايم)) دپاره ((استيمار)) او باكره دپاره ((استيذان))بيان شوې دې. ددې وجه داده چه په باكره كښې نسبتاً حيا زياته وى اوددې دنكاح پيغام اولياء ته پيش كولې شى ، ددې وجې ولى ته اجازت اغستل پكاردى او ثيبه كښې حيا نسبتاً كمه وى ، ددې وجې ولى ته پكار دى چه دې سره مشوره اوكړى. (٣)

---

١) الهدايه: ٢٨٤/٢ . كتاب النكاح).) الهدايه: ٢٨٤/٢ . كتاب النكاح).

٢) الهدايه: ٢٨٤/٢ . كتاب النكاح).

٣) فتح البارى: ٢٤٠/٩).

[۴۸۴۴] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ طَارِقٍ قَالَ اَخْبَرَنَا اللَّيْثُ عَنْ ابْنِ ابِي مُلَيْكَةَ عَنْ ابِي عَمْرٍو مَوْلَى عَائِشَةَ عَنْ عَائِشَةَ انَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّ الْبِكْرَ تَسْتَحِي قَالَ رِضَاهَا صَمْتُهَا [ر: ۶۵۴۷، ۶۵۷۰].

قوله: عمرو بن ربيع: دعمرو بن ربيع مصرى كنيت ابو حفص دې ، او دې په اصل كښې دكوفې اوسيدونكي دې .دده شيوخ امام مالك رحمه الله ،ليث رحمه الله او يحيى بن ايوب رحمه الله دى.او دده روايت كولو والوكښې يحيى بن معين، اسحاق كوسج اوابراهيم بن هانى داخل دې. دا د امام بخارى رحمه الله قديم شيوخوكښې دى. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه «ولم أرله عنه فى الجامع الاهذاالحديث» عجلى او دار قطنى دده توثيق كړې دې، په كال ۲۱۹ هجرئى كښې وفات شوې دې ، (۱)

۴۳=بَاب إِذَا زَوَّجَ ابْنَتَهُ وَهِيَ كَارِهَةٌ فَنِكَاحُهُ مَرْدُودٌ

امام بخارى رحمه الله فرمائى كه چا په زبردستئ سره دخپلې لور نكاح اوكړه نودا نكاح مردود ده ، كه هغه ثيبه بالغه ده نوبالاتفاق درست نه دهاوكه ثيبه بالغه نه ده نوددې حكم دولايت اجبار په سلسله كښې دبيان شوى تفصيل مطابق وى.

دا ترجمه په ظاهره دمخكښې ترجمة الباب «باب انكاح الرجل ولده الصغار» خلاف ده. ځكه چه ددې نه دصغار متعلق مطلقاًدجواز معلوميږى او په دې ځائې كښې دكراهت په صورت كښې نكاح لره مردود اوګرزولې شوه. جواب دادې چهپه دې ځائې كښې بالغه جينئ مراد ده. ځكه چه«وهى كارهة» الفاظ ئې راوړى دى. اودا د بالغه صفت دې ، چنانچهعلامه عينى رحمه الله ليكى:«قيل هذه الترجمة مخالفة للترجمة السابقة حيث قال : باب انكاح الرجل ولده الصغار واجيب بان المراد بنته البالغة يدل عليه قوله وهى كارهة لان هذه الصفة للبالغات» (۲)

[۴۸۴۵] حَدَّثَنَا اِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ ابِيهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ وَمُجَمِّعٍ ابْنَيْ يَزِيدَ بْنِ جَارِيَةَ(۳) عَنْ خَنْسَاءَ بِنْتِ خِذَامٍ الْاَنْصَارِيَّةِ اَنَّ اَبَاهَا زَوَّجَهَا وَهِيَ ثَيِّبٌ فَكَرِهَتْ ذٰلِكَ فَاَتَتْ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَدَّ نِكَاحَهُ حَدَّثَنَا

---

۱) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئى: فتح البارى: ۲۴۱/۹).

۲) عمده القارى: ۱۲۹/۲۰).

۳) ۴۸۴۵: واخرجه البخارى ايضا متصلا بهذا الحديث ، رقم الحديث : ۴۹۳۲، وفى كتاب الاكراه، باب لايجوز نكاح المكره ، رقم الحديث: ۶۹۴۵ ، وكتاب الحيل ،باب فى النكاح ، رقم الحديث : ۶۹۶۹ . واخرجه ابوداود فى كتاب النكاح باب فى الثيب رقم الحديث ۲۱۰۱ ، وابن ماجه فى كتاب النكاح باب من زوج ابنته وهى كارهة رقم الحديث : ۱۸۷۳ ، والنسائى فى كتاب النكاح ، باب البكريز وجهاابوها وهى كارهة رقم الحديث : ۵۳۸۳).

اسْحَاق اخبرنا يَزِيدُ اخْبرنا يَحْيى ان الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَدَّثَهُ انَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ يَزِيدَ وَمُجَمِّعَ بْنَ يَزِيدَ حَدَّثَاهُ انَّ رَجُلًا يُدْعَى خِذَامًا انْكَحَ ابْنَةً لَهُ نَحْوَهُ [را ٦٥٤٦، ٦٥٦٨].

سند كښې دقاسم دوه شيخان دى او دواړه رونړه دى، يو عبدالرحمان بن زيد بن جاريه او بل مجمع بن يزيد بن جاريه ، مجمع (دجيم په فتحه اود ميم په كسره سره).

دعبدالرحمان بن يزيد په بخارى شريف كښې صرف يو حديث دې. دده پيدائش د نبى كريم ﷺ په زمانه كښې شوې وو. دې دمدينې منورې قاضى هم پاتې شوې. دده وفات په كال ٩٣ هجرئى كښې شوې وو، دمحدثينو يو ډلې دده توثيق كړې دې. (١)

دده رور مجمع بن يزيد دې.دده هم په بخارى شريف كښې يو حديث دى. (٢)

په روايت كښې دى چه دخنساء بنت خذام نكاح دده پلار يوسړى سره اوكړه ، دخنساء هغه خوښ نه وو،هغه حضرت نبى كريم ﷺ لره راغله نو حضرت نبى كريم ﷺ ددوى نكاح رد كړه. ددې سړى نوم څه وو؟ حافظ ابن حجر رحمه الله ليكلى دى چه ماته ددې علم اونشو ، البته واقدى په خپل سند سره دومره بيان كړى دى چه دده تعلق قبيله بنومزينه سره وو. (٣)

حضرت خنساء ثيبه وه.ددې رومبې واده انيس بن قتاده رضي الله عنه سره شوې وواو دې په جنګ احد كښې شهيد شوې وو،بيا دده پلار دبنومزينه يو سړى سره ددې واده اوكړو ليكن ددې هغه سړې خوښ نه وو، ددې وجې حضرت نبى كريم ﷺ لره راغله . حضرت نبى كريم ﷺ ددوى نكاح رد كړه .او ددې واده ئې حضرت ابولبابه سره اوكړو، دامام عبدالرزاق په روايت كښې ددې تصريح كړې ده. (٤)

٤٤= بَاب تَزْوِيجِ الْيَتِيمَةِ

لِقَوْلِهِ: ﴿وَانْ خِفْتُمْ الَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا﴾ (النساء: ٣) وَاذَا قَالَ لِلْوَلِيِّ: زَوِّجْنِي فُلَانَةَ فَمَكُثَ سَاعَةً اوْ قَالَ مَا مَعَكَ فَقَالَ مَعِي كَذَا وَكَذَا اوْ لَبِثَا ثُمَّ قَالَ زَوَّجْتُكَهَا فَهُوَ جَائِزٌ فِيهِ سَهْلٌ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ٢١٨٦].

[٤٨٣٦] حَدَّثَنَا ابُو الْيَمَانِ اخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ اخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ انَّهُ سَالَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَ لَهَا يَا امَّتَاهْ وَانْ خِفْتُمْ الَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى الَى قَوْلِهِ مَا مَلَكَتْ ايْمَانُكُمْ قَالَتْ عَائِشَةُ يَا ابْنَ اخْتِي هَذِهِ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجْرِ وَلِيِّهَا فَيَرْغَبُ فِي جَمَالِهَا وَمَالِهَا وَيُرِيدُ انْ يَنْتَقِصَ مِنْ صَدَاقِهَا فَنُهُوا عَنْ نِكَاحِهِنَّ الَّا انْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ فِي اكْمَالِ الصَّدَاقِ وَامِرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ مِنْ النِّسَاءِ قَالَتْ عَائِشَةُ اسْتَفْتَى النَّاسُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ فَانْزَلَ اللَّهُ

---

١) فتح البارى: ٩/٢٤٣ ، ٢٤٤).
٢) فتح البارى: ٩/١٤٤).
٣) فتح البارى: ٠/١٤٤).
٤) فتح البارى: ٩/١٤٤).

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ إِلَى قَوْلِهِ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُمْ فِي هَذِهِ الْآيَةِ أَنَّ الْيَتِيمَةَ إِذَا كَانَتْ ذَاتَ مَالٍ وَجَمَالٍ رَغِبُوا فِي نِكَاحِهَا وَنَسَبِهَا وَالصَّدَاقِ وَإِذَا كَانَتْ مَرْغُوبًا عَنْهَا فِي قِلَّةِ الْمَالِ وَالْجَمَالِ تَرَكُوهَا وَأَخَذُوا غَيْرَهَا مِنَ النِّسَاءِ قَالَتْ فَكَمَا يَتْرُكُونَهَا حِينَ يَرْغَبُونَ عَنْهَا فَلَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَنْكِحُوهَا إِذَا رَغِبُوا فِيهَا إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهَا وَيُعْطُوهَا حَقَّهَا الْأَوْفَى مِنَ الصَّدَاقِ [ر: ٢٣٦٢].

په دې ترجمه کښې امام بخاری رحمه الله دا وائی چه دیتیمې جینۍ نکاح هم کیدلې شی. اوس پاتې شو دا کله کولې شی ، دبلوغ نه مخکښې یا د بلوغ نه پس؟.

امام مالك رحمه الله او امام شافعی رحمه الله فرمائی چه دبلوغ نه مخکښې دیتیمې جینۍ نکاح جائز نه ده. (١)

امام احمد رحمه الله اوامام اسحاق رحمه الله فرمائی چه کله هغه دنهو کالو عمر ته اورسی نوددې په رضامندئی سره ددې نکاح کولې شی. اوبیا دبالغ کیدونه پس به دې ته دفسخ کیدو اختیار نه وی. (٢)

حضرات حنفیه فرمائی که هغه صغیره ده نو ته په نیکه دې باندې اجبارحاصل دې ، که څوك بل سرې ددې نکاح اوکړی نو نکاح به صحیح وی او دبالغ کیدو نه پس به ده ته د فسخ کیدو اختیار وی. اوکه هغه بالغه وی نوبیا په دې باندې هیڅا ته داجبار حق حاصل نه دې، څکه دبالغ کیدو نه پس په دې باندې دیتیم کیدو اطلاق هم درست نه دې ، «لایتم بعد البلوغ» (٣)

امام بخاری رحمه الله په دې مسئله کښې دامام احمد رحمه الله دمسلك سره متفق په نظر را زی. مخکښې «واذا قال للولی : زوجنی فلانة» نه امام بخاری رحمه الله دامام احمد رحمه الله مسلك طرفته اشاره کوی که ولی د یتیمې نکاح اوکړه نو صحیح ده.

ایجاب وقبول په مینځ کښې دفصل مسئله: او په دې ضمن کښې یو بله مسئلې طرفته هم اشاره اوشوه چه په کوم وخت کښې ایجاب وقبول کولې شی ، نو زر په هغه وخت کښې ضروری نه دی.

حضرات مالکیه فرمائی چه زر قبلول پکار دی ، تاخیر نه پس دقبلولو اعتبار به نه وی. (۴)

حضرات شوافع فرمائی چه «فصل یسیر» یعنی دایجاب وقبول په مینځ کښې معمولی غوندې وی نو مضر نه دی، که چا په مینځ کښې خطبه وغیره اووئیله یا سبحان الله ئې

---

١) مرقاه المفاتیح ، کتاب النکاح : ٢٠٨/٦ ، والمغنی لابن قدامه ، کتاب النکاح ، کون الاجبار فی النکاح لایکون الا للاب : ٣٢/٧ ، وتفسیر قرطبی ، سوره النساء: ١٣/٥).

٢) فتح الباری: ٢٤٠/٩).

٣) مرقاه المفاتیح ، کتاب النکاح : ٢٠٨/٦ ، والابواب والترجم ، ٦٩/٢ ، وتفسیر قرطبی سوره النساء: ١٣/٥).

٤) الابواب والتراجم : ٦٩/٢).

اووئيل يا ئې درود شريف اووئيلو نو په دې كښې هېڅ باك نشته دې ، ځكه دا دقبلولو دپاره په طور د تمهيد ومقدمه دى. (۱)

امام ابوحنيفه رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائى كه په مجلس كښې دننه ئې قبول اوكړو نو ددې قبلولو اعتبار به وى. ليكن كه مجلس مختلف شو نوبيا اعتبار نشته دې(۲)

دامام بخارى رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلوميږى ، اوهغوى دحضرت سهل بن سعدحديث نه استدلال كړې دې. نو فرمائى چه «فيه سهل عن النبى ﷺ» يعنى په دې باره كښې دحضرت سهل مرفوع حديث وارد شوې دې ، چه په هغې كښې د واهبه قصه مذكور ده چه هم په يومجلس كښې ايجاب وقبول سره نكاح منعقد شوې وه حالانكه دايجاب وقبول په مينځ كښې فاصله وه ، نو علامه عينى رحمه الله ليكى:

«والحاصل ان التفريق اذا كان بين الايجاب والقبول فى المجلس لايضر ، وان تخلل بينهما كلام ، واذا حصل الايجاب فى مجلس والقبول فى آخر ، لايجوز العقد قيل : اخذ هذا من حديث الباب فيه نظر ، لان قصته واقعة عين فيطرقها احتمال ان يكون قبل عقيب الايجاب». (۳)

دامام بخارى رحمه الله مقصد دادې كه مجلس يو وى نو ايجاب وقبول په مينځ كښې فاصله هم راشي نومضر نه ده ، استدلال كښې دواهبه قصه ئې پيش كړې ده ،ليكن ددې واقعې نه استدلال كښې نظر دې ځكه په دې كښې داتصريح نشته دې چه دايجاب وقبول په مينځ كښې فاصله وه.

حضرت نبى كريم ﷺ چه دنكاح خواهش لرلو والا كوم صحابى رضي الله عنه سره خبرې كړې وې ،په هغې كښې ددې خبرې احتمال دې چه دايجاب نه متصل بعد بغيرد څه فاصلې نه هغه قبول كړې وى نو هله به استدلال مكمل وى ،هركله چه ثابت شى چه خبرې اترې د دايجاب نه پس وى او ددې خبرو اترونه پس بيا قبول كړې وو، نوبيا به وئيلې شى ،كه مجلس يو وى نوبيا دايجاب وقبول په مينځ كښې خبرې مضر نه دى.

۴۵-بَاب إِذَا قَالَ الْخَاطِبُ لِلْوَلِيِّ زَوِّجْنِي فُلَانَةَ فَقَالَ قَدْ زَوَّجْتُكَ بِكَذَا وَكَذَا جَازَ النِّكَاحُ وَإِنْ لَمْ يَقُلْ لِلزَّوْجِ أَرَضِيتَ أَوْ قَبِلْتَ

[۴۸۴۷] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ امْرَأَةً أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَرَضَتْ عَلَيْهِ نَفْسَهَا فَقَالَ مَا لِي الْيَوْمَ فِي النِّسَاءِ مِنْ حَاجَةٍ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَوِّجْنِيهَا قَالَ مَا عِنْدَكَ قَالَ مَا

---

۱) ارشادالسارى: ۱۱/ ۴۲۰).

۲) الابواب والتراجم: ۲/ ۶۹).

۳) عمده القارى: ۲/ ۱۳۱).

عِنْدِی شَیْءٌ قَالَ اعْطِهَا وَلَوْخَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ قَالَ مَا عِنْدِی شَیْءٌ قَالَ فَمَا عِنْدَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ كَذَا وَكَذَا قَالَ فَقَدْ مَلَّكْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۶].

په دې خائې كښې امام بخاری رحمه الله دا وئيل غواړی كه چا ولی ته اووئيل چه فلانۍ ښځې سره خما نكاح اوكړه او هغه اووئيل چه «زوجتك بكذا وكذا» نو دا نكاح به اوشی او قبلول اوالتماس او درخواست به نكاح قائمقام اوګرزولې شی ، هم دا دحضرات حنفيه ، شوافع او حنابله وغيره مسلك دې. (۱) دې نه پس دا اووئيل چه زه راضی يم يا ما قبوله كړه نو ددې ضرورت نشته دې .

استدلال كښې دواهبه قصه ذكر شوې ده چه په دې كښې حضرت نبی كريم ﷺ صحابی رضی الله عنه په خواست باندې دښځې نكاح ئې اوكړه

اووې فرمائيل چه «زوجتكها بما معك من القرآن» او دې صحابی رضی الله عنه نه دد «قبلت» يا د «رضيت» وغيره الفاظ منقول نه دی. معلوم شو چه التماس او درخواست د قبول قائمقام جوړيدې شی.

قوله: مالی اليوم فی النساء من حاجته: په دې باندې اشكال دی چه حضرت نبی كريم ﷺ ته ضرورت نه وو نو بيائې دې طرفته لاندې باندې ولې كتل ، لكه څنګه چه په بل طريق كښې «فصعد النظر فيها وصوبه» الفاظ راغلی دی. حافظ ابن حجر رحمة الله عليه ددې اشكال په جواب كښې ليكی چه :

«من خصامه وان لم يرد التزويج وتكون فائدة احتمال انها تعجبه فيتزوجها مع استغنائه حينئذ عن زيادة على من عنده من النساء» (۲)

۳۶=بَاب لَا يَخْطُبُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَنْكِحَ أَوْيَدَعَ

[۴۸۴۸] حَدَّثَنَا مَكِّيُّ بْنُ ابْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ سَمِعْتُ نَافِعًا يُحَدِّثُ انَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْ يَبِيعَ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ وَلَا يَخْطُبَ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ اخِيهِ حَتَّى يَتْرُكَ الْخَاطِبُ قَبْلَهُ اوْيَاذَنَ لَهُ الْخَاطِبُ [ر: ۲۰۳۲].

په دې خائې كښې دوه مسئلې دی. يو دا چه چا يو خائې ته دنكاح پيغام اوليږلو نو دبل سړی دنكاح دپيغام ليږلو هغه خائې ته څه حكم دې ؟ په دې سلسله كښې به دمخطوبه حالت ته كتلې شی.

كه مخطوبه د خاطب پيغام پخپله قبول كړې وی يائې ولی ته د قبليدو اجازت وركړې وونو

---

۱) الهدايه ۲۷۳/۲،وفتح الباری: ۲۶۷/۹).

۲) فتح البّاری: ۹/ ۲۴۸).

په دې صورت كښې به بالاتفاق دبل سړى دپاره د نكاح پيغام ليږل حرام دى.
اوكه محظوبه دخاطب پيغام مسترد كړو نوپه دې صورت كښې بالاتفاق دنكاح پيغام ليږل درست دى.
دريم صورت دادې چه مخطوب خاطب طرفته ظاهرى ميلان ظاهركړې وى ، په دې صورت كښې اختلاف دې.
دحضرات حنفيه اومالكيه په نيز په دې صورت كښې دنكاح پيغام وركول جائزدى او دشوافع په نيز هم دا اصح روايت دې ، اوامام احمد رحمه الله نه هم يو روايت ددې مطابق روايت كوى منقول دى.
دامام شافعى رحمه الله نه دويم روايت امام ترمذى رحمه الله د عدم جوازنقل كړې دې، او ا بن قدامه رحمه الله دامام احمد رحمه الله نه هم په دې صورت كښې دعدم جواز قول نقل كړې دې. (۱)
دويمه مسئله داده كه يوسړى چرته دنكاح پيغام ليږلې دې او بل سړى په دې كښې مداخلت اوكړو او خپل ځان دپاره ئې دنكاح پيغام اوليږلو او د دويم سړى نكاح اوشوه نودده دانكاح به معتبره وى اوكه نه ؟
جمهور علماء فرمائى چه دده دانكاح به معتبره وى البته دده گناه اوكړه ، دې به گنهگار وى.(۲)
داود ظاهرى رحمه الله فرمائى چه دده دانكاح به فسخ كړې كيږى كه قبل الدخول وى اوكه بعد الدخول وى.
دمالكيه نه درې اقوال منقول دى، يو دجمهور مطابق دې ، دويم د دواد ظاهرى رحمه الله مطابق اودريم قول دادې چه قبل الدخول به فسخ كړې شى او بعد الدخول به نه فسخ كولې شى(۳)
د امام بخارى رحمه الله دترجمة ا لباب نه معلوميږى چه هغه د داود ظاهرى رحمه الله د مسلك حمايت كوى .
روايت باب كښې خطبه على خطبة اخيه نه منع كړې شوې ده. دجمهور علماء په نيز دا تحريمى دى ، ددې وجې هغوى وائى چه داسې كولو والا به گنهگار وى ، علامه خطابى فرمائى چه دا نهى تاديبى ده. لهذا ددوى په نيز خاطب ثانى به گنهگار نه وى. (۴)
[۴۸۴۹] (۵) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنِ الْأَعْرَجِ قَالَ

۱) مذكوره تفصيل دپاره اوگورئ المغنى :۶/۶۰۴_۶۰۶ ، شرح نووى مسلم :۱/۴۵۴ ، باب تحريم الخطبه وفتح البارى: ۹/۲۴۹_۲۵۰).
۲) فتح البارى: ۹/۲۵۰).
۳) فتح االبارى: ۹/۲۵۰).
۴) فتح البارى: ۹/۲۴۹).
۵) ۴۸۴۹: واخرجه البخارى ايضا فى كتاب الادب ، باب ما ينهى عن التحاسد والتدابر ، رقم الحديث: ۶۰۶۴ ، وفى كتاب الادب ايضا باب يايهاالذين امنوا اجتنبوا كثيرا من الظن ان بعض الظن اثم ، رقم الحديث : ۶۰۶۶ ، وفى كتاب الفرايض باب تعليم الفرايض ، رقم الحديث: ۶۷۲۴ ، ولم يخرجه احدمن من اصحاب الصحاح الستة سوى البخارى).

قَالَ ابُوهُرَيْرَةَ يَاثُرُ (۱) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَاِنَّ الظَّنَّ اكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَحَسَّسُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَكُونُوا اخْوَانًا وَلَا يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ اخِيهِ حَتّٰى يَنْكِحَ اوْيَتْرُكَ [ر: ۴۷۱۷، ۵۷۱۹، ۵۷۱۷، ۶۳۴۵].

دا حديث ا مام بخاری رحمه الله په دې مقام با ندې په روميی ځل ذکر اوفرمائيلو. او اصحاب صحاح کښې دامام نه علاوه بل چا نه دې ذکر کړې. ددې تشريح مخکښې په کتاب الادب کښې به راشی. درو ايت په آخر کښې دی چه «ولايخطب الرجل على خطبة اخيه حتى ينكح اويترك» هم ددې جملې په وجه امام دا حديث په دې ځائې کښې بيان کړې دې ، يعنی هيڅوک سړی دې دخپل رور په نکاح باندې د نکاح پيغام اونه ليږی. تر دې پورې چه خاطب اول نکاح اوکړی (نوپه دې صورت کښې دبل دپاره دپيغام ليږلوهيڅ ګنجائش پاتې نشو) يا هغه ئې پخپله پريږدی او لاس ترې اونيسی (نو په دې صورت کښې به ددويمې نکاح پيغام ليږلې شی.
حافظ ابن حجر هم ددې جملې تشريح کوی:

«قوله : حتى ينكح : اى حتى يتزوج الخاطب الاول فيحصل اليأس المحض ، وقوله : اويترك : اى الخاطب الاول التزويج فيجوز حينئذ للثانى الخطبة فالغايتان مختلفتان : الاولى ترجع الى الرجاء ونظير الاول قوله تعالى حتى يلج الجمل فى سم الخياط» (۲)

د «خطبة على خطبة» سلسله کښې امام موفق فرمائی چه په دې کښې دتحريم قول راجح دې. (۳)

علامه ابن جرير طبری رحمه الله دبعضو علماء کرام نه نقل کړی دی چه د «يخطب الرجل....» نهی منسوخ شوی ده. (۴) او دنسخ دپاره د فاطمه بنت قيس واقعه دليل په طور پيش کوی چه حضرت نبی کريم ﷺ په خدمت کښې راغله او وې وئيل چه ماته معاويه بن ابی سفيان او دابو الجهم دواړو پيغام دنکاح ورکړې دې نو حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه «اما معاوية فصعلوك لا مال له وما ابوالجهم فلا يضع عصاه عن منكبه انكحى اسامة» (۵)
ليکن علامه ابن جرير طبری رحمه الله ددې دعوې ترديد کوی او فرمائی چه مذکوره قصه باندې په نسخ باندې استدلال کول درست نه دی ځکه چه فاطمه بنت قيس حضرت نبی

---

۱) ۴۸۴۹: (ياثری) يروی (اياكم والظن) احذروا سوء الظن بالمسلمين ، ولا تحدثوا عن عدم علم ويقين ، لا سيما فيما يجب فيه القطع (اكذب الحديث) أی يقع الكذب فی الظن اكثر من وقوعه فی ا لكلام (تجسسوا) من التجسس وهو البحث عن العورات والسيئات (تحسسوا) من التحسس وهو طلب معرفة الاخبار والاحوال الغائبة عنه (حتی ينكح) أی فاذا نكح فقد امتنعت خطبة الثانی قطعا.
۲) فتح الباری: ۹/۲۵۱).
۳) المغنی لابن قدامه ، كتاب النكاح ، خطبه المراه واحكامها:۷/۱۰۹).
۴) فتح ا لباری:۹/ ۲۵۰).
۵) [illegible] ۸/۱۰۰ كتاب النكاح ، باب ماجاء ان لا يخطب الرجل على خطبه اخيه).

كريم ﷺ سره مشوره كولو له راغلى وه او حضرت نبى كريم ﷺ هغې ته مشوره وركړې وه . حضرت اسامه ددې حضراتو په خطبه باندې هيڅ مداخلت نه دې كړې (۱)

بيا دا هم دې په ذهن كښې وى چه «لايخطب الرجل على خطبة اخيه» كښې دمسلمانانو خطبه مراد ده‌چه‌دوى ته ددې خبرې اجازت نشته دې چه هغوى دې د نورور مسلمانانو په خطبه كښې دخل اندازى اوكړى .

ليكن كه يو ذمى يو ښځې ته دنكاح پيغام اوليږلو نومسلمان هغه ښځې ته دنكاح پيغام ليږلې شى يا نه ؟

امام اوزاعى رحمه الله امام احمد رحمه الله ، ابن المنذر رحمه الله او علامه خطابى رحمه الله فرمائى چه د ذمى په خطبه باندې مسلمان خطبه كولې شى، په دې كښې هيڅ حرج نشته دې.(۲).

خو جمهور وائى چه ذمى هم مسلمانانو سره ملحق دې ، چه څنګه دمسلمان په خطبه باندې خطبه كول صحيح نه دى داشان دذمى په خطبه باندې خطبه كول صحيح نه دى،اوپه روايت كښې چه كوم «لايخطب الرجل على خطبة اخيه» فرمائيلې شوى دى په هغې كښې د«اخ» ذكر عموم اودغلبه په طور دې ، (۳) والله اعلم.

۴۷=بَابُ تَفْسِيرِ تَرْكِ الْخِطْبَةِ

[۴۸۵۰] حَدَّثَنَا ابُوالْيَمَانِ اخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ اخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ انَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ انَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حِينَ تَايَّمَتْ حَفْصَةُ قَالَ عُمَرُ لَقِيتُ ابَا بَكْرٍ فَقُلْتُ انْ شِئْتَ انْكَحْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ ثُمَّ خَطَبَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَقِيَنِي ابُوبَكْرٍ فَقَالَ انَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي انْ ارْجِعَ الَيْكَ فِيمَا عَرَضْتَ الَّا انِّي قَدْ عَلِمْتُ انَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ ذَكَرَهَا فَلَمْ اكُنْ لِافْشِيَ سِرَّ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ تَرَكَهَا لَقَبِلْتُهَا

تَابَعَهُ يُونُسُ وَمُوسَى بْنُ عُقْبَةَ وَابْنُ ابِي عَتِيقٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ [ر: ۳۷۸۳].

امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې‌عنوان قائم كړې دې. «خطبه» د ترك كولو تفسير او ددې لاندې د ام المومنين حضرت خفصه رضي الله عنها واقعه ذكر ده.

① ابن بطال رحمه الله فرمائى په ظاهره دحضرت حفصه رضي الله عنها د دې واقعې څه مناسبت ترجمة الباب معلوم نه دې، ځكه چه په دې واقعه كښې خطبه دترك كولو څه تفسير نشته دې . بيا فرمائى چه‌ا مام بخارى رحمه الله دا حديث ددې باب لاندې ذكر كړو او يو لطيف او دقيق استنباط ئې كړې دې، او هغه دا چه دا حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه ته معلوم وو چه حضرت نبى كريم ﷺ كله دنكاح پيغام راوليږى نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه به دا نه رد كوى. امام

---

۱) فتح البارى: ۹/ ۲۵۰).
۲) فتح البارى: ۹/ ۲۵۰).
۳) فتح البارى: ۹/ ۲۵۰، ۲۵۱

بخاري رحمه الله دا واقعه ذکر کړې او فرمائیلي ئې دي چه «خطبة على خطبة الأخ» چه ممنوع ده نوددې صرف دا يو صورت نه دې چه سړی د نکاح پيغام اوليږلواو بل سړې دې دنکاح پيغام نه ليږي بلکه په دې کښې هغه صورت هم داخل دې چه کله يوداسې سړی د نکاح اراده اوکړه او خيال ئې ظاهر کړو چه ولي ته کله ددې خيال علم اوشي نو هغه به دخپل موليه په نکاح کښې ده ته ترجيح ورکوي نو داسې صورت کښې هم ددې لوئې سړی په مقابله کښې خطبه نه دي پيش کول پکار. لکه څنګه چه حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه ته دحضرت نبي کريم صلى الله عليه وسلم دخيال علم وو. نوهغه خپله خطبه پيش نه کړه، امام بخاري رحمه الله دا واقعه په دې باب کښې ذکر کړه اود خطبې ترک کول دې بل تفسير ته ئې اشاره کړې ده.(۱)

② ابن منير مالکي رحمه الله يو بله خبره فرمائيلې ده ،هغوی وئيلي دی چه امام بخاري رحمه الله

ددې باب لاندې مذکوره واقعه ذکر کوی د «خطبة على الخطبة» مطلقاً ممانعت بيان فرمائيلې دې. څکه چه مذکوره واقعه کښې حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه انکارکړې وو. حالانکه دخاطب او ولي په مينځ کښې تر اوسه پورې خبره پخه شوې نه وه. او پيغام هم نه وو ليږلې شوې. اوسه پورې ئې صرف اراده اوخيال کړې وو، ددې باوجود حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه خطبه ورکولو نه انکار کړې وو، نو چه په کوم صورت کښې پيغام دنکاح ليږلې شوې وی په هغې کښې به طريق اولى خطبه نه دې ليږل پکار.(۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله دابن بطال رحمه الله قول اولى او دقيق ګڼړلې دې. چنانچه هغه فرمائي چه «وما أبداه ابن بطال أدق وأولى»(۳)

حضرت شيخ الحديث مولانامحمد ذکريا رحمه الله هم دا راجح ګڼړلې دې ، هغوی ليکي چه «قلت: وحاصل ما أبداه ابن بطال وهو الأوجه عندي أن الإمام البخاري أشار إلى أن إرادة الرجل الخطبة أيضاً داخل في الخطبة لأن أبابكر امتنع عن الخطبة لعلمه إرادته صلى الله عليه وسلم الخطبة مع أنه عليه السلام لم يخطب بعد، وإذا كانت إرادة الخطبة في حكم الخطبة فترك الإرادة تركها» (۴)

③ بعضې حضراتو د ترجمة الباب يو دريم مطلب بيان کړې دې اوهغه دا چه دترک خطبه تفسير نه دامام رحمه الله مراد دادې چه څوک سړې خطبه پيش کړي او دې نه پس هغه خطبه پرينبودل غواړي نو داسې نه پريږدی بلکه ددې د پرينبودو وجه اوعذر دې بيان کړې ، څکه دعذربيانولو نه بغير ولي به عار محسوسوی. (۵)

ليکن روايت په دې مراد باندې دلالت نه کوی څکه چه حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه خطبه نه وه ورکړې.

---

۱) فتح الباري: ۲۵۲/۹).

۲) اوګورئ: المتواري على تراجم ابواب البخاري لابن المنير : ۲۸۵).

۳) فتح الباري: ۲۵۲/۹).

٤) اوګورئ الابواب والتراجم :۶۰/۲).

۵) اوګورئ الابواب والتراجم: ۷۰/۲).

قوله: تابعه یونس وموسی بن عقبة وابن ابی عتیق عن الزهری: یزید بن یونس بن زید متابعت لره دار قطنی موصولا نقل کړې دې. دموسی بن عقبه او دابن ابی عتیق متابعت ذهلی په «زهریات» کښې موصولاً نقل کړې دې. (۱)

په «تابعه» کښې ضمیرمفعول «شعیب» طرفته ته راجح دې یعنی ددې حضراتو دشعیب متابعت اوکړو.

۴۸=بَاب الخُطْبَةِ

په نکاح کښې خطبه وئیلی کیږی ، دداود ظاهری رحمه الله وغیره په نیزدا واجب ده لیکن جمهور علماء وائی چه په نکاح کښې خطبه سنت یا مستحب ده. (۲)

چه کوم حضرات دوجوب قائل دی هغوی وائی چه حضرت نبی کریم ﷺ د حضرت فاطمه رضی الله عنها په نکاح کښې خطبه وئیلې وه او ددوی افعال محمول علی الوجوب دی. (۳)

او چه کوم حضرات دعدم وجوب قائل دی ، دهغوی استدلال دواهبه قصه ده.

چه په دې کښې خطبې نه بغیر «زوجناکها بما معك من القرآن» وئیل او حضرت نبی کریم ﷺ نکاح کړې وه.

علامه قسطلانی رحمه الله لیکلی دی چه په نکاح کښې څلور خطبې مستحب دی.

① یو دخاطب خطبه دپیغام نه مخکښې ② دویمه ددې پیغام دقبلیدو نه مخکښې ③ دریمه خطبه ایجاب نه مخکښې دولی طرفنه ④ او څلورمه نکاح کوونکی طرفنه دقبول نه مخکښې. (۴)

اصحاب السنن دنکاح خطبه نقل کړې ده چه دهغې الفاظ دی:

«ان الحمدلله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذبالله من شرور انفسنا ومن سيئات اعمالنا من يهده الله فلا مضل له ومن فلا هادی له واشهد ان لا اله الا الله وحده لاشريك له وان محمدا عبده ورسوله ﷺ وعلى آله وصحبه يا ايها الذين امنوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن الا وانتم مسلمون ، يا ايها الناس اتقوا ربكم الذی خلقكم الى قوله تعالى رقيبا يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وقولوا قولا سديدا الى قوله عظيما» (۵)

[۴۸۵۱] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ زَيْدِ بْنِ اسْلَمَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ جَاءَ رَجُلَانِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَخَطَبَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا [ر: ۵۴۳۴]

---

۱) فتح الباری: ۲۵۲/۹ ، ارشادالساری: ۴۲۴/۱۱).
۲) عمده القاری: ۱۳۴/۲۰).
۳) عمدة القاری: ۱۳۴/۲۰).
۴) ارشادالساری : ۴۲۵/۱۱).
۵) ارشادالساری: ۴۲۵/۱۱).

امام بخاری ﷫ داحدیث په رومبی ځل ذکر اوفرمائیلو. او مخکښې کتاب الطب کښې به هم دا ذکر کوی. په دې کښې دی چه د(مدینې منورې) مشرق (یعنی نجد)نه دوه سړی راغلل او دواړو خطبه اوونیله نو په دې باندې حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ((ان من البیان لسحرا)) یعنی بعضې بیان دجادو پشان تاثیر لری.

په دې دواړو کښې دیو نوم زبرقان بن بدر وو ا و دبل نوم عمرو بن الاهیم وو. دوی په کال نهمه هجرئی کښې راغلی وو. (۱)

ددې حدیث په ترجمة الباب کښې د ذکر کولو څه وجه د ه؟علامه انور شاه کشمیری ﷫ فرمائی چه امام بخاری ﷫ ته دخطبه نکاح په سلسله کښې چونکه دخپل شرط مطابق څه حدیث ملاو نشو نو ددې وجې هغوی حدیث باب ذکر اوفرمائیلو. ځکه چه په دې د اسم جنس خطبه ذکر دې.نو هغه فرمائی چه((الخطبة وهی مستحبة الا ان الحدیث فیه لیس علی شرطه فاتی بحدیث فی الجنس))(۲)

بعض حضرات فرمائی چه دا حدیث ئې په دې باب کښې ذکر امام بخاری ﷫ په نکاح کښې دخطبه مشروعیت او ووجه حکمت طرفته اشاره کړې دہ. په حدیث کښې دی چه په بعضو بیانونو کښې دجادو پشان اثر وی، انسان ددې نه یودم متاثره کیږی.او چونکه دنکاح په وخت کښې اولیاء ته دخپلو بچو د جدائی احساس وی نو خطبه مشروع کړې شوه چه ددې اثر نه متاثره شی او داولیاء طبعی تاثر ختم شی. (۳)

قوله: ان من البیان لسحرا: ددې باره کښې دعلماؤ دوه قولونه دی:

① بعضې حضرات وائی چه دحضرت نبی کریم ﷺ مقصود ددوی دخطبې مدح کول وو او دا وئیل وو چه ددوی انداز بیان د جادو پشان اثر لری. (۴)

② او بعضې حضرات فرمائی چه ددې جملې نه غندنه (مذمت) مقصود دې ، دا وئیل دی چه دا خو بالکل هغه انداز دې لکه څنګه چه دجادو انداز وی چه باطل لره حق او حق لره باطل کښې ظاهروی. (۵)

۴۹=بَاب ضَرْبِ الدُّفِّ فِي النِّكَاحِ وَالْوَلِيمَةِ

[۴۸۵۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ ذَكْوَانَ قَالَ قَالَتْ الرُّبَيِّعُ بِنْتُ مُعَوِّذِ بْنِ عَفْرَاءَ جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ حِينَ بُنِيَ عَلَيَّ فَجَلَسَ عَلَى فِرَاشِي كَمَجْلِسِكَ مِنِّي فَجَعَلَتْ جُوَيْرِيَاتٌ لَنَا يَضْرِبْنَ بِالدُّفِّ وَيَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ

---

۱) ارشاد الساری:(۱۱/٤٤٥).

۲) فیض الباری: ٤/ ۲۹۰).

۳) فتح الباری: ۲۵۳/۹).

٤) فتح الباری: ۲۳۸/۹ ، کتاب الطب ، باب ان من البیان لسحرا).

۵) فتح الباری: ۲۳۸/۹ ، کتاب الطب).

اَبَابِی یَوْمَ بَدْرٍ اِذْ قَالَتْ اِحْدَاهُنَّ: وَفِینَا نَبِیٌّ یَعْلَمُ مَا فِی غَدٍ فَقَالَ: دَعِی هٰذِهٖ وَقُولِی بِالَّذِی کُنْتِ تَقُولِینَ [ر: ۳۷۸۰].

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه‌په نکاح او ولیمه کښې په دف غړولو کښې څه باك نشته دې. امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی چه دنکاح اظهار مستحب دې ، او په دې کښې دف غړول پکار دی چه ښه مشهور معروف شی. (۱)

حضرات فقهاءکرام د دف غړولو اجازت ورکړې دې . په دې شرط چه هغه د حدودو دننه دننه وی او آلات دموسیقیٰ ستار او هارمونیم وغیره دې سره نه وی. (۲)

په نکاح کښې دشهادت حکم: دامام بخاری رحمه الله ددې ترجمې یو مختلف فیه مسئله طرفته اشاره هم کولې شی ، اودهغه دا چه‌په نکاح کښې اشتهار او اعلان کافی دې ، د شهادت ضرورت نشته دې یا اعلان واشتهار کافی نه دې شهادت ضروری دې ، دا مسئله مختلف فیها ده. (۳)

دامام مالك رحمه الله مشهور مسلك دادې چه‌په نکاح کښې اعلان کافی دې،دشهادت ضرورت نشته،دامام احمدبن حنبل رحمه الله هم روایت ددې مطابق دې. (۴)

باقی ائمه کرام دشهادت ضرورت گنړی، (۵) دامام مالك رحمه الله اصل مسلك دادې چه‌دنکاح په وخت کښې شهادت ضرورت نشته دې،البته زفاف نه قبل دشهادت هم ضرورت گنړی.(۶)

مخکښې روایت کښې دبچیانو دپاره د دف غړولو ذکر دې ، ددې نه امام بخاری رحمه الله ثابت کړې دی چه‌د دف غړول دبناء په وخت کښې جائز دی. ددې حدیث تشریح په کتاب المغازی صفحه ۱۵۴ باندې تیره شوې ده.

۵۰=بَاب قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَی: وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً (النساء: ۴) وَکَثْرَةِ الْمَهْرِ وَاَدْنَی مَا یَجُوزُ مِنَ الصَّدَاقِ

وَقَوْلِهٖ تَعَالَی: وَآتَیْتُمْ اِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَاْخُذُوا مِنْهُ شَیْئًا (النساء:۲۰).

وَقَوْلِهٖ: جَلَّ ذِکْرُهُ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِیضَةً (البقرة:۲۳۶).

وَقَالَ سَهْلٌ قَالَ النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِیدٍ [ر: ۲۱۸۶].

مسئله اقل مهر: په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله مسئله د اقل مهر بیانول غواړی.

په دې خبره باندې خود ټولو اتفاق دې چه مهر شرائط نکاح کښې داخل دې البته په دې

---

۱) اوګورئ الانصاف فی معرفه الراجح من الخلاف علی مذهب الامام احمد بن حنبل رحمه الله ، کتاب النکاح: ۳٤۱/۸).

۲) تعلیقات لا مع الدراری: ۳۰۷/۹).

۳) عمده القاری: ۱۳۶/۲۰).

٤) الهدایه: ۲۷٤/۲).

۵) الهدایه: ۲۷٤/۲ . وفتح التقدیر: ۱٤۰/۳ _ ۱٤۱).

۶) فتح الباری: ۹/).

کښې اختلاف دې چه اقل مهر څومره پکار دې؟.

① ظاهریه او علامه ابن حزم فرمائی چه هر څیز مهر جوړیدیشی ، تر دې د اوربشو یو دانه هم مهر جوړیدیشی. (۱)

② ابن شبرمه رحمة الله علیه فرمائی چه اقل مهر پنځه درهمه دې (۲)

③ دمالکیه‌په نیز اقل مهر ربع دینار دې ، هم دا سرقه کښې دهغه په نیز دقطع د نصاب دې، دربع ید دینارعوض کښې سرقه کښې یو اندام پریکول دی اودلته دیو اندام‌ملکیت نه حاصلیږی: (۳)

④ دامام شافعی رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نیز چه کوم څیز په قیمت کښې ایږدی هغه مهر جوړیدیشی ، دامام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلومیږی (۴)

⑤ دحضرات حنفیه په نیز اقل مهر لس درهمه‌دې او همدا مقدار دهغوی په نیز سرقه کښې دقطع ید نصاب دې (۵)

دلائل حنفیه : حنفیه دحضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه د روایت نه استدلال کوی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی چه «**لا تنکحوا النساء الا الاکفاء ولا یزوجهن الا الاولیاء ولا مهر دون عشرة دراهم**» دار قطنی اوبیهقی دا روایت نقل کړې دې . (۶)

لیکن ددې په سند کښې «مبشر بن عبید» یو متروك راوی دې ، امام احمد بن حنبل رحمه الله کذب طرفته دده نسبت کړې دې. (۷). اودده شیخ حجاج بن ارطاس دې ، هغه هم ضعیف او مدلس دې (۸)

دحضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه دمذکوره روایت‌یو بل سندهم دې چه په هغې کښې حجاج بن ارطاة نه دې ، هغه ابویعلی‌په خپل مسند کښې ، ابن حبان په کتاب الضعفاء کښې او ابن عدی نقل کړې دې. خو هغه هم د مبشر بن عبید په‌طریق سره منقول دې.(۹)البته محقق ابن همام دا حدیث دابن حاتم په طریق نقل کړې دې چه دهغې سند حسن دې،او هغوی د

---

۱ اوګورئ المحلی لابن حزم: ۴۹۴/۹).

۲) فتح الباری: ۲۶۲/۹).

۳) فتح الباری: ۲۶۲/۹).

٤) فتح الباری: ۲۶۲/۹).

۵) اوګورئ هدایه‌مع فتح التقدیر ، کتاب النکاح ، باب المهر : ۳۰۵/۳).

۶) اخرجه الدار قطنی ۲۴۵/۳ ، والبیقهی : ۱۳۳/۷).

۷) فتح التقدیر: ۲۸۰/۳ ، ومیزان الاعتدال: ۴۳۳/۳ ، وکتاب الضعفاء الکبیر: ۳۳۵/٤ ، والکامل لابن عدی: ۴۱۷/۶).) اګر چه بعض ځایونوکښې امام ترمذی رحمه الله دده روایتونوته حسن ونیلی دی تهذیب الکمال :۴۲۵/۵ رقم الترجمه: (۱۱۲۱).

۸) اوګورئ فیض الباری: ۲۹۰/٤) حضرت کشمیری رحمه الله هم دده تحسین کړې دې)

۹) اوګورئ الکامل فی ضعفاء الرجال: ۴۱۸/۶).

حافظ ابن حجر حوالې سره نقل کړې دې چه «انه بهذا الاسناد حسن ولا اقل منه»(۱) دا سناد حسن دی ، دحسن نه کمه درجه ددې نه ده ، ابن امير الحاج هم دده تحسين کړې دې (۲) لهذا مذکوره روایت قابل احتجاج اولائق استدلا دې.
ددې تائيد حضرت علی رضي الله عنه داثرنه هم دې ، چه هغه دارقطنی په مخلف طرق سره ذکر کړې دې ، «لامهر اقل من عشرة دراهم» (۳)
داشان په قران کريم کښې دی چه ﴿قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِىٓ أَزْوَاجِهِمْ﴾ دفرض معنی مقرر کول دی چه ددې نه معلوميږی چه مهر شرعاً مقرر دې ، ليکنم دا آيت بيان مقدار کښې مجمل دې او دحضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه حديث واحد حديث دې چه هغه ددې مقدار تفصيل کړې دې او ددې اجمال دپاره هغه بيان اوګنړلې شو. ددې نه علاوه هېڅ بل حديث په دې سلسله کښې نه دې روايت شوې

دحضرات حنفيه مسلک باندې يو اشکال: دحضرات حنفيه مسلك باندې يو اعتراض داکيږی چه قران کريم کښې ﴿وَءَاتُوا۟ ٱلنِّسَآءَ صَدُقَٰتِهِنَّ نِحْلَةً﴾ مطلق وارد شوی دی. مطلق لره خو په خپل اطلاق باندې پريخودل پکاردی. اوقليل اوکثيرهريو لره مهرجوړول پکار دی. مذکوره حديث خبر واحد دې او خبر واحد مطلق مقيد نه شی کولې لکه څنګه چه دحنفيه مسلك دې.
بعضې حضرات ددې جواب کوی چه کتاب الله دمقدار بيان کښې مطلق نه دی بلکه مجمل دی او حديث نه ددې بيان کيږی او خبر واحد بيان دپاره قابل قبول وی.
ليکن دا جواب ضعيف دې او مذکوره آيت مطلق دې ، داشان ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ...الخ﴾ هم مطلق دې .اګر چه ددې نه پس﴿ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ...الخ﴾ کښې﴿ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ...الخ﴾ لره حضرات حنفيه د ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ...الخ﴾ په معنی کښې اخلی او استدلال ئې ترې کړې دې چه الله ﷻ مقدار مقرر فرمائيلې دې . ليکن هغه مقدار مجمل دې اومذکوره حديث جابر کښې ددې مقدار بيان دې. ليکن علامه ابن همام فرمائيلی دی چه په آيت کريمه کښې دمقدار دمعلوميدو نسبت الله ﷻ خپل طرفته کړې دې چه مونږ کوم مقدارمقرر کړې دې هغه معين مقدار مونږ ته معلوم دې. دخلقو دپاره ددې مقدار تعيين نه آيت کريمه خاموش دې.
دآيت کريمه دسياق وسباق په وجې سره که مهر هم مراد واخستلې شی نو بيا به هم هغه دخلقودپاره متعين مقدار تعيين لره مستلزم نه دی، زيات نه زيات نفس وجوب ثابتوی. باقی دخلقو په نسبت سره مقدار تعيين نه په دې کښې تفصيلاً دې او نه اجمالاً حديث جابر بيان هم په هغه وخت کښې جوړيدشی. هرکله چه خلقو دپاره دمقدار تعيين په دې کښې مجملاً تسليم کړې شی . لهذا ددې نه دحنفيه مذکوره انداز نه استدلال کول درست نه دی ، چنانچه هغه ليکی چه :

---

۱) فتح التقدير: ۲۸۱/۳ _ ۲۸۲).
۲) فتح المهلم :۳۸۰/۳. باب الصداق).
۳) اوګورئ سنن دارقطنی : ۲۴۵/۳ ، وسنن بيهقی: ۲۴۰/۷).

«انما افاد النص معلومية المفروض له سبحانه والاتفاق على انه فى الزوجات والمملوكين ما يكفى كلا من النفقة والكسوة والسكنى فهو مراد من الاية قطعا وكون المهر ايضا مراد بالسياق ... لايستلزم تقديره بمعين» (۱)

د شافعيه او حنابله دلائل: حضرات شافعيه او حنابله يو خو دقران پاك دآيت نه استدلال كوى او امام بخارى رحمه الله په دې څائې كښې فرمائى چه‌په دې كښې مطلق دمال ذكر دې ، هيڅ معين مقدار نشته دې .
نور هغه څو احاديثو نه استدلال كوى.

① دترمذى او ابن ماجه حديث دې «انه ﷺ اجاز نكاح امراة على نعلين» چه حضرت نبى كريم ﷺ په‌نعلينو باندې نكاح دښځې جائز كړې ده.،
ليكن دا حديث ضعيف دې ،اګر چه ترمذى ددې تصحيح كړې ده ، ليكن په دې كښې عاصم بن عبيدالله يو ضعيف راوى دې. (۲)

② ددوى دويم استدلال دحضرت جابر رضي الله عنه حديث دې «من اعطى فى صداق مراة مل كفيه سويقا او تمرا فقد استحل» (۳) په دې كښې يو موټې سويق او تمر دنكاح دپاره كافى ګنړلې شوى دى.
ليكن دا حديث هم ضعيف دې څكه چه ددې سند كښې اسحاق بن جبريل اومسلم بن رومان او دوى دواړه مجهول دى (۴)

③ دشوافع اوحنابله دريم استدلال د دار قطنى او طبرانى روايت نه دې «ادو العلائق قيل : وما العلائق ؟ قال ماتراضى عليه الاهلون ، ولو قضيبا من اراك» (۵) يعنى د اراك دونې ښاخ باندې هم كه طرفين راضى وى نونكاح به صحيح شى.
ليكن د دې حديث په سندكښې محمد بن عبدالرحمان يو ضعيف راوى دې ددې وجې قابل احتجاج نه دې . (۶)

④ دشوافع اوحنابله څلورم استدلال دحضرت سهيل رضي الله عنه حديث نه دې اوهغه صحيح حديث دې،چه په هغې كښې حضرت نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى چه «لو خاتما من حديد».

⑤ ددوى پنځم استدلال د حضرت عبدالرحمان بن عوف رضي الله عنه حديث باب نه دې چه كله

---

۱) فتح التقدير: ۳۰۹/۳).
۲) الحديث اخرجه الترمذى ۱۱۱۳ ، وابن ماجه : ۱۸۸۸ ، واحمد : ۳/ ٤٤٥ ، وقال ابن الجوزى فى التحقيق فى اسناده عاصم بن عبيدالله ، قال ابن معين : ضعيف لا يحتج به ، وقال ابن حبان : كان فاحش ا لخطاء فترک ، قاله الزيلعى فى نصب الرايه :۲۰۰/۳ ، وقال ابن ابى حاتم فى علله : ۱۲۷۶ ، سالت ابى عن هذا الحديث فقال : هو منكر وعاصم منكر الحديث).
۳) فتح التقدير: ۳۰۸/۳).
٤) فتح القدير: ۳۰۸/۳).
۵) اوګورئ سنن دارقطنى ۲٤٤/۳ ، وفتح التقدير: ۲۰۷/۳).
۶) فتح التقدير:۳۰۸/۳ ، ونصب الرايه اللزيلعى:۲۰۰/۳).

هغوى حضرت نبى كريم ﷺ ته دخپلې نكاح پيغام وركړو نو حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه "په مهر كښې دې څه وركړل ؟ "حضرت عبدالرحمان رضي الله عنه اوفرمائيل چه ((وزن نواة من ذهب))او دا حديث صحيح دې.

دحضرات حنفيه او مالكيه طرفنه ددې حديثونو مختلف جوابات وركړې شوى دى:

① مشهور جواب دادې چه ددې نه مراد مهر معجل دې ، ابوالحسن ابن قصار مالكى هم دا جواب كړيدې. (۱)

② بعضو داواقعات په خصوصيت باندې محمول كړى دى . (۲) ليكن د خصوصيت دعوى به په هغه وخت كښې وى چه كله دخصوصيت دليل هم موجود وى او په دې ځائې كښې داشان څه دليل نشته دې.

③ علامه انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى چه ابتداء داسلام كښې چونكه مسلمانان غريب وو اوعسر اوتنګى وه نو ددوجې په هغه وخت كښې شريعت بيشكه دمهر په معامله كښې داشان رعايت كړې وو ليكن دې نه پس كله چه الله ﷻ فراخى اومالدارى راوستله نوبيا په مهر كښې زياتوالئ اوكړې شو نو فرمائى چه :

((والراى فيه عندى ان المهروكذا نصاب السرقة كانا قليلين فى اول الاسلام لعسر حال المسلمين فلما وسع الله تعالى عليهم زيد فى المهرونصاب السرقة ايضا حتى استقر العمل على عشرة دراهم فيهما فلا نسخ عندى وحينئذ جاز ان يكون نحو خاتم حديد تمام المهر فى زمن)) (۳)

امام بخارى رحمه الله دا ترجمة الباب قائم كړى دى اودا خبره ئى بيان كړې ده چه مال قليل او كثير دواړه مهر جوړيديشى نو((واتوالنساء صدقاتهن نحلة)) او((تفرضوالهن فريضة))دادواړه آيتونه مطلق دى ، قليل اوكثير دواړو لره شامل دى او آيت كريمه ((واتيتم احداهن قنطارا فلا تاخذوا منه شيئا))لره په ترجمة الباب كښې((وكثرة المهر))دپاره په طور دليل پيش كړې دې ، په دې آيت كريمه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په دور كښې يوې ښځې كثرت مهر باندې استدلال كړې وو ،حضرت عمر فاروق رضي الله عنه فرمائيلي دى چه ((لاتغلوا فى مهور النساء)) دښځو مهرونه زيات مه كوئى،نويو ښځې اووئيل ((ليس ذالك لك يا عمر، ان الله يقول ، واتيتم احداهن قنطارا من ذهب))(دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په قرات كښې داشان دى ((قنطارا))نه پس((من ذهب)) اضافه كړې شوې ده). نو په دې باندې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه اوفرمائيل چه((امراة خاصمت عمرفخصمته)).(۴)

---

۱) صاحب فتح التقدير هم دا حديث په مهر معجل باندې محمول كړې دې اوګورئ فتح القدير: ۳۰۶/۳، ۳۰۸).
۲) اوجز المسالک :۲۹۵/۹ ، كتاب النكاح ، باب ماجاء فى الصداق).
۳) فيض البارى: ۲۰۹/٤).
٤) فتح البارى: ۲۵۵/۹).

[۴۸۵۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ عَوْفٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاةٍ فَرَأَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَشَاشَةَ الْعُرْسِ فَسَأَلَهُ فَقَالَ إِنِّي تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاةٍ وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ عَوْفٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ [ر: ۱۹۴۴].

په روايت كښې دى چه حضرت عبدالرحمان بن عوف رضي الله عنه يو ښځې سره په وزن نواة باندې نكاح اوكړه ، دوزن نواة تفسير كښې لوئې اختلاف دې.

امام شافعى رحمه الله فرمائي چه نواة پنځه درهمه دى ، امام بخارى رحمه الله هم په «الادب المفرد» كښې داشان فرمائيلي دى ، علامه خطابى هم ددې مطابق فرمائيلى دى،قاضى عياض دا داكثرو عالمانو قول ګڼړلې دې (۱)

امام احمد رحمه الله فرمائى چه نواة درې درهمه او يو ثلث وى ، بعضې حضرات فرمائى چه نواة درې درهمه او ربع وى ،بعضې وائى درې درهمه اونصف وى.

مالكيه فرمائى چه داهل مدينه په نيز ربع دينار ته وئيلې شى ،(۲) موطا امام محمد كښې دامام محمد رحمه الله ميلان دې طرفته دې چه نواة لس درهمه وى (۳) نوهر سړې دخپل خپل مذهب مطابق ددې تفسير كوى ، ليكن مشهور رومبې قول دې.

او كه پنځه يا درې درهمو ربع يا ثلث يا نصف مقدار مراد واخستلې شى نواحناف به په دې صورت كښې په مهر معجل باندې محمول كوى «بشاشة العرس» يعنى د واده خوشحالى.

٥١=بَابُ التَّزْوِيجِ عَلَى الْقُرْآنِ وَبِغَيْرِ صَدَاقٍ

[۴۸۵۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ سَمِعْتُ أَبَا حَازِمٍ يَقُولُ سَمِعْتُ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ يَقُولُ إِنِّي لَفِي الْقَوْمِ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ قَامَتْ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لَكَ فَرَ فِيهَا رَأْيَكَ فَلَمْ يُجِبْهَا شَيْئًا ثُمَّ قَامَتْ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لَكَ فَرَ فِيهَا رَأْيَكَ فَلَمْ يُجِبْهَا شَيْئًا ثُمَّ قَامَتْ الثَّالِثَةَ فَقَالَتْ إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لَكَ فَرَ فِيهَا رَأْيَكَ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَنْكِحْنِيهَا قَالَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ لَا قَالَ اذْهَبْ فَاطْلُبْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ فَطَلَبَ ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَقَالَ هَلْ مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ شَيْءٌ قَالَ مَعِي سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا قَالَ اذْهَبْ فَقَدْ أَنْكَحْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۶].

امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې دوه مسئلې ذكر كړى دى ، يو مسئله داده چه تعليم القران لره مهر جوړولې شى كه نه ، ددې مسئلې تفصيل ما قبل كښې تير شوې دې.

---

۱) فتح البارى: ۹/۲۹۲).

۲) فتح البارى: ۹/۲۹۲).

۳) اوګورئ موطا امام محمد ، كتاب النكاح ، باب ادنى مايتزوج الرجل عليه المراه : ۳۴۳).

دمهر دذكر كولو نه بغير دنكاح انعقاد كولو مسئله : دويمه مسئله داده چه‌دمهر د ذ كر كولو نه بغير دنكاح انعقاد كيږي يا نه . په دې باندې دټولو اتفاق دې چه مهر نه بغير نكاح صحيح نه ده. بغير دمهر نه‌نكاح صرف دحضرت نبی كريم ﷺ خصوصيت وو.(١) البته كه دمهر ذكر نه وی نو په هغه وخت كښې به نكاح اوشی اوكه نه ؟.

حضرات حنفيه او حنابله وائی چه منعقد به شی ، داكثر شوافع هم دا رائې ده او په دې صورت كښې مهر مثل به لازم وی. (٢)

بعض شوافع‌وائی چه داسې صورت كښې به‌نكاح معتبره نه وی ، صاحب هدايه‌امام مالك رحمه الله طرفته‌دا قول منسوب كړې دې. (٣)

قوله: فرفيها رايك: يعنی تاسو په دې سلسله كښې خپله رائې قائمه كړئی. كه تاسو غواړئی نوځه خپل نفس تاسو دپاره هبه كوم. تاسو ما قبوله كړئی. «فر» په دې كښې فاء تعقيبيه يا عاطفه ده او «ر» باب فتح نه دامر حاضر صيغه ده.«رأی ، رأيا» كتل ، رائې قائمول ،«ر»اصل كښې«أرأی» وو آخر نه ياءحرف علت حذف كړې شو ځكه چه‌امر مجزوم كيږی اودهمزه فتحه د راء طرفته دتخفيف په غرض سره منتقل كړې شوه اوهمزه ئې اوغورزول ، هركله چه «راء» مفتوحه شوه نو دهمزه وصل ضرورت باقی پاتې نشو ، ددې وجې همزه وصل ئې حذف كړل ا ودې نه «ر» جوړه شوه ، نو حضرت علامه عينی رحمه الله ليكی چه :

«"فر" الفاء للعطف و "ر" وحدها امرمن "رأی يری" علی وزن "ف" لان عين الفعل ولامه محذوفان لان اصله ارأی علی وزن "افعل" حذفت لا الفعل للجزم لامر مجزوم ثم نقلت حركة الهمزة الی الرای للتخفيف فاستغنيت عن همزة الوصل فخلاف فبقی "ر" علی وزن "ف"»(۴)

۵۲=بَابُ الْمَهْرِ بِالْعُرُوضِ وَخَاتَمٍ مِنْ حَدِيدٍ

[۴۸۵۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِرَجُلٍ تَزَوَّجْ وَلَوْ بِخَاتَمٍ مِنْ حَدِيدٍ[ر: ٢١٨٦].

امام بخاری رحمه الله دا ونيل غواړی چه دمهر دپاره دراهم‌او دنانير شرط نه دی ، دسامان‌د قبيل نه څه ځيز چه وی هغه په مهر كښې وركولې شی ، دخاتم حديد ذكر مخكښې په حديث كښې په دې بنياد شوې دې.

---

١) عمده القاری: ٢٠/١٣٩).
٢) اوګورئ فتح التقدير: ٣/٣٠٤ ، ٣١٢):
٣) اوګورئ الهدايه مع فتح التقدير: ٣/٣٠٤).
٤) عمده القاری: ٢٠/١٣٩).

۵۳=بَاب الشُّرُوطِ فِی النِّکَاحِ

وَقَالَ عُمَرُ مَقَاطِعُ الْحُقُوقِ عِنْدَ الشُّرُوطِ:
وَقَالَ الْمِسْوَرُ بْنُ مَخْرَمَةَ سَمِعْتُ النَّبِیَّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ ذَکَرَ صِهْرًا لَهُ فَأَثْنَی عَلَیْهِ فِی مُصَاهَرَتِهِ فَأَحْسَنَ قَالَ حَدَّثَنِی فَصَدَقَنِی وَوَعَدَنِی فَوَفَی لِی [ر: ۳۵۲۳].
[۴۸۵۶] حَدَّثَنَا اَبُو الْوَلِیدِ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِکِ حَدَّثَنَا لَیْثٌ عَنْ یَزِیدَ بْنِ اَبِی حَبِیبٍ عَنْ اَبِی الْخَیْرِ عَنْ عُقْبَةَ عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اَحَقُّ مَا اَوْفَیْتُمْ مِنَ الشُّرُوطِ اَنْ تُوفُوا بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ [ر: ۲۵۷۲]

امام بخاری رحمه الله په ترجمه «ابواب الشروط» کښې هم د «الشروط فی المهر عند عقدة النکاح» عنوان قائم کړې وو اوپه دې ځائې کښې په کتاب النکاح کښې هم دا ترجمة الباب لره قائموي.
علامه خطابی رحمه الله د شروط نکاح درې قسمه بیان فرمائیلی دی:
① اول دا چه څه داسې شرط اولګولې شی چه دهغې پوره کول دخاوند دپاره په هر حال کښې لازم اوضروري وی ، دا به هغه شرط وی چه دهغې ذکر الله ﷻ فرمائیلې دې یعنی امساک بالمعروف یا تسریح بالاحسان لکه د ښځې دطرفنه د نکاح په وخت کښې شرط اولګولې شی چه خاوند به ښځې لره په معروفه طریقه ساتی ، که دداشان ساتلو نه هغه عاجزه شو نو شرعی طریقې سره به هغه پریږدی.
② دویم قسم دهغه شرطونو دې چه دهغې پوره کول بالاتفاق ناجائز دی. لکه ښځه خاوند سره دنکاح کولو په وخت کښې دا شرط اولګوی چه هغه به مخکښنۍ ښځې ته طلاق ورکوی.
③ دریم قسم دهغه شرطونو دې چه په هغې کښې طرفینو کښې څه فائده وی ، لکه ښځه دا شرط اولګوی سړې به دې سره بل واده نه کوی ، یا به دا ددې کور نه نه اوباسی.
جهمور علماء دریم قسم شرط غیر معتبر ګڼړی. البته دامام احمد او امام اسحاق په نیز به ددې اعتبار کولې شی. (۱)
دامام بخاری رحمه الله رجحان د امام مالک رحمه الله مسلک طرفته معلومیږی. ځکه هغوی دحضرت عقبه بن عامر حدیث ذکر کړې دې. چه په هغې کښې دحضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه دنکاح په سلسله کښې تاسو چه کوم شرط قبول کړې دې هغه پوره کول پکاردی. (۲)
جمهور عالمان دا روایت د رومبی قسم شروط باندې محمول کوی یعنی هغه شرطونه چه په مقتضیات عقد کښې داخل دی. (۳)
قوله: وقال عمر: مقاطع الحقوق عند الشروط: داتعلیق دې او ددې نه هم د امام

---

۱) مذکوره تفصیل دپاره وګورئی فتح الباری: ۲۷۲/۹).
۲) الابواب والترجم: ۷۱/۲).
۳) الابواب والترجم: ۷۱/۲ ، شرح نووی لمسلم: ۴۵۵/۱ ، کتاب النکاح).

احمد رحمه الله نقطه نظر تائيد كيږي چه حقوق په هغه ځائې كښې ختميږي چه په كوم ځائې كښې شروط راشي. كه خاوند ديو ښځې شرط قبول كړو نو اوس ددې متعلق دخاوند حق باقي پاتې نشو ، لكه بلې ښځې سره واده مه كوه دا شرط كه قبول كړي نو اوس دده دبلې ښځې حق نه شته ، دشرط منلو نه پس به دده حق ختم شي.

دا تعليق سعيد بن منصور موصولاً نقل كړې دې چه عبدالرحمان بن غنم اوفرمائيل چه څه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه سره اوم اودومره نزدې اوم چه ځما ځنګون دهغې ځنګون سره نزدې وه ،په دې كښې يو سړې ده لره راغلو او وې وئيل چه ((ياامير المومنين تزوجت هذه وشرطت لها دارها واني أجمع لامري ان أنتقل الى ارض كذا وكذا)) يعنى ما هغه ښځې سره واده كړې دې . او شرط مې لګولې دې چه هغه به خپل كور كښې اوسى. ليكن اوس مې اراده ده چه فلانى ځائې ته منتقل شم .نو په دې باندې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه اوفرمائيل ((لها شرطها)) يعنى هغې ته په خپل شرط باندې عمل اختيار دې ، نو دې سړى اووئيل چه ((هلك الرجال اذا لاتشاء امراة ان تطلق زوجها الا طلقت)) يعنى سړى خو بيا برباد شو نو ددې وجې داشان كله چه ښځه غواړى نو خاوند ته به طلاق وركړى. نوحضرت عمر فاروق رضي الله عنه اوفرمائيل چه ((المومنين على شروطهم عند مقاطع حقوقهم)) او بعضې رواياتو كښې دى چه ((ان مقاطع الحقوق عند الشروط)) كله چه دوى د شرط په ذريعه پخپله خپل حق ختم كړو نوپه دې كښې اوس هيڅوك دخل نشى وركولې.(۱)

خو ابن وهب فرمائى چه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نه دا منقول دى چه هغوى شرط لره لغو اوګرزولو او وې فرمائيل چه ((المراة مع زوجها)) (۲)

امام ابوعبيد فرمائى چه دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه په رواياتو كښې تضاد دې ((المراة مع زوجها)) نه معلوميږى چه دشرط اعتبار نشته او ((مقاطع الحقوق عند الشروط)) نه معلوميږى چه اعتبار دې،لهذا د حضرت عمرفاروق رضي الله عنه آثار به پريښودې شى.(۳)

ابن ابى شيبه دحضرت على رضي الله عنه اثر نقل كړې دې . ((شرط الله قبل شرطها)) دالله جل جلاله شرط د ښځې شرط نه مخكښې دې اودالله جل جلاله د شرط نه مراد ((اسكنوهن من حيث سكنتم)) دې چه كوم ځائې كښې تاسو اوسئ په هغه ځائې كښې خپلې بيبيانې اوسوئى. (۴)

قوله: وقال المسور بن مخرمة: دا تعليق امام بخارى رحمه الله په ابواب المناقب كښې په باب ذكر اصهار النبى صلى الله عليه وسلم لاندې موصولاً نقل كړې دې. (۵)

---

۱) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئى فتح البارى: ۲۷۱/۹ ، وارشادالسارى: ۴۳۲/۱۱ ، وعمده القارى: ۱۴۰/۲۰).
۲) عمده القارى: ۱۴۰/۲۰).
۳) عمدة القارى: ۱۴۰/۲۰ ، فتح البارى: ۱۷۲/۹_ ۱۷۳).
۴) تعليقات لامع الدرارى : ۳۱۰/۹).
۵) عمده القارى: ۱۴۱/۲۰) .

حضرت مشور بن مخرمه رحمه الله فرمائي چه ما دحضرت نبی کریم ﷺ نه دیو خوم (زوم) تذکره واوریده. حضرت نبی کریم ﷺ د زوم په سلسله کښې دهغه تعریف اوکړو او ښه صفات ئې بیان کړل. او وې فرمائیل چه هغه ماسره خبره کړې وه نو رښتیا او وعده ئې پوره کړه.

((صهر))نه په دې ځائې کښې دحضرت نبی کریم ﷺ دټولو نه دمشرې لور دحضرت زینب رضی الله عنها خاوند ابوالعاص بن ربیع مراد دې. دې په غزوه بدر کښې دمسلمانانو خلاف دمشرکانو د طرفنه جنګ دپاره راغلې وواو ګرفتار شو، حضرت نبی کریم ﷺ هغه آزاد کړو او دا شرط ئې اولګولو چه هغه به حضرت زینب رضی الله عنها مدینې ته راولیږی. نو هغه همداسې اوکړل اوحضرت زینب ئې مدینې ته راولیږله. ((حدثنی فصدقنی ووعدنی فوفی لی))نه دې واقعې طرفته اشاره ده. بعد کښې ده اسلام قبول کړو او د فتح مکه نه مخکښې هغه هجرت اوکړو او مدینې ته راغلې وو. حضرت زینب رضی الله عنها دوباره هغه لره ورغله ، دحضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په دور خلافت کښې وفات شو. (۱)

امام بخاری رحمه الله دا تعلیق په دې ځائې کښې اوفرمائیلو او دې طرفته ئې اشاره اوکړه که په نکاح کښې څه شرط قبول کړې شی نو دهغې ایفاءکول پکار دی. شرط قبلول یو رنګ وعده ده. لهذا ددې ایفاءکول پکار دی.

قوله: حدثنا ابوالولید: ابوالخیر دمرثد بن عبدالله یزنی کنیت دې اوعقبه نه عقبه بن عامر جهنی مراد دې ، (۲) هغوی دحضرت نبی کریم ﷺ ارشاد نقل کړې دې چه تاسو ټولو باندې په ټولو شرطونو کښې د نکاح شرطونه پوره کول دی. چه ددې په وجه ستاسو دپاره دهغوی شرمګاهونه حلال دی.

۵۴=بَابُ الشُّرُوطِ الَّتِي لَا تَحِلُّ فِي النِّكَاحِ

وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ لَا تَشْتَرِطُ الْمَرْأَةُ طَلَاقَ أُخْتِهَا

[۴۸۵۷] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ زَكَرِيَّاءَ هُوَ ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تَسْأَلُ طَلَاقَ أُخْتِهَا لِتَسْتَفْرِغَ صَحْفَتَهَا فَإِنَّمَا لَهَا مَا قُدِّرَ لَهَا [ر: ۶۲۲۷]

ددې شرطونو دبیانولو نه پس چه کوم مقرر کول جائز دی اوس په دې باب کښې ا مام بخاری رحمه الله هغه شروط بیانوی چه دهغې مقرر کول ناجائز دی ،

لکه ښځه داشرط اولګوی چه ته خپلې مخکښې ښځې ته طلاق ورکړه دا شان شرط لګول باطل دی او نکاح منعقد کیږی.

---

۱) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ عمده القاری: ۲۰/۱۴۱).

۲) ارشادالساری: ۱۱/ ۴۳۲).

۵۵=باب الصُّفْرَةِ لِلْمُتَزَوِّجِ

وَرَوَاهُ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۸۵۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ اَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ عَوْفٍ جَاءَ اِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِهِ اَثَرُ صُفْرَةٍ فَسَاَلَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاَخْبَرَهُ اَنَّهُ تَزَوَّجَ امْرَاَةً مِنَ الْاَنْصَارِ قَالَ كَمْ سُقْتَ اِلَيْهَا قَالَ زِنَةَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ [ر: ۱۹۴۴].

امام بخاری رحمه الله فرمائی که د واده په موقع باندې د زردئی استعمالولو نوبت راشی نو په دې کښې هيڅ باك نشته دې.

روايت کښې دحضرت عبدالرحمان متعلق ذکر دې چه د حضرت نبی کريم ﷺ مجلس ته راغلو نو په هغوی باندې دزردئ اثر وو. روايت او ترجمة الباب دواړو کښې مطلقًا د زردی ذکر دې.

ليکن علماء وائی چه ددې نه مراد دخلوق زردی ده.(۱) دخلوق مرکب خوشبودار وی.او په دې کښې زعفران هم شامل وی ، د زعفران استعمال دسړی دپاره جائز نه دی. په حديث کښې دی «نهی رسول الله ﷺ ان يتز عفر الرجل»(۲) ددې حديث په بنياد باندې حضرات حنفيه اوشافعيه په نيز دسړی دپاره دزعفران استعمال مطلقًا ممنوع دې چه ددې استعمال نه په جسم جائز دې اونه په کپړو باندې او ويښتو باندې لګول جائز دی. (۳)

دحضرات مالکيه په نيز بدن کښې ددې استعمالول ممنوع دی. ليکن کپړو کښې ددې داستعمالول ګنجائش نشته دې. (۴)

په روايت باب کښې که د زردئی نه مراد خلوق دې چه په دې کښې زعفران وی نو مالکيه فرمائی چه دا په کپړه کښې لګيدلی وو نوددوی په نيزدا جائز دی. (۵)

البته دحنفيه او شافعيه په مذهب باندې روايت باب نه په دې صورت کښې به اشکال وی ، هغوی ددې حديث مختلف جوابونه ورکوی.

① يو جواب دا ورکړې شوې دې چه دا دتحريم نه مخکښې واقعه ده ليکن ددې دپاره د دليل ضرورت شته دې.(۶)

---

۱) ارشادالساری: ۱۱/۴۳۴).

۲) عمده القاری: ۲۰/۱۴۳).

۳) عمدة القاری: ۲۰/۱۴۳ ، والابواب والترجم:۲/۷۱).

۴) الابواب والترجم: ۲/۷۰ ، وعمده القاری: ۲۰/۱۴۳).

۵) فتح الباری: ۹/۲۹۳ ، باب الوليمه ولوبشاه) .

۶) فتح الباری: ۹/۲۹۴).

② دویم جواب دا ورکړې شوې دې چه په دې ځائې کښې حضرت عبدالرحمان دخلوق استعمال نه ووکړې .دده ښځې استعمال کړې وو او ددې نه دحضرت عبدالرحمان رضي الله عنه په کپړوباندې بغیر ارادې ددې اثر راغلې وو او دې جواب ته حضرت امام نووی رحمه الله راجح وئیلی دی.

③ دریم جواب دادې چه په هغه وخت کښې هغه سره هیڅ خوشبو نه وه ددې وجې په وخت دضرورت هغوی دې لره مباح اوګنړل. (۱)

④ څلورم جواب دادې چه دا ډیرکم مقدار کښې ووچه قابل عفو دی. (۲)

⑤ بعضو وئیلی دی چه دخلوق ا ستعمال عام خلقودپاره ممنوع دی. لیکن والده والا ددې نه مستثنی دې. بالخصوص کله چه هغه ځوان وی. چنانچه د واده په موقعه باندې ددې استعمالول جائز دی ، ابوعبیده رضي الله عنه هم دا جواب ورکړې دې.(۳)

امام بخاری رحمه الله دا زردی خلوق سره مقید کړې نده. هغوی مطلق زردی ذکر کړې ده. بعض علاقو کښې دستور دې چه دواده په موقعه باندې ښځه لره بتهنه وغیره لګوی چه په هغې کښې زردی شامله وی. اوسړی ته ې هم لګوی. امام بخاری رحمه الله ددې دستور رعایت کوی او وائی چه ددې ګنجائش شته دې.

لیکن دامام بخاری رحمه الله دا استدلال به په هغه وخت کښې درست وی چه کله نه دصفرة مطلق زردی مراد وی.

اودا هم ممکن دی چه دامام بخاری رحمه الله د خلمی دپاره خلوق داستعمال اجازت طرفته اشاره کوی. والله اعلم.

باب

[۴۸۵۹] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أَوْلَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِزَيْنَبَ فَأَوْسَعَ الْمُسْلِمِينَ خَيْرًا فَخَرَجَ كَمَا يَصْنَعُ إِذَا تَزَوَّجَ فَأَتَى حُجَرَ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ يَدْعُو وَيَدْعُونَ لَهُ ثُمَّ انْصَرَفَ فَرَأَى رَجُلَيْنِ فَرَجَعَ لَا أَدْرِي أَخْبَرْتُهُ أَوْ أُخْبِرَ بِخُرُوجِهِمَا [ر: ۴۵۱۳]

دا باب بلا ترجمه دې ، دنسفی روایت کښې په دې ځائې کښې لفظ «باب» نشته دې (۴) لیکن په دې صورت کښې به اشکال وی چه حدیث باب «الصفرة للمتزوج» سره څه مناسبت نشته دې. ددې وجې خبره صحیح داده چه په دې ځائې کښې لفظ «باب» دې ، او دا «کالفصل من الباب السابق» او ددې لاندې ئې دام المومنین حضرت زینب بنت جحش رضي الله عنها د واده واقعه ذکر کړه اوامام بخاری دې خبرې طرفته اشاره کوی چه د واده په موقعه باندې د

---

۱) فتح الباري۹/۲۹٤).
۲) فتح الباري۹/۲۹٤).
۳) فتح الباري۹/۲۹٤).
٤) فتح الباري: ۹/۲۷۲ ، وعمده القاری: ۲۰/۱٤٤).

زردئی لګولو هیڅ ضرورت نشته دې ، او واجب نه دی ځکه چه دحضرت زینبت رضي الله عنها واقعې کښې د زردئی ذکر نشته دې،نو ګویا چه په سابقه باب کښې دزردئی جواب بیان کړو او ددې باب بلا ترجمه لاندې ئې داحدیث راوړو اوددې د عدم وجوب طرفته ئې اشاره کړې ده.(۱)

۵۶=بَاب کَیْفَ یُدْعَی لِلْمُتَزَوِّجِ

[۴۸۶۰] حَدَّثَنَا سُلَیْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ هُوَابْنُ زَیْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ رَأَی عَلَی عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ أَثَرَ صُفْرَةٍ قَالَ مَا هَذَا قَالَ إِنِّي تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَی وَزْنِ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ قَالَ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ [ر:۱۹۴۳]

په دې باب کښې واده کولووالا ته په کوموالفاظ او څه رنګ دعا اوکړې شی دهغې بیان دې ،دجاهلیت په زمانه کښې واده والو ته به په «بالرفاء والبنین» الفاظوسره دعا ورکولې شوه.یعنی «صرت مقرونا بالرفاء والبنین» ستا اوستا د کور والو په مینځ کښې دې تعلقات خوشګوار وی او تاته دې ځامن نصیب شی.

امام بخاری رحمه الله دحضرت انس رضي الله عنه روایت ذکر کوی او فرمائی چه واده کونکی ته دې «بارك الله لك»الفاظوسره دعا اوکړې شی.اوبعضو روایتونو کښې داالفاظ «بارك الله لك وبارك علیك وجمع بینكما فی خیر»(۲)

۵۷=بَاب الدُّعَاءِ لِلنِّسَاءِ اللَّاتِي یَهْدِینَ الْعَرُوسَ وَلِلْعَرُوسِ

[۴۸۶۱] حَدَّثَنَا فَرْوَةُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَزَوَّجَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَتْنِي أُمِّي فَأَدْخَلَتْنِي الدَّارَ فَإِذَا نِسْوَةٌ مِنْ الْأَنْصَارِ فِي الْبَیْتِ فَقُلْنَ عَلَی الْخَیْرِ وَالْبَرَكَةِ وَعَلَی خَیْرِ طَائِرٍ [ر:۳۶۸۱]

په دې باب کښې دهغه ښځو دپاره ددعا ذکر دې چه دناوې رهنمائی کوی ، هغې لره خائسته کوی اوهغه خاوند ته پیش کوی‌او د ناوې دپاره ددعاهدیه او د هدیه ورکولو بیان دې.

حدیث باب کښې دحضرت عائشه رضي الله عنها د واده ذکر دې. ددې مور ام رومان دې لره دحضرت نبی کریم ﷺ کور ته داخله کړه نو په هغه ځائې کښې موجود انصاری ښځو دام رومان او دناوې داستقبال دپاره دا دعائیه کلمات اووئیل «علی الخیر والبرکة وعلی خیر طائر» خیر اوبرکت او ښه نصیب باندې.

په ترجمة الباب او حدیث کښې مطابقت بالکل ظاهر دې. ترجمة الباب کښې دی چه د ناوې دپاره دعا کول پکار دی. او دهغه ښځودپاره چه کومې ښځې ناوې ښائسته کوی او جوړوی ئې . چنانچه‌په حدیث‌کښې انصاری ښځو دحضرت ام رومان او حضرت عائشه رضي الله عنها

---

۱) فتح الباری: ۲۷۶/۹ ، عمده القاری: ۱۴۵/۲۰).

۲) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ فتح ا لباری: ۲۷۲/۹ ، ۲۷۷).

په راتلو دعا اوکړه. ام رومان ناوې جوړه کړې وه او حضرت عائشه رضي الله عنها پخپله ناوې وه. (۱)
حافظ ابن حجر رحمه الله اوبعضو نورو شارحینو په دې ځائې دحدیث او ترجمة الباب مطابقت کښې ډير درانه بحثونه کړی دی ،چه دهغې په وجه دا آسانه خبره ګرانه شوه. (۲)

قوله: یهدین العروس: «یهدین» دهدایة نه کیدیشی په معنی د رهنمائی کولواودا دباب افعال نه «یهدین» نه هم کیدیشی ،په معنی د هدیه ورکولو او ددې ښائسته کولو او خلمی ته دپیش کولو(۳)مرادترې هغه ښځې دی چه کومې ناوې لره ښائسته کوی او خاوند ته پیش کوی ،ددې رهنمائی کوی اودې ته هدیه وغیره ورکوی.
حدیث باب ابواب الهجرة نه مخکښې باب تزویج عائشه لاندې تفصیل سره تیر شوې دې.

۵۸=بَاب مَنْ أَحَبَّ الْبِنَاءَ قَبْلَ الْغَزْوِ

[۴۸۶۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ غَزَا نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَقَالَ لِقَوْمِهِ لَا يَتْبَعْنِي رَجُلٌ مَلَكَ بُضْعَ امْرَأَةٍ وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يَبْنِيَ بِهَا وَلَمْ يَبْنِ بِهَا [ر:۲۹۵۶].

امام بخاری رحمه الله فرمائی چه که دیو سړی واده اوشو اوده تر اوسه پورې بناء اونکړه اود جهاد موقع راغله نو که دې غواړی چه مخکښې بناء اوکړی او بیا جهاد ته لاړ شی نو په سنت کښې ددې اصل موجود دې. حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دیو نبی علیه السلام واقعه بیان کړه چه هغوی دجهاد په موقعه باندې خپل قوم ته اوفرمائیل چه ماسره دې هغه سړې نه ځی چه چا واده کړې وی او دبناء اراده ئې وی او تر اوسه ئې بناء نه ده کړې.
په دې صورت کښې که هغه بنا اوکړی او لاړشی نودښځې دطرفنه به دده زړه فارغ شی اودې به سکون سره جهاد اوکړې شی ، لهذا داسې موقعه باندې دبنا کولو اجازت شته.
حدیث باب الجهاد کښې تیر شوې دې . چه دکوم نبی ذکر په هغې کښې دې بعضو وئیلی دی چه دا حضرت داود علیه السلام وواو بعضو وئیلی چه هغه یوشع علیه السلام وو. (۴)
ابن منیر فرمائیلی چه ددې نه دعامو خلقو دنظریې تردید کیږی چه کوم وائی چه مخکښې دې حج اوکړې شی او بیا واده. بهتر دادی چه مخکښې دې واده اوکړې شی چه دعفت سامان راشی او بیا دې حج اوکړې شی. (۵)

---

۱) ارشادالساری: (۴۳۴/۱۱).
۲) اوګورئ فتح الباری ۲۷۸/۹).
۳) فتح الباری: ۲۷۸/۲. وعمده القاری: ۱۴۶/۲).
۴) فتح الباری: ۲۷۹/۹).
۵) فتح الباری: ۲۷۹/۹).

٥٩= بَاب مَنْ بَنَى بِامْرَأَةٍ وَهِيَ بِنْتُ تِسْعِ سِنِينَ

[۴۸۶۳] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَائِشَةَ وَهِيَ بِنْتُ سِتِّ سِنِينَ وَبَنَى بِهَا وَهِيَ بِنْتُ تِسْعٍ وَمَكَثَتْ عِنْدَهُ تِسْعًا [ر: ۳۶۸۱].

امام بخاری رحمه الله فرمائی کهدنهو کالو جینئ سره واده کړې دې نو بنا کول جائز دی ، خو شرط به داوی چه هغه مطیق للجماع وی.

په عربوکښې کم عمرئی کښې دښځو درخصتئ رواج وو ، دحضرت عائشه رضی الله عنها مورددې خاص طور سره تربیت کړې وو. دابوداود وغیره روایاتوکښې دی چه دې ته به ئې کوچ او کهجورې ورکولې ، چه ښه طاقتوره شی او صحتمنده شی. امام ابوداود په دې باندې ترجمه کړې ده چه «باب فی السمنة»(۱) په دې کښې دې طرفته اشاره کړې ده چه ښځې لره دښه صحتمند کولو اهتمام اوکړی‌او په کم عمرئی کښې ددې رخصتی کول درست دی.

٦٠= بَاب الْبِنَاءِ فِي السَّفَرِ

[۴۸۶۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ خَيْبَرَ وَالْمَدِينَةِ ثَلَاثًا يُبْنَى عَلَيْهِ بِصَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ فَدَعَوْتُ الْمُسْلِمِينَ إِلَى وَلِيمَتِهِ فَمَا كَانَ فِيهَا مِنْ خُبْزٍ وَلَا لَحْمٍ أَمَرَ بِالْأَنْطَاعِ فَأُلْقِيَ فِيهَا مِنْ التَّمْرِ وَالْأَقِطِ وَالسَّمْنِ فَكَانَتْ وَلِيمَتَهُ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَقَالُوا إِنْ حَجَبَهَا فَهِيَ مِنْ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَإِنْ لَمْ يَحْجُبْهَا فَهِيَ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَلَمَّا ارْتَحَلَ وَطَّى لَهَا خَلْفَهُ وَمَدَّ الْحِجَابَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ [ر: ۳۶۴].

امام بخاری رحمه الله دا وئیل غواړی چه دبناء دپاره دحضرکیدل ضروری نه دی ، په سفر کښې هم بناء جائز دی.

حدیث باب کتاب المغازی کښې تفصیل سره تیر شوی دی . (۲)

٦١= بَاب الْبِنَاءِ بِالنَّهَارِ بِغَيْرِ مَرْكَبٍ وَلَا نِيرَانٍ

[۴۸۶۵] حَدَّثَنِي فَرْوَةُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تَزَوَّجَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَتْنِي أُمِّي فَأَدْخَلَتْنِي الدَّارَ فَلَمْ يَرُعْنِي إِلَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضُحًى [ر: ۳۶۸].

امام بخاری رحمه الله فرمائی چه دبناء دپاره شپه ضروری نه ده ، په‌ورځ کښې هم‌جائز دی. لیکن مرکب او نیران یعنی اورلره استعمالول نه دی پکار. نن سبا دواده په موقعه باندې د

---

۱) فتح الباری: ۹/۲۷۹).

۲) کشف الباری، کتاب المغازی ،باب غزوه خیبر : ۴۳۰، ۴۳۱).

اسونو دسورلئ چه کومه طریقه رائج ده ،امام بخاری رحمه الله دراصل ددې تردید کوی، داشان د واده په موقع باندې د اور بلولود رسم تردید کوي چه په حقیقت کښې دمجوسیانو شعار دې.
عبدالله بن قرط ثمالی دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه د طرفنه د حمص گورنر وو. هغوی اوکتل چه دچا د جنج مخکښې څوك اوور بلوی ، هغوی ته کورې ورکړې ، خلق منتشر شو ، بیا هغوی خطبه اوویله او وې فرمائیل چه «ان عروسكم أوقدوا النيران وتشبهوا بالكفرة والله مطفئ نورهم» (۱)

٦٣=بَاب الْأَنْمَاطِ وَنَحْوِهَا لِلنِّسَاءِ

[۴۸۶۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ اتَّخَذْتُمْ أَنْمَاطًا قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَأَنَّى لَنَا أَنْمَاطٌ قَالَ إِنَّهَا سَتَكُونُ [ر: ۳۴۳۲].

«انماط» د «نمط» جمع ده. دبسترې دپاسه چه کوم جالیدار څادر وی هغې ته وائی. جالدارې پردې او رومال هم په دې اطلاق کښې راځی.(۲)
امام بخاری رحمه الله دانماط استعمال دجائز کیدو طرفته اشاره کوی. لیکن په دې باندې د صحیح مسلم اشکال دې چه حضرت عائشه رضی الله عنها به په کور کښې جالیدار پرده زړونده کړې وه. نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خپل دست مبارك سره دا شلولې وه (۳)
ددې جواب ورکړې شوچه هغه په اصل کښې تصویرونو والا وو. ددې وجې دوی هغه اوشلوله. (۴)
اویا که دا اوئیلې شی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دراصل ددنیا رنګینو نه اعراض اوعدم رغبت داظهار دپاره ئې داسې ا وکړل ګنې فی نفسه دا جائز دی.
اویا دا اوئیلې شی چه ددې حدیث تعلق عام مواقع سره دې او په دې ځائې دنکاح په موقع باندې ددې د جواز بیان مقصود دې ځکه دکتاب النکاح (بیان) جاری دې.حدیث باب علامات النبوة کښې تیر شوې دې.

٦٣=بَاب النِّسْوَةِ اللَّاتِي يَهْدِينَ الْمَرْأَةَ إِلَى زَوْجِهَا وَدُعَائِهِنَّ بِالْبَرَكَةِ

[۴۸۶۷] حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ يَعْقُوبَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا زَفَّتْ امْرَأَةً إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى

---

۱) الابواب والترجم : ۷۲/۲).
۲) فیض الباری: ۲۹۷/٤ ، وعمده القاری: ۱٤۸/۲۰).
۳) فتح الباری: ۲۸۰/۹ ، وصحیح مسلم کتاب ا للباس والزینه ، باب تحریم تصویر صوره... ۲۰۰/۲).
٤) فتح الباری: ۳۱۱/٥ ، باب هل یرجع اذا رای منکرا).

اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ یَا عَائِشَۃُ مَا کَانَ مَعَکُمْ لَھْوٌ فَاِنَّ الْاَنْصَارَ یُعْجِبُھُمُ اللَّھْوُ(۱)

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه ناوې خاوند لره لیږلو دپاره که ښځې ددې ناوې ډول سنګار دپاره جمع شي نو سنت کښې ددې اصل شته دې.

او داهم ممکن دی چه امام بخاری رحمه الله دې استحباب طرفته ته اشاره کول غواړی چونکه د کور ښځې داسې موقع باندې د نورو په کاورنو کښې مصروفې وی، ددې وجې که رشته دار او نزدې رشته دارې ښځې راشی او ناوې لره تیاره کړی نو د کور والو دپاره به آسانی وی. (۲)

دابو ذر رضي الله عنه په روایت کښې دترجمة الباب نه د«ودعائهن بالبرکة» اضافه هم شوې ده.(۳) روایت باب کښې د دعا ذکر نشته دې، البته د روایت بعض طرق کښې ددعا ذکر ې. که دترجمة الباب نه مذکوره الفاظ ثابت اومنلې شی نو په دې صورت کښې به دامام بخاری رحمه الله مقصد دې طرفته اشاره وی چه په دې کښې ددعا ذکر دې. هغه طریق ابو الشیخ په کتاب النکاح کښې نقل کړې ده. چه دهغې الفاظ دی:

«عن عائشة انها زوجت يتيمة كانت فی حجرها رجلا من الانصار، قالت: وكنت فيمن اهداها الى زوجها فلما رجعنا قال الى رسول الله صلى الله عليه وسلم ما قلتم يا عائشة رضي الله عنها، قالت سلمنا ودعونا الله بالبركة ثم انصرفنا» (۴)

قوله: انها زفت امراة الی رجل من الانصار: حافظ ابن حجر رحمه الله ددې ښځې دنوم متعلق دعدم واقفیت اظهار کړې دې. (۵) البته ابن اثیر په «اسد الغابة» کښې ددې ښځې نو «فارعة بنت اسعد بن زرارة» اوددې د خاوند نوم «نبیط بن جابر انصاری» لیکلې دې. (۶)

قوله: ما کان معکم لھو: دشریك روایت کښې دی چه حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم اوفرمائیل چه ته هغې سره یوجینۍ اولیږه، چه هغه ډول غږوی او شعرونه وائی. حضرت عائشه رضي الله عنها تپوس اوکړو چه څه اشعار وائی. نو حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم اوفرمائیل چه هغه دا اشعار وائی:

اتيناكم اتيناكم فحيانا وحياكم ولولا الذهب الاحمر ما حلت بواديكم

ولولا الحنطة السمراء ما سمنا عذاريكم (۷)

---

۱) والحديث لم يخرجه احد من اصحاب الصحاح الستة الا البخاری).
۲) الابواب والتراجم: ۲/۷۲).
۳) فتح الباری: ۹/۲۸۱).
٤) فتح الباری: ۹/۲۸۱).
۵) فتح الباری: ۹/۲۸۱).
۶) فتح الباری: ۹/۲۸۱).
۷) فتح الباری: ۹/۲۸۱).

٦٤ = باب الهدية للعروس

[۴۸۶۸] وقال ابراهيم عن ابي عثمان واسمه الجعد عن انس بن مالك قال مر بنا في مسجد بني رفاعة فسمعته يقول كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا مر بجنبات ام سليم دخل عليها فسلم عليها ثم قال كان النبي صلى الله عليه وسلم عروسا بزينب فقالت لي ام سليم لو اهدينا لرسول الله صلى الله عليه وسلم هدية فقلت لها افعلي فعمدت الى تمر وسمن واقط فاتخذت حيسة في برمة فارسلت بها معي اليه فانطلقت بها اليه فقال لي ضعها ثم امرني فقال ادع لي رجالا سماهم وادع لي من لقيت قال ففعلت الذي امرني فرجعت فاذا البيت غاص باهله فرايت النبي صلى الله عليه وسلم وضع يديه على تلك الحيسة وتكلم بها ما شاء الله ثم جعل يدعو عشرة عشرة ياكلون منه ويقول لهم اذكروا اسم الله وليأكل كل رجل مما يليه قال حتى تصدعوا كلهم عنها فخرج منهم من خرج وبقي نفر يتحدثون قال وجعلت اغتم ثم خرج النبي صلى الله عليه وسلم نحو الحجرات وخرجت في اثره فقلت انهم قد ذهبوا فرجع فدخل البيت وارخى الستر واني لفي الحجرة وهو يقول يا ايها الذين امنوا لا تدخلوا بيوت النبي الا ان يؤذن لكم الى طعام غير ناظرين اناه ولكن اذا دعيتم فادخلوا فاذا طعمتم فانتشروا ولا مستانسين لحديث ان ذلكم كان يؤذي النبي فيستحيي منكم والله لا يستحيي من الحق.

قال ابو عثمان قال انس انه خدم رسول الله صلى الله عليه وسلم عشر سنين [ر: ۳۵۱۳].

كه ناوې يا ځلمي دپاره د تحفې په طور او هديه څه ځيز ورکړې شي نو سنت کښې ددې اصل موجود دې .

ابراهيم بن طهمان دابو عثمان نه نقل کوی. دابوعثمان نوم جعد دې. هغه وائی چه حضرت انس رضي الله عنه دبصرې په مسجدبنی رفاعه کښې څمونږ سره تیر شو نوما دهغوی نه دا واوریدل.

قوله: كان النبي ﷺ اذا مر بجنيات ام سليم دخل عليها: يعنی حضرت نبی کريم ﷺ چه به کله دام سليم کور داطراف نه تيريدو نو دوی لره به ورتلل او سلام به ئې کولو.

((جنبات)) د ((جنبة)) جمع ده په معنی د طرف، نا حيه.

په دې خائې کښې دحديث د حصه دابوعثمان نه صرف ابراهيم بن طهمان نقل کوی او مخکښې باقی حديث کښې دوی سره جعفر بن سليمان اومعمر بن راشد هم شريك دې ، امام مسلم دا دواړه حديثونه موصولاً نقل کړی دی.(۱) ليکن دابراهيم بن طهمان حديث متعلق حافظ ابن حجر رحمه الله ليکلی دی چه هغه ماته موصولاً ملاؤنشو(۲).

---

۱) فتح الباري: ۹/ ۲۸۳).
۲) فتح الباري: ۹/ ۲۸۳).

مخکښې حدیث کښې حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ دزینب بن جحش واده کښې ځلمې وو. ام سلیم ماته اووئیل که مونږ دحضرت نبی کریم ﷺ دپاره څه هدیه اولیږلو نو دابه ډیر ښه وی. نوما هغې ته اووئیل چه آو اولیږه. چنانچه هغوی کهجور، غوړی اوپنیر واخستل او دائې حیس کړل (دایو خاص قسم حلوه وی)) تیاره کړه او ماسره ئې هغه حضرت نبی کریم ﷺ کره اولیږله. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا کیږده او دڅو کسانو نومونه ئې واخستل او وې فرمائیل دا راوبله او ددوی نه علاوه چه څوك تاته ملاو شی نو هغه راوبله. ما دحضرت نبی کریم ﷺ په حکم باندې عمل اوکړو اوکله چه کور ته واپس راغلم نو کور دخلقو نه ډك وو، ما حضرت نبی کریم ﷺ ته اوکتل چه حضرت نبی کریم ﷺ په دې حلوه باندې خپل لاس مبارك کیخودو او څه ئې پرې دم کړل، اوبیا ئې لس لس کسان رابلل او هغوی ته به ئې وئیل چه دالله تعالی نوم واخلئ او هر سړې دخپلې خپلې مخښې نه خوراك کوی.

حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه هغوی ټول خوراك اوکړواو منتشر شو، څه خلق دکور نه اوونل اوڅه هم هغه ځائې کښې ناست وو خبرې ئې کولې، چه ددې په وجه ماته ډیره پریشانی اوشوه (چه دې حضراتو له تکلیف پکاردې) دې نه پس دقران پاك آیت ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ....الخ﴾ نازل شو.

یو تعارض اودهغې حل: په دې روایت باب کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ خلقو باندې د کهجورو. غوړو او پنیرو حیس اوخوړلو. په بل روایت کښې مشهور دی چه حضرت نبی کریم ﷺ غوښه او روټئ په ولیمه کښې خوړولې وه. (۱)

قاضی عیاض اوفرمائیل چه راوی ته وهم شوې دې، «ده یوه قصه په بله قصه کښې ټومبلې ده»، (۲)

لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دواړوکښې جمع ممکن ده چه مخکښې حضرت نبی کریم ﷺ غوښه روټئ سره تواضع کړې وی او هغه خلق چه کوم مخکښې راغلی وو هغوی دخبز او لحم خوړولو نه پس تلی وی، دې نه پس چه کوم خلق د خوراك نه پس ناست وواو خبرې ئې کولې دهغوی دپاره حضرت انس رضی الله عنه حیس راوړې وی، حضرت نبی کریم ﷺ هغه دنورو خلقورابللو دپاره اولیږلو. اوهغوی حیس خوړلې وی، لهذا په دواړو روایتونوکښې تعارض نشته دې. (۳)

٦٥ = بَاب اسْتِعَارَةِ الثِّيَابِ لِلْعَرُوسِ وَغَيْرِهَا

[۴۸٦۹] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا اسْتَعَارَتْ مِنْ أَسْمَاءَ قِلَادَةً فَهَلَكَتْ فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

---

۱) فتح الباری: ۲۸۳/۹).
۲) فتح الباری: ۲۸۳/۹).
۳) فتح الباری: ۲۸۳/۹).

وسلم ناسا من اصحابه في طلبها فادركتهم الصلاة فصلوا بغير وضوء فلما اتوا النبي صلى الله عليه وسلم شكوا ذلك اليه فنزلت اية التيمم فقال اسيد بن حضير جزاك الله خيرا فوالله ما نزل بك امر قط الا جعل الله لك منه مخرجا وجعل للمسلمين فيه بركة [ر: ۳۲۷].

امام بخارى رحمه الله په دې ترجمة الباب كښې دا وئيل غواړى كه دواده په موقع باندې د ناوې دپاره دعارية جامې استعمال كړې شى نو جائز دى ، دغير ناوې دپاره هم عاريتا جامې استعمالول جائز دى.

امام بخارى رحمه الله چه كوم روايت په دې باب نقل كړې دې ، په دې كښې د جامود رعاية اخستلو څه ذكر نشته دې بلكه د هارد رعاية ذكر دې ، د امام بخارى رحمه الله منشاء داده چه څنګه هار رعاية اخستلې شى نو دا شان جامې هم عاريتا اخستلې شى.

ابواب الهبه كښې امام بخارى رحمه الله يو روايت ذكر كړې دې ، په دې كښې د جامو د رعايتا اخستلو ذكر صراحتا موجود دې ، حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه د حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم په زمانه كښې څما سره يو قميص وو مدينه منوره كښې چه كله هم به يو ښځې لره ناوې جوړولې شى نو څما نه به ئې هغه قميص اخستلو دعاريت په طور ، په دې حديث باندې امام بخارى رحمه الله په هغه ځائې كښې ترجمه قائمه كړې ده «الاستعارة للعروس عند البناء» دې ترجمه او حديث لره په دې ځائې كښې پيش نظر ساتل پكار دى. (۱)

٦٦= باب ما يقول الرجل إذا أتى أهله

[۴۸۷۰] حدثنا سعد بن حفص حدثنا شيبان عن منصور عن سالم بن ابى الجعد عن كريب عن ابن عباس قال قال النبى صلى الله عليه وسلم اما لو ان احدهم يقول حين ياتى اهله بإسم الله اللهم جنبنى الشيطان وجنب الشيطان ما رزقتنا ثم قدر بينهما فى ذلك او قضى ولد لم يضره شيطان ابدا [ر: ۱۴۱].

كله چه سړې خپلې بى بى ته د صحبت په نيت سره راشى نو دا دعا دې اووائى. «بسم الله اللهم جنبنى الشيطان وجنب الشيطان ما رزقتنا»

علماء فرمائى چه دا دعا كشف عورت نه مخكښې وئيل پكار دى. د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه يو روايت نه معلوميږى چه د انزال په وخت كښې وئيل پكار دى. د جمهورو مسلك دې چه د كشف عورت نه مخكښې وئيل پكار دى. او كه مخكښې وئيل ترې هيرشى نو كله ورته ياده شى نو په زړه كښې وئيل پكار دى. (۲)

حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم فرمائى چه سړې كه دا دعا اووائى نو بيا شيطان بچى لره نقصان او

---

۱) اوګورئ فتح البارى: ۲۸۴/۹، والابواب والتراجم: ۷۲/۲).

۲) وحديث ابن مسعود رواه ابن ابى شيبه ولفظه وكان اذا غشى اهله فانزل قال: اللهم لا تجعل للشيطان فيما رزقتنى نصيبا (فتح البارى: ۲۴۲/۱، وايضا راجع عمدة القارى: ۲۶۹/۲).

ضرر نشي رسولې، شيطان نه جنس شيطان او ضرر نه خاص قسم ضررر مراد دې. چه د «ام الصبيان» په نومې بيمارئ په شكل كښې بچو ته لګى.(۱) او ضرر نه عام بدنى ضرر هم مراد كيديشى. (۲)

بعضې حضرات فرمائى چه دبچى دپيدائش په وخت كښې شيطان ده ته لاس لګوى ، ددې دعا بركت سره بچې ددې نه محفوظ شى.

ليكن دا تشريح ضعيفه ده ځكه چه حديث «مامن مولود الا يمسه الشيطان غير مريم وابنها» نه معلوميږى چه شيطان هر يو لره لاس اوړى سوا د مريم او دځوئې نه (۳)

بعضوفرمائيلى دى چه دشيطان دضرر رسولو مطلب دادې چه هغه په ده باندې مسلط به نه وى اودين اسلام نه به ده لره برګشته كوى نه. (۴)

او دامطلب هم كيديشى كه دا دعا اووائى نو اولاد به صالح پيداكيږى او هغه به په نيكو كارونو كښې دخپل ژوند صرف كوونكى وى ،او په دې كښې او انبياء كرام كښې فرق به داوى چه انبياء كرام دپاره عصمت وجوب په درجه كښې دى .او په دې ځائې كښې عصمت جواز په درجه كښې وى. (۵)

حضرت مجاهد رحمه الله نه منقول دى چه كله سړې بسم الله نه بغير وطى كوى نو په دې كښې شيطان هم شريكيږى ليكن دا دعا دې اووائى نوددې په بركت سره به دشيطان نه حفاظت كښې به وى ، اوهغه به شركت نه كوى . حافظ ابن حجر رحمه الله داتشريح راجح ګنړلې ده. (۶) ليكن حقيقت دادې چه په دې ټولو كښې هيڅ تضاد نشته دې اوداټول تشريحات مراد اخستې شى.

قوله: <u>ثم قدر بينهما أو قضى ولد:</u> راوى ته شك دې چه «وقد بينهما» ئې وئيلى وو يائې «قضى ولد» وئيلى وو. معنى د دواړو يو ده.

٦٧= بَابُ الْوَلِيمَةُ حَقٌّ

وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ [ر: ١٩٤٣].

[٤٨٧١] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ ابْنَ عَشْرِ سِنِينَ مَقْدَمَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ فَكَانَ أُمَّهَاتِي يُوَاظِبْنَنِي عَلَى خِدْمَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

---

۱) النهايه الاثير: (۶۸/۱).
۲) عمده القاري: (۱۵۲/۲۰).
۳) عمدة القاري: (۱۵۲/۲۰).
٤) عمدة القاري: (۱۵۳/۲۰).
۵) فتح الباري: (۲۸۶/۹).
۶) فتح الباري: (۲۸۶/۹).

فخدمته عشر سنين وتوفي النبي صلى الله عليه وسلم وانا ابن عشرين سنة فكنت اعلم الناس بشأن الحجاب حين انزل وكان اول ما انزل في مبتنى رسول الله صلى الله عليه وسلم بزينب بنت جحش اصبح النبي صلى الله عليه وسلم بها عروسا فدعا القوم فاصابوا من الطعام ثم خرجوا وبقي رهط منهم عند النبي صلى الله عليه وسلم فاطالوا المكث فقام النبي صلى الله عليه وسلم فخرج وخرجت معه لكي يخرجوا فمشى النبي صلى الله عليه وسلم ومشيت حتى جاء عتبة حجرة عائشة ثم ظن انهم خرجوا فرجع ورجعت معه حتى اذا دخل على زينب فاذا هم جلوس لم يقوموا فرجع النبي صلى الله عليه وسلم ورجعت معه حتى اذا بلغ عتبة حجرة عائشة وظن انهم خرجوا فرجع ورجعت معه فاذا هم قد خرجوا فضرب النبي صلى الله عليه وسلم بيني وبينه بالستر وانزل الحجاب [ر: ۴۵۱۳]. (۱)

دحق معنی ده ثابت یعنی ولیمه ثابت ده. باطل نه ده، د واده په موقعه باندې چه کوم خوراك ورکولې شي هغې ته ولیمه وئیلې شي.

د ولیمې د دعوت په حکم کښې اختلاف: دابن حزم ظاهری، داود ظاهری په نیز ولیمه واجب ده، امام شافعي او امام مالك نه هم یو یو قول هم ذادې، دا حضرات فرمائی چه «اولم ولو بشاة» دامر صیغه ده چه دوجوب دپاره رازی. (۲)

لیکن دجمهور علماء په نیز ولیمه مسنون ده، او هم دا د شوافع او مالکیه مسلك دې. ځکه په حدیث کښې ددې تشریح ده «الولیمة حق وسنة» باقی «اولم» کښې امر دجمهور په نیز داستحباب اوندب دپاره ده. (۳)

ولیمه په کوم وخت کښې کول پکار دی. او په دې کښې هم مختلف اقوال دی. ① قبل الدخول ② بعد الدخول ③ عقد النکاح په وخت کښې ④ دبناء اودخول په وخت کښې ⑤ دابتدائې عقد نه واخله تر بعدالدخول پورې په هر وخت کښې، (۴)

قوله: ان كان ابن عشر سنين مقدم رسول الله ﷺ المدينة: حضرت رسول الله ﷺ چه کله مدینې منورې ته تشریف راوړونو په هغه وخت کښې دحضرت انس رضی الله عنه عمر مبارك لس کاله وو، بعضو روایاتو کښې دی چه په هغه وخت کښې دهغوی عمر مبارك نهه کاله وو.

صحیح خبره داده چه په هغه وخت کښې دهغوی عمر مبارك نهه کالونه څه زیات وو، چا کسر حذف کړې دې او نهه کاله ئې وئیلی دی اوچا کامل کړې دې او لس کاله ئې وئیلی دی. (۵)

---

۱) (امهاتی) أي ا مي وخالاتي اخواتها، (جواظبتي) يدعني استمر في خدمته وفي نسخة، أي يوافقني (مبتنى) وقت دخوله عليها وابتنائه بها).

۲) فتح الباري: ۲۸۷/۹، وعمده القاري: ۱۴۴/۲، باب الصفرة للمتزوج).

۳) عمده القاري: ۱۴۴/۲۰، بابُ الصفره للمتزوج والابواب والتراجم: ۷۲/۲).

۴) فتح الباري: ۲۸۷/۹، ۲۸۸) اودا آخرې قول راجح او بهتر دې.

۵) فتح الباري: ۲۸۸/۹).

۶۸=بَابُ الْوَلِيمَةِ وَلَوْ بِشَاةٍ

[۴۸۷۲] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ عَوْفٍ وَتَزَوَّجَ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ كَمْ أَصْدَقْتَهَا قَالَ وَزْنَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ
وَعَنْ حُمَيْدٍ سَمِعْتُ أَنَسًا قَالَ لَمَّا قَدِمُوا الْمَدِينَةَ نَزَلَ الْمُهَاجِرُونَ عَلَى الْأَنْصَارِ فَنَزَلَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ عَلَى سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ فَقَالَ أُقَاسِمُكَ مَالِي وَأَنْزِلُ لَكَ عَنْ إِحْدَى امْرَأَتَيَّ قَالَ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ فَخَرَجَ إِلَى السُّوقِ فَبَاعَ وَاشْتَرَى فَأَصَابَ شَيْئًا مِنْ أَقِطٍ وَسَمْنٍ فَتَزَوَّجَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ [ر: ۱۹۴۳]

[۴۸۷۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ مَا أَوْلَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلَمَ عَلَى زَيْنَبَ أَوْلَمَ بِشَاةٍ [ر: ۴۵۱۳].

[۴۸۷۴] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ شُعَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْتَقَ صَفِيَّةَ وَتَزَوَّجَهَا وَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا وَأَوْلَمَ عَلَيْهَا بِحَيْسٍ [ر: ۳۶۴].

[۴۸۷۵] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ بَيَانٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا يَقُولُ بَنَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِامْرَأَةٍ فَأَرْسَلَنِي فَدَعَوْتُ رِجَالًا إِلَى الطَّعَامِ [ر: ۴۵۱۳].

امام بخاری رحمه الله فرمائی چه ولیمه کول پکار دی اګرکه یو چیلۍ ولې نه وی ، دا معسر دپاره دی او ادنی درجه ده ، دکثرت هیڅ حدنشته دې.

مخکښې روایت کښې دی چه «اولم لوبشاة» داکثر علماء کرام په نیزپه دې کښې «لو» تقلیل دپاره دې او دعبارت مقصود تقلیل اوکم درجه بیانول دی ، اوبعضې حضرات «لو» دتکثیر دپاره مراد اخستې شی چه زیات نه زیات یو چیلۍ ذبح کړئی. حضرت ګنګوهی «لو» د تکثیر دپاره اخستې دې لیکن راجح او داکثر علماء کرام ړومبې قول دې. (۱)

قوله: حدثنا سلیمان بن حرب: روایت کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ داسې ولیمه په خپلو بیبیانوکښې دچا هم نه وه کړې لکه څنګه چه دحضرت زینب رضی الله عنها ولیمه ئې اوکړه ، په دې کښې حضرت نبی کریم ﷺ چیلۍ په ولیمه کښې ورکړه.

ددې نه صفا معلوم شو چه دچیلۍ ولیمه لویه ولیمه به شمارلې کیږی. حضرت نبی کریم په وخت کښې چه کوم پنیر په هغه وخت کښې دستیاب وو ، هغه حضرت نبی کریم ﷺ په ولیمه کښې ورکړل. حضرت نبی کریم ﷺ به تکلف نه کولو.

دې نه پس روایت کښې دی چه دحضرت صفیه ولیمه کښې صرف کهجورو، غوړو او پنیرو

---

۱) عمده القاری: ۲۰/۱۵۴).

مختصره ولیمه حضرت نبی کریم ﷺ ورکړه. په هغه وخت کښې هم دا څیزونه دستیاب وو، معلوم شو چه د بیبیانو په ولیمه کښې مساوات لازم نه دی.

۶۹=بَاب مَنْ أَوْلَمَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ أَكْثَرَ مِنْ بَعْضٍ

[۴۸۷۶] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ قَالَ ذُكِرَ تَزْوِيجُ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ عِنْدَ أَنَسٍ فَقَالَ مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلَمَ عَلَى أَحَدٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلَمَ عَلَيْهَا أَوْلَمَ بِشَاةٍ [ر: ۳۵۱۳].

ددې ترجمې مطلب دادې چه د ټولو ازواجو په ولیمه کښې مساوات اوبرابرى ضرورى نه ده.

۷۰=بَاب مَنْ أَوْلَمَ بِأَقَلَّ مِنْ شَاةٍ

[۴۸۷۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ صَفِيَّةَ عَنْ أُمِّهِ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ قَالَتْ أَوْلَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ بِمُدَّيْنِ مِنْ شَعِيرٍ

حدیث مرسل دې ځکه چه د صفیه بنت شیبه باره کښې دوه قوله دی ، یو قول دادې چه هغه تابعیه ده او دویم قول دادې چه هغه صحابیه ده. دصحابیه منلو په صورت کښې دا حدیث به مراسیل

کښې شمیرلې کیږی ځکه مذکوره واقعه کښې صفیه بنت شیبه پخپله موجود نه وه بلکه هغه په مکه کښې وه ،بیاپه دې ځائې کښې په سند کښې صفیه نه پس دحضرت عائشه ﷺ ذکر نشته دې . لیکن دموٴمل بن اسماعیل او یحیی بن الیمان عن سفیان په طریق کښې د حضرت عائشه ﷺ ذکر دې، داشان د حدیث سند د مزید فی متصل الاسانیدد قبیل نه دې. (۱) دمزید فی متصل الاسانید مطلب دادې چه بعضې راویان سند کښې د یو راوی اضافه کوی او بعضو طریق کښې دهغه اضافه نه وی.(۲)

قوله: اولم النبى ﷺ على بعض نسائه: «بعض نسائه» نه څوك مراد دی. حافظ ابن حجر ﷫ فرمائی چه ماته صراحتادنوم تعیین معلوم نه شو لیکن غالب دادی چه ددې نه ام المومنین حضرت ام سلمه ﷺ مراد ده. (۳)

قوله: بمدین من شعیر: حضرت سفیان ثوری ﷫ نه عبدالرحمان بن مهدی نه علاوه نورو ټولو راویانو «بمدین من شعیر» نقل کړی دی. البته عبدالرحمان بن مهدی «بصاعین من شعیر» نقل کړی دی. عبدالرحمان اګرچه ددې راویانو په مقابله کښې احفظ دې لیکن

---

۱) فتح البارى: ۲۹۷/۹).

۲) قال الشیخ طاهر الجزائرى الدمشقى فى توجیه النظر الى وصول الاثر: ۵۹۳/۲..... المزید فی متصل الاسانید و هوکانت المخالفة فیه بزیادة فى الاسناد).

۳) فتح البارى: ۲۹۷/۹).

چونكه دهغوى تعداد زيات دي ، ددې وجې په دې خائې كښې دهغه اعتبار كول بهتر دى.(۱) يو مد د ربع صاع برابروى.

۱۷=بَاب حَقِّ إِجَابَةِ الْوَلِيمَةِ وَالدَّعْوَةِ وَمَنْ أَوْلَمَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَنَحْوَهُ وَلَمْ يُوَقِّتْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا وَلَا يَوْمَيْنِ:

[۴۸۷۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْوَلِيمَةِ فَلْيَأْتِهَا [ر: ۴۸۸۴].(۲)

[۴۸۷۹] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ قَالَ حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فُكُّوا الْعَانِيَ وَأَجِيبُوا الدَّاعِيَ وَعُودُوا الْمَرِيضَ [ر: ۲۸۸۱].

دعوت وليمه قبلول حق دې ، ددې په حكم كښې دائمه اختلاف دې.

① يو قول د وجوب دې يعنى دعوت وليمه قبولول واجب دى. دحنفيه هم داقول دې ، دامام مالك رحمه الله نه يو قول ددې مطابق دې او شوافع او حنابله نه يو قول هم دا منقول دې. (۳)

② دويم قول دادې چه دوليمې دعوت قبلول سنت دى او هم دا دجمهور علماء كرام مسلك دې ،حنفيه .مالكيه او شوافع اوحنابله په نيز هم دا قول راجح دې. (۴)

③ بعض شوافع او حنابله فرمائى چه فرض كفايه دى ، (۵)علامه ابن دقيق العيد فرمائى چه دا په هغه وخت كښې دى چه كله عامو خلقو ته دعوت وركړې شوې وى،ليكن كه دعوت خاص وى نو چه دچا تخصيص كړې شوې وى ، دهغه حاضريدل ضرورى دى. (۶)

مخكښې د«الدعوة» لفظ دوليمې نه علاوه نورو دعوتونو متعلق خودلو دپاره دې چه ددې متعلق څه حكم دې.

---

۱) فتح البارى: ۲۹۹/۹).

۲) واخرجه البخارى ايضا فى باب اجابة الداعى فى العرس وغيرها رقم الحديث : ۴۹۷۲ ، ومسلم فى كتاب النكاح،باب الامر باجابة الداعى الى دعوة، رقم الحديث : ۱۴۲۹ ، وابو داود فى كتاب الاطعمة باب ماجاء فى اجابة الدعوة ، رقم ا لحديث: ۳۷۳۶، والنسائى فى كتاب الوليمة ،باب اجابة الدعوة ، رقم الحديث: ۶۶۰۸ ، وابن ماجه فى كتاب النكاح ، باب اجابة الداعى ، رقم الحديث : ۱۹۱۴ ، واخرجه مالك فى الموطا فى كتاب النكاح ، باب الوليمة ، رقم الحديث: ۴۹).

۳) فتح البارى: ۳۰۱/۹ ، المجموع شرح المهذب :۵۴۸/۱۵).

۴) فتح البارى: ۳۰۱/۹ ، المجموع شرح المهذب : ۵۴۸/۱۵ ، اوګورئ اعلاء السنن: ۱۰/۱۱ باب استحباب الوليمه).

۵) فتح البارى: ۳۰۱/۹).

۶) فتح البارى: ۳۰۱/۹).

قوله: ومن اولم سبعة ايام ونحوه: ددې نه امام بخاری رحمه الله يو اختلافی مسئلې طرفته اشاره کړې ده او هغه داده چه وليمه تر څو ورځو پورې کولې شی.
جمهور علماء کرام فرمائی چه وليمه په ړومبئ ورځ کول مسنون دی ، په دوئمه ورځ کول جائز او په دريمه ورځ کول مکروه او په ريا کښې داخل دی. (۱) دهغه دليل دزهير بن عثمان هغه روايت دې چه کوم امام ابوداود رحمه الله او امام نسائی رحمه الله نقل کړې دې چه حضرت نبی کريم صلی الله علیه وسلم فرمائی چه ((الوليمة اول يوم حق، والثانی معروف، والثالث سمعة ورياء)) ليکن امام بخاری رحمه الله وائی چه ((لايصلح اسناده ولا يصح له صحبة)) نه سند صحيح دې او نه زهير بن عثمان صحابی دې.
ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه زهير بن عثمان چه کوم حديث نقل کړې دې دهغې په مضمون کښې هغه منفرد نه دې ، دهغه څو متابع هم موجود دی.چنانچه ابن ماجه دحضرت ابوهريره رضی الله عنه نه دا مضمون نقل کړې دې ، ابن عدی رحمه الله اوبيهقی رحمه الله دحضرت انس رضی الله عنه نه اوامام ترمذی رحمه الله دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه ددې مفهوم حديث نقل کړې دې. د ترمذی رحمه الله دحديث الفاظ دی ((کان طعام اول يوم حق، وطعام اليوم الثانی سنة، وطعام اليوم الثالث سمعة))حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه هم ددې مفهوم يو حديث منقول دې ، (۲)په دې روايتونوکښې اګر چه دهر روايت‌سند باندې څه نه څه کلام دې ليکن ددې ټولو په جمع کولو سره په دې کښې قوت پيداکيږی ، او معلوميږی چه دحديث اصل شته دې ، ددې وجې ددې اعتبار کول پکار دی. (۳)
حضرات مالکيه‌فرمائی چه‌وليمه اووه ورځې کولې شی. (۴) امام بخاری رحمه الله هم په ترجمة الباب کښې دمالکيه تائيد فرمائيلې دې، او فرمائی چه((ومن اولم بسبعة ايام ونحوه ولم يوقت النبی صلی الله علیه وسلم يوما ولا يومين)).
دمالکيه استدلال دحضرت ابن سيرين رحمه الله د روايت نه دې ، چه هغه ابن ابی شيبة نقل کړې دې‌چه‌دده د لور حفصه بنت‌سيرين‌په واده باندې اووه ورځې وليمه ورکړې شوه ، او امام عبدالرزاق په روايت کښې‌د اتو ورځو ذکر دې، امام بخاری رحمه الله ((دسبعة ايام))نه پس ((ونحوه)) نه غالبًا اته ورځو والا روايت طرفته ا شاره کړې ده. (۵)
جمهور فرمائی چه مذکوره روايت دخلقو په کثرت باندې محمول دې چه خلق زيات وو نو

---

۱) اوګورئ المغنی لابن قدامه : ۳/۷ ، کتاب الوليمه واعلاء السنن : ۱۳/۱۱ ، باب جواز الوليمه الی ايام).
۲) اوګورئ تفصيل دپاره فتح الباری: ۳۰۲/۹، وارشادالساری: ۴۴۹/۱۱).
۳) فتح الباری: ۳۰۲/۹).
٤) اوګورئی فتح الباری: ۹/، مرقاه المفاتيح: ۲۵۶/۶ ، کتاب االنکاح ، باب الوليمه ،والابواب والتراجم: ۷۳/۲).
۵) فتح الباری: ۳۰۲/۹ ، اوګورئ مصنف ابن ابی شيبه ۳۱۳/۲ ، من کان يقول يطعم فی العرس والختان ، وسنن کبری للبيهقی : ۲۶۱/۷).

ددې وجې هغوى اووۀ ورخوکښې تقسيم کړې شوى وو، هره ورځ مختلف راتلل او وليمه به ئې خوړه اوداشان په دې صورت کښې درې ورځونه زيات جواز دې. (١)

[٤٨٨٠] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنِ الْأَشْعَثِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ سُوَيْدٍ قَالَ الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَمَرَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسَبْعٍ وَنَهَانَا عَنْ سَبْعٍ أَمَرَنَا بِعِيَادَةِ الْمَرِيضِ وَاتِّبَاعِ الْجِنَازَةِ وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ وَإِبْرَارِ الْقَسَمِ وَنَصْرِ الْمَظْلُومِ وَإِفْشَاءِ السَّلَامِ وَإِجَابَةِ الدَّاعِي وَنَهَانَا عَنْ خَوَاتِيمِ الذَّهَبِ وَعَنْ آنِيَةِ الْفِضَّةِ وَعَنِ الْمَيَاثِرِ وَالْقَسِّيَّةِ وَالْإِسْتَبْرَقِ وَالدِّيبَاجِ تَابَعَهُ أَبُو عَوَانَةَ وَالشَّيْبَانِيُّ عَنْ أَشْعَثَ فِي إِفْشَاءِ السَّلَامِ [ر: ١١٨٢].

حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی چه حضرت رسول کريم ﷺ مونږ ته د اووۀ څيزونو حکم را کړو اود اووۀ څيزونو نه ئې مونږ منع کړو، چه دکومو اووۀ څيزونو چه ئې حکم راکړو هغه دادى. ① دمريض عيادت ② دجنازې سره تلل ③ دانګيشى (انتروشى) والا جواب ورکول ④ ابرار المقسم دقسم خوړولوتصديق کول دقسم ورکولو والا قسم پوره کول. ⑤ دمظلوم نصرت کول ⑥ دسلام اشاعت ⑦او د دعوت ورکونکى دعوت قبلول.

او چه دکومو اووۀ څيزونو نه منع کړې يو هغه دادى:① خواتيم الذهب:دسرو دپاره دسرو زرو دګوتمې استعمال ② دچاندئى لوښى ③ مياثر : ميثره جمع ده ، ريښمى ګدئى چه سورنې د آس وغيره په ملاباندې ايږدى. ④ قسى کپړې چه په هغې کښې ريښم ګډ شوى وى ⑤ استبرق :دا يو وړوکې قسم ريښم وى.⑥ ديباج:دا هم دريښمويو قسم دې چه دې ته ابريشم ونيلې شى.داشپږ شو اووم په دې حديث کښې په دې ځائې کښې ذکر نه دې ، مخکښې په کتاب اللباس کښې دا ذکر دې . ⑦ حرير يعنى عام ريښم (٢)

قوله: تابعه ابوعوانة الشيباني عن اشعث في افشاء السلام: دا حديث په کتاب الجنائزکښې تير شوې دې يعنى دابوالاحوص سلام بن سليم متابعت ابوعوانه وضاح بن عبدالله يشکرى کړې دې . امام بخارى رحمه الله په کتاب الاشربة کښې دا متابعت موصولاً نقل کړې دې. (٣)

او ابواسحاق شيبانى هم د ابوالاحوص متابعت کړې دې چه دا امام بخارى رحمه الله په کتاب الاستئذان کښې موصولاً نقل کړې دې. (۴) البته دهغوى په روايت کښې د«افشاء السلام» الفاظ دى.اود شعبه‌عن اشعث روايت کښې د «ردالسلام» الفاظ دى. کتاب الجنائز کښې ددې روايت تير شوې دې. روايت باب کښې هم د«افشاء السلام»الفاظ دى.

فائده: وليمې نه علاوه‌ددعوت په سلسله کښې دجمهور علماء مسلك دې‌چه دا قبلول

١) فتح البارى: ٣٠٣/٩).
٢) ارشاد السارى: ١١/٤٥١)..
٣) عمده القارى : ١٥٩/٢٠).
٤) عمدة القارى : ١٥٩/٢ ، وفتح البارى: ٣٠٣/٩).

مستحب دي .واجب نه دي ، البتهعلامه ابن حزم دا واجب ګڼي.سرخسي شافعي عدم وجوب باندې اجماع نقل کړې دې. (۱)

[۴۸۸۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ(۲) عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ دَعَا أَبُو أُسَيْدٍ السَّاعِدِيُّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عُرْسِهِ وَكَانَتْ امْرَأَتُهُ يَوْمَئِذٍ خَادِمَهُمْ وَهِيَ الْعَرُوسُ قَالَ سَهْلٌ تَدْرُونَ مَا سَقَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْقَعَتْ لَهُ تَمَرَاتٍ مِنْ اللَّيْلِ فَلَمَّا أَكَلَ سَقَتْهُ إِيَّاهُ [۴۸۸۷ ، ۴۸۸۸ ، ۵۲۶۹ ، ۵۲۷۵ ، ۶۳۰۷]. (۳)

حضرت سهل بن سعد فرماني چه ابواسيد ساعدى حضرت نبی کريم ﷺ لره په خپل واده کښې راوبللو. دده ښځې دميلمنو خدمت کولو حالانکه هغه نوې نوې ناوې وه حضرت سهل اوفرمائيل چه تاته معلوم دي چه هغې حضرت نبی کريم ﷺ له دڅکلو دپاره څه ورکړې وو ؟هغې دشپې په اوبو کښې کهجورې خوشتې کړې وې ، نو کله چه حضرت نبی کريم ﷺ روټئ اوخوړه نو هغې هغه په حضرت نبی کريم ﷺ باندې اوڅکولې. «أنقعت» د «انقاع»نه دې ، په اوبه کښې خوشتول.

۷۲=بَابٌ مَنْ تَرَكَ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ

[۴۸۸۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُدْعَى لَهَا الْأَغْنِيَاءُ وَيُتْرَكُ الْفُقَرَاءُ وَمَنْ تَرَكَ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

امام بخارى دا وئيل غواړي چه يو سړی ته دعوت ورکړې شو او هغه دا پريښودو نو هغه دالله درسول ﷺ نافرمان دې.

---

۱) فتح البارى: ۹/ ۳۰۷ ، باب اجابه الداعى فى العرس وغيره).

۲) واجرجه البخارى فى عدة مواضع : باب قيام المراة على الرجال فى العرس وخدمتهم بالنفس رقم الحديث: ۴۹۷۵ ، ۴۹۷۶ ، وفى كتاب الاشربة باب الانتباذ فى الاوعية والتور ، رقم الحديث: ۵۵۹۱ ، وكتاب الاشربة باب تقيع التمر مالم يسكر رقم الحديث: ۵۵۹۷ ، وفى كتاب الايمان والنذور ،باب اذا حلف ان لا يشرب نبيذا فشرب طلاء او سكرا... رقم الحديث: ۶۶۸۵ ، اواخرجه ابن ماجه كتاب النكاح عن محمد بن الصباح باب الوليمة رقم الحديث: ۱۹۱۲)

۳) اخرجه مسلم فى الاشربة :باب اباحة النبيذ الذى لم يشتد ولم يصر مسكرا رقم الحديث: ۲۰۰۶ ، (امراته) واسمها سلامة بنت وهب رضى الله عنها ، (خادمهم) تقوم بخدمتهم وتقدم لهم الضيافة وكان ذالک قبل ان يفرض الحجاب على انه ليس فى مجموع طرق الحديث ما يدل انها جلست معهم ، أو أظهرت لهم الزينة اومواضها وعليه ، فلا اشكال ولا ممسكا لذوى النفوس الضعيفة والقلوب المريضة فى مثل هذه الحوادث ، اذلذى لا يمتنع دخول المراة مجالس الرجال وخدمتهم ، ذا كانت هناک حاجة وكانت محتجبة بالحجاب افترضه الله عز وجل).

ددې نه معلوم شو چه دعلامه بن حزم رحمه الله په شان دامام بخاری رحمه الله په نیز دعوت قبلول واجب دی. لیکن ددوی په نیزهم وجوب په هغه وخت کښې دې چه کله څه عذر وی.

۷۳=بَاب مَنْ أَجَابَ إِلَى كُرَاعٍ

[۴۸۸۳] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ دُعِيتُ إِلَى كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ كُرَاعٌ لَقَبِلْتُ [ر: ۲۴۲۹].

«کراع» د پنډئی هغه حصې ته وائی چه د ګیټئ نه پاس وی ، لکه لاس کښې چه مړوند وی.اردو کښې دې ته سری پائې ونیلې شی. (۱)

په حدیث کښې دی که څوك ماته څوك کراع (دسری پائې په شان حقیر څیز دا هغه ځائې عرف وو حالاتکه په مونږ خلقو کښې ددې عکس دې)دعوت هم ر اکړی نو څه به دا قبلوم.

امام غزالی رحمه الله فرمائی چه کراع نه په دې ځائې کښې مراد دچیلۍ پښې مراد نه دی بلکه دمدینې منورې او مکې معظې په مینځ کښې واقع «کراع الغمیم» مراد دې، اومطلب ئې دادې که څوك ماته د«کراع الغمیم» غونډې لرې ځائې ته هم دعوت راکړی نوڅه دبُعدمکان باوجود هغه ځائې ته ځم. امام بخاری رحمه الله د «کراع» نه پس د «کراع الغمیم» الفاظ سره حدیث ذکر کړو لیکن ددې زیاتوالی هیڅ اصل نشته دې ، او جمهور په دې کښې «کراع» نه د چیلۍ وغیره پښې مراد اخلی. اومنشاء داده که دعوت دڅه معمولی څیزهم وی نوهغه قبلول پکار دی. (۲)

۷۴=بَاب إِجَابَةِ الدَّاعِي فِي الْعُرْسِ وَغَيْرِهِ

[۴۸۸۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (أَجِيبُوا هَذِهِ الدَّعْوَةَ إِذَا دُعِيتُمْ لَهَا) قَالَ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَأْتِي الدَّعْوَةَ فِي الْعُرْسِ وَغَيْرِ الْعُرْسِ وَهُوَ صَائِمٌ [ر: ۴۸۷۸].

«فی العرس»نه مراد ولیمه ده. اود«وغیره» نه مراد عام دعوت دې .روایت کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه روژې په حالت کښې به تلو ، په دې کښې دا ضروری نه دی چه هغه به خپله روژه هم افطار کوله. فقهاء کرام په دې سلسله کښې تفصیل لیکلی دې. که روژه نفل ده او افطارنه کولو سره داعی ته تکلیف اوخفګان رسی نوداسې صورت کښې هغه ته نفلی روژه افطار کول پکار دی. او دا دعوت به دده په حق کښې به شمیرلې شی. لیکن

۱) عمده القاری: ۱۶۱/۲۰).

۲) اوګورئ فتح الباری: ۳۰۶/۹).

که روژه نفل نه ده یا داعی ته په افطار نه کولو سره څه تکلیف یا خفګان نه وی نوداسې صورت کښې بیا افطار کول نه دی پکار بلکه دداعی په حق کښې دعا کولو نه پس واپس تلل پکار دی. (۱)

۷۵=بَابُ ذَهَابِ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ إِلَى الْعُرُسِ

[۴۸۸۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَبْصَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءً وَصِبْيَانًا مُقْبِلِينَ مِنْ عُرُسٍ فَقَامَ مُمْتَنًّا فَقَالَ اللَّهُمَّ أَنْتُمْ مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ [ر: ۳۵۷۴].

د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په واده کښې دشرکت دپاره ښځو اوبچو لره تلل دحدیث نه ثابت دی. اوسنت کښې ددې اصل موجود دې. د واده سلسله کښې اسراف ، فضول خرچې او دنمودونمائش ګنجائش نشته دې ، یقیناً داپه شریعت کښې نشته دې.لیکن په دې کښې دومره قدرې تقشف او سادګی اختیارول چه هډو څوک شریك نه کړې شی نودا هم غلو او نامناسب دی.

روایت کښې دسند ر اویان ټول بصری دی. (۲) حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی اکرم صلی الله علیه وسلم ښځې او ما شومان د واده په راتلو اولیدل نو دوی طرفته نیغ اودریدل او وې فرمائیل چه تاسو خلق ماته دهرچا نه زیات محبوب یئ.

«ممتنا» د «منة» نه ماخوذ دی چه ددې معنی قوت او طاقت ده. (۳) یعنی حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ددوی طرفته قوت او طاقت اونشاط سره اودریدل ، او وې فرمائیل «اللهم أنتم من احب الناس الی» په دې کښې د «اللهم» لفظ په طور د تبرك ذکر کړې شوې دې. یا دخپلې رسچانی دپاره په طور دګواهئ ددې ذکر کړې شوې دې. (۴)

۷۶=بَابُ هَلْ يَرْجِعُ إِذَا رَأَى مُنْكَرًا فِي الدَّعْوَةِ

وَرَأَى أَبُو مَسْعُودٍ صُورَةً فِي الْبَيْتِ فَرَجَعَ وَدَعَا ابْنُ عُمَرَ أَبَا أَيُّوبَ فَرَأَى فِي الْبَيْتِ سِتْرًا عَلَى الْجِدَارِ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ غَلَبَنَا عَلَيْهِ النِّسَاءُ فَقَالَ مَنْ كُنْتُ أَخْشَى عَلَيْهِ فَلَمْ أَكُنْ أَخْشَى عَلَيْكَ وَاللَّهِ لَا أَطْعَمُ لَكُمْ طَعَامًا فَرَجَعَ

د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په دعوت کښې که څوك منکر څیز اووینی نو واپس کیدل پکاردی اوپه دې کښې شرکت نه دې پکار ،په دې باندې هغوی مختلف آثارپیش کوی.

قوله: <u>ورای ابن مسعود صورة فی البیت فرجع:</u> دمستملی، اصیلی، قابسی اوعبدوس

---

۱) فتح الباری: ۳۰۸/۹ ، وعمده القاری : ۱۶۲/۲۰).
۲) فتح الباری: ۳۰۹/۹) .
۳) فتح الباری: ۳۰۹/۹).
٤) ارشاد الساری: ۴۵۵/۱۱).

په‌روایت کښې " ابن مسعود "دې او باقی روایاتو کښې ابو مسعود دې ، حافظ ابن حجر دا دویم روایت صحیح دې. او ړومبې ئې تصحیف اوګرزولو او وې فرمائیل چه‌دا اثر دحضرت عقبه بن عمرو دې. چه دا بیهقی موصولاً روایت کړې دې. (۱)

اودا هم ممکن دی چه‌حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه سره هم داشان واقعه پیښه‌شوې وی چه هغوی په کور کښې تصویر کتلې وی او واپس تلی وی. (۲)

قوله: ودعا ابن عمرا باایوب ، فرای فی البیت سترا: حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما حضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه ته دعوت ورکړو ، هرکله چه هغه ددوی کور ته راغلونو په دیوال باندې ئې یو پرده اولیده.نوحضرت ابن عمر دمعذرت په طور اووئیل چه په دې سلسله کښې مونږ باندې ښځې غالبې شوې او دا پرده ئې زړونده کړه. حضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه اوفرمائیل چه‌دکومو خلقو باره کښې ماته اندیښنه کیدیشوه (چه هغوی به دداسې منکر ارتکاب کوی)هغه نور خلق دی ، ستاسوباره کښې خوماته اندیښنه نه وه ، (چه تاسو به هم داشان معامله کښې ښځو نه مغلوبه شئ)والله ! څه‌به ستاسو خوراك اونه کړم اوواپس لاړل. امام احمد رحمه الله دا اثر موصولاً نقل کړې دې.

علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه په یودعوت کښې څه منکر کیږی نوشرکت کول نه دی پکار څکه شرکت کولو سره به دده د طرفنه دهغې منکراتو د رضا مندئی اظهار وی. تفصیل ددې دادې که په هغه‌ځائې کښې څه‌دامر منکر حرام‌ارتکاب کیږی او ددې په‌بندولو باندې دې قادر وی نو دا ختمول پکار دی. اوداسې صورت کښې هغه ځائې ته تلو کښې هیڅ حرج نشته دې او شرکت کولې شی.

لیکن‌که ددې دختمولو باندې قادر نه وی نوپه دې صورت کښې واپس کیدل اوشرکت نه کول پکار دی.

او که په هغه‌ځائې کښې‌څه دحرام ارتکاب نه وی بلکه‌مکروه تنزیهی څه عمل وی نوداسې صورت کښې شرکت کولې شی ، لیکن دا هم دتقوی او ورع خلاف دی. دتقوی تقاضاهم دا ده چه‌په دې صورت کښې شرکت اونه کړې شی. (۳)

صاحب هدایه دا مسئله په تفصیل سره بیانوی او لیکی "ددې حاصل دادې چه‌دتلو نه مخکښې معلوم کړې شی چه په هغه ځائې کښې‌څه منکرات اوحرامو ارتکاب به وی نو تلل جائز نه دی. که دتلو نه پس معلوم شی چه‌نوبیا ددې دوه صورتونه دی ، که هغه مقتدی او پیشوا دی نو ده لره شرکت کول نه دی پکار ، مګر داچه دده په تلو باندې منکرات ختم شی، نوبیا شریکیدلې شی لیکن‌که هغه عام سړې وی نودده دپاره دشرکت ګنجائش شته دې. امام‌ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه یوځل ماته ابتلاء پیښه شوه نوما صبرنه کار واخستلو صاحب هدایه فرمائی چه دا دامام صاحب منصب او اقتداء ته رسیدو نه مخکښې واقعه ده. (۴)

---

۱) فتح الباری: ۳۱۰/۹).

۲) فتح الباری: ۳۱۰/۹).

۳) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری: ۳۱۱/۹).

۴) اوګورئ الهدایه کتاب الکراهیه : ۴۵۵/٤، وفیض الباری: ۳۰۱/٤).

پخپله دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما واقعه هم امام احمد رحمه الله په کتاب الزهد کښې نقل کړې ده چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما یوځل یوصحابی رضی الله عنه کور ته داخل شو نوپه هغه ځائې کښې هغوی څه پردې اولیدلې نو دوی اوفرمائیل چه ستا په کور کښې دا کعبه د کله نه راغلې ده. (۱)

امام مسلم رحمه الله دحضرت عائشه رضی الله عنها روایت نقل کوی چه حضرت نبی اکرم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه «ان الله لم یامرنا ان نکسوا الحجارة والطین» (۲)

اوس سوال دا پیدا کیږی چه په کورونوکښې د پردو لګولو څه حکم دې. دشوافع دوه قولونه دی اوامام مالک رحمه الله هم دوه روایتونه دی. ① یو دا چه پردې زړوندول حرام دی.

او ② دویم دا چه دا مکروه تنزیهی دی ، دده راجح قول هم دا دې. (۳) حضرات حنفیه فرمائی که ضرور وی نو هیڅ باك نشته دې، اوبغیرضرورت نه دا مکروه دی. (۴)

[۴۸۸۶] حَدَّثَنَا اِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهَا اَخْبَرَتْهُ اَنَّهَا اشْتَرَتْ نُمْرُقَةً فِيهَا تَصَاوِيرُ فَلَمَّا رَاٰهَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَلَمْ يَدْخُلْ فَعَرَفْتُ فِي وَجْهِهِ الْكَرَاهِيَةَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اَتُوبُ اِلَى اللّٰهِ وَاِلَى رَسُولِهِ مَاذَا اَذْنَبْتُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا بَالُ هٰذِهِ النُّمْرُقَةِ قَالَتْ فَقُلْتُ اشْتَرَيْتُهَا لَكَ لِتَقْعُدَ عَلَيْهَا وَتَوَسَّدَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ اَصْحَابَ هٰذِهِ الصُّوَرِ يُعَذَّبُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيُقَالُ لَهُمْ اَحْيُوا مَا خَلَقْتُمْ وَقَالَ اِنَّ الْبَيْتَ الَّذِي فِيهِ الصُّوَرُ لَا تَدْخُلُهُ الْمَلَائِكَةُ [۱۹۹۹]

په دې روایت باندې تفصیلی کلام به انشاء الله مخکښې کتاب اللباس کښې راشی.

«نمرقة» (دنون او د راء په ضمه او دمیم په سکون سره) وړه تکیه ،وسادة صغیرة.

۷۷=بَابُ قِيَامِ الْمَرْاَةِ عَلَى الرِّجَالِ فِي الْعُرُسِ وَخِدْمَتِهِمْ بِالنَّفْسِ

[۴۸۸۷] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ اَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا اَبُو غَسَّانَ قَالَ حَدَّثَنِي اَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلٍ قَالَ لَمَّا عَرَّسَ اَبُو اُسَيْدٍ السَّاعِدِيُّ دَعَا النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاَصْحَابَهُ فَمَا صَنَعَ لَهُمْ طَعَامًا وَلَا قَرَّبَهُ اِلَيْهِمْ اِلَّا امْرَاَتُهُ اُمُّ اُسَيْدٍ بَلَّتْ تَمَرَاتٍ فِي تَوْرٍ مِنْ حِجَارَةٍ مِنَ اللَّيْلِ فَلَمَّا فَرَغَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الطَّعَامِ اَمَاثَتْهُ لَهُ فَسَقَتْهُ تُتْحِفُهُ بِذٰلِكَ [ر:۴۸۸۱].

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې که د واده په موقعه باندې ناوې د میلمنودخدمت دپاره اودریږی نو په دې کښې هیڅ داعتراض ضرورت نشته دې ، په سنت کښې ددې اصل موجود دې.

---

۱) فتح الباری: ۹/۳۱۰.

۲) فتح الباری: ۹/۳۱۱ وصحیح مسلم :۱/۴۸۲.

۳) دشوافع مسلک دپاره اوګورئ فتح الباری : ۹/۳۱۱.

۴) حنفیه مذهب دپاره اوګورئ: ردالمختار علی در المختار کتاب الحظر والاباحة فصل فی اللبس : ۵/۲۵۰.

قوله: حدثنا سعيد: په دې كښې دابواسيد ساعدى واقعه بيان شوې ده چه تيره شوه ، دده نوم مالك بن ربيعه دې . او دده د ښځې د ام اسيدنوم سلامه بنت وهيب دې. (۱)

قوله: بلت التمرات في تورمن حجارة من الليل: يعنى ام سيد دشپې كهجورې دكانړى په يو پياله كښې خوشتې كړې وې . ((تور)) لوښې ، پياله.

قوله: اماثته فسقته تتحفه بذالك: يعنى ام اسيد ددې پيالئ دكهجورو نه دحضرت نبى كريم ﷺ دپاره شربت جوړ كړواو بيا په طور دتحفې پيش كړو په هغه پياله كښې .

((اماثت))باب افعال نه دواحد مونث صيغه ده. ((اماث...اماثة)) ديو څيز اوبو كښې خوشتول ، حل كول ، ((أى اماثت تودا من الحجارة للنبى ﷺ)) يعنى ام اسيد د كانړى داپياله دحضرت نبى اكرم ﷺ دپاره حل كړه. مطلب دادې چه په دې پياله كښې ئې كهجورې يوځائې كړې اوددې نه ئې شربت كړو.

((تتحفه تتحف))دا باب افعال اتحاف نه دواحد مونث صيغه ده. او ضمير منصوب حضرت نبى كريم ﷺ طرف ته راجع دې. ((أتحف، اتحافا))تحفه وركول ، تحفه پيش كول.

دنسفى رحمه الله په روايت كښې داشان دى او دمستملى او سرخسى په روايت كښې((تخصه بذالك))الفاظ دى ((تخصة أى هدية)) (۲)

۷۸=بَابُ النَّقِيعِ وَالشَّرَابِ الَّذِي لَا يُسْكِرُ فِي الْعُرُسِ

[۴۸۸۸] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْقَارِيُّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ سَمِعْتُ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ أَنَّ أَبَا أُسَيْدٍ السَّاعِدِيَّ دَعَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعُرْسِهِ فَكَانَتِ امْرَأَتُهُ خَادِمَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَهِيَ الْعَرُوسُ فَقَالَتْ أَوْقَالَ أَتَدْرُونَ مَا أَنْقَعْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْقَعْتُ لَهُ تَمَرَاتٍ مِنَ اللَّيْلِ فِي تَوْرٍ [ر:۴۸۸۱].

دواده په موقعه باندې دشربت وغيره رواج دې ، امام بخارى رحمه الله فرمائى چه په دې كښې هيڅ حرج نشته دې ، كه دكهجور شربت وى يا څه دبل څه شربت وى ،ليكن مسكر نه دې پكار ، نقيع هغه شربت ته وئيلې شى چه د اوچو انګورو يا اوچو كهجورو اوبووغيره كښې خوشتې كړې شى او جوړ كړې شى. (۳)

---

۱) ارشاد السارى: ۴۵۷/۱۱).
۲) فتح البارى: ۳۱۳/۹).
۳) (عمده القارى: ۱۶۵/۲۰).

٧٩=بَابُ الْمُدَارَاةِ مَعَ النِّسَاءِ وَقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا الْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ

[۴۸۸۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ إِنْ أَقَمْتَهَا كَسَرْتَهَا وَإِنِ اسْتَمْتَعْتَ بِهَا اسْتَمْتَعْتَ بِهَا وَفِيهَا عِوَجٌ [ر: ۳۱۵۳].

مطلب دادې چه ښځو سره د لطف او مهربانۍ معامله كول پكار دى. حضرت نبى كريم ﷺ فرمائى چه ښځه د پښتۍ په شان (كږه) ده ، تاسو دوى سره په نرمۍ انتفاع حاصلولې شئ ، ليكن كه تاسو دا نيغول غواړئ نو تاسو به دا ماته كړئى. اوددې نه فائده هم حاصلولې نشئ . ددې وجې د ښځې لږ ډير كوږ والئ برداشت كول پكار دى.

ليكن دا حكم امور معاشرت او امور دنياويه په سلسله كښې دې ، دامور دين په سلسله كښې داسې حكم نه دې چه هغه د دين احكام پامال كړى او په دې باندې دې هېڅ قدغن نه وى ، د دينى امورو په سلسله كښې دې د دې نګرانى اوكړې شى او دې ته زورنه وركول پكار دى ليكن په دې كښې هم عموما نرمى او شفقت فائده مند دې.

٨٠=بَابُ الْوَصَاةِ بِالنِّسَاءِ

[۴۸۹۰] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ الْجُعْفِيُّ عَنْ زَائِدَةَ عَنْ مَيْسَرَةَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِي جَارَهُ وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَإِنَّهُنَّ خُلِقْنَ مِنْ ضِلَعٍ وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلَعِ أَعْلَاهُ فَإِنْ ذَهَبْتَ تُقِيمُهُ كَسَرْتَهُ وَإِنْ تَرَكْتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا [ر: ۳۱۵۳].

مطلب دادې چه الله ﷻ اودده رسول ﷺ باندې ايمان راوړلو والا دې خپل ګاونډى ته تكليف نه وركوى. او ښځه چونكه دټول عمر رفيق او ګاونډى وى ددې وجې ده ته تكليف نه وركول دايمان تقاضو كښې داخل دى.

مخكښې فرمائى چه ((استوصوا بالنساء خيرا)) د ښځو په سلسله كښې حسن سلوك او د نيكړې وصيت تاسو قبول كړئى. دا د پښتۍ نه پيدا شوې ده.

داودى ﷫ فرمائى چه حضرت حوا عليها السلام دحضرت آدم ﵇ د پښتۍ نه پيدا كړې شوې وه. چونكه ښځې دحضرت حوا عليها السلام په صنف كښې داخلې دى. ددې وجې دوى متعلق فرمائيلې شوى دى چه هغه د پښتۍ نه پيدا شوې ده. (١)

قوله: ان اعوج شئ في الضلع اعلاه: يعنى دټولو نه زياته كږه پښتۍ پورتنۍ پښتۍ ده. كه تاسو دا نيغول غواړئى نو تاسو به دا ماته كړئى ، اوكه همداسې ئې پريږدئى نو به همداشان كږه وى.

---

١) عمده القارى: ١٦٥/٢).

که یو ښځه زبان درازی اوکړی یاستا دهدایت نه خلاف څی نو تاسو دتحمل نه کار اخلئ، داشان غالب امکان دې چه تاسو به ددې په اصلاح کښې کامیاب شئ. لیکن که تاسو غواړئ چه هغه په ړومبئ ورځ بالکل نیغه شی نوهغه دابه ماته شی او ددې نه به انتفاع حاصله نشی.

[۴۸۹۱] حَدَّثَنَا اَبُو نُعَيمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ دِيْنَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا نَتَّقِي الْكَلَامَ وَالِانْبِسَاطَ اِلٰى نِسَائِنَا عَلٰى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَيْبَةَ اَنْ يَنْزِلَ فِيْنَا شَيْءٌ فَلَمَّا تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَكَلَّمْنَا وَانْبَسَطْنَا (۱)

حضرت ابن عمر رضی الله عنهما فرمائی چه دحضرت نبی کریم ﷺ په زمانه کښې مونږ به بې تکلفئ او محبت کولو نه ویریدو چه هسې نه زمونږ په باره کښې څه آیت نازل نه شی. لیکن کله چه حضرت نبی کریم ﷺ وفات شو نو بیا مونږ ښځوسره بې تکلفئ سره خبروکښې شروع شو (ځکه چه شرعی لحاظ سره ددې هیڅ ممانعت نشته).

د روایت باب ترجمة الباب سره تعلق : په دې روایت کښې بظاهر ترجمة الباب سره تعلق په نظر نه رازی. لیکن که لږغور اوکړو نو ترجمة الباب سره دروایت لږشان تعلق شته دې. ځکه چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما فرمائی چه مونږ ښځو سره د بې تکلفئ او انبساط نه ویریدو، ددې دا مفهوم په خپله باندې رازوی چه مونږ ښځو دظلم زیاتی نه ویریدو. چونکه په بل صورت کښې په طریق اولی دقران پاك د آیت دنازلیدوامکان وو. (۲)

اصل کښې دا کیږی چه ښځې سره کله انسان زیات بې تکلفه شی نو هغه جری کیږی او په سرخیژی. او اکثرووختونو کښې گستاخئ پورې نوبت راشی چه دا دخاوند دپاره ناقابل برداشت وی. اوداشان دوهلو نوبت راشی. حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائی چه مونږ ددې ویرې نه چه دانبساط په نتیجه کښې دوهلو نوبت راشی اوبیا دقران پاك هیڅ یو آیت څمونږ په باره کښې نازل شی، مونږ د حضرت نبی کریم په زمانه کښې دښځو سره محتاط رویه اختیاروله. او چونکه حضرت نبی کریم ﷺ نه پس دنزول وحی سلسله پاتې نشوه، ددې وجې مونږ ښځو سره بې تکلفئ او انبساط اختیار کړو، اودویرې دوجې مونږ به ډیرمحتاط اوسیدو دا احتیاط ختم کړو.

او علامه عینی رحمه الله ترجمة الباب سره دحدیث مناسب متعلق لیکی چه : «ویمکن ان توخذ المطابقة من قوله وانبسطنا لا الانبساط الیهن من جملة الوصایا بهن».

---

۱) واخرجه ابن ماجه فی کتاب الجنائز. باب ذکر و فاته ودفنه ﷺ رقم الحدیث: ۱۶۳۲).

۲) اوگورئ الابواب والتراجم: ۷۳/۲ . حضرت گنگوهی رحمه الله فرمائی چه : قوله : کنا نتقی الکلام والانبساط وفلک لاستلزامه شیئا من الضرب والتادیب ، فأن الرجل اذا نبسط الی اهله ادی ذالک دل وقلة مبالاة بامر الزوج فیقع العصیان ویوذی ذالک الی ضرب وتادیب .قدکانوا عن ذالک وبذالک یطابق الحدیث بالترجمة (وانظر لامع الداری: ۴۱۴/۹).

۸۱=بَاب قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا (التحریم:۶)

[۴۸۹۲] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ فَالْإِمَامُ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَهِيَ مَسْئُولَةٌ وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ أَلَا فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ [ر:۸۵۲۷]

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دخپلو کور والو خبر اخلئ او ددوی داصلاح کول د سړی ذمه داری ده.

ددې نه مخکښې باب کښې حدیث نقل فرمائیلې شوې دې چه ښځه پښتئ نه پیدا شوې ده چه هغه کږه وی. په دې کښې کوږوالئ وی. ددې وجې دنیاوی معاملات کښې دوی سره دنرمئ او چشم پوشئ رویه اختیارول پکار دی. ددې باب نه پس مذکوره باب قائم کړو او امام بخاری رحمه الله دا باب قائم کړواودې طرفته ئې اشاره اوکړه چه د نرمی اوچشم پوشی په دنیاوی کارونو اوپه کورنو معاملات کښې اختیاروپکار دی. لیکن ددین په معامله کښې داشان اجازت نشته دې. بلکه په هغه ځائې کښې ((قوا انفسکم واهلیکم نارا))حکم دې. د اوور نه دبچ کیدو دپاره خپل ځان لره هم په دین باندې مضبوطول اوقائمول پکار دی. او کور والو ته حکم په مضبوطیا سره قائمیدل پکار دی. موجب نار حرکتونو نه بچ کولوکښې داغماض او چشم پوشئ هیڅ گنجائش نشته دې. (۱)

لیکن ددې مطلب دانه دې چه داصلاح دپاره دې دسختئ طریقه اختیار کړې شی. چونکه هغه عام طور مفید کیدو په ځائې دښځو دضد عادت په وجه مضر کیږی او ددې وجې اغماض او چشم پوشی خو ورته نه ده لیکن د پوهولو دپاره حکمت او نرمئ نه کار اخستل پکار دی.

۸۲=بَاب حُسْنِ الْمُعَاشَرَةِ مَعَ الْأَهْلِ

[۴۸۹۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَعَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَا أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ جَلَسَ إِحْدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً فَتَعَاهَدْنَ وَتَعَاقَدْنَ أَنْ لَا يَكْتُمْنَ مِنْ أَخْبَارِ أَزْوَاجِهِنَّ شَيْئًا قَالَتِ الْأُولَى زَوْجِي لَحْمُ جَمَلٍ غَثٍّ عَلَى رَأْسِ جَبَلٍ لَا سَهْلٍ فَيُرْتَقَى وَلَا سَمِينٍ فَيُنْتَقَلُ قَالَتِ الثَّانِيَةُ زَوْجِي لَا أَبُثُّ خَبَرَهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ لَا أَذَرَهُ إِنْ أَذْكُرْهُ أَذْكُرْ عُجَرَهُ وَبُجَرَهُ قَالَتِ الثَّالِثَةُ زَوْجِي الْعَشَنَّقُ إِنْ أَنْطِقْ أُطَلَّقْ وَإِنْ أَسْكُتْ أُعَلَّقْ قَالَتِ الرَّابِعَةُ زَوْجِي كَلَيْلِ تِهَامَةَ لَا حَرٌّ وَلَا قُرٌّ وَلَا مَخَافَةَ وَلَا سَآمَةَ قَالَتِ الْخَامِسَةُ زَوْجِي إِنْ دَخَلَ فَهِدَ وَإِنْ خَرَجَ أَسِدَ وَلَا يَسْأَلُ عَمَّا عَهِدَ قَالَتِ السَّادِسَةُ زَوْجِي إِنْ أَكَلَ لَفَّ وَإِنْ شَرِبَ اشْتَفَّ وَإِنِ اضْطَجَعَ الْتَفَّ وَلَا يُولِجُ الْكَفَّ

---

۱) الابواب والتراجم : ۲/۷۳.

لِيَعْلَمَ الْبَثَّ قَالَتِ السَّابِعَةُ زَوْجِي غَيَايَاءُ اَوْ عَيَايَاءُ طَبَاقَاءُ كُلُّ دَاءٍ لَهُ دَاءٌ شَجَّكِ اَوْ فَلَّكِ اَوْ جَمَعَ كُلًّا لَكِ قَالَتِ الثَّامِنَةُ زَوْجِي الْمَسُّ مَسُّ اَرْنَبٍ وَالرِّيحُ رِيحُ زَرْنَبٍ قَالَتِ التَّاسِعَةُ زَوْجِي رَفِيعُ الْعِمَادِ طَوِيلُ النِّجَادِ عَظِيمُ الرَّمَادِ قَرِيبُ الْبَيْتِ مِنَ النَّادِ قَالَتِ الْعَاشِرَةُ زَوْجِي مَالِكٌ وَمَا مَالِكٌ مَالِكٌ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكِ لَهُ اِبِلٌ كَثِيرَاتُ الْمَبَارِكِ قَلِيلَاتُ الْمَسَارِحِ وَاِذَا سَمِعْنَ صَوْتَ الْمِزْهَرِ اَيْقَنَّ اَنَّهُنَّ هَوَالِكُ قَالَتِ الْحَادِيَةَ عَشْرَةَ زَوْجِي اَبُو زَرْعٍ وَمَا اَبُو زَرْعٍ اَنَاسَ مِنْ حُلِيٍّ اُذُنَيَّ وَمَلَاَ مِنْ شَحْمٍ عَضُدَيَّ وَبَجَّحَنِي فَبَجِحَتْ اِلَيَّ نَفْسِي وَجَدَنِي فِي اَهْلِ غُنَيْمَةٍ بِشِقٍّ فَجَعَلَنِي فِي اَهْلِ صَهِيلٍ وَاَطِيطٍ وَدَائِسٍ وَمُنَقٍّ فَعِنْدَهُ اَقُولُ فَلَا اُقَبَّحُ وَاَرْقُدُ فَاَتَصَبَّحُ وَاَشْرَبُ فَاَتَقَنَّحُ اُمُّ اَبِي زَرْعٍ فَمَا اُمُّ اَبِي زَرْعٍ عُكُومُهَا رَدَاحٌ وَبَيْتُهَا فَسَاحٌ ابْنُ اَبِي زَرْعٍ فَمَا ابْنُ اَبِي زَرْعٍ مَضْجَعُهُ كَمَسَلِّ شَطْبَةٍ وَيُشْبِعُهُ ذِرَاعُ الْجَفْرَةِ بِنْتُ اَبِي زَرْعٍ فَمَا بِنْتُ اَبِي زَرْعٍ طَوْعُ اَبِيهَا وَطَوْعُ اُمِّهَا وَمِلْءُ كِسَائِهَا وَغَيْظُ جَارَتِهَا جَارِيَةُ اَبِي زَرْعٍ فَمَا جَارِيَةُ اَبِي زَرْعٍ لَا تَبُثُّ حَدِيثَنَا تَبْثِيثًا وَلَا تُنَقِّثُ مِيرَتَنَا تَنْقِيثًا وَلَا تَمْلَاُ بَيْتَنَا تَعْشِيشًا قَالَتْ خَرَجَ اَبُو زَرْعٍ وَالْاَوْطَابُ تُمْخَضُ فَلَقِيَ امْرَاَةً مَعَهَا وَلَدَانِ لَهَا كَالْفَهْدَيْنِ يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرِهَا بِرُمَّانَتَيْنِ فَطَلَّقَنِي وَنَكَحَهَا فَنَكَحْتُ بَعْدَهُ رَجُلًا سَرِيًّا رَكِبَ شَرِيًّا وَاَخَذَ خَطِّيًّا وَاَرَاحَ عَلَيَّ نَعَمًا ثَرِيًّا وَاَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ زَوْجًا وَقَالَ كُلِي اُمَّ زَرْعٍ وَمِيرِي اَهْلَكِ قَالَتْ فَلَوْ جَمَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ اَعْطَانِيهِ مَا بَلَغَ اَصْغَرَ آنِيَةِ اَبِي زَرْعٍ قَالَتْ عَائِشَةُ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنْتُ لَكِ كَاَبِي زَرْعٍ لِاُمِّ زَرْعٍ (۱)

امام بخاری رحمة الله علیه دحسن معاشرت په باب کښې داحدیث دام زرع بیان فرمائیلې دې. ابن منیر مالکی فرمائی چه امام بخاری رحمة الله علیه په دې حدیث باندې دا ترجمة الباب منعقد اوفرمائیلو او تنبیه ئې اوفرمائیله چه حضرت نبی کریم ﷺ دا قصه صرف دقصې په طور ذکر کړې نه وه بلکه فائده شرعیه باندې دمشتمل کیدو په وجې سره دا قصه حضرت نبی اکرم ﷺ ذکر اوفرمائیله او هغه فائده شرعیه هم داده چه سړی لره پکار دی چه خپل کور والو سره حسن معاشرت او بهتره طریقه اختیار کړی. (۲)

حافظ ابن حجر رحمة الله علیه دابن منیر په قول باندې اعتراض کړې دې چه امام بخاری رحمة الله علیه په دې حدیث کښې چه کوم سیاق وسباق اختیار فرمائیلې دې ، په هغې کښې تصریح نشته دې چه دا قصه حضرت نبی کریم ﷺ بیان کړه بلکه بخاری کښې دا حدیث حضرت عائشه ﷺ باندې موقوف دې. البته آخر جمله «کنت لك كأبي زرع لأم زرع» بالاتفاق مرفوع او دحضرت نبی کریم ﷺ قول دې ، بیا دا حدیث ابن منیر مالکی رحمة

---

۱) واخرجه مسلم فی کتاب فضائل الصحابة ، باب ذکر حدیث ام زرع رقم الحدیث: ۲۴۴۸ ، واخرجه النسائی فی کتاب عشرة النساء باب شکر المراة لزوجها رقم الحدیث: ۹۱۳۸ ، واخرجه الترمذی فی الشمائل ص/ ۱۷ باب حدیث ام زرع).

۲) اوګورئ المتواری علی تراجم ابواب البخاری : ۲۹۰).

الله علیه بیان کړوېه یو خاص فائده باندې ئې هغه په څو فائدو باندې مشتمل کړې دې. (۱)

دحدیث ام زرع تخریج امام بخاری رحمة ا لله علیه نه علاوه امام مسلم امام ترمذی رحمة ا لله علیه او امام نسائی رحمة ا لله علیه نه هم نقل شوې دې، (۲)

دصحیحین او شمائل ترمذی دسیاق و سباق نه دا معلومیږی چه دا ټوله واقعه دحضرت عائشه ﷺ بیان کړې شوې دې ، او آخر جمله ((کنت لك کأبی زرع لأ زرع)) دحضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دې . (۳)

لیکن امام نسائی ، زهیر بن بکار او طبرانی پوره حدیث مرفوعا هم ذکر کړې دې. (۴)

حافظ ابن حجر رحمة ا لله علیه فرمائی چه صحیحین وغیره کښې هم اگر چه دا حدیث موقوفًا مروی دې او لفظًا بیشکه داقصه ټوله موقوف ده لیکن حکماکه دې ته مرفوع اوونیلې شی ځکه ظاهر هم دی چه حضرت عائشه ﷺ دا حدیث دحضرت نبی کریم ﷺ نه آوریدلې وی او حضرت نبی کریم ﷺ داوریدو نه پس هغې ﷺ نقل کړې وی ، او که دحضرت نبی کریم ﷺ نه ئې نه وی آوریدلې بلکه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه ﷺ نه آوریدلې وی . نوبیاد حضرت نبی کریم ﷺ نه آوریدل او آوریدلو نه پس ددې تقریر فرمائیل داحدیث دمرفوع کیدو درجه ورکوی. او دې حیثیت سره دې مرفوع وئیلې شی.(۵)

حدیث دام زرع کښې لغات چونکه ډیرزیات دی ددې وجې ډیر علماء کرامو ددې حدیث مستقل شرح لیکلې ده. چنانچه دامام بخاری رحمة ا لله علیه استاد اسماعیل بن ابی اویس رحمة ا لله علیه ، ابوسعید نیشاپوری رحمة ا لله علیه ، ابن قتیبه رحمة ا لله علیه ، زهیر بن بکار رحمة ا لله علیه ، قاضی عیاض ﷺ قاضی ابوبکر بن عربی رحمة ا لله علیه ، ابن فرحون رحمة ا لله علیه او مولانا فیض الحسن سهارنپوری رحمة ا لله علیه ددې حدیث مستقل شرح لیکلې ده. (۶)

حدیث دام زرع شان ورود دابیان شوې دې چه حضرت عائشه ﷺ دخپل پلار په هغه مال باندې فخر اوکړو چه کوم د جاهلیت په زمانه کښې هغه سره وو ، نو حضرت نبی کریم دې ته اوفرمائیل چه ((اسکتی یا عائشة فانی کنت لك کأبی زرع لام زرع)) حضرت عائشه ﷺ تپوس اوکړو چه یارسول ا لله ﷺ حدیث دام زرع او ابوزرع څه دی ؟نو حضرت نبی کریم ﷺ دا قصه بیان کړه. (۷)

---

۱) فتح الباری: ۳۱۸/۹).

۲) الحدیث اخرجه مسلم فی کتاب فضائل الصحابة باب ذکر حدیث ام زرع رقم الحدیث : ۲۴۴۸ ، واخرجه الترمذی فی الشمائل ، باب ماجاء فی کلام رسول الله ﷺ فی السمر: ۱۷ ، وابن الاثیر فی جامع الاصول: ۵۰۷/۶ ، رقم الحدیث : ۴۷۲۲).

۳) فتح الباری: ۳۱۹/۹).

۴) فتح الباری:۳۱۹/۹).

۵) فتح الباری: ۳۱۹/۹).

۶) الابواب والتراجم: ۷۳/۲، ۷۴).

۷) ارشادالساری: ۴۶۳/۱۱ ، ۴۶۴).

قوله: جَلَسَ إِحْدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً فَتَعَاهَدْنَ وَتَعَاقَدْنَ أَنْ لَا يَكْتُمْنَ مِنْ أَخْبَارِ أَزْوَاجِهِنَّ شَيْئًا: یولس ښځې کښیناستې او هغوی خپلو کښې دا وعده اوکړه چه دخپلو خاوندانو دخبرونه به هیڅ نه پټوو.

دزهیر بن بکار روایت کښې دی چه دا یولس ښځې دیمن په یو کلی کښې وې او یمنی قبائلو سره ئې تعلق ساتلو لیکن دهیثم روایت کښې دی چه دوی مکه مکرمه کښې وو. (۱)

قوله: قَالَتِ الْأُولَى زَوْجِي لَحْمُ جَمَلٍ غَثٍّ عَلَى رَأْسِ جَبَلٍ لَا سَهْلٍ فَيُرْتَقَى وَلَا سَمِينٍ فَيُنْتَقَلُ: رومبئ ښځې اووئیل چه څما خاوند دکمزوری اوښ غوښه ده چه د غر په څوکه باندې ایښودې شوې وی. اویه دې څوکه باندې نه لار وی او نه په دې باندې ختلې شی اونه هغه غوښه داسې ښریه ده چه (چه ددې د خاطره پاس اوختلې شی) دا منتقل کړې شی.

د«غث» معنی کمزورې او لاغر ده . دا د «جمل» صفت هم جوړیدې شی . په دې کښې صورت کښې به دا مجرور به وی یعنی د کمزوری اوښ غوښه . او د«لحم» صفت هم جوړیدې شی یعنی د اوښ کمزورې غوښه .په دې صورت کښې به دا مرفوع وی.(۲)

یو خود اوښ غوښه څه خوښ څیز نه دې . بیا چه دا کمزورې او لاغر وی نو دکریلې اودنیم ختلی په مصداق او ناخوښ کښې وی . دې ښځې دخپل خاوند مذمت (غندنه) کړې ده چه ډیر ناکاره او ناخوښه کس دې چه دده نه چاته مالی او جانی فائده نه رسی .اودې سره سره متکبر او بداخلاقه هم دومره دې چه ده ته رسیدل هم مشکل دی.

دې ښځې دخپل خاوند د دوه بداخلاقو تشبیه دوه څیزونو سره ورکړې ده.

① دده د بخل او لاغر توب تشبیه ئې داوښ کمزورې غوښې سره ورکړې ده. ② اودده بداخلاقی او سخت مزاجې ئې مشکل غر سره تشبیه کړې ده. بیا مخکښې نور وضاحت هم کوی او وائی چه لاره هم آسانه نه ده . په دې باندې دختلو مشقت به هم برداشت کړی خوکه هغه خوښه د څه کار وی. (۳)

بعضو روایتونو کښې «لا سمین فینتقی» دی.دانتقی معنی ده قیمه ویستل .یعنی هغه غوښه څه داسې تازه هم نه ده چه ددې نه قیمه ویستلې شی. (۴)

ددې ښځې نوم معلوم نشو (۵)

قوله: قَالَتِ الثَّانِيَةُ زَوْجِي لَا أَبُثُّ خَبَرَهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ لَا أَذَرَهُ إِنْ أَذْكُرْهُ أَذْكُرْ عُجَرَهُ وَبُجَرَهُ: دوېمې ښځې اووئیل چه څه دخپل خاوند خبر نه خوروم، ویریږم چه هسې نه دې رانه

---

۱) فتح الباری: ۳۱۹/۹ . وارشادالساری: ۴۶۴/۱۱).
۲) ارشاد الساری: ۴۶۴/۱۱).
۳) ارشاد الساری: ۴۶۴/۱۱).
٤) فتح الباری: ۳۲۳/۹).
۵) ارشاد الساری: ۴۶۴/۱۱).

جدا نشي ، که دده ذکر کوم نو دده ټول باطني او ظاهري عيوب به ذکر کوم.

① دا ښځه هم دخپل خاوند مذمت کوي ، وائي چه ځه به دخپل خاوند خبر نه خوروم ځکه چه ماته ددې خبرې اندېښنه ده که ما دده خرابئ بيانول شروع کړل نو ځما طبيعت به دده نه تور شي. اوبيا ماته اندېښنه ده چه هسې نه دې پرې نږدم ، په دې صورت کښې «لااذره» کښې «لا» به زائد وي. (۱)

② دويم مطلب داهم کيديشي چه هسې نه هغه ته پته اولږي چه په مابانديې داشان تبصرې کيږي ،او ځما معائب بيانولې شي ، نو بيا هسې نه چه هغه ماته طلاق رانکړي. اوددې په نتيجه کښې هسې نه دې ځما نه جدا نشي ، په دې صورت کښې به «لا» زائد وي. (۲)

مذکوره دواړو صورتونو کښې «لااذره» کښې ضمر مفعول «زوج» طرفته راجع دې.

③ دريم مطلب دادې چه دده خرابئ دومره دي که ځه دابيانول شروع کړم نو ماته ويره ده چه دابه پوره نشي ، اوپه مينځ کښې به پاتې شي ، ځکه دده خوهډو څه يو خرابي ده نه دا خو زر قصې دي ، په دې کښې به «لااذره» کښې «لا» زائد نه وي ، او ضمير «لااذره» کښې خبر طرفته نه راجع ده. اوهم دا مطلب راجح او دسياق و سباق مناسب دې، (۳)

«عجر» د «عجرة» جمع ده ، عجرة هغه غوټې ته وئيلې شي چه رګ په رګ راواوړي (يعني رګ غوټه شي)او«بجر» د «بجرة» جمع ده ، هغه غوټې ته وئيلې شي چه په خيټه يا دنامه نه لاندې پيداشي. دعجر نه ظاهري عيوب او دبجرنه باطني عيوب مراد دي. (۴)

ددې دويمې ښځې نوم عمره بنت عمرو تميمي ليکلې ده. (۵) بعض حضراتو اعتراض کړې دې چه دې ښځې د معاهدې خلاف ورزي اوکړه او دخپل خاوند دخبرې کولو نه ئې انکار اوکړو. ليکن صحيح خبره داده چه ددې مختصر الفاظو کښې ټول هر څه اووئيل چه هغه مجسمه عيوب دې. (۶)

قوله: قَالَتْ الثَّالِثَةُ زَوْجِي الْعَشَنَّقُ إِنْ أَنْطِقْ أُطَلَّقْ وَإِنْ أَسْكُتْ أُعَلَّقْ :

دريمې ښځې اووئيل چه ځما خاوند لوړ ډنګ دې ، که اووايم نوطلاق به راکړي اوکه خاموش پاتې شم نو هم داسې به معلق شم.

«عشنق» داسې سړي ته وائي چه ډير زيات اوږد وي ، داسې قسمه سړي عام طور بيوقوف وي ، ځکه چه دده ددماغو او زړه په مينځ کښې يو اوږد څټ وي اوددې په وجه فاصله ئې په

---

۱) ارشادالساري: ۳۶۶/۱۱ ، وعمده القاري: ۱۷۰/۲۰).

۲) فتح الباري: ۳۲۳/۹).

۳) عمده القاري: ۱۷۰/۲۰).

۴) ارشادالساري: ۴۶۶/۱۱ ، وعمده القاري: ۱۴۱/۲۰).

۵) عمده القاري: ۷۰/۲۰).

۶) اوګورئ خصائل نبوي شرح شمائل ترمذي: ۱۴۱).

مينځ كښې زياته وى. داشان اوږد سړې بدشكله هم وى. (۱) مطلب دادې چه ځما خاوند بيوقوف هم دې اوبدنما هم ، اوبداخلاقه هم ، اودومره چه څه خبره دخلې نه اوباسم نو دطلاق ملاويدو ويره ده ، اوكه چپ پاتې شم اوهيڅ خبره نه كوم نو هغه‌ته دځه‌خبرې پرواه نه وى . بس هم داشان په مينځ كښې شكى يم . نه‌په خاوندانو والو كښې شمار يم چه د هغوى په شان څه خبره نه ده اونه‌بغير د خاوند نه‌يم چه بل ځائې كښې واده اوكړم بهر حال ظاهره په دې سره ترلې شوې ده.

ددې دريمې ښځې نوم حبى بنت كعب يمانى ليكلې شوې دې . (۲) دې هم‌دخپل خاوند بدبيانى اوكړه.

قوله: قَالَتِ الرَّابِعَةُ زَوْجِي كَلَيْلِ تِهَامَةَ لَا حَرٌّ وَلَا قُرٌّ وَلَا مَخَافَةَ وَلَا سَآمَةَ: څلورمې اووئيل چه ځما خاوند دتهامه دشپې په شان «معتدل» دې نه زيات ګرم او نه زيات‌يخ ،نه په كښې څه ويره شته اونه سترې والئ.

تهامه دحجاز علاقه ده . چه په هغه‌ځائې كښې شپه ډير ګرمئ كښې هم معتدله وى ، دې دخپل خاوند تعريف اوكړو چه هغه معتدل دې ، دده نه سړې ويريږى اونه‌ده سره‌تنګيږى.

ددې ښځې نوم‌مهدوبنت ابى هرومه ليكلې دې ، (۳)

قوله: قَالَتِ الْخَامِسَةُ زَوْجِي إِنْ دَخَلَ فَهِدَ وَإِنْ خَرَجَ أَسِدَ وَلَا يَسْأَلُ عَمَّا عَهِدَ:

پنځمې ښځې اووئيل چه ځما خاوند كله كور ته راشى نو هغه لكه پړانګ په شان وى، او چه بهر اوزى نو شيرمخ ترې جوړ شى اوهغه څيز باره كښې تپوس نه كوى چه كوم ګورى او پوهيږى.

دې پنځمې ښځې دبعضو حضراتو په نيزدخپل خاوند ښه اخلاق بڼان كړل او هم دا راجح دى وئيل دا غواړى چه ځما خاوند ډير اخلاقى دې ، كور ته چه راشى نو دده نه پړانګ جوړيږى .پړانګ په اوده كيدوكښې ډيره مشهوره ده ، مطلب دادې چه زر ځملى، ځمونږ عيوبوكښې ګوتې نه وهى ، ځمونږ په خبروكښې داخل اندازى نه كوى،ليكن كله چه بهر لاړشى نو دشير په شان بهادر وى . بهر خلق دده نه ويريږى ، اوكه كور كښې مونږ كښې دچا نه غلطى اوشى‌اوده ته معلوم هم شى نواعراض كوى.

ليكن دبعضې‌حضراتو په نيزدې ښځې دخپل خاوند خرابى بيان كړې ده . چه كله دې كور ته راشى نو دكور والو نه سره څه غرض نه لرى ، بس د چيتا په شان ځملى ، بهر ځې‌نو خلق ځناورو سره كوى او ځمونږ دكومو ضرورتو چه هغه ته علم اوشى نودهغې په باره كښې هيڅ سوال نه كوى او توجه‌نه وركوى . (۴)

---

۱) فتح البارى: ۹/ ۳۲٤).

۲) ارشادالسارى:۱۱/ ۳۶۶).

۳) ارشادالسارى: ۱۱/ ٤۶۷).

٤) اوګورئ فتح البارى:۹/ ۳۲۵، ۳۲۶).

ددې ښځې نوم کبشه خودلې شوی دی. (۱)

قوله: **قَالَتِ السَّادِسَةُ زَوْجِي إِنْ أَكَلَ لَفَّ وَإِنْ شَرِبَ اشْتَفَّ وَإِنِ اضْطَجَعَ الْتَفَّ وَلَا يُولِجُ الْكَفَّ لِيَعْلَمَ الْبَثَّ:** شپږمې ښځې اووئیل چه څما خاوندکله خوراك کوی نوهر څه رااانغاړی، کله چه څه څکی نو ټول هر څه راکاږی ، اوکله‌چه څملی نوپه څادر «کښې خانله» څملی . او هغه تلی له نه داخلوی چه پریشانی او پریشانی اوپیژنی.

«لف» دباب نصر نه دماضی صیغه ده ، په معنی د انغښتل ، «اشتف» باب افتعال نه دماضی صیغه ده . د اشتفاف په معنی کښې ده‌چه په لوښی کښې څه وی هغه ټول هر څه اوڅکی،«التف»باب افتعال نه دې التفاف په معنی کښې دې ،انغښتل«بث»غم او پریشانی: ته وائی.

ددې شپږمې ښځې عبارت لره هم مدح او ذم دواړو باندې محمول کړې شوې دې ، لیکن د ذم‌احتمال راجح دې.

دمدح په صورت کښې به مطلب داوی چه‌که خوراك کوی نو هر څه رانغاړی ،نخرې نه کوی ، چه څه هم وی نوهغه خوری ، اوکله چه څه څکی نو هر قسمه څیزڅکی ، دده په دسترخوان باندې دخوراك څکاك مختلف قسمه څیزونه موجود وی‌اودې بخل نه کوی او ددې طبیعت کښې نخرې هم نشته دې ، اوکله چه هغه څملی نو څادر ځان باندې اچوی‌او څملی ، مونږ پریشانه او تنګوی نه ، داشان‌دعیوبو پیژندو دپاره‌دنورو په کارونوکښې هیڅ کار نه لری. خمونږ غلطوپسې نه ګرزی. (۲)

او ذم په صورت کښې به مطلب داوی چه‌کله خوراك کوی نو پخپله کوی ، دښځې او بچو خیال نه ساتی ، او کله چه څه څکی نو نو هم دده دااندازوی .په خوراك څکاك کښې دهیچا پرواه نه کوی. اوکله چه‌څملی نو ځانله په څادر کښې څملی او دې محبت او التفات طرفته هیڅ توجه نه کوی ، کثیر الطعام والشراب کیدل او قلیل الجماع کیدل په عربو کښې عیب وو.

علامه قسطلانی لیکی:«وهذا غاية الذم عند العرب فانها تذم بكثرة الطعام والشرب وتتمدح بقلتها وكثرة الجماع لدلالة ذالك على صحة الذكورية والفحولية» ددې ښځې نوم هند وو ، (۳)

قوله: **قَالَتِ السَّابِعَةُ زَوْجِي غَيَايَاءُ أَوْ عَيَايَاءُ طَبَاقَاءُ كُلُّ دَاءٍ لَهُ دَاءٌ شَجَّكِ أَوْ فَلَّكِ أَوْ جَمَعَ كُلًّا لَكِ:** اوومې ښځې‌اووئیل چه‌څما خاوند ګمراه دې‌یا عاجز دې ، ښځې لره سینې سره لګولو والادې، هر عیب دده عیب دې ، ستا سر اووهی یا زخمی کړی یا دواړه اوکړی،

---

۱) ارشاد الساری: ۴۶۷/۱۱).
۲) فتح الباری: ۳۲۷/۹ ، وخصائل نبوی : ۱۴۳).
۳) ارشاد الساری: ۴۶۸/۱۱).

«غياياء» دا د غی نه ماخوذ ده ،او ددې معنی شر کښې انهماك. محرومی اوگمراهی ده ،
په دې خائي کښې راوی عیسی بن یونس ته شك دې چه«غياياء» ده اوونيل اوكه «عياياء»،
عی نه ماخوذ ده ، چه ددې معنی عجز ده ، یعنی هغه عاجزه دې د جماع نه یا عقل نه .(۱)

«طباقاء» ددې معنی احمق هم ده او هغه سړی ته هم دا وئیلې شی چه دجماع په وخت کښې
خپله سینه یا خیته دښځې سینې یا خیټې سره منطبق کولو والا وی اودااندازښځو ته خوښ
نه وی ،چونکه داشان کولوسره د سړی روستو حصه پاس اوچته شی او دجماع په وخت کښې
قوت او زور کښې کمې واقع کیږی ز ښځه دا نه خوښوی. «لانه لا یصل الی ماتریده» علامه
جاحظ ددې لفظ په تشریح کښې لیکی.

«الثقیل الصدر عند الجماع ، ینطبق صدره علی صدر المرأة فیرتفع سفله عنها وقد ذمت امرأة امری القیس
فقالت له ثقیل الصدر خفیف العجز سریع الاراقة له داء الافاقة»(۲)

«کل داء له داء» هره بیماری دده دپاره ده ، یعنی خلقو کښې چه څومره خرابئ وی هغه ټولې
په ده کښې موجودې دی.

«شجك أو فلك»«شج» په معنی د سرماتولوکښې ده ، په سرکښې زخم راتلل او«فل» په معنی
د کند کول . په دې خائي کښې بدن لره زخمی کول مراد دی ، یعنی هغه سر درباندې مات
کړی یا زخمی کړی یا دواړه اوکړی.

ددې اوومې ښځې نوم حبی بنت علقمه دی، (۳)

قوله: قَالَتِ الثَّامِنَةُ زَوْجِي الْمَسُّ مَسُّ أَرْنَبٍ وَالرِّيحُ رِيحُ زَرْنَبٍ: اتمې ښځې
اوونیل چه خما خاوندلره گوتې وراوړل داسې دی لکه سوې لره گوتې وراوړل ، او دده بوئی
داسې دې لکه دزرنب دبنو خوشبو.

زرنب یو خوشبوداره وابنو ته وئیلې شی ،بعضو ددې ترجمه زعفران کړې ده ، (۴)مطلب
دادې چه خما خاوند د سوې په شان نرم دې .

ددې ښځې نوم یاسر بنت اوس بن عبد لیکلې شوې دې ،(۵)او دې هم د خپل خاوند
تعریف کړې دې.

قوله: قَالَتِ التَّاسِعَةُ زَوْجِي رَفِيعُ الْعِمَادِ طَوِيلُ النِّجَادِ عَظِيمُ الرَّمَادِ قَرِيبُ الْبَيْتِ
مِنَ النَّادِ: نهمې ښځې اوونیل چه خما خاوند اوچتو ستونو والا دې ، په اوچتو باندې

---

۱) فتح الباری: ۳۲۸/۹).
۲) فتح الباری: ۳۲۸/۹).
۳) ارشاد الساری: ۴۲۹/۱۱).
٤) ارشاد الساری: ۳۶۹/۱۱ ، وفتح الباری: ۳۲۹/۹).
۵) فتح الباری: ۳۲۹/۹).

اوچت او ډیر مالدار ، دده کور مجلس ته نزدې دې.

اوچتو ستنووالادې "یعنی دده کوراوچتو اوچتو ستونو نه جوړ کړې شویدې ، مالدار خلق بنګلې جوړوی‌نودهغې چتونه‌اوچت وی ، ددې جملې نه دې طرفته اشاره ده .

«طویل النجاد»نه دده دقد اوږدوالی طرفته اشاره ده.«عظیم الرماد»نه دده سخاوت طرفته ا شاره ده،د میلمنو د پاره خوراك زیات پخوی . نوهله خوایره زیاته پاتې کیږی ، دده کور مجلس ته نزدې دې ، ځکه چه دې یو هوښیار او صاحب الرائې سړې دې ، چه په کوم ځائې کښې دخلقو مجلس کیږی‌نوددده کور هغې ته نزدې جوړ شوې دې ، چه خلقوته آسانی وی اودده نه فائده اخلی ، اوداهم وئیلې شی چه‌دې ډیر سخی دې نوددې وجې‌ده خپل کور دارالندوه ته نزدې جوړ کړې دې ، چه راغلو خلقوته میلمستیا اوکړی. (۱)

ددې نهمې ښځې نوم معلوم نه شو. (۲)

قوله: قَالَتِ الْعَاشِرَةُ زَوْجِي مَالِكٌ وَمَا مَالِكٌ مَالِكٌ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكِ: لسمې ښځې اووئیل چه‌زما خاوند مالك دې او د مالك به څه تعریف اوکړم ،مالك ددې نه بهتر دې،

د«ذالك» مشار الیه یاخو دسابقه‌ښځو ذکر طرفته دې چه هغوی تعریفونه کړی ووچه‌هغه ښځو د خپلو خاوندانوکوم تعریفونه اوکړل دهغې نه مالك ډیر بهتر دې ، اویا ددې مشار الیه ذهن کښې راتلو والا ذکر تعریف څومره دې چه دمدائح سړی په ذهن کښې راتلې شی ، دهغې نه مالك بالا تر دې. (۳)

قوله: لَهُ إِبِلٌ كَثِيرَاتُ الْمَبَارِكِ قَلِيلَاتُ الْمَسَارِحِ: دده سره اوښان دی چه اکثر اوقات غوجل کښې دننه دی او په صحرا کښې کم وی «مبارك»د«مبرك»جمع ده،د اوښ کینولو ځائې او«مسارح»د«مسرح» جمع ده‌صحرا. مطلب دادې چه‌هغه اوښان اکثر په غوجل کښې ولاړ وی دمیلمنو د خاطر مدارت دپاره‌کله هم ددې اوښانو ضرورت پیښیدیشی‌چه ذبح ئې کړی. صحرا ګانو طرفته دا کم لیږلې شی‌چه هسې نه دذبح کولوضرورت ئې پیښ شی اوهغه موجود نه وی . (۴)

قوله: وَإِذَا سَمِعْنَ صَوْتَ الْمِزْهَرِ أَيْقَنَّ أَنَّهُنَّ هَوَالِكُ: هرکله چه هغه اوښان د ساز او باجې آوازاوری نویقین کوی چه اوس به دوی ذبح کولې شی .

«المزهر» سازغږیدو والا آله ،باجه .مطلب دادې چه‌دمیلمنود راتلو په موقع باندې دعربو په هغه وخت کښې‌دارواج وو چه‌دموسیقئ اهتمام به کولې شو،هرکله چه‌به اوښ د باجې آواز واوریدونوپوهه به شو چه‌اوس به دې‌دمیلمنو دپاره ذبح‌کولې شی.

---

۱) فتح الباری: ۹/۳۳۰).

۲) ارشادالساری : ۱۱/۴۲۰).

۳) فتح الباری: ۹/۳۳۱).

٤) ارشاد الساری: ۱۱/٤۷۱).

ددې لسمې ښځې نوم كبشه بنت ارقم خودلې شوې دهـ. (۱)

قوله: قَالَتِ الْحَادِيَةَ عَشْرَةَ زَوْجِي أَبُو زَرْعٍ وَمَا أَبُو زَرْعٍ أَنَاسَ مِنْ حُلِيٍّ أُذُنَيَّ وَمَلأَ مِنْ شَحْمٍ عَضُدَيَّ: يولسمې ښځې اووئيل چهٔ خما خاوند ابوزرع دې ، اودابوزرع بهٔ څه وائې ، هغه كالى (زيورات)نه خما غوږونه ډك كړى او څما لاسونه ئې څاربه كړل.

((أناس_اناسة)) معنى ده : حركت وركول ، متحرك كول . (۲) يعنى ده په كالو سره څما غوږونه متحرك كړى دى چه ددې كالو په حركت سره خوزى ، داشان بهترينه عذا خورولو سره خما لاسونه څاربه شوى دى.

قوله: وَبَجَّحَنِي فَبَجِحَتْ إِلَيَّ نَفْسِي وَجَدَنِي فِي أَهْلِ غُنَيْمَةٍ بِشِقٍّ فَجَعَلَنِي فِي أَهْلِ صَهِيلٍ وَأَطِيطٍ وَدَائِسٍ وَمُنَقٍّ: ده څما دومره تعظيم ا وكړو چه ماته خپل نفس عظيم ښكاره شو. اوده څه داسې كورنۍ كښې اوموندم چه هغوى سره په مشكله څه چيلۍ وې ، بيائې څه داسې خوشحالې كورنۍ ته راوستلم چه هغه د آسونو هنړارى ، دكجاوو آوازونو ، اوغويانواوزميندارہ وه ((بجح))باب تفعيل نه دې ددې معنى خوشحالولو او تعظيم كولورازى ، يعنى ده څه دومره خوشحاله كړم ماته په ځان دخوښيدو احساس اوشو.دخپل ځان متعلق دده د تعريفونو په آوريدوآوريدوسره څه په خپلو نظرونو كښې اوچته شوم. (۳)

((شق))دشين په كسرې سره په معنى دمشقت،يعنى څه ديو غريبې كورنۍ جينۍ اووم ،ژوند ډير په مشقت سره تيريدو ، صرف څو چيلو باندې مو وخت تيريدو.

بعضو وئيلى دى چه((شق)) د شين په فتحې سره ديو ځائې نوم دې ، يا ددې نه د ((شق الجبل))غر لمن مراد ده يعنى څما كور والا دمقام شق يا دامن كوه نه وو ،دهغه ځائې نه ده څه منتقل كړم. (۴)

((صهيل))د آسونو آواز اوهنړارى ته وئيلې شى ،((اطيط))دكجاوې آواز ته وائى ،مطلب دادې چه دابو زرع په كور كښې آسونه او اوښان وو.

((دائس))هغه غوئى ته وئيلې شى چه هغه د غنمونو او اوربشو په اوچو ونو باندې بوتلې شى ، چه بوس ترې بيل شى ، اودانې ترې بيلې شى ، چه دې ته په اردو كښې ډائس چلولو والا غوئې وئيلې شى. علامه قسطلانى رحمه الله ليكى چه :((دائس : يدوس الزرع فى بيدره ليخرج الحب من السنبل))(۵)

---

۱) ارشاد السارى: ۴۷۱/۱۱).
۲) فتح البارى: ۳۳۲/۹).
۳) فتح البارى: ۳۳۳/۹).
٤) فتح البارى: ۳۳۳/۹).
۵) ارشادالسارى: ۴۷۲/۱۱).

«منق» دا دباب تفعیل تنقیة د صیغه اسم فاعل دې . مراد ترې غله بادولو والا زمیندار دې ، په غنمو باندې د غویانو ګرزولو نه پس زمیندار د هوا په لوری اودریږی اوچج کښې دا دانې او بوس الوزوی ، دانې لاندې پریوزی او بوس په هوا کښې لرې مخکښې پریوزی. دې عمل ته «تنقیة» وئیلې شی.

مطلب دادې چه دابوزرع په کور کښې غوایان هم وو اود کرکروندې دپاره زمینداران هم وو.

قوله: فَعِنْدَهُ أَقُولُ فَلَا أُقَبَّحُ وَأَرْقُدُ فَأَتَصَبَّحُ وَأَشْرَبُ فَأَتَقَنَّحُ: ده سره چه کله خبرې کوم نوخما عیبونه نه لټوی ، چه څملم نو تر سحره پورې او کله خوراك څکاك کوم نو ښه په اطمینان سره کوم.

مطلب دادې چه دې ما په هېڅ خبره نه رانیسی ، کله چه څملم نو تر نمر ختلو پورې ملاسته یم ، هیڅوك مې نه پاسوی ، اوکله چه څه اوڅکم نو ښه په مړه ئې څکم .

«اتقنح» باب تفعیل نه دواحد متکلم صیغه ده اونون سره ده چه ددې معنی ده ښه په مړه خیټه خوراك کول.

بعضې حضرات دې میم سره «اتقمح» نقل کوی، ددې معنی ښه په مړه خیټه څکل ، چنانچه امام بخاری رحمه الله ددې روایت په آخر کښې فرمائی چه «قال بعضهم فأتقمح بالمیم وهذا أصح»

قوله: أُمُّ أَبِي زَرْعٍ فَمَا أُمُّ أَبِي زَرْعٍ عُكُومُهَا رَدَاحٌ وَبَيْتُهَا فَسَاحٌ: دابو زرع مور څما د «خوابنې» به څه وائې چه دهغې پخې یا کچه کوټې ډکې وی،دزمیندارو سره دمختلف پخې یا کچه ورې یا لوئې کوټې وی چه په هغې کښې په څه کښې دالونه،په څه کښې وریژې،او غلې وی،اوچرته د مقصد دپاره د ورو مشکونوبرابر کوټې وی ، په دې ځائې کښې کوټئې یا کچه کوټې مراد دی ، او ددې کور فراخه دې.

«عکوم» د «عکم» جمع دې ، کوټه یا کچا کوټه چه په هغې کښې غله وغیره ایښودې شی . (۱) مطلب دادې چه ددې کور دسامانونو نه ډك وو او ددې کور هم ښه فراخه کور وو، هغه یوصاحب حیثیت ښځه وه.

قوله: ابْنُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا ابْنُ أَبِي زَرْعٍ مَضْجَعُهُ كَمَسَلِّ شَطْبَةٍ وَيُشْبِعُهُ ذِرَاعُ الْجَفْرَةِ: د ابوزرع ځوئې اود ابوزرع د ځوئې به څه وائې ،دهغه دخوب ځائې دکهجورو دښاخ په شان (باریك) دې ، د چیلئ یو پتون دې مړوی.

«مضجع» صیغه ظرف ده.دملاستی ځائې ، دخوب ځائې ، بعضو وئیلی دی چه دبدن هغه حصه مراد ده چه ملاستی په وخت کښې فرش سره لګیدلې وی لکه پښتئ ، (۲)

«مسل: سل(ن) سلا» نه مصدر میمی دې ، چه ددې معنی دتوره دنیام نه بهر راویستلورازی .

---

۱ . فتح الباری ۳۳۵/۹).

۲) اوګورئ خصائل نبوی للشیخ زکریا: ۱۴۵).

«شطبة» دکهجورې ښاخ ته وئیلې شی. (۱) «مسل شطبة» کښې صفت اضافت موصوف طرفته دې یعنی د څنډلې شوې کهجورې په شان یعنی دکهجورې داسې ښاخ چه دهغې نه زیاتې پانړې بالکل کټ شوې وی . دکهجورې ښاخ یو خو هسې نرې پرې وی ، د پانړود څنډلو نه پس نور هم نرې پرې شی. مطلب دادې چه هغه دومره نرې دې چه دده دخوب ځائې د کهجورې دښاخ په شان باریك معلومیږی .

«یشبعه» باب افعال نه دې ، «جفرة» دچیلۍ د څلورو میاشتو بچې ته وائی ، یعنی دچیلۍ د بچی یو لاس دده د خوراك دپاره کافی وی ، مطلب دادې چه هغه خوراك کم کوی ، کم خوراك کول په عربو کښې د ځوانانو دپاره یو ښه خصلت شمیرلې شی.

قوله: بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ طَوْعُ أَبِيهَا وَطَوْعُ أُمِّهَا وَمِلْءُ كِسَائِهَا وَغَيْظُ جَارَتِهَا: دابو زرع لور ، دابوزرع دلور به څه وائې، دا دخپل مور پلار ډیره زیاته فرمانبرداره ده،خپل څادر اغوندی ، او دخپل گوانډی دپاره باعث دغیظ وغضب

«طوع» مصدر دې ،ددې حمل دمبالغې په طوروئیلې شوې دې ، د «مل ء کساءها» معنی ددچه هغه ښه صحتمنده ده ،خپل څادر اغوندی نو په دې کښې هېڅ خلا نه وی ،څادر ترې ډك شی ،ددې گوانډیان ددې په شان وشوکت سوزی ،د «جاره» نه بن هم مراد ده.

عربو کښې به ځوان نرې پرې او تیز بدن والا خوخولې شو ،خوجینۍ به ښه غټه پټه خوخولې شوه.(۲)

قوله: جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ لَا تَبُثُّ حَدِيثَنَا تَبْثِيثًا: دابوزرع وینځه ، ددې به لا څه وائې ،څمونږ خبرو لره خوروی نه .

قوله: وَلَا تُنَقِّثُ مِيرَتَنَا تَنْقِيثًا وَلَا تَمْلَأُ بَيْتَنَا تَعْشِيشًا: هغه نه څمونږ دکور په څیزونو کښې کمې کوی او نه څمونږ کور د گند نه ډکوی.

«نقث» باب تفعیل نه ده، په معنی د منډې وهلو. ابوسعید فرمائی چه د «تنقیث» معنی ده دخپل کور څیزونه غیرو ته خودل. (۳) «میرة» زاد ، ذخیره دطعام ، مطلب دادې چه هغه څمونږ په زاد وطعام کښې هیڅ قسمه تصرف اوخیانت نه کوی، «تعشیش» خشاك ته وئیلې شی یعنی هغه په کور کښې گند نه اچوی ،بلکه کور صفا ساتی لکه آئینه .

قوله: قَالَتْ خَرَجَ أَبُو زَرْعٍ وَالْأَوْطَابُ تُمْخَضُ: ام زرع وائی چه څما خاوند ابوزرع (یو ورځ سحر وختی) په هغه وخت کښې اووتلو چه په کوم وخت کښې د پئیو لوښی راغوښتلې شو.

---

۱) حاشیه خصائل نبوی للشیخ زکریا: ۱٤٥).
۲) فتح الباری: ۳۳٦/۹).
۳) فتح الباری: ۳۳۷/۹).

((الاوطاب)) د ((وطب)) جمع ده ، د پئيو هغه لوښي ته وئيلې شي چه په هغې کښې ماسته ((چکه)) جوړولې شي . او بيا ددې نه کوچ ويستلې شي. دې ته چاټي وئيلې شي، (۱)
((تمخض)) صيغه دمجهودل ده ،مطلب دادې چه ابوزرع سحر وختي دکور نه اوزي.

قوله: فَلَقِيَ امْرَأَةً مَعَهَا وَلَدَانِ لَهَا كَالْفَهْدَيْنِ يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرِهَا بِرُمَّانَتَيْنِ فَطَلَّقَنِي وَنَكَحَهَا: دده ملاقات داسې ښځې سره اوشو چه هغې سره د پړانګ پشان دوه بچي ئې وو چه ددې دملا نه لاندې د دوو دانو دانارو سره ئې لوبې کولې ، نو ده ماته طلاق راکړو او هغې سره ئې نکاح اوکړه.

پړانګ په تيزوالي او چالاکۍ کښې ډيره مشهوره ده او ددې د تيزوالي سره تشبيه ورکولې شي يعنې ددې ښځې د پړانګ دبچي په شان دوه بچي وو چه د چيتا د بچو پشان ئې تيزوالي وهل، او په لوبو کښې مشغول وو. (۲)

اوهغوى دواړو ددې دملا لاندې د دانار دوو دانو سره ئې لوبې کولې ، دانار د دانو نه مراد يا خو په حقيقت کښې دانار دانې مراد دى ، دانار دانې ددې دملا لاندې داشان راغلې وې چه چونکه ددې سرين غټ غټ او درانه وو ، نو ددې په زمکه باندې دملاستې په صورت کښې ددې دملا اودزمکې په مينځ کښې فاصله راغلې وه ،هم په دې خلا کښې دوه انار وو او بچو دې سره لوبې کولې ، غټ سرين والا انسان چه کله په زمکه باندې څملى نو د ده ملا په زمکه باندې نه لګى ، دده دملا او زمکې ترمينځه خلا رازى.

او يا دانارنه سينې مراد دى چه هغه بچو هغې سره لوبې کولې ، اوددې په اړخ کښې وو.(۳) ددې ښځې نوم معلوم نشو.(۴)

قوله: فَنَكَحْتُ بَعْدَهُ رَجُلًا سَرِيًّا رَكِبَ شَرِيًّا وَأَخَذَ خَطِّيًّا: دې نه پس ما يوشريف سره نکاح اوکړه (چه دهغه نوم معلوم نشو) چه دې به تيزتلونکى اس باندې سوريدو. او په لاس کښې به ئې نيزه نيولې وه يعنى بهادر وو.

د ((سرى)) معنى سردار اوشريف ده ، ((شرى)) سرکش او تيزرفتار آس ((خطى)) دمقام خط جوړه شوې نيزه ، خط دبحرين ډيو علاقې نوم دې.(۵)

قوله: وَأَرَاحَ عَلَيَّ نَعَمًا ثَرِيًّا وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ زَوْجًا: او دشپې په وخت کښې ئې ماله ډول ډول څناور راوستل او دهر قسمه څناورو نه يويو قسم جوړه ماته راکړه ،د((أراح

---

۱) الاوطاب : جمع وطب ، وهو سقاء اللبن ومخضها استخراج الزبد من اللبن بتحريكها (وانظر جامع الاصول: ۵۱۶/۶).
۲) ارشادالساري: ۴۶۷/۱۱).
۳) فتح الباري: ۳۴۰/۹).
٤) ارشادالساري: ۱۷۵/۱۱).
۵) فتح الباري: ۳۴۱/۹).

..«اراحة» معنی ده دشپې په وخت کښې څناور راوستل، «نعماء» د «انعام» مفرد دې . څناورو اواوښ وغیره ته وئیلې شی . «ثریا» ډیر. کثیر ، بعضو نسخو کښې «نعما» په کسره دنون ده ، د «نعمة» جمع ده . یعنی ماته ئې ډیر نعمتونه راکړی دی (۱) د «رائحة» نه دشپې په وخت کښې ر اتلونکی څناور مراد دی.

قوله: وَقَالَ كُلِي أُمَّ زَرْعٍ وَمِيرِي أَهْلَكِ: وې وئیل ، ام زرع ته هم اوخوره او خپلې سخرګنې ته ئې هم واستوه.

«میری» دامر حاضر مونث صیغه ده. «مار (ض) میرا» داهل وعیال نان نفقه راوړل. مطلب دادې چه عموماً خاوند دا نه خوښوی چه دده ښځه دې دده دکور سامان خپل دمور پلار کور ته یوسی. لیکن بل خاوند ئې دومره فراخدل ووچه پخپله هم خوره او خپل مور پلار کره هم اولیږه.

قوله: قَالَتْ فَلَوْ جَمَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ أَعْطَانِيهِ مَا بَلَغَ أَصْغَرَ آنِيَةِ أَبِي زَرْعٍ: ام زرع اووئیل چه دې دویم خاوند ماته څه راکړل که هغه ټول څه راجمع کړم نودا دابو زرع دیو وړوکی لوښي ته هم نه رسی. (دابو زرع خو خبره څه بله وه).

(دا قصه د آورولونه پس) حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضي الله عنها ته اوفرمائیل چه څه ستا دپاره داسې یم لکه څنګه چه ام زرع دپاره ابو زرع وو. او په دېکښې څه شك دې بلکه حضرت نبی ﷺ خو د حضرت عائشه دپاره ددې هم زیات ثابت شوې دې.

دزبیربن بکاراو طبرانی روایت کښې دومره اضافه دا هم ده چه «الا انه طلقها ولا اطلقك» ابو زرع خو ام زرع ته طلاق ورکړې وو لیکن څه به طلاق ورنکړم. (۲)

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَعِيدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ هِشَامٍ وَلَا تُعَشِّشُ بَيْتَنَا تَعْشِيشًا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ بَعْضُهُمْ فَأَتَقَمَّحُ بِالْمِيمِ وَهَذَا أَصَحُّ: ابوعبدالله دامام بخاری رحمه الله کنیت دې ، هغوی دسعید بن سلمه بن حسام مدنی دتعلیق ذکر کړې دې. د سعید بن سلمه د صحیح بخاری په روایت کښې صرف هم دا یو تعلیق دې (۳) هغوی مذکوره سند سره دهشام نه دجاریه ابی زرع وصف کښې د «ولا تملا» په ځائې د «تعشش» الفاظ نقل کړې شوی دی.

«تعیش» باب تفعیل نه د مونث صیغه ده. د «عشش الطائر» معنی د مرغو ژاله جوړول ، د «ولا تعشش بیتنا تعشیشا» معنی ده هغه خمونږ په کور کښې ژاله نه جوړوی ، ددې دوه مطلبونه کیدیشی ، یو دا چه هغه خمونږ په کور کښې داسې خسنړی نه کوی چه دخمونږ کور

---

۱) فتح الباری: ۴۴۲/۹)
۲) فتح الباری: ۳۴۳/۹ ، وارشادالساری: ۴۷۷/۱۱).
۳) فتح الباری: ۳۴۳/۹).

د مرغئ د ژالې په شان معلوم شي ، بلکه کور لره صفا ساتي ، او دويم مطلب داکيديشي چه هغه خمونږ په کور کښې دخان دپاره ژاله نه جوړوي چه په دې کښې زنا اوکړي اوبچي ترې پيدا شي ، لکه څنګه چه په ژاله کښې بچي وي بلکه هغه يو ضعيفه وينځه ده او بدكاره او زناكاره نه ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله «ولا تغشش» دغين معجمه سره نقل کړې دې ،چه د «غش» نه ماخوذ دې ، اوددې معنی ده کوټه اود خالص ضد دې ، اوپه دې صورت کښې مطلب واضح شو چه هغه خمونږ په کور کښې د کوټې او خيانت نه کار نه اخلي.(۱)

[۴۸۹۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ اَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ الْحَبَشُ يَلْعَبُونَ بِحِرَابِهِمْ فَسَتَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاَنَا اَنْظُرُ فَمَا زِلْتُ اَنْظُرُ حَتَّى كُنْتُ اَنَا اَنْصَرِفُ فَاقْدُرُوا قَدْرَ الْجَارِيَةِ الْحَدِيثَةِ السِّنِّ تَسْمَعُ اللَّهْوَ[ر: ۴۴۳].

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه حبشيانو خپلو نيزو سره لوبې کولې ، حضرت نبی کريم صلى الله عليه وسلم خه پټه کړم او ما کتل ، ما برابرکتل تر دې پورې چه خه پخپله واپس شوم.او اندازه اولګوئی ددې جينئ کم عمرې ،او دلوبو چه ډيره دلوبو شوقی ده.

«حراب: د: حربة» جمع ده ، نيزې ته وائی ، د احديث ماقبل ډير څل تير شوې دې ، په دې خائې دا د «حسن المعاشرت مع الاهل» لاندې راوړې شو ، يوکم عمره جينئ دلوبو څومره شوقې وی ، ظاهردی چه هغې کافي وخته پورې لوبې کتلې ، دحضرت عائشه رضي الله عنها عمر تقريبا په دې وخت کښې پنځلس كاله وو ، او حضرت نبی کريم صلى الله عليه وسلم په حفاظت کښې ئې لوبې كتلې او ترکومې چه پخپله اخوا نه شوه نو حضرت نبی کريم صلى الله عليه وسلم هغه اخوا نه کړه. ښځه اجنبی سړی ته دشهوت نه بغير كتلې شی، (۲)

۷۳=بَاب مَوْعِظَةِ الرَّجُلِ ابْنَتَهُ لِحَالِ زَوْجِهَا

[۴۸۹۵] حَدَّثَنَا اَبُو الْيَمَانِ اَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ اَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ اَبِي ثَوْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمْ اَزَلْ حَرِيصًا عَلَى اَنْ اَسْاَلَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ عَنِ الْمَرْاَتَيْنِ مِنْ اَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّتَيْنِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى اِنْ تَتُوبَا اِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا حَتَّى حَجَّ وَحَجَجْتُ مَعَهُ وَعَدَلَ وَعَدَلْتُ مَعَهُ بِاِدَاوَةٍ فَتَبَرَّزَ ثُمَّ جَاءَ فَسَكَبْتُ عَلَى يَدَيْهِ مِنْهَا فَتَوَضَّاَ فَقُلْتُ لَهُ يَا اَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَنِ الْمَرْاَتَانِ مِنْ اَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّتَانِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى اِنْ تَتُوبَا اِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا قَالَ وَاعَجَبًا لَكَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ هُمَا عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ ثُمَّ اسْتَقْبَلَ عُمَرُ الْحَدِيثَ يَسُوقُهُ قَالَ كُنْتُ اَنَا وَجَارٌ لِي مِنَ الْاَنْصَارِ فِي بَنِي اُمَيَّةَ بْنِ زَيْدٍ وَهُمْ مِنْ عَوَالِي الْمَدِينَةِ وَكُنَّا نَتَنَاوَبُ

---

۱) فتح البارى: ۳۳۹/۹).
۲) اوګورئ الهدايه. كتاب الكراهه : ۴۶۰/۴).

النُّزولَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَنْزِلُ يَوْمًا وَانْزِلُ يَوْمًا فَاذَا نَزَلْتُ جِئْتُهُ بِمَا حَدَثَ مِنْ خَبَرِ ذٰلِكَ الْيَوْمِ مِنَ الْوَحْيِ اوْ غَيْرِهِ وَاذَا نَزَلَ فَعَلَ مِثْلَ ذٰلِكَ وَكُنَّا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ نَغْلِبُ النِّسَاءَ فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى الْانْصَارِ اذَا قَوْمٌ تَغْلِبُهُمْ نِسَاؤُهُمْ فَطَفِقَ نِسَاؤُنَا يَاخُذْنَ مِنْ ادَبِ نِسَاءِ الْانْصَارِ فَصَخِبْتُ عَلَى امْرَاتِي فَرَاجَعَتْنِي فَانْكَرْتُ انْ تُرَاجِعَنِي قَالَتْ وَلِمَ تُنْكِرُ انْ اُرَاجِعَكَ فَوَاللّٰهِ انَّ ازْوَاجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيُرَاجِعْنَهُ وَانَّ احْدَاهُنَّ لَتَهْجُرُهُ الْيَوْمَ حَتَّى اللَّيْلِ فَافْزَعَنِي ذٰلِكَ وَقُلْتُ لَهَا قَدْ خَابَ مَنْ فَعَلَ ذٰلِكِ مِنْهُنَّ ثُمَّ جَمَعْتُ عَلَيَّ ثِيَابِي فَنَزَلْتُ فَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فَقُلْتُ لَهَا اَيْ حَفْصَةُ اتُغَاضِبُ احْدَاكُنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيَوْمَ حَتَّى اللَّيْلِ قَالَتْ نَعَمْ فَقُلْتُ قَدْ خِبْتِ وَخَسِرْتِ افَتَامَنِينَ انْ يَغْضَبَ اللّٰهُ لِغَضَبِ رَسُولِهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَهْلِكِي لَا تَسْتَكْثِرِي النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تُرَاجِعِيهِ فِي شَيْءٍ وَلَا تَهْجُرِيهِ وَسَلِينِي مَا بَدَا لَكِ وَلَا يَغُرَّنَّكِ انْ كَانَتْ جَارَتُكِ اوْضَا مِنْكِ وَاحَبَّ الَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عَائِشَةَ قَالَ عُمَرُ وَكُنَّا قَدْ تَحَدَّثْنَا انَّ غَسَّانَ تُنْعِلُ الْخَيْلَ لِغَزْوِنَا فَنَزَلَ صَاحِبِي الْانْصَارِيُّ يَوْمَ نَوْبَتِهِ فَرَجَعَ الَيْنَا عِشَاءً فَضَرَبَ بَابِي ضَرْبًا شَدِيدًا وَقَالَ اثَمَّ هُوَ فَفَزِعْتُ فَخَرَجْتُ الَيْهِ فَقَالَ قَدْ حَدَثَ الْيَوْمَ امْرٌ عَظِيمٌ قُلْتُ مَا هُوَ اجَاءَ غَسَّانُ قَالَ لَا بَلْ اعْظَمُ مِنْ ذٰلِكَ وَاهْوَلُ طَلَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءَهُ وَقَالَ عُبَيْدُ بْنُ حُنَيْنٍ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ فَقَالَ اعْتَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ازْوَاجَهُ فَقُلْتُ خَابَتْ حَفْصَةُ وَخَسِرَتْ قَدْ كُنْتُ اظُنُّ هٰذَا يُوشِكُ انْ يَكُونَ فَجَمَعْتُ عَلَيَّ ثِيَابِي فَصَلَّيْتُ صَلَاةَ الْفَجْرِ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَشْرُبَةً لَهُ فَاعْتَزَلَ فِيهَا وَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فَاذَا هِيَ تَبْكِي فَقُلْتُ مَا يُبْكِيكِ الَمْ اكُنْ حَذَّرْتُكِ هٰذَا اطَلَّقَكُنَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ لَا ادْرِي هَا هُوَ ذَا مُعْتَزِلٌ فِي الْمَشْرُبَةِ فَخَرَجْتُ فَجِئْتُ الَى الْمِنْبَرِ فَاذَا حَوْلَهُ رَهْطٌ يَبْكِي بَعْضُهُمْ فَجَلَسْتُ مَعَهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ غَلَبَنِي مَا اجِدُ فَجِئْتُ الْمَشْرُبَةَ الَّتِي فِيهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لِغُلَامٍ لَهُ اسْوَدَ اسْتَاذِنْ لِعُمَرَ فَدَخَلَ الْغُلَامُ فَكَلَّمَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ كَلَّمْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَكَرْتُكَ لَهُ فَصَمَتَ فَانْصَرَفْتُ حَتَّى جَلَسْتُ مَعَ الرَّهْطِ الَّذِينَ عِنْدَ الْمِنْبَرِ ثُمَّ غَلَبَنِي مَا اجِدُ فَجِئْتُ فَقُلْتُ لِلْغُلَامِ اسْتَاذِنْ لِعُمَرَ فَدَخَلَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ قَدْ ذَكَرْتُكَ لَهُ فَصَمَتَ فَرَجَعْتُ فَجَلَسْتُ مَعَ الرَّهْطِ الَّذِينَ عِنْدَ الْمِنْبَرِ ثُمَّ غَلَبَنِي مَا اجِدُ فَجِئْتُ الْغُلَامَ فَقُلْتُ اسْتَاذِنْ لِعُمَرَ فَدَخَلَ ثُمَّ رَجَعَ الَيَّ فَقَالَ قَدْ ذَكَرْتُكَ لَهُ فَصَمَتَ فَلَمَّا وَلَّيْتُ مُنْصَرِفًا قَالَ اذَا الْغُلَامُ يَدْعُونِي فَقَالَ قَدْ اذِنَ لَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاذَا هُوَ مُضْطَجِعٌ عَلَى رِمَالِ حَصِيرٍ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ فِرَاشٌ قَدْ اثَّرَ الرِّمَالُ بِجَنْبِهِ مُتَّكِئًا عَلَى وِسَادَةٍ مِنْ ادَمٍ حَشْوُهَا لِيفٌ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ ثُمَّ قُلْتُ وَانَا قَائِمٌ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اطَلَّقْتَ نِسَاءَكَ فَرَفَعَ الَيَّ بَصَرَهُ فَقَالَ لَا فَقُلْتُ اللّٰهُ اكْبَرُ ثُمَّ قُلْتُ وَانَا قَائِمٌ اسْتَانِسُ

يَا رَسُولَ اللّٰهِ لَوْ رَأَيْتَنِي وَكُنَّا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ نَغْلِبُ النِّسَاءَ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ اِذَا قَوْمٌ تَغْلِبُهُمْ نِسَاؤُهُمْ فَتَبَسَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لَوْ رَأَيْتَنِي وَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فَقُلْتُ لَهَا لَا يَغُرَّنَّكِ اِنْ كَانَتْ جَارَتُكِ اَوْضَأَ مِنْكِ وَاَحَبَّ اِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عَائِشَةَ فَتَبَسَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَسُّمَةً اُخْرَى فَجَلَسْتُ حِينَ رَاَيْتُهُ تَبَسَّمَ فَرَفَعْتُ بَصَرِي فِي بَيْتِهِ فَوَاللّٰهِ مَا رَاَيْتُ فِي بَيْتِهِ شَيْئًا يَرُدُّ الْبَصَرَ غَيْرَ اَهَبَةٍ ثَلَاثَةٍ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ ادْعُ اللّٰهَ فَلْيُوَسِّعْ عَلَى اُمَّتِكَ فَاِنَّ فَارِسَ وَالرُّومَ قَدْ وُسِّعَ عَلَيْهِمْ وَاُعْطُوا الدُّنْيَا وَهُمْ لَا يَعْبُدُونَ اللّٰهَ فَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ مُتَّكِئًا فَقَالَ اَوَفِي هٰذَا اَنْتَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ اِنَّ اُولٰئِكَ قَوْمٌ عُجِّلُوا طَيِّبَاتِهِمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اسْتَغْفِرْ لِي فَاعْتَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءَهُ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ الْحَدِيثِ حِينَ اَفْشَتْهُ حَفْصَةُ اِلَى عَائِشَةَ تِسْعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَكَانَ قَالَ مَا اَنَا بِدَاخِلٍ عَلَيْهِنَّ شَهْرًا مِنْ شِدَّةِ مَوْجِدَتِهِ عَلَيْهِنَّ حِينَ عَاتَبَهُ اللّٰهُ فَلَمَّا مَضَتْ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَبَدَاَ بِهَا فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّكَ كُنْتَ قَدْ اَقْسَمْتَ اَنْ لَا تَدْخُلَ عَلَيْنَا شَهْرًا وَاِنَّمَا اَصْبَحْتَ مِنْ تِسْعٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً اَعُدُّهَا عَدًّا فَقَالَ الشَّهْرُ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً فَكَانَ ذٰلِكَ الشَّهْرُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً قَالَتْ عَائِشَةُ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى آيَةَ التَّخَيُّرِ فَبَدَاَ بِي اَوَّلَ امْرَاَةٍ مِنْ نِسَائِهِ فَاخْتَرْتُهُ ثُمَّ خَيَّرَ نِسَاءَهُ كُلَّهُنَّ فَقُلْنَ مِثْلَ مَا قَالَتْ عَائِشَةُ

دا حدیث په کتاب العلم کښې مختصر تیر شوې دې ، کتاب المظالم کښې تفصیلاً تیر شوې دې او په کتاب التفسیر کښې هم تیر شوې دې.

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه ماته مسلسل دا خواهش کیدو چه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم د هغه دوو ازواجو متعلق تپوس اوکړم چه د هغوی متعلق الله تعالی په قران کریم کښې ﴿اِنْ تَتُوبَاۤ اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾ ارشاد فرمائیلې دې. تر دې پورې چه حضرت عمر فاروق حج اوکړو او ما هم هغوی سره حج ادا کړو ، واپسئ کښې هغوی په لار کښې د قضائې حاجت د پاره یو طرفته شو. څه هم یو طرفته شوم ، هغوی چه کله د قضائې حاجت نه فارغ شو او راغلل نو ما د لوټې نه هغوی ته په لاسونو اوبه واچولې ، او هغوی اودس اوکړو ، (په دې موقع) باندې ما هغوی ته اووئیل چه ائې امیر المومنین په ازواج مطهرات کښې هغه کومې ښځې وې چه د هغوی متعلق الله ﷻ ارشاد فرمائیلې دې چه ﴿اِنْ تَتُوبَاۤ اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾. حضرت عمر فاروق رضی الله عنه اوفرمائیل چه ائې ابن عباس رضی الله عنهما تا له تعجب دې ، (چه تاته دا خبر نه ده معلوم) هغه دواړه حضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت حفصه رضی الله عنها وې.

بیا حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دا حدیث بیان کړو او متوجې شو او وې فرمائیل چه څه او څما یو انصاری ګاونډی د بنو امیه بن زید (محله) کښې اوسیدو ..بنو امیه د مدینې منورې یو طرفته اوسیدل ، مونږ به حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم له نمبر په نمبر راتلو ، یو ورځ به هغه راتلو او یو ورځ به څه .کله چه به څه راتلم نو هغه له به مې د وحی وغیره خبر راوړو. اوکله چه به

هغه راتلو نوداشان به ئې كول. مونږ (په مكه مكرمه كښې) په ښځو باندې غالب وو ، بيا چه كله مونږ مدينې منورې ته راغلو نو اومو كتل چه ښځې په سړو باندې غالبې دى ، (دهغوى په كټلو سره) د انصارو ښځو عادت څمونږ ښځو هم خپلول‌شروع كړو. يوورځ زه خپلې ښځې ته په غصه شوم نوهغې هم ماته جواب راكړو ، ماتهددې راګرزيدل او جواب راكول ښه اونه لګيدل ، هغې اووئيل چه په تا باندې دا خبره ولې بدې لګى حالانكه دحضرت نبى كريم ﷺ بيبيانې هم‌هغوى ته جواب وركوى. په دوى كښې يو (حضرت حفصه رضى ﷞) ده ، دحضرت نبى كريم ﷺ سره ټوله ورځ تر شپې پورې خبرې نه كوى . دې‌خبرې څه ډير پريشانه كړم او ما هغې ته اووئيل چه‌په دوى كښې چا هم دا سې اوكړل نو هغه محرومه شوه. بيا ما خپلې جامې راوخستې او مدينې منورې ته راغلم او حضرت حفصه ﷞ لره ورغلم. دهغې نه مې تپوس اوكړو چه ائې حفصه ﷞آيا په تاسو كښې څوك ټوله ورځ حضرت نبى كريم ﷺ لره‌خفه ساتى. وې وئيل چه آو. نو ما اووئيل چه‌بيا خوتاسو نا كامه او نامراده شوئى.آيا ته ددې خبرې نه محفوظ ئې چه دحضرت نبى كريم ﷺ د خفګان په وجه‌الله ﷻ خفه شى‌او ته هلاكه شې؟ګوره دحضرت نبى كريم ﷺ نه ډيره غوښتنه مه كوه اومه هغه ته راګرزه جواب وركړه اومه‌حضرت نبى كريم ﷺ لره پريږده .ستا چه څه ضرورت وى نو هغه ځما نه غواړه. او دا خبره‌دې تا په دهوكه كښې وانچوى‌چه ستا بن (دجاره نه مراد بن ده)چه ستا نه زياتې حسينې دى او حضرت‌نبى كريم ﷺ ته ستا نه زياتې خوښې دى ، (رسول الله ﷺ هغوى ته دمحبت په وجه څه نه وائى نو ته هم په غلط فهمۍ كښې مه اوسه) ددوى مراد حضرت عائشه ﷞ وه.

حضرت عمر فاروق ﷛ فرمائى چه‌مونږ‌خبرې كولې چه غسان نومې بادشاه‌مونږ سره د جنګ كولو دپاره‌پخپلو آسونونعلونه وهى (اوهغوى لره تياروى)ځما انصارى ملګرى‌د خپل نمبر په ورځ‌مدينې منورې ته راغلو او دماسختن په وخت كښې مونږ لره راغلو او په زوره زوره ئې دروازه اووهله ،وې وئيل دلته په كور كښې هغه شته دې ؟څه راوتلم‌نو وې وئيل چه نن څو يو لويه حادثه اوشوه ،ما اووئيل چه څه اشو ، آيا غسان راغلو څه ؟وې ونيل چه نه بلكه‌ددې نه هم‌زياته حادثه اوشوه . حضرت نبى كريم ﷺ خپلو ټولو بيبيانو ته طلاق وركړې دې ، ما اووئيل حفصه ناكام او نامراده شوه. خيال راتلو چه‌دا واقعه به نزدې كيږى.

نوما خپلې جامې راواخستې او (مدينې منورې ته راغلم) اوحضرت نبى كريم ﷺ پسې مې دسحر مونځ اوكړو بيا (د مونځ نه پس) حضرت نبى كريم ﷺخپلې بالاخانې ته داخل شواو ګوشه نشين شو.څه حضرت حفصه ﷞ لره راغلم‌او چه اومې كتل نوهغې ژړل ، ما ا ووئيل چه ته ولې ژاړې آيا ما ته نه وې ويرولې ، آيا حضرت نبى كريم ﷺ ازواج مطهرات ته طلاق وركړې دې ، هغې اووئيل چه‌پته نشته دې ، حضرت نبى اكرم دلته په كمره كښې ګوشه نشين دې .څه دهغه ځائې نه راووتلم او (مسجدنبوى ﷺ) كښې منبرته راغلم نوددې نه ګير چاپيره‌يو ډله ناسته وه او ددې بعضو كسانو ژړل.څه دوى سره لږساعت‌كښيناستم، بيا په ماباندې ځما احساس غالب شو نو څه هغه كمرې طرفته لاړم چه په هغې كښې حضرت نبى كريم ﷺ وو او دحضرت نبى كريم ﷺتور غلام ته مې اووئيل چه‌د حضرت عمر فاروق ﷛ دپاره اجازت اوغواړه . غلام دننه لاړو او حضرت نبى كريم ﷺ سره خبره اوكړه ،

بیاواپس راغلو او وې وئیل چه ما حضرت نبی کریم ﷺ سره خبره ا وکړه اوستاسو ذکر مې اوکړوخوحضرت نبی کریم ﷺ خاموش پاتې شو. نو څه واپس منبرته راغلم او هغه جماعت سره دوباره کیښناستم لیکن څما احساس بیا په مابandي غالب شو اوځه راغلم او غلا م ته مې اوئیل د حضرت عمر ﷺ دپاره اجازت اوغواړه. هغه دننه لاړو اوواپس راغلو او وې وئیل چه ما حضرت نبی کریم ﷺ ته ستاسو ذکر اوکړو خو حضرت نبی کریم ﷺ خاموش پاتې شو. بیا واپس راغلم او منبر والوسره کیښناستم لیکن څما احساس بیا په ما غالب شو. نو څه بیا غلام لره ورغلم اوورته مې اوئیل چه دحضرت عمر فاروق ﷺ دپاره اجازت اوغواړه ، هغه دننه لاړو اوواپس راغلو او وې وئیل چه ماحضرت نبی کریم ﷺ ته اوفرمائیل خو هغوی خاموش پاتې شو. هرکله چه څه واپس شوم نو حضرت عمر ﷺ فرمائی چه غلام څه راوبللم اووې وئیل چه حضرت نبی کریم ﷺ تاسو تهاجازت درکړو ،نو څه حضرت نبی کریم ﷺ لره ورغلم نو څه ګورم چه حضرت نبی کریم ﷺ (دکهجورو د پوستکو) جوړ شوی پوزکی باندې ملاست دی ،او ددې پوزکی په مینځ کښې څه بستره نه وه ، د پوزکی پوستکو دحضرت نبی کریم ﷺ په ملامبارکه کښې نښې جوړې کړې وې. دچمړې په تکیه باندې حضرت نبی کریم ﷺ تکیه لګولې وه چه دهغه د کهجورو پوستکو نه ډکه وه.

نوما حضرت نبی کریم ﷺ ته سلام اوکړواو بیا مې ورته په ولاړه ولاړه اووئیل چه یارسول الله ﷺ آیا تاسو خپلو بیبیانوته طلاق ورکړې دې ؟حضرت نبی کریم ﷺ نظر پورته کړو او وې فرمائیل چه نه. ما اوئیل الله اکبر. بیا ما مانوسه کولو دپاره په ولاړه ولاړه اووئیل چه یارسول الله کاش چه تاسو څما خبرې طرفته التفا ت اوفرمائې. مونږ قریشی خلق به په ښځویاندې غالب وو، کله چه مونږ مدینې منورې ته راغلو نو مونږ اوکتل چه ددې په قوم باندې ددې ځائې ښځې غالب دی. څما په دومره خبره آوریدوسره حضرت نبی کریم ﷺ مسکی شو. بیا ما اوونیل چه څه حضرت حفصه ﷺ لره ورغلم او ما ورته اووئیل چه ته دخپلې بنې(دجاره نه مراد بن ده) حالت باندې دهوکه مه خوره. چونکه هغه ستانه زیاته حسینه او حضرت نبی کریم ﷺ ته زیاته خوښه ده. دحضرت عمر فاروق ﷺ مراد حضرت عائشه ﷺ وه. نوحضرت نبی کریم ﷺ په دې آوریدو بیا مسکی شو. ما چه کله حضرت نبی کریم ﷺ په خندا اولیدل نوکیښناستم . ماددوی په کمره باندې نظر واچولونو د دریو چمړو نه علاوه په کمره کښې څه داسې څیز نه ووچه نظر پرې واپس شوې وې نوما اووئیل چه یارسو الله ﷺ دالله تعالی نه دعا اوکړئی چه ستاسو په امت باندې فراخی راولی. ځکه چه فارس او روم باندې فراخی شویده. او هغوی ته ددنیا دولت ورکړې شوې دې. حالانکه د الله ﷻ عبادت نه کوی. ،حضرت نبی کریم ﷺ تکیه لګولې وه او څما دخبرې په آوریدو کیښناستل او وې فرمائیل چه:

«أَوَفِي هَذَا أَنْتَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ إِنَّ أُولَئِكَ قَوْمٌ عُجِّلُوا طَيِّبَاتِهِمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا»

ائې عمر بن الخطاب آیا ته په دې خیال کښې ئې چه بیشکه داسې خلقو کښې چه دوی ته په دنیا کښې ددوی خوښ څیزونه اوښه څیزونه ورکړې شوی دی .

نوما اوونیل چه یارسول الله ﷺ خما دپاره مغفرت اوغواړئی ، (چه ما داشان نامناسبه درخواست اوکړو) نو حضرت نبی کریم ﷺ دخپلو بیبیانو نه ددې خبرې په وجه چه کوم حضرت حفصه رضی الله عنها دحضرت عائشه رضی الله عنها مخکښې ظاهره کړې وه یو کم دیرش (۲۹) ورځې بیل وو. حضرت نبی کریم ﷺ د خپلو بیبیانوسره د خفګان په وجه فرمائیلی وو " چه ځه به یو میاشت پورې دوی لره نه ورځم " .

بیا چه کله یوکم دیرش ورځې تیرې شوې نو حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنها لره راغلو اوددوی نه ئې شروع اوکړه نوحضرت عائشه رضی الله عنها اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ تاسو خو قسم خوړلې وو چه تاسوبه یو میاشت پورې مونږ لره نه راځئ ، اوس خولا یوکم دیرشمه ورځ ده ځه ئې شمیرم. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه میاشت د یوکم دیرشو ورځو هم وی. هغه میاشت دیوکم دیرشووه.

حضرت عائشه رضی الله عنها اوفرمائیل چه بیا الله ﷻ د تخییر آیت نازل اوفرمائیلو او په خپلو بیبیانوکښې ئې دټولو نه مخکښې خما نه شروع اوکړه. نو ما حضرت نبی کریم ﷺ غوره کړو ، نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ خپلو ټولو بیبیانو ته اختیار کړو اوټولو هغه اوونیل چه څه حضرت عائشه رضی الله عنها وئیلی وو.

قوله: وَعَدَلَ وَعَدَلْتُ مَعَهُ بِإِدَاوَةٍ فَتَبَرَّزَ: عدل یعنی دوی رضی الله عنه د لارې نه یو طرفته شو. ما هم لوټه واخستله او یو طرفته شوم، دوی د براز دپاره لاړل ((تبرز أی خرج وذهب للبراز .اداوة)) لوټه. د اوبو لوښې (۱)

په ((واعجبا)) کښې دوه اقواله دی، یودا چه واعجبا تنوین سره اسم فعل په معنی د ((أتعجب)) ده لکه ((واها)) اسم فعل دې په معنی څومره ښکلې دې . دویم قول دادې چه بغیر د تنوین نه ،واعجبا)) دې اصل کښې دا ((واعجبی)) دې یاء ئې تخفیفاً الف سره بدله کړې ده لکه ((الهفا)) یا ((أسفا)) او یا د ((حسرتا)) الفاظ. (۲)

علامه زمخشری فرمائی چه داسې معلومیږی چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دا الفاظ د ناخوښئ په طوروئیلې دی. دحضرت ابن عباس رضی الله عنه سوال دوی ته خوښ نه وو، د ابن شهاب زهری هم دا خیال دې ، په صحیح مسلم کښې دی ((قال الزهری: والله ما سأله عنه ولم یکتمه)) (۳) علامه قرطبی رضی الله عنه ددې الفاظو نه دناخوښئ دا مفهوم لرې ګڼړی. (۴) او حقیقت هم دادې چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دا الفاظ د ناخوښئ داظهار دپاره نه وو وئیلی بلکه د تعجب په طور

---

۱) واصل تبرزمن البراز وهو موضح ا لخالی البارز غن البیوت ثم اطلق علی نفس الفعل (فتح الباری:۳٤۸/۹)

۲) ارشادالساری: ۱۱/ ٤۸۰).

۳) صحیح مسلم : ۱/ وفتح الباری: ۳٤۹/۹).

٤) فتح الباری: ۳٤۹/۹).

نې ونيلى دى چه ته دومره لوئى عالم ئې او دا واقعه تاته معلوم نه ده . نو د كتاب التفسير په روايت كښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه قول منقول دې چه هغوى حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته اوونيل ((والله ان كنت لأريد أن أسالك عن هذا منذ سنة فما أستطيع هيبة لك)) نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه اوفرمائيل چه ((فلا تفعل ما ظننت أن عندي من علم فاسألني فان كان لي علم خبرته خبرتك به)) (١) ددې نه معلوميږى چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنه سوال په حضرت عمرفاروق رضي الله عنه باندې خراب نه وولګيدلې.

قوله: كُنْتُ أَنَا وَجَارٌ لِي مِنْ الْأَنْصَارِ: د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د هغه ګاونډى نوم بعضو حضراتو عتبان بن مالك خودلې دې . ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه د ده نوم اسود بن خولى بن عبدالله دې . (٢)

قوله: مِنْ عَوَالِي الْمَدِينَةِ: ((عوالى)) د ((عالية)) جمع ده ددې نه مدينې ته نزدې مشرق طرفته كلى مراد دى. (٣)

قوله: نَتَنَاوَبُ النُّزُولَ: ((تناوب)) يو څيز نمبر په نمبر كول . نوبت په نوبت كول.

قوله: فَصَخِبْتُ عَلَى امْرَأَتِي: ((صخب (س) صخبا)) چغې وهل . په بعضو نسخو كښې ((سخبت)) سين سره دې . د دواړو يو معنى ده.(٤)

قوله: لا تستكثر النبى صلى الله عليه وسلم اى لا تطلبى منه الكثير:(٥): ((غسان)) قبيله غسان مراد دې . چه ددې د سردار او بادشاه نو حارث بن ابى ثمر وو. (٦)

((تنعل الخيل)) ((تنعل)) باب افعال نه دې . آسونو ته نعلونه لګول.

((أثم هو)) همزه استفهاميه دې . ((ثم)) ظرف مكان دې . يعنى آيا په كور كښې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه شته دې.

((يوشك)) افعال مقاربه كښې دې . ((جَمَعْتُ عَلَيَّ ثِيَابِي)) ما خپلې جامې انغښتې ، جمع مې كړې . په كوركښې سرې سره مختصر لباس وى . څادر وغيره ايږدى. مطلب دادې چه څادر وغيره ما واغوستلو او روان شوم.

((مَشْرُبَةٍ)) كمره . بالا خانه ((لِغُلَامٍ لَهُ أَسْوَدَ)) ددې غلام نوم رباح ليكلې شويدې . (٧)

---

١) اوګورئ صحيح بخارى . كتاب التفسير . سوره التحريم : ١٨٦٦/٤ . رقم الحديث: ٤٦٢٩).
٢) فتح البارى: ٣٥٠/٩).
٣) فتح البارى: ٣٥٠/٣).
٤) فتح البارى: ٣٥١/٩).
٥) ارشادالسارى: ٤٨١/١١).
٦) ارشاد السارى: ٤٨١/١١).
٧) فتح البارى: ٣٥٨/٩).

قوله: فَإِذَا هُوَ مُضْطَجِعٌ عَلَى رِمَالِ حَصِيرٍ: يعنى په جوړ شوى پوزكى باندې ملاست وو ، هيڅ بستره پرې نه وه ، ددې وجې پوزكى د حضرت نبى كريم ﷺ په ملا مباركه كښې نښې جوړې كړې وې.

په دې حديث كښې د «رمال» الفاظ تشريح كوى او علامه ابن اثير ليكى چه:

«الرمال ما رمل اى نسج يقال رمل الحصير وأرمله فهو مرمول ومرمل ، قال الزمخشرى : ونظيره الحطام والركام لما حطم وركم وقال غيره: الرمال جمع رمل بمعنى مرمول كخلق الله بمعنى مخلوقه والمراد انه كان السرير قد نسج وجهه بالسعف ولم يكن على السرير وطاء سوى الحصير» (١)

او حافظ ابن حجر ليكى ، «رمال : بكسر الراء وقد تضم .. تقول رملت الحصير وأرملته اذا نسجته وحصير مرمول أى منسوج والمراد هنا ان سريره كان مرمولا بما يرمل به الحصير» (٢)

قوله: وِسَادَةٍ مِنْ أَدَمٍ حَشْوُهَا لِيفٌ: د څرمې تكيه چه په هغې كښې دننه دكهجورو پوستكى وى ، «ليف» د كهجورې پوستكى «حشو» نه دتكيه كپړه كښې چه كوم اضافى څيز مالوچ وغيره ډكوى هغه ترې مراد دې.

قوله: فَقُلْتُ اللّٰهُ أَكْبَرُ: دا وئيل يا خوتعجب په طور وو ، دامام بخارى رحمه الله هم دا رائې ده او هغوى ابواب الادب ص٩١٨ باندې يو ترجمه قائم كړې ده، دهغې نه ددې وضاحت كيږى.(٣)

دبعضو شراح خيال دې چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دا الفاظ په طور دشكريه ادا كړل چه حضرت محمد ﷺ طلاق نه دې وركړې. دا دالله تعالى لوئې كرم دې .كه تاسو طلاق وركړې وې نو دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه لور ته به هم طلاق شوې وې. (۴)

قوله: وقال عبيد بن حنين سمع ابن عباس عن عمر فقال اعتزل النبى ﷺ أزواجه: دا ئې په مينځ كښې د عبيد بن حنين تعليق ذكر كړو ، په دې تعليق كښې د «طلق» په ځائې د (اعتزل» كلمه ده ، كتاب التفسير كښې دې تعليق لره امام موصوف موصولاً نقل كړې دې. (۵)

مخكښې حديث «فقلت خابت حفصه وخسرت .....» دا سند باب سره متعلق دې او موصول دې. د مخكښې حديث تسلسل دې. په مينځ كښې دعبيدبن حنين جمله معترضه په طور ذكر شوې ده. ددې تعليق ذكركولو سره دامام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه د«طلق»

---

١) اوګورئ النهايه لابن الاثير: ٢/٢٦٥).
٢) فتح البارى: ٩/٣٥٨).
٣) اوګورئ صحيح بخارى ، كتاب الادب باب التكبير والتسبيح عندالتعجب).
٤) ٩/٣٥٩).
٥) اوګورئ صحيح بخارى كتاب التفسير سوره التحريم: ١٨٦٦/٤ ، رقم الحديث: ۴۶۲۹).

په لفظ باندې تول روايات متفق نه دی ، په بعضو كښې«طلق»اوبعضو كښې«اعتزل» لفظ دې. كه د«طلق» لفظ لره درست تسليم كړې شي نوپه دې صورت كښې به ددې انصارى باره كښې وئيلې شى چه دې د منافقانو د پروپيګنډې نه متاثر شوې وو. حضرت نبى كريم ﷺ ګوشه نشين شوې وو،اهل نفاق دا بې سره بې پښو خبره مشهوره كړه چه حضرت نبى كريم ﷺ طلاق وركړې ده او خلقودا نقل كړه، (١)

قوله: ثُمَّ قُلْتُ وَأَنَا قَائِمٌ أَسْتَأْنِسُ: يعنى بيا ماواونيل چه ، په دې حال كښې چه څه ولاړ اوم مانوس كيدم ،«أَسْتَأْنِسُ»دا ماقبل نه حال دې ، علامه قرطبى رحمه الله فرمائى. چه دامحل استفهام دې ، اصل كښې«أأَسْتَأْنِسُ» دې يوهمزه تخفيفًا حذف كړې شوې دې . يعنى آيا څه مانوس كيدې شم اوخبره كولې شم ،ليكن روميئ معنى ظاهر د ه. (٢)

قوله: غَيْرَ أَهَبَةٍ ثَلَاثَةٍ: «أهبة» دهمزه اوباء فتحه سره» دا «اهاب»نه خلاف قياس جمع دې،(٣) چمړې ته وئيلې شى.

قوله: مِن شدة موجدته عليهن: موجدة: غضب ، غصه. ددې حديث به آخر كښې دى چه حضرت نبى كريم ﷺ دهغه خبرې په وجه خفه شو او دبيبيانو نه بيل شوې وو چه كومه خبره حضرت حفصه رضي الله عنها حضرت عائشه رضي الله عنها په مخكښې ظاهر كړې وه ، هغه څه خبره وه؟ ددې متعلق تفصيل د سورة تحريم په تفسير كيښې تير شوې دې. (۴) هغه ځائې كښې دې اوكتلې شى.

دحديث مناسبت ترجمة الباب سره واضح دې چه دې كښې حضرت عمرفاروق رضي الله عنه خپلې لور حضرت حفصه رضي الله عنها ته نصيحت كړې وو.

٨٤ـ بَاب صَوْمِ الْمَرْأَةِ بِإِذْنِ زَوْجِهَا تَطَوُّعًا

[۴۸۹۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ اخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ اخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ [ر:۴۸۹۹]

ښځه د خاوند داجازت نه بغير نفلى روژه نيولې شى ،امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې هيڅ حكم نه دې لګولې ،البته ددې لاندې چه كوم حديث ذكر كړې دې ،دهغې نه عدم جواز معلوميږى .

دتطوع قيد ئې په دې وجه اولګولوچه په فرض روژه كښې د خاوند اجازت ضرورى نه وى ، نفلى روژه كښې البته ښځه ددې مكلف ده چه هغه د خاوند نه اجازت واخلى او روژه اونيسى(۵)

---

١) فتح البارى: ٩/٣٥٥).

٢) فتح البارى: ٩/٣٥٩).

٣) فتح البارى: ٩/٣٦٠).

٤) اوګورئ كشف البارى: كتاب التفسير صفحه: ٦٨٤).

۵) الابواب والتراجم: ٢/٧٤).

دخاوند داجازت نه بغیر که ښځه نفلی روژه اونیسی نو اکثرو دې ته حرام اوبعضو ورته مکروه وئیلې ده. امام نووی رحمه الله دحرمت قول ته او مهلب مکروه تنزیهی قول ته ترجیح ورکړې ده. البته دروژه نیولو نه پس روژه معتبره اوصحیح وی. لیکن ښځه به ګنهګاره وی او ددې د قبولیت معامله الله ﷻ سره ده. (۱)

په سند کښې عبدالله نه عبدالله بن مبارك مراد دې ، حدیث کښې دی که دښځې خاوند حاضر وی نو هغه به روژه نه نیسی خو دده نه به اجازت اخلی.

البته که خاوند په سفر باندې دې یا داشان بیمار دې چه هغه دښځې نه استمتاع نشی حاصلولې نو په داسې صورت کښې هغه روژه نیولې شی، که هغه دسفرنه راشی اوښځه روژه داره وه نوهغه دده دپاره روژه فاسدولې شی. اوپه دې کښې هیڅ قسمه کراهت نشته دې.(۲)

۸۵=بَاب إِذَا بَاتَتْ الْمَرْأَةُ مُهَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا

[۴۸۹۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ أَنْ تَجِيءَ لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ

[۴۸۹۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَاتَتْ الْمَرْأَةُ مُهَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تَرْجِعَ[ر:۳۰٦۵].

مطلب دادې چه خاوند کله ښځه د جماع دپاره رابلی او هغه بغیر د څه عذر نه نه راځی نوملائك په دې باندې ترصبا پورې لعنت وائی ،او خاوند چه د خفګان په حالت کښې شپه تیره کړی.

په دویم روایت کښې دی چه فرښتې په دې باندې لعنت وائی تر دې پورې چه هغه ښځه (خاوند لره دپرېښودلونه) رجوع اوکړی.

۸٦=بَاب لَا تَأْذَنِ الْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا لِأَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِهِ

امام بخاری رحمه الله دا وئیل غواړی چه ښځې لره دا جائز نه دی چه دخاوند د اجازت نه بغیر دخپل خاوند کور ته څوك راولی ،که هغه ددې رشته داروليې نه وی.

دحضرات مالکیه په نیز دښځې پلار او رور ددې کور ته داخلیدیشی بغیر داجازت نه. ددوی دپاره اجازت ضروری نه دې. هغه په دلیل کښې د صلة الرحم روایات پیش کوی. وائی چه ددوی په منع کولو سره به قطع رحمی لازم رازی او حالانکه صله رحمی واجب او ضروری ده. (۳)

---

۱) فتح الباری: ۹/۳٦۹).
۲) فتح الباری: ۹/۳٦۹).
۳) الابواب والتراجم: ۲/۷۴).

دحضرات حنفيه په دې مسئله كښې درې اقواله دي.

① يوقول د مطلقًا ممانعت دې يعنى هيڅوك هم دخاوند د اجازت نه بغير كور ته راوستل صحيح نه دي.

② دويم قول دادې چه درشته دارانو دخول بغير د اجازت نه ممنوع نه دى ، البته ډير ساعت ناستې او اوږدې خبرې اترې كول ممنوع دي.

③ اودريم قول دادې چه د ښځې مور پلار د دې دخاوند داجازت نه بغير په هفته كښې يوورځ راتلې شي، خاوند ته حق نشته چه دوى منع كړى. داشان كه مور پلار كره ښځه په هفته كښې يو ځل تلل غواړى نو ددې دپاره هم اجازت دې ، البته نورو رشته داروكره په كال كښې يو ځل اجازت دې دخاوند د اجازت نه بغير . (۱)

[۴۸۹۹] حَدَّثَنَا اَبُوالْيَمَانِ اَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا اَبُوالزِّنَادِ عَنْ الْاَعْرَجِ عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَحِلُّ لِلْمَرْاَةِ اَنْ تَصُومَ وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ اِلَّا بِاِذْنِهِ وَلَا تَاْذَنَ فِى بَيْتِهِ اِلَّا بِاِذْنِهِ وَمَا اَنْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ اَمْرِهِ فَاِنَّهُ يُؤَدَّى اِلَيْهِ شَطْرُهُ وَرَوَاهُ اَبُوالزِّنَادِ اَيْضًا عَنْ مُوسَى عَنْ اَبِيهِ عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ فِى الصَّوْمِ

قوله: وَمَا أَنْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ يُؤَدَّى إِلَيْهِ شَطْرُهُ: ښځې كه د خاوند د اجازت نه بغير دده دمال او ګټې نه څه خرچ كړل نو دده نيمه حصه به خاوندته ملاويږى. يعنى د نيمې ثواب به خاوند ته ملاويږى.

مطلب دادې چه خاوند مالك دې ، ، دملك په وجه ده ته به نيمه حصه ثواب ملاويږى ، او كه ښځې په انفاق باندې خرچ كړو نو دانفاق په وجه به نيمه حصه ثواب ښځې ته ملاويږى.

ليكن دا په دې صورت كښې دى چه خاوند ورته ددومره مقدار اجازت نه وو كړې صراحتًا ليكن عرفًا دومره مقدار دخرچ كولو ښځه مجاز وى. يا دادى چه دخرچ كولو په وخت كښې ئې صراحتًا اجازت نه وى وركړې ، ليكن سابق نه ئې دې ته اجازت وركړې وى ، نوداسې صورت كښې كه ښځه دمال دومره حصه دخير په لار كښې خرچ كړى نو ددې ثواب به نيم خاوند ته ملاويږى. ځكه چه هغه دده ګټه وه، اوچونكه انفاق ښځې كړې دې نو ددې وجې نيم ثواب به ښځې ته ملاويږى حديث كښې دى چه «عن غيرامره» نه «عن غير امره الصريح» مراد دى يعنى صريح اجازت دانفاق په وخت كښې نه وى ، او «امر صريح» مخكښې اجازت يا عرفى اجازت منافى نه وى.

ليكن كه ښځه دخاوند په مال كښې دده داجازت نه بغير دومره مقدار خرچ كړى چه دې ته دهغې عرفًا اجازت نه وو او نه ورته خاوند د سابق نه اجازت وركړې وو نو داجائز نه دى ، داسې صورت كښې به ښځې ته ثواب نه ملاويږى بلكه ګنهګاره به وى. (۲)

---

۱) مذكوره درې واړه اقوال اوګورئ: الهدايهة ،كتاب الطلاق ،باب النفقه : ۴۱۸/۲ ، صاحب هدايه آخرى قول لره مفتى به ګڼرلې دې).

۲) اوګورئ فتح البارى: ۳۷۰/۹).

قوله: وَرَوَاهُ أَبُو الزِّنَادِ أَيْضًا عَنْ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي الصَّوْمِ

مقصد دادې چه روايت باب چه د ((شعيب من ابي الزناد من الاعرج)) د طريق نه دې، په دريو احکامو باندې مشتمل دې. ① اذن زوج نه بغير دصوم حکم ② اذن زوج نه بغير د دخول بيت حکم ③ او امر صريح نه بغير دانفاق حکم، امام بخاری ﷺ مذکوره تعليق لره ذکرکړو او اشاره ئې اوکړو چه ابو الزناد يو بل سند ((عن موسى عن ابيه)) طريق سره هم يو روايت نقل کړی اوپه دې کښې درې احکامونه صرف دصوم والا حکم مذکور دې چه ښځه دخاوند داجازت نه بغير روژه نشي نيولې.

په تعليق کښې موسی نه موسی بن ابی عثمان مراد دې. دده دپلار نوم تبان يا عمران دې، او دده کنيت عثمان دې، بخاری کښې دده صرف يو تعليق دې، په بل ځائې کښې دده ذکر نشته دې. (۱)

دا تعليق امام احمد اونسائی وغيره موصولاً نقل کړې دې. (۲)

باب

[۴۹۰۰] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ اخْبَرَنَا التَّيْمِيُّ عَنْ ابِي عُثْمَانَ عَنْ اسَامَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قُمْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَكَانَ عَامَّةَ مَنْ دَخَلَهَا الْمَسَاكِينُ وَاصْحَابُ الْجَدِّ مَحْبُوسُونَ غَيْرَانَّ اصْحَابَ النَّارِ قَدْ امِرَبِهِمْ الَى النَّارِ وَقُمْتُ عَلَى بَابِ النَّارِ فَاذَا عَامَّةُ مَنْ دَخَلَهَا النِّسَاءُ [ر:۶۱۸۱].

حضرت نبی کريم ﷺ فرمائی چه څه به دجنت په دروازه باندې ولاړ يم اوعام طوربه جنت کښې داخليدو والا مساکين وی، اواغنياء او مالدارپه حساب کتاب کښې ګير وی. ليکن داصحاب ا لنار دپاره به نار ته د بوتلو حکم شوې وی. اوځه به ددوزخ په دروازه ولاړ يم او په دوزخ کښې به عام طور سره ښځې داخليږی.

دترمذی په يو روايت کښې رازی چه فقراء به نصف يوم مخکښې د اغنياء نه جنت ته داخليږی. او دآخرت ورځ زرو کالو ده، لهذا هغوی به پنځه سوه کاله مخکښې جنت ته داخليږی. (۳)

سفيان بن عينيه نه نقل شوی دی چه په اصل کښې اغنياء به خپلې دروازې پريږدی او غلطۍ سره به د فقراء دروازې ته راشی، دوی به بيا خپلې دروازې ته بوتلې شی. دا فاصله به پنځه سوه کاله وی، ددې وجې به جنت ته داخليدو کښې به دوی ته پنځه سوه کاله اولږی. (۴)

---

۱) عمده القاری: ۱۸۶/۲۰).

۲) عمدة القاری: ۱۸۶/۲۰).

۳) اوګورئ سنن ترمذی، وفيض الباری: ۴۰/۴/).

۴) الدرالساری: ۳۰۳/۴، وقوت المغتذی: ۶۱/۲).

ليکن دروايت ظاهري الفاظ سره ددې توجيه تائيد نه کيږي «واصحاب الجد محبوسون» نه خومتبادر دادې چه دوی ته به په حساب وکتاب کښې ناوخته شی.
جهنم کښې عام طور د ښځو داخليدو باندې اشکال کيږي چه دجنتيانو په باره کښې رازی چه «لکل واحد منهم زوجتان» جنت کښې به هر سړی ته دوه ښځې ملاويږي. بيا هر کله چه عام طور سره ښځې جهنم ته داخليږی نو جنتيانو ته به څنګه دوه دوه ښځې ملاويږي؟.
ددې جواب دادې چه په صفحه يوشپيتم (۶۱) باندې يو روايت تيرشوې دې ، په هغې کښې دی چه «لکل امری منهم زوجتان من الحور العين» (۱)
او يو جواب داهم کړې شوې دې چه په شروع کښې به ښځې په جهنم کښې زياتې وی اوبيا به دهغه ځائې سزا مکمل کيدونه پس چه کله دوی جنت ته داخلې شی نو هر يو جنتی ته به دوه دوه ښځې ملاويږی. (۲)
داباب بلاترجمه دې او کالفصل من الباب السابق دې ، بعضو نسخوکښې دباب لفظ مذکور نه دې ، په دې صورت کښې دا ماقبل باب «لا تاذن المراة» لاندې راوړې شوې دې.
دباب او حديث په مينځ کښې مناسبت داشان به وی چه په دې حديث کښې اشاره اوکړې شوه چه ښځې دمذکوره نهی په وجه عموماً مرتکب وی ، دې وجې نه اکثر به جهنم کښې وی ، حافظ ابن حجر ليکی چه :

«وسقط للنسفی لفظ "باب" فصار الحديث الذی فيه من جملة الباب الذی قبله ومناسبته له من جهة الاشارة الی ان النساء غالبا يرتکبن النهی المذکور ومن ثم کن اکثر من دخل النار» (۳)

۸۷=بَابُ كُفْرَانِ الْعَشِيرِ وَهُوَ الزَّوْجُ وَهُوَ الْخَلِيطُ مِنَ الْمُعَاشَرَةِ فِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۹۰۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ خَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ مَعَهُ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا نَحْوًا مِنْ سُورَةِ الْبَقَرَةِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ قَامَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَفَعَ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ

---

۱) اوګورئ صحيح البخاري: کتاب بدء الخلق ،باب ماجاء فی صفه الجنه وانهار مخلوقه: ۱/۴۶۱).
۲) مرقاه المفاتيح: ۳: ۳۲۰).
۳) فتح ألباری: ۹/۳۷۲).

فَقَالَ اِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ اٰيَتَانِ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ لَا يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ اَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ فَاِذَا رَاَيْتُمْ ذٰلِكَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قَالُوا يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ رَاَيْنَاكَ تَنَاوَلْتَ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ هٰذَا ثُمَّ رَاَيْنَاكَ تَكَعْكَعْتَ فَقَالَ اِنِّي رَاَيْتُ الْجَنَّةَ اَوْ اُرِيْتُ الْجَنَّةَ فَتَنَاوَلْتُ مِنْهَا عُنْقُوْدًا وَلَوْ اَخَذْتُهُ لَاَكَلْتُمْ مِنْهُ مَا بَقِيَتِ الدُّنْيَا وَرَاَيْتُ النَّارَ فَلَمْ اَرَ كَالْيَوْمِ مَنْظَرًا قَطُّ وَرَاَيْتُ اَكْثَرَ اَهْلِهَا النِّسَاءَ قَالُوا لِمَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ قَالَ بِكُفْرِهِنَّ قِيْلَ يَكْفُرْنَ بِاللّٰهِ قَالَ يَكْفُرْنَ الْعَشِيْرَ وَيَكْفُرْنَ الْاِحْسَانَ لَوْ اَحْسَنْتَ اِلٰى اِحْدَاهُنَّ الدَّهْرَ ثُمَّ رَاَتْ مِنْكَ شَيْئًا قَالَتْ مَا رَاَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ [ر: ٢٩].

[٤٩٠٢] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ اَبِي رَجَاءٍ عَنْ عِمْرَانَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اطَّلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ فَرَاَيْتُ اَكْثَرَ اَهْلِهَا الْفُقَرَاءَ وَاطَّلَعْتُ فِي النَّارِ فَرَاَيْتُ اَكْثَرَ اَهْلِهَا النِّسَاءَ تَابَعَهُ اَيُّوبُ وَسَلْمُ بْنُ زَرِيرٍ [ر: ٣٠٦٩].

د «عشير» دوه معنې دي يو دزوج او بله دملګرى ، نو ابوعبيده دقران پاك دآيت «ولبئس المولى ولبئس العشير» كښې د «عشير» معنى خليط بيان كړې ده. (١)

دامام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه دخاوند نافرماني كول ممنوع دى.

نوامام بخارى رحمه الله چه كوم حديث بيان فرمائيلې دې، ددې په آخركښې دى چه ما جهنم اوكتلوچه په دې كښې ښځې ډيرې وې. حضرات صحابه كرام رضي الله عنهم ددې وجه اوپوښتله. نو حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه «بكفرهن» ددوى دكفر په وجه. صحابه كرام تپوس كوى «يكفرن بالله» آيا دوى به د الله جل جلاله نه انكار كوى. نو حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل «يكفرن العشير ، ويكفرن الاحسان» دخاوند نافرماني كوى ، داحسان ناشكرى كوى ، كه تاسو دوى سره ټول عمر ښيګړه كوئى اوبيا تاسو څه خبره ددې د طبيعت خلاف اوكړه نو وائى چه ما هېڅله ستاسو دلاسه څه ښيګړه اونه ليده. اوظاهر دى چه دا ناشكرى ده د خاوند او د ښيګړې او احسان هم او ددوى دناشكرى به ذوى لره جهنم ته دتلو سبب وى.

مولانا انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى چه په جهنم كښې د ښځو دكثرت دامشاهده كليه نه ده بلكه دا يو جزئى مشاهده ده. يعنى چه كوم وخت كښې چه دوى مشاهده اوكړه نو په هغه وخت كښې دښځو كثرت وو ، ددې نه دا لازم نه دى چه په جهنم كښې هميشه به دښځو كثرت وى. نو فيض البارى كښې دى چه :

«وقد مرمن ان مشاهدته تلك ليست كلية بل مشاهد جزئية تقتصر على هذه الحال فقط ويؤيده ما عند البخارى فى الصفحة الاتية : ٣٨٣، طبع الهند، اطلعت فى الجنة فرأيت أكثر أهلها الفقراء واطلعت فى النار فرأيت أكثر اهلها النساء ففيه اشعار بانها مشاهدة اذ ذاك ، لو أراد الضابطة الكلية لقال : الرجال بدل الفقراء ليستقيم تقابله بالنساء ولكنه ذكر الفقر من جانب وذكر النساء من جانب فظهر انه لم يرد بيان الضابطة» (٢)

---

١) فتح البارى: ٩/٣٧٣).
٢) فيض البارى: ٤/٣٠٤).

دباب رومبې حدیث ابواب الکسوف کښې تیرشوې دې .او په هغه ځائې کښې په دې باندې بحث شوې دې. (۱)

د دویم حدیث په آخر کښې دی چه :

قوله: تابعه ایوب وسلم بن زریر: یعنی ایوب او سلم بن زریر دعوف چه دابورجاء نه نقل کوی متابعت کوی.

د ایوب متابعت لره امام نسائی او سلم بن زریر روایت لره امام بخاری رحمه الله صفة الجنة کښې موصولاً نقل کړې دې. (۲)

۸۸=بَابُ لِزَوْجِكَ عَلَيْكَ حَقٌّ قَالَهُ أَبُو جُحَيْفَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۱۸٦٧].

دابوجحفه رضی الله عنه تعلیق لره امام بخاری رحمه الله په کتاب الصوم کښې موصولاً نقل کړې دې. (۳)

رومبی باب کښې امام بخاری رحمه الله داارشاد فرمائیلې وو چه په ښځه باندې دخاوندحق دې او ددې حق نه ادا کولو په وجه اکثرې ښځې به جهنم کښې وی. په دې باب کښې امام بخاری دا خودل غواړی چه په خاوندباندې د ښځې حق دی.

[۴۹۰۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ اخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ اخْبَرَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَلَمْ أُخْبَرْ أَنَّكَ تَصُومُ النَّهَارَ وَتَقُومُ اللَّيْلَ قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَلَا تَفْعَلْ صُمْ وَأَفْطِرْ وَقُمْ وَنَمْ فَإِنَّ لِجَسَدِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِعَيْنِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِزَوْجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا [ر:۱۰۷۹].

په روایت کښې دی چه «ان لزوجك علیك حقا» ددوی منشا دا وه چه داشان که تاسو مسلسل روژې نیسئ او قیام مو ا ختیار کړو نو کمزوری به شئ ،او تاسو به دخپلو بیبانو حق ادا نه کړئی شئ. صرف نان نفقه دهغې حق نه دې.

د ښځې سره دصحبت نه کولووالا حکم: اوس سوال دا پیدا ګیږی که یو سړې خپلې بی بی سره صحبت نه کوی نو ددې څه حکم دې ؟.

امام مالك رحمه الله فرمائی که یو سړې بلا عذر نه داسې کوی نو ده ته دې تنبیه ورکړې شی ،که هغه بیا هم صحبت نه کوی نو ددواړوپه مینځ کښې دې تفریق اوکړې شی. (۴)

دامام احمد بن حنبل رحمه الله همدا قول نقل کړې شوې دې. (۵)

---

۱) راجع صحیح البخاری: کتاب الکسوف باب الصلوٰة فی کسوف الشمس رقم ا لحدیث: ۱۰۴۰ ، ص: ۲۰۵).

۲) عمده القاری: ۱۸۸/۲۰).

۳) عمدةُ القاری: ۱۸۸/۲۰).

۴) فتح ا لباری: ۳۷۳/۹).

۵) فتح ا لباری: ۳۷۳/۹).

دامام شافعي رحمه الله مشهور قول دادې چه په خاوند باندې صحبت واجب نه دې ، او يو قول دادې چه دنکاح نه پس يو ځل صحبت کول واجب دی (۱)
بعضو اسلافو نه منقول دی چه په څلورو شپو کښې يو ځل واجب دی. بعضې وائی چه په يو طهر کښې يو ځل واجب دی. (۲) دحضرات حنفيه مسلك دا دې چه دنکاح نه پس يو وار خو واجب دی او دې نه پس وجوب ديانة دې ، قضاء نه ده ، محقق بن همام فرمائی چه دمدت ايلاء يعنی څلور مياشتو کښې يو وار وطی کول ضروری دی. ددې نه زيات تاخير درست نه دی.(۳)
او که ښځه پخپله په وطی دترك وطی او ترك جماع باندې راضی وی نو په دې صورت کښې به هيڅ باقی نه وي.

۸۹=بَابُ الْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا

[۴۹۰۴] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ اخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ اخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْامِيرُ رَاعٍ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى اهْلِ بَيْتِهِ وَالْمَرْاَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَوَلَدِهِ فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ[ر:۸۵۳].
ښځه په کور کښې نګرانه وی ، داولاد تربيت او دخاوند دکور حفاظت ددې په ذمه لازم دی.

۹۰=بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا

فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ...الَى قَوْلِهِ...انَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا(النساء:۳۴)
[۴۹۰۵] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ عَنْ انَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ الَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نِسَائِهِ شَهْرًا وَقَعَدَ فِي مَشْرُبَةٍ لَهُ فَنَزَلَ لِتِسْعٍ وَعِشْرِينَ فَقِيلَ يَارَسُولَ اللَّهِ انَّكَ آلَيْتَ عَلَى شَهْرٍ قَالَ انَّ الشَّهْرَ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ [ر:۳۷۱].
امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دايلاء والا روايت نقل کړې دې ، امام اسماعيسی رحمه الله په دې باندې ا شکال کړې دې چه دا روايت دآيت مترجم بها «الرجا قوامون» سره مرتبط نه دې. د دواړو په مينځ کښې مناسبت نشته دې. (۴)
حافظ ابن حجر رحمه الله جواب کړې دې چه امام بخاری رحمه الله دآيت کريمه ابتدائی حصه صرف دترجمې جزء نه دې جوړ کړې بلکه هغوی فرمائيلی دی چه «الی قوله.ان الله کان عليما

---

۱) فتح ا لباری: ۳۷۳/۹).
۲) فتح ا لباری: ۳۷۳/۹).
۳) د حنفيه مسلک اودابن همام قول دپاره اوګورئ: فتح التقدير ، کتاب النکاح ، باب القسم : ۳۰۲/۳).
٤) فتح الباری: ۳۷٤/۹ . وفی اللامع: ۳۲۷/۹ . دلاله الروايه عليه من حيث ان الزوج کان له الايلاء والامتاع عن قربانها ، ولا يمکن ذالک للمراه ان قصدت).

حکیما» پوره آیت دامام بخاری رحمه الله پیش نظردې، اوپوره آیت کښې «فعظوهن واهجروهن فی المضاجع» الفاظ هم موجود دی. او ایلاء کښې ازواج مطهرات نه هجر موندې شوې دې. حضرت نبی کریم ﷺ ددې نه بیلتون اختیار کړې وو، ددې وجې روایت او آیت په مینځ کښې مطابقت اومناسبت موندې شی. (۱)

۹۱- بَاب هِجْرَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءَهُ فِي غَيْرِ بُيُوتِهِنَّ وَيُذْكَرُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حَيْدَةَ رَفْعُهُ غَيْرَ أَنْ لَا تُهْجَرَ إِلَّا فِي الْبَيْتِ وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ

امام بخاری رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ دخپلو بیبیانو نه بیل وو، ددوی کورونو کښې ئې اعتزال اونکړو، بلکه بالا خانې ته لاړل او په هغه ځائې کښې ئې قیام اوکړو.

مهلب وائی چه امام بخاری رحمه الله ددې ترجمې نه دې خبرې طرفته اشاره کول غواړی چه یو هجر فی البیوت وی او یو هجر فی غیر البیوت وی، نو هجر فی البیوت ډیر سخت وی، د ښځې دپاره دا خبره ناقابل برداشت وی چه خاوند ددې په کور کښې موجود وی اوبیا هغه ددې نه اعراض کوی، ددې وجې حضرت نبی کریم ﷺ دا سخته طریقه داختیار په ځائې په بالاخانه کښې قیام اوکړو. د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه ښځې سره که د هجر صورت پیښ شی نو په دې کښې دې نرمی کول پکار دی او هغه صورت اختیارول پکار دی چه نسبتاً سخت نه وی. (۲)

ابن منیر مالکی رحمه الله فرمائی چه مهلب د امام بخاری رحمه الله کوم مقصد بیان کړې دې دا بعید دې بلکه امام بخاری رحمه الله د هجر ددواړه صورتونو دجواز بیانول غواړی چه هجر فی البیوت هم جائز دې او هجر فی غیر البیوت هم جائز دې. (۳)

قوله: وېذکر عن معاویة بن حیدة رفعه «غیر ان لا تهجر الا فی البیت» والاول اصح: ددې نه دحضرت معاویه بن حیده قشیری رضی الله عنه روایت طرفته اشاره ده. چه هغه امام احمد رحمه الله او امام ابوداود رحمه الله نقل کړی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه ازواج نه دې په کور کښې هجرت اوکړې شی. (۴)

امام بخاری رحمه الله «والا ول اصح» اووئیل د حضرت معاویه بن حیده روایت دضعف اومرجوح کیدو طرفته اشاره کوی چه هجرت صرف په کور کښې منحصر نه دې، هجرفی البیت اوفی غیر البیت دواړه درست دې لکه څنګه چه دحضرت انس رضی الله عنه په روایت کښې دی چه ددې نه مخکښې باب کښې تیرشو. امام دې روایت ته اصح وئیلی دی.

«رفعه» یعنی معاویه بن حیده نه دا حدیث مرفوعاً منقول دې.

---

۱) فتح البارى: ۹/ ۳۷٤).
۲) الابواب والترجم : ۲/ ۷٤).
۳) فتح البارى: ۹/ ۳۷٦) .
٤) فتح البارى: ۹/ ۳۷۵ وارشاد السارى: ۱۱/ ٤۹۲).

[۴۹۰۶] حَدَّثَنَا اَبُو عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ ح وحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ اَخْبَرَنَا عَبْدُ اللّٰهِ اَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ اَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ صَيْفِيٍّ اَنَّ عِكْرِمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ الْحَارِثِ اَخْبَرَهُ اَنَّ اُمَّ سَلَمَةَ اَخْبَرَتْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ عَلٰى بَعْضِ اَهْلِهِ شَهْرًا فَلَمَّا مَضٰى تِسْعَةٌ وَعِشْرُونَ يَوْمًا غَدَا عَلَيْهِنَّ اَوْرَاحَ فَقِيلَ لَهُ يَا نَبِيَّ اللّٰهِ حَلَفْتَ اَنْ لَا تَدْخُلَ عَلَيْهِنَّ شَهْرًا قَالَ اِنَّ الشَّهْرَ يَكُونُ تِسْعَةً وَعِشْرِينَ يَوْمًا [ر: ۱۸۱۱] ز

[۴۹۰۷] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا اَبُو يَعْفُورٍ قَالَ تَذَاكَرْنَا عِنْدَ اَبِي الضُّحٰى فَقَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ اَصْبَحْنَا يَوْمًا وَنِسَاءُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْكِينَ عِنْدَ كُلِّ امْرَاَةٍ مِنْهُنَّ اَهْلُهَا فَخَرَجْتُ اِلَى الْمَسْجِدِ فَاِذَا هُوَ مَلْآنُ مِنَ النَّاسِ فَجَاءَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَصَعِدَ اِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي غُرْفَةٍ لَهُ فَسَلَّمَ فَلَمْ يُجِبْهُ اَحَدٌ ثُمَّ سَلَّمَ فَلَمْ يُجِبْهُ اَحَدٌ ثُمَّ سَلَّمَ فَلَمْ يُجِبْهُ اَحَدٌ فَنَادَاهُ فَدَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اَطَلَّقْتَ نِسَاءَكَ فَقَالَ لَا وَلٰكِنْ اٰلَيْتُ مِنْهُنَّ شَهْرًا فَمَكَثَ تِسْعًا وَعِشْرِينَ ثُمَّ دَخَلَ عَلٰى نِسَائِهِ

دابو يعفور نوم عبدالرحمان بن عبيد دي. دي دكوفې اوسيدونكې دې ، ثقه دې . صحيح بخاري كښې دده صرف دا يو حديث دې. (۱)

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه يو ورځ مونږ دسحر په وخت كښې اوكتل چه دحضرت نبي كريم ﷺ ازواج ټول ژاړي او په دوى كښې هر يو سره خپل خپل يو يو رشته دار موجود وو . څه مسجد نبوى رضي الله عنه ته لاړم او اومې كتل نومسجد نبوى ﷺ دخلقونه ډك دې. حضرت عمر فاروق رضي الله عنه راغلو اوحضرت نبي كريم ﷺ لره ورغلو. حضرت نبي كريم ﷺ بالا خانه كښې ناست وو. حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هغه ځائې ته لاړو او سلام ئې اوكړو چا جواب ورنكړو ، بيا ئې سلام اوكړو .چا جواب ورنكړو ، بيا ئې سلام اوكړو ،چاجواب ورنكړو ، بيا حضرت بلال رضي الله عنه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه رابللو ، دوى رضي الله عنه د حضرت نبي كريم ﷺ نه تپوس اوكړو چه تاسو خپلو بيبيانو ته طلاق وركړې دې ؟ حضرت نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه نه ليكن ما يو مياشت پورې ددوى نه ايلاء اختيار كړې ده.

قوله: فنَادَاه: په دې كښې دفاعل ذكر نشته دې. دابو نعيم اونسائى په روايت كښې د حضرت بلال نوم دې . دابونعيم په روايت كښې دى چه «فناداه بلال فدخل» (۲)

دا روايت ددې نه مخكښې تفصيلي تير شوې دې. په هغې كښې وو چه غلام اسود رباح حضرت عمرفاروق رضي الله عنه راوبللو اود ابونعيم اونسائى په روايت كښې دحضرت بلال نوم دې. (۳)

۱) عمده القارى : ۲۰/۱۹۱).

۲) فتح آلبارى: ۹/۳۷۷).

۳) فتح البارى: ۹/۳۷۷).

ليكن په دواړو كښې تطبيق كيديشي چه حضرت بلال رضي الله عنه دحضرت نبى كريم ﷺ سره دننه په كمره كښې وو او رباح بهر دروازې سره وو. حضرت بلال رضي الله عنه اجازت په ملاويدوسره آوازوكړو اورباح حضرت عمر فاروق رضي الله عنه لره واپس راوبللو ځكه چه هغه بهر دروازې سره وو .داشان دواړو كښې هيڅ تعارض نشته دې. (١)

په دې روايت كښې دى چه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه سلام اوكړو او هيڅا ورته جواب ورنكړو يعنى خاموش وو اوددې نه مخكښې تفصيل تير شوې دې چه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه غلام ته داجازت دپاره اخستلو دپاره وئيلى ووا و غلام هر ځل اوئيل چه ما ستا ذكر اوكړوليكن حضرت نبى كريم ﷺ هيڅ جواب رانكړو.

ددې تعارض حل دادې چه په دې ځائې كښې روايت باب كښې اختصار دې. اواصل صورت حال هغه وو چه كوم مخكښې تفصيلى بيان كړې شو. په دې ځائې كښې داختصار غرض سره دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه اجازت اخستل «سلم عليه فلم يجبه احد» سره تعبير كړې شو.

په دې روايت كښې دا خبره هم معلومه شوه چه دايلاء دا واقعه دفتح مكه نه پس ده ځكه چه حضرت ابن عباس رضي الله عنه په دې وخت كښې حاضر وو. لكه څنګه چه روايت باب كښې دى او حضرت ابن عباس رضي الله عنه فتح مكه نه پس هجرت اوكړواو مدينې منورې ته ئې تشريف راوړو. (٢)

داشان دايلاء دا واقعه دحجاب نزول نه پس ده. ځكه چه دنزول حجاب حكم دحضرت زينب رضي الله عنها د نكاح په وخت كښې راغلې دې . اودحضرت زينب رضي الله عنها نكاح دخليفه ابن خياط او ابوعبيده په نيز په دريمه هجرئى كښې او دحافظ شرف الدين دمياطى په نيز په څلورمه هجرئى كښې او دواقدى او طبرى اوحافظ ابن حجر په نيز پنځه هجرئى كښې شوې ده ، په دې كښې چه دكوم كال هم د واقعه وى تاهم دايلاء دا واقعه ددې نه پس ده. (٣)

دمسلم په بعضو رواياتوكښې دى چه قصه د تخيير نزول حجاب نه مخكښې راپيښه شوې وه. دا ديوراوى وهم دې . ځكه چه د تخييردا واقعه دايلاء سره راپيښه شوې وه او واقعه دايلاء نزول حجاب نه پس په نهه هجرئى كښې ده. (٤)

٩٢= بَاب مَا يُكْرَهُ مِنْ ضَرْبِ النِّسَاءِ

وَقَوْلِ اللَّهِ وَاضْرِبُوهُنَّ (النساء: ٣٤) اى ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ

[٤٩٠٨] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَجْلِدُ أَحَدُكُمْ امْرَأَتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ ثُمَّ يُجَامِعُهَا فِي آخِرِ الْيَوْمِ [ر: ٣١٩٧].

---

١) فتح البارى: ٣٧٧/٩).
٢) فتح البارى: ٣٥٦/٩).
٣) احكام القران للمفتى محمد شفيع : ٣٠٧/٣).
٤) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى: ٣٥٦/٩ ، ٣٥٧).

امام بخاری رحمه الله ددې ترجمة الباب په ذريعه تطبيق ورکول غواړی ، دقران پاك آيت ﴿فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ﴾، ددې آيت کريمه نه دښځو دوهلو اجازت معلوميږی او روايت باب کښې دی چه څنګه چه غلام وهئ داشان ښځې مه وهئ ،بيا دې نه پس تاسوته دې سره به د صحبت کولو ضرورت پيښيږی نوانبساط اوانشراح به څنګه وی.ددې روايت نه دضرب ممانعت معلوميږی.

امام بخاری رحمه الله اوفرمائيل چه يو دی ضرب شديد او بل دې ضرب خفيف،آيت کريمه کښې دضرب خفيف اجازت دې او روايت کښې د ضرب شديد ممانعت دې ، نودقران پاك آيت کښې «واضربوهن» نه پس امام اضافه اوفرمائيله چه «أی ضربا غير مبرح» يعنی داسې نې وهئ چه تکليف نه ورکوی. (١) «جلد» (ض) «جلدا» : وهل ، په کوړا وهل.

٩٣=بَاب لَا تُطِيعُ الْمَرْأَةُ زَوْجَهَا فِي مَعْصِيَةٍ

[٤٩٠٩] حَدَّثَنَا خَلَّادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ الْحَسَنِ هُوَ ابْنُ مُسْلِمٍ عَنْ صَفِيَّةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ الْأَنْصَارِ زَوَّجَتْ ابْنَتَهَا فَتَمَعَّطَ شَعَرُ رَأْسِهَا فَجَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَتْ إِنَّ زَوْجَهَا أَمَرَنِي أَنْ أَصِلَ فِي شَعَرِهَا فَقَالَ لَا إِنَّهُ قَدْ لُعِنَ الْمُوصِلَاتُ [ر:٥٥٩٠].(٢)

ښځې ته د خاوند د اطاعت او فرمانبردارئی حکم دې ، ليکن که خاوند دمعصيت او دالله ﷻ دنافرمانئ حکم ورکوی نو بيا دده اطاعت جائزنه دې ، «لا طاعة لمخلوق فی معصية الخالق».

حديث باب کښې دی چه دحضرت نبی کريم ﷺ په خدمت کښې يوانصاری ښځه حاضره شوه چه دې دخپلې لور واده کړې وو. ددې د سر ويښته د چيچك دبيمارئی په وجه ختلی وو ، دې حضرت نبی کريم ﷺ ته ددې ذکر اوکړو اودې نه پس نې اووئيل چه څه ددې په سر کښې نور ويښته اولږوم ،حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه نه ، په ويښته لګولو باندې لعنت دې.

ويښته لګولو کښې دنورو ويښتو ملاويدو حکم: دامام ابو حنيفه رحمه الله ،او دامام شافعی رحمه الله اودامام احمد رحمه الله په نيزوصل بشعر الادمی خو نا جائز دی ليکن د انسان دوېښتو نه علاوه دتور رنګ تاروغيره سره که وصل اوکړې شی نو جائز دی. (٣)

امام مالك رحمه الله مطلقًا دعدم جواز قائل دې ، نه وصل بشعر الادمی دده په نيز جائز دې او نه وصل بشئ ، آخر دده په نيز جائز دی . (۴)

---

١) الابواب والتراجم: ٧٤/٢).

٢) واخرجه البخاری ايضا فی کتاب اللباس ، باب الوصل فی الشعر رقم الحديث: ٥٩٣٤ . واخرجه مسلم فی کتاب اللباس والزينة باب تحريم فعل الواصلة والمسوصلة رقم الحديث : ٢١٢٣ ، واخرجه النسائی فی کتاب الزينة ،باب الموتصلة رقم الحديث: ٩٣٧٦).

٣) تعليقات لامع الداری: ٣٣٠/٩).

٤) تعليقات لامع الداری: ٣٣٠/٩).

علامه نووي رحمه الله همدا قول اختيار كړې دې. قاضي عياض دا قول اكثر علماء ته منسوب كړې دې. (١) امام بخارى رحمه الله په كتاب اللباس كښې مخكښې په دې باندې مستقل باب قائم كړې دې،(٢)

«تمعط الشعر» دبيمارئ په وجه ويښته غورزيدل.

٩٣=باب وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا (النساء ١٢٨)

[٤٩٠٠] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا قَالَتْ هِيَ الْمَرْأَةُ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ لَا يَسْتَكْثِرُ مِنْهَا فَيُرِيدُ طَلَاقَهَا وَيَتَزَوَّجُ غَيْرَهَا تَقُولُ لَهُ أَمْسِكْنِي وَلَا تُطَلِّقْنِي ثُمَّ تَزَوَّجْ غَيْرِي فَأَنْتَ فِي حِلٍّ مِنَ النَّفَقَةِ عَلَيَّ وَالْقِسْمَةِ لِي فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَصَّالَحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ [ر:٢٣١٨].

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه آيت كريمه ﴿وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا﴾ نه هغه ښځ مراد ده چه يو سړى سره وى او هغه سړې دا خپل ځان سره اوسول نه غواړى. بلكه دې ته طلاق وركول غواړى او بلې ښځې سره دنكاح اراده لرى. نودا ښځه دې خپل خاوندته اووائى چه ته لږ صبر اوكړه او ماته طلاق مه راكوه، اګر كه ته غيرسره نكاح كوې ، ځما نان نفقه او نمبر دواړونه ته خلاص ئې ، د قرآن پاك آيت ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾ نه هم دا مراد دى . (يعنى مذكوره صورت كښې كه ښځه خاوند د جدائى او فراق په ځائې صلح اوكړى او يو ځائې اوسيدل غواړى نو ددوى دپاره بهتر دى).

دا باب اوحديث كتاب التفسير كښې هم تير شوې دې.

قوله: لايستكثرمنها: «استكثرمن الشيء» ډير كول ، ډيرو رغبت كول ، يعنى هغه سړې دې ښځې سره صحبت رغبت نه كوى ، يا ددې ښه خيال نه ساتى.

داسې ښځه چه خپل نمبر معاف كړى ا بيا رجوع كول غواړى نو د ائمه ثلاثه په نيزهغه رجوع كولې شى . (٣)

دامام مالك رحمه الله يو قول دې چه دائمه ثلاثه مطابق دې او دويم قول ئې دادې چه دې ته درجوع حق نه دې حاصل. حضرت حسن بصرى اوابراهيم نخعى نه هم دعدم رجوع قول منقول دې.

١) تعليقات لامع الدارى: ٣٣٠/٩).

٢) اوګورئ صحيح بخارى ،كتاب اللباس ، باب الموصله : ٨٧٩/٢).

٣) اوګورئ فتح البارى: ٣٨٠/٩، وفتح التقدير: ٤١٦/٣، وعمده القارى: ١٩٤/٢٠).

۹۵= بَابُ الْعَزْلِ

[۴۹۱۱] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا نَعْزِلُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو اَخْبَرَنِي عَطَاءٌ سَمِعَ جَابِرًا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نَعْزِلُ وَالْقُرْآنُ يَنْزِلُ

وَعَنْ عَمْرٍو عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا نَعْزِلُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْقُرْآنُ يَنْزِلُ

[۴۹۱۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ اَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ مَالِكِ بْنِ اَنَسٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ ابْنِ مُحَيْرِيزٍ عَنْ اَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ اَصَبْنَا سَبْيًا فَكُنَّا نَعْزِلُ فَسَاَلْنَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اَوَاِنَّكُمْ لَتَفْعَلُونَ قَالَهَا ثَلَاثًا مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ اِلَّا هِيَ كَائِنَةٌ [ر: ۲۱۱۶].

دعزل مطلب دادې چه دجماع په وخت کښې سړې انزال فرج نه بهر اوکړی. دعزل په حکم کښې اختلاف دې . علامه ابن حزم رحمہ اللہ فرمائی چه عزل حرام دې . (۱) هغه د حضرت جذامه بنت وهب اسدی روایت نه استدلال کوی چه کوم امام مسلم نقل کړې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ دعزل متعلق فرمائی چه :

«ذالك الواد الخفی» (۲) د واد معنی ژوندې ښخول دی.

لیکن جمهور علماء داحادیث باب په بناء باندې عزل لره جائز ګرزولې دې. او دحضرت جذامه په روایت کښې دی چه بعض حضرات ورته منسوخ وئیلې دې.اوبعضو دې ته کراهت تنزیهی باندې محمول کړې دې چه عزل جائز دې لیکن مکروه تنزیهی دې (۳)

دعزل په سلسله کښې لږ تفصیل دادې چه حره یعنی د آزدې ښځې داجازت نه بغیر عزل جائزنه دې.د ائمه ثلاثه هم دا مذهب دې. اود امام شافعی رحمہ اللہ یو قول ددې مطابق دې او دویم قول دادې چه داجازت نه بغیر هم عزل جائز دې.

د وینځې داجازت نه بغیر آقا عزل کولې شی ، اوکه وینځه دچا په نکاح کښې وی نو په دې صورت کښې دجمهور علماء په نیز اجازت ضروری دې. امام ابوحنیفه رحمہ اللہ ،امام احمد رحمہ اللہ او دمالکیه په نیز دآقا نه اجازت دې واخستې شی.اودده اجازت به کافی وی. صاحبین فرمائی چه دوینځې نه به اجازت اخلی.

---

۱) فتح ا لباری: ۳۸۵/۹).

۲) اوګورئ صحیح مسلم : ۴۶۶/۱ ، کتاب النکاح).

۳) فتح الباری: ۳۸۵/۹ ، ۳۸۶ ، وشرح الطیبی ، کتاب النکاح باب المباشره : ۲۸۲/۶).

د امام شافعي رحمه الله مذهب دادې چه د واده شوې ښځې دپاره عزل دپاره اجازت ضروري نه دې د امام احمد رحمه الله يو روايت ددې مطابق دې. (۱)

---

۱) دمذکوره مذاهب او تفصیل دپاره اوګورئ ، فتح الباری: ۹/۳۸۴_۳۸۵ ، دحنفیه مذهب دپاره اوګورئ فتح التقدیر: ۳/۳۷۹.

ښځې سره دمقاربت په وخت کښې آخرې لمحاتوکښې سړې چه خپله منی بهر خارج کړي نو دې ته عزل ونيلې شي.

موجوده دور کښې دعزل مختلف صورتونه رائج دی او احکام هم ددې مختلف دی په دې خانې ددې صورتونو او ددې احکامو يو مختصر شان تعارف به دفائدې نه خالی نه وی. دعزل مقصد دادې چه دسړي منی دښځې رحم ته اونه رسي او حمل اونشي . ددې مقصد دحصول دپاره چه کومه طريقه اختيارولې شي هغه به په عزل کښې شميرلې شي. دعزل يا موانع خمل اسباب په دوه رنګه دی. ① مستقل او دائمي مانع حمل ② عارضي اووختي مانع حمل.

دمستقل او دائمي مانع حمل مطلب دادې چه څه داسې تدبير اختيارول چه دې سره دتوالد وتناسل سلسله هميشه دپاره منقطع کړې شي، عصرحاضرکښې عموما ددې لاندينۍ دوه طريقې مروجې دی.

(الف) نس بندی: بچی راوړو والا نسونه د دواړو طرفونو نه پريکول او تړل.

(ب) ګروه بندی: په دې طريقه کښې نسونه دپريکولو نه بغير داشان تړلې شي ، چه دماده منويه اخراج ممکن نه وی ، ګروه بندی اګرچه يو عارضي مانع حمل تدبير ګنړلې شي ليکن عملاً دا مستقل اودائمي وی.

(ج) تقطيع و تخريج : ددې طر يقه داده چه دښځې بيضه دانئي يعنی رحم پريکړې او خيتې نه بهر کړې شي چا ددې نه حمل اونشي ، دا دړې واړه طريقې عمل جراحی سره رو بعمل راوړلې شي.

دسړې دپاره څه داسې تدبير چه هغې سره مستقل طور قوت توالد وتناسل او ددې صلاحيت او استعداد بالکل د بيخ نه ختم کړې شي په يو حال کښې هم دا جائز نه دی ، ددې وجې مذکوره دړې واړه طريقې شرعي لحاظ سره جائز نه دی.

دښځې دپاره هم عام حالات کښې داشان تدبير اختيارول جائز نه دی چه هغې سره دبچې پيداکيدو صلاحيت ختم شي. البته سخت وخت کښې ددې ګنجائش شته دې. چه ددې صورت دادې چه ديوښځې متعلق ماهر ډاکټر دتحقيق نه پس قطعي او يقيني طور سره دا اووائي که سلسله توالد وتناسل ختم نه کړې شوه او حمل اوشو نو ددې دولادت هيڅ صورت نشته دې . اودښځې دپاره دمرګ نه سوا هيڅ خلاصې نشته دې ، داسې حالات کښې مستقل مانع حمل تدبير اختيارولې شي ځکه چه دادشريعت مسلمه اصول دی چه ((الضرورات تبيح المحظورات)) .

عارض مانع حمل تدبيرونه: يعني هغه تدبيرونه چه د هغې په استعمال سره د يوې مودې پورې حمل نه قرارېږي خود توالد او تناسل استعداد او صلاحيت برقرار وی ددې مروجه صورتونه لاندې دی

(الف) عزل : دا هغه زړه اوساده طريقه ده چه ابتدائې اسلام نه نه پورې رائج ده ، هغه دا چه دانزال په وخت کښې سړې خپله منی بهر خارج کړی.

(ب) دښځې درحم خله بندولې شي چه دسړې منی رحم ته اونه رسي. موجوده دور کښتې ددې يو صورت لوپ کارېږې دې ، دا د انګريزئ د T شکل کښې د تانبې يو تار وی. چه دا ډاکټر د ښځې په رحم کښې دننه داشان فټ کړی چه سړې منی د ښځې رحم ته دننه نه پرېږدی. دې طريقه کښې عام طور دښځې په ماهوارئ کښې بې قاعدګی پيداشي.

(ج) دغلاف آله استعمال (يعني کنډوم) دايو پسته اونرمه باريکه غباره وی ، د هوا نه بغير دا غباره مباشرت نه مخکښې سړې ئې خپل عضوتناسل ته واغوندوی لکه ځنګه چه پښې ته موزه اچولې شي او لاس ته دستانه اچولې شي ، په دې صورت کښې عضو تناسل مکمل طور بندشي (په

قوله: كنا نعزل على عهد النبى والقران ينزل: ددې مطلب دادې كه عزل حرام وى نو قران پاك كښې به ددې حرمت نازل شوې وو. ليكن حرمت نه دې نازل شوې نو

دې پرده غوندې راشى) او مباشرت په وخت كښې دسړى منى د اندام مخصوصه په ځائې دې كنډم ته راشى ، دې وجې د حمل د ختميد ننانوې فى صد اندېښنه ختمه شى.

(د) مانع حمل ګولۍ يا د مانع حمل انجكشن استعمال ، ددې استعمال سره حمل نه كيږى ليكن دا طريقه دصحت دپاره مضره ده ، دجديد تحقيق مطابق ددې وجې سره په وينه كښې خطرناكه حده پورې دچربى كمې راولى.

(س) داوبو پچكارۍ سره رحم وينځل ، دجماع نه پس داوبو پچكارئى سره رحم وينځلې شى ، چه ماده منويه كه رحم ته رسيدلې وى نو چه هغه راوزى.

عارضى موانع حمل دجواز صورتونه:

دې لاندو صورتونوكښې بلاكراهت مانع حمل تدابير اختيارولې شى.

① ددوؤ بچو په مينځ كښې مناسبه وقفې دپاره ، چه هر بچى ته دمور طرفنه توجه او پرورش ملاؤ شى لكه ړومبې بچې په ايام رضاعت كښې دې اواستقرار حمل اوشو،نودمور پئ به مضرصحت شى،چه دې سره ددې بدن كښې ضعف او كمزورى پيدا كيديشى ، ددې نه علاوه دبچو په مينځ كښې مناسبه وقفه نه ساتلوسره به د مور پرورش به تقسيم شى چه دې سره دبچى صحت متاثره كيديشى.

② دبچى باره كښې دا خطره دظن غالب په درجه كښې وى چه هغه په خطرناك موروثى بيمارئى كښې مبتلا كيديشى. (جديد فقهى مباحث : ۳۱۸/۱).

③ كه ښځه دومره كمزورې وى دحمل زوربه برداشت نكړې شى نو دحمل دتكليف يا اولاد درد وغيره به برداشت نه كړې شى يا دولادت نه پس دا ډيره كمزورې كيديشى اوددې انديښنه وى نو په دې صورت كښې هم دمنع حمل اجازت دې . (ضبط ولادت:۱۹).

④ بعضو فقهائې كرام تصريح كړې ده كه ښځه بداخلاقه ، سخت مزاجه او خاوند ورته دطلاق وركولو اراده لرى او انديښنه وى چه داولاد پيداكيدو نه پس بداخلاقۍ كښې به اضافه وى. نوداسې صورت كښې هم منع حمل يعنى عزل درست دې ، شاميه كښې دى چه ((اوكانت الزوجة سيئة الخلق ويريد فراقها يخاف ان تحبل ، شاميه :۴۱۲/۲).

⑤ د فقهې په كتابونوكښې دا خبره په وضات سره موجود ده چه د فسادزمان په وجه او بداخلاقۍ په وجه داولادپيدا كيدو ويره وى نو داسې صورت كښې هم عزل جائز دې.

((وفى الفتاوى ان خاف من ا لولد السوء فى الحرة يسعه العزل لغير رضاها لفساد الزمان..... وبه جزم القهستانى حيث قال هذا اذالم يخف على الولد السوء لفساد الزمان والافتجور بلااذنها (شاميه : ۴۱۲/۲).

دعارضى مانع حمل عدم جواز صورتونه :① دمعاشى تنګۍ په وجه عزل كول ، چه بچى كم اوشى او ددوى مستقبل بهتر وى،دا عذر شرعى نه دى ځكه چه دمعاش اعتبار سره دمستقبل بهترى دالله تعالى په ذمه ده،ددې وجې دا دعزل په اعذار كښې نه شى شميرلې(ضبط ولادت : ۲۰).

② دموجوده دور فيشن وړوكې خاندان دپاره هم دا تدبير جائز نه دې ، د وړوكى خاندان تصور داسلام دمزاج اوماحول هم اهنګ نه دى.

③ دعارضى منع حمل هغه تدبيرونه جائز نه دى چه هميشه دپاره دمايوسۍ سبب جوړ شى.

④ محض اولاد سره اعراض مقصود وى يعنى صرف همدا نيت وى چه اولاد دې اونه شى.

⑤ ددې محرك داسې غرض وى چه داسلامى اصولو خلاف وى لكه د جينۍ پيدا كيدو دويرې عزل كول (ضبط ولادت : ۲۰).

معلومه شوه چه عزل جائز دې ليکن څنګه چه وئيلې شوي دي چه دضرورت لاندې جائزدې.

۹۶– بَابُ القُرْعَةِ بَيْنَ النِّسَاءِ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا

امام بخاری رحمه الله دا وئيل غواړي چه کله سړې سفر باندې ځي نو هغه کيف ماتفق خپله هره يو بي بي خان سره بوتلې شي يا ددې قرعه اندازي کول پکاردي.

علامه موفق رحمه الله فرمائي چه قرعه اندازئي نه بغير سفر کول داکثر اهل علم په نيز ناجائز دي. دشوافع په نيز هم دنزاع په صورت کښې قرعه نه بغير سفر کول جائز نه دی. (۱)

امام مالك رحمه الله فرمائي چه هغه ته اختيار دې چه څوك بوځي ، ددې وجې په سفر کښې خاص طور باندې مناسبت بې حد ضروری وی نو ددې وجې دسفر دحالاتو پيش نظر چه کومه يوه ښځه زياده مناسبه وی نو هغه دې بوځي. په دې کښې دقرعه اندازئي ضرورت نشته دې. (۲)

دحضرات حنفيه په نيز قرعه اندازي حجت ملزمه نه ده ، صرف تطييب قلب دپاره دا اختيارولې شي او ددوی په نيز قرعه اندازي صرف دمستحب په درجه کښې ده. (۳)

[۴۹۱۳] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ الْقَاسِمِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ أَقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ فَطَارَتْ الْقُرْعَةُ لِعَائِشَةَ وَحَفْصَةَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ بِاللَّيْلِ سَارَ مَعَ عَائِشَةَ يَتَحَدَّثُ فَقَالَتْ حَفْصَةُ أَلَا تَرْكَبِينَ اللَّيْلَةَ بَعِيرِي وَأَرْكَبُ بَعِيرَكِ تَنْظُرِينَ وَأَنْظُرُ فَقَالَتْ بَلَى فَرَكِبَتْ فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جَمَلِ عَائِشَةَ وَعَلَيْهِ حَفْصَةُ فَسَلَّمَ عَلَيْهَا ثُمَّ سَارَ حَتَّى نَزَلُوا وَافْتَقَدَتْهُ عَائِشَةُ فَلَمَّا نَزَلُوا جَعَلَتْ رِجْلَيْهَا بَيْنَ الْإِذْخِرِ وَتَقُولُ يَا رَبِّ سَلِّطْ عَلَيَّ عَقْرَبًا أَوْ حَيَّةً تَلْدَغُنِي وَلَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَقُولَ لَهُ شَيْئًا

روايت کښې دی چه حضرت حفصه رضي الله عنها حضرت عائشه رضي الله عنها ته اووئيل چه نن شپه ته څما په اوښ سوره شه او څه به ستا په اوښ سوره شم. اوبيا اوګوره چه (څما اوښ څنګه تيز ځي) او څه ګورم چه (ستا اوښ څنګه ځي يا ته هغه طرفته اوګورې چه کوم طرفته څه ګورم او څه هغه طرفته اوګورم چه کوم طرفته ته ګورې).

حضرت حفصه رضي الله عنها دپوخ عمر ښځه وه اوحضرت عائشه رضي الله عنها کم عمره وه. حضرت حفصه رضي الله عنها حضرت عائشه رضي الله عنها داشان اوغلوله. ددې منشاء داوه چه دحضرت نبی کريم صلی الله عليه وسلم عادت دادې چه دشپې حضرت عائشه رضي الله عنها سره سفر کوی. داسعادت دې ماته ولې حاصل نه وی، حضرت نبی کريم صلی الله عليه وسلم به دحضرت عائشه رضي الله عنها اوښ اوګوری اورابه شی اوپه دې کښې به څه موجوده يم نوماسره به خبرې اترې اوکړی.

---

۱) اوګورئ المغنی لابن قدامه : ۲۳۸/۷ ،،کتاب النکاح مساله : ۵۷۳۱، وارشاد الساری: ۵۰۱/۱۱).

۲) اوګورئ الابواب والترلجم: ۷۵/۲).

۳) فتح التقدير: ۴۱۵/۳).

نوحضرت عائشه رضي الله عنها دحفصه رضي الله عنها په دهوكه كښې ر اغله او اوښ ئې بدل كړو ، حضرت نبى كريم ﷺ حضرت عائشه رضي الله عنها لره ورغلو نو وې كتل چه په هغه ځائې كښې دحضرت دعائشه رضي الله عنها په ځائې حضرت حفصه رضي الله عنها وه. حضرت نبى كريم ﷺ هغې ته سلام اوكړو اوتيرشو ،بل طرفته چه حضرت عائشه رضي الله عنها نبى كريم عليه السلام خپل ځان سره اونه موندو نو هغې ته ډير افسوس اوشو.

هركله چه لښكر پړاو اوكړو نو حضرت عائشه رضي الله عنها دا ذخر په وخوكښې پښې دننه كړې اوكيښناسته او وې وئيل چه ائې الله ﷻ مابانديې ځه مار لړم مقرر كړه چه ما اوچيچي، ځه حضرت نبى كريم ﷺ ته وئيلې هم نشم. (ځكه چه غلطى ځما خپله ده ، غرض دا چه حضرت عائشه رضي الله عنها شرمنده هم وه او پريشانه هم). ((طارت القرعة لعائشة أى حصلت))

۹۷=بَاب الْمَرْأَةِ تَهَبُ يَوْمَهَا مِنْ زَوْجِهَا لِضَرَّتِهَا وَكَيْفَ يَقْسِمُ ذَلِكَ

[۴۹۱۴] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ هِشَامٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ اَنَّ سَوْدَةَ بِنْتَ زَمْعَةَ وَهَبَتْ يَوْمَهَا لِعَائِشَةَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْسِمُ لِعَائِشَةَ بِيَوْمِهَا وَيَوْمِ سَوْدَةَ

دا خبره ماقبل تيره شوې ده چه يو ښځه خپل نمبر خپلې يو بنې ته هبه كولې شى((وكيف يقسم ذالك))سرې به داځنګه تقسيموى. يعنې كه يو ښځه خپل نمبرخپلې يو بنې ته وركړى نو سړې به دا ځنګه تقسيموى. امام بخارى رحمه الله دې قسمت لره بيان نه كړو بلكه دائې على سبيل الاستفهام ذكر كړې دې.

ددې تقسيم طريقه كار دادې چه مو هوبه په دې نمبر كښې به په منزله د واهبه وى. دواهبه دپاره چه كومه ورځ وى هغه به د موهوبه په حصه كښې راځى. لكه دموهوبه خپله ورځ په دوئمه ورځ ده اودا ابه نمبر په ځلورم ورځ دې نو موهوبه ته به اوس دوه ورځې ملاويږى. يو دوئمه چه ددې خپله ده او يو ځلورمه ورځ چه دا ورځ ده. په دې كښې خاوند دپاره داشان كول صحيح نه دى چه موهو به ته دوه ورځې پرله پسې وركړى يعنى دوئمه او دريمه ځكه چه په دې صورت كښې به نورو ښوته حرج وى. اوكه موهوبه دنمبر ورځ د واهبه د ورځې سره متصل ددنوبيا موهوبه ته به دوه ورځې متصل ملاويږى. (۱)

دنمبر قسم مسنون طريقه په دې سلسله كښې دحضرت نبى اكرم ﷺ طريقه دا وه چه حضرت نبى كريم ﷺ به دهرې يو دپاره يو ورځ اويو شپه مقرر كوله.

ددې وجې بعض داهل علم دا خيال دې چه د نمبر په سلسله كښې يو شپه او ورځې نه زياته موده يو ته نسه دى وركول پكار. امام مالك رحمه الله ، ابوثور رحمه الله او شوافع كښې ابواسحاق مروزى هم دا رائې ده ، (۲)

۱) عمده القارى: ۲۰/۱۹۸).

۲) عمدة القارى: ۲۰/۱۹۸، ۱۹۹).

دامام شافعی رحمه الله په نيزيوم وليلة حساب مستحب اوبهتر دې ، بياهم د دوو دوؤ او دريو دريوشپو حساب لګولو سره هم دنمبر ايښودو ګنجائش دجواز موجود دې. ددې نه زيات مکروه دي. (۱)

علامه جوينی رحمه الله فرمائی چه د نمبر دا موده دمدت ايلاء يعنی څلورومياشتونه زيات ته دې پکار. ددې نه کم جائزدي.لکه ديويو مياشت مياشتې حساب هم لګولې شي، (۲)

حضرات حنفيه فرمائی چه په دې کښې تحديد او تعيين نه دې بلکه دزوج او ازواج په خپلو کښې رضامندئی باندې موقوف دی. (۳)

۹۸=بَاب الْعَدْلِ بَيْنَ النِّسَاءِ

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ اِلَى قَوْلِهِ وَاسِعًا حَكِيمًا (النساء:۱۲۹.۱۳۰).

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دښځو په مينځ کښې عدل او مساوات په دې څيزونو کښې واجب دې چه کوم اختياری دی لکه نان نفقه ، سکنی وغيره غيراختياری څيزونو کښې دمساوات سړې مکلف نه دې ،که يو ښځې سره دسړی فطری طور محبت زيات دې اودوئمې سر کم دې نو داقابل مواخذه نه دې.

حضرت نبی کريم ﷺ به عدل بين الازواج فرمائيل حالانکه په حضرت نبی کريم ﷺ باندې عدل واجب نه وو. ليکن ددې باوجود به حضرت نبی کريم ﷺ فرمائيل چه «اللهم هذا قسمی فيما أملك فلا تلمنی فيما تملك ولا أملك»،امام ترمذی رحمه الله ددې تقسير محبت او مودت کړې دې.(۴)

۹۹=باب: اذا تزوج البکر علی الثيب

[۴۹۱۵] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ اَبِي قِلَابَةَ عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَلَوْشِئْتُ اَنْ اَقُولَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنْ قَالَ السُّنَّةُ اِذَا تَزَوَّجَ الْبِكْرَ اَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعًا وَاِذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبَ اَقَامَ عِنْدَهَا ثَلَاثًا [ر:۴۹۱۶]

ثيبه ښځه مخکښې نه سړی سره موجوده وی اوسړې يوپيغلې ښځې سره واده اوکړی نو دده سره د اوسيدو ترتيب څه وی. امام بخاری رحمة الله عليه ددې ترجمې لاندې دحضرت انس رضي الله عنه حديث نقل کوی اوهغه ترتيب بيانوی چه کوم کښې مسنون دادی چه ددې باکره سره به سړې اووه ورځې وی. او ددې اوؤ ورځو نه پس به نمبر بيا شروع کيږی، دا اوؤ ورځې به په نمبر کښې نه شميرلې کيږی.

---

۱) عمده القاری: ۲۰/۱۹۹).

۲) عمدةُ القاری: ۲۰/۱۹۹).

۳) اوګورئ الهدايه ، کتاب ا لنکاح باب القسم : ۲/۳۱۹).

۴) اخراجه ابوداودٌ رقم الحديث : ۲۱۳۴ ، والترمذی ، رقم ا لحديث ، ۱۱۴۰ ، والدارمی : رقم ا لحديث : ۲۱۲۷ ، وابن ماجه : ۱۹۷۱ ، رقم ا لحديث: ۴۲۰۵ ، والحاکم : ۲/۱۸۷ ، اوګورئ عمده القاری: ۲۰/۱۹۹).

امام بخاری رحمة الله علیه ددې باب لاندې چه کوم حدیث ذکر فرمائیلې دې په هغې کښې د «علی الثیب» الفاظ نه دی بلکه صرف دا دی چه باکره سره د واده کولو نه پس دې سره اووه ورځې پاتې کیدل سنت دی. لیکن هم په دې حدیث کښې په بل طریق کښې چونکه د «علی الثیب» الفاظ دی ددې وجې ترجمه کښې هم د «علی الثیب» الفاظ امام بخاری رحمه الله استعمال کړل. نو په دې راتلونکی حدیث کښې د حضرت انس رضي الله عنه دا الفاظ دی.

امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې «اذا تزوج البکر» شرط ذکر فرمائیلې دې ، مخکښې حدیث باندې اکتفا کولو سره جزاء نه ذکر کوي.

۱۰۰=بَاب إِذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبَ عَلَى الْبِكْرِ

[۴۹۱۶] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ رَاشِدٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ سُفْيَانَ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ وَخَالِدٌ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ مِنَ السُّنَّةِ إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْبِكْرَ عَلَى الثَّيِّبِ أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعًا وَقَسَمَ وَإِذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبَ عَلَى الْبِكْرِ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلَاثًا ثُمَّ قَسَمَ

قَالَ أَبُو قِلَابَةَ وَلَوْ شِئْتُ لَقُلْتُ إِنَّ أَنَسًا رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَيُّوبَ وَخَالِدٍ قَالَ خَالِدٌ وَلَوْ شِئْتُ قُلْتُ رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۴۹۱۵]

ددې باب لاندې هم دحضرت انس رضي الله عنه حدیث ذکر فرمائیلې شوې دې چه د باکره موجودګئ کښې ثیبه سره واده اوکړې شی نو درې ورځو پورې دې سره اوسیدې شی او بیا به نمبر شروع کیږی.

په دې مسئله کښې حضرات حنیفه اود ائمه ثلاثه اختلاف دې ، دائمه ثلاثه په نیز دمذکوره حدیث مطابق دنکاح جدید نه پس دباکره دپاره اووه ورځې او ثیبه دپاره د درې ورځو زائد وی او بیا به نمبر شروع شی. (۱) او ثیبه ، باکره ، قدیمه اود جدیده هیڅ فرق نشته دی.(۲)

حضرات حنفیه ددې نصوص نه استدلال کوی چه په دې کښې دمساوات مطلق ذکر راغلې دې. لکه دقرآن پاك آیت دې چه ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً﴾ په دې کښې دقدیم ، جدید وغیره هیڅ قید نشته دې. (۳)

داشان طحاوی وغیره دحضرت ام سلمه روایت نقل کړې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ کله دې سره نکاح اوکړه اوحضرت نبی کریم ﷺ دې سره درې ورځې قیام اوکړو ، بیا کله چه حضرت نبی کریم نورو ازواج مطهرات له ورغلو نوحضرت ام سلمه رضي الله عنها د حضرت نبی کریم

---

۱) عمده القاری: ۲۰۱/۲۰.

۲) عمدة القاری: ۲۰۱/۲۰ ، والهدایه مع الفتح القدیر: ۴۱۰/۳ ، باب القسم.

۳) فتح القدیر: ۴۱۰/۳.

ﷺ کرته مبارکه اونیوله نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه «لیس لك علی اهلك هوان ان شئت سبعت عندك وسبعت عندهن وان شئت ثلثت ثم درت قالت ثلث» (۱)

امام محمد رحمة الله علیه ددې حدیث مطلب دا بیان کړی دی ام سلمه ﷞ دا اوګنړله که حضرت نبی کریم ﷺ اووه ورځې ماسره وی اواو بیا اووه اووه ورځې نوروسره وی نو څما نمبر خو به ډیرې ورځې پس راځی. ددې وجې هغې وته اوونیل چه تاسو درې ورځې پاتې شئ. ددې نه معلوم شوه که دې اووه ورځې ورکړې شوې نو ټولو ازواج مطهرات ته به اووه اووه ورځې ورکولې شی ، اوکه دې ته درې ورځې ورکړې شوې نو بیا به ټولو ته درې درې ورځې ورکولې شی. معلومه شوه خصوصیت هیڅ نشته دی. (۲)

جمهور علماء کرام فرمائی چه ددې مطلب دا نه دی بلکه ددې مطلب دادې که ستا سره اووه ورځې تیرې کړم نو بیا به نوروازاوج مطهرات سره اووه اووه ورځې تیرې کړم . او که ستا سره درې ورځې تیرې کړم نو چونکه ته نوې ئې نو بیا نورو بیبیانو سره درې درې ورځې نه تیروم .یو یو ورځ به پاتې کیږم او بیا به تاله راشم. په دویم خل به ستا دومر حق وی لکه څومره چه دنورو وی. اوحضرت ام سلمه ﷞ چه کوم روایت په مسلم کښې نقل شوې دې ، ددې نه دجمهور علماء کرام دخیال تائید کیږی.(۳)

ثیبه سره د نکاح جدید کولونه پس د ائمه ثلاثه په نیزدنمبر نه علاوه دې ته به درې ورځې ملاویږی. لیکن که د دریو ورځ نه زیات شوا و اووه ورځې شو نودا اووه ورځې به په نمبر کښې محسوب وی. (۴)

حاصل دادې چه دانصوص مطلقه دحنفیه تائید کوی،او نور دنصوص آئمه ثلاثه تائید کوی.

قوله: وقال عبدالرزاق،اخبرنا یوسف عن ایوب وخالد قال خالد:لو شئت لقلت رفعه الی النبی ﷺ: راوئ حدیث خالد فرمائی که څه غواړم نو دا وئیلې شم چه حضرت انس ﷜ دې حدیث ته مرفوعاً وئیلې دې ، «لو شئت لقلت .....» ددې قول قائل په اختلاف کښې دی.امام بخاری ﷫ د اتعلیق ذکر کوی او دې اختلاف طرفته اشاره کوی ، د پورته باب حدیث موصول کښې ددې قول قائل ابوقلابه دې ،په هغه ځائې کښې دی چه «قال ابوقلابة لوشئت ....» اوعبدالرزاق په روایت کښې دی چه ددې قول قائل دابو قلابه شر شاګرد دې .

---

۱) شرح معانی الاثار للطحاوی، کتاب النکاح، باب مقدار ما یقیم الرجل، عند الثیب اوالبکر اذا تزوجها: ۱۹/۲).

۲) راجع ا لموطا للامام محمد: کتاب النکاح باب الرجل تکون عنده نسوه کیف یقسم بینهن ص: ۲۴۲) .

۳) اوګورئ ،صحیح مسلم ، کتاب النکاح ، باب قدر ما تستحقه البکرُ والثیب: ۴۷۲/۱ ، وشرح مسلم للنووی : ۴۷۲/۲ . وشرح معانی الاثار للطحاوی : ۱۹/۲ ، وشرح الزرقانی علی موطا امام مالک کتاب النکاح : ۱۳۵/۳).

٤) شرح مسلم للنووی : ۴۷۲/۲ . وشرح معانی الاثار: ۱۹/۲).

۱۰۱= بَاب مَنْ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ فِي غُسْلٍ وَاحِدٍ

[۴۹۱۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُمْ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي اللَّيْلَةِ الْوَاحِدَةِ وَلَهُ يَوْمَئِذٍ تِسْعُ نِسْوَةٍ

امام بخاری رحمة الله علیه ددې ترجمې مقصد دادې چه هر جماع دپاره مستقل غسل کول واجب نه دی بلکه غسل نه بغیر خپلو مختلفو بیبیانو سره جماع کولې شی.

داحدیث په کتاب الغسل کښې «باب اذا جامع ثم عاد» لاندې تیر شوې دې او په هغه ځائې کښې په دې باندې تفصیل بحث تیر شوې دې.

۱۰۲= بَاب دُخُولِ الرَّجُلِ عَلَى نِسَائِهِ فِي الْيَوْمِ

[۴۹۱۸] حَدَّثَنَا فَرْوَةُ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا انْصَرَفَ مِنْ الْعَصْرِ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ فَيَدْنُو مِنْ إِحْدَاهُنَّ فَدَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ فَاحْتَبَسَ أَكْثَرَ مِمَّا كَانَ يَحْتَبِسُ

[۴۹۶۷ ، ۵۱۱۵ ، ۵۲۷۷ ، ۵۲۹۱ ، ۵۳۵۸ ، ۶۵۷۱ ، وانظر: ۴۶۲۸].

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه «عدل بین الازواج» کښې اصل اعتبار دشپې دې چه په دشپې به دچا نمبر وی ، په دې کښې به بلې ښځې سره پاتې کیدل جائز نه دی. لیکن که د ورځې یو بی بی ته دکار یا دڅه ضرورت دپاره ورشی نو دا دعدل منافی نه دی.

په حدیث باب کښې دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم به د عصر دمونځ نه پس خپلو بیبیانو لره ورتلو او هریو سره به څه وخت تیرولو ، یو ورځ حضرت حفصه رضی الله عنها لره ورغلل او په هغه ځائې کښې لږ شان دمعمول نه وزیات پاتې شو . معلوم شوه چه د ورځې مختلفو بیبیانو لره تللې شی.

ددې حدیث نه بعضو حضراتو استدلال کړې دې چه دشرب عسل واقعه حضرت حفصه رضی الله عنها سره شوې وه . بعضو دحضرت سوده رضی الله عنها نوم خودلې دې لیکن ما قبل تیر شوی دی چه صحیح قول دادې چه هغه واقعه دحضرت زینب رضی الله عنها سره پیښه شوې وه. (۱)

۱۰۳= بَاب إِذَا اسْتَأْذَنَ الرَّجُلُ نِسَاءَهُ فِي أَنْ يُمَرَّضَ فِي بَيْتِ بَعْضِهِنَّ فَأَذِنَّ لَهُ

«یمرض : صیغه المجهول من التمریض وهو القیام علی المریض وتعاهد _ حاله _ فاذن له بتشدید النون لانه جمع مونث غائب من الماضی» (۲)

---

۱) اوګورئ کشف الباری، کتاب التفسیر تفسیر سوره التحریم: ۶۸۵.

۲) عمده القاری: ۲۰۲/۲۰.

مطلب دادې چهسرې بیمار وی او هغه دخپلو بیبیانونه اجازت واخلی چه هغه به خپل وخت په خپلې مرضئ سره یو سره تیروی او ددوی د طرفنه اجازت ملاؤ شی نو دې سره منتقل کیدیشی ، دنمبر او عدل دا منافی نه دی.

نو حضرت نبی کریم د مرض وفات په ورخوکښې حضرت عائشه رضي الله عنها سره وو اوباقی ازواج مطهرات حضرت نبی کریم ﷺ ته اجازت ورکړې وو.

[۴۹۱۹] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ اخْبَرَنِي ابِي عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا انَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْأَلُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ ايْنَ انَا غَدًا ايْنَ انَا غَدًا يُرِيدُ يَوْمَ عَائِشَةَ فَاذِنَ لَهُ ازْوَاجُهُ يَكُونُ حَيْثُ شَاءَ فَكَانَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ حَتَّى مَاتَ عِنْدَهَا قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَاتَ فِي الْيَوْمِ الَّذِي كَانَ يَدُورُ عَلَيَّ فِيهِ فِي بَيْتِي فَقَبَضَهُ اللَّهُ وَانَّ رَاسَهُ لَبَيْنَ نَحْرِي وَسَحْرِي وَخَالَطَ رِيقُهُ رِيقِي [ر:۸۵۰].

حضور نبی اکرم ﷺ باندې عدل بین الازواج واجب وو که نه ؟

په حضرت نبی کریم ﷺ باندې عدل بین الازواج واجب ووکنه نه؟حضرات حنفیه دعدم وجوب قائل دی، هم داد مالکیه راجح قول دې ، لکه څنګه چه علامه زرقانی لیکلی دی چه امام غزالی رحمه الله همدا قول صحیح ګنړلې دې ،س اوعلامه بلقینی رحمه الله او علامه سیوطی رحمه الله فرمائی چه((وهو المختار للادلة الصریحة)) (۱)

لیکن د اکثرو شوافع او حنابله په نیز عدل بین الازواج واجب وو .(۲)هغه دحدیث باب نه استدلال کوی ، حنفیه دا په استحباب باندې محمول کوی چه په حضرت نبی کریم ﷺ باندې واجب نه وو.لیکن دخپل طرفنه به ئې دعدل اهتمام کولو.

۱۰۴=بَاب حُبِّ الرَّجُلِ بَعْضَ نِسَائِهِ أَفْضَلَ مِنْ بَعْضٍ

[۴۹۲۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ بْنِ حُنَيْنٍ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ دَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ فَقَالَ يَا بُنَيَّةِ لَا يَغُرَّنَّكِ هَذِهِ الَّتِي اعْجَبَهَا حُسْنُهَا حُبُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ايَّاهَا يُرِيدُ عَائِشَةَ فَقَصَصْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَبَسَّمَ [ر:۸۹]

ددې باب نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دا وئیل دی چه دعدل تعلق محبت اوتعلق قلبی سره نه دې ځکه چه هغه یو غیر اختیاری څیز دې ،حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضي الله عنها سره ډیر محبت وو . حضرت عمر فاروق رضي الله عنه پخپله ددې اقرار کوی.

---

۱) دحنفیه مذهب دپاره اوګورئ حاشیه ترمذی للشیخ احمد علی السهارنفوی : ۲۱۷/۱ ، باب ماجاء فی التسویه بین الضرائر، دمالکیه مذهب دپاره اوګورئ شرح الزرقانی علی موطا الامام مالک کتاب النکاح : ۱۳۵/۳)

۲) عمدة القاری: ۲۰۳/۲۰).

۱۰۵ = بَابُ الْمُتَشَبِّعِ بِمَا لَمْ يَنَلْ وَمَا يُنْهَى مِنْ افْتِخَارِ الضَّرَّةِ

«متشبع» باب تفعل نه د اسم فاعل صيغه ده د«تشبع» معنى ده ډير كول، ډير ظاهرول «التشبع بما لم ينل» معنى ده چه كوما نسان‌ته حاصله نه وى دا د خپل ځان دپاره حاصل شوې ظاهرول چه نورو ته معلوم شى چه دا څيزده ته حاصل دې ،حديث كښې مخكښې دداسې سړى حكم رازى.

قوله: وما ينهى من افتخار الضرة: يو بنې ته دبلې بنې په مقابله كښې داسې د دروغو افتخارممنوع دې چه‌دبنې د سوزولو دپاره‌هره ورځ بيانوى چه خاوند نن څما دپاره‌داسې جامې راوړى دى.داسې كالې ئې راوړې دې ، ليكن په حقيقت كښې هيڅ نه وى ، خو كه‌يو ښځې سره دخاوند واقعى محبت وى زيات اوهغه ددې محبت ذكر اوكړى نو په دې كښې هيڅ باك نشته دې،بعضونسخوكښې دى چه«اضجار الضرة» دې«اضجار الضرة أى ا لحاق الغم والقلق اياها»(۱) مطلب دادې چه‌بنې لره په غم او قلق كښې اخته كول منع دى.

[۴۹۲۱] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ فَاطِمَةَ عَنْ اسْمَاءَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ح حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ حَدَّثَتْنِي فَاطِمَةُ عَنْ اسْمَاءَ اَنَّ امْرَاَةً قَالَتْ يَارَسُولَ اللَّهِ اِنَّ لِي ضَرَّةً فَهَلْ عَلَيَّ جُنَاحٌ اِنْ تَشَبَّعْتُ مِنْ زَوْجِي غَيْرَ الَّذِي يُعْطِينِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسِ ثَوْبَيْ زُورٍ

يو ښځې دحضرت نبى كريم ﷺ نه تپوس اوكړو چه‌يارسول الله ﷺ څما يو بن ده كه څه «دهغې د سوزلو دپاره دهغې په مخكښې»دخپل خاوند د طرفنه‌چه څومره‌هغه سوزل كوى ماسره ددې نه زيات دهغې سره‌اوكړم نو آيا څه به گناهنگاره يم ؟حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه نه وركړې شوې څيزظاهرولو دالا داسې دې لكه څنګه چه څوك د دروغو دوه جامې واغوندى.

علامه خطابى رحمه الله فرمائى چه‌د «ثوب» لفظ په دې كښې په طور د محاورې اوپه طور دمثال استعمال شوې دې.او مطلب دادې چه‌داسې سړې صاحب زوراوصاحب كذب يعنى دروغژن وى. لكه څنګه چه‌دچا په صفائى بيانولو كښې وئيلې شى «وهو ظاهر الثوب»مراد ددې نه ثوب نه دې بلكه نفس رجل وى. (۲)

ابو سعيدضرير اوفرمائيل چه‌د دروغو گواهئ وركولو والا دوه‌ښكلې جامې واغوندى او گواهى وركوى چه‌ددې ظاهرى حالت اوكتلې شى او په دوى باندې د دروغو گمان نه وى.

---

۱) عمده القارى: ۲۰/۲۰۳، ۲۰۴).
۲) فتح البارى: ۹/۳۹۷).

علامه خطابی رحمه الله دنعیم بن حماد نه په دې سلسله کښې یو حکایت هم نقل کړې دې چه یو قبیله کښې دظاهری هیئت په اعتبار سره یو باوقاره سړې اوسیدو ، هرکله چه به د دروغو ګواهی ورکول شروع شو نو دوی به دوه جامې اغوستلې او ګواهی به ورکوله ، اودده د ظاهری کیفیت او لباس به وجه به دده ګواهی قبلولې شوه. خلقو به وئیل «امضاها بثوبیه» یعنی دده دجامو په ذریعه دده ګواهی قبوله کړې شوه. نوداشان دې دوؤ کپړو طرفته دزور نسبت شروع شو ، وئیلې کیږی چه «کلابس ثوبی زور» حاصل دادې چه دا په مذکوره پس منظر کښې یو محاوره جوړه شوې ده.(۱)

په حدیث کښې «ثوبی زور» په تنبیه راوړلو کښې دا حکمت هم دې چه په دې کښې په خپل نفس باندې دروغ دی چه کوم څیز ملاؤ نشو دهغې اظهار دې. او په نورو باندې هم دروغ دی چه کوم څیز ده ته ورکړې شوې نه دې هغې نسبت ته طرفته کولې شی . داشان د دروغو ګواهی ورکونکې په خپل خان باندې ظلم کوی ، او مشهود علیه باندې هم ظلم کوی. (۲)
په حدیث کښې حضرت نبی کریم ﷺ نه سوال کولو والا دکومې ښځې ذکر دې، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې او ددې د خاوند متعلق ماته معلوم نشو چه دده نوم څه وو او دوی څوك وو. (۳)

۱۰۶=بَابُ الْغَيْرَةِ

د غیرت او تغیر ماده یو ده . غیرت په تغیر باندې دلالت کوی ، اصطلاح کښې غیرت هغه طبعی خفګان ته وئیلې شی چه د څه داسې څیز په وجه انسان ته نه لاحق شی چه په هغې کښې انسان شرکت کول نه خوښوی. (۴)

وَقَالَ وَرَّادٌ عَنِ الْمُغِيرَةِ قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ لَوْ رَأَيْتُ رَجُلًا مَعَ امْرَأَتِي لَضَرَبْتُهُ بِالسَّيْفِ غَيْرَ مُصْفَحٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَعْجَبُونَ مِنْ غَيْرَةِ سَعْدٍ لَأَنَا أَغْيَرُ مِنْهُ وَاللَّهُ أَغْيَرُ مِنِّي [ر:۳۷۳]
حضرت سعد بن عباده رضی الله عنه فرمائی که ما څوك خپلې ښځې سره اولیدو نو څه دهغه په توره اوژنم.

«مصفح» دا د «صفح» نه دې، دتورې پلن والی ته وئیلې شی . دباب افعال نه صیغه د اسم فاعل هم کیدیشی او اسم مفعول هم. داسم فاعل په صورت کښې د «ضربت» ضمیر د فاعل نه حال به وی یعنی څه به ده لره وهم . په دې حال کښې چه د تلوار په لنډوالی سره به نه وی

---

۱) فتح الباری:۹/۳۹۷).
۲) فتح الباری: ۹/۳۶۷ . وعمده القاری: ۲۰/۲۰٤).
۳) فتح الباری: ۹/۳۹۷).
٤) قال صاحب المشارق: مغنی الغیره تغیر ا لقلب وهیجان الغضب بسبب المشارکه فی الاختصار من ا حد الزوجین بالاخر وتحریمه وذبه عنه (عمده القاری: ۲۰/۲۰۵).

(بلکه د توري په مخ سره به دې ختم کړم) او داسم مفعول په صورت کښې دا ((السیف)) نه به حال وی یعنی په دې حال سره چه دې به پلن والی او چوړائی سر نشی وهلې ، بلکه په تیره مخ به وهلې شی . (۱)

حضرت نبی کریم ﷺ دده دخبرې په آوریدو سره اوفرمائیل چه تاسو به دسعد رضی الله عنه په خبره تعجب کښې شوی یئ ، څه دده نه زیات غیرت مند یم او الله ﷻ څما نه زیات غیرت مند دې. دا تعلیق امام بخاری رحمه الله مخکښې په کتاب الحدود کښې موصولاً نقل کړې دې. (۲) په دې ځائې کښې حدیث مکمل نه دې ، په مسند احمد کښې مکمل سیاق و سباق سره دې چه دهغې الفاظ دی:

((لمانزلت هذه الاية : والذين يرمون المحصنات ، الاية قال سعد بن عبادة ، اهكذا انزلت . فلو وجد لكاع متفخذها رجل لم يكن لى ان احركه ولا اهيجه حتى اتى باربعة شهداء فوالله لا اتى باربعة شهداء حتى يقضى حاجته فقال رسول الله ﷺ يامعشر الانصار الا تسمعون مايقول سيدكم ؟ قالوا يا رسول الله ﷺ لا تلمه فانه رجل غيور والله ما تزوج امرأة قط الا عذراء ولا طلق امراة فاجترء رجل منها رجل منا ان يتزوجها من شدة غيرته فقال سعد ، والله انى لاعلم يارسول الله انها لحق وانها من عند الله ولكنى عجبت)) (۳)

[۴۹۲۲] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا مِنْ أَحَدٍ أَغْيَرُ مِنْ اللَّهِ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ وَمَا أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ الْمَدْحُ مِنْ اللَّهِ [ر: ۴۳۵۸].

حضرت نبی علیه السلام فرمائیلی دی چه دالله تعالی نه زیات څوک غیرت مند نشته دې ، هم په دې وجه الله ﷻ دبې حیائی کارونه حرام کړل ، اوالله ﷻ نه هیڅوا ته هم خیله مدحه زیاته خوښه نه ده.

دغیرت په نسبت په دې حدیث کښې الله ﷻ طرفته کړې شوې دې د متقدمین په مسلك کښې داشان الفاظو کښې تفویض وتسلیم هم بهتر دې ، متاخرین فرمائی چه دداشان الفاظو نسبت الله ﷻ ته دغایت او نتیجې اعتبار سره دې ، دمبداء اعتبار سره نه دې ، دغیرت نتیجه او غایت دادې چه دې څیز لره باقی نشی پریښودې چه په کوم باندې غیرت رازی ، الله ﷻ ته په فواحشو باندې غیرت رازی ، ددې وجې الله ﷻ دې لره حرام ګرزولی دی. (۴)

---

۱) فتح الباری: ۴۰۱/۹).

۲) اوګورئ صحیح بخاری ، کتاب ا لحدود: ۲/ ، قوله : اتعجبون من غيرة سعد " الهمزة فيه للاستفهام يجوز ان يكون على سبيل الاستحضار ويجوز ان يكون على سبيل الانكار يعنى لاتعجبوا من غير سعد وانا اغيرمنه من سعد (عمدة القارى: ۲۰۵/۲۰)

۳) فتح الباری: ۴۰۱/۹، ۴۰۲).

۴) را جع عمده القاری: ۲۰۵/۲۰).

[۴۹۲۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ مَا أَحَدٌ أَغْيَرَ مِنَ اللّٰهِ أَنْ يَرَى عَبْدَهُ أَوْ أَمَتَهُ تَزْنِي يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا [ر: ۹۹۷].

په دې حدیث کښې دهغه خطبې یوحصه نقل کړې شوې ده چه کومه حضرت نبی کریم ﷺ ارشاد فرمائیلې وه او په کتاب الکسوف کښې تیره شوې ده .په هغه ځائې کښې په دې باندې بحث تیرشوې دې. (۱)

[۴۹۲۴] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ حَدَّثَهُ عَنْ أُمِّهِ أَسْمَاءَ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا شَيْءَ أَغْيَرُ مِنَ اللّٰهِ وَعَنْ يَحْيَى أَنَّ أَبَا سَلَمَةَ حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (۲)

[۴۹۲۵] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ اللّٰهَ يَغَارُ وَغَيْرَةُ اللّٰهِ أَنْ يَأْتِيَ الْمُؤْمِنُ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ (۳) «عن يحيى ان ابا سلمة» دا ماقبل سند باندې معطوف دې او موصول دې .

امام بخاری رحمه الله دوه سندونه بیان کړی دی. ① موسی بن اسماعیل عن همام عن یحیی عن ابی سلمة عن ابی هریرة عن النبی ﷺ. ② ابونعیم عن شیبان عن یحیی عن ابی سلمة عن ابی هریرة عن النبی ﷺ .

یحیی باندې دواړه سندونه یوځائې کیږی ، په دې ځائې کښې چه کوم الفاظ دحدیث منقول دی «ان الله یغار وغیرة الله ان یاتی المومن ماحرم الله» حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په ظاهر د دواړو سندونو الفاظ یو دی اودا الفاظ د دواړو سندونو دی.(۴)

[۴۹۲۶] حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَتْ تَزَوَّجَنِي الزُّبَيْرُ وَمَا لَهُ فِي الْأَرْضِ مِنْ مَالٍ وَلَا مَمْلُوكٍ وَلَا شَيْءٍ غَيْرَ نَاضِحٍ وَغَيْرَ فَرَسِهِ فَكُنْتُ أَعْلِفُ فَرَسَهُ وَأَسْتَقِي الْمَاءَ وَأَخْرِزُ غَرْبَهُ وَأَعْجِنُ وَلَمْ أَكُنْ أُحْسِنُ أَخْبِزُ وَكَانَ يَخْبِزُ جَارَاتٌ لِي مِنَ الْأَنْصَارِ وَكُنَّ نِسْوَةَ صِدْقٍ وَكُنْتُ أَنْقُلُ النَّوَى مِنْ أَرْضِ الزُّبَيْرِ الَّتِي أَقْطَعَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَأْسِي وَهِيَ مِنِّي عَلَى ثُلُثَيْ فَرْسَخٍ

---

۱) اوګورئ صحیح البخاری: کتاب الکسوف ، باب الصدقه فی ا لکسوف رقم الحدیث: ۱۰۴۴).

۲) اخرجه مسلم فی التوبه ،باب غیره الله تعالی وتحریم الفواحش رقم : ۲۷۶۱ ، ۲۷۶۲ ، (ان یاتی المومن) ای نهیة ان یاتی المومن المحرمات).

۳) (۴۹۲۵) الحدیث اخرجه النسائی غیران ذکر (ان لا یاتی) مکان (ان یاتی) باب غیرة النساء ووجدهن اخرجه البخاری ایضا فی کتاب الادب باب مایجوز من الهجران لمن عصی ، رقم الحدیث : ۶۰۷۸ ، واخرجه مسلم فی فضائل الصحابة باب فی فضل عائشة رضی ا الله عنها رقم ا لحدیث: ۲۴۳۹).

۴) فتح الباری: ۴۰۲/۹).

فَجِئْتُ يَوْمًا وَالنَّوَى عَلَى رَأْسِي فَلَقِيتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ نَفَرٌ مِنَ الأَنْصَارِ فَدَعَانِي ثُمَّ قَالَ اخْ اخْ لِيَحْمِلَنِي خَلْفَهُ فَاسْتَحْيَيْتُ أَنْ أَسِيرَ مَعَ الرِّجَالِ وَذَكَرْتُ الزُّبَيْرَ وَغَيْرَتَهُ وَكَانَ أَغْيَرَ النَّاسِ فَعَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي قَدِ اسْتَحْيَيْتُ فَمَضَى فَجِئْتُ الزُّبَيْرَ فَقُلْتُ لَقِيَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى رَأْسِي النَّوَى وَمَعَهُ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَأَنَاخَ لِأَرْكَبَ فَاسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ وَعَرَفْتُ غَيْرَتَكَ فَقَالَ وَاللَّهِ لَحَمْلُكِ النَّوَى كَانَ أَشَدَّ عَلَيَّ مِنْ رُكُوبِكِ مَعَهُ قَالَتْ حَتَّى أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَ ذَلِكَ بِخَادِمٍ تَكْفِينِي سِيَاسَةَ الْفَرَسِ فَكَأَنَّمَا أَعْتَقَنِي [ر: ٢٩٨٢].

حضرت اسماء بنت ابی بکر صدیق رضی الله عنهما فرمائی چه کله ماسره زبیر واده اوکړو نو نه هغه سره مال ووأو نه زمکه او نه وینځه غلام وو. سوا د اوبو راښکلو اوښاناوآس نه هیڅ نه وو. دده آس نه به ما خړول ،اوبه به مې راوړې ،ددې ډول به مې صحیح کولواواوړه به مې اغږل ، البتهماته په ښهطریقهروټئ پخول نه راتلل. څما روټئ بهانصارو ګوانډیانو پخولې ، هغوی ډیرې پاکې ښځې وې،حضرت نبی کریم ﷺ چه کومه زمکهزبیر تهورکړې وهنو ما به دهغې نهد کهجورو ګیتی راوړل .هغه ځائې دوه میله لرې وو.یو ورځما په سرباندې ګتې ایښودې وو او واپس راتلمچه ماته حضرت نبی کریم ﷺ ملاؤ شو.حضرت نبی کریم ﷺ سره څو اهم صحابه کرام هم وو. حضرت نبی کریم ﷺ ماته آوازاوکړو. بیا ئې خه په اوښ باندې خپل شاته کښناستلو دپاره اوښ ته اخ ا خ اووئیل .خو ماته سړوسره په تګ کښې شرم را تلو. ماته دزبیر غیرتهم یاد شو او هغه ډیر غیرت مند وو.حضرت نبی کریم ﷺپوهه شو او څه شرمیږم نو حضرت نبی کریم ﷺ روان شول ، ما زبیر ته اووئیل چه ماته په لار کښې حضرت نبی کریم ﷺ ملاؤشوې وو ، څما په سر باندې ګیډې ووا و هغوی سره څو صحابه کرام هم وو. حضرت نبی کریم ﷺ ماته په اوښ د کیښناستو دپاره اوفرمائیلخوماته شرم راغلو او ماته ستاغیرت هم معلوم دې. زبیر اوئیل چهحضرت نبی کریم ﷺ سرهدسوریدو نه ماته ستا ګیډې اوچتول دتولو نه زیات سخت دی. (څکه چه حضرت نبی کریم ﷺسره کیښناستلڅه دشرم باعث نه وو ،لیکن داشان ګیډی اوچتول دزمکې نهراوړل ماله دعار او طعنې نه زیات دی).

دې نه پس حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنهیوخادم اولیږلو ماته چه هغه د آسونو پرورش کولو ، اوهغه ماله کافی شوچه ګنی هغه څه ددې بوج نه آزاده کړم.

((ناضح))هغه اوښ چه کوم باندې اوبه راوړلې شی((اعلف))ازضرب،خړول ، څریدل((استقی)) داد افتعال نه دمتکلم صیغه ده ((استقی من ا لنهر))نهر وغیرهنه اوبه راوړل ((اخرز غربه))ما به دده ډول صحیح کولو((خرز(ض)خرزا)) ګنډل ((غرب)) ډول ((اعجن (ض ن)) عجنا)) اوړه اغږل . ((نسوة صدق)) ریښتونې ښځې((صدق)) طرفته اسم اضافت کولې شی،په قرآن پاك کښې دی چه((ان لهم قدم صدق عند ربهم (النوی)) زړې ((اقطعه اقطاعا)) زمکه ورکول . ((علی راس النوی)) نه

حال دې «ای کنت انقل النوی حال کونها علی راسی من ارض الزبیر» «اغاغ» دهمزه کسره او دخاء سکون سره» دا کلمه داوښ کینولو دپاره ونیلې شي. «سیاسة الفرس» دآس نګرانی.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ظاهر هم دادی چه دا واقعه نزول حجاب نه مخکښې ده ، تر دې وخته پورې دپردې حکم نه وو نازل شوې ، (۱)

[۴۹۲۷] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ بَعْضِ نِسَائِهِ فَأَرْسَلَتْ إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ بِصَحْفَةٍ فِيهَا طَعَامٌ فَضَرَبَتِ الَّتِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهَا يَدَ الْخَادِمِ فَسَقَطَتِ الصَّحْفَةُ فَانْفَلَقَتْ فَجَمَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِلَقَ الصَّحْفَةِ ثُمَّ جَعَلَ يَجْمَعُ فِيهَا الطَّعَامَ الَّذِي كَانَ فِي الصَّحْفَةِ وَيَقُولُ غَارَتْ أُمُّكُمْ ثُمَّ حَبَسَ الْخَادِمَ حَتَّى أُتِيَ بِصَحْفَةٍ مِنْ عِنْدِ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا فَدَفَعَ الصَّحْفَةَ الصَّحِيحَةَ إِلَى الَّتِي كُسِرَتْ صَحْفَتُهَا وَأَمْسَكَ الْمَكْسُورَةَ فِي بَيْتِ الَّتِي كَسَرَتْ [ر: ۲۳۴۹]

داحدیث په کتاب المظالم کښې تیر شوې دې ،حضرت نبی کریم ﷺ خپلې یو بی بی سره وو ،دوئمې بی بی دهغې کورته پلیټ اولیږلو د خوراك ،حضرت نبی کریم ﷺ چه کومې سره وو . هغې ته دغیرت په وجه غصه راغله ، او دخادم دلاسه ئې پلیټ مات کړو ، حضرت نبی کریم ﷺ دپلیټ ماتې ټکړې جمع کړې او وې فرمائیل چه ستا مور په غصه شوه ، بیا چه چا پلیټ مات کړې وو دهغې دکور نه روغ پلیټ ورکړو او واپس ئې کړو خادم ، اومات شوې پلیټ ئې دهغې په کور کښې کیخودو.
حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ کومې ښځې په کور کښې وو ، هغه حضرت عائشه رضی الله عنها وه ،او روتېږ لیږونکې حضرت زینب بنت جحش رضی الله عنها وه. (۲)

«غارت امکم» کښې خطاب غلام او چه کوم حاضر وو هغوی ته وو ، او «امکم» نه هغه زوجه مراد ده چه کومې پلیټ مات کړې وو. (۳)

[۴۹۲۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ دَخَلْتُ الْجَنَّةَ أَوْ أَتَيْتُ الْجَنَّةَ فَأَبْصَرْتُ قَصْرًا فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا قَالُوا لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَدْخُلَهُ فَلَمْ يَمْنَعْنِي إِلَّا عِلْمِي بِغَيْرَتِكَ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَا رَسُولَ اللَّهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا نَبِيَّ اللَّهِ أَوَعَلَيْكَ أَغَارُ [ر: ۳۴۸۶].

[۴۹۲۹] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسٌ فَقَالَ رَسُولُ

---

۱) فتح الباری: ۴۰۵/۹).
۲) فتح الباری: ۴۰۵/۹) .
۳) فتح الباری: ۴۰۶/۹).

اللّهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَمَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُنِي فِي الْجَنَّةِ فَإِذَا امْرَأَةٌ تَتَوَضَّأُ إِلَى جَانِبِ قَصْرٍ فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا قَالُوا هَذَا لِعُمَرَ فَذَكَرْتُ غَيْرَتَكَ فَوَلَّيْتُ مُدْبِرًا فَبَكَى عُمَرُ وَهُوَ فِي الْمَجْلِسِ ثُمَّ قَالَ أَوَعَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّهِ أَغَارُ[ر: ۳۰۷۰].

دا حديث په کتاب المناقب کښې دحضرت عمر فاروق ﷺ په مناقبو کښې تير شويدې.

«فاذا امراة تتوضا» باندې بعضو حضراتو وئيلى دى چه دجنت ښځې به پاکې وى ، هغوى ته به داودس کولو ضرورت نه وى ، ددې وجې دا تصحيف دې اصل کښې «وضاء» يا «شوهاء» لفظ دې ، چه ددې معنى ښکلې ده يعنى هغه ځائې کښې په ښکلې ښځې وى. ليکن حافظ ابن حجر ﷫ فرمائى چه د «تتوضاء» لفظ تصحيف نه دې بلکه صحيح دې ، باقى جنت کښې ددې ښځو اودس کول د نظافت دپاره نه دى وو بلکه په طور دعادت وو. (۱)

داودى ددې حديث نه استدلال کړې دې چه جنت کښې به حورې مونځ ادا کوى ، او اودس به کوى ، (۲)

حافظ ابن حجر ﷫ فرمائيلى دى چه جنت کښې دعبادت مکلف نه کيدونه دالازميږى نه چه هغه ځائې کښې به اختيار او شوق سره عبادت نه کيږى. (۳)

۱۰۷= بَاب غَيْرَةِ النِّسَاءِ وَوَجْدِهِنَّ

«وجد» غصې ته وئيلې شى ، علامه انور شاه کشميرى رحمة الله عليه فرمائى چه :

«وجدهن: وله اربعة مصادر، وجدانا، ووجدا، وموجدا، ووجودا وباعتبار مصادر الاربعة تختلف معانى والمناسب لترجمة المصنف وموجدتهن بدل وجدهن فان الوجد ترجمة» زړه را ډ کيدل ، «وليس بمناسب ههنا» . (۴)

امام بخارى ﷫ دا وئيل غواړى چه په ښځو کښې د غيرت ماده زياته وى او هغوى زر غصه کيږى ، لهذا ددوى دا قسم څه کيفيت مخکښې راشى نو دې هغوى لره معذوره اوګنړلې شى.

امام بخارى ﷫ ترجمه کښې څه تفصيل پيش نه کړو ځکه چه په دې سلسله کښې څه قاعده کليه نشته دې.احوال او اشخاص اعتبار سره په دې کښې اختلاف وى.

ښځې ته که په سړى باندې غيرت او غصه رازى او ددې څه تهوس وجه او ثبوت وى لکه هغه ددې په زنا او ددې په حقوق زوجيت کښې کوتاهى کوى نو داشان غيرت شرعى طور جائز دې، ليکن که څه دليل او ثبوت نه وى نو صرف د ظن او وهم په بنياد باندې ښځه دغيرت

---

۱) فتح الباري: ۹/۴۰۶).
۲) فتح الباري: ۹/۴۰۶) .
۳) فتح الباري: ۹/۴۰۶).
۴) فيض الباري: ۴/۳۰۷).

اظهار کوی نو شرعی طور دا ښه نه دی ،البته که ښځې طرفته په دې کښې دحدنه تجاوز نه وی نو سړی ته پکار دی چه دا معذوره اوګڼړی. او صبر و تحمل نه کار اخلی.(۱)

[۴۹۳۰] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا ابُو اسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ ابِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انِّي لَاعْلَمُ اذَا كُنْتِ عَنِّي رَاضِيَةً وَاذَا كُنْتِ عَلَيَّ غَضْبَى قَالَتْ فَقُلْتُ مِنْ ايْنَ تَعْرِفُ ذٰلِكَ فَقَالَ امَّا اذَا كُنْتِ عَنِّي رَاضِيَةً فَانَّكِ تَقُولِينَ لَا وَرَبِّ مُحَمَّدٍ وَاذَا كُنْتِ عَلَيَّ غَضْبَى قُلْتِ لَا وَرَبِّ ابْرَاهِيمَ قَالَتْ قُلْتُ اجَلْ وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا اهْجُرُ الَّا اسْمَكَ [ر:۵۲۲۸].

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ ماته اوفرمائیل چه کله ته ځما نه خوشحاله یې یا خفه ئې نو ماته پته لږی. حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه ما تپوس اوکړو چه هغه څنګه؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله ته ځما نه خوشحاله ئې نو ته په هغه وخت کښې دقسم په وخت «لا ورب محمد» وائې او کله ته خفه ئې نو «لاورب ابراهيم» وائې. حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه ما اوئیل چه دا صحیح دی، لیکن په الله تعالی قسم یارسو الله ﷺ چه څه صرف ستاسو نوم پریږدم (لیکن ستاسو ذات سره چه کوم ځما دزړه تعلق دې هغه بهر حال برقرار وی).

داحدیث په دې ځائې کښې امام بخاری رحمه الله په ړومبی ځل ذکر کړې دې ، او دحدیث مناسبت ترجمة الباب نه ظاهر دې.

حضرت عائشه رضي الله عنها دخفګان په وخت کښې په ټولو نبیانو کښې دحضرت ابراهیم عليه السلام نوم اخلی او «لا ورب ابراهیم» وئیل ځکه چه دحضرت ابراهیم عليه السلام په ټولو نبیانوکښې حضرت نبی کریم ﷺ سره زیات نزدې تعلق وو. داد حضرت عائشه رضي الله عنها پوهه او ذهانت نتیجه وه چه دخفګان په وخت کښې چه کله حضرت نبی کریم ﷺ دنوم نه عدول اختیاروی نو دداسې نبی عليه السلام نوم به ئې اخستلو چه حضرت نبی کریم ﷺ ته زیات نزدې وو. (۲)

ددې حدیث متعلق نور بحثونه به انشاء الله تعالی په کتاب التوحید کښې رازی. «اعان الله تعالی علی الوصول الی ذالك بحوله وقوته».

[۴۹۳۱] حَدَّثَنِي احْمَدُ ابْنُ ابِي رَجَاءٍ حَدَّثَنَا النَّضْرُ عَنْ هِشَامٍ قَالَ اخْبَرَنِي ابِي عَنْ عَائِشَةَ انَّهَا قَالَتْ مَا غِرْتُ عَلَى امْرَاةٍ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا غِرْتُ عَلَى خَدِيجَةَ لِكَثْرَةِ ذِكْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ايَّاهَا وَثَنَائِهِ عَلَيْهَا وَقَدْ اوحِيَ الَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْ يُبَشِّرَهَا بِبَيْتٍ لَهَا فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ [ر:۳۶۰۵].

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه ماته به څومره غیرت د حضرت خدیجه رضي الله عنها په سلسله کښې

۱) فتح الباری: ۲۰۷/۹).
۲) فتح الباری: ۴۰۹/۹).

راتلو دومره به درسول الله ﷺ په بله بى بى باندې نه راتلو ، ځکه چه حضرت نبى کريم ﷺ به دهغې اکثر ذکر کولو ، اودهغې به ئې ډير تعريف کولو ، حضرت نبى کريم ﷺ طرفته وحى شوې وه چه حضرت نبى کريم ﷺ دې هغې ته په جنت کښې دموتى دمحل زيرې ورکړى.

«قصب»بانړس ته هم وائى اومرواريد تازه هم ،«زبرجد»تازه ته هم وائى ،چه قيمتى جواهر ورته وئيلې شى ، مطلب دادې چه دقيمتى جواهراتو موتيانو نه ددوى دپاره جنت کښې يومحل تيار شوې دې ، (١)داحديث ابواب المناقب کښې«باب تزوج النبى خديجه ﷺ» کښې تير شوې دې ، او هم په هغه ځائې کښې په دې باندې بحث شوې دې.

١٠٨=بَاب ذَبِّ الرَّجُلِ عَنْ ابْنَتِهِ فِي الْغَيْرَةِ وَالْإِنْصَافِ

ددې ترجمې مقصد دادې چه که دچا لور دبل چا په نکاح کښې ده او دده لور سره څه داسې واقعه راپيښه شى چه دده دغيرت سبب جوړ شى نو پلار دخپلې لور دطرفنه دفاع کولې شى ، داشان دفاع په عصبيت جاهليت کښې داخله نه ده.

[٤٩٣٢] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ إِنَّ بَنِي هِشَامِ بْنِ الْمُغِيرَةِ اسْتَأْذَنُوا فِي أَنْ يُنْكِحُوا ابْنَتَهُمْ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَلَا آذَنُ ثُمَّ لَا آذَنُ ثُمَّ لَا آذَنُ إِلَّا أَنْ يُرِيدَ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ أَنْ يُطَلِّقَ ابْنَتِي وَيَنْكِحَ ابْنَتَهُمْ فَإِنَّمَا هِيَ بَضْعَةٌ مِنِّي يُرِيبُنِي مَا أَرَابَهَا وَيُؤْذِينِي مَا آذَاهَا هَكَذَا قَالَ [ر: ٨٨٤].

علامه ذهبى رحمه الله فرمائى چه داهغه حديث دې چه ددې تخريج آئمه خمسه ،بخارى ، مسلم، ابوداود ، ترمذى اونسائى هم ديو استاد قتيبه نه کړې دې. دا حديث په ابواب المناقب کښې تير شوې دې. (٢)

په روايت کښې دى چه حضرت نبى کريم ﷺ په منبر باندې خطبه کښې اوفرمائيل چه بنو هاشم بن مغيره(چه دابوجهل دخاندان خلق وو) ځما نه اجازت غوښتلې دې چه هغه دخپلې لور(دعکرمه خور) نکاح على بن ابى طالب سره اوکړى ليکن څه به هغوى ته هيڅ کله هم اجازت ورنکړم، که على بن ابى طالب ځما لور ته طلاق ورکړى اوهغې سره نکاح کول غواړى نو اودې کړى.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دا د حضرت نبى کريم ﷺ په خصائص کښې شمارلې شى چه دحضرت نبى کريم ﷺ لور سره بل څوك په نکاح کښې جمع کول جائز نه دى.

اوداهم کيديشى چه دا دحضرت نبى کريم ﷺ په خصائص کښې شمير نه کړې شى ، بلکه اووئيلې شى چه دا دحضرت نبى عليه السلام د حضرت فاطمه رضى الله عنها د خاطره او زړه دپاره وئيلى وو.

اودا دحضرت فاطمه رضى الله عنها په خصوصيت باندې هم محمول کولې شو چه هغې بله ښځه په

---

١) عمده القارى: ٢٠/٢١١).

٢) صحيح البخارى: ابواب المناقب ، باب ذکر اصهار النبى ﷺ رقم الحديث: ٣٧٢٩).

نکاح کښې جمع کول جائز نه وو. (۱) والله اعلم.

قوله: یریبنی ما اَرابها: دا باب افعال نه دې ، ((ارابنی)) هغه وخت کښې وائی چه کله یو سړی نه ته بدی او تکلیف محسوس کړې ، علامه ابن اثیر النهایة فرمائی چه:

((یریبنی ما یریبها ای یسوئنی ما یسوءها ویزعجنی ما یزعجها یقال رابنی هذا الامر واربنی اذا رایت منه ماتکره)) (۲)

۱۰۹-بَاب یَقِلُّ الرِّجَالُ وَیَکْثُرُ النِّسَاءُ

وَقَالَ ابُومُوسَی عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وَتَرَی الرَّجُلَ الْوَاحِدَ یَتْبَعُهُ ارْبَعُونَ امْرَاةً یَلُذْنَ بِهِ مِنْ قِلَّةِ الرِّجَالِ وَکَثْرَةِ النِّسَاءِ [ر:۱۳۴۸]

[۴۹۳۳] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ الْحَوْضِیُّ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ انَسٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَاحَدِّثَنَّکُمْ حَدِیثًا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ لَا یُحَدِّثُکُمْ بِهِ احَدٌ غَیْرِی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ یَقُولُ انَّ مِنْ اشْرَاطِ السَّاعَةِ انْ یُرْفَعَ الْعِلْمُ وَیَکْثُرَ الْجَهْلُ وَیَکْثُرَ الزِّنَا وَیَکْثُرَ شُرْبُ الْخَمْرِ وَیَقِلَّ الرِّجَالُ وَیَکْثُرَ النِّسَاءُ حَتَّی یَکُونَ لِخَمْسِینَ امْرَاةً الْقَیِّمُ الْوَاحِدُ [ر:۸۰]

مطلب دادې چه د قیامت په علاماتو کښې یو دا هم دې چه د سړو قلت به شی او د ښځو کثرت ، حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه د حضرت نبی علیه السلام نه نقل کوی چه تاسو به یو سړی پسې څلویښت ښځې اوګورئی چه دده په پناه کښې به وی.

د حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه دا تعلیق امام بخاری رحمه الله په کتاب الزکاة کښې موصولاً نقل کړې دې. (۳)

مخکښې د حضرت انس رضی الله عنه په روایت کښې د پنځوسو ښځو ذکر دې ، لیکن په دواړو کښې هیڅ تضاد نشته دې ځکه چه عدد اقل د اکثر نفی نه کوی ، هم دا شان هم کیدیشی چه عدد خاص مراد نه وی بلکه کثرت مراد وی. (۴)

د حضرت انس رضی الله عنه دا روایت په کتاب العلم کښې تیر شوې دې او په هغه ځائې کښې په دې باندې بحث شوې دې . (۵)

---

۱) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری: ۴۱۱/۹).
۲) النهایه لابن الاثیر : ۲۸۷/۲ ، باب الراء مع الیاء).
۳) اوګورئ صحیح بخاری ،کتاب الزکاة باب الصدقات قبل الرد رقم الحدیث : ۱۴۱۴ ، ص : ۲۸۰).
٤) فتح الباری: ۴۱۳/۹).
۵) اوګورئ صحیح البخاری: ،کتاب العلم ، باب رفع العلم وظهور الجهل : ۱۸/۱).

۱۱۰=بَاب لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا ذُو مَحْرَمٍ وَالدُّخُولُ عَلَى الْمُغِيبَةِ

دحضرت امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه ښځې سره دمحرم نه علاوه بل چاسره خلوت اختیارولو اجازت نشته دې ، داشان که څوك ښځه مغیبه ده یعنی ددې خاونددې نه غائب دې چرته بهر تلې دې نو دې سره هم سوا دمحرم نه دبل چا د راتللو اجازت نشته دې.

«دخول»لره مجرور هم لوستلې شي.په دې صورت کښې ددې عطف (امراة) باندې به وی یعنی «لا یخلون رجل بالدخول علی المغیبة» او دې لره مرفوع هم وئیلې شی ، په دې صورت کښې دا مبتداء مخذوف دپاره به خبر جوړ شي. «ای وکذا الدخول علی الغیبة» (۱)

«مغیبة»باب افعال نه صیغه داسم فاعل مونث صیغه ده. هغه ښځې ته وئیلې شی چه دهغې خاوند هغې سره نه وی ، چرته به تلې وی.

[۴۹۳۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِيَّاكُمْ وَالدُّخُولَ عَلَى النِّسَاءِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَرَأَيْتَ الْحَمْوَ قَالَ الْحَمْوُ الْمَوْتُ

حضرت رسول کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی چه ښځو لره دراتلو نه پرهیز کوئی ،یو انصاری سړی تپوس اوکړو یارسول الله صلی الله علیه وسلم د لیور متعلق څه حکم دې؟ حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه لیور خومرګ دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه ددې تپوس کوونکی انصاری نوم معلوم نشو (۲)

«الحمو» دخاوند دطرفنه په رشته دارو باندې ددې لفظ اطلاق کیږی لکه لیور، دلیور خوئې ،دلیور تره وغیره، علامه قسطلانی لیکی چه :

«الحمو الموت: ای لقاؤه مثل لقاء الموت اذا لخلوة به تودی الی هلاك الدین ان وقعت المعصیة او النفس ان وجب الرجم او هلاك المراة بفراق زوجها اذا حملته الغیرة علی المراة علی طلاقها» (۳)

او امام نووی رحمه الله په شرح مسلم کښې لیکی چه :

«الحمو المراد به هنا اقارب الزوج غیر ابائه وابنائه لانهم محارم للزوجة ، ویجوز لهم الخلوة به ولا یوصفون بالموت وانما المراد الاخ وابن الاخ ونحوهما ممن یحل لها تزویجه لولم تکن متزوجة وقد جرت العادة بالتساهل فیه فیخلوا الاخ بامراة اخیه فشبهة بالموت وهو اولی بالمنع من الاجنبی لشبه به اکثر من الاجنبی والفتنة به امکن من الوصول الی المراة والخلوبها من غیر نکیر علیه بخلاف الاجنبی» (۴)

---

۱) عمده القاری: ۲۰/۲۱۳).
۲) فتح ألباری: ۹/۴۱۴).
۳) ارشاد السازی: ۱۱/۵۱۹).
۴) شرح مسلم لنوی ، کتاب السلام ،باب الخلوه بالاجنبه : ۲/۲۱۶).

[۴۹۳۵] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا عَمْرٌو عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ امْرَأَتِي خَرَجَتْ حَاجَّةً وَاكْتُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا قَالَ ارْجِعْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ [ر: ۱۷۶۳]

داحدیث په کتاب الحج کښې تیر شوي دي او په هغه ځائې کښې په دې باندې بحث شوې دې .(۱)

۱۱۱= بَاب مَا يَجُوزُ أَنْ يَخْلُوَ الرَّجُلُ بِالْمَرْأَةِ عِنْدَ النَّاسِ

[۴۹۳۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ هِشَامٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ مِنْ الْأَنْصَارِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَلَا بِهَا فَقَالَ وَاللّٰهِ إِنَّكُنَّ لَأَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ [ر: ۳۵۷۵].

د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دخلقو په موجودګئ کښې که یو ښځې سره په خلوت کښې څه خبره اوکړې شی نوپه دې کښې څه باك نشته دې ، لکه هغه څه د مسئلې تپوس کوی ، او دعامو خلقوپه مخکښې نه شی وئیلې شرمیږی نویو طرفته دې شی اودې سره دې خبره اوکړی. روایت باب فضائل انصار کښې تیر شوې دې ، (۲)

۱۱۲= بَاب مَا يُنْهَى مِنْ دُخُولِ الْمُتَشَبِّهِينَ بِالنِّسَاءِ عَلَى الْمَرْأَةِ

[۴۹۳۷] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عِنْدَهَا وَفِي الْبَيْتِ مُخَنَّثٌ فَقَالَ الْمُخَنَّثُ لِأَخِي أُمِّ سَلَمَةَ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ إِنْ فَتَحَ اللّٰهُ لَكُمْ الطَّائِفَ غَدًا أَدُلُّكَ عَلَى بِنْتِ غَيْلَانَ فَإِنَّهَا تُقْبِلُ بِأَرْبَعٍ وَتُدْبِرُ بِثَمَانٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلَنَّ هَذَا عَلَيْكُنَّ [ر: ۴۰۶۹]

داسې سړې چه د هغه حرکات او چال دښځو پشان وی نو یو اجنبی ښځې ته دده تګ جائز نه دې، ممنوع دې .

«مخنث» (دنون په فتحه او کسره سره» هغه سړی ته وائی چه په کلام او حرکات او سکنات کښې دښځو سره مشابهت لری .که دچا خلقت داسې دې چه نوبیا قابل ملامت نه دې ، لیکن که په تکلف سره داسې مشابهت اختیار کړی نودرست نه دې ، قابل مذمت دې ،(۳)
دحدیث باب تشریح په کتاب المغازی کښې تیره شوې ده.(۴)

---

۱) اوګورئ صحیح البخاری، کتاب الحج ، باب حج نساء).
۲) صحیح البخاری ، ابواب المناقب ، باب قول النبی ﷺ للانصار انتم احب الناس الی رقم ا لحدیث : ۳۷۸۶ ص ، ۷۷۵).
۳) فتح الباری: ۴۱۸/۹).
٤) اوګورئ کشف الباری کتاب المغازی ، باب غزوه الطائف : ۵۴۶).

۱۱۳= بَاب نَظَرِ الْمَرْأَةِ إِلَى الْحَبَشِ وَنَحْوِهِمْ مِنْ غَيْرِ رِيبَةٍ

[۴۹۳۸] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ عَنْ عِيسَى عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتُرُنِي بِرِدَائِهِ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَى الْحَبَشَةِ يَلْعَبُونَ فِي الْمَسْجِدِ حَتَّى أَكُونَ أَنَا الَّتِي أَسْأَمُ فَاقْدُرُوا قَدْرَ الْجَارِيَةِ الْحَدِيثَةِ السِّنِّ الْحَرِيصَةِ عَلَى اللَّهْوِ [ر: ۴۴۳]

د امام بخاری رحمة الله علیه مقصد دادې چه بغیر دشهوت نه که ښځه سړو ته ګوری نو داجائز دی. چه په کوم ځائې کښې دفتنې اندیښنه نه وی. هم دا آئمه ثلاثه مذهب دې اود امام شافعی رحمه الله یو قول ددې مطابق هم دې ، ددوی دوئم قول د عدم جواز دې. امام نووی رحمه الله دې دوئم قول ته ترجیح ورکوی. (۱)

ددوی استدلال دحضرت ام سلمه رضي الله عنها روایت نه دې چه هغه فرمائی چه:

«کنت انا ومیمونة جالستین عند رسو الله صلى الله عليه وسلم فاستاذن علیه ابن ام مکتوم رضي الله عنه فقال احتجبا منه فقلنا یارسول الله صلى الله عليه وسلم الیس اعمی لایبصرنا ولایعرفنا فقال افعمیاوان انتما الستما تبصرانه» (۲)

جمهور علماء روایت باب نه استدلال کوی ، امام نووی رحمه الله روایت باب متعلق فرمائی چه دا د نزول حجاب نه مخکښې واقعه ده. یا دهغه وخت چه کله حضرت عائشه رضي الله عنها نابالغ وه.

لیکن دامام نووی رحمه الله پورتنۍ دواړه خبرې صحیح نه دی. ځکه دروایت باب بعض طرق کښې دی چه مذکوره واقعه ، وفد حبشه دراتلونه پس ده. او دوفدحبشه آمد په اوومه (۷) هجرئی کښې شوې وه. په هغه وخت کښې دحضرت عائشه رضي الله عنها عمر مبارک ۱۶ کاله وو. نوداشان د حجاب حکم هم نازل شوې وو (۳)

دحضرت ام سلمه رضي الله عنها د ذکر شوی روایت جواب جمهور دا ورکوی چه مذکوره حکم په تقوی باندې محمول دې ،د فتوی بیان نه دې ، یا دا حکم دحضرت عبدالله ابن مکتوم سره خاص دې . ځکه چه هغه نابیناوو ،او دنابینا دبدن نه بعضې داسې حصې د ښکاره کیدو امکان وی چه دښځې هغې ته کتل په هرحال کښې ناجائز وی. نوحافظ ابن حجر رحمه الله لیکی:

«والجمع بین الحدیثین ان یکون فی قصة الحدیث الذی ذکره نبهان شئ یمنع النساء من رؤیته لکون ابن ام مکتوم کان اعمی فلعه کان منه شئ ینکشف ولا یشعربه ویقوی الجواز استمرار العمل علی جواز خروج النساء الی المساجد والاسواق والاسفار متنقبات لئلایراهن الرجال ولم یومر الرجال قط بالانتقاب لئلایراهم النساء فدل علی تغایر الحکم بین الطائفتین» (۴)

---

۱) اوګورئ الابواب والتراجم : ۷۶/۲ ، وفتح الباری: ۴۲۱/۹ ، وارشاد الساری: ۵۲۳/۱۱).

۲) الابواب والتراجم: ۷۶/۲).

۳) فتح الباری: ۴۲۱/۹).

۴) فتح الباری: ۴۲۱/۹).

بهر حال حضرت امام بخاري رحمه الله دا باب قائم كړې او ددې لاندې ئې دحضرت عائشه رضي الله عنها حديث نقل كړو او دا وئيل غواړى چه ښځه اجنبي سړى ته كتلې شي . نو شيخ الحديث حضرت مولانا زكريا رحمة الله عليه ليكى چه :

((والجملة ان الغرض من الترجمة بيان جواز نظر المراة الى الرجل الاجنبى وهو كذالك عند الائمة الثلاثة كما يظهر من النقول المتقدمة ويخالف مذهب الشافعية على قول))(۱)

البته دا جواز په هغه وخت كښې دې چه كله دفتنې انديښنه نه وى.نو ترجمة الباب كښې د ((من غير ريبة)) نه دې طرفته اشاره ده.

۱۱۴= بَاب خُرُوجِ النِّسَاءِ لِحَوَائِجِهِنَّ

[۴۹۳۹] حَدَّثَنَا فَرْوَةُ بْنُ اَبِى الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ خَرَجَتْ سَوْدَةُ بِنْتُ زَمْعَةَ لَيْلًا فَرَاٰهَا عُمَرُ فَعَرَفَهَا فَقَالَ اِنَّكِ وَاللّٰهِ يَا سَوْدَةُ مَا تَخْفَيْنَ عَلَيْنَا فَرَجَعَتْ اِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ ذٰلِكَ لَهُ وَهُوَ فِي حُجْرَتِي يَتَعَشّٰى وَاِنَّ فِي يَدِهِ لَعَرْقًا فَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْهِ فَرُفِعَ عَنْهُ وَهُوَ يَقُولُ قَدْ اَذِنَ اللّٰهُ لَكُنَّ اَنْ تَخْرُجْنَ لِحَوَائِجِكُنَّ

دامام بخاري رحمه الله مقصد دادې چه دنزول حجاب نه پس هم ښځې به په پرده كښې دكور نه بهر دخپلو ضرورتونو دپاره تلې.

روايت كښې دى چه حضرت سوده بنت زمعه (دپردې دحكم نه پس) دشپې په وخت كښې بهر اووتله نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هغه اوپيژندله (په كتاب التفسير كښې روايت دې چه ((وكانت امراة جسيمة لا تخفى على من يعرفها)) او كتاب الوضوء په روايت كښې دى چه ((وكانت امراة طويلة)) الفاظ دى. اوهغې ته ئې اووئيل چه ائې سوده ته زمونږ نه نشې پټيدلې ، نو هغه حضرت نبى اكرم صلى الله عليه وسلم لره راغله او ددې خبرې ذكر ئې اوكړو . حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه حضرت رسول اكرم صلى الله عليه وسلم په هغه وخت كښې خما په حجره كښې وو او د شپې روټئ ئې خوړله،او ددوى په لاس كښې هډوكئ وو . حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم باندې وحى راغله، هركله چه دنزول وحى كيفيت ددوى نه ختم شو نو حضرت رسول كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه ((قد اذن الله لكن ان تخرجن لحوائجكن)) دخپلو ضرورتو دپاره دوتلو الله جل جلاله تاسو ته اجازت دركړې دې.

((عرق)) (دعين په فتحه اودراء په سكون سره) غوښې والا هډوكې . ((فرفع عنه،، ماكان فيه من الشدة بسبب نزول الوحى))(۲)

داحديث په كتاب التفسير كښې تير شوې دې او په كتاب الوضوء كښې هم تير شوې دې.(۳)

---

۱) الابواب والترجم:۲/۷۶).

۲) ارشاد السارى: ۱۱/۵۲٤).

۳) صحيح البخارى . كتاب الوضوء باب خروج النساء الى البراز رقم الحديث : ۱٤۶ . وكتاب التفسير، باب قوله (لا تدخلوا بيوت النبى .... رقم الحديث: ٤۷۹۵).

۱۱۵= بَاب اسْتِئْذَانِ الْمَرْأَةِ زَوْجَهَا فِي الْخُرُوجِ إِلَى الْمَسْجِدِ وَغَيْرِهِ

[۴۹۴۰] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَأْذَنَتْ امْرَأَةُ أَحَدِكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يَمْنَعْهَا [ر: ۸۲۷]

امام بخاری رحمه الله مسئله خو دا خودل غواړی که ښځه دکور نه بهر تلل غواړی نو هغه د خاوند اجازت اخستلو نه پس تللې شی. لیکن ددې مسئلې دپاره دوی سره څه روایت نشته دې. نو ددې وجې هغوی د خروج الی ا لمسجد والا حدیث نه استدلال اوکړو. ګنې د خروج الی المسجد مسئله پخپله په ابواب الصلوة کښې تیره شوې ده.(۱) اوس هغه په دې ځائې کښې ذکر کوی او دغیر مسجد دپاره دزوج اجازت سره دخروج جواز خودل غواړی چه کله خروج الی المسجددپاره ښځې نه دخاوند داجازت دضرورت وی نو غیر مسجد طرفته خروج دپاره په طریقه اولی به دا اجازت اخلی.

۱۱۶= بَاب مَا يَحِلُّ مِنْ الدُّخُولِ وَالنَّظَرِ إِلَى النِّسَاءِ فِي الرَّضَاعِ

[۴۹۴۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ جَاءَ عَمِّي مِنْ الرَّضَاعَةِ فَاسْتَأْذَنَ عَلَيَّ فَأَبَيْتُ أَنْ آذَنَ لَهُ حَتَّى أَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ إِنَّهُ عَمُّكِ فَأْذَنِي لَهُ قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا أَرْضَعَتْنِي الْمَرْأَةُ وَلَمْ يُرْضِعْنِي الرَّجُلُ قَالَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ عَمُّكِ فَلْيَلِجْ عَلَيْكِ قَالَتْ عَائِشَةُ وَذَلِكَ بَعْدَ أَنْ ضُرِبَ عَلَيْنَا الْحِجَابُ قَالَتْ عَائِشَةُ يَحْرُمُ مِنْ الرَّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنْ الْوِلَادَةِ [ر: ۲۵۰۱].

ددې باب نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه درضاعت رشته قائمیدو نه پس دسری دپاره دپردې حکم باقی پاتې نشی اوچه کومو ښځو سره درضاعت رشته قائم ده هغوې له سرې تلې شی.

۱۱۷= بَاب لَا تُبَاشِرُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَتَنْعَتَهَا لِزَوْجِهَا

[۴۹۴۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُبَاشِرُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَتَنْعَتَهَا لِزَوْجِهَا كَأَنَّهُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا

[۴۹۴۳] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي شَقِيقٌ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُبَاشِرُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَتَنْعَتَهَا لِزَوْجِهَا كَأَنَّهُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا

---

۱) اوګورئ صحیح البخاری کتاب الصلاة خروج النساء الی المساجد بالليل والغلس رقم الحدیث : ۸۲٤.

مطلب دادې چه د یو ښځې دپاره دا جائز نه دی چه هغه یو ښځې سره په یو ځادر کښې ځملی او بیا دهغې دبدن کوائف دخپل خاوندپه مخکښې بیان کړی . ظاهر دی چه په دې کښې دافتنې اندیښنه ده. ممکن دی چه دخاوند طبیعت دخپلې ښځې په ځائې هغه ښځې طرفته مائل کوی ، چه دهغې په وجه هغه خپلې ښځې ته طلاق ورکړی یا هغه ښځې سره په گناه کښې اخته شی نوددې وجې دا جائز نه دی چه هغه دبلې ښځې اوصاف خپل خاوند ته بیان کړی.

۱۱۸= بَاب قَوْلِ الرَّجُلِ لَأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى نِسَائِي

په دې ترجمه کښې دامام بخاری ﷺ مقصد دادی که یو سړی چاته دا اووائی چهنن شپه به ځه خپلې ښځې لره ورځم نوداجائزدی ، او په مخکښې باب کښې چه دکوم نعت اووصف ممانعت دې دا په هغې کښې داخل نه دی ، حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا ﷺ لیکی:

«والظاهر عندی فی غرض الترجمة ان المصنف اشار بذالك الی ان القول المذکور واظهار ذالك الامر لاید خل فی النعت المنهی عند المذکور فیما سبق فتامل»(۱)

[۴۹۴۴] حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ اَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ ابْنِ طَاوُسٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ عَلَيْهِمَا السَّلَام لَاَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ بِمِائَةِ امْرَاةٍ تَلِدُ كُلُّ امْرَاةٍ غُلَامًا يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ الْمَلَكُ قُلْ اِنْ شَاءَ اللَّهُ فَلَمْ يَقُلْ وَنَسِيَ فَاَطَافَ بِهِنَّ وَلَمْ تَلِدْ مِنْهُنَّ اِلَّا امْرَاةٌ نِصْفَ اِنْسَانٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ قَالَ اِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمْ يَحْنَثْ وَكَانَ اَرْجَى لِحَاجَتِهِ [ر: ۳۲۴۲]،

دا روایت په کتاب الانبیاء کښې تیر شوې دې. ددې په آخر کښې دی چه «لوقال ان شاء الله لم یحنث وکان ارجی لحاجته» یعنی که حضرت سلیمان علیه السلام ان شاء الله وئیلې وې نو دده قسم به نه ماتیدو او دحاجت پوره کیدو امیدبه زیات وو.

۱۱۹= بَاب لَا يَطْرُقْ اَهْلَهُ لَيْلًا إِذَا أَطَالَ الْغَيْبَةَ مَخَافَةَ أَنْ يُخَوِّنَهُمْ أَوْ يَلْتَمِسَ عَثَرَاتِهِمْ

[۴۹۴۵] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا مُحَارِبُ بْنُ دِثَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْرَهُ اَنْ يَاتِيَ الرَّجُلُ اَهْلَهُ طُرُوقًا

[۴۹۴۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ اَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ اَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ الشَّعْبِيِّ اَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا اَطَالَ اَحَدُكُمْ الْغَيْبَةَ فَلَا يَطْرُقْ اَهْلَهُ لَيْلًا [۱۷۰۷]

---

۱) الابواب والتراجم: ۲/ ۷۶).

د امام بخاری رحمة الله علیه‌مقصد دادې چه که طویل سفر وی او د کور نه‌سړی کافی لرې وی نو ده له پکار دی چه‌اچانك کور ته نه راځی. داسې نه چه‌یوناګوار شکل اووینی او بیا د‌ټول عمر دپاره ئې ژوند تریخ وی.

د«اطال الغیبة» قید په دې وجه دې که ورځ دوؤ دپاره تلې وی نو په داسې صورت کښې اچانك کور ته راتللو کښې هیڅ حرج نشته دې ، ځکه چه په داسې صورت کښې کور والو ته معلوم وی چه سفر د دوؤ ورځودې.

امام بخاری رحمه الله مخکښې په‌ترجمة الباب کښې قید لګولې دې «مخافة ان یخونهم اویلتمس عثراتهم»دباب په روایت کښې دا قید نشته دې ، بیا ترجمه څنګه ثابت شوه؟ .

ددې جواب دادې چه‌دا ترجمه دترجمه شارحه نه ده یعنی‌دلیل دادی چه‌په حدیث کښې ممانعت په دې وجه دې چه‌کوم امام بخاری رحمه الله په ترجمه الباب کښې ظاهر کړې دې. یعنی په حدیث کښې‌دوارد حکم‌علت امام په ترجمه کښې بیان فرمائیلې دې . دا ترجمه‌په علت الحکم فی الحدیث په بیان کښې او تشریح باندې مشتمل ده.

هم داشان د بخاری په روایت کښې اګرچه قید نشته لیکن دصحیح مسلم په روایت کښې دا اضافه ده چه«نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم ان یطرق الرجل اهله لیلا یتخونهم اویطلب عثراتهم» (۱) په دې روایت کښې دمذکوره اضافې‌وجې سره امام په ترجمة الباب کښې«مخافة ان یخونهم اویلتمس عثراتهم»الفاظ زیات کړی دی.«یخونهم »باب تفعیل نه دې . «خون ،، تخوینا »خوك خیانت طرفته منسوب کول ،په دې کښې ضمیر فاعل ، رجل اوضمیر مفعول اهل طرفته راجع دې . مطلب دادې چه‌سړې دې دشپې په وخت کښې خپل کور والو ته نه راځی ددې اندیښنې په وجه چه هسې نه هغه دا خیانت طرفته منسوب کړی یا ددې غلطۍ تلاش نه کړی ، یعنی ممکن دی چه کور والا په ښه حالت کښې نه وی‌او دشپې اچانك راتلونکی‌اوګوری‌اودې لره خائن اوګنړی، په دې وجه‌دشپې په وخت کښې کور ته اچانك راتلل نه دی پکار، علامه قسطلانی رحمه الله لیکی :

«والعلة فی ذالك انه ربما یجدا اهله علی غیراهبة من التنظیف والتزین المطلوب من المراة فیکون ذالك سببا للنفرة بینهما اویجدها علی غیرحالة مرضیة والستر مطلوب بالشرع» (۲)

ابن التین فرمائی چه«یخونهن»او«عشراتهن»نون سره پکار دی ځکه چه‌مرجع‌جمع مونث دې ، لیکن روایت کښې«یخونهم»میم سره دې ، ددې تاویل دا کیدیشی چه‌اهل نه صرف ښځه مراد نه ده بلکه اولادهم په دې کښې شامل دې ، ددې وجې‌تغلیبًا دجمع مذکرضمیر استعمال کړې شو. (۳)

---

۱) اوګوری‌صحیح مسلم کتاب الاماره باب کراهه الطروق وهو الدخول لیلا: رقم الحدیث: ۱۹۲۸).
۲) ارشاد الساری: ۵۲۹/۱۱).
۳) فتح الباری: ٤۲٥/۹ ، وارشادالساری: ۵۲۹/۱۱).

۱۲۰=باب طلب الولد

[۴۹۴۷] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ عَنْ هُشَيْمٍ عَنْ سَيَّارٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ فَلَمَّا قَفَلْنَا تَعَجَّلْتُ عَلَى بَعِيرٍ قَطُوفٍ فَلَحِقَنِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي فَالْتَفَتُّ فَإِذَا أَنَا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا يُعْجِلُكَ قُلْتُ إِنِّي حَدِيثُ عَهْدٍ بِعُرْسٍ قَالَ فَبِكْرًا تَزَوَّجْتَ أَمْ ثَيِّبًا قُلْتُ بَلْ ثَيِّبًا قَالَ فَهَلَّا جَارِيَةً تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا ذَهَبْنَا لِنَدْخُلَ فَقَالَ أَمْهِلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا لَيْلًا أَيْ عِشَاءً لِكَيْ تَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ وَتَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ قَالَ وَحَدَّثَنِي الثِّقَةُ أَنَّهُ قَالَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الْكَيْسَ الْكَيْسَ يَا جَابِرُ يَعْنِي الْوَلَدَ

[۴۹۴۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَيَّارٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا دَخَلْتَ لَيْلًا فَلَا تَدْخُلْ عَلَى أَهْلِكَ حَتَّى تَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ وَتَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَيْكَ بِالْكَيْسِ الْكَيْسِ تَابَعَهُ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ وَهْبٍ عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكَيْسِ [ر: ۴۴۳]

ددې ترجمې نه د امام بخاری رحمة الله علیه مقصد دادی چه نکاح کولو سره دسړی مقصد محض لذت حاصلول او خواهش پوره کول نه وی ، بلکه طلب ولد ددې پیش نظر دی.

په حدیث کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت جابر رضی الله عنه ته «الکیس الکیس» اوفرمائیل ، امام بخاری رحمه الله ددې تفسیر په ولدسره اوکړو. اواشاره ئې دې طرفته اوکړه چه دوطی مقصد طلب ولدوی، ابن حبان د «الکیس» تفسیر په جماع سره کړې دې. (۱)

د «الکیس» اصل معنی عقل او دانشمندی ده ، ددې وجې بعضو حضراتو په حدیث کښې واقع ددې لفظ تشریح داسې کړې ده چه کوره ته دسفر نه کور ته روان ئې ، هسې نه چه غلبه شهوت کښې تاته څه خیال نه وی او ستا ښځه دحیض په حالت کښې وی اوبیاهم ته جماع اوکړې ، داسې نه دی کول پکار ،عقل او دانشمندی اختیارول پکاردی. (۲)

قوله: قَالَ وَحَدَّثَنِي الثِّقَةُ أَنَّهُ قَالَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الْكَيْسَ الْكَيْسَ: قائل هشیم دې چه د امام بخاری رحمه الله داستاذ مسدد شیخ دې ، هغوی اوونیل چه یو ثقه راوی په دې حدیث کښې د «الکیس الکیس یاجابر» الفاظو اضافه کړې ده. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی چه دا ثقه راوی دې غالبًا دا شعبه دې ، ځکه چه امام بخاری رحمه الله ددې نه پس

---

۱) فتح الباری: ۹/۴۲۸).

۲) مجمع بحار الانوار: ۴/۴۵۳).

د شعبه روایت نقل کړې دې ،او په هغې کښې دا الفاظ دی. (١)

قوله: تابعه عبيدالله عن وهب عن جابر عن النبى ﷺ فى الكيس: يعنى عبيدالله بن عمرو دشعبي متابعت لفظ الکیس کښې کړې دې ، هغوی هم عن وهب عن جابر په طریق مذکوره حدیث کښې دا الفاظ نقل کړی دی.

عبیدالله بن عمرو مذکوره تعلیق په کتاب البیوع کښې امام بخاری رحمه الله موصولاً نقل کړې دې. (٢)

١٢١=بَاب تَسْتَحِدُّ الْمُغِيبَةُ وَتَمْتَشِطُ الشَّعِثَةُ

[٤٩٤٩] حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ ابْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ اخْبَرَنَا سَيَّارٌ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ فَلَمَّا قَفَلْنَا كُنَّا قَرِيبًا مِنْ الْمَدِينَةِ تَعَجَّلْتُ عَلَى بَعِيرٍ لِي قَطُوفٍ فَلَحِقَنِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي فَنَخَسَ بَعِيرِي بِعَنَزَةٍ كَانَتْ مَعَهُ فَسَارَ بَعِيرِي كَأَحْسَنِ مَا انْتَ رَاءٍ مِنْ الْابِلِ فَالْتَفَتُّ فَاذَا انَا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ انِّي حَدِيثُ عَهْدٍ بِعُرْسٍ قَالَ اتَزَوَّجْتَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ ابِكْرًا امْ ثَيِّبًا قَالَ قُلْتُ بَلْ ثَيِّبًا قَالَ فَهَلَّا بِكْرًا تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا ذَهَبْنَا لِنَدْخُلَ فَقَالَ امْهِلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا لَيْلًا اي عِشَاءً لِكَيْ تَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ وَتَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ

د امام بخاری رحمه الله مقصد ددې ترجمة الباب نه دادې چه دکومې ښځې خاوند په سفر تلې وی اودکور نه غائب وی ، هرکله چه دهغه دراتلو وخت نزدې شی نو ښځې ته پکار دی چه خپل بدن پاك کړی او ږمنځ وغیره اوکړی ،زیرناف ویښته واخلی.

په دې ځائې کښې داستحداد لفظ استعمال کړې شوې دی،چه ددې معنی استره استعمالول ده .لیکن نن سبا ډیر نور څیزونه رائج دی، ښځې هغه هم استعمالولې شی.

١٢٢=بَاب وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ إِلَى قَوْلِهِ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ (النور:٣١)،

[٤٩٥٠] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ ابِي حَازِمٍ قَالَ اخْتَلَفَ النَّاسُ بِايِّ شَيْءٍ دُووِيَ جُرْحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ احُدٍ فَسَالُوا سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ وَكَانَ مِنْ اخِرِ مَنْ بَقِيَ مِنْ اصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ وَمَا بَقِيَ مِنْ النَّاسِ احَدٌ اعْلَمُ بِهِ مِنِّي كَانَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَام تَغْسِلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَعَلِيٌّ يَاتِي بِالْمَاءِ عَلَى تُرْسِهِ فَاخِذَ حَصِيرٌ فَحُرِّقَ فَحُشِيَ بِهِ جُرْحُهُ [ر:٢٤٠].

---

١) فتح الباری: ٤٢٧/٩).

٢) صحیح البخاری کتاب ا لبیوع باب شراء الدواب والحمیر رقم الحدیث ٢٠٩٧ . ص . ٤١٤).

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادي چه ښځه خپل مواقع زينت خپل خاوند ، خپل پلاراو خپل خوني وغيره په مخکښې ظاهرولې شي.

دروايت نه ظاهر دی چه حضرت فاطمه رضي الله عنها خپل لاسونه او مخ دحضرت نبی علیه السلام په مخکښې ظاهر کړل چه ددې نه معلوم شو چه مواضع زينت ښځه دخپل پلار په مخکښې ظاهرولې شي.

قوله: وکان من اخرمن بقي من اصحاب النبی ﷺ بالمدينة: مدينه منوره کښې حضرت سهل بن سعد ساعدی رضي الله عنه دټولونه آخری صحابی وو. ليکن داحديث دراوی کيدو په اعتبار سره آخری صحابی دې. گنی حضرت سهل دژوند د آخری ايام کښې محمود بن الربيع رضي الله عنه او محمود بن لبيد رضي الله عنه مدينه منوره کښې وو. اودا دواړه صحابيان ووز ليکن دحضرت نبی کريم ﷺ نه ددوی سماع ثابته نه ده.(۱)

«ترس» ډهال ته وئيلې شي يعنی حضرت علي رضي الله عنه په ډهال کښې اوبه راوړې اواچولې ئې ، ديو پوزکی ټکړه ئې واخستله اووې سيزله ، او دحضرت نبی کريم ﷺ زخم ددې نه ډک شو.

«حشی» بروزن «دعی» دا باب نصر نه دماضی مجهول صيغه ده.«حشا،ن،حشوا ... الوسادة بالقطن» تکيه ډکول مالوچ«فحشی به جرحه» يعنی ددې پوزکی په ذريعه دحضرت نبی کريم ﷺ زخم ډک شو.

فائده : امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې چه کوم آيت کريمه ذکر فرمائيلې دې ، علامه شبير احمد عثمانی دهغې په تفسير کښې ليکی:

" سنگار په عرف کښې خارجي او کسب کښې آرائش ته وئيلې شي . لکه لباس يا کالی وغيره سره چه حاصل شی ،داحقر په نيزد " زينت " ترجمه د " سنگار " په ځائې " زيبائش " کړې شوې وې نو زيات جامع او مناسب به وې ، دزيبائش لفظ هر قسم خلقي او کسب کښې زينت ته شامل دې . که هغه دجسم پيدائشي ساخت سره متعلق وی يا پوشاك وغيره خارجي ټيپ ټپاس سره ، خلاصه او مطلب دادې چه دښځې دپاره د هيڅ قسمه خلقي يا کسبي زيبائش اظهار بجزد محرم چه دهغې ذکر مخکښې رازی د هيچا په مخکښې جائز نه ده ،خو چه د څومره زيبائش ظهور ضروری دې او ددې ظهوربسبب عدم قدرت يا ضرورت نه شی منع کيدې ، ددې دمجبورئی په وجه يا بضرورت دهغې پرده نه کولو کښې هيڅ باك نشته دې(بشرطيکه دفتنې ويره نه وی)دحديث او آثار نه ثابتيږی مخ اوتلی په«الاما ظهر منها» کښې داخل دی.ځکه چه ډير دينی او دنياوی ضرورتونه ددې په کهلاؤ ساتلو کښې مجبور وی. که ددې دپټولو مطلقاً حکم اوکړې شی نو دښځو دپاره به په کاروبار کښې سخته پريشانی او مشکل پيداشي ، مخکښې فقهاء کرامو«قدمين»هم په دې اندامونوباندې قياس کړی دی.اوکله چه اعضا مستثنی شو نو ددې متعلقات لکه گوتمه ، چهلا ، يا نکريزې يا کاجل وغيره هم په دې استثنا کښې داخليدل به منلې کيږی.

---

۱) فتح الباری: ۴۲۹/۹).

لیکن دادې واضح وي چه په «الا ما ظهر منها» کښې صرف ښځو لره په ضرورت کښې ددې اندامونو د کهلاؤ ساتلو اجازت دې ،نامحرم سړی ته اجازت نشته دې چه هغوی دې سترګې جنګوی اوددوی داندامونو نظاره دې کوی ، شائد ددې وجې ددې اجازت نه مخکښې دغض بصر حکم مومناتو ته اوونیلو.معلوم شو چه یو طرف دچا د اندامونو ښکاره کولو اجازت دې لره مستلزم نه دې چه بل ته دې کتل هم جائز وی. آخر سړی چه دکومو دپاره د پردې حکم نشته دی ، په دې پورتنی آیت کښې دې ښځو ته دکتلو نه منع کړې شوی دی ، او داشان داکتل پکار دی چه په دې آیتونو کښې محض د ستر مسئله بیان شوې ده ، یعنی ددې نه قطع نظر کولو سره چه په خپل کور کښې دننه وی یا بهر ، ښځه دچا په مخکښې دبدن کومه حصه دچا په مخکښې ښکاره کول جائزدی،باقی مسئله دحجاب یعنی شریعت دې لره په کومو حالاتو کښې دکور نه بهر وتل او دسیروسیاحت اجازت ورکړې دې په دې ځائې کښې مذکور نه دی. اومونږ چه دفتنې نه کیدو کوم شرط زیات کړې دې نوهغه دنورو دلائلو او قواعدشرعیه نه ماخوذدی چه په اَدنی مراجعت نصوص اوتپوس کولوسره معلومیدیشی.(۱)

۱۲۳=بَاب وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ

[۴۹۵۱] حَدَّثَنَا احْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ اخْبَرَنَا عَبْدُ اللّٰهِ اخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَابِسٍ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا سَالَهُ رَجُلٌ شَهِدْتَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِيدَ اضْحًى اوْ فِطْرًا قَالَ نَعَمْ وَلَوْلَا مَكَانِي مِنْهُ مَا شَهِدْتُهُ يَعْنِي مِنْ صِغَرِهِ قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى ثُمَّ خَطَبَ وَلَمْ يَذْكُرْ اذَانًا وَلَا اقَامَةً ثُمَّ اتَى النِّسَاءَ فَوَعَظَهُنَّ وَذَكَّرَهُنَّ وَامَرَهُنَّ بِالصَّدَقَةِ فَرَايْتُهُنَّ يَهْوِينَ الَى اذَانِهِنَّ وَحُلُوقِهِنَّ يَدْفَعْنَ الَى بِلَالٍ ثُمَّ ارْتَفَعَ هُوَ وَبِلَالٌ الَى بَيْتِهِ [ر:۹۸].

دامام بخاری رحمه الله مقصد ددې ترجمة الباب نه دادې چه نابالغه بچی چه تراوسه پورې جنسی مسائلو نه ناواقف وی ، هغوی ښځو لره راتلې شی ، حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما هم داسې بچې وو ، ددې وجې هغه به هم راتلو.

۱۲۴=بَاب طَعْنِ قول الرجل لصاحبه هل اعرستم الليلة الرَّجُلِ ابْنَتَهُ فِي الْخَاصِرَةِ عِنْدَ الْعِتَابِ

[۴۹۵۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ اخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ ابِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ عَاتَبَنِي ابُو بَكْرٍ وَجَعَلَ يَطْعُنُنِي بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي فَلَا يَمْنَعُنِي مِنْ التَّحَرُّكِ الَّا مَكَانُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَاسُهُ عَلَى فَخِذِي [ر:۳۲۷].

امام بخاری رحمه الله دوه مسئلې بیان کړې دی ، یو دا چه آیا سړې بل سړی ته داوئیلې شی چه تا دشپې خپلې بی بی سره هم بستری کړې ده . او دوئمه مسئله داده چه دعتاب په موقع

---

۱) تفسیر عثمانی ، تفسیرسوره النور: ۲۷۱ ، ۲۷۲).

باندې پلار خپله لوره اوهلې شی ، ترکومې چه د دوئمې مسئلې تعلق دې هغه خو د حضرت عائشه ﷺ او حضرت ابوبکر صدیق ﷺ دقصې نه صفا صفا معلومیږی لیکن رومبئ مسئله دحدیث باب نه ثابته نه ده.

① علامه کرمانی ﷺ فرمائی چه په ترجمة الباب کښې مذکوره رومبئ مسئله دصحیح بخاری په اکثرو نسخوکښې نشته دې ، (۱) نو د فتح الباری په نسخه کښې صرف ((باب طعن الرجل ابنته فی الخاصرة عند العتاب)) الفاظ دی. حافظ ابن حجر ﷺ فرمائی چه په ترجمة الباب کښې درومبئ مسئلې اضافه ابن بطال په خپله شرح کښې کړې ده. (۲) که مذکوره مسئله واقعی ترجمة الباب کښې وی بیا داشکال هیڅ خبره نشته دې ،البته که دت مسئله وی نو بیا ترجمة الباب او حدیث په مینځ کښې ربط سلسله کښې مختلف توجیهات بیان کړې شوی دی.

② نوابن منیر مالکی ﷺ فرمائی چه دپلار دپاره دا ممنوع دی چه هغه دخپلې لور په خاصره باندې لاس کیږدی. لیکن په حالت دعتاب کښې ددې اجازت دې. لکه څنګه چه حدیث باب کښې دحضرت صدیق اکبر ﷺ حالت عتاب کښې داسې اوکړل ، که د محبت خبرې کیږی نو په داسې مخصوص حالت کښې تپوس کولې شی نو هغه لیکی :

((والجامع بینهما ان کلا الامرین مستثنی فی بعض الحالات فامساك الرجل بخاصرة لمثل وابنته ممنوع الا مثل هذه الحاجة وسوأل الرجل صاحبه عما فعله فی کسر بیته ممنوع وقدور دالنهی الا فی هذه الحالة المقتضیة للبسط))(۳)

③ مولانا رشیداحمد ګنګوهی ﷺ فرمائی چه ترجمة الباب کښې مذکوره مسئله امام بخاری ﷺ دحدیث نه قیاس په ذریعه ثابت کړی . په حدیث کښې دی چه حضرت ابوبکر صدیق ﷺ حضرت نبی کریم ﷺ لره راغلو نو حضرت نبی کریم ﷺ په دې حالت کښې هغه دراتلونه منع کړو نو ددې نه داعراس متعلق دسوال جواز بطریق اولی معلومیږی څکه چه دسوال درجه خو بهر حال دې حالت کښې کم دې نو حضرت فرمائی چه :

((اراد اثبات ذالك قیاسا علی ماذکر فی الحدیث ان ابابکر دخل علیهما والنبی ﷺ واضع راسه علی فخذها فلما لم یمنعه ذالك علم جواز سواله عن الاعراس بالطریق الاولی لانه ادون من ذالك وایسر))(۴)

---

۱) اوګورئ شرح البخاری للکرمانی: ۱۷۶/۱۹).
۲) فتح الباری: ۴۳۱/۹).
۳) المتواری علی تراجم ابواب البخاری لابن منیر : ۲۹۱ ، ومغنی الکسر الجانب والناحیة).
٤) لامع الداری : ۳۳۸/۹، ۳۳۹ ، وفی تقریر المکی وراسه علی فخذی فیه الترجمه لانه لما جاز ان یری احد هذه الحاله بین المراوزوجته جاز ان یقول له هل اعرستم اللیله (وانظر تعلیقات لامع الداری: ۳۳۸/۹).

④حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې مذکوره مسئله ذکر کوی او مخکښې بیاض پریږدی چه په هغه ځائې کښې ددې مسئلې داثبات متعلق څه حدیث لکه ابوطلحه او ام سلیم قصه مشهوره ده چه دده دبچی انتقال شوې وو ، ام سلیم حضرت ابوطلحه رضی الله عنه ته اونه وئیل ، دواړو شپه تیره کړه،بیا سحر ئې هغه ته اووئیل، حضرت ابوطلحه رضی الله عنه حضرت نبی اکرم ﷺ ته دا مسئله بیان کړه نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ((هل اعرستم اللیلة)) نو هغوی اووئیل چه نعم.

دا قصه امام مخکښې په کتاب العقیقه کښې ذکر کړې ده . نو امام بخاری رحمه الله دمذکوره مسئله دثبوت دپاره داشان څه حدیث ذکر غوښتل لیکن هغه بیاض باقی شو او هغه ته دحدیث ذکر کولو موقع ملاؤ نشو ، نو حضرت حافظ ابن حجر رحمه الله لیکی:

((والذی یظهرلی ان المصنف اخلی بیاضا لیکتب فیه الحدیث الذی اشار الیه وهو هل اعرستم اوشیئا مما یدل علیه وقد وقع ذالك فی قصه ابی طلحة وام سلیم عند موت ولدیهما وکتمتها ذالك عنه حتی تعشی وبات معها فاخبر بذالك ابوطحلة النبی ﷺ فقال اعرستم اللیلة قال نعم ، وسیاتی بهذا اللفظ فی اوائل کتاب العقیقة))(۱)

⑤حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دتشحیذ اذهان دپاره حدیث نه دې ذکر کړې چه قاری پخپله غور او تدبر اوکړی ددې وجې ئې مناسب حدیث راوښکلو. نو هغه لیکی چه :

((والاوجه عند هذا العبد النصف وهو الراجح عندی فی امثال هذه المواضع ان الامام البخاری رحمه الله کثیرا مایخلی الابواب عن الروایات تشحیذ لاذهان اشارة الی انه یثبت بحدیث وارد فی صحیحه فینبغی ان یجهد فی التتبع والتدبر بسهر اللیالی)) (۲)

---

۱) فتح الباری: ۹/۴۳۱).
۲) الابواب والترجم:۲/۷۷).

كتاب الطلاق

كتاب الطلاق :الأحاديث (۴۹۵۳-۵۰۳۵)

د صحيح بخاري کتاب الطلاق په درې پنځوس بابونو باندې مشتمل دې مونږ چه کومه نسخه د متن په طوراختيار کړې ده په دې کښې (۵۱) بابونه دی په اصل کښې په بعضې نسخو کښې چرته لفظ د ،،باب،، شته اوپه بعضې کښې نشته مثلاً دا مونږ چه کومه نسخه اختيار کړې ده په دې کښې اولنې باب د((إذا طلقت الحائض))نه شروع کيږی اودحافظ اوعينی په نسخو کښې اولنې باب د قرآن کريم په آيت((يا ايها النبي إذا طلقتم..))باندې قائم شوی دې حال دا چه زمونږ په نسخې کښې په دې باندې باب نشته په کتاب الطلاق کښې امام بخاري يو سل اتلس احاديث ذکر کړی دی په دې کښې (۲۶) احاديث تعليقاً يا متابعتاً مذکور دی دوه نوی احاديث مکرر دی او شپږ ويشت (۲۶) احاديث په کتاب الطلاق کښې په اول ځل راغلی دی په دې کښې يوولس داحاديثو نه سوا د باقی احاديثو تخريج امام مسلم هم کړې دې په کتاب الطلاق کښې د صحابوﷺ او سلفو نه نوی (۹۰) آثار امام بخاري ذکر کړی دی

په کتاب الطلاق کښې امام بخاري د لعان، ظهاراوعدت مسائل هم بيان کړی دی دعدت مسائل امام د ۳۵ بابونونه پس ذکر کړی دی په بعضې نسخو کښې هلته د مستقل ,,کتاب العدة،، عنوان هم شته ـ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

٦٧ = كتاب الطلاق

بَاب قَوْلُ اللّٰهِ تَعَالٰى: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ [الطلاق: ١] أَحْصَيْنَاهُ [يٰس : ١٢]

حَفِظْنَاهُ وَعَدَدْنَاهُ وَطَلَاقُ السُّنَّةِ أَنْ يُطَلِّقَهَا طَاهِرًا مِنْ غَيْرِ جِمَاعٍ وَيُشْهِدَ شَاهِدَيْنِ

د طلاق معنى لغةً رفع القيد ده او اصطلاح شرع كښې دنكاح دقيد رفع اليد ته طلاق وئيلې شى. (١)

مخكښې امام بخارى رحمه الله آيت ذكر كړې دې ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ﴾ ((طَلَّقْتُمْ)) دجمعې صيغه يا خو تعظيماً استعمال كړې شوې ده يا امت هم په دې كښې شامل دې، تقدير عبارت دې.((يا ايها النبى وامته اذ طلقتم.....))اودا هم احتمال دې چه((قل)) محذوف اومنلې شى تقدير به عبارت به وى،((يا ايها النبى قل لامتك اذا طلقتم))(٢)

((لعدتهن))كښې لام وخت دپاره دې اودعدت نه عدت الرجال مراد دې،دعدت دوه قسمونه دى . ① يو عدت الرجال او ② دويم عدت النساء . عدت الرجال ته عدت الطلاق هم وئيلې شى . مراد ددې نه هغه زمانه ده چه په هغې كښې سړى ته دطلاق وركولو دپاره مامور كړې شوې وى.او هغه د طهر زمانه ده. دعدت النساء نه هغه زمانه مراد ده چه په هغې كښې ښځه عدت تيروى.هغه موقت الحيض دې،(٣)

د((واحصوا العدة)) مفهوم متعين كولو دپاره((احصيناه))چه قران پاك كښې په بل ځائې كښې راغلى دى تفسير دې،دا تفسير دابو عبيده دې. (۴)

دې نه پس مصنف د طلاق دسنت تعريف كړې دې چه سړې په داسې طهر كښې دې طلاق وركړى چه په هغې كښې هغه جماع نه وى كړې اوبيا ددې عدت تير كړى.دحضرات ائمه ثلاثه مسلك هم دا دې. (۵)

او حضرات حنفيه په دې ځائې كښې د طلاق سنت دوه صورتونه دى . يو صورت خو دا دې چه داسې طهر كښې دې طلاق وركړې شى چه په هغې كښې ئې جماع نه وى كړې،اودې نه پس دعدت تيرولو نه پس ښځه دې پرېښودې شى او هيڅ طلاق دې ورنكړې شى.

او دويم صورت دا دې چه سړې دې په يو طهر كښې يو طلاق وركړى، بيا په دويم طهر كښې

---

١) فتح ا لبارى: ٤٣٣/٩، عمده القارى: ٢٢٥/٢٠).
٢) فتح البارى: ٤٣٤/٩،عمده ألقارى: ٢٢٥/٢٠).
٣) فيض البارى: ٣٠٩/٤).
٤) فتح البار: ٤٣٤/٩).
٥) المغنى لابن قدامه كتاب الطلاق : ٢٧٨/٧).

دونم طلاق ورکړې شي. او په دریم طهر کښې دې دریم طلاق ورکړې شي.

ړومبی صورت ته احناف طلاق احسن وائی او دویم صورت ته طلاق حسن وائي او ددوی په نیز طلاق احسن او طلاق حسن دواړه طلاق سنتوکښې شامل دی. سفیان ثوری رحمه الله نه هم دا نقل دی. (۱)

مګر دجهمورو په نیز طلاق سنت صرف ړومبې صورت دې، امام بخاری رحمه الله د جمهورو تائید کړې دې.

[۴۹۵۳] حَدَّثَنَا اِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِاللّٰهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّهُ طَلَّقَ امْرَاَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَاَلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهُرَ ثُمَّ اِنْ شَاءَ اَمْسَكَ بَعْدُ وَاِنْ شَاءَ طَلَّقَ قَبْلَ اَنْ يَمَسَّ فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي اَمَرَ اللّٰهُ اَنْ تُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ [ر: ۴۶۲۵].

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه فرمائی چه هغوی خپلې ښځې ته دحضرت نبی کریم ﷺ په زمانه کښې د حیض په حالت کښې طلاق ورکړو. حضرت عمرفاروق رضي الله عنه ددې متعلق د حضرت نبی اکرم ﷺ نه تپوس اوکړونو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ده ته درجوع کولو حکم . بیا دې دا روخان سره اوساتی، تر دې پورې چه پاکه شی، بیا ورته حیض راشی، بیا پاکه شی ،بیا که هغه غواړی نو دې نه پس دې خپل ځان سره اوساتی او که غواړی نو دصحبت کولونه مخکښې دې طلاق ورکړی: هم دا هغه عدت دې چه دهغې دپاره ښځوته طلاق ورکولو حکم الله ﷻ ورکړې دې.

قوله: طلق امراته وهي حائض: ددې ښځې نوم علامه نووی رحمه الله په تهذیب کښې آمنه بنت غفار لیکلې دې، بعضو امنه بنت عمار اود مسند احمدپه روایت کښې نوار راغلې دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دې روایتونوکښې تطبیق کیدیشی چه آمنه ئې نوم اونوار ئې لقب وی. (۲)

قوله: مره فليراجعها: كه چا دحيض په حالت كښې خپلې بی بی ته طلاق ورکړو نو د طلاق نه درجوع متعلق دائمه اختلاف دې . د امام مالك رحمه الله او امام داود ظاهری رحمه الله په نیز رجوع کول واجب دی. امام احمد رحمه الله نه هم دا روایت دې او دحنفیه په نیز هم‌دا مختار دی. (۳) ځکه چه حدیث باب کښې ((فليراجعها)) دامر صیغه ده. چه په وجوب باندې دلالت کوی، لهذا رجوع کول واجب دی. ((عملا بحقيقة الامرو رفعا للمعصية بقدر الممكن))

---

۱) اوګورئ مختصر اختلاف العلماء للطحاوی : ۳۷۵/۲ . طلاق السنه رقم المسئله: ۸۷۹، والهدایه کتاب الطلاق : ۳۵٤/۲).

۲) فتح الباری: ۴۳۵/۹، وتلخیص الحبیر: ۲۰۶/۲).

۳) اوګورئ المغنی لابن قدامه : ۱۰۰/۷، البحر الرائق: ۲۴۲/۳ . ورد المحتار: ۲۲۳/۳).

دامام شافعی رحمه الله په نیزرجوع کول مستحب دی اودحنابله مختار مسلك هم دادې. (۱)

قوله: ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهُرَ: مطلب دادې چه په کوم حیض ئې طلاق ورکړې وو. دې سره دې متصل طهر کښې طلاق نه ورکوی بلکه دې نه پس حیض چه کله راشی او بیابل طهر راشی نو هم په دې دویم طهر کښې طلاق ورکولې شی.

چه په کوم حیض ئې طلاق ورکړې دې دې سره متصل طهر کښې طلاق دشافعیه او حنفیه د دواړو داصح قول مطابق جائز نه دې بلکه دراتلونکی طهر انتظار دې اوشی او دا انتظار واجب دې.

دامام احمد رحمه الله او امام مالك په نیز دا جائز دی. البته که طهر ثانی پورې طلاق موخر کړې شی نو مستحب دی،دامام ابوحنیفه رحمه الله یوروایت هم ددې مطابق دې.

حافظ ابن تیمیه رحمه الله ((المحرر))کښې قول اول اختیار کړې دې،طهر اول کښې طلاق ورکولو ته هغه بدعت وئیلی دی. (۲)

امام بخاری رحمة ا لله علیه په دې مسئله کښې څه تفصیل نه دې بیان فرمائیلې.

حدیث باب دحنفیه او شوافع مستدل دې.

۱=بَاب إِذَا طُلِّقَتِ الْحَائِضُ يَعْتَدُّ بِذَلِكَ الطَّلَاقِ

یعنی که ښځې ته په حیض کښې طلاق ورکړې شو نو ددې طلاق اعتبار به کولې شی ،امام بخاری رحمه الله واضحه فیصله کړې ده چه دجمهور او ائمه اربعه مسلك دادې چه په حیض کښې طلاق ورکول حرام دی،لیکن طلاق به واقع کیږی. (۳)

حافظ ابن تیمیه رحمه الله، علامه ابن قیم رحمه الله، علامه ابن حزم رحمه الله،ابراهیم بن اسماعیل بن علیه رحمه الله اوبعضو روافضو مذهب دادې چه په حیض کښې دطلاق اعتبار نشته دې،طلاق به واقع کیږی نه . (۴)

داحضرات دابو داود رحمه الله ددې روایت نه استدلال کوی چه کوم هغوی د((ابوالزبیرعن ابن عمر))په طریق نقل کړې دې .((طلق عبدالله بن عمر امراته وهی حائض علی عهد رسول الله ﷺ فسأل عمر رسول الله ﷺ فقال ان عبدالله بن عمر طلق امراته وهی حائض قال عبدالله فردها علی ولم یرها شیئا))(۵)

ددې حدیث په آخر کښې دی چه((ولم یرها شیئا))ددې نه استدلال کوی او داحضرات فرمائی چه په حیض کښې طلاق معتبر نه دې.

---

۱) المغنی لابن قدامه: ۱۰۰/۷. وتکمله فتح الملهم : ۱۳۵/۱).

۲) اوګورئ فتح البارى: ۴۳۸/۹،والبحر الرائق : ۲۴۲/۳ . والمغنی: ۱۰۱/۷).

۳) اوګورئ بدائع الصنائع،فصل واما حکم طلاق البدعه : ۹۶/۳،المجموعه شرح المهذب العلاق فی الحیض یحتسب: ۷۸/۱۶).

۴) فیض الباری: ۴/،والمحلی لابن حزم لا یحل ان یطلق امراته فی حیتها : ۶۱/۱۰،وزاد المعاد،حکم رسول الله ﷺ فی تحریم طلاق الحائض : ۲۲۱/۵).

۵) سنن ابی داود تفریع ابواب الطلاق باب فی طلاق السنه :۲۵۲/۲، رقم: ۵۸۱۲).

جمهور ددې استدلال مختلف جوابونه ورکوی.

① رومبې جواب دادې چه د ((ولم يرها شيئا)) اضافه د ابوالزبير تفرد دې، امام ابوداود رحمه الله فرمائی که د ابوالزبير نه علاوه دا الفاظ بل چا نه روايت شوی نه دی. (۱)
ابن عبدالبر دا الفاظ منکر ګنړلی دی. (۲)

② اوکه دا الفاظ درست او صحيح اومنلې شی نو حافظ ابن عبدالبر فرمائی چه ددې مطلب به دا وی چه ((لم يرها شيئا مستقيما لكونها لم تقع على السنة)) يعنی د حيض په ورځو کښې حضرت نبی کریم ﷺ د طلاق ورکولو اقدام لره صحيح اونه ګنړلو. علامه خطابی رحمه الله او امام شافعی رحمه الله هم ددې الفاظو دمنلو په صورت کښې داشان مطلب بيان کړې دې. (۳)

③ حضرت مولانا خليل احمد سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه د ((لم يرها)) ضمير د ((رجعة)) طرفته هم واپس کيدی شی ((ای لم يرالرجعة شيئا ممنوعا)) يعنی طلاق نه رجوع کول حضرت نبی کریم ﷺ ممنوع اونه ګنړل. (۴)

دجمهورو استدلال په دې ځائې کښې دآخری روايت نه دې، په هغې کښې حضرت عبدالله بن حضرت عمر فاروق رضی الله عنهما فرمائی چه ((حسبت على بتطلية)) په دې کښې تصريح ده چه هغوی د حيض په زمانه کښې چه کوم طلاق ورکړې وو هغه معتبر اوګنړلې شو.

[۴۹۵۴] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ قَالَ طَلَّقَ ابْنُ عُمَرَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَذَكَرَ عُمَرُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِيُرَاجِعْهَا قُلْتُ تُحْتَسَبُ قَالَ فَمَهْ
وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا قُلْتُ تُحْتَسَبُ قَالَ أَرَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحْمَقَ حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ حُسِبَتْ عَلَيَّ بِتَطْلِيقَةٍ [ر: ۴۶۲۵].

د ((فمه)) باره کښې دوه احتماله دی.

① يو دا چه ما استفهاميه دې او ((ه)) وقف دپاره ده، ((ای فما يكون ان لم تحتسب)) يعنی هغه به طلاق ولې شمار نه وی؟. (۵)

② اودويم احتمال دادې چه ((هاء)) اصليه وی او ((مه)) لره کلمه زجر اومنلې شی، ((ای كف عن

۱) سنن ابو داود تفريع ابواب الطلاق : ۶۵۲/۲، رقم : ۵۸۱۲).
۲) فتح الباري: ۴۴۳/۹).
۳) فتح الباري: ۴۴۳/۹).
۴) بذل المجهود: ۶۱/۳).
۵) فتح ا لباري: ۴۴۱/۹، وقال ابن عبدالبر : قول ابن عمر : فمه، معناه فاى شئ يكون اذالم يعتدبها انكار القول السائل ايعتدبها فكانه قال وهل من ذالک بد).

هذا الکلام فانه لابد من وقوع الطلاق بذالك»(۱)

قوله: وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ: ددې عطف سند اول کښې «عن انس بن سيرين» باندې دې او دا موصول دې (۲)

قوله: أَرَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحْمَقَ: په دې جمله کښې درې مطلبونه بيان شوی دی.

① يو دا که هغه (ابن عمر رضي الله عنه په صحيح طريقه باندې د طلاق ورکولو نه» عاجز شو او هغه (دحيض په حالت کښې طلاق ورکړو) دحماقت ارتکاب ئې اوکړو نو آيا طلاق به واقع نه وی او آيا ددې اعتبار به کولې نه شی؟ ظاهر دې چه کولې به شی.

② او دويم مطلب دادې که هغه ښځې طرفته د رجوع کولو نه عاجزه شوې وې او حضرت نبی کريم ﷺ د حکم تعميل ئې نه وې کړې نو دحماقت ارتکاب به ئې کړې وې نو آيا طلاق به وی نه واقع شوې، طلاق خو به واقع شوې وې. (۳)

مذکوره دواړو صورتونو کښې «إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحْمَقَ» شرط دې او جزاء محذوف ده، «الايقع الطلاق»

③ علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه دا هم احتمال دې که «ان» لره نافيه اومنلې شی، «ای لم يعجز ابن عمر ولا استحمق لانه ليس بطفل ولا مجنون» يعنی ابن عمر رضي الله عنه نه يو عاجزه سړې دې او نه هغه په حماقت کښې داسې اوکړل ځکه چه هغه څه بچې يا مجنون خونه دې. (۴)

۲=بَاب مَنْ طَلَّقَ وَهَلْ يُوَاجِهُ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ بِالطَّلَاقِ

مذکوره ترجمة الباب په دوه جزونو باندې مشتمل دې، رومبې جز «من طلق» دا جز ابن بطال حذف کړې دې ځکه چه دهغه په نيز ددې هيڅ معنی نشته دې. (۵)

امام ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دطلاق شرعی جواز خودل دی. امام ابوداود رحمه الله يو بل حديث روايت کړې دې «أبغض الحلال الی الله الطلاق» ليکن دا روايت هغه صورت باندې محمول دې چه کله طلاق بغير د څه سبب نه ورکړې شی. (۶)

علامه عينی رحمه الله فرمائی چه «من طلق» کلام غير مفيد دې. خو که تقديری عبارت ويستې شی نو په دې صورت کښې به دا کلام مفيد کيدې شی. او تقديری عبارت داشان ويستې شی چه «هذا باب فی بيان حکم من طلق امراته هل يباح له ذالك» يعنی آيا طلاق ورکول

---

۱) فتح الباري: ۴۴۱/۹).
۲) فتح الباري: ۴۴۰/۹).
۳) مذکوره دواړو مطلبونو دپاره اوګورئ فتح الباري: ۴۴۱/۹).
۴) شرح الکرمانی: ۱۷۹/۱۹).
۵) فتح الباري: ۴۴۶/۹، وعمده القاری: ۲۲۹/۲۰).
۶) فتح الباري: ۴۴۶/۹).

مباح دي ؟امام بخاري رحمه الله جواب نه دې ذكر كړې،جواب محذوف دې،«نعم»يعنى آو جى طلاق وركول جائز دى.(١)

د ترجمة الباب دوئم جز دى«هل يواجه الرجل امراته باطلاق»يعنى آيا ښځې ته باالمشافه طلاق وركولې شى؟ په دې ځائې كښې هم جواب ذكر نه دې فرمائيلې«اعتمادا على ما يفهم من حديث الباب»او په دې ځائې كښې هم هغه جواب دې يعنى«نعم».

امام بخارى رحمه الله دې جزسره لفظ د«هل»راوړى او دې طرفته اشاره كوى چه بالمشافه طلاق وركول خلاف اولى دى، خوكه ضرورتوى نو بله خبره ده.(٢)

[۴۹۵۵] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ حَدَّثَنَا الأَوْزَاعِيُّ قَالَ سَأَلْتُ الزُّهْرِيَّ أَيُّ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعَاذَتْ مِنْهُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ ابْنَةَ الْجَوْنِ لَمَّا أُدْخِلَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدَنَا مِنْهَا قَالَتْ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ فَقَالَ لَهَا لَقَدْ عُذْتِ بِعَظِيمٍ الْحَقِي بِأَهْلِكِ قَالَ أَبُو عَبْد اللَّهِ رَوَاهُ حَجَّاجُ بْنُ أَبِي مَنِيعٍ عَنْ جَدِّهِ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَنَّ عُرْوَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ

په دې حديث كښې چه كومه واقعه بيان شوې ده دهغې تفصيل راتلونكو دوؤحديثونوكښې رازى. دحديث په آخر كښې دى چه«لَقَدْ عُذْتِ بِعَظِيمٍ الْحَقِي بِأَهْلِكِ»«الحقى باهلك»طلاق به كنايه ده، حضرت نبى عليه السلام دا جمله باالمشافه هغه ته اوونيله،معلومه شو چه سړې ښځې ته باالمشافه طلاق وركولې شى.

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ رَوَاهُ حَجَّاجُ بْنُ أَبِي مَنِيعٍ عَنْ جَدِّهِ عَنْ الزُّهْرِيِّ: دابو منيع نوم عبيدالله بن ابى زياد دې،اودې دحجاج نيكه دې،دحجاج دوالد نوم يوسف دې، حجاج او دده د نيكه ابومنيع امام بخارى رحمه الله صحيح كښې صرف تعليقًا روايت ذكر كړې دې،موصولاً دده نه هيڅ روايت نه دې اخستې. (٣)

دا تعليق ذهيلى په زهريات كښې موصولاً نقل كړې دې،(۴)

[۴۹۵۶] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ غَسِيلٍ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى انْطَلَقْنَا إِلَى حَائِطٍ يُقَالُ لَهُ الشَّوْطُ حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى حَائِطَيْنِ فَجَلَسْنَا بَيْنَهُمَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اجْلِسُوا هَا هُنَا وَدَخَلَ وَقَدْ أُتِيَ بِالْجَوْنِيَّةِ فَأُنْزِلَتْ فِي بَيْتٍ فِي نَخْلٍ فِي بَيْتِ أُمَيْمَةَ بِنْتِ

---

١) عمده القارى: ٢٢٩/٢).
٢) فتح الباري: ٤٤٦/٩).
٣) فتح البارى: ٤٤٧/٩، وعمده القارى: ٢٣٠/٢٠).
٤) فتح البارى: ٤٤٧/٩).

النُّعْمَانِ بْنِ شَرَاحِيلَ وَمَعَهَا دَايَتُهَا حَاضِنَةٌ لَهَا فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هَبِي نَفْسَكِ لِي قَالَتْ وَهَلْ تَهَبُ الْمَلِكَةُ نَفْسَهَا لِلسُّوقَةِ قَالَ فَأَهْوَى بِيَدِهِ يَضَعُ يَدَهُ عَلَيْهَا لِتَسْكُنَ فَقَالَتْ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ فَقَالَ قَدْ عُذْتِ بِمَعَاذٍ ثُمَّ خَرَجَ عَلَيْنَا فَقَالَ يَا أَبَا أُسَيْدٍ اكْسُهَا رَازِقِيَّتَيْنِ وَأَلْحِقْهَا بِأَهْلِهَا

[۴۹۵۷] وَقَالَ الْحُسَيْنُ بْنُ الْوَلِيدِ النَّيْسَابُورِيُّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ أَبِيهِ وَأَبِي أُسَيْدٍ قَالَا تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمَيْمَةَ بِنْتَ شَرَاحِيلَ فَلَمَّا أُدْخِلَتْ عَلَيْهِ بَسَطَ يَدَهُ إِلَيْهَا فَكَأَنَّهَا كَرِهَتْ ذَلِكَ فَأَمَرَ أَبَا أُسَيْدٍ أَنْ يُجَهِّزَهَا وَيَكْسُوَهَا ثَوْبَيْنِ رَازِقِيَّيْنِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي الْوَزِيرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ حَمْزَةَ عَنْ أَبِيهِ وَعَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ بِهَذَا [ر: ۵۳۱۳].

مذكوره دوارو احاديثو كښې امام بخارى رحمه الله دابنة الجون واقعه ليكلې ده، په صحيح بخارى كښې داشان دوه واقعات دى.

دابنته الجون واقعه: ① يوواقعه خويه دې ځائې كښې حديث باب كښې ده .حضرت ابواسيد رضي الله عنه فرمائى چه مونږ حضرت نبى كريم ﷺ سره يو نخلستان طرفته اووتلو،چه هغې ته شوط وائى.هركله چه مونږ ددې دوارو ديوالونو طرفته ورغلو نوحضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه په دې ځائې كښې كينئ .حضرت نبى كريم ﷺ دننه تشريف يوړو. هغه ځائې ته جونيه (چه دهغې نوم اميمه وو) راوستې شوې وه،اميمه په نخلستان كښې يو كور كښې راكوزه كړې شوې وه.حضرت نبى كريم ﷺ دې ته نزدې شو نو وې فرمائيل چه((هبى نفسك)) خپل ځان هبه كړه. هغې اووئيل((هل تهب الملكة نفسها للسوقة))آيا شهزادګئ خپل ځان رعايا ((عام سړى) ته خپل نفس هبه كولې شى؟حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه خپل لاس په دې باندې دايښودو دپاره وړاندې كړوچه هغې ته تسكين وركړى. هغې اووئيل چه((اعوذ بالله منك)) (ځه ستا نه دالله ﷻ پناه غواړم). حضرت نبى كريم عليه السلام اوفرمائيل چه((قد عذت بمعاذ))تا دداسې ذات پناه اوغوښتله چه دهغه پناه غوښتلې شى)بيا حضرت نبى كريم عليه السلام مونږ له تشريف راوړو،او وې فرمائيل چه ائې ابو اسيده دې ته دوه رازقى جامې وركړه،دا دده كور والو ته اورسوه.

دابن سعد رضي الله عنه په روايت كښې په دې كښې دومره قدرې اضافه ده چه په دې كښې ابو اسيد رضي الله عنه فرمائى چه نعمان بن الجون كندى حضرت نبى كريم عليه السلام له داسلام قبلولو دپاره راغلو. او حضرت نبى كريم عليه السلام ته ئې اووئيل چه آيا ځه دې (خپلې لور سره) سره ستا واده اونكړم چه دعربو ډيره ښكلې ښځه ده؟ . حضرت نبى كريم عليه السلام اومنل او واده ئې اوكړو. دښځې راوستلو دپاره حضرت ابواسيد رضي الله عنه اوليږلې شو،ابواسيد هغه راوستله اودبنوساعده په مذكوره باغ كښې ئې پريښوده. اوراغلو حضرت نبى كريم عليه السلام ته ئې اطلاع وركړه نو حضرت نبى كريم ﷺ هغه ځائې ته لاړو اودا واقعه پيښه شوه. (۱)

(۱) فتح البارى: ۹/۴۴۸، طبقات ابن سعد،ذكر من تزوج رسول الله ﷺ من النساء فلم يجمعهن: ۸/۱۴۳، ۱۴۴)

د صحيح بخاري احاديث باب نه څو خبرې راوزي

① يو داچه دمذکوره ښځې نوم اميمه بنت نعمان بن شراحيل وو

② دوئم دا چه حضرت نبی کريم ﷺ دې سره واده اونکاح کړې وه

③ دريم داچه مذکوره ښځه په دې نکاح باندې راضی نه وه.

④ حضرت نبی کريم ﷺ ته ددې دخفګان علم نه وو.

⑤ پنځم دا چه کله حضرت نبی کريم ﷺ هغې لره ورغلو نو هغې دخفګان اظهار اوکړو او حضرت نبی کريم ﷺ ته ددې خفګان علم اوشو نو دوه رازقی جامې ئې ورکړې دمتعه په طور اوهغې ته ئې طلاق ورکړو او رخصت ئې کړه.

اوس داخبره پاتې کيږی چه هغه ولې راضی نه وه. په روايت باب کښې ددې ذکر نشته دې. دومره خبره خو متعين ده چه هغې ته دحضرت نبی کريم ﷺ د رتبې او مقام او عظمت علم نه وو. ((وهل تهب الملکة نفسها للسوقة)) الفاظ نه ظاهر دی چه دحضرت نبی کريم ﷺ د مقام نبوت او شان عظمت نه ناواقفه وه. اوس داشان يو بله واقعه اوګورئی.

② دويمه واقعه امام بخاری رحمة الله عليه مخکښې په کتاب الاشربة کښې باب الشرب فی الاقداح کښې ذکرکړې ده. حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه فرمائی چه د حضرت رسول کريم ﷺ په مخکښې دعربو ديوښځې ذکر اوشونو حضرت رسول کريم ﷺ ابواسيد رضی الله عنه ته حکم اوفرمائيل چه دې لره پيغام اوليږی. ابواسيد دې لره پيغام اوليږلو، نوهغه راغله اودبنو ساعده په کورکښې ايساره شوه. حضرت رسول کريم ﷺ راوتلو او هغې لره ئې تشريف يوړو نو وې کتل چه هغه ښځې خپل سر ټيټ کړې وو، هرکله چه هغې سره حضرت رسول کريم ﷺ خبرې اوکړې نوهغې اووئيل چه ((اعوذ باالله منك)) نو حضرت رسول کريم ﷺ اوفرمائيل چه ماتاته پناه درکړه (اودائې رخصت کړه).

دې نه نه بعد ددې ښځې نه تپوس اوکړو چه تاته پته ده دا څوك وو؟ هغې اووئيل چه نه. خلقو ورته اووئيل چه دا خو حضرت نبی کريم ﷺ وو چه تا لره ئې دنکاح پيغام درليږلې وو، نوبيا هغه ښځې اووئيل چه څه بدبخته يم.

دابن سعد رضی الله عنه په روايت کښې دی چه دجونيه نوم اسماء بنت النعما بن ابی الجون وو. هرکله چه راوستلې شوه نو ددې د ډول سنګار دپاره حضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت حفصه رضی الله عنها لاړې. دا ډيره حسينه وه نو ددې وجې دوی ډيرې ويريدې که حضرت رسول کريم ﷺ دې سره واده اوکړو نودې طرفته به ئې پوره توجوشی. نوددې وجې دا ئې اولمسوله چه کله حضرت رسول کريم ﷺ تالره راشی نو ته اووايه چه ((اعوذبالله منك)) ځکه چه حضرت رسول کريم ﷺ ته دا جمله ډيره خوښه ده. نوکله چه حضرت رسول کريم ﷺ تشريف راوړو دې لره نو دې مذکوره جمله اووئيله چه ددې په وجه حضرت رسول کريم ﷺ دې ته طلاق ورکړو.

حضرت رسول کريم ﷺ ته چه کله ددې نه پس معلوم شو حقيقت حال چه بعض ازواج مطهرات دا په دې جمله وئيلو باندې آماده کړې وه نو حضرت رسول کريم ﷺ اوفرمائيل چه

«انهن صواحب يوسف و كيدهن عظيم»(١)
دا دربيع الاول نهمې (٩) هجرئ واقعه ده.(٢)
ايامذكوره دواړه واقعات يو دى يا بيلې بيلې؟ مذكوره دواړو واقعاتو ته بعضې حضرات يو واقعه وائى،ليكن څو څيزونه په دې كښې مشترك كيدو نه باوجود څه خبرې په دې كښې مختلفې دى.
لكه دا چه په ړومبئ واقعه كښې چه حضرت رسول كريم ﷺ اميمه سره واده كړې وه نوددې وجې امام بخارى رحمه الله ددې واقعې لاندې ذكر كوى،ظاهر دى چه طلاق په هغه وخت كښې وركولې شى چه كله ړومبئ نكاح اوشوه،«الحقى باهلك» لره په طلاق باندې په هغه وخت كښې محمول كولې شى چه كله مخكښې دنكاح ثبوت اومنلې شى، كه نكاح نه وې شوې نوبيا د«الحقى باهلك» الفاظ طلاق كښې نشى شميرلې،اوترجمة الباب«وهل يواجه الرجل باالطلاق»نه نه ثابتيږى. علامه ابن عبدالبردې ښځې سره د حضرت رسول كريم ﷺ په نكاح باندې اجماع نقل كړې ده.(٣)
خو په دوئمه واقعه كښې د واده ذكر نشته دې،بلكه تصريح ده چه حضرت رسول كريم ﷺ صرف پيغام وركړې وو،داشان ړومبئ واقعې نه معلوميږى چه هغه ښځه راضى نه وه. خو دبلې واقعې نه معلوميږى چه هغه راضى وه.ليكن هغې د«اعوذبك منك»جمله په دهوكه كښې وئيلې وه.اوحقيقت حال معلوميدو نه پس دې ته افسوس اوشو.

---

١) فتح البارى: ٤٤٩/٩،وطبقات ابن سعد: ١٤٤/٨، ١٤٥). په دې ځائې كښې چاته دا شبه كيديشى چه هغه په دې جمله وئيلو باندې ولې آماده شوه،اوبه داشان لمسولو كښې هغه ولې راغله،حالانكه هغې ته ددې جملې معنى معلوم وه چه دجمله مخاطب به نه دپناه غوښتلو دپاره ده،اومخاطب ددې نه د خوشحاليدو په ځائې خفه شى، ددې جواب دا وركولې شى چه په حقيقت كښې عهدجاهليت كښې دعربو قبائل كښې داخبره مشهوره وه چه كومه ښځه د صحبت دپاره تياره نه وى اودې سره په زبردستئ سره جماع اوكړې شى نودده بچې به شريف او قوى وى. صحبت دپاره دښځې پخپله راضى كيدو دپاره اوددې دخواهش په نتيجه كښې دښځې دسړى دپاره زر منل ښه خبره نه ګنړلې كيده،په دې سلسله كښې دښځې بې رغبتى ښه خيال كولې شو. په ((اعوذبالله منک))كښې اظهار د بې رغبتئ دې،ممكن دى چه داجمله دې دنورو ښځو په وينا هم ددې تاثر لاندې وئيلې وى،مشهور حماسى شاعر ابوكبير هذلى د تابط شرا تعريف هم په دې حواله كړې دې وائى:

ممن حملن به وهن عواقد — حبک النطاق فشب غير مهبل
حملت به فى ليلة مزودة — كرها و عقد نطاقها لم يحلل

① يعنى هغه چه ددې خلقو نه ده چه هغې سره ښځې په دې حال كښې حامله كيږى چه هغوى دتهه بند رسو لره لګوى (يعنى دصحبت دپاره تيارې نه وى) نو هغه ډير په موج كښې ځوان شو.
② دده مور ده سره حامله شوه ديو ويرې او پريشانئ او زبردستئ او مجبورئ په شپه كښې،په دې حال كښې چه ددې كمر بند غوټه نه وه پرانيستې شوې).
٢) طبقات ابن سعد: ١٤٥/٨).
٣) اوګورئ الاستيعاث لابن عبدالبر (على هامش الاصابه) : ٢٢٨/٤).

ددې وجې په ظاهره دواړه بیل بیل واقعات دی.

په دې ځائې کښې حدیث باب کښې ددې ښځې نوم امیمه راغلې دې، بعضو روایتونو کښې اسماء دې، بعض حضرات فرمائی چه امیمه لقب او اسماء نوم دې. (۱)

لیکن قوی خبره دامعلومیږی چه په دویمه واقعه کښې چه د کومې ښځې ذکر دې ددې نوم اسماء دې، رومبۍ واقعه د حضرت ابواسید رضی الله عنه نه مروی ده او دویمه واقعه د حضرت سهل رضی الله عنه نه نو حافظ ابن حجر رحمه الله لیکی چه :

«القصة التی فی حدیث ابی اسید فیها اشیاء مغایرة لهذه القصة فیقوی التعدد، ویقوی ان التی فی حدیث ابی اسید اسمها امیمة والتی فی حدیث سهل اسمها اسماء والله اعلم، وامیمة کان قد عقد علیها ثم فارقها وهذه لم یعقد علیها بل جاء لیخطبها فقط» (۲)

أیا داشان ډیر واقعات راغلی دی یا دا یو واقعه ده؟: اوس دا خبره پاتې کیږی چه د حضرت رسول کریم ﷺ د نکاح په سلسله کښې داشان متعدد واقعات راپیښ شو یا هم دا یو واقعه راغلې ده؟

حقیقت دادی چه ددې متعلق روایاتو کښې ډې زیات اختلاف موندې شی، ددې اندازه تاسو ددې نه اولګوئی چه د روایاتو سلسله کښې د ښځو نومونه تقریباً لس (۱۰) ملاویږی.

① امیمه بنت النعمان بن شراحیل ② اسماء بنت النعمان بن الحارث بن شراحیل ③ فاطمه بنت الضحاک بن سفیان ④ عمره بنت یزید بن عبید ⑤ عمره بنت الجون ⑥ عمره بنت معاویه کندیه ⑦ سنا بنت سفیان بن عوف کلابیه ⑧ عالیه بنت ظبیان بن عمرو ⑨ امامة (۱۰) ملیکة (۳)

بیا د فراق اوجدا کیدو متعلق هم د مختلف اسباب ذکر ملاویږی.

① د بخاری په روایت کښې دی چه دې «اعوذ بالله منك» وئیلی وو.

② بعض روایاتو کښې دی چه کله حضرت رسول کریم ﷺ داخل شو اودا ئې راوبلله نودې اوئیل «تعال انت» نو ددې وجه حضرت رسول کریم ﷺ دې ته طلاق ورکړو.

③ بعضو روایتونو کښې دی چه په هغې برص مرض وو، ددې وجې دوی ورته طلاق ورکړو. (۴)

علامه ابن اثیر اسد الغابة کښې لیکی چه :

«واما اللواتی تزوجهن ولم یدخل بهن او خطبهن ولم یتم له العقد او استعاذت منه ففارقها فقد اختلف فیهن وفی اسباب فراقهن اختلافا کثیرا» (۵)

---

۱) فتح الباری: ۹/۴٤۸).

۲) فتح الباری: ۹/۴٤۹).

۳) اوګورئ طبقات ابن سعد، ذکر من تزوج رسول الله ﷺ من النساء فلم یجمعن : ۸/۱۴۱، وفتح الباری: ۹/۴٤۹، واسد الغابه فی معرفه الصحابه ذکر زوجاته ﷺ : ۱/۱۴۳).

٤) فتح الباری: ۹/٤٤٧).

۵) اسد الغابه فی معرفه الصحابه : ۱/۱۴۳، ذکر زوجاته ﷺ).

او علامه ابن عبد البر رحمه الله فرمائي چه :

((الاختلاف فيها (اى ف الكندية) وفى صواحباتها اللواتى يجتمع بهن عظيم)).د(۱)

د مذکوره ښځې انجام: بيا چه کومې ښځې حضرت نبی کريم ﷺ سره پناه اخستې وه،دد ې دانجام متعلق هم روايتونوکښې اختلاف دې.

① بعضو روايتونوکښې دی چه هغه ښځه دې نه پس پښيمانه وه. تر دې پور ې چه هغه ددې غم دلاسه مړه شوه.(۲)

② بعضو روايتونوکښې دی چه حضرت نبی کريم ﷺ نه پناه غوښتلو والا اسماء بنت النعمان نومې ښځې دابواسيد نه تپوس اوکړو چه اوس څه څه اوکړم ؟ابو اسيد اووئيل چه په خپل کور کښې په پرده کښې اوسه او هېڅوك دې تاسره د نکاح کولو اميد نه ساتی. نو هغه همد اشان وه،تر دې پورې چه د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې انتقال شوه.(۳)

③ او يو روايت کښې دی چه اسماء بنت النعمان ددې نه پس مهاجر اميه مخزومی سره واده اوکړو. حضرت عمر رضی الله عنه ته چه کله ددې علم اوشو نودې ته ئې دسزا ورکولو حکم اوکړو ليکن دې اووئيل چه((والله ماضرب على حجاب ولا سميت بام المومنين))يعنی په خدائې زه دحضرت نبی کريم ﷺ په حرم کښې نه يم راغلې اونه ماته دام المومنين لقب ملاؤ شوې دې)نو حضرت عمر فاورق رضی الله عنه اراده ترك کړه.

مهاجر ابن اميه نه پس قيس بن مکشوح دې سره واده اوکړو.(۴)

حضرت نبی اکرم ﷺ نه جدائی اختيارولو والا يو ښځې باره کښې دی چه هغې به دې نه پس څپياکې ټولولې ليکن دابن سعد په روايت کښې دی چه هغه ښځه وه چه هغې د تخيير دآيت نازليدو نه پس حضرت نبی اکرم ﷺ داختيارولو په ځائې جدائی اختيار کړې وه. دې نه پس هغه په خپله فيصله باندې شرمنده وه. اوددې حالت داشو چه څپياکې به ئې ټولولې او خرڅولې به ئې او خپل ځان ته به ئې بدبخته وئيل.(۵) اوس د روايت الفاظ اوګورئی.

قوله: حدثنا ابو نعيم وقد اتى بالجونية: دا واقعه دربيع الاول نهمې (۹) هجرئی ده لکه څنګه چه تير شو.((حائط)) دکهجورو باغ ته وئيلې شی.(۶)

قوله: فأنزلت فى بيت نخل اميمة بنت النعمان: اميمه مرفوع ده،دا خو يا ((الجونية)) نه بدل دې اويا عطف بيان دې،دويم((فى بيت)) تنوين سره دې،((اميمة)) طرفته مضاف

---

۱) اسدالغابة فى معرفة الصحابة : ۱۵/۷ . (واسماء بنت النعما،رقم الحديث ۶۷۱۶).
۲) فتح البارى: ۴۵۰/۹).
۳) اوګورئ الاصابه فى تميز الصحابه (القسم الاول اسماء بنت النعمان) : ۲۳۴/۴).
٤) الاصابه فى تميز الصحابه: ۴۴۱/۴. و طبقات ابن سعد: ۱۴۷/۸).
۵) طبقات ابن سعد،ذكر تخيير نساء : ۱۹۱/۸،وانظر ايضا: ۱۹۲/۸).
۶) الحائط هوالبستان من النخيل اذا كان عليه جدار (عمده القارى: ۲۳۱/۲۰).

نه دي، «في بيت» لره مكرر ذكر کړې شو. مقصد دا بيانول دی چه هغه کور په نخلستان کښې وو، ددې وجې د «في بيت» نه پس «في نخل» اضافه اوکړې شوه. ليکن د «في نخل» اضافې سره دا وهم کيديشو چه دا بدل الغلط دې اومراد ترې په نخلستان کښې کوزول دی، چه په هغه خائې کښې کور نه وو، ددې وهم لرې کولو دپاره دوباره «في بيت» ئې ذکر کړوچه په نخلستان کښې کور وو. په دې کور کښې کوزه شوې وه . نو حضرت گنگوهی رحمه الله ليکی چه:

«قوله : في بيت في لفظ نخل في بيت لما كان المقصود ذكر نزولها في بيت واقع في نخل ولم يكن لفظ في بيت كافيا لذالك زاد لفظ في نخل، فتوهم ان يكون بدلا غلطا عنه او يكون المعنى انزلها في نخل الا ان ذكر البيت تشبيها اومجازا اعاد لفظ البيت ثانيا لدفع هذه الاحتمالات» (۱)

قوله: ومعها دايتها حاضنة لها: يعنى دې سره ددې پرورش کولووالا دائی هم وه. حافظ ابن حجر رحمه الله ليکلی دی چه ددې دائی نوم ماته معلوم نشو. (۲)

قوله: وهل تهب الملكة نفسها للسوقة: «سوقة» بازاری ته نشی وئيلې بلکه «سوقة» هغه سړی ته وائی چه کوم عامی وی او د بادشاه دخاندان سره ددې تعلق نه وی، مفرد جمع دواړو دپاره راتلې شی. بازاری سړی ته عربئ کښې «سوقی» وئيلې کيږی. (۳)

يو اشکال او دهغې جواب: بعضې خلقو په دې باندې اشکال کړې دې چه ددې مکالمې نه معلوميږی چه نکاح ئې نه وه شوې، بيا حضرت نبی اکرم عليه السلام دې لره ورغلل او دې طرفته ئې لاس اوږد کړو، دنکاح نه مخکښې خو دا صحيح نه معلوميږی.

ددې جواب دادې چه حضرت نبی اکرم عليه السلام ته دا اختيار حاصل دې چه هغه ښځې سره د هغې داجازت نه بغيرنکاح اوکړی. يو ښځې ته د حضرت نبی اکرم عليه السلام دنکاح پيغام ليږل دا راوستل او په دې کښې رغبت اختيارول دنکاح دپاره کافی دی. د «هبی لی نفسك» الفاظ خو صرف تطييب دخاطر دپاره وئيلی وو .حافظ ابن حجر رحمه الله ليکلی:

«والجواب انه صلى الله عليه وسلم كان له ان يزوج من نفسه بغير اذن المراة وبغير اذن وليها فكان مجردا رساله اليها واحضارها ورغبتها فيها كافيا في ذالك ويكون قوله : هبي لي نفسك تطييبا لخاطرها واستمالة لقلبها» (۴)

حضرت شيخ الحديث مولانا محمد زکريا رحمه الله فرمائی چه څما په نيز دا راجح جواب دې چه نکاح ددې واقعې نه مخکښې شوې وه، روايت کښې د «تزوج» لفظ صراحتًا موجود دې، په هغه وخت کښې د «هبی لی نفسك» جمله دوی دتقريب او تاليف دپاره فرمائيلې وه،

---

۱) لامع الدارى: ۴۳۱/۹ . كتاب الطلاق).

۲) فتح البارى: ۴۴۸/۹).

۳) عمده القارى: ۲۳۱/۲۰، وفتح البارى: ۴۴۸/۹).

۴) فتح البارى: ۴۵۰/۹).

كنى نفس نكاح خو ددې نه مخكښې شوې وه.(١)

قوله: قد عذت بمعاذ: ((معاذ)) دميم په فتحې سره ظرف مكان دې، ((اسم مكان العوذ)) علامه عينى رحمه الله فرمائى چه مصدر ميمى هم كيديشى. دظرف مكان په صورت كښې مصدر په معنى داسم فاعل وى، ترجمه به دارنګ وى چه د پناه وركونكى ذات پناه.(٢)

((اكسيها رازقيين)): ((رازقيين)) صفت دې ((اى ثوبين رازقيين)) دا تثنيه ده. ((رازقى)) د سين كتان اوږده كپړه وه.(٣)

قوله: الحقها بأهلها: په دې روايت كښې خطاب حضرت ابواسيد ته دې، او په روميى روايت كښې خطاب نيغ په نيغه دې ښځې ته وو، ممكن دى چه روميئ ښځې ته ((الحقى بأهلك)) اووئيل دې نه پس ئې دحضرت ابو اسيد ته داجمله اووئيله.

((الحقى بأهلك)) كنايات طلاق نه دې، كه څوك دا لفظ خپلې ښځې ته اووائى او دطلاق نيت ئې وى نو طلاق به واقع شى، ددې تفصيل به مخكښې راشى.

قوله: وقال الحسين بن الوليد النيسابورى.....: داتعليق دې، ابونعيم دې لره مستخرج كښې موصولا نقل كړې دې.(٤) ددې نه مخكښې دا روايت امام بخارى رحمه الله دابونعيم رحمه الله نه نقل كړې دې، حسين او ابونعيم دواړه د عبدالرحمان بن الغيسل نه روايت نقل كوى، ليكن د عبدالرحمان شيخ ددواړو روايتونو كښې مختلف دې، د ابو نعيم په روايت كښې دى چه دعبدالرحمان شيخ حمزه دې او د حسين روايت كښې دى چه دده شيخ عباس بن سهل دې.

دې نه پس امام بخارى رحمه الله دريم طريق عبدالله بن محمد نه نقل كړې دې، په دې كښې دعبدالرحمان دشيوخو ذكر دې، دحمزه هم او د عباس بن سهل هم، معلوم شو عبدالرحمان سره داحديث دحمزه او عباس دواړو واسطو سره راغلو.

قوله: ابراهيم بن ابى الوزير: ابراهيم بن ابى الوزير حجازى دې، د ابو الوزير نوم عمر بن مطرف دې. دابراهيم زمانه كښې ا مام بخارى رحمه الله وو، ليكن دهغه سره دامام ملاقات اونشو، ددې وجې دهغه نه ئې بالواسطه روايت نقل نه كړو. په كال ٢١٠ هجرئى ته نزدې دده وفات اوشو. بخارى كښې دده صرف دا يوحديث روايت شوې دې.(٥)

[٤٩٥٨] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَبِي غَلَّابٍ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَجُلٌ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَقَالَ تَعْرِفُ ابْنَ

١) اوګورئ تعليقات لامع الدارى: ٣٤٣/٩).

٢) عمده القارى: ٢٣٢/٢٠).

٣) عمدة القارى: ٢٣٢/٢٠).

٤) فتح البارى: ٤٥١/٩).

٥) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى: ٤٥١/٩).

عُمَرَ اَنَّ ابْنَ عُمَرَ طَلَّقَ امْرَاَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَاَتَى عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهُ فَاَمَرَهُ اَنْ يُرَاجِعَهَا فَاِذَا طَهُرَتْ فَاَرَادَ اَنْ يُطَلِّقَهَا فَلْيُطَلِّقْهَا قُلْتُ فَهَلْ عَدَّ ذٰلِكَ طَلَاقًا قَالَ اَرَاَيْتَ اِنْ عَجَزَ وَاسْتَحْمَقَ [ر: ۴۶۲۵].

ددې حديث مناسبت دترجمة الباب در ومبي جز «من طلق» نه خو بالکل ظاهر ده او دويم جز «وه يواجه الرجل» سره هم ددې مناسبت ابن منير بيان کړې دې، اوهغه دا چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه خپلې ښځې ته دنافرمانۍ په وجه طلاق ورکړې وو. اودسې صورت کښې سرې عام طور بالمشابه او ښځې ته براه راست طلاق ورکوی. ددې وجې د حديث مناسبت دترجمة الباب دواړو جزءونوسره دې.(۱)

حافظ ابن حجر رحمة الله عليه فرمائی چه دا ونيل حضرت ابن عمر رضی الله عنه دنافرمانۍ په وجه خپلې ښځې ته طلاق ورکړې ووغير مستند دې بلکه دمسند امام احمد په يوروايت کښې دی چه: «کان تحتی امراة احبها وکان عمر يکرهها فقال طلقها فاتيت النبی ﷺ فقال اطع اباك»(۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دې روايت کښې چه دکومې ښځې ذکر دې شائد هم دې ښځې ته حضرت ابن عمر رضی الله عنه طلاق ورکړې وي په حالت دحيض کښې، او ظاهر دی چه دا طلاق دنافرمانۍ په وجه نه وو ورکړې شوې بلکه دخپل پلار دحکم داطاعت کښې ورکړې وو، ګنی بذات خود خوهغه دا خوښوله.(۳)

۳= بَابُ مَنْ اَجَازَ طَلَاقَ الثَّلَاثِ لِقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْتَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ [البقرة: ۲۲۹]

وَقَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ فِي مَرِيضٍ طَلَّقَ لَا اَرٰى اَنْ تَرِثَ مَبْتُوتَتُهُ

وَقَالَ الشَّعْبِيُّ تَرِثُهُ وَقَالَ ابْنُ شُبْرُمَةَ تَزَوَّجُ اِذَا انْقَضَتِ الْعِدَّةُ قَالَ نَعَمْ قَالَ اَرَاَيْتَ اِنْ مَاتَ الزَّوْجُ الْاٰخَرُ فَرَجَعَ عَنْ ذٰلِكَ

په دې ځائې کښې دوه مسئلې دی او ترجمة الباب نه دې دواړو طرفته اشاره کيدېشي.

درې طلاقه يو ځائې ورکول جائزدی که نه؟: رومبۍ مسئله ده چه درې طلاقه يو ځائې ورکول جائز دی که نه؟ د امام ابوحنيفه رحمه الله او امام مالك رحمه الله په نيز جائز نه دی. اوامام احمد رحمه الله نه هم يو روايت ددې مطابق دې.(۴)

د امام شافعی رحمه الله په نيز درې طلاقه يوځائې ورکول حرام نه دی، جائزدی، دامام احمد رحمه الله دويم روايت همدادې.(۵)

---

۱) فتح الباری: ۹/۴۵۱).
۲) فتح الباری: ۹/۴۵۲).
۳) فتح الباری: ۹/۲۵۲).
۴) المغنی لابن قدامه: ۷/۱۰۲، وتکمله فتح الملهم: ۱/۱۵۲، کتاب الطلاق).
۵) وتکمله فتح الملهم: ۱/۱۵۲).

دامام شافعی رحمه الله استدلال دحضرت عویمر عجلانی رضی الله عنه د قصې نه دې چه لعان نه فارغیدو نه پس هغوی خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل او حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په باندې نکیر اونه فرمائیلو چه ددې نه جواز معلومیږی (۱)

دحنفیه د طرفنه ددې استدلال جواب ورکړې شوې دې چه دامام شافعی رحمه الله په نیز لعان کښې دښځې دلعان نه مخکښې دخاوند دلعان سره د دواړو په مینځ کښې فرقت واقع کیږی، دلعان نه پس که خاوند طلاق ورکړی نو طلاق به نه واقع کیږی، ځکه چه هغه د مخکښې نه بائنه شوې وه، ددې وجې دده دمذهب مطابق مذکوره واقعه کښې دحضرت عویمر طلاق واقع نشو، بیا به ددې نه استدلال کول څنګه صحیح وی. (۲)

داخو دامام شافعی رحمه الله دهغوی دمذهب مطابق د استدلال الزامی جواب دې.

دحنفیه دمذهب مطابق ددې جواب دادې چه ممکن دی چه دا واقعه د دریو طلاقو په یو وخت دورکولو دممانعت نه مخکښې وی ددې وجې حضرت رسول کریم صلی الله علیه وسلم نکیر اونه فرمائیلو. (۳)

اودا هم وجه کیدیشی چه دطلاق نه بغیر چونکه فرقت د لعان په جهت واقع کیدو، ددې وجې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم نکیر اونه فرمائیلو.

حضرات حنفیه اومالکیه په خپل مذهب باندې دمحمود بن لبید روایت نه استدلال کوی چه امام نسائی رحمة الله علیه نقل کړې دې چه یو سړی خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل په یو ځائې، حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته چه کله معلوم شو نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دغصې نه اودریدل او وې فرمائیل چه «ایلعب بکتاب الله وانا بین اظهرکم» (۴)

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې روایت رجال لره ثقات او ابن کثیر دې لره جید ګڼړلې دې. (۵)

آیا درې طلاقه به یوشمیرلې شی یا درې؟ دوئمه مسئله داده چه که یو سړې خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړی په یو مجلس کښې یا په یو کلمه کښې په یو ساه ورکړی نو دا به یو شمیرلې کیږی یا درې، په دې کښې اختلاف دې.

① دجمهور، سلف، آئمه اربعه اود اکثر علماء کرام قول دادې چه درې به شمیرلې شی، او درې طلاقه به واقع شی، چه ددې په وجه به حرمت مغلظه واقع شی، تر کومې پورې چه دا ښځه بل چاسره نکاح اونکړی او هغه سره هم بستری اونکړی، تر هغه وخته پورې دړومبی خاوند دپاره حلاله نه ده. (۶)

② دویم مسلك د ادې چه یو به هم واقع نه وی، دشیعه جعفری هم دامسلك دې. (۷)

---

۱) تکمله فتح الملهم: ۱۵۲/۱).
۲) احکام القران للجصاص: ۴۵۴/۱).
۳) احکام القران للجصاص: ۴۵۴/۱).
٤) سنن النسائی. کتاب الطلاق، باب الثلاث المجموعه وما فیها من التغلیظ: ۹۹/۲).
۵) فتح الباری: ۴۵۳/۹، وتکمله فتح الملهم: ۱۵۲/۱).
۶) المغنی لابن قدامه: ۱۰۴/۷).
۷) شرح الاسلام للحلّی الشیعی: ۵۷/۲ (کذا فی التکمله: ۱۵۳/۱).

امام نووي رحمه الله دحجاج بن ارطاة،محمد بن اسحاق او د ابن مقاتل هم دا مسلك نقل كړې دې.(۱)

دريم مسلك دبعضو ظاهريه او علامه ابن تيميه او علامه ابن قيم دې،دا حضرات فرمائي چه په دې صورت كښې به يو طلاق رجعي واقع كيږي.(۲) نن سبا غير مقلدين هم دا قول اختياروي.

دظاهريه رومبې استدلال: دا حضرات صحيح مسلم كښې دحضرت ابن عباس روايت نه استدلال كوي،په هغې كښې دي چه :

«كان الطلاق على عهد رسول الله ﷺ وابي بكر رضي الله عنه وسنتين من خلافة عمر، طلاق ثلاث واحدة فقال عمر بن الخطاب ان الناس قد استعجلوا في امر قد كانت لهم فيه اناة فلو امضيناه عليهم فامضاه عليهم»(۳)

ددې حديث نه دا خبره صراحتاً ظاهريږي چه درې طلاقه د حضرت نبي كريم ﷺ اوحضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه اوحضرت عمر فاروق رضي الله عنه د خلافت په رومبئ زمانه كښې يوشميرلې كيدو،بيا حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دې لره درې اوګرزول.

د جمهورو دطرفنه ددې خبرې جوابات: د جمهور عالمانو طرفنه ددې روايت متعددو طريقو سره جوابونه وركړې شو.

① يو جواب دا وركړې شوې دې چه دثلث واحد ګرزول د غير مدخول بها دپاره وو،اسحاق بن راهويه اوزكريا ساجي شافعي دا جواب وركړې دې.(۴)

خوداجواب په هغه وخت كښې صحيح كيديشي چه كله څوك«انت طالق،انت طالق،انت طالق»درې ځل اووائي او طلاق وركړي،په دې صورت كښې به رومبي ځل(انت طالق)سره بائنه شي او باقي چونكه محل پاتې نشو نو ددې وجې يو طلاق به واقع شي. ليكن كه چا «انت طالق ثلاثا»اووئيل او طلاق ئې وركړو نو په دې صورت كښې د«ثلاثا»عدد دماقبل نه نشي جدا كولې اودرې طلاقه به واقع شي،نو په رومبي صورت كښې دغيرمدخول بها په حق كښې ثلث لره واحد ګرزولې شي ليكن په دويم صورت كښې به درې واقع كيږي.(۵)

② دويم جواب دا وركړې شو چه اصل مسئله داده چه كه څوك درې ځل د طلاق الفاظ اووائي اوودده مقصد دتاكيد وي،تاسيس نه وي،و ديانتة داسې صورت كښې به درې طلاقه واقع نه وو،بلكه صرف يو به وي.

دحضرت نبي كريم ﷺ په دوركښې،عهدصديقي،اودابتدائي عهد فاروقي كښې به خلقو «انت طالق» درې ځل وئيل. ليكن ددې منشاء اومقصود به جديد نه وي بلكه هغوي به

---

۱) شرح مسلم للنوي. ۴۷۸/۱،باب طلاق الثلاث).
۲) زاد المعاد: ۲۴۸/۵ . وتكمله فتح الملهم : ۱۵۳/۱).
۳) صحيح مسلم ،كتاب الطلاق،باب طلاق الثلاث: ۴۷۷/۱).
۴) فتح الباري: ۴۵۵/۹).
۵) فتح الباري: ۴۵۵/۹).

صرف دتاکید په غرض سره دوباره او دریم باره «انت طالق» د هر اول، اودخلقو په دیانت باندې چونکه په هغه وخت کښې اعتمادوونو ددې وجې د تاکید او تاسیس په سلسله کښې دهغوی دقول اعتبار به کولې شو. که یو سړی به درې ځل د طلاق الفاظ ونیلو نه پس بیانول چه ځما نیت دتاکید وو، دتاسیس نه وو، نو دا قول به قضاءً قبلولې شو.

لیکن بعد کښې چه کله دخلقو کثرت شو اود دیانت معیار دمخکښې خلقو پشان پاتې نشو نو حضرت عمر فاروق ﷺ اعلان اوفرمائیلو که چا درې طلاقه ورکړل نو دتاکید قول به معتبر نه وی بلکه ظاهری الفاظو باندې به فیصله کولې شی او دا به درې طلاقه منلې کیږي.

داجواب دابن سریج نه نقل کړې شوې دې، ابو العباس قرطبی رحمه الله او علامه نووی رحمه الله دې جواب له اصح الاجوبة ګرزولې دې.(۱)

②: دریم جواب د «واحدة» تاویل باندې مشتمل دې چه «کان الثلاث واحدة» معنی داده چه په هغه وخت کښې به دحضرت نبي کریم ﷺ په زمانه درې یو وو. لیکن کله چه دحضرت عمر فاروق ﷺ زمانه کښې راغله نوخلقو درې طلاقونه ورکول، نو حضرت عمرفاروق ﷺ د دریو طلاقونو واقع کیدو اعلان اوکړو.

ددې جواب مطابق عهد نبوی ﷺ اوعهد فاروقی ﷺ کښې طلقات ثلاث حکم کښې څه تبدیلی رانغله. صرف دخلقو په عادتونو کښې دتبدیلۍ بیان روایت دې، نو ابوزرعه فرمائی چه:

«معنی هذا الحدیث عندی ان ما تطلقون انتم ثلاثا کانوا یطلقون واحدة قال النووی، وعلی هذا فیکون الخبر وقع عن اختلاف عادة الناس خاصة لا عن تغیر الحکم فی الواحدة»(۲)

دې جواب له ابن العربی راجح ګرزولې دې .(۳)

دظاهریه دویم قول : دعلامه بن تیمیه اوعلامه ابن قیم دویم استدلال حدیث رکانه نه دې چه کوم حضرت ابن عباس ﷺ نه مروی دې، په دې کښې دی چه :

«طلق رکانة بن عبد یزید امراته ثلاثا فی مجلس واحد، فحزن علیها حزنا شدیدا فساله رسول الله ﷺ کیف طلقتها؟ قال طلقتها ثلاثا قال: فقال فی مجلس واحد؟ قال نعم، قال: فانما تلك واحدة فارجعها ان شئت قال: فراجعها».

امام احمد او ابویعلی دا حدیث نقل کړې دې اومحمد بن اسحاق په طریق سره دا ئې صحیح ګرزولې دې،(۴)

د رکانه دحدیث جواب : ددې جواب دادې چه د حضرت رکانه د طلاق واقعه کښې په روایاتو

---

۱) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری: ۴۵۶/۹، اوګورئ شرح مسلم لنوی : ۴۷۸/۱، وتفسیر قرطبی: ۱۳۰/۳، تفسیر سورة البقرة، المسالة الخامسة).

۲) فتح الباری: ۴۵۶/۹).

۳) فتح ا لباری: ۴۵۶/۹).

۴) فتح الباری: ۴۵٤/۹، ۳۵۳).

کښې اختلاف دې.مذکوره روايت کښې خو د«طلقها ثلاثا»الفاظ دی،ليکن سنن ابی داود کښې «طلقها البتة»الفاظ دی.(۱)امام ابوداود د«البتة»والا حديث راجح ګرزولې دې، ددې وجې چه دا روايت دحضرت رکانه دکور والو نه مروی دې،او دکور په معامله کښې کور والو ته زيات علم وی.(۲) ددې وجې دا خبره صحيح معلوميږی چه حضرت رکانه خپلې بی بی ته درې طلاقه نه وو ورکړی بلکه«انت طالق البتة»سره ئې طلاق ورکړې وو.او چونکه «البتة»اطلاق درېو باندې هم کيږی،که څوك ددې لفظ نه د درېو نيت اوکړی او ددې وجې بعضوراويانو روايت بالمعنی کړې دې او دائې«طلقها ثلاث»سره تعبير کړې دې.

خلاصه داشوه چه حضرت رکانه«انت طالق البتة»سره طلاق ورکړې وو او هغه ددې نه ديوطلاق نيت کړې وو، حضرت رسول کريم ﷺ دده تصديق اوفرمائيل او دوباره ئې دده دنکاح حکم اوکړو.په حديث کښې دی چه درجوع نه دوباره نکاح کول مراد دی.نو مسئله هم داده که يوسړی«انت طالق البتة»الفاظوسره طلاق ورکړو نو يو طلاق بائن به واقع کيږی او درجوع په صورت کښې به دوباه نکاح کوی.(۳)

او فرض کړه که تسليم کړې شی چه حضرت رکانه درې طلاقه ورکړی وو نو هم دې واقعې سره دجمهورو خلاف استدلال درست نه دې بلکه دابوداود ،ترمذی ،ابن ماجه،اودارمی په روايتونوکښې تصريح ده چه حضرت رکانه دحضرت رسول کريم ﷺ په مخکښې قسم اوکړو او وې وئيل چه«والله ما اردت الا واحدة»(۴) چه څما نيت ديووو اودا خبره مخکښې تيره شوې ده چه حضرت رسول کريم ﷺ په زمانه کښې د درېو طلاقو ورکولو په صورت کښې که يو سړی به ددې نه ديو مراد اخستلو دعوی کوله نو دهغه دا خبره به قضاءً قبلولې شوه.

که درې طلاقه يوشميرلې کيدې نو حضرت رسول کريم ﷺ به دحضرت رکانه نه حلف نه اخستلو،دعلامه ابن تيميه مذهب هم دا دې چه درې طلاقه مطلقًا يو شميرلې کيږی،اګرکه طلاق ورکونکې ددې نه د درېوطلاقونونيت اوکړی (۵)

حاصل دکلام دادې چه د حضرت رکانه د واقعې نه زيات نه زيات داخبره معلوميږی چه حضرت رسول کريم ﷺ دنيت په تاکيد کښې د هغه تصديق کړې وو،نو ددې واقعې نه په دې خبر باندې استدلال کول درست نه دی چه طلقات ثلاث يو شميرلې کيږی اګر چه بنيت تاسيس وی.

بيا دعلامه ابن تيميه وغيره مستدل مذکوره دواړو روايتونو يومشترك جواب داهم دې چه

---

۱) سنن ابی داود،کتاب الطلاق ،باب فی البتة: ۲۶۳/۲،رقم الحديث : ۲۲۰۶).

۲) سنن ابوداود : ۲۶۳/۲، ۲۶٤).

۳) تکملة فتح الملهم : ۱۵۹/۱).

٤) اوګورئ سنن ابی داود،کتاب الطلاق،باب فی البتة: ۲۶۳/۲،اوګورئ تکملة: ۱۶۰/۱).

۵) تکملة الملهم: ۱۶۰/۱).

دا دواړه روايات دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه منقول دي او حضرت ابن عباس رضي الله عنه خپله فتوى د طلقات ثلاث دوقوع ده. هرکله چه دهغه فتوى او بيان شوي روايت کښې تعارض راغلو نو ترجيح به فتوې ته ورکولې شي ځکه چه هغه دجمهورو مطابق ده، نو ابن المنذر رحمه الله ليکي چه :

«لا يظن بابن عباس رضي الله عنه انه يحفظ عن النبي صلى الله عليه وسلم شيئا ويفتي بخلافه فيتعين المصير الى الترجيح، والاخذ بقول الاكثر اولى من الاخذ بقول الواحد اذا خالفهم» (۱)

دحضرت ابن عباس رضي الله عنه دا فتوى دمجاهد په طريق امام ابوداود رحمه الله په صحيح سند سره نقل کړې ده، مجاهد فرمائي چه :

«كنت عند ابن عباس، فجاءه رجل فقال انه طلق امرأته ثلاثا، فسكت حتى ظننت ان سيردها اليه فقال ينطلق احدكم فيركب الحموقة ثم يقول يا ابن عباس يا ابن عباس ان الله قال ومن يتق الله يجعل له مخرجا، وانكم لم تتق الله فلا اجد لك مخرجا عصيت ربك وبانت منك امرأتك» (۲)

د جمهورو دلائل: ① امام بخاري رحمه الله په باب کښې چه کوم درې احاديث ذکر فرمائيلي دي دا درې واړه دجمهورو دليل دی، نو په ړومبي روايت کښې دي چه «فطلقها ثلاثا قبل ان يأمره رسول الله صلى الله عليه وسلم» دوئم روايت کښې دی چه امراة رفاعه وائي «ان رفاعة طلقني فبت طلاقي» او د کتاب الادب روايت کښې دی چه «طلقني اخر ثلاث تطليقات» او دريم حديث کښې هم د دريو طلاقو ذکر دې .

② حضرت حسن بن علي رضي الله عنه خپلې بی بی ته طلاق ورکړو، بيا دوی ته افسوس اوشو او وې فرمائيل چه :

«لولا اني سمعت جدي اوحدثني ابي انه سمع جدي يقول ايما رجل طلق امرأته ثلاثا عند الاقراء اوثلاثا مبهمة لم تحل له حتى تنكح زوجا غيره، لراجعتها» (۳)

③ په سنن دارقطني کښې دحضرت عباده بن صامت رضي الله عنه نه روايت دې چه يوسړي خپلې بی بی ته زر طلاقونه ورکړل، دده ځوئې دحضرت نبي کريم صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضر شو اووې وئيل چه خمونږ پلار خمونږ مور ته زر طلاقونه ورکړل، نو په دې باندې حضرت نبي کريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه:

«ان اباكم لم يتق الله تعالى فيجعل له من امره مخرجا بانت بثلاث على غير السنة وتسعمائة وسبعة وتسعون اثم في عنقه» (۴)

بيا که دا تسليم کړې شي چه په عهد نبوي صلى الله عليه وسلم او عهد صديقي رضي الله عنه کښې درې طلاقه بنيت تاکيد يو شميرلې شو او قضاءً به په دې کښې د طلاق ورکولو والا دقول اعتبار کولې شو،

---

۱) فتح الباري: ۹/ ۴۵۵).

۲) فتح الباري: ۹/ ۴۵۳).

۳) السنن الكبرى للبيهقي، كتاب الخلع والطلاق باب /ماجاء في مضاء الطلاق والثلاث: ۷/ ۳۳۶).

۴) اوګورئ سنن دارقطني، كتاب الطلاق : ۴ / ۲۰، وقال الدار قطني : رواته مجهولون وضعفا الاشيخينا ابن عبدالباقي)

خو دحضرت فاروق اعظم رضي الله عنه په زمانه کښې مطلقا د درې طلاقو په وقوع باندې اجماع مقررشوه، هغوى دا فيصله اوکړه چه درې طلاقه به واقع کيږى اګر که په نيت دتاکيد سره وى. او ټولو صحابه کرامو رضي الله عنهم دا تسليم کړه. هيڅ مخالفت اونکړو نو امام طحاوى رحمه الله، حافظ ابن عبدالبر رحمه الله، ابن العربى رحمه الله، حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه ابن الهمام رحمه الله د طلاق ثلاث باندې اجماع نقل کړې ده.(۱)

هم دا وجه ده دعربو سلفى علماء کرامو چه عموماً علامه ابن تيميه او علامه ابن القيم اقوالو ته ترجيح ورکوى، په دې مسئله کښې دوى سره اختلاف کړې دې، اوددوى دقول د اختيارولو په ځائې هغوى اتفاق سره دجمهور امت مطابق درې طلاقه په وقوع باندې فتوى ورکړې ده .(۲)

«الطلاق مرتان فامساك بمعروف او تسريح باحسان»

امام بخارى رحمه الله دترجمة الباب دثبوت دپاره مذکوره آيت پيش کړې دې، په دې آيت کريمه کښې ترجمة الباب باندې دوه طريقو سره استدلال کيدېشى.

① د «الطلاق مرتان» دوه معنې دى، «مرة بعد مرة» نو کله چه دوه طلاقه جمع کول جائز دى نو درې طلاقه هم جمع کول جائز کيدل پکار دى.(۳)

② ليکن په دې باندې اشکال کوى او علامه کرمانى رحمه الله فرمائى چه دا قياس مع الفارق دې، ځکه چه دوه طلاقونه جمع کولو سره حرمت مغلظه نه ثابتيږى، او د دريو طلاقو جمع کولو سره حرمت مغلظه واقع کيږى . ددې وجې په يوبل باندې قياس نه شى کولې.(۴)

دترجمة الباب دثبوت دپاره دويم استدلال داسې کيدېشى چه «او تسريح باحسان» کښې د «تسريح» معنى دپريښودو.ده.دا عام ده، درې طلاقه ورکولو سره هم شامل دى. چه دې سره د طلقات ثلاث دوقوع جواز معلوميږى. ددې د تائيد ابن ابى حاتم روايت نه کيږى چه حضرت نبى کريم ﷺ په خدمت کښې يو سړې حاضر شو اوتپوس ئې اوکړو چه په «الطلاق مرتان» کښې الله ﷻ د دوؤ طلاق ذکر کړې دې د دريم طلاق ذکر چرته دې ؟حضرت نبى کريم ﷺ فرمائې چه «اوتسريح باحسان» دا دريم طلاق دې.(۵) ددې تفسير مطابق ترجمة الباب ثبوت باندې آيت کريمه نه استدلال بالکل واضح دې.

خود «اوتسريح باحسان» يوتفسير د سدى رحمه الله نه منقول دې. دهغې مطابق تسريح يعنى د

---

۱) اوګورئ شرح معانى الاثار، باب الرجل، يطلق امراته اثلاثا معا : ۲۹/۲، وشرح موطاللزرقانى : ۱۶۷/۳، وفتح البارى: ۴۵۷/۹، وعمدة الاثات: ۳۷).

۲) اوګورئ احسن الفتاوى: ۱۲۵/۴).

۳) عمدة القارى: ۲۳۴/۲۰).

۴) فتح البارى: ۴۵۷/۹).

۵) عمدة القارى: ۲۳۴/۲۰، وفتح البارى: ۴۵۷،۴۵۸/۹).

پرېښودو مطلب دادې چه ښځې ته دوه طلاقه ورکولو نه پس د عدت دتیریدو دپاره پرېښودې شی او رجوع دې اونکړې شی، دعدت دتیریدو نه پس ښځه به آزاده وی. د آیت کریمه معنی ده چه طلاق دوه ځله دې. دوه ځله طلاق ورکولو نه پس دوه صورتونه دی چه یاخودې رجوع اوکړی او دخپلې ښځې نکاح دې ایساره کړی. یا دې بیا رجوع نه کوی، عدت دې پوره کیدو ته پریږدی. دعدت دپوره کیدو نه پس ښځه به آزاده وی. بیا دې نه پس په آیت کریمه کښې دخلع بیان دې، دې نه پس «فان طلقها» سره د دریم طلاق ذکر دې.(۱)
ددې تفسیر مطابق آیت کریمه نه په ترجمة الباب باندې استدلال درست نه دې.

قوله: وقال ابن الزبیر فی مریض طلق : لااری ان ترث مبتوتة: امام بخاری رحمه الله دحضرت عبدالله بن زبیر دا اثر نقل کړې دی، چه ددې تعلق د امراة الفار سره دې. که چا خپلې ښځې ته په مرض الموت کښې طلاق ورکړو نو په دې صورت کښې به هغې ته فار ونیلې شی. دده ښځې ته به وراثت ملاویږی یا نه، په د ې کښې اختلاف دې.

د «امراة الفار حکم»: حضرات حنفیه فرمائی چه خاوند د ښځې په زمانه دعدت کښې مړ شوې دې نو بیاخو به وراثت ملاویږی لیکن که دعدت تیریدونه پس مړشوې دې نو بیا به وراثت نه ملاویږی.

امام شافعی رحمه الله فرمائی چه د امراة الفار به وراثت نه وی . دخاوند انتقال که عدت کښې دننه شوې وی یا دعدت تیریدو نه پس وی.

امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی چه ترکومې پورې د بل سړی سره نکاح نه وی کړې تر هغه وخته پورې به وارثه وی اوکه نکاح ئې اوکړه نو بیا به وارثه نه وی. ددوی په نیز دوراثت ملاویدو اونه ملاویدو مدار په بله نکاح سره دې، عدت باندې نه دې.

امام مالك رحمه الله فرمائی چه امراة الفار به مطلقاً وارثه وی، که هغه لس نکاحونه هم اوکړی او دادې پرله پسې ولې نه وی.(۲)

حضرت عبدالله بن زبیر رضي الله عنه فرمائی چه وارثه به نه وی، دهغوی د تعلیق امام عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دې.(۳)

قوله: وقال الشعبی : ترثه: امام شعبی رحمه الله فرمائی چه امراة الفار به وارثه وی، ددوی داتعلیق سعید بن منصور موصولاً نقل کړې دې.(۴)

قوله: وقال ابن شبرمة : تزوج اذاانقضت العدة قال نعم: «تزوج» دافعل مضارع دې، په اصل کښې تتزویج دې، یو تاء ئې تخفیفاحذف کړې شوې ده . حرف داستفهام په دې ځائې کښې محذوف دې.(۵) قاضی ابن شبرمه حضرت شعبی رحمه الله ته اووئیل چه آیا دا

---

۱) فتح الباری: ۴۵۸/۹).
۲) مذاهب مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ: الابواب والتراجم: ۱)
۳) فتح الباری: ۴۵۸/۹).
٤) فتح الباری: ۴۵۸/۹).
۵) عمدة القاری: ۲۳٤/۲).

ښځه د عدت تیریدو نه پس واده کولې شی ؟شعبی رحمه الله اوفرمائیل چه((نعم))په دې باندې قاضی ابن شبرمه په شعبی رحمه الله باندې اعتراض اوکړو او وې وئیل چه((ان مات الزوج الاخر)) یعنی دا اووایه که بل خاوند ئې فوت شی نو په دې ځائې کښې دا تعلیق مختصر دې . په بل روایت کښې دی چه((فان مات هذا اومات الاول اترث زوجین))(۱) یعنی که دا دویم خاوند ئې هم مړ شو او ړومبې خاوند ئې هم مړ شونو آیا دا ښځه په دې صورتونوکښې د دواړو خاوندانو وارثه به وی؟ تاسو وائې چه هغه به دعدت نه پس هم وارثه وی.نو اوس خو هغه د دویم خاوند هم وارثه شوه او اول هم . نو یو ښځه به د دوؤ خاوندانو وارثه وی.په دې باندې شعبی دخپل قول نه رجوع اوکړه اووې وئیل چه دعدت تیریدو نه پس‌به هغه وارثه نه وی.او هم دا دحنفیه مسلك دې چه دعدت تیریدو نه پس که زوج اول مړشو نو د وراثت استحقاق به نه وی او که دعدت‌تیریدو نه مخکښې مړشو نو چونکه‌دعقد تعلق شته دې اوس هم‌لهذا دې لره به وارثه ګڼړلې شی.

[۴۹۵۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ اخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ انَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ اخْبَرَهُ انَّ عُوَيْمِرًا الْعَجْلَانِيَّ جَاءَ الَى عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ الْانْصَارِيِّ فَقَالَ لَهُ يَا عَاصِمُ ارَايْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَاتِهِ رَجُلًا ايَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ امْ كَيْفَ يَفْعَلُ سَلْ لِي يَا عَاصِمُ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَالَ عَاصِمٌ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسَائِلَ وَعَابَهَا حَتَّى كَبُرَ عَلَى عَاصِمٍ مَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَجَعَ عَاصِمٌ الَى اهْلِهِ جَاءَ عُوَيْمِرٌ فَقَالَ يَا عَاصِمُ مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمٌ لَمْ تَاتِنِي بِخَيْرٍ قَدْ كَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْالَةَ الَّتِي سَالْتُهُ عَنْهَا قَالَ عُوَيْمِرٌ وَاللَّهِ لَا انْتَهِي حَتَّى اسْالَهُ عَنْهَا فَاقْبَلَ عُوَيْمِرٌ حَتَّى اتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَطَ النَّاسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ارَايْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَاتِهِ رَجُلًا ايَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ امْ كَيْفَ يَفْعَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ انْزَلَ اللَّهُ فِيكَ وَفِي صَاحِبَتِكَ فَاذْهَبْ فَاتِ بِهَا قَالَ سَهْلٌ فَتَلَاعَنَا وَانَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا فَرَغَا قَالَ عُوَيْمِرٌ كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ انْ امْسَكْتُهَا فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ انْ يَامُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَكَانَتْ تِلْكَ سُنَّةَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ [ر: ۴۱۳].

دا د لعان متعلق دحضرت عویمر عجلانی رضی الله عنه روایت دې،په دې باندې مخکښې باب اللعان کښې بحث رازی.

امام بخاری رحمه الله په دې ځائې کښې دا په دې وجه ذکر کړې دې چه‌دحضرت عویمر رضی الله عنه

---

۱) فتح الباری: ۴۵۸/۹).

خپلې بي بي ته درېو طلاقو ورکولو ذکر دې، د روايت په آخر کښې دی چه «فطلقها ثلاثا قبل ان يامره رسول الله ﷺ» د دې جملې نه امام بخاري رحمه الله په «جمع بين الطلقات الثلاث» باندې استدلال کړې دې.

يو اشکال او دهغې جواب : په دې ځائې کښې دا اشکال کيدېشې چه د امام شافعي رحمه الله په مسلك باندې لعان نه فرقت واقع کيږي اود طلاق مقصود حاصليږي ،نو بيا ددوی دمذهب مطابق حضرت عويمر رضي الله عنه طلاق خو بې محل دې.

ددې جواب دادې چه امام بخاري د امام شافعي رحمه الله په مسلك باندې دخپل استدلال بنياد اېښودې نه دی. دامام مقصد دادې چه حضرت عويمر رضي الله عنه دحضرت نبي کريم ﷺ په مخکښې درې طلاقه ورکړل، او حضرت نبي کريم ﷺ هيڅ نکير اونه فرمائيلو نو معلوم شو چه په يو وخت کښې درې طلاقه ورکول جائز دی.(١)

[٤٩٦٠] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ امْرَأَةَ رِفَاعَةَ الْقُرَظِيِّ جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ رِفَاعَةَ طَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَاقِي وَإِنِّي نَكَحْتُ بَعْدَهُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الزَّبِيرِ الْقُرَظِيَّ وَإِنَّمَا مَعَهُ مِثْلُ الْهُدْبَةِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَلَّكِ تُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ لَا حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَكِ وَتَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ

امام بخاري رحمه الله دا حديث په دې ځائې کښې ذکر کړې دې ځکه چه په دې کښې دی چه «ان رفاعة طلقني فبت طلاقي» کښې يو احتمال خو دادې چه هغه «انت طالق البتة» الفاظ سره طلاق ورکړې وو.

دويم احتمال دادې چه ده درې طلاق په يو ځائې ورکړې وو ځکه چه درېو طلاقو سره عصمت نکاح قطع کيږي.

ددې دويم احتمال صورت کښې ترجمة الباب ثابتيږي.

دريم احتمال دادې چه ده درې طلاقه بېل بېل متفرق طور سره ورکړل. ددې دريم احتمال تائيد يوبلې طريقې سره کيږي چه کوم ا مام مخکښې په کتاب الادب کښې ذکر کړې دې، په دې کښې دی چه «طلقني اخر ثلاث تطليقات» (٢) نو په دې صورت به دا وئيلې شی چه دامام بخاري مقصد ترجمة الباب نه دوه ځيزونه ثابتول دی.

يو خودا وئيل غواړی که درې طلاقه يو ځائې ورکړې شی نو ددې اعتبار به کولې شی، د دويم حديث نه دا ثابت شو اودويم نه دا ثابتول غواړی چه درې طلاقه ورکول کښې څه کراهت نشته دې لکه څنګه چه امراة رفاعه قصه کښې دی.

---

١) فتح الباري: ٩/٤٥٩).

٢) فتح الباري: ٩/٤٥٩).

[۴۹۶۱] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَجُلًا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا فَتَزَوَّجَتْ فَطَلَّقَ فَسُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَحِلُّ لِلْأَوَّلِ قَالَ لَا حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَهَا كَمَا ذَاقَ الْأَوَّلُ

ددې حدیث مناسبت د ترجمة الباب سره بالکل واضح دی.

۴- بَاب مَنْ خَيَّرَ نِسَاءَهُ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا [ر: الاحزاب ۲۸].

[۴۹۶۲] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ خَيَّرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاخْتَرْنَا اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَلَمْ يَعُدَّ ذَلِكَ عَلَيْنَا شَيْئًا

[۴۹۶۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَامِرٌ عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنِ الْخِيَرَةِ فَقَالَتْ خَيَّرَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفَكَانَ طَلَاقًا قَالَ مَسْرُوقٌ لَا أُبَالِي أَخَيَّرْتُهَا وَاحِدَةً أَوْ مِائَةً بَعْدَ أَنْ تَخْتَارَنِي

که یو سړی خپلې ښځې ته اختیار ورکړو او وې وئیل چه «اختاری نفسك» نو په دې صورت کښې به دوه احتماله وی یا خو به هغه ښځه خپل خاوند اختیاروی او یا به خپل نفس اختیاروی.

که هغه خپل خاوند اختیاروی نو آئمه اربعه او جمهور علماء کرام فرمائی چه په دې صورت کښې به طلاق نه وی واقع .(۱)

البته حضرت علی رضی الله عنه نه منقول دی چه په دې صورت کښې به یو طلاق رجعی واقع شی اود حضرت زید بن ثابت په نیز به په دې صورت کښې یو طلاق بائن واقع وی.(۲)

امام بخاری رحمه الله دا ترجمه قائم کړه او ددې نقطه نظر تردیدئې اوکړو اودا وئیل غواړی چه ښځه خاوند لره اختیار ورکړی نو طلاق به واقع نه وی ځکه چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم خپل ازواج اختیار کړی وو، او ددې اختیار نه پس کله چه ازواج حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم لره اختیار کړو نو طلاق واقع نه شو، نو دباب په رومبی حدیث کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم چه کله مونږ ته اختیار راکړو او مونږ الله او دهغه رسول صلی الله علیه وسلم اختیار کړو نو دا په طلاق اونه شمیرلې شو.

اود باب په دوئم حدیث کښې فرمائی چه مونږ حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم لره اختیار کړې وو نو آیا زمونږ حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم لره اختیارول طلاق وو ؟ استفهام انکاری دې، یعنی جوړ

---

۱) فتح الباری: ۹/ ۴۶۰).

۲) فتح الباری :۹/ ۴۶۰ وعمدة القاری: ۲۰/ ۲۳۸).

نشو، معلوم شو چه تخيي زوج لره طلاق كنټرل درست نه دى.

دويم احتمال دا دى چه هغه خپل ځان اختيار كړى،خاوند لره اختيار نه كړى په دې صورت كښې د امام مالك رحمه الله په نيز درې طلاقه واقع كيږى . (۱)

دحنفيه په نزد يو طلاق به واقع كيږى. (۲)

دامام شافعى او امام احمد په نيز به يو طلاق رجعى واقع وى.(۳)

قوله: قال مسروق لاابالى اخيرتها واحدة ومائة بعد ان تختارنى: دباب د دويم روايت راوى مسروق فرمائى چه ښځه ما اختيار كړى نو دې نه پس ځما هيڅ پرواه نشته دې ما يو ځل اختيار وركړې وو يا سل ځل .

دا تعليق نه دې بلكه ماقبل سند سره موصول دى.(۴)

۵-بَاب إِذَا قَالَ فَارَقْتُكِ أَوْ سَرَّحْتُكِ أَوْ الْخَلِيَّةُ أَوْ الْبَرِيَّةُ أَوْ مَا عُنِيَ بِهِ الطَّلَاقُ فَهُوَ عَلَى نِيَّتِهِ

وَقَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا [الاحزاب: ۴۹] وَقَالَ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا [الاحزاب: ۲۸] وَقَالَ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ [البقرة: ۲۲۹] وَقَالَ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ [الطلاق: ۲] وَقَالَتْ عَائِشَةُ قَدْ عَلِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَبَوَيَّ لَمْ يَكُونَا يَأْمُرَانِي بِفِرَاقِهِ [ر۴۵۰۷].

امام بخارى رحمه الله د طلاق صريح مسئلې بيانولو نه پس اوس د طلاق كنائى بيان كوى.

د طلاق صريح الفاظ: د طلاق صريح متعلق د حضرات آئمه اختلاف دې چه شريعت كښې ددې دپاره كوم الفاظ مخصوص دى.

دحضرات دليل حنفيه نقطه نظريه ده چه هم يو لفظ د طلاق صريح د پاره مخصوص دې او هغه دې لفظ د«طلاق»(۵)هم دا دامام شافعى رحمه الله قول قديم دې(۶) قاضى عبدالوهاب مالكى هم دا لفظ اختيار كړې دې(۷) اوعلامه احمدمالكى رحمه الله په خپل مختصر كښې هم دا د مالكيه مسلك نقل كړې دې(۸) حنابله كښې ابوعبدالله ابن حامدهم دا اختيار كړې دې(۹)

---

۱) تكملة الملهم:۱/۱۷۳) .

۲) تكملة فتح الملهم : ۱/۱۷۳).

۳) المغنى لابن قدامة : ۷/۱٤۲، وتكملة فتح الملهم: ۱/۱۷۳).

٤) عمدة القارى: ۲۰/۲۳۸).

۵) عمدة القارى: ۲۰/۲۳۸).

۶) فتح البارى: ۹/٤۶۲،عمدة القارى: ۲۰/۲۳۸).

۷) فتح البارى : ۹/٤۶۲،عمدة القارى: ۲۰/۲۳۸).

۸) هذا الكتاب ليس موجود لدينا).

۹) المغنى لابن قدامة،كتاب الطلاق : ۱۰/۱٤ . المغنى لابن قدامة كتاب الطلاق،باب تصريح الطلاق وغيره: ۷/۲۹٤).

اوعلامه موفق حنبلي رحمة الله عليه دې لره راجح ګڼړلی دی .(١)
د امام شافعي رحمه الله قول جديد دادې چه طلاق صريح دپاره درې الفاظ خاص دی .
① طلاق ② فراق ③ سراح (٢)
ليکن امام بخاری رحمه الله د فراق او سراح الفاظ په طلاق کښې نه شميری اوددې وجه داده چه دا دواړه الفاظ چه څنګه دطلاق معنی کښې استعماليږی داشان غيرطلاق دپاره هم استعماليږی.

ترجمة الباب کښې امام بخاری رحمه الله فرمائی که يوسړې خپلې ښځې ته «فارقتك» يا «سرحتك» اووائی يا «انت الخلية» يا «انت البرية» اووائی يا څه بل لفظ اووائی چه هغې نه مراد طلاق اخستې شی نو په دې کښې به د هغه دنيت اعتبار وی، که نيت ئې واقع دطلاق وی نو طلاق به واقع شی او که د طلاق واقع کيدو نيت ئې نه وو نو طلاق به نه واقع کيږی.
دکنايات طلاق په سلسله کښې هم دا مسلك دحضرات حنفيه،شافعيه،او حنابله دې،نو حافظ ابن حجر رحمه الله په دې سلسله کښې ضابطه ليکلې ده چه :

«وضابط ذالك ان كل كلام افهم الفرقة ولومع دقته يقع به الطلاق مع القصد فاما اذا لم يفهم الفرقة من اللفظ فلا يقع الطلاق ولوقصد اليه كما لوقال :كلى،او اشربى اونحوذالك»(٣)
دحضرات مالکيه په نيز د کنايه دوه قسمونه دی. ① کنايات ظاهره ② کنايات خفيه .
کنايات ظاهره دهغوی په نيز بغير دنيت نه طلاق واقع کيږی .لکه «انت بتة،حبلك على غاربك»
البته کنايات خفيه کښې بغير دنيت نه طلاق نه واقع کيږی لکه «انت حرة، اذهبى، اصرفى»(٤)
په دې ځائې کښې ددې خبرې لحاظ ساتل پکار دی چه دالفاظ دکنايات نه دطلاق وقوع دپاره د نيت ضرورت وی . ليکن دلالت الحال هم که ددې خبرې دپاره قرينه جوړيږی چه په دې ځائې کښې د طلاق واقع کيدل مقصود وو نو په دې وخت کښې به هم طلاق واقع شی .
لکه څنګه چه د غضب او غصې په حالت کښې يا مذاکره طلاق يا ښځې د طلاق مطالبه اوکړه نوداسې صورت کښې که دکنايه لفظ استعمال کړې شی نودې سره به طلاق واقع شی.(٥)
کنايه سره به کوم يو طلاق واقع کيږی؟ بيا په دې الفاظو سره به کوم يو طلاق واقع کيږی، طلاق بائن يا طلاق رجعی؟صاحب هدايه ليکی چه دکنايه دوه قسمونه دی،درې الفاظ خو داسې دی چه دې سره به صرف يو طلاق رجعی واقع کيږی او هغه دادی چه «اعتدى، استبرى رحمك، انت واحدة» دويم قسم ددې نه علاوه باقی الفاظ دکنايات دی،دې سره به يو طلاق بائن

---

١) المغنى لابن قدامة كتاب الطلاق: ٢٩٤/٧).
٢) فتح البارى: ٤٦٢/٩،اوجزالمسالک : ١٤/١٠،كتاب الطلاق، باب ماجاء فى الخلية).
٣) فتح البارى: ٤٦٤/٩).
٤) اوجز المسالک كتاب الطلاق باب ماجاء فى الخلية والبرية: ١٥،١٦/١٠).
٥) اوجزالمسالک كتاب الطلاق : ٢٩٨/٧،والهداية (مع فتح التقدير) كتاب الطلاق: ٣٩٧/٣).

واقع کیږی، که چا دې سره ددریو نیت اوکړو نو درې به واقع شی او که د دوو نیت ئې اوکړو نو یو به واقع شی:(۱)

قوله: وقالت عائشه: قد علم النبی "ان ابوی لم یکونا یأمرانی بفراقه: داحدیث دتخییر حصه ده،چه په کتاب النکاح کښې باب موعظة الرجل لاندې تیره شوې ده. په دې کښې فراق نه طلاق مراد دې،ددې وجې امام بخاری رحمه الله په دې ځائې کښې ذکرکړې دې (۲)فراق کنایات کښې دې.

۲=بَاب مَنْ قَالَ لِامْرَأَتِهِ أَنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ

وَقَالَ الْحَسَنُ نِيَّتُهُ وَقَالَ أَهْلُ الْعِلْمِ إِذَا طَلَّقَ ثَلَاثًا فَقَدْ حَرُمَتْ عَلَيْهِ فَسَمَّوْهُ حَرَامًا بِالطَّلَاقِ وَالْفِرَاقِ وَلَيْسَ هَذَا كَالَّذِي يُحَرِّمُ الطَّعَامَ لِأَنَّهُ لَا يُقَالُ لِطَعَامِ الْحِلِّ حَرَامٌ وَيُقَالُ لِلْمُطَلَّقَةِ حَرَامٌ وَقَالَ فِي الطَّلَاقِ ثَلَاثًا لَا تَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ
وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي نَافِعٌ قَالَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا سُئِلَ عَمَّنْ طَلَّقَ ثَلَاثًا قَالَ لَوْ طَلَّقْتَ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَنِي بِهَذَا فَإِنْ طَلَّقْتَهَا ثَلَاثًا حَرُمَتْ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَكَ

که یوسړې خپلې ښځې ته اووائی چه((انت علی حرام))نو ددې څه حکم دې ؟ددې حکم متعلق سلفوکښې اختلاف دې ډیر لوئې،او علامه قرطبی رحمه الله فرمائی چه‌په دې کښې اتلس قولونه دی.(۳)

دحضرات حنفیه‌په نیزمسئله داده که‌هغه ددې جملې نه‌دایلاء اظهار کړې وی،یو طلاق بائن یا د درې طلاقونو نیت ئې اوکړو نو دده نیت به معتبر وی،او چه دکوم څیز ده نیت کړې دې هغه به واقع کیږی البته که ده د دوؤ طلاق د وقوع نیت اوکړو نودوه طلاقه به واقع نه وی،یو طلاق به واقع کیږی او که ده‌د څه څیز هم نیت اونکړو نوداسې صورت کښې دمتقدمینوحنفیه په نیز ایلاء به وی او دمتاخیرینو په نیز به یوطلاق بائن واقع وی،فتوی دمتاخرینو په قول باندې ده.(۴)

دامام شافعی رحمه الله په نیزکه ویونکی‌ددې نه‌د طلاق نیت وی‌نوطلاق به واقع کیږی،ګنی بیا یمین دې اوکفاره دیمین به دې ورکوی.(۵)

امام مالک رحمه الله که هغه غیر مدخول بهادې‌نوبیا خاوند چه کوم نیت کوی نو ددې مطابق فیصله به کیږی.(۶)

---

۱) والهدایة (مع فتح التقدیر) کتاب الطلاق: ۳۹۸/۳).
۲) فتح االباری: ۴۶۴/۹).
۳) فتح الباری: ۴۶۵/۹).
۴) رد المختار،باب الایلاء : ۴۳۴/۳،وتکملة فتح الملهم : ۱۶۲/۱).
۵) شرح مسلم للنووی: ۴۷۸/۲،وفتح الباری: ۴۶۵/۹).
۶) اوجزالمسالک ،کتاب الطلاق،باب ماجاء فی الخلیة: ۲۲/۱۰،وشرح الزرقانی: ۱۶۹/۳).

امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی که ویونکی څه نیت اونکړو نو ظهار به وی اوکه دطلاق نیت ئې اوکړو نو دده مشهور قول دادې چه په دې صورت کښې به هم ظهار وی او یو قول دادې چه طلاق به واقع نه وی.(۱)

دربیعه، شعبی، اصبغ مالکی په نیز داسې صورت کښې به هیڅ واقع نه وی. (۲)

قوله: وقال الحسن : نیته: امام بخاری رحمه الله دخپل طرفنه فیصله نه ده کړې بلکه د حضرت حسن بصری رحمه الله اثر ئې نقل کړې دې چه «انت علی حرام» کښې ویونکی دنیت اعتبار به وی، امام بخاری رحمه الله ددوی اثر نقل کوی او غالبًا دې طرفته ئې اشاره کړې ده چه ددوی په نیز هم دامختاردی اوهم دا دحنفیه او شافعیه مسلك دې لکه څنګه چه مخکښې تیر شو. عبدالرزاق دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې.(۳)

قوله: وقال اهل علم: اذا طلق ثلاثا فقد حرمت علیه فسموه حراما بالطلاق والفراق: امام بخاری رحمه الله دا دبعض اهل علم قول نقل کړې دې چه "په حقیقت کښې ددې حضراتو دلیل ذکر فرمائی چه هغوی وائی چه «انت علی حرام» نه درې طلاقه واقع کیږی لکه امام مالك رحمه الله هغه فرمائی چه کله سړې درې طلاقه ورکړی نو ښځه پرې حرامه شی. او خلق دې ته حرام بالطلاق او حرام بالفراق وائی، اوس که یو سړی درې طلاقه ورنکړل لیکن د دریو طلاقو چه کوم اثراونتیجه وی دا په خپله ژبه ادا کړی «انت علی حرام» اووائی نو ددې تقاضا داده چه درې طلاق واقع کیږی.

قوله: ولیس هذا کالذی یحرم الطعام لانه لایقال للطعام الحل : حرام ویقال للمطلقة : حرام: یعنی تحریم مراة او تحریم طعام کښې فرق دې، تحریم مراة نو موثر دې او تحریم طعام موثر نه دې، ددې وجې درې طلاقه واقع کیدو نه پس مطلقه خاوند دپاره حرام ګنړلې شوی دی خو طعام لره حرام نه دی ګڼولې شوی. که یو سړې اووائی چه «هذا الطعام علی حرام» نو ددې هیڅ اعتبار نشته دې او هغه طعام دده دپاره نه حرامیږی.

داد امام شافعی رحمه الله او امام مالك رحمه الله مسلك دې چه «هذا الطعام علی حرام» اعتبار به نه وی اودا کلام به لغو ګنړلې شی.(۴) ددې مطابق امام بخاری رحمه الله فرمائی چه تحریم طعام موثر نه دې، امام ابو حنیفه رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی چه داسې صورت کښې دا الفاظ به دیمین ګنړلې شی او کفاره یمین په ده باندې واجب ده.(۵)

---

۱) اوجزالمسالک: ۲۳/۱۰).
۲) فتح الباری: ۴۶۵/۹).
۳) عمدة القاری: ۲۳۹/۲۰).
٤) الابواب والتراجم : ۷۸/۲).
۵) الابواب والتراجم : ۷۸/۲).

قوله: وقال في الطلاق ثلاثا لا تحل له حتى تنكح زوجا غيره: درې طلاقو متعلق الله ﷻ فرمائي چه«لا تحل له حتى تنكح زوجا غيره»، د عدم حل مطلب دادې چه حرام كيدل خو معلوم شو درې طلاقو سره حرمت غليظه واقع كيږي. لهذا كه چا«انت على حرام» اووئيل چه كوم ددې درېو طلاقو اثر او نتيجه ده نو درې طلاقه واقع كيدل پكار دى او هم دا مسلك د امام مالك رحمه الله دې، هر كله چه ښځه مدخول بهاوى لكه څنګه چه تيرشو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه امام بخاري رحمه الله د تحريم طعام او تحريم مراة كښې فرق بيان كړې دې، په حقيقت كښې ئې ددې حضراتو ترديد كړې دې چه «انت على حرام» ته لغوه ګنړي او وائي چه ددې نه طلاق نه واقع كيږي لكه څنګه چه اصبغ مالكي وائي.

قوله: وقال الليث عن نافع: حضرت ابن عمر فاروق رضي الله عنه نه كله د درېو طلاقو متعلق تپوس اوشو نو هغه فرمائي چه دوى يو يا دوه طلاقونه وركړل نو حضرت نبي كريم ﷺ ماته ددې نه درجوع حكم وركړې وو. ليكن كه درې طلاقونه ئې وركړل نو ښځه به حرامه وى تر دې پورې چه دده نه سوا بل چاسره نكاح اوكړي.

قوله: لو طلقت مرة او مرتين فان النبي ﷺ امرني بهذا: په دې كښې«امرني بهذا»نه طلاق وركول مراد نه دى بلكه د طلاق نه رجوع وركولو حكم مراد دى.(١) نودا حديث په كتاب الطلاق په شروع كښې تفصيل سره تيرشوې دې چه حضرت نبي كريم ﷺ حضرت ابن عمر رضي الله عنه ته درجوع كولو حكم وركړې وو.

دا تعليق امام بخاري رحمه الله ذكر فرمائيلې دې څكه چه په دې كښې د طلاق نه پس د حرمت ذكر دې ،معلوم شو چه كه څوك«انت على حرام»وائى نو درې طلاقه واقع كيږي څكه چه حرمت هم ددې اثر او نتيجه ده.

[٤٩٦٤] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ فَتَزَوَّجَتْ زَوْجًا غَيْرَهُ فَطَلَّقَهَا وَكَانَتْ مَعَهُ مِثْلُ الْهُدْبَةِ فَلَمْ تَصِلْ مِنْهُ إِلَى شَيْءٍ تُرِيدُهُ فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ طَلَّقَهَا فَأَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ زَوْجِي طَلَّقَنِي وَإِنِّي تَزَوَّجْتُ زَوْجًا غَيْرَهُ فَدَخَلَ بِي وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ إِلَّا مِثْلُ الْهُدْبَةِ فَلَمْ يَقْرَبْنِي إِلَّا هَنَةً وَاحِدَةً لَمْ يَصِلْ مِنِّي إِلَى شَيْءٍ فَأَحِلُّ لِزَوْجِي الْأَوَّلِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَحِلِّينَ لِزَوْجِكِ الْأَوَّلِ حَتَّى يَذُوقَ الْآخَرُ عُسَيْلَتَكِ وَتَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ [ر:٢٤٩٦].

په دې روايت كښې امراة درفاعه قصه بيان شوې ده، ددې پوره تفصيل مخكښې باب«اذا طلقها ثلاثا بعد العدة»كښې رازى«هنة واحدة» يعنى«مرة واحدة»

«امراة رفاعه»ته درې طلاق وركړې شوى وو، او دې اول خاوند طرفته دورتګ دپاره دې

---

١) فتح الباري: ٩/٤٦٧)

حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو ((افاحل لزوجی الاول)) نو حضر نبی کریم ﷺ اوفرمائيل چه ((لا تحلين لزوجك الاول حتى يذيق الاخر عسيلتك)) نو حلاله شرعيه نه بغير دوی ورته دريم طلاقو باندې عدم اطلاق اوفرمائيل، عدم حل حرمت لره مستلزم دې، دريم طلاقه ورکولو سره حرمت ثابتيږی.

نو که چا ((انت علی حرام)) اووئيل نو ددې نه دريم طلاقه واقع کيدل پکار دی ځکه چه حرمت د دريو طلاقو نتيجه او اثر دې، اوده ددې اثر دپاره وضع شوی لفظ لره استعمال کړل او طلاق ئې ورکړو. نو ابن بطال رحمه الله فرمائی چه :

((والی هذه الحجة اشار البخاری بايراد حديث رفاعة لانه طلق امراته ثلاثا فلم تحل له مراجعتها الا بعد زوج فكذالك من حرم علی نفسه امراته فهو كم طلقها)) (۱)

دامام بخاری رحمه الله رائې: شارح بخاری ابن بطال رحمه الله فرمائی چه د امام بخاری رحمه الله رائې داده چه تحريم په منزله د طلقات ثلاث دې. او د مدخول بها متعلق امام مالك هم دا مسلك دې او ماقبل کښې تشريح هم ددې مطابق کړې شوې ده.

ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دامام بخاری رحمه الله رائ داده چه داسې صورت کښې د قائل د نيت به اعتبار وی، هغه ((انت علی حرام)) نه چه دکوم څيز نيت کوی هغه به واقع کيږی، او هم دا مسلك د حنفيه مسلك دې ځکه چه امام د ټولو نه مخکښې د حضرت حسن بصری رحمه الله اثر ((نيته)) نقل کړی دې او د امام بخاری رحمه الله عادت دادې چه اختلافی مسائلو کښې د هغه صحابی يا تابعی اثر د ټولو نه مخکښې نقل کړی او دغه د امام مذهب مختار دې، نو حافظ ليکی چه :

((والذی يظهر من مذهب البخاری ان الحرام ينصرف الی نية القائل ولذالك صدر الباب بقول الحسن بصری، هذه عادته فی موضع الاختلاف مهما صدر به من النقل عن صحابی او تابعی فهو اختياره)) (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه تحريم طلقات ثلاث نه علاوه هم مونډې شی، لکه غير مدخول بها کښې يو طلاق سره حرمت ثابتيږی. طلاق بائن کښې هم عقد جديد بغير حرمت ثابتيږی، طلاق رجعی کښې هم عدت تيريدو نه پس حرمت ثابتيږی، معلوم شو چه تحريم طلقات ثلاث کښې منحصر نه دې، داشان تحريم عام دې، او طلقات ثلاث خاص، نو عام نه د خاص وجود باندې څنګه استدلال کولې شی، ځکه چه عام خاص لره مستلزم نه دې، (۳)

ليکن د امام بخاری رحمه الله چه کومه رائې حافظ ابن حجر رحمه الله بيان کړې دې په دې باندې اشکال داکيږی چه په دې صورت کښې امام حديث رفاعه ددې ترجمة الباب لاندې د ذکر کولو څه ضرورت راپيښ شو او د دواړو په مينځ کښې مناسبت دې، ابن بطال د امام

۱) فتح الباری: ۹/۴۶۷).
۲) فتح الباری: ۹/۴۷۷).
۳) فتح الباری: ۹/۴۶۸).

بخاری رحمه الله مسلك بيان کړې دې،د ذې مطابق د دواړو په مينځ کښې څه مناسبت او حديث نه داستدلال تفصيل ماقبل کښې بيان کړې شوې دې . ليکن دحافظ بيان شوې رائې په صورت کښې مناسبت ظاهر نه دې،نوحضرت شيخ الحديث مولانا زکريا ليکی:

((وکان رايي اولا في ذالك ماذهب اليه الحافظ من ان ميل البخاری الی قول الحسن کما هو الظاهر من صنيعه لکن النظر الدقيق يشعر الی انه مال الی قول مالك للروايات المرفوعة الواردة في الباب ولم يقتصر البخاری علی قول الحسن فقط بل ذکر في الترجمة القوالا اخر ايضا))(۱)

۷=بَاب لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ [ر: التحريم۱].

[۴۹۶۵] حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ صَبَّاحٍ سَمِعَ الرَّبِيعَ بْنَ نَافِعٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ يَعْلَى بْنِ حَكِيمٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ إِذَا حَرَّمَ امْرَأَتَهُ لَيْسَ بِشَيْءٍ وَقَالَ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ [ر: ۴۶۲۷].

قوله: ربيع بن نافع: د ربيع بن نافع کنيت ابو توبه دې،دې په خپل کنيت سره مشهور دې،د حلب اوسيدونکې دې،امام بخاری رحمه الله دهغوی په زمانه کښې وو،ليکن دملاقات متعلق ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ماته معلوم نشو چه ملاقات ئې شوې دې که نه ؟ . امام بخاری رحمه الله باب حديث حسن بن صباح په واسطه سره ددوی نه نقل کوی اومزارعت کښې د هغوې دا تعليق ذکرکړې دې،صحيح بخاری کښې دهغوی صرف دا دوه روايتونه دی يو تعليقًا او يوموصولاً.(۲)

امام ابوداود دده بکثرت روايتونه اخستی دی،امام ترمذی نه علاوه باقی ا صحاب الصحاح دهغوی نه روايتونه نقل کړی دی. ددوی باره کښې وئيلې شو چه دوی دابدالونه وو، په کال ۲۴۱ هجرئی کښې دوی وفات شو.(۳)

قوله: ابن عباس يقول:اذا حرم امراته ليس بشیء: حضرت ابن عباس رضی الله عنه به فرمائيل که يو سړې خپلې بی بی ته اوائی چه((انت علی حرام)) نو هيڅ به نه وی او فرمائی چه ((لقد کان لکم في رسول الله اسوة حسنة))ددې نه ماريه قبطيه طرفته ته اشاره دې،چه داامام نسائی دحضرت انس رضی الله عنه نه په صحيح سندسره نقل کړې دې چه حضرت نبی کريم صلی الله عليه وسلم حضرت ماريه قبطيه لره په خپل ځان باندې حرامه کړې وه نو په دې باندې دا آيت نازل شو چه((يا ايها النبی لم تحرم ما احل الله......))(۴) ددې نه استدلال کوی او حضرت ابن عباس رضی الله عنه به

---

۱) تعليقات لامع الداری: ۳۵۱/۹).
۲) فتح الباری: ۴۶۹/۹).
۳) اوګورئ تهذيب المکال: ۱۰۶/۹،اوسيراعلام النبلاء: ۶۵۳/۱۰،وتذکرة الحفاظ : ۴۷۲/۲).
٤) ارشادالساری: ۲۵/۱۲).

فرمائیل چه تحریم مراة به موثر نه وی چه څنګه حضرت نبی کریم ﷺ تحریم ماریه لره قران پاك غیر موثر ګنړلې دې.

د «لیس بشئ» معنی داده چه کیدیشی چه څه هم واقع نشی. نه طلاق نه یمین بلکه دا کلام لغو دې، او داهم احتمال دې چه ددې نه مراد طلاق دې یعنی تحریم امراه نه طلاق نه کیږی، دا دویم احتمال ته حضرت حافظ اقرب وئیلی دی، ځکه چه په کتاب التفسیر کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دا تعلیق تیرشوې دې، په دې کښې دی چه «فی الحرام یکفر» دا شان اسماعیلی ددوی نه نقل کړی دی چه «اذا حرم الرجل امراته فانما هی یمین یکفرها» نو «لیس بشئ» کښې د طلاق نفی دې، د یمین نه ده.(۱)

حضرت کشمیری رحمه الله فرمائی چه دا حضرت ابن عباس رضی الله عنهما تفرد دې.(۲)

[۴۹۶۶] حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ زَعَمَ عَطَاءٌ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ بْنَ عُمَيْرٍ يَقُولُ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْكُثُ عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَيَشْرَبُ عِنْدَهَا عَسَلًا فَتَوَاصَيْتُ أَنَا وَحَفْصَةُ أَنْ أَيَّتَنَا دَخَلَ عَلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلْتَقُلْ إِنِّي أَجِدُ مِنْكَ رِيحَ مَغَافِيرَ أَكَلْتَ مَغَافِيرَ فَدَخَلَ عَلَى إِحْدَاهُمَا فَقَالَتْ لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ لَا بَلْ شَرِبْتُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَلَنْ أَعُودَ لَهُ فَنَزَلَتْ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ إِلَى إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ لِعَائِشَةَ وَحَفْصَةَ وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ لِقَوْلِهِ بَلْ شَرِبْتُ عَسَلًا [ر: ۴۶۲۸].

قوله: فتواصیت انا وحفصة: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه ما او حضرت حفصه رضی الله عنها یو بل ته وصیت اوکړو چه حضرت نبی کریم مونږ کښې چا لره هم تشریف راوړی نو حضرت نبی کریم ﷺ ته دې اووئیلې شی چه «انی لاجد منك ریح مغافیر اکلت مغافیر؟»

نو حضرت نبی کریم ﷺ په دوی کښې یو کره تشریف یوړو (په روایت کښې تصریح نشته دې لیکن غالب دادی چه مراد ترې حضرت حفصه رضی الله عنها ده).(۳) نو هغوی هغه جمله اووئیله نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه «لابل شربت عسلا عند زینب بنت جحش ولن اعودله» او د سورة تحریم په تشریح کښې دومره اضافه ده چه «وقد حلفت لا تخبری بذالك احدا» یعنی ما قسم خوړلې دې، اوس به څه دوباره شهد نه استعمالوم. نو په دې باندې «یاایها النبی لم تحرم مانه تر ان تتوبا الی الله........» پورې آیت نازل شو.

---

۱) فتح الباری: ۹/ ۴۷۰).
۲) فیض الباری: ٤/ ۳۱٤).
۳) فتح الباری: ۹/ ۴۷۲)

«ان تتوبا الى الله»«لعائشة وحفصة»یعنی دتوبه دا قول دحضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت حفصه رضی الله عنها دپاره وو،څکه مذکوره دې دواړو جوړه کړې وه.

قوله: واذا اسر النبي الى بعض ازواجه حديثا لقوله شربت عسلا: یعنی د سورة تحریم دا مذکوره آیت هم دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دقول«شربت عسلا ... ولن اعود له ...» په وجه نازل شو،په آیت کښې چه دکومې سرګوشئ ذکر دې دهغې نه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دا قول مراد دې.

[۴۹۶۷] حَدَّثَنَا فَرْوَةُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ الْعَسَلَ وَالْحَلْوَاءَ وَكَانَ إِذَا انْصَرَفَ مِنْ الْعَصْرِ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ فَيَدْنُو مِنْ إِحْدَاهُنَّ فَدَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ فَاحْتَبَسَ أَكْثَرَ مَا كَانَ يَحْتَبِسُ فَغِرْتُ فَسَأَلْتُ عَنْ ذَلِكَ فَقِيلَ لِي أَهْدَتْ لَهَا امْرَأَةٌ مِنْ قَوْمِهَا عُكَّةً مِنْ عَسَلٍ فَسَقَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهُ شَرْبَةً فَقُلْتُ أَمَا وَاللَّهِ لَنَحْتَالَنَّ لَهُ فَقُلْتُ لِسَوْدَةَ بِنْتِ زَمْعَةَ إِنَّهُ سَيَدْنُو مِنْكِ فَإِذَا دَنَا مِنْكِ فَقُولِي أَكَلْتَ مَغَافِيرَ فَإِنَّهُ سَيَقُولُ لَكِ لَا فَقُولِي لَهُ مَا هَذِهِ الرِّيحُ الَّتِي أَجِدُ مِنْكَ فَإِنَّهُ سَيَقُولُ لَكِ سَقَتْنِي حَفْصَةُ شَرْبَةَ عَسَلٍ فَقُولِي لَهُ جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطَ وَسَأَقُولُ ذَلِكِ وَقُولِي أَنْتِ يَا صَفِيَّةُ ذَاكِ قَالَتْ تَقُولُ سَوْدَةُ فَوَاللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَأَرَدْتُ أَنْ أُبَادِيَهُ بِمَا أَمَرْتِنِي بِهِ فَرَقًا مِنْكِ فَلَمَّا دَنَا مِنْهَا قَالَتْ لَهُ سَوْدَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكَلْتَ مَغَافِيرَ قَالَ لَا قَالَتْ فَمَا هَذِهِ الرِّيحُ الَّتِي أَجِدُ مِنْكَ قَالَ سَقَتْنِي حَفْصَةُ شَرْبَةَ عَسَلٍ فَقَالَتْ جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطَ فَلَمَّا دَارَ إِلَيَّ قُلْتُ لَهُ نَحْوَ ذَلِكَ فَلَمَّا دَارَ إِلَى صَفِيَّةَ قَالَتْ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ فَلَمَّا دَارَ إِلَى حَفْصَةَ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا أَسْقِيكَ مِنْهُ قَالَ لَا حَاجَةَ لِي فِيهِ قَالَتْ تَقُولُ سَوْدَةُ وَاللَّهِ لَقَدْ حَرَمْنَاهُ قُلْتُ لَهَا اسْكُتِي [ر: ۴۹۱۸].

قوله: عُكَّةً مِنْ عَسَلٍ: «عُكَّة» د څرمنې جوړ شوې يو ګول لوښې به وو چه په هغې کښې به صرف شهد او غوړي ايښودلې شو .

«مَغَافِير»:دا د«مغفور»«بضم الميم»جمع ده.دا ګوند وی چه په دې کښې خوږوالئ وی،چه دا د«رمث»«بكسر الراء وسكون الميم»نومې ونې کښې وی . دې ونې لره اوښان خوروی،وائی چه«اغفر الرمث»کله چه په دې کښې دا ماده ظاهره شی،«مغفور»کښې ميم امام دفراء په نيز زائد او دجمهورو په نيز اصل دې .(۱)

قوله: جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطَ: يعنى دې دشهدو مچئ به د عرفط رس چوپلې وی«جرست النحل العسل اذا الحسته»دشهدو د مچئ شهد ختل،چوپل،«عرفط»د هغه ونې نوم دې چه دې

۱) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ فتح البارى: ۹/۴۷۲).

گوند ته مغافیر وائی.(۱)

ابن قتیبه فرمائی چه دا یو نبات دې چه ددې ذائقه ترخه او بوټی ئې خراب وی،ددې پاڼړې نزدې نزدې وی،په دې کښې ازغی وی،اوددې میوه سپینه وی.(۲)

قوله: تَقُولُ سَوْدَةُ فَوَاللّٰهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَأَرَدْتُ أَنْ أُبَادِيَهُ بِمَا أَمَرْتِنِي بِهِ فَرَقًا مِنْكِ: حضرت سوده رضی الله عنها حضرت عائشه رضی الله عنها ته اووئیل چه په خدائې حضرت نبی کریم ﷺ دروازې ته تشریف راوړې وو چه ماستا دویرې په وجه حضرت نبی کریم ﷺ سره دخبرو ابتدا کول غوښتل چه دکومې تاماته حکم راکړې وو.

((أبادئه))دا باب مفاعله مباداة نه دې((فرقا منك،خوفا منك،فرق))ویرې ته وئیلې شي.

قوله: تَقُولُ سَوْدَةُ وَاللّٰهِ لَقَدْ حَرَمْنَاهُ: حضرت سود رضی الله عنها اوفرمائیل چه مونږ حضرت نبی کریم ﷺ دشهدو خوړلو نه منع کړو.حضرت عائشه رضی الله عنها اوفرمائیل چه خاموش شه.

((هسې نه چه راز ښکاره شي)).((حرمناه ای منعناه)).

تعارض روایات او ددې حل: په دې باب کښې دړومبی روایت نه معلومیږی چه حضرت نبی کریم ﷺ به حضرت زینب رضی الله عنها سره شهد استعمالول. او په آخری روایت کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت حفصه رضی الله عنها سره استعمال کړی وو.

بعض حضرات تعدد واقعات باندې محمول کړې دې لیکن محققین علماء ړومبی روایت ته ترجیح ورکوی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت زینب رضی الله عنها سره شهد استعمال کړی وو،ددې تفصیل دکشف الباری په کتاب التفسیرکښې دسورت تحریم په تفسیرکښې تیرشوې دې.(۳)

د ترجمة الباب مقصد: حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمه الله فرمائی چه ځما په نیزدترجمة الباب مقصد د آیتونو تفسیر دې چه ددې آیتونودپاره په احادیث باب کښې ذکر شوؤ قصو کښې شوې دې،ددې ورود امام بخاری رحمه الله ددې باب لاندې دواړه واقعات ذکرکړل،دتحریم مراد مسئله دبیانولو مقصد نه دی ځکه چه هغه مخکښې باب کښې بیان شوې ده.(۴)

ترجمة الباب په ظاهره د اصبغ مالکی مذهب تائید کوی،ددوی په نیز تحریم مطلقًا لغو دې که تحریم مراد وی یا تحریم طعام وشراب وی،نو باب کښې ذکر شوی دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت دتحریم مراة لغو کیدو اوباقی دوه روایتونو نه تحریم شراب(عسل)په لغو کیدو باندې دلالت کوی.

---

۱) فتح الباری: ۴۷۵/۹).

۲) فتح الباری : ۴۷۵/۹)

۳) اوګورئ کشف الباری: کتاب التفسیر: ۶۸۵).

۴) الابواب والتراجم: ۷۸/۲).

۸=بَاب لَاطَلَاقَ قَبْلَ النِّكَاحِ

وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا [ر: الاحزاب: ۴۹] وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ جَعَلَ اللَّهُ الطَّلَاقَ بَعْدَ النِّكَاحِ
وَيُرْوَى فِي ذَلِكَ عَنْ عَلِيٍّ وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَعُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ وَأَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَعُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ وَأَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ وَعَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ وَشُرَيْحٍ وَسَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ وَالْقَاسِمِ وَسَالِمٍ وَطَاوُسٍ وَالْحَسَنِ وَعِكْرِمَةَ وَعَطَاءٍ وَعَامِرِ بْنِ سَعْدٍ وَجَابِرِ بْنِ زَيْدٍ وَنَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ وَمُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ وَسُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ وَمُجَاهِدٍ وَالْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَعَمْرِو بْنِ هَرِمٍ وَالشَّعْبِيِّ أَنَّهَا لَا تَطْلُقُ

علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه د امام بخاری رحمه الله مقصد دحضرات حنفیه دمذهب تردید کول دی څکه چه ددوی مذهب قبل النکاح صحت طلاق دې.(۱)
علامه عینی رحمه الله فرمائی چه قبل النکاح وقوع طلاق دحضرات حنفیه مسلك نه دې بلکه دا خو دچا مسلك هم نه دې، کرمانی او ددوی هم خیالو باندې تعجب دې چه هغه دخپل طرفنه یو مذهب جوړوی او حنفیه طرفته دامنسوب کوی او په دې باندې رد کول شروع کوی.(۲)

په دې باندې دټولو اتفاق دې که څوك سړې اجنبیه ته اووائی «انت طالق» نو طلاق به واقع نه وی یعنی لا طلاق قبل النکاح باندې دټولو اتفاق دې(۳)
قبل النکاح دتعلیق مسئله: اختلاف په دې کښې دې که طلاق لره ملك یا سبب ملك سره معلق کړې شی نو دا تعلیق به صحیح وی یا نه. لکه یو سړې اووائی چه «اذا زوجت فلانة فهی طالق» نو نکاح کولو نه پس به طلاق واقع وی یا نه، په دې کښې اختلاف دې.
دحضرات حنفیه په نیز دا تعلیق صحیح دې او دنکاح نه پس به طلاق واقع شی.
دحضرات شافعیه په نیز دا تعلیق لغوه دې او ازواج نه پس به طلاق واقع نه وی.
امام احمد بن حنبل رحمه الله نه ددې مسئلې باره کښې دوه روایتونه دی یو دا چه دحنفیه مطابق، دویم دشافعیه مطابق.
امام مالك رحمه الله نه درې روایتونه دی، یو کښې توقف دې، دویم روایت دشوافع مطابق دې، لیکن هغه مرجوح دې او دریم روایت دادې که داسې صورت کښې ښځه تعیین اوکړی اوده تعلیق کړې وی لکه دا اووائی چه «ان تزوجت هذه المراة فهی طالق» نو طلاق به واقع شی لیکن که تعیین اونه کړزو، مطلقًا او عام الفاظ ئې اووئیل لکه وې وئیل چه «کل امراة اتزوجها

---

۱) شرح الکرمانی: ۱۹/۱۹۱، ۱۹۲).
۲) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۵).
۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۵).

فهي طالق» نوداسې صورت کښې به طلا ق واقع نه وي،او هم دا دمالکيه راجح روايت او مذهب او مختار دی(۱) دعموم په صورت کښې تعليق درست نه دې ځکه چه دا د حلال څيز (نکاح) مطلقاً دحرام کولومترادف دې اوددې اختيار هيڅاته نشته دې(۲)
حضرات شافعيه دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما د اثر نه استدلال کوی،چه کوم په دې ځائې کښې امام بخاری رحمه الله نقل کړې دې،دوی فرمائی چه«جعل الله الطلاق بعد النکاح».
ليکن دحنفيه خلاف ددې اثر نه استدلال کول درست نه دی ځکه چه ددې حنفيه هم قائل نه دی،ددې وجې چه اختلاف،تعليق طلاق قبل النکاح کښې دې،طلاق قبل النکاح کښې نه دې،نو علامه عينی رحمه الله ليکی چه :
«هذا لاخلاف فيه ان الله جعل الطلاق بعد النکاح،والحنيفة قائلون به،فلايجوز للشافعية ان يحتجوا به عليهم فی مسألة التعليق،فان تعليق الطلاق غير الطلاق لانه ليس بطلاق فی الحال فلا لصحته قيام المحل»(۳)
نو عبدالرزاق په خپل تصنيف کښې دحضرت زهر رحمه الله اثر نقل کړې دې که چا«کل امرأة اتزوجها فهی طالق»اووئيل نو دده بَ دا وينا معتبره وی،په دې باندې معمر دوی ته اووئيل چه«اوليس قد جاء لا طلاق قبل النکاح ولاعتق قبل الملك»نوحضرت زهری رحمه الله فرمائی چه«انما ذالك ان يقول الرجل امرأة فلان طالق»(۴) يعنی لا طلاق قبل النکاح نه مراد تجيز دې تعليق نه دې .
وجه ددې داده چه دتعليق په صورت کښې که طلاق واقع شی نو نکاح کښې دراتلونه پس به واقع وی،نوهغه د لا طلاق قبل النکاح مصداق نه دې.

قوله: قول الله تعالى : يأيها الذين امنوا اذا نكحتم المومنات ثم طلقتموهن :

امام بخاری رحمه الله ددې آيت کريمه نه لاطلاق قبل النکاح باندې استدلال کړې دې،ځکه چه په دې کښې دی چه«اذا نکحتم المومنات ثم طلقتموهن»په ړومبې د نکاح اوبيا د طلاق ذکر دې،معلوم شو چه د نکاح نه مخکښې طلاق نه واقع کيږی.
ابن التين اوابن منير فرمائيلی چه د امام دطلاق عدم وقوع قبل النکاح باندې مذکوره آيت نه استدلال کول درست نه دی ځکه چه په آيت کښې بغير د څه حصرنه دطلاق بعدالنکاح دقوع يو صورت ذکر کړې شويدې،دنکاح نه مخکښې دطلاق وقوع اود عدم وقوع نه په دې کښې ذکر دې اونه دسياق کلام نه په دې باندې دلالت کيږی.(۵)
دې نه پس امام بخاری رحمه الله د څلريشتو (۲۴)حضراتو نومونه ذکر کوی او فرمائی چه د

---

۱) دمذاهب اربعه تفصيل دپاره اوګورئ الابواب والتراجم: ۷۸/۲،او اوګورئ فتح الباری: ۴۸۲،۴۸۳/۹).
۲) فتح الباری: ۴۸۴/۹).
۳) عمدة القاری: ۲۴۶/۲۰).
۴) اوګورئ مصنف عبدالرزاق ۴۲۱/۶ . رقم : ۱۱۴۷۵،وعمدة القاری: ۲۴۶/۲).
۵) عمدة القاری: ۲۴۶/۲۰ . وفتح الباری: ۴۷۷/۹).

نکاح نه قبل ا لطلاق دعدم وقوع قول ددوی نه مروی دي،په دوی کښې حضرت علی رضی الله عنه او عمروبن هرم نه سواتول تابعین دي،عمروبن هرم تبع تابعینو کښې دي.(۱)

۹-بَاب إِذَا قَالَ لِامْرَأَتِهِ وَهُوَ مُكْرَهٌ هَذِهِ أُخْتِي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ابْرَاهِيمُ لِسَارَةَ هَذِهِ اخْتِي وَذَلِكَ فِي ذَاتِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ [ر: ۳۱۰۳].

که چا خپلې ښځې ته((يااختى))(اې خورې) اووئیل نو دجمهورو په نیز په دې تحریم،طلاق یا ظهار نه واقع کیږی،شیخ ابن الهمام اوعلامه ابن عابدین شامی دحضرات حنفیه دامسلك نقل کړې دې،البته داشان وئیل چه عام حالات کښې مکروه ضرور دې،(۲)

علامه عینی رحمه الله علامه خطابی په حوالې سره دامام ابویوسف رحمه الله مسلك دانقل کړې دې کهچا په دې جملې سره څه نیت اونکړو نوتحریم به واقع وی او دې به کفاره ورکوی . د امام محمد رحمه الله په نیزبه دا ظهار وی.(۳)

دامام بخاری رحمه الله مقصد په دې حضراتوباندې رد کیدیشیچه کوم دا مکروه ګڼړلی یا ددې نه دتحریم او دظهاردوقوع قائل دی،نو هغوی فرمائی چه((فلاشئ علیه)).

ددې په کراهت باندې دابوداود درروایت نه استدلال کوی چه کوم هغوی د ابوتمیه هجیمی نه نقل کړې دې چه یو سړی خپلې ښځې ته اووئیل چه((يا اخية))

نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه((اختك هی))هغه ستا خور ده چه کومې ته ته اخیة وائې.او دا اطلاق ئې خوښه نه کړه((فکره ذالك ونهی عنه))(۴)

امام ابوداود رحمه الله په دې حدیث باندې ترجمه قائمه کړې ده .((باب فی الرجل یقول لامراته يااختی))ددې ترجې تحت هغوی مذکوره روایت نه علاوه حضرت ابراهیم علیه السلام او دحضرت ساره واقعه هم ذکر کړې ده. امام ابوداود رحمه الله مذکوره دواړه روایتونه ددې باب تحت ذکر کړې دی او دې طرفته ئې اشاره کړې ده چه که سړې مجبور وی او مکره و ی نو ښځې ته په اخت وئیلو کښې هیڅ باك نشته دې،لیکن بغیر دضرورت نه وئیل دابو تمیمه روایت سره مکروه دې.

امام بخاری رحمه الله هم غالبًا دې تفصیل طرفته اشاره کوی اودا وئیل غواړی چه ښځې ته خور وئیل په هر حال مکروه دی،په هغه صورت کښې مکروه دی چه کله بلاضرورت نه اووئیلې شی،ددې وجې حضرت امام بخاری رحمه الله په ترجمه کښې د((وهو مکره)) قیدزیات کړې دې،

---

۱) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۷).

۲) فتح القدیر. کتاب الطلاق،باب الظهار: ۴/۹۱).

۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۷).

۴) اوګورئ سنن ابی داود،کتاب الطلاق،باب ماجا فی الرجل یقول لامراته))یا اختی : ۲/۲۶۴ . رقم : ۲۲۱).

دحضرت ابراهيم عليه السلام او دحضرت ساره بى بى واقعه تيره شوې ده،هغوى هم دمجبورئى په وجه خپلې بى بى ته خور ونيلى وو.(۱)

۱۰= بَابُ الطَّلَاقِ فِي الْإِغْلَاقِ وَالْكُرْهِ وَالسَّكْرَانِ وَالْمَجْنُونِ وَأَمْرِهِمَا وَالْغَلَطِ وَالنِّسْيَانِ فِي الطَّلَاقِ وَالشِّرْكِ وَغَيْرِهِ

لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ وَلِكُلِّ امْرِءٍ مَا نَوَى [ر:۱]

وَتَلَا الشَّعْبِيُّ لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا [ر:۲۸۶]

وَمَا لَا يَجُوزُ مِنْ إِقْرَارِ الْمُوَسْوِسِ

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلَّذِي أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ أَبِكَ جُنُونٌ [ر:۴۹۶۹]

وَقَالَ عَلِيٌّ بَقَرَ حَمْزَةُ خَوَاصِرَ شَارِفَيَّ فَطَفِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلُومُ حَمْزَةَ فَإِذَا حَمْزَةُ قَدْ ثَمِلَ مُحْمَرَّةٌ عَيْنَاهُ ثُمَّ قَالَ حَمْزَةُ هَلْ أَنْتُمْ إِلَّا عَبِيدٌ لِأَبِي فَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَدْ ثَمِلَ فَخَرَجَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ [ر:۳۷۸۱]

وَقَالَ عُثْمَانُ: لَيْسَ لِمَجْنُونٍ وَلَا لِسَكْرَانَ طَلَاقٌ

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: طَلَاقُ السَّكْرَانِ وَالْمُسْتَكْرَهِ لَيْسَ بِجَائِزٍ

وَقَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: لَا يَجُوزُ طَلَاقُ الْمُوَسْوِسِ

وَقَالَ عَطَاءٌ: إِذَا بَدَأَ بِالطَّلَاقِ فَلَهُ شَرْطُهُ

وَقَالَ نَافِعٌ: طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ الْبَتَّةَ إِنْ خَرَجَتْ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ إِنْ خَرَجَتْ فَقَدْ بُتَّتْ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ تَخْرُجْ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ

وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِيمَنْ قَالَ إِنْ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَكَذَا فَامْرَأَتِي طَالِقٌ ثَلَاثًا يُسْأَلُ عَمَّا قَالَ وَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ بِتِلْكَ الْيَمِينِ فَإِنْ سَمَّى أَجَلًا أَرَادَهُ وَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ جُعِلَ ذَلِكَ فِي دِينِهِ وَأَمَانَتِهِ

وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: إِنْ قَالَ لَا حَاجَةَ لِي فِيكِ نِيَّتُهُ وَطَلَاقُ كُلِّ قَوْمٍ بِلِسَانِهِمْ

وَقَالَ قَتَادَةُ: إِذَا قَالَ إِذَا حَمَلْتِ فَأَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا يَغْشَاهَا عِنْدَ كُلِّ طُهْرٍ مَرَّةً فَإِنِ اسْتَبَانَ حَمْلُهَا فَقَدْ بَانَتْ مِنْهُ وَقَالَ الْحَسَنُ: إِذَا قَالَ الْحَقِي بِأَهْلِكِ نِيَّتُهُ

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الطَّلَاقُ عَنْ وَطَرٍ وَالْعَتَاقُ مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ

وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: إِنْ قَالَ مَا أَنْتِ بِامْرَأَتِي نِيَّتُهُ وَإِنْ نَوَى طَلَاقًا فَهُوَ مَا نَوَى

وَقَالَ عَلِيٌّ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الْقَلَمَ رُفِعَ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يُدْرِكَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ:

---

۱) كشف الباري: كتاب التفسير،تفسير سورة بنى اسرائيل : ۳۷۳).

وَقَالَ عَلِیٌّ: وَكُلُّ الطَّلَاقِ جَائِزٌ اِلَّا طَلَاقَ الْمَعْتُوهِ

داغلاق معنی : امام ابن ماجه رحمة الله او امام ابو داود رحمة الله علیه دحضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت نقل کړی چه «لا طلاق فی الاغلاق» دا د امام ابن ماجه رحمة الله دروایت الفاظ دی، د امام ابو داود رحمة الله علیه دروایت الفاظ دی چه «لاطلاق فی الغلاق» (۱) دغلاق نه اغلاق مراد دی، داغلاق تفسیر کښې مختلف اقوال دی.

① بعضو وئیلی دی چه ددې نه جنون مراد دې. (۲)

② ابو عبیده هروی نقل کړی دی چه ددې نه یو خائې درې طلاقه ورکول مراد دي، ځکه چه درې طلاقه ورکړی نو دې په خپل ځان باندې طلاق بند کړی، او نور دطلاق ګنجائش ده سره پاتې نشی. (۳)

③ ابوعبید داغلاق تفسیر په اکراه سره کړې دې، او هم دا ددې مشهور تفسیر دې، (۴)

امام ابن ماجه رحمة الله په دې باندې «طلاق ا لمکره» عنوان سره ترجمه قائمه کړې ده چه ددې نه معلومیږی چه ددوی په نیز هم ددې معنیٰ اکراه ده.

④ امام احمد رحمة الله او امام ابوداود رحمة الله علیه ددې تفسیر غصې او غضب سره کړې ده. (۵)

عبدالمغافر فارسی په «مجمع الغرائب» کښې ددې تفسیر باندې اشکال کړی دی چه ددې د تفسیر په صورت کښې به مطلب داوی چه په حالت دغضب کښې به طلاق واقع نه وی، حالانکه طلاق حالت غضب کښې ورکولې شی. (۶)

اقسام دغضب : لیکن ددې جواب دادې چه داغلاق نه مطلقًا غضب مراد نه دې بلکه دغضب هغه قسم مراد دې چه په هغې کښې دانسان عقل لاړشی. اوهغه ته د خپلې خبرې بالکل شعور نه وی. نو علامه ابن قیم رحمة الله په زادالمعاد کښې دغصې درې قسمونه بیان کړی دی.

① رومبې قسم دداسې غصې دې چه دسړی عقل بالکل زائله کړی او دده بالکل دخپلې خبرې اډو شعور نه وی، داسې صورت کښې بالاتفاق طلاق نه واقع کیږی.

② دویم قسم دغصې ابتدائی صورت دې چه په دې کښې سړې بالکل په شعور کښې وی او چه څه هغه وائی په هغې پوهیږی. په داسې صورت کښې بالاتفاق طلاق واقع کیږی.

③ دریم قسم دادې چه په غصه کښې استحکام اوشدت راشی لیکن عقل بالکل زائل نه وی

---

۱) الحدیث اخرجه ابن ماجه فی کتاب الطلاق باب طلاق المکروه والناسی رقم : ۲۰۴۶، وابوداود، کتاب الطلاق باب فی الطلاق علی غیظ: ر قم : ۲۱۹۳، واحمد : ۲۷۶/۶، والحاکم : ۱۹۸/۲، والبیهقی : ۳۵۷/۷).

۲) فتح الباری: ۴۸۷/۹).

۳) زاد المعاد فی هدی خیرالعباد ذکر احکام رسول الله ﷺ فی الطلاق: ۲۱۵/۶).

٤) فتح الباری: ۴۸۶/۹).

۵) زاد المعاد: ۲۱٤/۶، ۲۱۵).

۶) اوګ ، ۶ : زاد المعاد: ۲۱۵).

نوبیاهم دغصې په وجه هغه دخپل نیت مطابق کار نشي کولې، او په دې دوران کښې زیاتې که اوشي اوهغه دنیت مطابق نه وي نو ددې وجې په دې باندې دې نه پس ددې پښیمانی وی او افسوس کوی، دا دریم قسم محل نظر دې ،دعلامه ابن قیم په نیز په دې صورت کښې به طلاق واقع نه کیدل راجح دی،(۱)

اوعلامه شامي رحمه الله فرمائي چه په دې صورت کښې طلاق به واقع وی.(۲)

شیخ الاسلام علامه ابن تیمیه رحمه الله فرمائي چه صحیح دادی چه لفظ اغلاق مفهوم کښې اکراه، غضب، جنون او هر هغه امر شامل دې چه هغې په وجه سرې هوش وحواس او عقل سلامت پاتې نشي.(۳)

طلاق مجنون ومکروه: دمجنون طلاق خو بالاتفاق نه واقع کیږي البته دمکره طلاق باره کښې اختلاف دې، حضرات حنفیه، امام شعبي، قتاده، ابراهیم نخعي اوسعید بن جبیر فرمائي چه دمکروه طلاق واقع کیږی (۴) ددې وجې داکراه په وجه صرف رضا فوت کیږي، اختیار نه فوت کیږي نو کله چه اختیار باقي وي نو طلاق واقع کیږي . (۵)

دا حضرات دفرج بن فضاله عن عمرو بن شرحبیل معافري دیو أثر نه هم استدلال کوي چه یو ښځې خپل خاوند په طلاق مجبور کړو او دده نه ئې طلاق حاصل کړو، دامقدمه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته پیش شوه نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هغه طلاق ته صحیح اوئیل .(۶)

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما او حضرت عمر بن عبدالعزیز نه هم داشان آثار منقول دی.(۷)

آئمه ثلاثه فرمائي چه مکره طلاق به واقع نه وي ځکه چه داکراه په وجه اختیار نه پاتې کیږي او دشرعي تصرفاتو دارومدار په اختیار باندې دې،(۸)

دارنګ داحضرات فرمائي چه په حالت داکراه کښې دکلمه کفر وئیلو هم اجازت ورکړې شوې دې.«الا من اکره وقلبه مطمئن بالایمان» داکراه په حالت کښې کلمه دکفر ویونکی باندې احکام دکفر نه جاري کیږي نو طلاق خو کلمه کفرنه ډیر دکمې درجې څیز دې، په دې باندې هم طلاق نه دی جاري کیدل پکار(۹)

ترجمة الباب کښې «الاغلاق» نه پس د «والکره» لفظ دې «کره» دکاف په ضمه او دراء په سکون سره» په معنی د الاکراه ده.«اغلاق» نه که غضب مراد واخستلې شی نو په دې

---

۱) اوګورئ زاد المعاد:۶/۲۱۵).

۲) رد المختار علی رد المختار، کتاب الطلاق، مطلب في طلاق المدهوش: ۲/۴۹۳).

۳) زاد المعاد:۶/۲۱۵).

٤) عمدة القاري: ۲۰/۲۵۰).

۵) اوګورئ هدیة، کتاب الطلاق : ۲/۳۵۸) .

۶) زاد المعاد: ۶/۲۰۸).

۷) عمدة القاري: ۲۰/۲۵۰).

۸) اوګورئ الهدایة، کتاب الطلاق:۲/۳۵۸، لیکن په دې کښې ئې د امام شافعي رحمه الله مذهب نقل کړې دې .

۹) فتح الباري: ۹/۴۸۷).

صورت كښې عطف مغايرت دپاره به وى او معنى به وى «باب الغضب والاكراه» ليكن كه د «الاغلاق» تفسير اكراه سره اوكړې شى نو په دې صورت كښې بهٔدا عطف تفسيرى وى.

اودا هم احتمال دې چهٔدا لفظ «مكره» وى. په دې صورت كښې به تقدير وى «باب حكم الطلاق فى الاغلاق وحكم المكروه والسكران» (١)

طلاق سكران: دطلاق سكران باره كښې دعلماء كرامو دوه اقوال دى:

① د امام ابو حنيفه رحمه الله او امام مالك رحمة الله عليه په نيز د سكران طلاق به واقع وى او د امام شافعى رحمه الله هم اصح قول دادې، دامام احمد رحمه الله روايت همددې مطابق دې. (٢)

② دامام احمد مشهور قول او امام شافعى رحمه الله يو روايت داهم دې چهٔد سكران طلاق به واقع نه وى، (٣) په حنفيانو كښې امام كرخى رحمه الله اوامام طحاوى رحمه الله دا اختيار كړې دې (٤) په شوافع كښې امام بغوى رحمه الله هم دا رائې ده، (٥)

د حضرت امام بخارى رحمه الله رجحان هم دې طرفته دې.

وجه ددې داده چهٔهغه دمستئ او مدهوشئ په حالت كښې وى، هغه ته پته نه لږى چه دهغه دخلې نه څه راوزى، او ددې به څه اثرات وى، د قصد اوارادې اعتبار عقل سره دې او دده عقل زائل شوى دې، (٦)

امام طحاوى رحمه الله فرمائى چه دمعتوه طلاق بالاتفاق نه واقع كيږى، سكران هم دسكر او نشې په وجه سره معتوه وى، ددې وجې ددې طلاق به واقع نه وى. (٧)

قائلين وقوع طلاق فرمائى چهٔدده د عقل زائله كيدو چه كوم سبب دې هغه معصيت دې، ددې وجې حكماً دده عقل به باقى ګڼلې شى چه ددې تنبيه وى، د زجر او تنبيه تقاضاه داده چه دده طلاق واقع وى، (٨)

«والغلط والنسيان فى الطلاق والشرك وغيره»

ددې عطف «الطلاق فى الاغلاق» باندې دې، او لفظ، باب دپاره مضاف اليه كيدو په وجه سره مجرور دې يعنى «باب الطلاق فى الاغلاق...... وباب الغلط والنسيان».

په غلطئ كښې يا په هيره د طلاق وركولو حكم: په غلطئ يا هيره كښې دطلاق وركولو حكم

---

١) فتح البارى: ٤٨٨/٩، وعمدة القارى: ٢٥١/٢٠، ٢٥٠).
٢) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى: ٤٨٩/٩).
٣) فتح البارى: ٤٨٩/٩).
٤) الهداية: ٣٥٨/٢، كتاب الطلاق، باب طلاق السنة).
٥) راجع لمزيد التفصيل المغنى لابن قدامة كتاب الطلاق، مسألة، طلاق سكران: ٢٨٩/٧).
٦) الهداية: كتاب الطلاق: ٣٥٨/٢).
٧) فتح البارى: ١٨٩/٩).
٨) الهداية : ٣٥٩/٢).

كښې هم اختلاف دې.

دجمهورو عالمانو په نيزبه طلاق واقع نه وى،دحنفيه په نيز به واقع وى،(١)

دحنفيه دليل دا لاندې مشهورحديث دې چه كوم امام ابوداود رحمة الله عليه‌نقل كړې دې،

«ثلاث جدهن جد وهزلهن جد: النكاح والطلاق والرجعة»(٢) نو كله چه‌دهزل اعتبار اوكړې شى نود خطاء،غلط او نسيان به هم اعتبار كولې شى .

جمهور حضرات د حضرت ابن عباس ﷺ د حديث نه استدلال كوى،چه په هغې كښې دى چه«ان الله تجاوز عن امتى الخطاء والنسيان وما استكرهوا عليه»(٣)

«الشرك وغيره» ددې عطف«الطلاق»باندې دې،يعنى«الغلط والنسيان فى الشرك»مطلب دا دې چه چاپه غلطئ ياپه هيره سره دشرك كلمه اووئيله‌نوبالاتفاق به ددې اعتبارنه وى ځكه چه حضرت نبى كريم ﷺ فرمائى چه«الاعمال بالنية»اوغلطئ او هيره كښې د ويونكى نيت به نه وى.

حضرت امام بخارى رحمه الله ددې مسئلې نه غالبًا طلاق باندې استدلال كړې دې چه كله غلطئ او هيره كښې د شركيه كلمې اعتبار بالاتفاق نه كيږى نو دطلاق به هم اعتبار نه دى كول پكار، ليكن دحنفيه د طلاق اعتبار د ابوداود دحديث«جدهن جد وهزلهن جد»په وجه كړې دې.

ابن بطال رحمه الله فرمائى چه د«الشرك» لفظ په دې ځائې كښې صحيح نه دې بلكه صحيح لفظ«الشك» دې،په دې صورت كښې به ددې عطف«النسيان»باندې وى يعنى«باب الغلط والنسيان والشك»(٤)

«وغيره»: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه«غيره»ضمير دمجرور«الشرك» طرفته راجع دې«اى غير الشرك مما هو دونه»(٥)

علامه عينى رحمه الله فرمائى چه ضمير«المذكور»طرفته ته راجع دې«اى وغير المذكور منه الاشياء المذكور نحو الخطاء وسبق اللسان والهزل»(٦)

قوله: لقول النبى ﷺ الاعمال بالنية: دې كښې دليل طرفته اشاره ده چه مذكوره

---

١) عمدة القارى: ٢٥١/٢٠).

٢) اخرجه امام ابو داود رحمة الله عليه فى الطلاق،باب فى الطلاق على الهزل رقم: ٢١٩٤. والترمذى فى الطلاق ،باب ماجاء فى الجدوالهزل رقم: ١١٨٤. وصححه الحاكم : ١٩٧،١٩٨/٢.واقرة الذهبى وله شواهد يتقوى بها فى تلخيص الحبير: ٢٠٩/٣).

٣) فتح البارى: ٤٨٨/٩).

٤) فتح البارى: ٤٨٨/٩،وعمدة القارى: ٢٥١/٢٠).

٥) فتح البارى: ٤٨٨/٩).

٦) عمدة القارى: ٢٥١/٢٠).

مسائلو كښې دنيت اعتبار وى ،ځكه چه حكم دراصل عاقل مختار اوعامد ذاكر طرفته متوجه كيږى اومكره مختار نه دې،دسكران په حالت كښې په سكر كښې عقل پاتې نشى،د غلط اوناسى هم قصد اواراده نه وى.

قوله: وتلا الشعبي :ربنا لا تواخذنا ان نسينا اواخطانا: حضرت عامر بن شراحيل شعبى نه چه كله دناسى او مخطى دطلاق په باره كښې تپوس اوكړې شو نوهغوى دقران پاك دامذكوره آيت مبارك تلاوت اوفرمائيلو او ددې نه ئې استدلال اوكړو چه دناسى او مخطى مواخذه نه دى كيدل پكار.

قوله: وَمَا لَا يَجُوزُ طَلَاقُ الْمُوَسْوِسِ: موسوس هغه سړى ته وئيلې كيږى چه هغه ته په كثرت سره وسوسه رازى. كه چاته دطلاق وسوسه راغله نو دجمهورو په نيزپه وسوسه طلاق سره طلاق نه واقع كيږى ځكه دطلاق دپاره تلفظ يا كتابت ضرورى دې اووسوسه كښې نه تلفظ وى او نه كتابت.

د حضرت امام بخارى رحمه الله مقصد ددې په پيش كولو سره دادې چه دموسوس طلاق ددې وجې نه واقع كيږى چه دده نيت نه وى لهذادسكران ،مكره ناسى هم طلاق واقع كيدل نه دى پكار. ځكه ددوى هم نيت نه وى،حالانكه هلته الفاظ د طلاق موندې شوى دى او دلته الفاظ نشته دې.

ابن سيرين اوابن شهاب زهرى فرمائى چه موسوس كه دطلاق عزم اوكړو نو په دې صورت كښې به طلاق واقع شى،امام مالك رحمه الله نه هم يو روايت ددې مطابق منقول دې،قاضى ابوبكر بن عربى دې لره قوى ګڼړلى دې،(١) ليكن دجمهورو مسلك دا نه دى.

قوله: وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلَّذِي أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ أَبِكَ جُنُونٌ: دادمخكښې حديث دباب حصه ده چه حضرت نبى كريم ﷺ په مسجد كښې وو،يو سړې راغلو او وې وئيل چه ما زنا كړې ده،حضرت نبى كريم ﷺ ورته ځه التفات اونكړو،تر دې پورې چه څلور ځل حضرت نبى كريم ﷺ دهغوى قول رد كړو،دې نه پس حضرت نبى كريم ﷺ هغه راوبللو او وې فرمائيل چه«ابك جنون»آيا ته پاګل ئې،هغه اووئيل چه نه،حضرت نبى كريم ﷺ دا سوال دهغه سړى نه ددې وجې اوكړو چه دهغه مجنون كيدل ثابت شوې وې نو دهغه نه به حد ساقط شوې وې. ددې نه معلوم شو چه دمجنون اقرارا و ا عتراف معتبر نه دې،ددې وجې دده طلاق به هم واقع نه وى،(٢)

قوله: وَقَالَ عَلِيٌّ بَقَرَ حَمْزَةُ خَوَاصِرَ شَارِفَيَّ......: دا دهغه طويل حديث حصه ده چه كوم په كتاب المغازى كښې تير شوې دې،(٣) حضرت حمزه رضي الله عنه چه څه اوكړل او څه ئې اووئيل نوچونكه هغه په نشه كښې وو، ددې وجې حضرت نبى كريم ﷺ مواخذه اونه

---

١) فتح البارى: ٩/٤٩٢).
٢) فتح ا لبارى: ٩/٤٦٣).
٣) اوګورئ كشف البارى، كتاب ا لمغازى، باب شهودالملائكه بدر: ١٥٦. ١٥٧).

فرمائيل،چه ددې نه معلوم شو په حالت دسکر کښې مواخذه معاف ده،لهذا دسکران طلاق نه دی واقع کيدل پکار.

قوله: وَقَالَ عُثْمَانُ : لَيْسَ لِمَجْنُونٍ وَلَا لِسَكْرَانَ طَلَاقٌ: حضرت عثمان رضي الله عنه فرمائی چه دمجنون او سکران طلاق به نه واقع کيږی،
داتعليق ابن ابی شيبه په صحيح سند سره موصولاً نقل کړې دې،(١)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : طَلَاقُ السَّكْرَانِ وَالْمُسْتَكْرَهِ لَيْسَ بِجَائِزٍ: يعنی سکران او مستکره (مغلوب مقهور اومجبور) طلاق به واقع نه وی،دې تعليق لره هم په صحيح سند سره ابن ابی شيبه موصولاً نقل کړې دې،(٢)

قوله: وَقَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: لَا يَجُوزُ طَلَاقُ الْمُوَسْوِسِ: دا تعليق چا موصولاً نقل کړې دې دا معلوم نشو .

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ: إِذَا بَدَا بِالطَّلَاقِ فَلَهُ شَرْطُهُ: که يوسړی مشروط طلاق ورکړو او په دې کښې ئې طلاق مخکښې ذکرکړواوشرط ئې بعدکښې ذکرکړو لکه داسې ئې اووئيل چه«انت طالق ان دخلت الدار»عطاء فرمائی چه په دې صورت کښې به شرط معتبر وی اودا طلاق به مشروط وی په شرط واقع کيدو به طلاق واقع شی.

دجمهورو عالمانو هم دامسلك دې چه شرط که مخکښې ذکرکړې شی او که روستوذکرکړې شی نو دشرط به بهر حال اعتبار وی،اوطلاق به نه وی واقع،دشرط موندې کيدونه پس به طلاق واقع وی،(٣)

قاضی شريح فرمائی چه دتقديم شرط په صورت کښې خو به طلاق مشروط وی ليکن د تاخير شرط په صورت کښې به طلاق واقع شی ،مشروط به نه وی،(٤)

ابراهيم نخعی رحمه الله ته چه کله دقاضی شريح دا خبره معلومه شوه نو هغوی ددې ترديد اوکړو او وې فرمائيل چه د شرط په تقديم او تاخير دواړو صورتونوکښې به طلاق مشروط وی،امام طحاوی رحمه الله د ابراهيم نخعی دا رائې نقل کړې ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله ته په دې ځائې کښې وهم شوې دې،هغوی دقاضی شريح مسلك لره ابراهيم نخعی طرفته منسوب کړې دې .

حضرت امام بخاری رحمه الله چه د حضرت عطاء کوم اثر نقل کړې دې هغه دې خبرې طرفته اشاره کولو دپاره دې چه په لفظ کښې اصل اعتبار دنيت دې،سړې يو مشروطه خبره کوی دده مقصد اودده نيت دا وی چه شرط سره به دا کلام موثر وی او بغيردشرط نه به دا موثر نه وی، نوشريعت ددې اعتبار اوکړواو د تحقق شرط نه بغير دده کلام معتبربه نه وی،«انت

---

١) عمدة القاری: ٢٥٢/٢٠).
٢) عمدة القاری: ٢٥٢/٢٠).
٣) عمدة القاری : ٢٥٣/٢٠،فتح الباری: ٤٦٠/٩).
٤) فتح الباری: ٣٢٥/٥).

طالق ان دخلت الدار»که چا داسې اووئیل نو طلاق به په هغه وخت کښې واقع شي چه کله دخول‌دار اوشي ځکه‌چه‌دويونکی نیت‌هم دادې نومعلوم شوچه‌نیت معتبر دې،لهذا دسکران اومکره وغیره طلاق نه دی واقع کیدل پکار، ځکه چه دده نیت نه وی،(١)

ترجمة الباب سره ددې اثر دامناسبت حضرت گنگوهی رحمه الله بیان کړې دې،(٢)

دحضرت عطاء داتعلیق لره عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دې(٣)

قوله: وَقَالَ نَافِعٌ: طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ الْبَتَّةَ إِنْ خَرَجَتْ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ إِنْ خَرَجَتْ فَقَدْ بُتَّتْ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ تَخْرُجْ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ: «بتتت»د باء په ضمه اودتاء په تشدید سره د مجهول صیغه ده.

د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما غلام اوشاګرد حضرت نافع رحمه الله سوال اوکړو که‌چا خپلې ښځې ته طلاق بائن ورکړو خروج دار سره نوددې څه حکم دې، حضرت ابن عمر رضی الله عنهما اوفرمائیل که هغه اووتله نو بائنه به شي،ددې وجې دخاوند نیت دادې چه طلاق به تحقق شرط نه پس متحقق وی،معلوم شو چه دنیت اعتبار‌به وی،(٤)لهذاماقبل کښې بیان شوی‌اغلاق،مکروه، سکران،مجنون،غالط اوناسی کیدو په وجه طلاق واقع کیدل نه دی پکار.

دا تعلیق‌چا موصولاً نقل کړې،دامعلوم نشو،(٥)

قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِيمَنْ قَالَ إِنْ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَكَذَا فَامْرَأَتِي طَالِقٌ ثَلَاثًا يُسْأَلُ عَمَّا قَالَ وَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ بِتِلْكَ الْيَمِينِ فَإِنْ سَمَّى أَجَلًا أَرَادَهُ وَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ جُعِلَ ذَلِكَ فِي دِينِهِ وَأَمَانَتِهِ: حضرت زهری رحمه الله فرمائی که یو سړی اووئیل که ما داسې داسې اونکړل نوځما ښځې ته درې طلاقه. یعنی دڅه کاراو دمودې صراحت ئې اونکړونودده نه به ددې قول او دده دنیت باره کښې تپوس کولې شی،که‌دده څه موده مقرر کړه(چه ځما مراد دومره موده وه‌که په دومره موده کښې مې دا کار اونکړونو ځما ښځې ته طلاق)نو دده دا قول به دیانته معتبر ګڼړلې شی.

دا تعلیق هم ذکر کولو سره‌دحضرت امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دنیت اعتبار‌به وی،(٦) لهذا ماقبل کښې‌چه داغلاق اواکراه‌کوم مسائل ذکر شوی‌دی‌چونکه په هغې کښې به نیت نه وو ددې وجې طلاق نه دی واقع کیدل پکار.

دا تعلیق عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دې،(٧)

---

١) لامع لدراری: ٩/٣٥٦).
٢) تعلیقات لا مع الدراری: ٩/٣٥٦).
٣(تغلیق التعلیق علی صحیح البخاری: ٤/٤٥٥).
٤) لامع الدراری: ٩/٣٥٦):
٥) نو حافظ ابن حجر رحمه الله په تغلیق التعلیق (٤/٤٥٦) کښې دامام دقول نه پس خالی ځائې پرېښودې دې.
٦) لامع الدراری: ٩/٣٥٨،٣٥٧).
٧) تغلیق التعلیق: ٤ /٤٥٦).

قوله: وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: إِنْ قَالَ لَاحَاجَةَ لِي فِيكِ نِيَّتُهُ: که یو سړي خپلې ښځې ته اووائی چه " ماته ستا ضرورت نشته "نو دده دنیت مطابق به فیصله کیږی که نیت ئې دطلاق دې نوطلاق به واقع شي گڼی نه،معلوم شو چه اعتبار نیت لره دې.
داتعلیق ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې.(۱)

قوله: وَطَلَاقُ كُلِّ قَوْمٍ بِلِسَانِهِمْ: دهرقوم طلاق به دهغوی دژبې اعتبار سره فیصله کولې شی،دا یو اجماعی فیصله ده. چه ددې په ژبه کښې چه کوم لفظ طلاق دپاره استعمالیږی، هغې سره به طلاق واقع شی،ددې نه هم دنیت اعتبار معلومیږی ځکه چه دهر زبان خلق دخپلې محاورې مطابق دطلاق دپاره چه کوم لفظ استعمالوی،ظاهره ده چه ددوی نیت به دطلاق واقع کیدو وی.
ابن ابی شیبه داتعلیق موصولاً نقل کړې دې.(۲)

قوله: وَقَالَ قَتَادَةُ: إِذَا قَالَ إِذَا حَمَلْتِ فَأَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا يَغْشَاهَا عِنْدَ كُلِّ طُهْرٍ مَرَّةً فَإِنِ اسْتَبَانَ حَمْلُهَا فَقَدْ بَانَتْ مِنْهُ: حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه کله چا خپلې ښځې ته اووئیل که ته حامله شوې نو تاته درې طلاقه،نو په هر طهر کښې یو ځل دې سره وطی کولې شی(ځکه چه طهر دحیض نه پس رازی،دحیض نه معلوم شو چه حامله نه ده لیکن یو ځل دوطی کولو نه پس چونکه دحامله کیدو امکان دې نو ددې وجې په دې طهر کښې دوباره وطی به نه کوی)که حمل ظاهر شو نو ښځه به بائنه شی ځکه چه قائل هم دا نیت کړې وو.
دا تعلیق ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې .(۳)

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ: إِذَا قَالَ الْحَقِي بِأَهْلِكِ نِيَّتُهُ: حضرت بصری رحمه الله فرمائی که چا خپلې ښځې ته اووئیل چه«الحقی باهلك» نو دده دنیت اعتبار به کولې شی که ده دطلاق نیت کړې وو نو طلاق به واقع شی،هم دا دجمهور علماء کرامو اوآئمه اربعه مسلك دې، ظاهریه وائی چه ددې سره به هیڅ نه وی که دطلاق نیت وی که نه وی .
داتعلیق عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دې .(۴)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الطَّلَاقُ عَنْ وَطَرٍ وَالْعَتَاقُ مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ:
حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه طلاق د ضرورت تحت وی اوعتاق نه دالله ﷻ رضا مقصود وی،دا هم ددې خبرې دلیل دې چه دسکران،مکره،خاطی،اودناسی طلاق واقع کیدل نه دی پکار ،ځکه چه په دې کښې دضرورت څه اړخ نشته دې،ددې وجې بغیر نیت نه

---

۱) تغلیق التعلیق : ۴/۴۵۶).
۲) تغلیق التعلیق : ۴/۴۵۶).
۳) تغلیق التعلیق: ۴/۴۵۶).
۴ ر تغلیق التعلیق: ۴/۴۵۷).

که دده طلاق واقع شي نو لازم به وي چه بغير د ضرورت او حاجت نه واقع شو حالانکه طلاق د ضرورت تحت واقع کيږي .(۱)

داتعليق موصولاً نقل کولوولا معلوم نشو.(۲)

قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: إِنْ قَالَ مَا أَنْتِ بِامْرَأَتِي نِيَّتُهُ وَإِنْ نَوَى طَلَاقًا فَهُوَ مَا نَوَى: حضرت زهري رحمه الله فرمائي که چا خپلې ښځې ته اووئيل چه" ته څما ښځه نه يې "نو دده د نيت اعتبار به کولې شي،که ده دطلاق نيت اوکړو نو طلاق به واقع شي اوکه نيت د طلاق نه وو نونه به وي،بلکه مطلب دادې چه تا بي بي جوړيدو نه پس څما فرمانبرداري اونکړه،ددې جملې نه په فرمانبردارئی باندې ښځه آماده کول مقصود دی نو طلاق به واقع نه وي.

دا تعليق ابن ابی شيبه موصولاً نقل کړې دې،(۳)

قوله: وَقَالَ عَلِيٌّ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الْقَلَمَ رُفِعَ عَنْ ثَلَاثَةٍ: حضرت علي رضي الله عنه فرمائي چه تاته پته نشته چه دريو نه قلم اوچت شوې دې،

مجنون نه دده دصحيح کيدو پورې،دبچي نه دده دبالغ کيدو پورې،اونائم نه دده د ويښيدو پورې،دې تعليق سره دمجنون طلاق نه واقع کيدوباندې استدلال مقصود دې .

دا تعليق موقوفًا او مرفوعًا په دوه رنګه منقول دې،ليکن موقوفًا راجح دې،بغوي دا موصولاً نقل کړې دې،(۴)

د بچي د طلاق حکم: هم دادجمهور علماء کرامو مسلك دې چه دمجنون اونائم طلاق به واقع نه وي البته دصبي دطلاق باره کښې اختلاف دې،دشافعيه په نيز دصبي طلاق به واقع کيږي.

ليکن د حضرت امام مالك رحمه الله يو روايت دادې که هغه قريب البلوغ او مراهق وي نو دده طلاق به واقع وي.

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائي که هغه دروژې نيولو طاقت لري نو داسې صبي طلاق به واقع شي . (۵)

دحنفيه په نيز به دبچي طلاق واقع نه وي،(۶)

قوله: وَقَالَ عَلِيٌّ: وَكُلُّ الطَّلَاقِ جَائِزٌ إِلَّا طَلَاقَ الْمَعْتُوهِ: حضرت علي رضي الله عنه فرمائي چه هر طلاق واقع کيږي،ليکن دمعتوه طلاق نه واقع کيږي،دمعتوه نه داسې سړې

---

۱) لامع الدراري: ۴۵۸/۹).
۲) تغليق التعليق : ۴/ ۲۵۷).
۳) تغليق التعليق: ۴/ ۴۵۷).
۴) فتح الباري: ۴۹۱/۹).
۵) مذکوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح الباري: ۴۹۱/۹).
۶) هدايه ج/۲،ص/۳۳).

مراد دي چه دهغه په عقل کښې خلل او فتور وي چه کوم ناقص العقل وي ،مجنون هم په دې کښې داخل دې او صبي هم،(۱)
داتعلیق بغوی موصولاً نقل کړې دې (۲)

[۴۹۶۸] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ اِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ زُرَارَةَ بْنِ اَوْفَى عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ تَجَاوَزَ عَنْ اُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ اَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ اَوْ تَتَكَلَّمْ
قَالَ قَتَادَةُ: اِذَا طَلَّقَ فِي نَفْسِهِ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ [ر: ۲۳۹۱].

[۴۹۶۹] حَدَّثَنَا اَصْبَغُ اَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ اَخْبَرَنِي اَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ جَابِرٍ اَنَّ رَجُلًا مِنْ اَسْلَمَ اَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ اِنَّهُ قَدْ زَنَى فَاَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لِشِقِّهِ الَّذِي اَعْرَضَ فَشَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ فَدَعَاهُ فَقَالَ هَلْ بِكَ جُنُونٌ هَلْ اُحْصِنْتَ قَالَ نَعَمْ فَاَمَرَ بِهِ اَنْ يُرْجَمَ بِالْمُصَلَّى فَلَمَّا اَذْلَقَتْهُ الْحِجَارَةُ جَمَزَ حَتَّى اُدْرِكَ بِالْحَرَّةِ فَقُتِلَ [ر: ۶۴۳۴، ۶۴۲۹، وانظر: ۴۹۷۰].

[۴۹۷۰] حَدَّثَنَا اَبُو الْيَمَانِ اَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ اَخْبَرَنِي اَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ وَسَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ اَنَّ اَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ اَتَى رَجُلٌ مِنْ اَسْلَمَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَنَادَاهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّ الْاٰخِرَ قَدْ زَنَى يَعْنِي نَفْسَهُ فَاَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لِشِقِّ وَجْهِهِ الَّذِي اَعْرَضَ قِبَلَهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّ الْاٰخِرَ قَدْ زَنَى فَاَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لِشِقِّ وَجْهِهِ الَّذِي اَعْرَضَ قِبَلَهُ فَقَالَ لَهُ ذٰلِكَ فَاَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لَهُ الرَّابِعَةَ فَلَمَّا شَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ دَعَاهُ فَقَالَ هَلْ بِكَ جُنُونٌ قَالَ لَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اذْهَبُوا بِهِ فَارْجُمُوهُ وَكَانَ قَدْ اُحْصِنَ وَعَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ اَخْبَرَنِي مَنْ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللّٰهِ الْاَنْصَارِيَّ قَالَ كُنْتُ فِيمَنْ رَجَمَهُ فَرَجَمْنَاهُ بِالْمُصَلَّى بِالْمَدِينَةِ فَلَمَّا اَذْلَقَتْهُ الْحِجَارَةُ جَمَزَ حَتَّى اَدْرَكْنَاهُ بِالْحَرَّةِ فَرَجَمْنَاهُ حَتَّى مَاتَ [ر: ۶۴۳۰، ۶۴۲۹، ۶۴۳۷، وانظر: ۴۹۶۹].

دباب درومبی حدیث نه دطلاق موسوس عدم وقوع باندې حضرت امام بخاری رحمه الله استدلال کړې دې خکه چه په دې کښې دی چه «ان الله تجاوز عن امتی ماحدثت به انفسها» وسوسه باندې مواخذه نشته دې لهذا که د طلاق وسوسه کوم یو سړې ته رازی نو طلاق نه واقع کیږی. (۳)
دې نه روستو حدیث کښې هم دا واقعه بیان شوې ده چه کومه پورته د عقبه بن عامر رضی الله عنه په

---

۱) .فتح الباری: ۴۹۲/۹).
۲) تغلیق ا لتعلیق: ۴۵۷/۴).
۳) عمدة القاری: ۲۵۵/۲۰).

تعليق كښې تيره شوه چه يوسړې دحضرت نبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضر شو اودزنا اقرار ئې اوكړو، نو حضرت نبى كريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه((ابك مجنون)) آيا ته مجنون ئې څه ؟. نو هغه اووئيل چه نه، كه دهغه مجنون كيدل ثابت شوې وې نو په هغه به حد نه جارى كيدو(۱) معلوم شو چه دمجنون اعتراف معتبر نه دې لهذا دده طلاق هم واقع نه دې.

بَابُ الْخُلْعِ وَكَيْفَ الطَّلَاقُ فِيهِ

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى: وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا اِلَّا اَنْ يَّخَافَا اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ اِلٰى قَوْلِهِ الظّٰلِمُونَ [البقرة:۲۲۹].

وَاَجَازَ عُمَرُ الْخُلْعَ دُونَ السُّلْطَانِ وَاَجَازَ عُثْمَانُ الْخُلْعَ دُونَ عِقَاصِ رَاْسِهَا

وَقَالَ طَاوُسٌ اِلَّا اَنْ يَّخَافَا اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فِيمَا افْتَرَضَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلٰى صَاحِبِهِ فِي الْعِشْرَةِ وَالصُّحْبَةِ وَلَمْ يَقُلْ قَوْلَ السُّفَهَاءِ لَا يَحِلُّ حَتّٰى تَقُولَ لَا اَغْتَسِلُ لَكَ مِنْ جَنَابَةٍ

دا د خلع باب دې، ((خُلْع)) د ((خَلْع)) نه ماخوذ دې چه ددې معنى نزع او كوزول دى، ښځه خاوند چونكه ديوبل لباس وى لكه څنګه چه په قران پاك كښې دى چه ((هن لباسكم وانتم لباس لهن)) او د خلع په ذريعه دا لباس لره كوزولې شى، ددې وجې دې ته خلع وائى، (۲)

علامه عينى رحمه الله دخپل شيخ په حوالې سره دخلع اصطلاحى تعريف كړې دې ((هو فراق الرجل امراته على عوض يحصل له)) بعضو دا تعريف كړې دې چه ((هو مفارقة الرجل امراته على مال)) بعضو فرمائيلى دى چه ((هو ازالة الزوجية يعطيه من المال)) (۳)

مطلب دادې چه خاوند لره دكوم څيز په عوض كښې پريږدى او دخپل زوجيت نه هغه خارج كړى، دې اصطلاح ته په شرع كښې خلع وئيلې شى.

دټولونه مخكښې خلع چا كړې وه ؟: ابو بكر بن دريد ليكلى دى چه په دنيا كښې دټولو نه مخكښې خلع عامر بن طرب دخپلې لوركړې وه، ده دخپلې لورنكاح خپل وراره سره اوكړه ليكن د نكاح نه پس په دواړو كښې جوړښت رانغلو، جينۍ د هلك نه نفرت كولو، چه د دې شكايت خاوند دجينۍ پلار ته اوكړو، پلار ئې اووئيل چه زه به په تابانديې دوه خبرې جمع كوم، ستامال دې هم لاړشى اوستا ښځه دې هم لاړه شى، نوتا چه دې لره څه وركړل دهغې په بدله كښې بهزه تالره ددې نه خلع اوكړم. (۴) په اسلام كښې دټولونه مخكښې حضرت ثابت بن قيس بن شماس رضي الله عنه د هغه دښځې جميله خلع راغلې ده، راتلونكى روايت باب كښې ددې تفصيل رازى.

---

۱) فتح البارى: ۴۹۳/۴).
۲) ارشادالسارى: ۴۰/۱۲).
۳) عمدة القارى: ۲۶۰/۲۰).
۴) فتح البارى: ۴۹۴/۹).

قوله: کیف الطلاق فیه: خلع کښې دننه طلاق څنګه واقع کیږی،په دې کښې اختلاف دې د آئمه کرامو.

① حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله حضرت امام مالك رحمه الله او دجمورو علماء کرامو په نیز خلع سره یو طلاق واقع کیږی او دوباره دنوې نکاح په صورت کښې هغه به دده دپاره حلاله شی،د حضرت امام شافعی رحمه الله اصح قول اود حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله یو روایت هم ددې مطابق دې.(۱)

② دظاهریه په نیز خلع د طلاق رجعی په حکم کښې ده،دنوې نکاح نه بغیر خاوند ښځې سره رجوع کولې شی.(۲)

③ دحضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله اود امام اسحاق او ابوثور په نیز خلع فسخ نکاح ده.(۳)

④ حضرت امام شافعی رحمه الله نه یو روایت دا هم نقل شوې دې چه خاوند په خلع سره د طلاق اراده اونکړه نو فرقت اوجدائی به نه واقع کیږی. په کتاب الام کښې حضرت امام شافعی رحمه الله ددې تصریح کړې ده،علامه تقی الدین سبکی رحمه الله دې لره قوی ګڼړلی دی او محمدبن نصرمروزی فرمائی چه همدا د حضرت امام شافعی رحمه الله آخری قول دې.(۴)

حضرت امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې «وکیف الطلاق فیه» وائی او غالبًا همدې اختلاف طرفته اشاره ده.(۵)

قوله: وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا: ددې عطف «الخلع» باندې دې او «باب» دپاره مضاف الیه دې،دا دسورة بقره د آیت هغه حصه ده چه په کومې کښې د خلع بیان دې،ارشاد دې چه " اوستاسو دپاره حلال نه دی چه (دښځې دپرېښودو په وخت کښې هغوی نه) څه هم واخلئ،(که هغه اخستې شوې وی)هم دهغه نه دې ولې نه وی،چه کوم تاسو (په مهر کښې) دوی ته ورکړې وو مګر (یو صورت البته حلال دې هغه)دا (چه(څوك) ښځه خاوند داسې وی چه دواړو ته خطره وی چه هغوی به (دزوجیت متعلق)دالله ﷻ مقرر شوی ضابطو لره قائم نه کړې شی.

نوداسې صورت کښې مخکښې فرمائی چه «فلا جناح علیهما فیما افتدت به» یعنی په دواړو باندې هیڅ ګناه به نه وی،دهغه مال په اخستوکښې چه کوم ښځه ورکړی او خپل ځان خلاص کړی.

ددې آیت کریمه په بناء باندې دخلع مشروعیت اوجواز باندې اتفاق دی البته مشهور تابعی بکر بن عبدالله دې لره جائز ګڼړی نه چه د ښځې دجدائی په عوض کښې خاوند څه مال

---

۱) فتح الباری: ۴۹۵/۹، مختصر اختلاف العلماء للطحاوی : ۴۶۵/۲).

۲) اوګورئ المحلی لابن حزم الظاهری،احکام الخلع ،ر قم المسئلة: ۲۴۹/۱۹۷۸،۱۰).

۳) المغنی لابن قدامة کتاب الخلع،رقم المسالة : ۲۴۹/۵۷۵۵،۷).

٤) فتح الباری: ۴۹۵/۹).

۵) فیض الباری: ٤ /۳۱۸).

حاصل كړي،هغه دقران پاك دسورة نساء آيت مبارك«فلا تاخذوا منه شيئا»نه استدلال كوي،اوفرمائي چهسورة بقره آيت منسوخ شوي دي،ليكن ددوى داقول شاذ دي،دسورة نساء يوبل آيت مبارك كښې دى چه«فان طبن لكم عن شيئا منه نفسا فكلوه هنيئا مريئا»چه ددي نه معلوم شو كه ښځه په رضامندئى سره څه وركول غواړى نو ددي اخستل جائز دى او په خلع كښې ښځه په رضامندئى سره وركوى،(١)

قوله: وَأَجَازَ عُمَرُ الْخُلْعَ دُونَ السُّلْطَانِ: حضرت عمرفاروق رضي الله عنه خلع دسلطان نه بغير جائز اوګڼړله،دجمهورو هم دا مسلك دي چه په خلع كښې د بادشاه اوقاضى شرط نشته دي،ددوى نه بغير خلع صحيح كيديشى.

حضرت حسن بصرى رحمه الله و ابن سيرين رحمه الله او ابوعبيده رحمه الله فرمائي چه دبادشاه او سلطان نه بغير خلع جائز نه ده .(٢)دا تعليق ابن ابى شيبه رحمه الله موصولاً نقل كړي دي،(٣)

قوله: وَأَجَازَ عُثْمَانُ الْخُلْعَ دُونَ عِقَاصِ رَأْسِهَا: «عقاص»د«عقيصة»جمع ده،د ويښتو كمسئ يا هغه تار ته وئيلې شى چه په هغې سره دويښتو كمسئ تړلې شى،(۴) حضرت عثمان رضي الله عنه دويښتو د كمسئ نه علاوه په خلع كښې نور ټول سامان اخستل جائز ګڼړى.

په دې كښې اختلاف دي چه خاوند ورت څومره مال وركړي دي دهغې نه زيات دښځې نه په خلع كښې اخستې شي يانه ؟.

دحضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام شافعي رحمه الله په نيز خاوند دخپل وركړې شوى مال نه زيات طلب كولې شى .(۵)

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او امام اسحاق رحمه الله فرمائي چه دزيات اخستلو اجازت نشته دي،(۶)

دحنفيانودوه قوله دى،يو د جواز اوبل د كراهت په دواړو كښې تطبيق څه داسې كيديشى كه نشوز اونافرمانه ښځې دطرفنه وى نو زيات مال اخستلې شى اوكه اضرار اوايذاء د سړى د طرفنه وى اوددې په بناء باندې دخلع نوبت راغلو نوپه دې صورت كښې زيات مال مكروه دى،(٧)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه حضرت عثمان رضي الله عنه دې تعليق لره مونږ په امالى ابن قاسم كښې موصولاً نقل كړي دي،(٨)

---

١) (۴۹۵/۹).
٢) فتح البارى: ۴۹۷/۹، اوګورئ مختصر اختلاف العلماء للطحاوى: ۴۶۵/۲، ۴۶۶).
٣) عمدة القارى: ۲۶۱/۲۰).
۴) عمدة القارى: ۲۶۱/۲۰).
۵) عمدة القارى: ۲۶۲/۲۰ . اوجز المسالک : ۱۰۴/۱۰،ماجاء فى الخلع).
۶) عمدة القارى: ۲۶۲/۲۰).
٧) اوګورئ فتح التقدير: ۱۹۴/۴،باب الخلع واوجز ا لمسالک : ۱۰۵/۱۰).
٨) فتح البارى: ۴۹۶/۹).

قوله: وَقَالَ طَاوُسٌ إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فِيمَا افْتَرَضَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ فِي الْعِشْرَةِ: حضرت طاوس رحمه الله فرمائی چه د قران پاك آیت کښې «حدود الله» نه هغه حدود مراد دی چه کوم دښځې خاوند ترمینځه وی، په معاشرت او مصاحبت کښې الله تعالی دوی کښې هر یو دپاره په بل باندې مقرر کړې دی.

قوله: وَلَمْ يَقُلْ قَوْلَ السُّفَهَاءِ لَا يَحِلُّ حَتَّى تَقُولَ لَا أَغْتَسِلُ لَكَ مِنْ جَنَابَةٍ: دا دعبدالله بن طاوس مقوله ده، هغه فرمائی چه طاوس داحمقو داقول نه دې اختیار کړې چه خلع تر هغه وخته پوره حلال نه ده ترکومې پورې چه دا اونه وائی چه خه به تاسره وطی نه کوم، په دې ځائې کښې په بخاری کښې اختصار دې، عبدالرزاق دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې، (۱) ددې نه واضح کیږی چه د ابن طاوس مقوله ده.

په دې کښې په حضرت حسن بصری رحمه الله او امام شعبی رحمه الله باندې تعریض کړې دې، ددوی دواړو مذهب دادې چه ترکومې پورې ښځه دنافرمانئی او جماع نه انکار اونکړی تر هغه وخته پورې خلع کول درست نه دی، «لایحل حتی یقول....» یعنی خلع حلال نه ده تر دې پورې چه ښځه اووائی چه «لا اغتسل لك من جنابة» دا دجماع نه کنایه ده یعنی ښځه اووائی چه خه ستا د صحبت کولو دپاره تیاره نه یم، نوبیا خلع حلالیږی (۲) ابن طاوس دا ردکړې دې او فرمائی چه داد طاوس مذهب نه دې، دجماع دانکار کولو نه باجود که د دواړو په مینځ کښې معاشرت او استوګنې حوالې سره دیو بل حقوق ادا کول او مزاجونو کښې مناسبت بالکل پاتې نشوه نو داسې صورت کښې هم خلع کولې شی

[۴۹۷۱] حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ جَمِيلٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ امْرَأَةَ ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ مَا أَعْتِبُ عَلَيْهِ فِي خُلُقٍ وَلَا دِينٍ وَلَكِنِّي أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِي الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْبَلِ الْحَدِيقَةَ وَطَلِّقْهَا تَطْلِيقَةً قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ لَا يُتَابَعُ فِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه دثابت بن قیس بی بی دحضرت نبی علیه السلام په خدمت کښې حاضره شوه اوعرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ چه خه د ثابت بن قیس د خه خراب عادت یا دینداریٔ او دیانتدارئی دکمیٔ په وجه خفه نه یم لیکن خه په حالت داسلام کښې ناشکرئی نه کول غواړم، حضرت نبی علیه السلام اوفرمائیل چه آیا ته هغه باغ واپس کولو دپاره تیاره ئې ؟ هغې اووئیل چه آو، حضرت نبی علیه السلام ثابت بن قیس ته اوفرمائیل چه ددې نه باغ واخله او دې ته طلاق ورکړه.

---

۱) فتح الباری: ۹/۴۹۷).
۲) فتح الباری: ۹/۴۹۷).

قوله: امراة ثابت بن قيس: حضرت ثابت بن قيس بن شماس رضي الله عنه خطيب الانصار اومشهور صحابى دې، الله ﷺ هغه ته اوچت اوستر مقام ورکړې وو، ددوى بى بى دوى سره خلع کړې وه ځکه چه حضرت ثابت شکل وصورت لحاظ سره بالکل حسين نه وو. ددې ښځې نوم دباب آخرى روايت کښې «جميله» راغلې دې، دا جميله بنت عبدالله بن ابى بن سلول يعنى د راس المنافقين لور ده.

د دار قطنى په روايت کښې ددې نوم زينب راغلې دې، کيد يشى چه ديو ښځې دوه نومونه وى يا يونوم او بل لقب وى.(١)

په دې ځائې کښې د حضرت امام بخارى رحمه الله په بل روايت کښې دى چه «ان اخت عبدالله بن ابى» په دې کښې دعبدالله نه راس المنافقين مراد نه دې بلکه دده خوئې عبدالله مراد دې چه کوم مخلص صحابى وو، په دې ځائې کښې ئې نسبت نيکه طرفته اوشو، اصل عبارت دادې چه «ان اخت عبدالله بن عبدالله بن ابى» حاصل دادې چه جميله، د راس المنافقين عبدالله بن ابى خور نه ده بلکه دده لور او دعبدالله بن عبدالله بن ابى خور ده، او د بخارى په روايت کښې دعبدالله بن ابى نه راس المنافقين مراد نه دې بلکه دده خوئې مراد دې چه کوم مخلص صحابى وو، ليکن په دې ځائې کښې ددوى نسبت ددوى نيکه طرفته اوشو.(٢)

ابن الاثير رحمه الله او امام نووى رحمه الله فرمائى چه دا دراس المنافقين خوروه، لور نه وه، لکه څنګه چه د بخارى په روايت کښې دى(٣) ليکن د حافظ ابن حجر رحمه الله رجحان دې طرفته دې چه کوم پورته ذکر کړو.

بعضو دې لره په تعدد واقعاتو باندې محمول کړې دې او وائى چه د راس المنافقين خور او لور دواړه د ثابت بن قيس په عقد کښې وې، خو په دې باندې څه کلك دليل نشته دې، اصل عدم تعدد دې . (۴)

بعضو روايتونو کښې ددې ښځې نوم حبيبه بنت بنت سهل راغلې دې، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى چه ظاهر دادى چه جميله بنت عبدالله اوحبيبه بنت سهل د دواړو بيل بيل واقعات دى، اودواړو سره دخلع واقعه راپيښه شوې وه، باقى دجميله په نوم او نسب کښې چه کوم اختلاف دې هغه په تعدد واقعات باندې محمول کول خلاف سياق دى نو هغه ليکى چه:

«قلت والذى يظهر انهما قصتان وقعتا لامراتين لشهرة الخبر وصحة الطرفين واختلاف السياقين بخلاف ماوقع من الاختلاف فى تسمية جميلة ونسبها فان سياق قصتها متقارب فامكن رد الاختلاف فيه الى الوفاق» (٥)

---

١) فتح البارى: ٤٩٨/٩).
٢) فتح البارى: ٤٩٨/٩).
٣) فتح البارى: ٤٩٨/٩).
٤) فتح البارى: ٤٩٨/٩).
٥) فتح البارى: ٤٩٩/٩).

قوله: ولكن اكره الكفرفي الاسلام: ددې جملې نه څلور مطلبونه حاصليدې شي.

① دکفر نه مراد ناشکری اوکفران عشير دې اومطلب دادې چه دا خو ځما سره ښه اخلاق اوحسن سلوك سره ژوند كوى او څه دوى طرفته مائل نه يم،اعراض او نفرت كوم،نو دا ناشکری دمسلمانیدو نه پس ماته خوښه نه ده،لهذا څه ده سره اوسيدل نه غوارم چه ددې ناشکرنی ارتکاب اونشی.

② دويم مطلب داكيديشى كه دې ما پرې نږدى نو دنفرت دشدت په وجه به نكاح فسخ كولو دپاره ماته په كفر او ارتداد كښې داخته كيدو خطره ده او داسلام راوړو نه پس كفر اختيارول ماته خوښ نه دى ددې وجې دې دې ما پريږدى.

③ علامه طيبى رحمه الله فرمائى چه دكفر نه مراد نافرمانى او دنفرت اظهار دې چه داسلامى احكامو خلاف دې،داسلام د تقاضو خلاف رويه باندې دكفر اطلاق اوكړو او مطلب دادې چه داسلام راوړو نه پس دده تعليمات خلاف عمل كول ماته خوښ نه دى او چونكه ځما دده سره مناسبت او محبت نشته دې ددې وجې د اسلامى حكم برخلاف نافرمانى اودنفرت كولو ارتكاب ماته انديښنه ده،لهذا ما دده نه بيله كړه.

④ اودا هم احتمال دې چه په دې ځائې كښې مضاف محذوف اومنلې شى «اى اكره لوازم الكفر» يعنى اسلام كښې دكفر لوازم «نافرمانۍ ،نفرت اوجنګ» ماته خوښ نه دى،ددې وجې مادده نه جدا كړئى.(١)

قوله: اقبل الحديقة وطلقها تطليقة: حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله ددې جملې نه استدلال كوى اوفرمائى چه خلع طلاق نه دې بلكه فسخ دنكاح ده،ددې وجې،كه خلع طلاق وې نو حضرت نبى كريم ﷺ به «طلقها تطليقة» نه فرمائيل.

ليكن ددې جملې نه دخلع فسخ نكاح باندې استدلال كول درست نه دى ځكه چه ددې نه زيات داثابت دى چه دا طلاق على المال دې،او مطلب دادې چه ته باغ قبول كړه او طلاق وركړه نودا دطلاق على المال صورت جوړ شو.

محل اختلاف دادې كه چا خلع اوكړه اود طلاق لفظ ئې استعمال نكړونو طلاق به واقع شى كه نه اومذكوره جملې نه ددې متعلق څه استدلال نشى كولې.(٢)

قوله: قال ابوعبدالله لا يتابع فيه عن ابن عباس: حضرت امام بخارى رحمه الله فرمائى چه په دې حديث كښې ددوى دشيخ ازهر بن جميل دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما باره كښې متابعت نه دې كړې شوې،يعنى نورو حضراتو په سند كښې دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما ذكر نه دې كړې،بلكه عكرمه نه ئې دا مرسلاً نقل كړې دې،نو دباب په دويم روايت كښې چه په هغې كښې د حضرت امام بخارى رحمه الله شيخ اسحاق واسطى دې عكرمه نه مرسلاً منقول

---

١) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى: ٩/٥٠٠،وعمدة القارى: ٢٠/٢٦٣).

٢) فتح البارى: ٩/٥٠١،و اوجز المسالک،کتاب الطلاق،باب الخلع : ١٠/١٠٠).

دي، حاصل دادي چه په دې حديث کښې دخالد حذا چه کوم طريق دې هغه صرف ازهر بن جميل نه موصولاً منقول دې باقي حضراتو ددوی طريق سره داحديث مرسلاً نقل کوی البته دويم طريق د«ايوب عن عکرمة»دې هغه امام په دې خائې کښې په څلورم نمبر باندې موصولاً نقل کړې دې.

[۴۹۷۲] حَدَّثَنَا اِسْحَاقُ الْوَاسِطِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ خَالِدِ الْحَذَّاءِ عَنْ عِكْرِمَةَ اَنَّ اُخْتَ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ اُبَيٍّ بِهٰذَا وَقَالَ تَرُدِّيْنَ حَدِيقَتَهُ قَالَتْ نَعَمْ فَرَدَّتْهَا وَاَمَرَهُ يُطَلِّقْهَا وَقَالَ اِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَطَلِّقْهَا وَعَنْ اَيُّوبَ بْنِ اَبِي تَمِيمَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ اَنَّهُ قَالَ جَاءَتْ امْرَاَةُ ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ اِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنِّي لَا اَعْتِبُ عَلَى ثَابِتٍ فِي دِينٍ وَلَا خُلُقٍ وَلٰكِنِّي لَا اُطِيقُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَرُدِّيْنَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ قَالَتْ نَعَمْ

[۴۹۷۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ الْمُبَارَكِ الْمُخَرِّمِيُّ حَدَّثَنَا قُرَادٌ اَبُو نُوحٍ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ اَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ جَاءَتْ امْرَاَةُ ثَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ اِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا اَنْقِمُ عَلَى ثَابِتٍ فِي دِينٍ وَلَا خُلُقٍ اِلَّا اَنِّي اَخَافُ الْكُفْرَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَرُدِّيْنَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ فَقَالَتْ نَعَمْ فَرَدَّتْ عَلَيْهِ وَاَمَرَهُ فَفَارَقَهَا

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ اَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ اَنَّ جَمِيلَةَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ

قوله: <u>وقال ابراهيم بن طهمان عن خالد عن عكرمة عن النبي ﷺ:</u> دابراهيم بن طهمان دوه شيوخ دی، يو خالد حذا او دويم ايوب بن ابی تميمه، خالد حذا نه خودا حديث مرسلاً نقل کوی، البته ايوب نه هغه دا موصولاً نقل کوی، حضرت امام بخاری رحمه الله په دې خائې کښې دواړه ذکر کړل.

قوله: <u>حدثنا قراد:</u> قراد د حضرت امام بخاری رحمه الله شيخ الشيخ دې، دا ددوی لقب دې. ددوی نوم عبدالرحمان بن غزوان دې اوابونوح ئې کنيت دې، داثقه دې اوجليل القدر محدثينو کښې دې، البته ليث بن سعد نه هغوی يو روايت نقل کوی، په دې روايت باندې محدثينو کلام کړې دې، صحيح بخاری کښې ددوی صرف دايوروايت دې، د حضرت امام بخاری رحمه الله نه علاوه دامام ابو داود رحمه الله امام ترمذی رحمه الله او امام نسائی رحمه الله هم ددوی نه روايتونه کړی دی. ددوی وفات په کال ۲۰۷ هجرئی کښې اوشو. (۱)

---

۱) فتح الباری: ۵۰۱/۹، وعمدة القاری: ۲۶۴/۲۰، وتهذيب الکمال: ۳۳۸/۱۷، رقم الحديث: ۳۹۲۷).

١٢=بَابُ الشِّقَاقِ وَهَلْ يُشِيرُ بِالْخُلْعِ عِنْدَ الضَّرُورَةِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِلَى قَوْلِهِ خَبِيرًا﴾ (النساء:٣٥).

[٤٩٧٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ الزُّهْرِيِّ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ بَنِي الْمُغِيرَةِ اسْتَأْذَنُوا فِي أَنْ يَنْكِحَ عَلِيٌّ ابْنَتَهُمْ فَلَا آذَنُ [ر:٨٨٤].

داباب شقاق يعنى اختلاف بين الزوجين په بيان كښې دې ،مخکښې فرمائى چه((وهل يشير بالخلع عند الضرورة)) او آيا دضرورت په وخت كښې حاكم او ولى دخلع مشوره وركولې شى،
بعضې نسخوكښې((....عند الضرر))دې يعنى په خپل مينځ كښې معاشرت كښې د زوجينو په مينځ كښې ضرر لاحق كيږى نو داسې صورت كښې د خلع مشوره وركولې شى.

د ((يشير)) فاعل حاكم يا ولى محذوف دې،مخکښې په ترجمة الباب كښې دسورت نساء آيت نقل كوى الله ﷻ حكامو ته خطاب كوى او فرمائى كه " ستاسودزوجينو په مينځ كښې (داسې)اختلافات انديښنه وى(چه تاسو به هغه په خپل مينځ كښې صحيح نه كړئى شئ) نو يو حكم(منصف) سړى د خاندان نه او يو حكم د ښځې دخاندان اوليږئى كه هغوى دواړه اصلاح غواړى نو الله ﷻ به د زوجينو په مينځ كښې اتفاق اوفرمائى.

دزوجينوپه رشته دارو كښې حكم اومصنف جوړولو فائده دا ده چه اقاربو ته به ددوى حالات هم معلوم وى،او ددوى نه به دخيرخواهئى اميد هم وى،كه داقاربو نه څوك نه ملاويږى نو بيا دې په څه بل مناسب او ددې كار دپاره لائق سړې اوټاكى،كه هغه دواړو حكم او منصف اصلاح بين الزوجين كښې اصلاح اوغواړى نو الله ﷻ به ددوى دحسن نيت اوحسن سعى په وجه دزوجينوپه مينځ كښې موافقت راولى.

دا دواړه منصفان كه په څه خبره باندې متفق شونو هغه خبره به نافذ العمل وى،ليكن كه دواړو دښځې خاوند په جدائى باندې اتفاق اوكړونو د حضرت امام مالك رحمه الله په نيزجدائى به واقع شى،ائمه ثلاثه فرمائى چه جدائى به واقع نشى،ځكه چه دطلاق اختيار خاوند لره دې،دده د رضامندئى او اجازت نه بغيرجدائى به نه وى،(١)

دترجمة الباب سره دحديث مناسبت: د باب لاندې حضرت امام بخارى رحمه الله چه كوم حديث نقل كړې دې،هغه په كتاب النكاح كښې چه حضرت نبى كريم ﷺ خطبه اوفرمائيله او وې فرمائيل چه بنى مغيره دخپلې لور د حضرت على رضي الله عنه سره د نكاح كولو څما نه اجازت اخستې وو،ليكن ما هغوئ ته ورنكړو.

علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه داحديث په دې باب كښې د ذكر كولووجه داده چه حضرت فاطمه رضي الله عنها د حضرت على رضي الله عنه په دې نكاح باندې راضى نه وه،كه حضرت على رضي الله عنه نكاح

---

١) فتح البارى: ٩/٥٠٤،٥٠٥.

كيږي وي نو د دواړو په مينځ كښې به دشقاق او اختلاف انديښنه وه، حضرت نبى كريم ﷺ حضرت على رضي الله عنه د نكاح كولو نه منع كړو اود دواړو په مينځ كښې ئې متوقع اختلاف ختم كړو، نو علامه كرمانى رحمه الله ليكي چه :

((توجه مطابقة الترجمة من كون فاطمة ماكانت ترضى بذالك فكان الشقاق بينهما وبين على متوقعا فاراد ﷺ دفع وقوعه بمنع على من ذالك بطريق الايماء والاشارة))(١)

حافظ ابن حجر رحمه الله دحديث او ترجمة الباب مناسبت تعريف اوكړو او وې فرمائيل چه ((وهى مناسبة جيدة))(٢)

١٣= بَابٌ لَايَكُونُ بَيْعُ الْأَمَةِ طَلَاقًا

[٤٩٧٥] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ ابِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ كَانَ فِي بَرِيرَةَ ثَلَاثُ سُنَنٍ احْدَى السُّنَنِ انَّهَا اعْتِقَتْ فَخُيِّرَتْ فِي زَوْجِهَا وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلَاءُ لِمَنْ اعْتَقَ وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْبُرْمَةُ تَفُورُ بِلَحْمٍ فَقُرِّبَ الَيْهِ خُبْزٌ وَادْمٌ مِنْ ادْمِ الْبَيْتِ فَقَالَ الَمْ ارَ الْبُرْمَةَ فِيهَا لَحْمٌ قَالُوا بَلَى وَلٰكِنْ ذٰلِكَ لَحْمٌ تُصُدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ وَانْتَ لَا تَاكُلُ الصَّدَقَةَ قَالَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ [ر: ٤٨٠٩].

واده شوې وينځه كه مالك خرڅه كړي نو دده دا بيع به طلاق شميرلي كيږي كه نه، په دې كښې اختلاف دې، دجمهور علماء مسلك دادې چه خرڅولو سره به طلاق واقع نه وي، حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه او حضرت ابى بن كعب رضي الله عنه نه روايت دې چه بيع سره به طلاق واقع وي، حضرت امام بخارى رحمه الله د جمهورو تائيد كړې دې، روايت باب دجمهورو دليل دې، په دې كښې د حضرت بريره رضي الله عنها واقعه ده. كوم چه حضرت عائشه رضي الله عنها اخستې وه او آزاد كړې وه، اوهغې ته ئې د حضرت مغيث په زوجيت كښې د اوسيدو او نه اوسيدو اختيار وركړې وو، دا دخيار حاصلول ددې خبرې دليل دې چه بيع سره طلاق نه واقع كيږي، كه نفس بيع سره طلاق واقع كيدلې نو بيا په زوجيت كښې د اوسيدو او نه اوسيدو اختيار چرته حاصليږي.(٣)

((برمة)) كټوې ته وائي.

---

١) شرح الكرمانى : ١٩/ ٢٠٠).

٢) فتح البارى: ٩/ ٥٠٥).

٣) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ عمدة القارى: ٢٠/ ٢٦٦، وفتح البارى: ٩/ ٥٠٥. دلته دپاكستان په عدالت كښې عائلي قوانينو كښې دخلع متعلق دقران وسنت خلاف يو فيصله باندې تنبيه مناسب معلوميږي. په كال ١٩٦٧ء كښې دپاكستان سپريم كورټ په رومبي ځل دا فيصله وركړه كه ښځه په عدالت كښې دخلع درخواست وركړي او عدالت دا محسوس كړي چه د فريقينو په مينځ كښې خوشګوار تعلقات قائميدل مشكل دي نو هغه د خاوند درضامندئى نه بغير هم خلع كولې شي او نكاح فسخ كولې شي.

دسپريم كورټ دا فيصله داسلامي شريعت بالكل خلاف وه ځكه چه دقران وسنت واضح حكم دادې چه خلع، د ښځې، اوخاوند يو دوه اړخيزه معاهده ده چه دا د فريقينو..... ابقيه حاشيه په بل مخ.....

...دتيرمخ باقي حاشيه] په رضامندئى سره انجام ته رسي، او زوجينو نه هيڅ يو فريق په دې باندې نه مجبوره كوى بل فريق، نو دڅوارلسوسوُ كالو راسې دفقهاء امت په دې باندې اجماع ده چه دخلع دپاره د دوارو فريقو رضامندى ضرورى ده، او هيڅ يو فريق يو طرفيزه خلع نشى كولې، د ١٩٦٧ء نه مخكښې د پاكستان په ټولو عدالتونو همددې فيصلې مطابق فيصلې كيدې.

د سپريم كورټ د ١٩٦٧ء دفيصلې شاته چه كومه ذهنيت كارفرما دې، هغه په حقيقت كښې دادې چه د مغربى ملكونو په تقليد كښې دلته هم ښځې ته دطلاق اختيار وركړې شى، البته عدالت دمسلمانانو سره دشرم حضورى په خاطرددې طلاق نوم نې صرف خلع اېښودې دې، ګنې عملى طور ددې مطلب هم دادې چه ښځه كله غواړى نو خپل خاوند ته به طلاق وركړى اوجدا به شى.

چه كوم سړى په مسلمانه كورنۍ كښې سترګې غړولې وى او ددې حقيقت نه واقف وى چه الله ﷻ دطلاق اختيار حق صرف سړى ته وركړې دې ښځې ته نه، البته كه ښځه دڅه خاص مجبورئى له كبله خاوند سره اوسيدل نه غواړى نو (لكه سړې پاګل وى، يا مفقود الخبر وى، يادنان نفقې وركولو نه منكر وى، يا نامرد وى) نو ددې دپاره دعدالت په ذريعه دنكاح فسخ كولو يو خاص طريقه اسلام مقرر كړې ده، ليكن تركومې چه دخلع تعلق دې نودا شرعى اعتبار سره په هغه صورت كښې كولې شى چه كله ښځه خاوند دواړه راضي وى، يو طرفيزه ښځې ته داحق حاصل نه دې چه كله هغه اوغواړى دعدالت نه دې پروانه واخلى اودخاوند نه دې جدا شى، د طلاق وركول او د نكاح ختمولو اختيار قران پاك صرف سړى ته وركړې دې، قران پاك دخاوند په باره كښې په سورة بقره كښې په آيت ٢٣ كښې فرمائيلى دى چه : بيده عقدة النكاح هم دده په لاس كښې د نكاح غوټه ده.

ددې نه علاوه په پوره قران پاك كښې د طلاق وركولو تذكره باربار رازى، اوهر ځائې ددې نسبت هم سړى طرفته شوې دې، دښځې د طلاق وركولو چرته هم ذكر نشته دې، او هم داشان دحضرت نبى كريم ﷺ واضح ارشاد دې چه : ((الطلاق بالرجال والعدة بالنساء))
(دطلاق اختيار سړى ته دې او دعدت په شمير كښې دښځو قول معتبر دې).

هم داشان چه په كوم آيت كښې قران پاك د خلع ذكركړې دې په هغه ځائې كښې ددې خبرې صراحت موجود دې چه خلع دزوجين په خپلو كښې درضامندئى سره منعقد كولې شى .هيڅ يو فريق په دې باندې مجبورولې نشى، د خلع په آيت مبارك كښې ارشاد دې چه :

ولاتاخذوامما اتيتموهن شيئا الا ان يخافا ان لايقيما حدود الله : (اوتاسو چه ښځو ته كوم مهر وركړې دې په هغې كښې هيڅ حصه مه اخلئ مګر دا چه ښځې خاوند دواړه ته دا خطره وى چه هغوى به د الله ﷻ حدودو قائم اونه ساتلې شى).

دلته دا واضح كړې شوى دى چه خلع صرف به هغه صورت كښې كيديشى چه كله ښځه خاوند په دې باندې متفق وى چه هغوى به نكاح باقى اوساتى اودالله ﷻ حدود به قائم اونه ساتلې شى، نو ددې نه فوراً پس ارشاد دې چه :

فان خفتم ان لايقيما حدود الله فلا جناح عليهما فيما افتدت به : (نو كه تاسو ته انديښنه وى چه زوجين به دالله ﷻ حدود قائم نه كړې شى نو په دواړو باندې په دې مال كښې څه حرج نشته دې چه كوم ښځه د فديې په طور وركړى او رهائى حاصله كړى)

دلته دا پوهيدل پكار دى چه په خلع كښې دطرفينو رضامندئ دضرورى نه كيدل ددې آيت مبارك نه ثابتولو كوشش كيږى او ونيلې كيږى چه په دې آيت كښې حكامو ته خطاب كړې شوې دې .لهذا د خلع دانعقاد انحصار دحاكم په فيصله باندې دې نه دطرفينو په رضامندئى باندې، حالانكه په آيت كښې موجود دى ((فلا جناح عليهما)) (په دې دواړو باندې څه حرج نشته) الفاظ او داشان د آيت په شروع كښې الفاظ ((الا ان يخافا ان لايقيما حدود الله)) صراحتاً وائى چه د خلع دمنعقد كيدو دپاره د دواړو فريقو رضامندى ضرورى ده. مګر دا چه ښځې خاوند دواړوته دا انديښنه وى چه هغوى به دالله ﷻ حدود لره قائم نه كړې شى.

.....[بقيه حاشيه په بل مخ......

١٤= بَاب خِيَارِ الْأَمَةِ تَحْتَ الْعَبْدِ

[٤٩٧٦] حَدَّثَنَا ابُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ وَهَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ رَأَيْتُهُ عَبْدًا يَعْنِي زَوْجَ بَرِيرَةَ

[٤٩٧٧] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْاعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا ايُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ ذَاكَ مُغِيثٌ عَبْدُ بَنِي فُلَانٍ يَعْنِي زَوْجَ بَرِيرَةَ كَأَنِّي انْظُرُ الَيْهِ يَتْبَعُهَا فِي سِكَكِ الْمَدِينَةِ يَبْكِي عَلَيْهَا

[٤٩٧٨] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ زَوْجُ بَرِيرَةَ عَبْدًا اسْوَدَ يُقَالُ لَهُ مُغِيثٌ عَبْدًا لِبَنِي فُلَانٍ كَأَنِّي

...دتيرمخ باقي حاشيه] په دې سلسله كښې د صحيح بخارى د ترجمة الباب ددې روايت استدلال كولې شي،حالانكه د يومعمولي پوهې والا سړي ددې روايت په دې پوهيدلې شي چه حضرت نبي كريم ﷺ په دې موقع باندې پخپله نكاح فسخ نه كړه بلكه حضرت ثابت بن قيس ته ئې د طلاق وركولو مشوره وركړه،نو هغوى هم دا مشوره قبوله كړه . دنسائى په روايت كښې دى چه حضرت ثابت بن قيس رضي الله عنه ته ئې اوفرمائيل چه :خذ الذى لها عليك وخل سبيلها قال نعم:(چه كوم په تا باندې دهغې واجب وو هغه واخله اوهغه پريږده،حضرت ثابت بن قيس رضي الله عنه اوفرمائيل چه بنه).(٣)

دا الفاظ پوره صراحت سره وائى چه دا معامله د حضرت ثابت بن قيس رضي الله عنه رضامندئى سره شوې وه. كه صرف د ښځې په درخواست باندې دخاوند درضامندئى نه بغير خلع كيديشوې نو حضرت نبى كريم ﷺ به پخپله نكاح فسخ كړې وې،نو امام ابوبكر جصاص رازى رحمه الله په دې واقعه باندې تبصره كوى او ليكى چه:

"كه دخلع سلطان ته حاصل وې،كه زوجينو غوښتلې يا ئې نه غوښتلې نو حضرت نبي كريم به ددې دواړو نه به نې سوال نه كولو او خاوند ته به نې دا نه فرمائيل چه ته دې سره خلع اوكړه بلكه پخپله به نې خلع كړې وې او هغه ښځه به نې جدا كړې وې،او خاوند ته به نې دهغه باغ واپس كړې وې،كه دواړو انكار كولې يا په هغوى كښې يو انكار كولې،لكه څنګه چه په لعان كښې د فسخ نكاح اختيار حاكم ته وى نو هغه ملاعن (خاوند) ته دا نه وائى چه خپله ښځه پريږده بلكه پخپله تفريق راولى".(٣)

لهذا ددې روايت باب نه مدعا نه صرف دا چه تعلق نشته بلكه دا روايت صراحتًا ددې ترديد كوى.

حقيقت دادې چه مغرب په نن وخت دښځو دآزادئى حوالې سره كومه منصوبه روانه كړې ده لاير ملكونه ددې دهوكې نعرې په وجه په دام كښې راګير شوى دى او دقانون سازئ په وخت كښې د اسلام بنيادى اوفطرى تعليمات لره هم نظر انداز كړې شوى دى،اوس اوس دمصر حكومت ښځونه د طلاق داختيار وركولو قانون جوړ كړې دې چه دسړو په شان ښځو ته هم دا اختيار دې چه كله هغوى غواړى نوسړو ته دې طلاق وركړى او جدائى دې حاصله كړى،داسلام فطرى تعليمات اوهميشګير صداقتونو برخلاف داشان قوانينوكښې كه انسانى معاشرې دپاره ده ښه والى او اصلاح ارخ موجود وې نونن به دمغربى ژوند خاندانى معاشره نه تباه كيدلې،دمغرب فيملى نظام چه څنګه تباه وبرباد دې،مغربى اقوامو دپاره دا دتولونه لويه الميه ده،او دهغه ځائې دانشورانو اوس اسلامى تعليماتو طرفته ددې دحل دپاره سترګې غړولې دى .ليكن دمغربى تهذيب د پرق پروق له كبله او ددې نه متاثره مسلمان ملكونو حكمران او قانوندان حضرات په نظر كښې تراوسه پورې دا حقيقت پټ دې

((قال الله المشتكى اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه)).

انظُرُ اِلَيْهِ يَطُوفُ وَرَاءَهَا فِي سِكَكِ الْمَدِينَةِ [ر:۴۹۷۹].

مسئله خيار عتق: واده شوې وينځه که آزاده کړې شي اوددې خاوندغلام وی نو بالاتفاق داسې ونيخې ته به خيار عتق حاصل وی،يعنی هغې ته به خپل خاوند سره داوسيدو اونه اوسيدو اختيار حاصل وی . ليکن که ددې خاوند آزاد دې نو دې ته به خيار عتق حاصل وي که نه،په دې کښې اختلاف دې.

دائمه ثلاثه په نيز دې ته به خيار عتق حاصل نه وی،د حضرت امام بخاری رحمه الله هم د مسلك دې،نوهغوی د " خيار الامة تحت العبد " ترجمه کوی اودې خبرې طرفته اشاره کوی چه اختيار به په هغه وخت کښې حاصل وی چه کله ددې خاوند غلام وی،مفهوم مخالف دادې که خاون آزادوی نو اختيار به نه وی (۱)

دحضرات حنفيه په نيز دې ته به خيار عتق حاصل وی،د دواړو فريقو استدلال دحضرت بريره رضي الله عنها واقعه نه دې حضرت بريره رضي الله عنها ته آزادئی نه پس بالاتفاق خيارعتق ملاؤ شوې وو، اوهغوی دخپل سابقه خاوند سره دنه اوسيدو فيصله کړې وه .دحضرت بريره رضي الله عنها د آزادئی په وخت کښې ددې خاوند حضرت مغيث باره کښې دوه قسمه روايتونه دی.بعضو روايتونو کښې دی چه هغه وخت کښې هغه آزاد وواوهم دا روايت دحنفيه مستدل دې اوبعضو کښې دی چه هغه غلام وو،آئمه ثلاثه دې دويم روايت ته ترجيح ورکړې ده،ليکن دا روايت دهغوی دپاره دليل نه شی جوړيدې ځکه که دا روايت تسليم کړې شي او اووئيلې شی چه په هغه وخت کښې هغه غلام وو نو دې نه د خيار الامة تحت العبد مسئله ثابت شوه چه متفق عليه ده.د خيارالامته تحت الحرپه نفی باندې ددې روايتونو نه استدلال نشی کولې،(۲)په هغه وخت کښې د حضرت مغيث د غلام يا آزادئ متعلق اهم روايتونه دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما او حضرت عائشه رضي الله عنها نه منقول دی.

دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما په روايت کښې هيڅ اختلاف نشته دې،(۳) په دې کښې د حضرت مغيث دزوج بريره دغلام کيدوتصريح ده.ائمه ثلاثه هم دې روايتونوته ترجيح ورکوی،حضرت امام بخاری رحمه الله هم په دې باب کښې صرف دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت نقل کړې دې .

دحضرت عائشه رضي الله عنها په روايت کښې اختلاف دې،دهغوی نه درې حضرات روايتونه نقل کوی . ① عروه ② قاسم بن محمد ③ اسود. په دې دريو واړو کښې عروه او قاسم د دواړو په روايتونو کښې تعارض دې، بعضو کښې د زوج بريره د آزادئی او بعضو کښې د غلامئ تصريح ده،(۴)

---

۱) فتح البارى: ۵۰۹/۹).

۲) عمدة القارى: ۲۶۷/۲۰).

۳) فتح البارى: ۵۱۳/۹،باب بلاترجمة واوجزالمسالک ماجاء فى الخيار: ۸۴/۱۰).

۴) دعروه ددې روايت دپاره اوګورئ چه په هغې کښې د ((کان زوجا بريرحرا)) الفاظ دی . فتح البارى: ۵۱۳/۹،(باب بلا ترجمه) ،دعروه په دويم روايت کښې د ((وکان عبدا)) الفاظ دی. امام مسلم نقل کړی دی،اوګورئ صحيح مسلم کتاب العتق،باب بيان الولاء [..... باقی حاشيه په بل مخ .....

البته اسود عن عائشه ﵂ په روایت کښې هیڅ اختلاف نشته دې، په دې کښې د زوج بریره د آزادئ تصریح ده. (۱)

ائمه ثلاثه د حضرت ابن عباس روایتونه او د حضرت عائشه ﵂ هغه روایتونو ته ترجیح ورکړې ده چه په هغې کښې ((وکان عبدا)) صراحت دې. (۲)

حضرات حنفیه د حضرت عائشه ﵂ د اسود والا روایت ته ترجیح ورکړې ده، چه په هغې کښې دی چه ((وکان حرا))، حنفیه فرمائی چه عروه عن عائشه ﵂ او قاسم عن عائشه ﵂ د روایتونو د تعارض په وجه ساقط شوی دی، لهذا اسود عن عائشه ﵂ د روایت اعتبار به وی ځکه چه هغه غیر مختلف فیها دې، (۳)

او د حضرت عائشه ﵂ والا روایت د حضرت ابن عباس ﵄ روایت باندې ترجیح ورکولې شی، ځکه چه حضرت عائشه ﵂ حضرت بریره لره آزادولو او صاحب قصه ده. او حضرت ابن عباس ﵄ په هغه وخت کښې کم عمر وو. او دا قصه نیغ په نیغه د هغوی متعلق نه ده، د دې وجې په دې باب کښې د حضرت عائشه ﵂ روایت مدار او قابل اعتبار پکار دې.

همدا شان د اسود عن عائشه والا روایت تسلیم کولو په صورت کښې د دواړو قسمه روایتونو کښې جمع او تطبیق ممکن دی چه په هغه روایتونو کښې هغه ته ((عبد)) وئیلې شوی دی هغه د ماضی اعتبار سره او وئیلې شو ځکه چه حضرت مغیث رومبې غلام وو. بیا آزاد کړې شو ځکه چه حریت او عبدیت دوه داسې صفتونه دی چه په یو وخت کښې دواړه نشی جمع کیدې، دواړه به بیل بیل حالتونو کښې منلې شی چه ((انه کان عبدا فی حالة، حرا فی حالة اخری)) او ظاهر دی چه په دې صورت کښې به یو حالت مقدم وی او دویم حالت کښې به موخر او دا خبره په خپل ځائې کښې متعین ده چه د رقیت نه پس حریت راتلې شی، لیکن حریت نه پس رقیت نه شی راتلې، لهذا رقیت به مقدم وی او حریت موخر. د دې وجې چه په کومو روایتونو کښې ((وکان عبدا)) تصریح ده هغه د ماضی اعتبار سره ده او چه په کومو کښې ((کان حرا)) دی د هغې مطلب دا دې چه د حضرت بریره د آزادئ په وخت کښې هغه حر وو، دا شان دواړه قسمه روایتو کښې تعارض به نه وی. (۴)

...د تیرمخ باقی حاشیه] لمن اعتق: ۴۹۴/۱. قاسم د ده ځوئې عبدالرحمان نه په یو روایت کښې دی چه ((وکان حرا)) الفاظ نقل کړې شوی دی. اوګورئ فتح الباری: ۵۱۳/۹. او د قاسم په بل روایت کښې زوج بریره د غلام تصریح ده اوګورئ سنن ابی داود، کتاب الطلاق باب المملوکة تعتق وهی تحت حر اوعبد: ۲۷۰/۲، رقم الحدیث: ۲۲۳٤).

۱) سنن ابی داود، کتاب النکاح، باب من قال کان حرا: ۲۷۰/۲، رقم الحدیث: ۲۲۳۵، وسنن الترمذی کتاب الرضاع، باب ماجاء فی الامة تعتق ولها زوج: ۴۶۱/۳، رقم الحدیث: ۱۱۵۵).

۲) فتح الباری: ۵۱٤/۹).

۳) عمدة القاری: ۲۶۷/۲۰، واوجز المسالک: ۸٤/۱۰).

٤) اوګورئ عمدة القاری: ۲۶۷/۲۰).

او باالفرض كه داهم تسليم كرې شي چه ټولوروايتونوكښې زوج بريره دغلام كيدوذكردې،بيا هم ائمه ثلاثه دپاره هغه مستدل نشي جوړيدې،ځكه چه ددې نه زيات نه زيات خيار الامة تحت العبد يو متفق عليه مسئله داثبات به وى،خيار الامة تحت الحر په نفى باندې ددې روايتونو نه استدلال بهر حال به نشى كولې.(١)

البته دسنن ابى داود اوترمذى شريف په درروايت نه استدلال كوى چه كوم هشام بن عروه عن ابيه عن عائشه رضي الله عنها طريق سره مروى دې،په دې كښې دى چه«قالت كان زوج بريرة عبدا فخيرها رسول الله ﷺ فاختارت نفسها ولو كان حرالم يخيرها»(٢) په دې كښې د«ولو كان حرالم يخيرها»دحضرت عائشه رضي الله عنها قول دې .امام نووى رحمه الله فرمائى چه«ومثل هذا لايكاداحد يقوله الا توقيفا»يعنى حضرت عائشه رضي الله عنها دا جمله دخپل طرفنه اونه وئيله بلكه ضرور به ئې د حضرت نبى كريم ﷺ نه ددې متعلق تپوس كړې وى ځكه چه داشان جمله دخپل طرفنه نشى وئيلې.(٣)

ددې جواب دادې چه دا دحضرت عائشه رضي الله عنها قول نه دې بلكه دحضرت عروه قول دې،نو دنسائى په روايت كښې ددې تصريح ده.(٤)ددې وجې دا دهغوى خپل اجتهاد دې چه په بل مجتهد باندې حجت نه دې .

دا خو درروايت اعتبار سره كلام وو،دعلت او درايت اعتبار سره ائمه ثلاثه فرمائى چه دخيار عتق علت عدم مساوات اوعدم كفاءت دې،ښځه آزاده شوه،خاوند غلام وى،د دواړو په مينځ كښې برابرى پاتې نشوه لهذا ښځې ته به خيار عتق حاصل وى،ليكن كه خاوند آزاد وى نوعدم كفاءت دا علت به په هغه ځائې كښې نشى مونده،لهذا په دې صورت كښې ښځې ته خيارعتق به حاصل نه وى.(٥)

په حنفيانوكښې دصاحب هدايه په نيز خيار عتق دوينځې د آزاديدو نه پس دخپل نفس مالك كيدل دى،چه ددې په وجه ددې دخاوند دپاره په ښځه باندې د درېو طلاقو اختيار حاصل شو،حالانكه ددې نه مخكښې ده ته د دوؤ طلاق اختيار وو،لهذا دا اختيار كړې شو كه غواړى نو دخپل سابقه خاوند په زوجيت دې پاتې كيږى او په خپل طلاق كښې اضافه قبوله كړى اوكه غواړى نو دا اضافه قبوله نه كړى چه دې يو قسم خاوند ملكيت زيات شو

---

١) عمدة القارى: ٢٠/٢٦٧،وفى الاوجز: ١٠/٨٤ . اماالروايات التى و ردفيها انه كان عبدا فلا تخالف احدا من الائمة الابعة لان خيارالمراة اذكان زوجها عبداجتماعى واماالروايات التى ورد فيها انه كان حرا فتخالف الائمة الثلاثة ولاتخالف الحنفية لان الخيار عندهم على كل حال).

٢) اوګورئ سنن الترمذى،كتاب الرضاع ،باب ماجاء فى المراة تعتق ولها زوج : ٣/٤٦١ . رقم الحديث: ١١٥٤.وسنن ابوداودكتاب الطلاق،باب فى المملوكة تعتق وهى تحت حر وعبدا: ٢/٢٧٠،رقم الحديث: ٢٢٣٣)

٣) فتح البارى: ٩/٥١٣).

٤) اوګورئ سنن نسائى،كتاب الطلاق ،باب خيار الامة تعتق وزوجها مملوك : ٢/١٠٦).

٥) اوجزالمسالك:١٠/٨١).

او بیله شی.(۱)
امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه دخیار عتق اصل علت د آزادئ نه پس د وینځې مختار کیدل دی،د آزادئی نه مخکښې ددې ټول اختیار مالك سره وو،مالك ته مکمل اختیار وو چه ددې واده غلام سره اوکړی یا آزاد سره،لهذا اوس د آزادیدو نه پس دې ته مکمل اختیار ملاویدل پکاردی چه ددې خاوند دې غلام وی یا آزاد،دهغه په قبلولو کښې به دې ته پوره اختیار وی.(۲)
دا خبرې اترې دعقل او قیاس اعتبار سره دی ،ګنی اصل مدار خو دحضرت بریره واقعه ده،چه دهغې اصل تفصیل بیان شو.

۱۵=بَاب شَفَاعَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي زَوْجِ بَرِيرَةَ

[۴۹۷۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ زَوْجَ بَرِيرَةَ كَانَ عَبْدًا يُقَالُ لَهُ مُغِيثٌ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ يَطُوفُ خَلْفَهَا يَبْكِي وَدُمُوعُهُ تَسِيلُ عَلَى لِحْيَتِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبَّاسٍ يَا عَبَّاسُ أَلاَ تَعْجَبُ مِنْ حُبِّ مُغِيثٍ بَرِيرَةَ وَمِنْ بُغْضِ بَرِيرَةَ مُغِيثًا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ رَاجَعْتِهِ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَأْمُرُنِي قَالَ إِنَّمَا أَنَا أَشْفَعُ قَالَتْ لاَ حَاجَةَ لِي فِيهِ [ر:۴۹۷۶].

د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد ددې باب نه دادې چه خیارعتق حاصلیدو نه پس وینځې سره دسابقه خاوند داوسیدو دپاره سفارش کولې شی،حضرت نبی کریم ﷺ حضرت بریره ته سفارش کړې وو چه هغه دې خپل سابقه خاوند سره پاتې شی لیکن هغې دا سفارش قبول نه کړو.(۳)
ددې نه داخبره معلومیږی که دیوسړی سفارش قبول نه کړې شونو ده ته پکار دی چه خفه نه شی،که سفارش کولو والا خومره لوئې ولې نه وی،دحضرت نبی کریم ﷺ سفارش حضرت بریره قبول نکړو،حضرت نبی کریم ﷺ په دې باندې خفه نه شو.

باب

[۴۹۸۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْحَكَمِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الأَسْوَدِ أَنَّ عَائِشَةَ أَرَادَتْ أَنْ تَشْتَرِيَ بَرِيرَةَ فَأَبَى مَوَالِيهَا إِلاَّ أَنْ يَشْتَرِطُوا الْوَلاَءَ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اشْتَرِيهَا وَأَعْتِقِيهَا فَإِنَّمَا الْوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ وَأُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَحْمٍ فَقِيلَ إِنَّ هَذَا مَا تُصُدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ فَقَالَ هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ وَزَادَ فَخُيِّرَتْ مِنْ زَوْجِهَا [ر:۴۴۴].

---

۱) هدایة،کتاب النکاح باب نکاح الرقیق: ۳۴۲/۲).
۲) اوګورئ شرح معانی الاثار للطحاوی،کتاب الطلاق،باب الامة تعتق وزوجها حر : ۵۴/۲).
۳) الابواب والترجم: ۸۰/۲).

داباب بلاترجمه دې او ما قبل باب سره ددې تعلق دې ،دا ((كالفصل من الباب السابق)) دې .(۱)

۱۲= بَابُ قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى: وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ [البقرة _ ۲۲۱]

[۴۹۸۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ نَافِعٍ اَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ اِذَا سُئِلَ عَنْ نِكَاحِ النَّصْرَانِيَّةِ وَالْيَهُودِيَّةِ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ الْمُشْرِكَاتِ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَلَا اَعْلَمُ مِنَ الْاِشْرَاكِ شَيْئًا اَكْبَرَ مِنْ اَنْ تَقُولَ الْمَرْاَةُ رَبُّهَا عِيسٰى وَهُوَ عَبْدٌ مِنْ عِبَادِ اللّٰهِ .

ترجمة الباب كښې ذكر شوى آيت نه چه كومه مسئله په پوهه كښې رازى،هغه اجماعى ده،مشركاتو سره د اهل ايمان نكاح جائز نه ده،(۲)ايماندارې ښځې دې وينځې ولې نه وى هغه دشرك والا ښځو نه بهترې دى،كه هغه مشركه څومره ښكلې ولې نه وى .

كتابيه سره د نكاح كولو حكم: البته په دې كښې اختلاف دې چه دمسلمان كتابيه سره نكاح جائزده كه نه ؟

① د جمهور علماء اوآئمه اربعه په نيز كتابيه سره نكاح كول ديو مسلمان دپاره جائزدى. دجمهورو استدلال دقران پاك دسورة مائده آيت((والمحصنات من الذين اوتوالكتاب))نه دې، په ترجمة الباب كښې حضرت امام بخارى رحمه الله دسورة بقره چه كوم آيت((وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ))ذكر كړې دې،جمهور فرمائى چه دا آيت عام وو.مجوسيه،كتابيه ټولو لره شامل وو،دسورة مائده آيت په دې كښې تخصيص اوكړو.

② حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائى چه كتابيه سره نكاح كول ممنوع دى،ځكه چه قران پاك((وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ)) فرمائيلى دى او دې نه به زيات شرك څه وى چه يو ښځه حضرت عيسى عليه السلام لره خپل رب تسليموى، ګويا دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما په نيز دسورة مائده آيت دسورة بقره ترجمة الباب آيت سره منسوخ كړې دې،نو ابراهيم حربى تصريح كړې ده چه آيت دمائده د آيت بقره سره منسوخ دې

ليكن جمهور فرمائى چه دا دعوى نسخ بلادلائل ده،اوحقيقت دادې چه دسورة نساء آيت دسورة بقره آيت كښې تخصيص كړې دې،دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما قول ته بعضوشاذ وئيلې دې اوبعضودا په تقوى اوتورع باندې محمول كړې دې .(۳)

حضرت شيخ الحديث مولانا زكريا رحمه الله فرمائى چه د حضرت امام بخارى رحمه الله رجحان په دې مسئله كښې دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما قول طرفته دې .(۴)

---

۱) عمدة القارى: ۵۸۳،۵۸۴/۹).
۲) الابواب والتراجم: ۸۰/۲).
۳) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى: ۵۲۱/۹،۵۲۰،والابواب والتراجم: ۴ /۸۰).
۴) الابواب والتراجم:۸۰/۲).

۱۷= بَابُ نِكَاحِ مَنْ أَسْلَمَ مِنْ الْمُشْرِكَاتِ وَعِدَّتِهِنَّ

[۴۹۸۲] حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى اَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ كَانَ الْمُشْرِكُونَ عَلَى مَنْزِلَتَيْنِ مِنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُؤْمِنِينَ كَانُوا مُشْرِكِي اَهْلِ حَرْبٍ يُقَاتِلُهُمْ وَيُقَاتِلُونَهُ وَمُشْرِكِي اَهْلِ عَهْدٍ لَا يُقَاتِلُهُمْ وَلَا يُقَاتِلُونَهُ وَكَانَ اِذَا هَاجَرَتْ امْرَاَةٌ مِنْ اَهْلِ الْحَرْبِ لَمْ تُخْطَبْ حَتَّى تَحِيضَ وَتَطْهُرَ فَاِذَا طَهُرَتْ حَلَّ لَهَا النِّكَاحُ فَاِنْ هَاجَرَ زَوْجُهَا قَبْلَ اَنْ تَنْكِحَ رُدَّتْ اِلَيْهِ وَاِنْ هَاجَرَ عَبْدٌ مِنْهُمْ اَوْ اَمَةٌ فَهُمَا حُرَّانِ وَلَهُمَا مَا لِلْمُهَاجِرِينَ ثُمَّ ذَكَرَ مِنْ اَهْلِ الْعَهْدِ مِثْلَ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ وَاِنْ هَاجَرَ عَبْدٌ اَوْ اَمَةٌ لِلْمُشْرِكِينَ اَهْلِ الْعَهْدِ لَمْ يُرَدُّوا وَرُدَّتْ اَثْمَانُهُمْ

وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: كَانَتْ قَرِيبَةُ بِنْتُ اَبِي اُمَيَّةَ عِنْدَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَطَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَهَا مُعَاوِيَةُ بْنُ اَبِي سُفْيَانَ وَكَانَتْ اُمُّ الْحَكَمِ بِنْتُ اَبِي سُفْيَانَ تَحْتَ عِيَاضِ بْنِ غَنْمٍ الْفِهْرِيِّ فَطَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ الثَّقَفِيُّ

حضرت امام بخاری رحمه الله فرمائی کهٔوک مشرکه ښځه مسلمانه شي نو دعدت تیریدو نه پس دمسلمان دې سره نکاح کول جائزدی البته ددې په عدت کښې اختلاف دې،دجمهورو په نیز ددې عدت دآزادې ښځې دعدت پشان درې طهره دی. د حضرت امام‌ابوحنیفه رحمه الله په نیز استبراء بحیضه یعنی یوحیض کافی دې . (۱)

حضرت امام بخاری رحمه الله چه په باب کښې کوم روایت‌نقل کړې دې‌دهغې نه معلومیږی چه هغه‌د حضرت امام‌ابوحنیفه رحمه الله تائید کوی،ځکه چه‌په دې کښې دیو حیض ذکر دې،«لم تخطب‌حتی‌تحیض‌وتطهر».

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: واوحرف عطف دې،معلومیږی داسې چه کوم مضمون ددې معطوف دې‌هغه امام حذف کړې دې،ابن جریج په حدیث کښې‌راتلونکې مضمون هم دعطاء نه نقل کړې دې‌او ددې نه علاوه‌دویم مضمون‌هم دواو نه‌مخکښې‌ووهغه حذف کړې شو.(۲)

ددې عطاء نه کوم یو عطاء مراد دې ؟حضرت امام‌بخاری رحمه الله خو دا ګنړلی دی چه‌ددې نه عطاء بن ابی رباح مراد دې،لیکن محدثین‌فرمائی چه ددې نه عطاء خراسانی مراد دې،او ابن جریج د عطاء خراسانی نه نیغ په نیغ سماع نه ده کړې،ددې وجې‌دا سند ضعیف‌او د حضرت امام‌ابوحنیفه رحمه الله په هغه سندونوکښې دې چه‌په هغې باندې‌تنقید‌کړې شوې دې، کتاب التفسیرکښې دسورة نوح لاندې دتنبیه‌عنوان سره په دې باندې بحث تیرشوې دې(۳)

---

۱) فتح الباری: ۵۲۱/۹).
۲) فتح الباری: ۵۲۲/۹).
۳) اوګورئ کشف الباری:، کتاب التفسیر سورة نوح : ۶۹۹).

عطاء دحضرت ابن عباس ﷺ نه روايت كوى ،هغوى فرمائى چه حضرت نبى كريم ﷺ او مومنانوسره دمشركانو دوه ډلې وې،اوله حربى مشركان چه حضرت نبى كريم ﷺ به هغوى سره جنګ كولواوهغوى به حضرت نبى كريم سره جنګ كولو.دويم معاهد مشركان چه نه خو هغوى حضرت نبى سره او نه به حضرت نبى كريم ﷺ هغوى سره جنګ كولو،دحربى څوك ښځې به هجرت اوكړو اورابه غله نوهغې ته به ئې دنكاح پيغام نه ليږلوچه تركومې پورې به هغې ته حيض رانغلواوددې نه به پاكه نشوه. هركله چه به هغه پاكه شوه نودهغې دپاره به نكاح كول جائز شو. اوكه خاوند ددې دنكاح كولونه مخكښې به هجرت كړې وو نو هغه به خپل خاوند ته واپس كولې شوه،اوكه په دوى به څوك غلام يا وينځې هجرت كړې وو او هغه دواړه به آزاد شو نو اوهغوى ته به هم هغه حق وو چه كوم مهاجرين ته وو.

قوله: ثُمَّ ذَكَرَ مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ مِثْلَ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ وَإِنْ هَاجَرَ عَبْدٌ اللهِ اوامة: بيا عطاء د معاهد ذكر د مجاهد دحديث په شان اوكړو كه د معاهد وينځه يا غلام به هجرت كړې راغلى وې نو بيا واپس كولې نشو بلكه ددوى قيمتونه به وركولې شو.

«مثل حديث مجاهد»نه يا خو هم دا خبره مراد ده چه كومه دلته«وان هاجر عبد ......»سره بيان كړې شوه،او يا ددې نه يوراتلونكې حديث طرف ته اشاره ده چه په هغې كښې د معاهدينو دآزادوښځو حكم بيان شوې دې،ځكه چه په حديث باب كښې دمعاهدينو دآزادو ښځو ذكر نشته دې(١)چونكه هغه مخكښې رازى نوددې وجې امام په دې ځائې كښې ذكر نه كړل.

دمجاهد حديث عبد بن حميد موصولاً ذكر كړې دې.(٢)

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ كَانَتْ قَرِيبَةُ بِنْتُ أَبِي أُمَيَّةَ: داسابقه سند سره موصول دې،په دې كښې دى چه قريبه بنت ابى اميه(ام المومنين دحضرت سلمه ﷺ خور) دحضرت عمر ﷺ په نكاح كښې وه،دوى هغې ته طلاق وركړو نو حضرت معاويه دې سره واده اوكړو او ام حكم بنت ابى سفيان عياض بن غنم ﷺ په نكاح كښې وه ،هغه ورته طلاق وركړو نو عبدالله بن عثمان ثقفى دې سره واده اوكړو.

دحديث مناسبت سره دباب نه واضح دى چه مذكوره دواړه ښځې قريبه او ام حكم مخكښې مشركې وې،بيا هغوى اسلام قبول كړو اوبالترتيب حضرت معاويه او عياض سره ددوى نكاحونه اوشو. ددې نه دترجمة الباب«نكاح من اسلم من المشركات»ثابتيږى.

١٨=بَابٌ إِذَا أَسْلَمَتِ الْمُشْرِكَةُ أَوِ النَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الذِّمِّيِّ أَوِ الْحَرْبِيِّ

وَقَالَ عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ اذَا اَسْلَمَتِ النَّصْرَانِيَّةُ قَبْلَ زَوْجِهَا بِسَاعَةٍ حَرُمَتْ عَلَيْهِ وَقَالَ دَاوُدُ عَنْ ابراهِيمَ الصَّائِغِ سُئِلَ عَطَاءٌ عَنْ امْرَاَةٍ مِنْ اَهْلِ

---

١) فتح البارى: ٥٢٢/٩).

٢) فتح البارى: ٥٢٢/٩).

الْعَهْدِ اَسْلَمَتْ ثُمَّ اَسْلَمَ زَوْجُهَا فِي الْعِدَّةِ اَهِيَ امْرَاَتُهُ قَالَ لَا اِلَّا اَنْ تَشَاءَ هِيَ بِنِكَاحٍ جَدِيدٍ وَصَدَاقٍ وَقَالَ مُجَاهِدٌ اِذَا اَسْلَمَ فِي الْعِدَّةِ يَتَزَوَّجُهَا

وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالَى: لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ [ر: الممتحنه: ۱۰]

وَقَالَ الْحَسَنُ وَقَتَادَةُ: فِي مَجُوسِيَّيْنِ اَسْلَمَا هُمَا عَلَى نِكَاحِهِمَا وَاِذَا سَبَقَ اَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ وَاَبَى الْاٰخَرُ بَانَتْ لَا سَبِيلَ لَهُ عَلَيْهَا

وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: قُلْتُ لِعَطَاءٍ امْرَاَةٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ جَاءَتْ اِلَى الْمُسْلِمِينَ اَيُعَاوَضُ زَوْجُهَا مِنْهَا لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَاٰتُوهُمْ مَا اَنْفَقُوا [الممتحنه: ۱۰] قَالَ لَا اِنَّمَا كَانَ ذَاكَ بَيْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ اَهْلِ الْعَهْدِ

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: هٰذَا كُلُّهُ فِي صُلْحٍ بَيْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ قُرَيْشٍ

داحدالزوجين داسلام قبلولو نه پس دنكاح حكم: دحضرت امام بخارى رحمه الله مقصد ددې ترجمې نه دادې كه زوجين كافر وى او ښځه خاوند نه مخكښې مسلمانه شى نوددې څه حكم دې، په دې كښې اختلاف دې.

① حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما اوعطاء بن ابى رباح فرمائى چه دښځې په اسلام راوړو به د دواړو په مينځ كښې نكاح فسخ شى. «لعموم قوله تعالى: لاهن حل لهم ولاهم يحلون لهن».

② ائمه ثلاثه فرمائى چه نكاح به ترهغه وخت پورې باقى وى تر كومې پورې چه عدت نه وى ختم شوې، عدت چه كله ختم شى نو بيا به نكاح ختمه شى.

③ حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائى چه كله ښځه مسلمانه شى نو ددې خاوند ته به داسلام دعوت وركړې شى، كه هغه اسلام قبول كړو نو نكاح به برقرار وى او كه انكار ئې اوكړو نو د دواړو په مينځ كښې به فرقت واقع شى.

ليكن دا به په هغه وخت كښې وى چه كله هغوى دواړه په دارالاسلام كښې وى، كه دواړه په دالحرب كښې وى نو دوه صورتونه دى.

① يو صورت دادې چه ښځه دارالاسلام طرفته هجرت اوكړى. په دې صورت كښې به دتباين دارين په وجه د دواړو په مينځ كښې فرقت واقع شى.

② دويم صورت دادې چه ښځه په دارالحرب كښې پاتې شى، په دې صورت كښې به د انقضاء عدت پورې د خاوند په عقد كښې وى او دعدت نه پس به نكاح ختمه شى.(۱)

حضرت امام بخارى رحمه الله په دې مسئله كښې اول قول طرفته مائل ښكارى څكه چه هغوى كوم آثار نقل كړى دى دهغې نه داول قول تائيد كيږى.

قوله: وَقَالَ عَبْدُ الْوَارِثِ......: حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى كه نصرانيه دخپل خاوند نه مخكښې اسلام قبول كړو نو دخپل خاوند دپاره حرامه شوه. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه عبدالوارث نه دا تعليق موصولاً ماته نه دې ملاؤ شوې، البته عبادبن العوام په طريق سره

---

۱) مذ كوره د درې واړو مذاهبو تفصيل دپاره اوګورئ عمدة القارى: ۲۰/۲۷۲).

دا ابن ابی شیبه موصولا نقل کړې دي،(۱)

قوله: وَقَالَ دَاوُدُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الصَّائِغِ سُئِلَ عَطَاءٌ.......: داود بن ابی الفرات د ابراهیم بن میمون صائغ نه نقل کړی دی چه عطاء بن ابی رباح نه تپوس اوکړې شو که د معاهد ښځه اسلام قبول کړی او عدت کښې دننه دننه ددې خاوند هم مسلمان شی نو آیا هغه ښځه به ده وی؟ هغوی اوفرمائیل چه نه، خو که ښځه غواړی نو نوې نکاح او مهر سره دوباره ده سره عقد کولې شی، د دواد دا تعلیق یو بل طریق سره ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دی،(۲)

قوله: وَقَالَ مُجَاهِدٌ إِذَا أَسْلَمَ فِي الْعِدَّةِ يَتَزَوَّجُهَا: حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی که خاوند په عدت کښې دننه اسلام قبول کړو نو هغه ښځه به ده وی، هم دادائمه ثلاثه مذهب دې، لکه څنګه چه تیر شو چه عدت ختمیدو پورې به نکاح باقی وی . دمجاهد رحمه الله په دې قول کښې «یتزوجها» نه نوې نکاح مراد نه ده بلکه مطلب دادې چه د تجدید عقد نه بغیر به هغه دده ښځه وی،(۳) طبری دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې،(۴)

حضرت امام بخاری رحمه الله مخکښې دقران پاك آیت «لاهن حل لهم ولاهم یحلون لهن» نقل کړې دې او دمجاهد تردید ئې کړې دې او دعطاء تائید ئې کړې دې چه ددې آیت کریمه عموم وجې سره نکاح ختمه شوه، که عدت ختم وی که نه وی .

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ وَقَتَادَةُ فِي مَجُوسِيَّيْنِ أَسْلَمَا هُمَا عَلَى نِكَاحِهِمَا: دوه مجوسیان چه ښځه خاوند دی که دوی اسلام قبول کړونو د دواړو نکاح به برقرار وی، که یو اسلا م قبول کړو او بل انکار اوکړو نو دزوجینو په مینځ کښې به فرقت واقع شی، حضرت حسن بصری رحمه الله اوحضرت قتاده دې تعلیق لره ذابن ابی شیبه نه موصولاً نقل کړې دی،(۵)

قوله: وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ قُلْتُ لِعَطَاءٍ امْرَأَةٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ جَاءَتْ إِلَى الْمُسْلِمِينَ: حضرت ابن جریج فرمائی چه ما عطاء بن ابی رباح نه تپوس اوکړو که مشرکانو نه څوك ښځه مسلمانانو ته راشی نو ددې خاوند ته به ددې ښځې معاوضه ورکولې شی که نه؟ هرکله چه الله ﷻ «واتوهم ما انفقوا» فرمائیلی دی .عطاء جواب ورکړو چه نه څکه چه دا خو صرف دحضرت نبی کریم ﷺ او معاهدینو ترمینځه وو (یعنی داد حضرت نبی کریم ﷺ او د مشرکانو ترمینځه یو معاهده شوې وه چه دې باندې دهغوی په مینځ کښې صلح شوې وه لیکن نن صبا په دې باندې عمل نشته دې)عبدالرزاق دا تعلیق موصولاًنقل کړېدې(۶)

---

۱) فتح الباری: ۵۲۵/۹).
۲) عمدة القاری: ۲۷۳/۲،وفتح الباری: ۵۲۵/۹).
۳) تعلیقات لامع الدراری: ۳۷۶/۹).
٤) فتح الباری: ۵۲۵/۹).
۵) عمدة القاری: ۲۷۳/۲۰).
۶) عمدة القاری: ۲۷۳/۲۰).

قوله: وَقَالَ مُجَاهِدٌ هٰذَا كُلُّهُ فِي صُلْحٍ بَيْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ قُرَيْشٍ: مجاهد رحمه الله فرمائی چه دا ټولې خبرې په دې صلح کښې وې چه کومې دحضرت نبی کریم ﷺ او د قریشو په مینځ کښې شوې وې، دا تعليق ابن ابی حاتم موصولاً نقل کړې دې، (۱) دمجاهد رحمه الله دې تعليق نه حضرت امام بخاری رحمه الله دعطاء قول تائید فرمائی. (۲)

[۴۹۸۳] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنِي يُونُسُ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ كَانَتِ الْمُؤْمِنَاتُ إِذَا هَاجَرْنَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْتَحِنُهُنَّ بِقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَنْ أَقَرَّ بِهٰذَا الشَّرْطِ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ فَقَدْ أَقَرَّ بِالْمِحْنَةِ فَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَقْرَرْنَ بِذٰلِكَ مِنْ قَوْلِهِنَّ قَالَ لَهُنَّ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْطَلِقْنَ فَقَدْ بَايَعْتُكُنَّ لَا وَاللّٰهِ مَا مَسَّتْ يَدُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَ امْرَأَةٍ قَطُّ غَيْرَ أَنَّهُ بَايَعَهُنَّ بِالْكَلَامِ وَاللّٰهِ مَا أَخَذَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى النِّسَاءِ إِلَّا بِمَا أَمَرَهُ اللّٰهُ يَقُولُ لَهُنَّ إِذَا أَخَذَ عَلَيْهِنَّ قَدْ بَايَعْتُكُنَّ كَلَامًا [ر:۲۶۰۹].

حضرت امام بخاری رحمه الله دحديث باب دوه سندونه ذکر فرمائی.

① رومبې سند ديحيى عن الليث عن عقيل عن ابن شهاب دې.

② دويم سند دابراهيم عن ابن وهب عن يونس عن ابن شهاب دې. دلته چه کوم الفاظ دحديث دی هغه دبل سند دی. داول سند الفاظ امام په «کتاب الشروط» کښې ذکر فرمائيلی دی. دويم سند کښې امام په دې ځائې کښې «قال ابراهيم» اووئيل اودائې تعليقاً ذکر کړل، امام ذهلی په زهريات کښې دابراهيم بن المنذر نه داموصولاً نقل کړی دی، (۳)

په حديث کښې دی چه مومنانې ښځې به کله دحضرت نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضرې شوې نو حضرت نبی کريم ﷺ به دالله ﷻ دقول «يا ايها الذين امنوا اذا جاء المومنات مهاجرات فامتحنوهن» بناء باندې به ئې امتحان اخستو. حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه په مومنانو ښځو کښې به چا ددې اقرار کولونو په دې آزمښت کښې پوره ختلې، هرکله چه به هغه ښځو دخپل قول اقرار کولو نو حضرت نبی کريم ﷺ به هغوی ته وئيل ځئی ستاسونه مې بيعت واخستلو، دحديث مناسبت ترجمة الباب «باب اذا اسلمت المشركة» نه واضح دی.

---

۱) فتح البارى: ۵۲۷/۹، وعمدة القارى: ۲۷۳/۲۰).

۲) فتح البارى: ۵۲۷/۹).

۳) فتح البارى: ۵۳۰/۹، وارشادالسارى: ۵۸/۱۲).

١٩= بَاب قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ

فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ [ر: ٢٢٦،٢٢٧].
فَإِنْ فَاءُوا رَجَعُوا

[٤٩٨٤] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ بْنُ ابِي اوَيْسٍ عَنْ اخِيهِ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ انَّهُ سَمِعَ انَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ الَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نِسَائِهِ وَكَانَتْ انْفَكَّتْ رِجْلُهُ فَاقَامَ فِي مَشْرُبَةٍ لَهُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ ثُمَّ نَزَلَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ الَيْتَ شَهْرًا فَقَالَ الشَّهْرُ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ [ر: ٣٧١].

[٤٩٨٥] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ انَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ فِي الْايلَاءِ الَّذِي سَمَّى اللّٰهُ لَا يَحِلُّ لِاحَدٍ بَعْدَ الْاجَلِ الَّا انْ يُمْسِكَ بِالْمَعْرُوفِ اوْ يَعْزِمَ بِالطَّلَاقِ كَمَا امَرَ اللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ وَقَالَ لِي اسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ اذَا مَضَتْ ارْبَعَةُ اشْهُرٍ يُوقَفُ حَتَّى يُطَلِّقَ وَلَا يَقَعُ عَلَيْهِ الطَّلَاقُ حَتَّى يُطَلِّقَ وَيُذْكَرُ ذَلِكَ عَنْ عُثْمَانَ وَعَلِيٍّ وَابِي الدَّرْدَاءِ وَعَائِشَةَ وَاثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا مِنْ اصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دايلاء تعريف: په لغت كښې دايلاء معنى د قسم خوړلو اوحلف اوچتولو ده(١)او په اصطلاح شرع كښې دايلاء په تفسير كښې دعلماء كرام درې قولونه دى.

① دحضرات حنفيه په نيز دايلاء تعريف دې«منع النفس عن قربان المنكوحة اربعة اشهر فصاعدا منعا موكدا باليمين»،(٢)يعنى ځلور مياشتې يا ددې نه زياتې مودې پورې ښځو لره دورتلونه قسم خوړل او اودريدلو ته ايلاء وئيلې شى.

② ائمه ثلاثه اواسحاق بن راهويه فرمائى چه دايلاء دپاره ځلورمياشتې كافى نه دى بلكه ځلور مياشتو نه زياته موده ايلاء دپاره ضرورى ده.(٣)

لهذا كه چا قسم اوخوړو چه هغه به ځلور مياشتې ښځې لره نه ورځى نو ائمه ثلاثه په نيزدا ايلاء نه ده،دحنفيه په نيزدا ايلاء ده.

③سعيد بن مسيب وغيره بعض علماء فرمائى چه د ځلورو مياشتو نه كمه موده كښې هم ايلاء منعقد كيږى . لكه چا دځلورو مياشتو قسم خوړلې دې نو ددوى په نيز دا ايلاء ده.(۴)

دايلاء حكم: دايلاء كولو نه پس كه مولى (ايلاء كولو والا) ځلورو مياشتو كښې دننه

---

١) عمدة القارى: ٢٠/٢٧٤).
٢) عناية فتح التقدير : ٤/٤٠ (رباب الايلاء).
٣) مختصر اختلاف العلماء كتاب الطلاق،رقم المسالة : ٢،٤٧٣/٩٩٨،وعمدة القارى: ٢/٢٧٥).
٤) فتح البارى: ٥٣٢/٩).

رجوع اوکړی نو دې به کفاره یمین ادا کوی او که رجوع ئې اونه کړه نود حضرات حنفیه په نیز دخلورو میاشتو مودې تیریدونه پس به خوبخود یو طلاق بائن واقع شي، اوامام اوزاعی په نیز به طلاق رجعي اوشي، د آئمه ثلاثه په نیز دمودې تیریدو نه پس به طلاق واقع نه وی بلکه ده لره قاضی ته پیش کولې شي، قاضی به دوی ته درجوع یا طلاق حکم کوی. که قاضی نشته دې نو بیا هم ددوی په نیز توقف دې چه یا رجوع اوکړی یا طلاق ورکړی.(۱)

حضرت امام بخاری رحمه الله په دې مسئله کښې دائمه ثلاثه مسلك اختیار کړې دې چه موده تیریدو سره پخپله طلاق نه واقع کیږی بلکه دوی به قاضی ته پیش کیږی چه یا رجوع اوکړی یا طلاق ورکړی.

نو حضرت امام بخاری رحمه الله د حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه دا مذهب نقل کړې دې، اوفرمائی چه حضرت عثمان رضی الله عنه، حضرت علی رضی الله عنه، حضرت ابوالدرداء او حضرت عائشه رضی الله عنها، تول دولس صحابه کرام رضی الله عنهم نه دا خبره منقول ده ، اودحضرت عثمان رضی الله عنه اوحضرت علی رضی الله عنه او ابوذر رضی الله عنه نه او ابن ابی شیبه او حضرت عائشه رضی الله عنها نه سعید بن منصور دامذهب موصولاً نقل کړې دې.(۲)

لیکن حضرت عثمان رضی الله عنه، حضرت علی رضی الله عنه اوحضرت ابن عمر رضی الله عنه نه دحنفیه مسلك مطابق هم آثار منقول دی. ددوی نه علاوه حضرت عمر رضی الله عنه، حضرت ابن عباس، حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه، حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه نه هم دحنفیه مسلك مطابق آثار منقول دی.(۳)

دباب تحت حضرت امام بخاری رحمه الله د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم د ازواج مطهرات دیو میاشتې دپاره جدا کیدو واقعه ذکر کړې ده . دجمهورو په نیز دا شرعی اواصطلاحی ایلاء نه وه، چونکه بل څه مرفوع حدیث دې باره کښې نه وو، ددې وجې حضرت امام بخاری رحمه الله دا واقعه نقل کړه، او یو مناسبت د دواړو په مینځ کښې ظاهر دې ، البته دسعید بن المسیب په نیز دا یو شرعی ایلاء ده ځکه چه ددوی په نیز شرعی ایلاء دپاره دځلورو میاشتو قید نشته .

۲۰= بَاب حُكْمِ الْمَفْقُودِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ

وَقَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ اِذَا فُقِدَ فِي الصَّفِّ عِنْدَ الْقِتَالِ تَرَبَّصُ امْرَاَتُهُ سَنَةً وَاشْتَرَى ابْنُ مَسْعُودٍ جَارِيَةً وَالْتَمَسَ صَاحِبَهَا سَنَةً فَلَمْ يَجِدْهُ وَفُقِدَ فَاخَذَ يُعْطِي الدِّرْهَمَ وَالدِّرْهَمَيْنِ وَقَالَ اللّٰهُمَّ عَنْ فُلَانٍ فَاِنْ اَتَى فُلَانٌ فَلِي وَعَلَيَّ وَقَالَ هٰكَذَا فَافْعَلُوا بِاللُّقَطَةِ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ نَحْوَهُ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِي الْاَسِيرِ يُعْلَمُ مَكَانُهُ لَا تَتَزَوَّجُ امْرَاَتُهُ وَلَا يُقْسَمُ مَالُهُ فَاِذَا انْقَطَعَ خَبَرُهُ فَسُنَّتُهُ سُنَّةُ الْمَفْقُودِ

---

۱) اوګورئ مختصر اختلاف العلماء :۲/۴۷۳، والمغنی لابن قدامة : ۳۱۸، ۳۱۹).

۲) عمدة القاری: ۲۰/۲۷۷).

۳) مختصر اختلاف ا لعلماء للطحاوی :۲/۴۷۵،۴۷۴ . ومصنف عبدالرزاق: ۶/۴۵۷،۴۵۳. رقم : ۱۱۶۳۷، ۱۱۶۴۴، ۱۱۶۴۵، دحضرت عمر رضی الله عنه اثر دپاره اوګورئ موطاامام محمد، باب ایلاء: ۲۶۳).

[۴۹۸۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْ ضَالَّةِ الْغَنَمِ فَقَالَ خُذْهَا فَإِنَّمَا هِيَ لَكَ أَوْ لِأَخِيكَ أَوْ لِلذِّئْبِ وَسُئِلَ عَنْ ضَالَّةِ الْإِبِلِ فَغَضِبَ وَاحْمَرَّتْ وَجْنَتَاهُ وَقَالَ مَا لَكَ وَلَهَا مَعَهَا الْحِذَاءُ وَالسِّقَاءُ تَشْرَبُ الْمَاءَ وَتَأْكُلُ الشَّجَرَ حَتَّى يَلْقَاهَا رَبُّهَا وَسُئِلَ عَنْ اللُّقَطَةِ فَقَالَ اعْرِفْ وِكَاءَهَا وَعِفَاصَهَا وَعَرِّفْهَا سَنَةً فَإِنْ جَاءَ مَنْ يَعْرِفُهَا وَإِلَّا فَاخْلِطْهَا بِمَالِكَ
قَالَ سُفْيَانُ فَلَقِيتُ رَبِيعَةَ بْنَ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ سُفْيَانُ وَلَمْ أَحْفَظْ عَنْهُ شَيْئًا غَيْرَ هَذَا فَقُلْتُ أَرَأَيْتَ حَدِيثَ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ فِي أَمْرِ الضَّالَّةِ هُوَ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ يَحْيَى وَيَقُولُ رَبِيعَةُ عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ سُفْيَانُ فَلَقِيتُ رَبِيعَةَ فَقُلْتُ لَهُ [ر:۹۱].

د مفقود الخبر داهل او مال حكم: مفقودهغه سړی ته وائي چه ورك شي او دده باره كښې چاته علم نه وی،دده داهل اومال په حكم كښې ائمه ثلاثه اختلاف دې.

① دحضرت امام ابوحنيفه رحمه الله او د حضرت امام شافعي رحمه الله په نيزدده اهل اومال دواړو كښې ترهغه وخته پورې تصرف به موقوف وی تر كومې چه دده دوفات علم او نه كړې شی يا ددههم عمر او اقران مړه شی،دې نه پس د تصرف ا جازت به وركولې شی،تركومې پورې چه دده هم عمر خلق ژوندی وی تر هغه وخته پورې دده ښځه به بل چاسره واده نشی كولې انتظار به كوی.(۱)

② د حضرت امام مالك رحمه الله په نيزې، اهل اومال كښې تفصيل دې،هغه فرمائی چه كوم سړې مفقودشی نودده معامله به حاكم ته پيش كولې شی . حاكم به دده تلاش كوی او دنه ملاويدو په صورت كښې به دده ښځه تر څلورو كالوپورې انتظاركوی،څلوركاله نه دښځې دپاره متوفى عنها زوجها كيدو فيصله به كوی.نوښځهد څلورو كالو تيريدو نه پس عدت وفات يعنى څلور مياشتې لس ورځې تيرې كړی اوبل سره واده كولې شی.البته دا څلور كاله مخ پس به په عدالت كښې دمقدمه پيش كيدونه پس شميرلې شی اودمال په صورت كښې مالكيه فرمائی چه په دې كښې به وراثت جاری نه وی تر دې پورې چه دومره موده تيره شی چه په هغې كښې دمفقود دمر كيدو يقين اوشی دا موده څومره پكار ده ؟په دې كښې اويا كالو،اتيا كالو،نوی كالو،اوسل كالو مختلف اقوال دی. (۲)

دحضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله په نيز ميدان جنګ او سمندری سفر كښې ورك شوی دپاره مدت به مقرر كولې شی(لكه دمالكيه په شان څلور كاله)ليكن دې نه علاوه مفقود دپاره مدت مقررولې به نشی او دده اهل ومال كښې تر هغه وخت كښې تصرف نه شی كولې،تركومې پورې چه دده دوفات يقين اونشی. (۳)

---

۱) مختصر اختلاف العلماء للطحاوی:۲/ ۳۲۹،۳۳۰).
۲) دمالكيه دمذهب دتشريح دپاره اوګورئ بداية ا لمجتهد: ۲/ ۴۵، ۴۶).
۳) الابواب والترجم: ۲/ ۸۱).

دشوافع او حنفیه مسلك چونکه په دې سلسله کښې ډیر سخت دې،ددې وجې فقهائې احناف د مالکیه مسلك باندې فتوی ورکوی اوحضرت تهانوی رحمه الله په دې سلسله کښې یومستقل رساله د«الحیلة الناجزة» په نوم سره تصنیف کړې ده،په دې کښې د علماء مالکیه فتاوی او ددې مسئلې متعلق ددوی مذهب کښې شرائط او تفصیلات جمع کړی دی.

دباب تحت حضرت امام بخاری رحمه الله د حضرت سعید بن مسیب رضي الله عنه، حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه،حضرت ابن عباس رضي الله عنه او دامام زهری رحمه الله مختلف آثار نقل کړی دی.

حضرت سعید بن مسیب رضي الله عنه فرمائی که یو سړې په صف قتال کښې دجهاد په موقع کښې ورك شی نو دده بی بی به یو کال پورې انتظار کوی.«تربص امراته سنة»په اصل کښې«تتربص»دې یو تاء تحفیفًا حذف کړې شوې ده دا تعلیق عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دې. اوهغه زیات مکمل او تام دې.«اذا فقد في الصف تربصت امراته سنة واذا فقد في غير الصف فاربع سنين»(۱)

دویم تعلیق دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دې،هغوی یو وینځه واخسته. او ددې قیمت ئې لا ادا کړې نه وو چه وینځې مالك غیب شو. یو کال پورې حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دهغه لټون اوکړو لیکن هغه ملاؤ نشو،نودوی د وینځې ثمن یویو،دوه دوه درهمه صدق کول شروع کړل .دصدقې ورکولو په وخت کښې به ئې فرمائیل چه«اللهم عن فلان فان اتى فلي وعلي»یعنی اې الله ﷻ ! دا دفلانی سړی دطرفنه صدقه ده،که هغه سړې راغلونو دا صدقه به خما دطرفنه وی،خما دپاره به ددې ثواب وی،او ددې ثمن به خما په ذمه وی.«فلي وعلي»اى فلي الثواب .... وعلي الغرامة»دې نه پس حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اوفرمائیل چه د لقطه«ورك شوی څیز باره»کښې هم داسې کوئی .(چه یو کال پورې ددې تعارف او تشهیر کوئی اودکال نه پس دا صدقه کوئی. دصدقې نه پس که مالك راغلو نو ددې تاوان ورکړئی، دصدقې ثواب به تاسوته ملاویږی).

سعید بن منصور دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې. (۲)

حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه هم داشان اثر منقول دې،ددوی اثر هم سعید بن منصور موصولاً نقل کړې دې.(۳)

څلورم تعلیق د حضرت زهری رحمه الله دې،هغوی ددې قید باره کښې چه دکوم ځائې معلوم وی فرمائی چه دده ښځه واده نشی کولې،اونه دده مال تقسیمولې شی. خو چه کله دده خبر منقطع شی اودده متعلق څه پته اونه لګی نوبیا دې قیدی سره دمفقود والا معامله دې اختیار کړېشی. (دمفقود باره کښې دامام زهری رحمه الله مذهب دلته بیان نکړې شو ،دهغوی

---

۱) فتح الباری: ۵۳۷/۹).
۲) فتح الباری: ۵۳۷/۹).
۳) فتح الباری: ۵۳۷/۹).

مذهب دادې چه دده ښځه به ترڅلورو کالو پورې انتظارکوي، اوبيا به دې ته دواده اجازت وي.(۱)

ابن ابی شیبه رحمه الله داتعلیق موصولاً نقل کړې دې،(۲)

د حضرت امام بخاری رحمه لله علیه رائې: حضرت امام بخاری رحمه الله په باب کښې چه کوم رومبي درې آثار دحضرت مسيب رضي الله عنه، حضرت ابن مسعود رضي الله عنه او حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نقل کړل دهغې نه په ظاهره دامعلومیږي چه د حضرت امام بخاری رحمه الله په نیز هم دمفقود دپاره یو کال موده ده . لیکن باب کښې چه کوم حدیث نقل کړې شوې دې دهغې نه یو احتمال راوزی چه حضرت امام بخاری رحمه الله د مفقود داهل او مال باره کښې فرق کول غواړي.ځکه چه په حدیث کښې حضرت نبی کریم ﷺ د غنم (چیلئ وغیره)او اوښ دواړو د ورکیدو په صورت کښې حکم بیل بیل بیان فرمائیلې دې .د غنم (چیلئ) باره کښې خو فرمائی چه(هی لك اولاخيك اوللذئب)یعنی دا ته اخستې شي ځکه چه هغه خو یا ستا ده یا ستا درور ده یا بیا د شرمخ په حصه کښې به راشي.د ورور نه خودې ورکه شوې ده،ددې وجې دشرمخ حواله کولونه بهتر دې چه ته ئې پخپله واخلې،خو ورك شوی اوښ متعلق چه کله دهغه نه تپوس اوشو نودغصې په وجه دحضرت نبی کریم ﷺ دواړه رخصار مبارك سره شواووې فرمائیل چه ورك شوی اوښ سره ستا کار،دې سره دده دانه اوبه موجودې دی .هغه به اوبه ځکي او دونې نه به خوري،تر دې پورې چه ددې مالك به ملاؤ شي.

حضرت امام بخاری رحمه الله ددې باب تحت دا حدیث ذکر کړې دې او دې خبرې طرفته ئې اشاره کړې ده چه دمفقود دمال حکم غنم والا وی او داهل حکم به ابل والا وی،ددې وجې چه کومې طریقې سره غنم وغیره مستقل دی .د دې د ضیاع اندیښنه ده .داشان دمال دضیاع هم اندیښنه وي.لهذایوکال نه پس دابه تقسیمولې شي،اولکه څنګه چه ابل مستقل دې او ددې دضیاع څه اندیښنه نشته دې،هغه به د خپلو اوبو او خوراك پخپله بندوبست کوي . هم په دې طریقه داهل باره کښې هم دضیاع اندیښنه نشته دې نو دا به ابل سره لاحق کولې شي او هلته به یو کال پس دنکاح اجازت نه وي ،نو ابن منیر رحمه الله فرمائی :

((لما تعارضت الآثار في هذه المسالة وجب الرجوع الى الحديث المرفوع فكان فيه ان ضالة الغنم يجوز التصرف فيها قبل تحقق وفاة صاحبها فكان الحاق المال المفقود بها متجها وفيه ان ضالة الابل لايتعرض لها لاستقلالها بامرنفسها فاقتضى ان الزوجة كذالك لا يتعرض حتى لها يتحقق خبر وفاته فالضابط ان كل شئ يخشى ضياعه يجوز التصرف فيه صونا له عن الضياع، ومالا فلا))(۳)

---

۱) فتح الباري: ۵۳۸/۹).
۲) فتح الباري: ۵۳۸/۹).
۳) فتح الباري: ۵۳۹/۹).

قوله: قال سفيان : فلقيت ربيعه بن ابى عبدالرحمان،قال سفيان ولم احفظ عنه شيئا غير هذا فقلت ارايت حديث يزيد مولى المنبعث فى امر الضالة هو عن زيدبن خالد،قال نعم: سفيان بن عيينه فرمائى چه زه ربيعه بن ابى عبدالرحمان سره ملاو شوم او ما هغه ته اووئيل چه دورك شوى څيز متعلق ديزيد مولى منبعث حديث باب زيدبن خالد نه مروى دې كه نه ؟. نو هغوى اوفرمائيل چه آو. په مينځ كښې جمله دمعترضه په طورسفيان اووئيل چه د ربيعه بن عبدالرحمان نه ددې خبرې تحقيق كولو نه علاوه ما نور څه نه دى نقل كړى.

قوله: قَالَ يَحْيَى وَيَقُولُ رَبِيعَةُ عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ سُفْيَانُ فَلَقِيتُ رَبِيعَةَ فَقُلْتُ لَهُ: دسفيان بن عيينه استاد يحيى بن سعيد اووئيل چه ربيعه دا حديث د يزيد مولى منبعث عن زيد بن خالد نه نقل كړې دې،سفيان اووئيل چه د يحيى خبرو آوريدو نه پس څه ربيعه سره ملاو شوم اوما هغه نه هغه سوال اوكړو چه كوم مخكښې تيرشو.

خلاصه داده چه يحيى بن سعيد انصارى دا حديث ديزيدنه نقل كړې دې . ليكن مرسلاً ئې نقل كړې دې . موصولاً ئې نه دې نقل كړې . يزيد تابعى دې. دده په طريق كښې ديزيد نه پس د زيدبن خالد صحابى واسطه نشته دې.يحيى بن سعيدخپل شاګرد سفيان ته اووئيل چه ربيعه دا حديث موصولاً نقل كوى،((يزيد عن زيد بن خالد عن رسول الله ﷺ))نوسفيان لاړو او دربيعه نه ئې تپوس اوكړو چه آيا تا دا حديث بواسطه يزيد ،زيدبن خالد نه نقل كړې دې ،نوهغه اووئيل چه آو.

په حديث باب كښې څه الفاظ راغلى دى((لقطة))دقاف فتحه اوسكون سره) ورك شوې څيز،په ضاله او لقطه كښې فرق دې،دضاله لفظ دحيوان دپاره خاص دې((وكاء))دواو كسرې سره) تاراورسى((عفاص))دعين په كسرې سره اودې نه پس فاء ده)لوښې، ظرف، تيلئ((الحذاء))پيزار ته وئيلې شى، مراد ترې پښې دى.((سقاء))مشكيزې ته وئيلې شى،په دې ځائې كښې ترې خيټه مراد ده.(۱)

۲۱=بَابُ الظِّهَارِ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا الَى قَوْلِهِ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا [المجادله:۱_۴]

وَقَالَ لِي اسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ انَّهُ سَالَ ابْنَ شِهَابٍ عَنْ ظِهَارِ الْعَبْدِ فَقَالَ نَحْوَ ظِهَارِ الْحُرِّ قَالَ مَالِكٌ وَصِيَامُ الْعَبْدِ شَهْرَانِ

۱) عمدة القارى: ۲۰/۲۸۰،وارشادالسارى: ۱۱/۶۴).

وَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ الْحُرِّ ظِهَارُ الْحُرِّ وَالْعَبْدِ مِنَ الْحُرَّةِ وَالْأَمَةِ سَوَاءٌ
وَقَالَ عِكْرِمَةُ اِنْ ظَاهَرَ مِنْ اَمَتِهِ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ اِنَّمَا الظِّهَارُ مِنَ النِّسَاءِ
وَفِي الْعَرَبِيَّةِ لِمَا قَالُوا اَيْ فِيمَا قَالُوا وَفِي بَعْضِ مَا قَالُوا وَهٰذَا اَوْلٰى لِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَدُلَّ عَلَى الْمُنْكَرِ وَقَوْلِ الزُّوْرِ (١)

دا عنوان په بعضو نسخوکښې دې،په هندوستاني نسخه کښې دا عنوان نشته دې بلکه«باب قد سمع الله قوالتى»دې. ظهار دباب مفاعله مصدر دې د ظهر نه،دظهر معنى ده پشت (شا).څوك سړې خپلې ښځې ته په خپل محرمات ابديه کښې څه داسې اندام سره تشبيه ورکړي چه هغې ته کتل دده دپاره ممنوع وى لکه اووائى چه«انت على كظهر امى»نو دې ته ظهار وائى . ليکن که داسې اندام سره تشبيه ورکړى چه هغې طرفته کتل جائز دى لکه سر او لاس نو په دې صورت کښې ظهار به نه وى .(٢) حافظ الدين نسفى رحمه الله دظهار تعريف کړې دې، «ظهار تشبيه المنكوحة بامراة محرمة عليه على التابيد مثل الام والبنت والاخت»(٣)

دظهار حکم دادې چه کله پورې هغه کفاره ادا نه کړى نو تر هغه وخت پورې ښځې سره جماع کول او دواعى دجماع دواړه حرام دى.(٤)

دحنفيه په نيزدمور يا دهريوداسې ښځې په ذکر کولوسره ظهار واقع شى چه هغې سره دانسان حرمت ابدى وى لکه لور،خور.د حضرت امام شافعى رحمه الله ديو قول مطابق دى. دهغوى دويم قول دادې چه ظهار صرف دمور په ذکر کولوسره متحقق کيږى. لهذا که چا خپلې بى بى ته«انت على كظهر اختى»اووئيل نو دې سره به ظهار نه واقع کيږى.(٥)

دمالکيه په نيزظهار محرم او اجنبيه دواړه ذکر کولو سره به وى ،لکه چا اووئيل چه«انت على كظهرزينب»او زينب دده دپاره يو اجنبى ښځه ده نو دمالکيه په نيزپه دې صورت کښې به

---

١) (تجادلک) تختصم اليک وتحاورک وهى امراة انصارية قيل اسمها : خولة بنت ثعلبة.وقيل غير ذالک ، زوجها اوس بن الصامت رضى الله عنهما . (فى زوجها) فى شان زوجها الذى ظاهر منها اى قال لها.انت على كظهرامى.وكان هذا القول قبل الاسلام طلاقا وهذا اول ظهار يقع فى الاسلام فنزلت الايات تبطل ماكان وتقرر انه ليس بطلاق وان فيه الكفارة كما سياتى (الى قوله) وتتمتها:

﴿قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِيْ تُجَادِلُكَ فِيْ زَوْجِهَا وَتَشْتَكِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ۖ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا ۭ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌۢ بَصِيْرٌ ۝ اَلَّذِيْنَ يُظٰهِرُوْنَ مِنْكُمْ مِّنْ نِّسَاۗىِٕهِمْ مَّا هُنَّ اُمَّهٰتِهِمْ ۭ اِنْ اُمَّهٰتُهُمْ اِلَّا الّٰۗـِٔيْ وَلَدْنَهُمْ ۭ وَاِنَّهُمْ لَيَقُوْلُوْنَ مُنْكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُوْرًا ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُوْرٌ ۝ وَالَّذِيْنَ يُظٰهِرُوْنَ مِنْ نِّسَاۗىِٕهِمْ ثُمَّ يَعُوْدُوْنَ لِمَا قَالُوْا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّتَمَاۗسَّا ۭ ذٰلِكُمْ تُوْعَظُوْنَ بِهٖ ۭ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ۝ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّتَمَاۗسَّا ۚ فَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّيْنَ مِسْكِيْنًا ۭ ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ۭ وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ۭ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝﴾

٢) مختصر اختلاف علماء للطحاو: ٢/ ٤٨٥،٤٨٧).

٣) عمدة القارى: ٢٠/٢٨٠).

٤) الهداية ،كتاب الطلاق،باب ظهار:٢/٤٠٩).

٥) مختصر اختلاف العلماء :٢/٤٨٥،٤٨٧).

ظهار متحقق وی، خمونږ په نیز نه.(۱)

دآیات شان نزول: حضرت امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې چه کومو آیتونو طرفته اشاره کړې ده هغه دسورۀ مجادله ابتدائی آیتونه دی چه هغه دحضرت اوس بن الصامت رضی الله عنه دښځې حضرت خوله رضی الله عنها په واقعه کښې نازل شوی وو. واقعه څه داسې وه چه حضرت اوس یو ځل خپلې بی بی خوله ته اوونیل «انت علی کظهر امی» (ته ماله داسې ئې لکه څما د مور شا یعنی حرامه ئې) په زمانه دجاهلیت کښې دا الفاظ دائمی حرمت دپاره به ونیلې شو، او ددې نه ابدی فرقت به واقع کیدو، نواوس بن الصامت خپلې ښځې ته اوونیل چه ته په مابانديې حرامه شوې، خوله رضی الله عنها دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه اووې ونیل چه :

«یارسو الله ان زوجی اوس بن الصامت تزوجنی واناشابة غنیة ذات مال و اهل، حتی اکل مالی، وافنی شبابی وتفرق اهلی وکبر سنی ظاهر منی وقد ندم فهل من شئ یجمعنی وایاه».

یعنی کله چه اوس ماسره واده کړې وو، په هغه وخت کښې څه ځوانه اووم، اوس څما مال او ځوانی ختمه شوه او څه بوډئی یم، نو اوس هغه ماسره ظهار اوکړو او اوس هغه شرمنده هم دې، نو څه صورت مونږ لره دواړو ته د دوباره جمع کیدو کیدیشي . حضرت نبی کریم ﷺ دقول مشهور موافق اوفرمائیل چه څما په خیال ته دخپل خاوند دپاره حرامه شوې .په دې باندې هغه ښځې بحث شروع کړو چه اوس څه چرته لاړه شم ؟دبچو څنګه ګزاره به څنګه کیږی؟ اوس خود طلاق لفظ نه دې استعمال کړې.نوبیا جدائی راغله؟دقران پاك آیت «تجادلك فی زوجها» کښې دې طرفته اشاره ده. هغې ددې خپلې معاملې دالله ﷻ په دربار کښې هم شکایت اوکړو. نوپه دې باندې دمجادله آیت نازل شو او په کښې دکفاره ظهار تفصیل بیان شو. حضرت نبی کریم ﷺ هغوی ته اوونیل چه خپل خاوند راوبله، هغه راغلو نوحضرت نبی کریم ﷺ دهغه په وړاندې دا آیت مبارك تلاوت کړو اوتپوس ئې ترې اوکړو چه ته غلام آزادولې شې. هغوی اوونیل چه غلام خو ګراندې. په دې کښې خوبه څما ټول مال ختم شی. حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه دوه میاشتې پرله پسې روژې نیوې شې. هغه اوونیل یارسول الله ﷺ په الله قسم ،په ورځ کښې که څه درې ځل خوراك اونه کړم نو ډیر تکلیف وی راته. اوځمادنظرونو په وړاندې تیاره شی. حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه آیا شپیتومسکینانوته خوراك ورکولې شې. هغه اوونیل چه والله نه . خوکه تاسو ماسره تعاون اوفرمائې. حضرت نبی کریم ﷺ هغه سره د پنځلسو صاع تعاون اوکړو. او داشان هغه دوباره دښځې خاوند په حیثیت سره اوسیدل. (۲)

قوله: وَقَالَ لِي إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ شِهَابٍ عَنْ ظِهَارِ الْعَبْدِ فَقَالَ نَحْوَ ظِهَارِ الْحُرِّ: حضرت امام بخاری رحمه الله فرمائی چه اسماعیل بن ابی اویس

---

۱) مختصر اختلاف العلماء: ۲/۴۸۷).

۲) دشان نزول مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ عمدة القاری: ۲۰/۲۸۱).

ماته اوونيل چه حضرت امام مالك رحمه الله دحضرت ابن شهاب زهرى نه دغلام د ظهار باره كښې تپوس اوكړو نوهغوى اووئيل چه دغلام ظهار دآزاد دظهار په شان دې يعنى د دواړو په ظهار كښې هيڅ فرق نشته دې.

ابن قدامه دبعضو حضراتونه نقل كړى دى چه دغلام ظهار صحيح نه دې (۱) حضرت امام بخارى رحمه الله دابن شهاب زهرى دا اثر نقل كړې دې او په اصل كښې ئې ددې مذهب ترديد كړې دې .غلام كه ظهار اوكړو نو ددې كفاره دحضرات حنفيه اود حضرت امام شافعى رحمه الله په نيز صرف د روژې په ذريعه به ادا وى. د حضرت امام مالك رحمه الله په نيز دخپل مولى په اجازت سره كه هغه مسكينانو ته خوراك وركړو نوبياهم كفاره اداشوه.(۲)

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَصِيَامُ الْعَبْدِ شَهْرَانِ: دادااسماعيل بن ابى اويس ماقبل والا سندسره موصول دې. فرمائى چه غلام به كفاره ادا كولو كښې دوه مياشتې روژې نيسى. لكه څنګه چه آزاد سړې دوه مياشتې روژې نيسى.

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ الْحُرِّ ظِهَارُ الْحُرِّ وَالْعَبْدِ مِنْ الْحُرَّةِ وَالْأَمَةِ سَوَاءٌ: حسن بن حر دكوفې اوسيدونكې دې او محدثين كښې ثقه دې. په كال ۱۳۳ هجرئى كښې دوى وفات شوى وو. په صحيح بخارى كښې ددوى صرف دايو تعليق دې،بل چرته دده ذكر نشته دې.(۳) دابو ذرعن مستملى روايت كښې«حسن بن الحى» دې حسن بن الحى فقيه دې، دحضرت سفيان ثورى د طبقې محدثينو كښې دې . په كال ۱۶۹ هجرئى كښې دوى وفات شو. امام طحاوى مذكوره اثر حسن بن حى نه نقل كړې دې (۴)

مطلب دادې چه دحر اوعبد په ظهار كښې هيڅ فرق نشته دې . داشان ښځه كه حره وى او كه وينځه،په دې كښې هيڅ فرق نشته دې.

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ إِنْ ظَاهَرَ مِنْ أَمَتِهِ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ إِنَّمَا الظِّهَارُ مِنْ النِّسَاءِ:

حضرت عكرمه رضى الله عنه فرمائى كه مولى خپلې وينځې نه ظهاراوكړو نو هيڅ هم نشته دې،ظهار ښځې سره وى . حضرت امام مالك رحمه الله فرمائى چه لكه څنګه چه زوج، زوجه سره ظهار كولې شى داشان مولى خپلې وينځې سره هم ظهاركولې شى.ائمه ثلاثه او جمهور فرمائى چه په قران كريم كښې دى چه«يظاهرون من نسائهم»او وينځې په «نسائهم»كښې داخلې نه دى.(۵)

قاضى اسماعيل رحمه الله دا تعليق موصولاً نقل كړې دې: (۶)

۱) فتح البارى: ۵۴۲/۹).
۲) فتح البارى: ۵۴۱/۹).
۳) فتح البارى: ۵۴۲/۹،وعمدة القارى: ۲۸۳/۲۰).
۴) فتح البارى: ۵۴۲/۹،وعمدة القارى: ۲۸۳/۲۰).
۵) فتح البارى: ۵۴۲/۹).
۶) فتح البارى: ۵۴۲/۹).

قوله: وَفِي الْعَرَبِيَّةِ لِمَا قَالُوا أَيْ فِيمَا قَالُوا وَفِي بَعْضِ مَا قَالُوا وَهَذَا أَوْلَى لِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَدُلَّ عَلَى الْمُنْكَرِ وَقَوْلِ الزُّورِ: په آيت كريمه كښې دى چه ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ....الخ﴾ د ((يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا)) مختلف تفسيرونه دى.

① يو تفسير د داود ظاهرى نه منقول دې. هغه وائى چه ((يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا)) مطلب دادې چه يو خل د ظهار كول نه پس دوباره كه دظهار الفاظ اووئيلې شى نوكفاره به ادا كوى، لكه څنګه چه دظاهر الفاظ نه په پوهه كښې رازى.(۱)

② حضرت امام بخارى رحمه الله د داود ظاهرى داتفسير رد كړې دې اوفرمائى چه په عربئ ژبه كښې ((عادله)) د ((عادفيه)) په معنى كښې استعماليږى. دلته هم ((يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا)) د ((يعودون فيما قالوا)) په معنى كښې دې او مضاف دلته مخذوف دې، تقدير عبارت دې د ((يعودون فى نقض ما قالوا)) مطلب دادې چه دظهار كولو نه پس دې لره ختمول غواړى يعنى ((انت على كظهر امى)) چه كوم الفاظ ادا كړى وو (چه ددې نه حرمت ثابتيږى) كه دا الفاظ باطلول غواړى او حرمت ختمول غواړى نوكفاره به ادا كوى.

حضرت امام بخارى رحمه الله فرمائى چه دا تفسير اختيارول بهتردى. څكه چه د داود ظاهرى په شان كه دظاهرى الفاظو مطابق د ((عود لما قالوا)) د الفاظو سره د ظهار داعاده رهنمائى فرمائى او تكرارترې مراد واخستې شى نو ددې مطلب به داوى چه الله ﷻ الفاظ ظهار داعاده د رهنمائى دپاره فرمائى. حالانكه دې الفاظو ته قران پاك ((منكر)) او ((قول زور)) وئيلى دى، نو ((قول زور)) طرفته الله ﷻ څنګه رهنمائى كولې شى.

③ بعضو وئيلى دى چه ((يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا)) كښې لام ((عن)) په معنى كښې دې، يعنى بيا كه هغه دخپل قول نه رجوع كول غواړى (۲) نوكفاره به ادا كوى، دخپل قول نه رجوع كولو مطلب دادې چه هغه د جماع عزم او اراده اوكړى.

تنبيه: دالفاظ ظهار دوه قسمونه دى، يو صريح لكه ((انت على كظهر امى)) دويم كنايه لكه ((انت على كامى)) په دې دويم قسم كښې به دنيت اعتبار وى. دظهار نيت خو به ظهار وى ګنى نه.(۳)

۲۲=بَابُ الْإِشَارَةِ فِي الطَّلَاقِ وَالْأُمُورِ

وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا فَأَشَارَ إِلَى لِسَانِهِ [ر: ۱۲۴۲].

---

۱) عمدة القارى: ۲۰/۲۸٤).

۲) فتح البارى: ۹/۵٤۳).

۳) عمدة القارى: ۲۰/۲۸۱).

وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيَّ أَيْ خُذِ النِّصْفَ [ر:۲۲۸۶].
وَقَالَتْ أَسْمَاءُ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكُسُوفِ فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ مَا شَأْنُ النَّاسِ وَهِيَ تُصَلِّي فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا إِلَى الشَّمْسِ فَقُلْتُ آيَةٌ فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا أَنْ نَعَمْ [ر:۸۵].
وَقَالَ أَنَسٌ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ أَنْ يَتَقَدَّمَ [ر:۶۴۹].
وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ لَا حَرَجَ [ر:۸۴]
وَقَالَ أَبُو قَتَادَةَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّيْدِ لِلْمُحْرِمِ أَحَدٌ مِنْكُمْ أَمَرَهُ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا قَالُوا لَا قَالَ فَكُلُوا [ر:۱۷۲۸].

د ترجمة الباب مقصد: دطلاق او نورو معاملاتو کښې داشارې حکم حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې فرمائیلې دې، هغوی چه کوم آثار او احادیث په دې باب کښې ذکر فرمائیلی دی چه دهغې نه معلومیږی چه اشاره طلاق او نورومعاملاتو کښې معتبر ده. په دې شرط چههغه مفهمه وی یعنی په خپل مفهوم باندې واضحه دلالت کوی.

ابن بطال فرمائی چه اشاره مفهمه دجمهورعلماء په نیز دنطق اوتلفظ قائمقام ده.البته دحنفیه په نیز بعضو صورتونوکښې اشاره معتبره نه ده اګر چه هغه مفهمه ولې نه وی،نو غالبًا ددې باب سره حضرت امام بخاری رحمه الله د حنفیه مذهب تردید کړې دې.(۱)

علامه عینی دابن بطال قول رد کړې دې او فرمائی چه اشاره مفهمه دحنفیه په نیز هم طلاق وغیره کښې معتبره ده لهذا دا وئیل چه حضرت امام بخاری رحمه الله د حنفیه تردید کول غواړی صحیح نه دی.(۲)

ابن منیر فرمائی چه د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد ددې ترجمة الباب نه دادې چه اشاره که داسې وی چه دهغې نه اصل او عدد دواړو مفهوم راوزی نو هغه به په طلاق اونورو معاملاتوکښې معتبره وی.هغه دګونګی اشاره وی یا د قادر علی الکلام وی،(۳)لکه یو سړی اشارې سره طلاق ورکړو نو.هغه به طلاق معتبر وی او که اشارې سره ده دطلاق عدد هم بیان کړې نو ددې عدد به هم اعتبار وی.

داشارې حکم: دحضرات حنفیه مذهب دادې چه دګونګی اشاره مفهمه معتبر او په منزله دکلام ده،هغه په طلاق،بیع،هبه اونورومعاملاتوکښې معتبره وی.البته په حدودو کښې ددې اعتبار نشته دی. ځکه چه((الحدود تندرئ بالشبهات))

که یوسړې مستقل ګونګې نه دې لیکن دده ژبه بنده شوې ده،که دابندیدل مرګ پورې جاری وی نو په ده باندې به دګونګی احکام جاری وی.

که یو سړې قادرعلی الکلام دې،نه ګونګې دې اونه دده ژبه بنده شوې ده ،نوصرف په څلورو امورو کښې به دده اشاره معتبره وی. ① کفر ② اسلام ③ نسب ④ افتاء.لکه چا ترې

---

۱) فتح الباری: ۴۵۷/۹).
۲) عمدة القاری: ۲۸۵/۲۰).
۳) فتح الباری: ۵۴۷/۹).

تپوس اوکړو چه ته مسلمان ئې ؟او په جواب کښې په اثبات کښې سر اوخوزولو یا ترې چا تپوس اوکړو چه دا جائز دی نو جواب کښې ده به دده اثباتًا او نفیًا اشاره کافی وی،ددې څلورو وارو نه علاوه باقی امورواومعاملاتو کښې دیو داسې سړی اشاره به معتبره نه وی چه د وینا قدرت لری.(۱)

حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې شپږ تعلیقات اواووه موصول احادیث نقل کړی دی.

قوله: وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا: حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه کله په سړی باندې څه مصیبت راشی نو الله ﷻ دسترګې نه په اوښکه وتلو باندې عذاب نه جاری کوی،ژبې طرفته ته اشاره کولوسره حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ددې په وجه عذاب ورکولې شی. (چه سړې په ژبې سره شکوه شکایت اوناشکری کوی).

یوشرعی مسئله بیانولو دپاره حضرت نبی کریم ﷺ داشارې نه کار واخستلو حضرت امام بخاری رحمه الله دا تعلیق په کتاب الجنائز کښې موصولاً نقل کړې دې. (۲)

قوله: وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيَّ أَيْ خُذِ النِّصْفَ: حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه په عبدالله بن ابی حدرد باندې څه قرض وو.دملاقات په دوران کښې ددې دواړو په مینځ کښې تلخی راغله. حضرت نبی کریم ﷺ په هغه ځائې باندې تیر شو نو وې فرمائیل((یا کعب))او دلاس په اشارې سره ئې اووئیل چه نیم واخله،په کتاب الملازمه کښې دا تعلیق موصولاً تیر شوې دې.(۳)

قوله: وَقَالَتْ أَسْمَاءُ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكُسُوفِ فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ مَا شَأْنُ النَّاسِ وَهِيَ تُصَلِّي فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا إِلَى الشَّمْسِ فَقُلْتُ آيَةٌ فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا أَنْ نَعَمْ: حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی الله عنها فرمائیلی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ کسوف مونځ کولو.ما دحضرت عائشه رضی الله عنها نه تپوس اوکړو اوهغې مونځ کولو،چه څه اوشو چه مونځ کوې. نو حضرت عائشه رضی الله عنها په سر نمر طرفته اشاره اوکړه،ما اووئیل چه آیا دا څه نښه ده. نو هغې دسر په اشارې سره جواب راکړو چه آو.داتعلیق حضرت امام بخاری رحمه الله په((کتاب الکسوف،باب صلاة النساء مع الرجال فی الکسوف))کښې موصولاً نقل کړې دې.(۴)

قوله: وَقَالَ أَنَسٌ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ أَنْ يَتَقَدَّمَ: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ په مرض الوفات کښې دلاس

---

۱) دحنفیه مذهب دتفصیل دپاره اوګورئ الاشباه والنظائر ،احکام الاشارة : ۳/۴۵۵،۴۵۴).
۲) فتح الباری: ۹/۵۴۵).
۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۵).
٤) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۵).

په اشارې سره حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته د مخکښې کیدو حکم اوکړو.

دا حدیث په کتاب الصلاة کښې د «باب اهل العلم والفضل احق بالامامة» تحت موصولاً تیر شوې دې .(۱)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ لَا حَرَجَ: حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې چه د حج په موقع باندې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه یوسړی تپوس اوکړو چه ما درمی نه مخکښې څاروی ذبح کړو نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته لاس په اشارې سره اوفرمائیل چه هیڅ باك نشته . په کتاب العلم کښې د «باب الفتیا باشارة الید والراس» تحت دا تعلیق موصولاً تیرشوې دې .(۲)

قوله: وَقَالَ أَبُو قَتَادَةَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّيْدِ لِلْمُحْرِمِ آحَدٌ مِنْكُمْ أَمَرَهُ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا قَالُوا لَا قَالَ فَكُلُوا: حضرت ابوقتاده رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم د محرم د ښکار متعلق تپوس اوکړو چه آیا په تاسوکښې چا په دې ښکار باندې څوك راپکاره کړې وو یا دې طرف ته مواشاره کړې وه نوخلقو اووئیل چه نه، نوحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه خورئې.

دا تعلیق په کتاب الحج کښې د «باب لایشیر المحرم الی الصید» لاندې تیرشوې دې .(۳)

حضرت امام بخاری رحمه الله مذکوره شپږ تعلیقات ذکر اوفرمائیل،

په دې کښې مختلفو احکاموطرفته اشارې خودلې شوې دی.چه د هغې نه معلومیږی چه اشاره که مفهمه وی نومعتبر ده.

[۴۹۸۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ طَافَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَعِيرِهِ وَكَانَ كُلَّمَا أَتَى عَلَى الرُّكْنِ أَشَارَ إِلَيْهِ وَكَبَّرَ وَقَالَتْ زَيْنَبُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُتِحَ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هَذِهِ وَعَقَدَ تِسْعِينَ [ر: ۱۵۳۰].

په دې کښې دی چه کله به حضرت نبی صلی الله علیه وسلم به طواف کولو او رکن ته اورسیدل نواشاره به کوله اوتکبیر به ئې وئیلو «اشار الیه» مناسبت سره دا حدیث په دې ځائې کښې ذکرشو،دا حدیث په کتاب الحج کښې د «باب من اشار الی الرکن» تحت تیر شوې دې .(۴)

قوله: وَقَالَتْ زَيْنَبُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُتِحَ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هَذِهِ وَعَقَدَ تِسْعِينَ: حضرت زینبت بنت جحش رضی الله عنها فرمائی چه حضرت

---

۱) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۵).
۲) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۵).
۳) فتح الباری: ۹/۵٤۵).
٤) فتح الباری: ۹/۵٤۵).

نبی کریم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه‌دیاجوج اوماجوج په بندش کښې دومره حصه پرانیستې شوه اوحضرت نبی کریم ﷺ په گوتوسره د نوی (۹۰) نشان جوړکړو.

«ردم» بندش او رکاوټ ته وئیلې شی، دې ځائې کښې ددې نه سد ذی القرنین مراد دې.

د«عقد تسعین» متعلق علامه ابن الاثیر لیکی چه:

«وعقد التسعین من مواضعات الحساب وهوان تجعل راس الاصبع السابة فی اصل الابهام وتضمها حتی لا یبین بینهما الا خلل یسیر» (۱)

داهل حساب په نیزداعداد دپاره دگوتو مختلف شکلونه معین شوی دی.

دنوی (۹۰) دپاره‌چه کوم شکل متعین دې هغه دادې چه‌دشهادت دگوتې سر د غټې گوتې جرړې سره ملاؤ کړې شی، ددې نه‌یو وړوکې شان حلقه اودائره جوړه شی چه ددې په مینځ کښې‌وړه شان خلا پیدا شی نو د کتاب الفتن په روایت کښې دی چه«وحلق باصبعه الابهام والتی تلیها وهی صورة عقد التسعین» (۲)

دحضرت نبی کریم ﷺ مطلب داوو چه په سد سکندری کښې دومره شان وړوکې سورې شوې دې.

دا تعلیق په کتاب الانبیاء کښې موصولاً تیر شوې دې، (۳)

ددې تعلیق مناسبت دترجمة الباب نه داشان دې چه د دوؤ گوتو نه مذکوره انداز کښې حلقه جوړول یوقسم اشاره ده. (۴)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه‌عدد معین دپاره ددې مخصوصې طریقې نه عقد انامل په منزله داشارې دی. هرکله چه قادر علی الکلام دپاره دا عقد کافی دې نو غیرر قادر علی الکلام دپاره اشاره په دې طریق اولی کافی ده،نو هغه فرمائی چه:

«ووجه ادخاله فی الترجمة ان العقد علی صفة مخصوصة لارادة عدد معلوم ینزل منزلة الاشارة المفهمة فاذا اکتفی بها عن النطق مع القدرة علیه دل علی اعتبار الاشارة ممن لایقدر علی النطق بطریق الاولی» (۵)

[۴۹۸۸] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُبْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ عَلْقَمَةَ عَنْ مُحَمَّدِبْنِ سِيرِينَ عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ قَالَ اَبُو الْقَاسِمِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فِی الْجُمُعَةِ سَاعَةٌ لَا یُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ قَائِمٌ یُصَلِّی فَسَاَلَ اللّٰهَ خَیْرًا اِلَّا اَعْطَاهُ وَقَالَ بِیَدِهٖ وَوَضَعَ اَنْمُلَتَهُ عَلٰی بَطْنِ الْوُسْطٰی وَالْخِنْصِرِ قُلْنَا یُزَهِّدُهَا [ر: ۸۹۳].

---

۱) النهایة فی غریب الحدیث والاثر: ۲/۲۱۶).

۲) فتح الباری: ۹/۵۴۶).

۳) وفتح الباری: ۹/۵۴۶).

٤) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۶).

۵) فتح الباری: ۹/۵۴۶).

حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي چه ابوالقاسم حضرت نبى كريم ﷺ فرمائى چه دجمعې په ورځ يوساعت داسې وى چه كوم مسلمان په دې كښې ولاړ وى مونځ كوى اودنيكئ دعا غواړى نو الله ﷻ ده ته هغه وركوى،دې خبرې ونيلو سره حضرت نبى كريم ﷺ دلاس په اشارې سره اوفرمائيل چه داشان ئې خپله غټې ګوتې مباركې اوونيله په مينځنئ ګوته او وړه ګوته باندې كيخوده.مونږ دې اشارې نه دااوګڼړل چه حضرت نبى كريم ﷺ ددې وخت قلت ښائى.

«قال بيده» يعنى «اشاره بيده ،، يزهدها : يقللها ،ترهيد» معنى تقليل ده. يعنى داشارې نه حضرت نبى كريم ﷺ د هغه ساعت او ګهړئى قليل كيدل اوفرمائيل،ددې قلت ئې اوخودلو چه ددې دورانيه ډيره كمه اومختصر وى.

بعضو دلاس داشارې دا مطلب بيان كړې دې چه اوورئى په مينځنئ ګوته باندې كيخوده او دې طرفته ئې اشاره اوكړه چه دا ساعت دجمعې دورځې په مينځنئ حصه كښې ده اووړوكې ګوتې سره دې طرفته اشاره كول وو چه دا ساعت د ورځې په آخرى حصه كښې وى،(۱)

دحديث مناسبت دترجمة الباب نه واضحه دې. په كتاب الجمعه كښې په دې حديث باندې بحث تير شوې دې.

[۴۹۸۹] وَقَالَ الْاُوَيْسِيُّ حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ شُعْبَةَ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ عَدَا يَهُودِيٌّ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى جَارِيَةٍ فَاَخَذَ اَوْضَاحًا كَانَتْ عَلَيْهَا وَرَضَخَ رَاْسَهَا فَاَتَى بِهَا اَهْلُهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ فِي اٰخِرِ رَمَقٍ وَقَدْ اُصْمِتَتْ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَتَلَكِ فُلَانٌ لِغَيْرِ الَّذِي قَتَلَهَا فَاَشَارَتْ بِرَاْسِهَا اَنْ لَا قَالَ فَقَالَ لِرَجُلٍ اٰخَرَ غَيْرِ الَّذِي قَتَلَهَا فَاَشَارَتْ اَنْ لَا فَقَالَ فَفُلَانٌ لِقَاتِلِهَا فَاَشَارَتْ اَنْ نَعَمْ فَاَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرُضِخَ رَاْسُهُ بَيْنَ حَجَرَيْنِ [ر: ۲۲۸۲].

داويسى نوم عبدالعزيز بن عبدالله دې،دوى د حضرت امام بخارى رحمه الله شيخ دى. په روايت كښې دى چه دحضرت نبى كريم ﷺ په زمانه كښې يوجينئ باندې يو يهودى ظلم اوكړو،ددې كالى ئې واخستل اوددې سر ئې چخنړا كړو. دده كور والو دا حضرت نبى كريم ﷺ لره راوستله اوددې جينئ حال دا وو چه ددې دژوند آخرى ساګانې اخستې او بې هوشه وه. حضرت نبى كريم ﷺ دې نه تپوس اوكړو چه ته چا قتل كړې ئې؟حضرت نبى كريم ﷺ دقاتل نه علاوه دبل چا نوم واخستلو اوتپوس ئې ترې اوكړو . نوهغې دخپل سر په اشارې سره جواب وركړو چه نه .بيا ئې ورته دبل چا نوم واخستلو او تپوس ئې ترې اوكړو هغې اوونيل چه نه . بيا ئې ورته دقاتل نوم واخستلواو تپوس ئې ترې اوكړو چه ته هغه قتل كړې ئې؟نو دې دسر په اشارې سره اوونيل چه آو .حضرت نبى كريم ﷺ حكم وركړو او دقاتل سر د دوو كاڼړو په مينځ كښې كيخودلې شو او چنخړا كړې شو.

---

۱) عمدة القارى: ۲۰/۲۸۶).

((اوضاح)) دا دوضح جمع ده،سپين ته وائي،په دې ځائې كښې ددې نه مراد دچاندئ كالى دى، ((كانت عليها)) دا جمله د((اوضاح)) صفت ده. د((رضيخ)) معنى ماتول او چخنړى كول دى.

((اصمتت)) دمجهول صيغه ده يعنى دهغې ژبه بنده شوې وه.

دحضرات حنفيه يوقول دادې چه په قصاص كښې داشارې اعتبار نشته دې (۱) دحديث باب متعلق هغوئ وائى چه حضرت نبى كريم ﷺ صرف ددې جينئ په اشارې سره دهغه يهودى سر او نه چنځرولو بلكه هغه اعتراف هم كړې وو،نو په خصومات كښې دده داعتراف روايت تير شوې دې،په هغې كښې دى چه((فاخذ اليهودى فاعترف فامربه النبى ﷺ فرض راسه بين حجرين))(۲)

دحنفيه په نيز په قصاص كښې مماثلت نشته چه قاتل كه كانړى سره قتل كړې دې نو قصاص كښې دې هم په كانړى سره قتل كړې شى ځكه چه په حديث كښې دى چه((لاقود الابالسيف)) دحديث باب واقعه داسلام دشروع ده.(۳)

[۴۹۹۰] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْفِتْنَةُ مِنْ هَا هُنَا وَأَشَارَ إِلَى الْمَشْرِقِ [ر: ۲۹۳۷]

[۴۹۹۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ كُنَّا فِي سَفَرٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا غَرَبَتِ الشَّمْسُ قَالَ لِرَجُلٍ انْزِلْ فَاجْدَحْ لِي قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ أَمْسَيْتَ ثُمَّ قَالَ انْزِلْ فَاجْدَحْ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ أَمْسَيْتَ إِنَّ عَلَيْكَ نَهَارًا ثُمَّ قَالَ انْزِلْ فَاجْدَحْ فَنَزَلَ فَجَدَحَ لَهُ فِي الثَّالِثَةِ فَشَرِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى الْمَشْرِقِ فَقَالَ إِذَا رَأَيْتُمُ اللَّيْلَ قَدْ أَقْبَلَ مِنْ هَا هُنَا فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ [ر: ۱۸۳۹].

حضرت عبدالله بن ابى اوفى نه روايت دې چه مونږ په سفر كښې حضرت نبى كريم ﷺ سره وو، كله چه نمر ډوب شو نوحضرت نبى كريم ﷺ يو سړى ته اوفرمائيل چه كوز شه او خمونږ دپاره ستوان واغړه. هغه اووئيل چه تاسو ترماښام پورې صبر كړې وې،حضرت نبى كريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه كوز شه او ستوان واغړه . هغه اووئيل چه كاش تاسو ماښام پورې صبر كړې وې،ځكه چه لاخو ورځ باقى ده. حضرت نبى كريم ﷺ بيا اوفرمائيل چه كوزشه او ستوان واغړه .نو دريم ځل حكم كولو نه پس هغه كوز شو هغه دحضرت نبى كريم ﷺ دپاره ئې ستوان واغړل،اوحضرت نبى كريم ﷺ اوڅكل .بيا حضرت نبى كريم ﷺ

---

۱) اوګورئ الاشباه والنظائر ،احكام الاشارة : ۴۵۴/۳).

۲) صحيح البخارى :الخصومات ،باب مايذكر فى الاشخاص والخصومة بين المسلم واليهودى : ۳۲۵/۱).

۳) عمدة القارى: ۲۸۷،۲۸۸/۲۰).

مشرق طرفته خپل لاس مبارك سره اشاره اوکړه او وې فرمائیل چه کله تاسو شپه ددې طرفنه راتلل وینئ نو روژه افطار کوئی.

په اصل کښې غروب شوې وو، مغرب طرفته تیاره لګیدلې وه. خوهغه سرې دا ګنړل چه اوس هم لا ورځ ده. دلته هم حضرت نبی کریم ﷺ مشرق طرفته اشاره فرمائیلې ده او دشپې راتلل ئې اوفرمائیل.

د «جدح» معنی ستوان په اوبو کښې خوشتول، دا حدیث په کتاب الصوم کښې د «باب متی یحل فطر الصائم» تحت تیر شوې دې.(۱)

[۴۹۹۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ نِدَاءُ بِلَالٍ أَوْ قَالَ أَذَانُهُ مِنْ سَحُورِهِ فَإِنَّمَا يُنَادِي أَوْ قَالَ يُؤَذِّنُ لِيَرْجِعَ قَائِمَكُمْ وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ كَأَنَّهُ يَعْنِي الصُّبْحَ أَوْ الْفَجْرَ وَأَظْهَرَ يَزِيدُ يَدَيْهِ ثُمَّ مَدَّ إِحْدَاهُمَا مِنْ الْأُخْرَى

حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه دبلال اذان دې تاسو کښې څوك د پشنمی دخوراك نه منع نه کړی. ځکه چه هغه ددې په وجه اذان کوی چه په تاسوکښې تهجدو کولووالا آرام اوکړی، دهغه مقصد دانه وی چه ګنی سبا شو. یزید بن زریع خپل دواړه لاسونه مخکښې اوږده کړل او وې وئیل چه دصبا صادق رڼړا داشان خورېږی.

«نِدَاءُ بِلَالٍ أَوْ قَالَ أَذَانُهُ» راوی ته شك دې چه حضرت نبی کریم ﷺ «لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ نِدَاءُ بِلَالٍ» فرمائیلی دی. یا «لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ اذان بِلَالٍ» فرمائیلی وو. داشان په مخکښې جمله کښې هم راوی ته شك دې چه حضرت نبی کریم ﷺ «فَإِنَّمَا يُنَادِي لِيَرْجِعَ قَائِمَكُمْ» فرمائیلی وو یا «فَإِنَّمَا يُؤَذِّنُ لِيَرْجِعَ قَائِمَكُمْ» فرمائیلی وو، «ينادی» او «يوذن» کښې شك دې «لِيَرْجِعَ قَائِمَكُمْ» دقائم نه مراد تهجد کولو والا دې، رجع لازم او متعدی دواړه مستعمل دی. «رجع رجوعا» واپس کیدل، «رجع، رجعا» واپس کول، په دې ځائې کښې لازمی او متعدی دواړه احتمال دی. دلازم په صورت کښې «قائم» فاعل کیدو په وجه مرفوع به وی یعنی تهجد کولو والا واپس شی، مطلب دادې چه د سحر دمونځ نه مخکښې څه ساعت آرام اوکړی، دمتعدی په صورت کښې «قائم» مفعول به واقع کیدو په وجه به منصوب وی، یعنی هغه اذان تهجد کوونکی آرام طرفته واپس کړی.(۲)

قوله: وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ كَأَنَّهُ يَعْنِي الصُّبْحَ أَوْ الْفَجْرَ: «كَأَنَّهُ يَعْنِي» د راوی طرف نه په مینځ

---

۱) فتح الباری: ۵۴۶/۹).

۲) ارشاد الساری: ۷۳/۱۲، وعمدة القاری: ۲۸۹/۲۰).

كښې جمله معترضه ده.اصل حديث عبارت دې.((وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ الْصبح))((يقول))فعل مضارع، ((ا ن))مصدريه داخل كيدو په وجې سره((قول))مصدر معنى كښې دې. عبارت به شى((وليس قول الصبح))او((قول))نه دلته كلام مراد نه دې بلكه مقصد او اراده مراد ده نو معنى به شى((وليس مقصد الصبح))يعنى دحضرت بلال اذان وركولو سره مقصد دسبا اعلان كول نه دى بلكه مقصد داوى چه تهجد كولو والاخه وخت آرام اوكړى. حضرت بلال رضي الله عنه دا اذان به دسبا نه مخكښې وركولو. راوى په طور د تفسير((يقول))نه پس((كانه يعنى))اضافه اوكړه.دې خبرې طرفته اشاره كولو دپاره چه((يقول يعنى))معنى كښې وئيل دادى چه دقول نه دلته كلام مراد نه دې بلكه فعل مراد دې . دا د((اطلاق القول على الفعل))د قبيل نه دې.(۱)دا روايت په كتاب الصلوة كښې تير شوې دې،هلته((كانه يعنى))دا جمله معترضه نه ده،نو هلته عبارت دې((وليس ان يقول الفجراو الصبح))(۲)

((الفجر))او((الصبح))كښې راوى ته شك دې چه حضرت نبى كريم ﷺ((الفجر)) فرمائيلى وو يا ((الصبح)).

((سحور)) (دسين په فتحه سره) هغه خيز ته وئيلې شى چه دسحر په وخت كښې خوړلې شى.اودسين په ضمه سره مصدر دې،پيشنمې خوړل،اكثر حضرات دسين د فتحه سره روايت كوى.(۳)

قوله: وَأَظْهَرَ يَزِيدُ يَدَيْهِ ثُمَّ مَدَّ إِحْدَاهُمَا مِنَ الْأُخْرَى: د((اظهر))ترجمه علامه عينى رحمه الله كړې ده((جعل احدى يديه على ظهر الاخرى))يعنى يو لاس دبل لاس په شا باندې اينبودل .او علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى چه((اظهر من الظهور بمعنى العلوا اى اعلى يديه و رفعهما طويلا اشارة الى صورة الفجر الكاذب ثم مد احد احداهما من الاخرى اشارة الى الفجر الصادق)) (۴)يعنى خپل لاسونه ئې پورته طرفته ته اوچت كړل او اوږده ئې كړل،اشاره ئې صبح كاذب طرفته وه چه ددې رڼا اوږده او مستطيل وى.بيا يو لاس دبل لاس نه بيل اوږدول اودا شاره وه د صبح صادق طرفته چه ددې رڼا خوره وى .

په دې حديث كښې چونكه اشاره كړې شوې ده،ددې وجې ددې باب تحت ئې دا ذكر كړل.

---

۱) عمدة القارى: ۲۸۹/۲۰).
۲) صحيح البخارى (مع فتح البارى) كتاب الاذان،باب الاذان قبل الفجر : ۱۰۳/۲).
۳) ارشاد السارى: ۷۲/۱۲).
٤) ارشاد السارى: ۷۳/۱۲) .

[۴۹۹۳] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ هُرْمُزَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ الْبَخِيلِ وَالْمُنْفِقِ كَمَثَلِ رَجُلَيْنِ عَلَيْهِمَا جُبَّتَانِ مِنْ حَدِيدٍ مِنْ لَدُنْ ثَدْيَيْهِمَا إِلَى تَرَاقِيهِمَا فَأَمَّا الْمُنْفِقُ فَلَا يُنْفِقُ شَيْئًا إِلَّا مَادَّتْ عَلَى جِلْدِهِ حَتَّى تُجِنَّ بَنَانَهُ وَتَعْفُوَ أَثَرَهُ وَأَمَّا الْبَخِيلُ فَلَا يُرِيدُ يُنْفِقُ إِلَّا لَزِمَتْ كُلُّ حَلْقَةٍ مَوْضِعَهَا فَهُوَ يُوسِعُهَا فَلَا تَتَّسِعُ وَيُشِيرُ بِإِصْبَعِهِ إِلَى حَلْقِهِ [ر: ۱۳۷۵].

حضرت ابو هریره رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه د بخیل او خرچ کولو والا (سخی) مثال د دوؤ سړو په شان دې چه د اوسپنې زره داشان واغوندی چه هغه د سینې نه تر نامه پورې وی او سخی سړې چه کله خرچ کوی نو دده زره فراخه او دده په بدن کښې تر دې حده پورې اوږده وی چه هغه زره دده (پښو د ګوتو) بندونو پورې وی، او ددې نقش پا ختموی لیکن بخیل چه کله هم د خرچ کولو اراده کوی نو دده د زرې هره حلقه په خپل ځائې باندې انخلی، هغه داسې فراخه کول غواړی لیکن هغه نه فراخه کیږی. دوی په خپله ګوته د خپلې حلقې طرفته ته اشاره اوکړه.

«جبتان من حدید» د اوسپنې دوه جبې یعنی زرې. «ثدییهما» دا د «ثدی» تثنیه ده. سینې ته ونیلې شی. بعضو نسخو کښې «ثدیهما» جمع ده. «ثدی» د ثاء په ضمه، او د دال په کسره او دیاء په تشدید سره) د «ثدی» جمع ده. «تراقیهما» «تراقی» د «ترقوة» جمع ده. «وهی العظیم الکبیر الذی بین ثغرة النحر والعاتق» هنسلی «مادت» دا د مد نه د باب مفاعله صیغه ده. اصل کښې «ماددت» د دال په دال کښې ادغام شوې دې یعنی په معنی د اوږدول، لویول. «تجن» د باب افعال نه دې، په معنی پټول «بنان» بندونه، د ګوتو سرونه .(۱)

حضرت نبی کریم ﷺ په دې حدیث مبارك کښې د سخی مثال د هغه سړی سره ورکړې دې چه هغه زره اغوستې وی. کله چه هغه خرچ کوی نو دده په جسم باندې هغه زره دومره اوږده او فراخه وی چه دده د پښو ګوتې هم پټې شی. کله چه دې روان شی نو دده د قدمونو نښې هغه زره ختموی، داشان سخې سړې چه کله د خرچ کولو اراده اوکړی نو دده زره فراخه وی . او دسخاوت د غلطئ او کوتاهئ ختموی .حالانکه بخیل سړې چه کله د خرچ کولو اراده اوکړی نودده زره تنګ او لاسونه ئې اودریږی. (۲)

داحدیث په کتاب الزکاة کښې موصولاً تیر شوې دې .(۳) د حدیث آخری جمله «ویشیر باصبعه الی حلقه» په وجه دا روایت ئې دلته ذکر کړې.

---

۱) د مذکوره الفاظو د تحقیق د پاره اوګورئ عمدة القاری: ۲۸۹/۲۰ . وارشادالساری: ۷۳/۱۲).

۲) فتح الباری: کتاب الزکاة باب مثل المتصدق البخیل: ۳۰۶/۳).

۳) صحیح البخاری: (مع فتح الباری) کتاب الزکاة ،باب مثل المتصدق والبخیل : (۳۰۶/۳).

٢٣=بَاب اللِّعَانِ

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ اِلَى قَوْلِهِ اِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ [ر: النور: ٦_٩] .

فَاِذَا قَذَفَ الْاَخْرَسُ امْرَاَتَهُ بِكِتَابَةٍ اَوْ اِشَارَةٍ اَوْ بِاِيمَاءٍ مَعْرُوفٍ فَهُوَ كَالْمُتَكَلِّمِ لِاَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ اَجَازَ الْاِشَارَةَ فِي الْفَرَائِضِ وَهُوَ قَوْلُ بَعْضِ اَهْلِ الْحِجَازِ وَاَهْلِ الْعِلْمِ وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالَى فَاَشَارَتْ اِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا [ر: ٢٩] وَقَالَ الضَّحَّاكُ اِلَّا رَمْزًا [ر: ٣١]. اَلْاِشَارَةُ.

«لعان»د باب مفاعله مصدر دې .چه ددې معنی لرې کول دی. په اصطلاح کښې دلعان تعریف دحضرات حنفیه په نیزدادې چه«شهادات موکدات بالایمان مقرونة باللعن، قائمة مقام حد القذف فی حقه ومقام حد الزنا فی حقها»او د ائمه ثلاثه په نیز دلعان تعریف دادې چه«هی ایمان موکدات بلفظ الشهادة»(١).

دحضرات حنفیه په نیز دلعان دپاره دشهادت اهلیت شرط دې.«فلا یجری الابین المسلمین الحرین العاقلین البالغین غیر المحدودین فی قذف»د ائمه ثلاثه په نیز دیمین اهلیت لعان دپاره شرط دې،ددې وجې ددوی په نیز مسلمان سړې او کافره ښځه،کافر سړې او کافره ښځه،غلام او دده ښځې په مینځ کښې هم لعان کیدیشی.(٢)

د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد ددې باب نه دادې چه لعان کښې دننه اشاره معتبر ده. چه څنګه په طلاق کښې دننه اشاره معتبر ده. په ړومبی باب کښې ئې اشاره باالطلاق ذکر کړه. او په دې باب کښې اشاره فی اللعان فرمائې .دمخکښې باب په شان په دې باب کښې هم حضرت امام بخاری رحمه الله داسې آثار اواحادیث ذکر فرمائیلی دی چه په هغې کښې داشارې اعتبار او ددې ذکر دې. د حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام مالك رحمه الله په نیز لعان کښې دننه داشارې اعتبار به کولې شی.

دحضرت امام ابوحنیفه رحمه الله،امام وزاعی او اسحاق بن راهویه په نیز لعان کښې دننه داشارې به هیڅ اعتبار نه وی.(٣)

په ترجمة الباب کښې حضرت امام بخاری رحمه الله دقران پاك آیت«والذین یرمون ازواجهم»ذکر فرمائی،ا مام د«یرمون»لفظ نه استدلال کړې دې. چه دا عام ده خواه لفظ سره وی اوکه اشارې سره.(۴)

---

١) اوګورئ هداية باب اللعان : ٢/ ٤١٦. ٤١٧).
٢) الابواب والتراجم: ٨١/٢).
٣) فتح الباری: ٥٤٩/٩. ٥٥٠).
٤) فتح الباری: ٥٤٩/٩).

مخكښې حضرت امام بخارى رحمه الله فرمائى كه اخرس خپلې ښځې باندې د كتابت په ذريعه يا د اشارې په ذريعه تهمت اولګولو نو دا به په منزله د كلام وى. او ددې اعتبار به كولې شى. ددې وجې حضرت نبى كريم په فرائضو (مونځ وغيره كښې) كښې د اشارې اعتبار كړې دې. بعضو اهل حجاز ((مالك وغيره)) هم دا مسلك دې، بعضې نور اهل علم د (سفيان ثورى) وغيره هم دا مسلك دې.(١)

په قران پاك كښې د حضرت مريم په واقعه كښې دى چه ((فاشارت اليه قالوا كيف نكلم من كان فى المهد صبيا)) حضرت مريم باندې كله چه خلقو الزام اولګولو نو هغوى حضرت عيسى عليه السلام طرفته اشاره اوكړه، خلقو اووئيل چه مونږ هغه ماشوم سره څنګه خبرې اوكړو چه په ځانګو كښې پروت دې. دراصل حضرت مريم عليها السلام منت منلې وو چه خبرې به نه كوى. ((انى نذرت للرحمان صوما)) په دې كښې د ((صوم)) نه مراد خاموشى ده نو په دې حالت كښې هغه د اخرس په حكم كښې وه، هغې اشاره اوكړه نو خلقو ددې اشاره كافى اوګڼله او ددې نه ئې هغه سوال دوباره اونه كړو. (٢) اګرچه كوم طرفته اشاره كړې شوې وه، په هغې باندې هغې نكير اوكړو، بهر حال دې آيت كريمه سره حضرت امام بخارى رحمه الله د اشارې په معتبر كيدو استدلال كړې دې.

قوله: قال الضحاك الا رمزا اشارة: دقران پاك سورة آل عمران په آيت كريمه كښې دى چه ((ايتك ان لا تكلم الناس ثلاثة ايام الا رمزا)) په دې كښې د ((رمز)) معنى اشاره ده، دا به درې ورځې په اشارې سره خبرې كوى، په ژبه به خبرې نشى كولې. دا د حضر زكريا عليه السلام واقعه ده، چه الله ﷻ هغه ته د زوئې زيرې وركړو، نو هغوى د الله ﷻ نه خواست اوكړو چه څه نښه مقرر او فرمائې چه كله خما خوئې كيږى. ((رب اجعل لى اية)) نو الله ﷻ جواب كښې ((ايتك ان لا تكلم الناس ثلاثة ايام الا رمزا)) اوفرمائيل. په دې كښې اشارې ته د كلام حكم وركړې شو، معلوم شو چه اشاره معتبر وى، دا تعليق عبد بن حميد موصولاً نقل كړېدې. (٣)

وَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ لَا حَدَّ وَلَا لِعَانَ ثُمَّ زَعَمَ اَنَّ الطَّلَاقَ بِكِتَابٍ اَوْ اِشَارَةٍ اَوْ اِيمَاءٍ جَائِزٌ وَلَيْسَ بَيْنَ الطَّلَاقِ وَالْقَذْفِ فَرْقٌ فَاِنْ قَالَ الْقَذْفُ لَا يَكُونُ اِلَّا بِكَلَامٍ قِيلَ لَهُ كَذٰلِكَ الطَّلَاقُ لَا يَجُوزُ اِلَّا بِكَلَامٍ وَاِلَّا بَطَلَ الطَّلَاقُ وَالْقَذْفُ وَكَذٰلِكَ الْعِتْقُ وَكَذٰلِكَ الْاَصَمُّ يُلَاعِنُ وَقَالَ الشَّعْبِيُّ وَقَتَادَةُ اِذَا قَالَ اَنْتِ طَالِقٌ فَاَشَارَ بِاَصَابِعِهِ تَبِينُ مِنْهُ بِاِشَارَتِهِ وَقَالَ اِبْرَاهِيمُ الْاَخْرَسُ اِذَا كَتَبَ الطَّلَاقَ بِيَدِهِ لَزِمَهُ

---

١) عمدة القارى: ٢٠/٢٩١).
٢) فتح البارى: ٩/٥٥٠).
٣) فتح البارى: ٩/٥٥٠).

وَقَالَ حَمَّادٌ الأَخْرَسُ وَالأَصَمُّ إِنْ قَالَ بِرَأْسِهِ جَازَ: ای اشار کل منهما براسه جاز.

قوله: وَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ لاَ حَدَّ وَلاَ لِعَانَ: بعضې خلقو وئیلی دی چه اشارې سره نه حد واجب کیږی او نه لعان. که یو سړی په اشارې سره اووئیل چه فلانی سړی زنا کې ده یا اشارې سره ئې اووئیل چه خما ښځې زنا کړې ده .نو داسې سړی باندې به نه حد جاری وی. او نه داسې ښځې خاوند باندې به لعان وی، بیا ددې خلقو هم دا مذهب دې چه کتاب او اشارې سره طلاق واقع کیږی حالانکه د طلاق او قذف په مینځ کښې هیڅ فرق نشته دې، (لهذا طلاق اشارې سره کیدیشی نو قذف کښې اشاره ولې غیر معتبر ده) که هغه دا اووائی چه دقذف دپاره کلام ضروری دې نو دې ته به وئیلې کیږی چه د طلاق دپاره هم کلام ضروری دې ګڼی په اشارې سره طلاق .قذف او داشان عتاق ټول ئې باطل اوګڼړل یعنی یا خو په دې ټولو کښې اشاره معتبر اوګڼړی یا په ټولو کښې غیرمعتبر، طلاق کښې اشارې لره معتبر ګڼړل او قذف کښې غیرمعتبر ګڼړل دا فرق صحیح نه دې.

دا په اصل کښې حضرت امام بخاری رحمه الله دحضرات حنفیه په مذهب باندې رد کړې دې. (بعض الناس) نه یا خو حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله مراد دې او یا حنیفه، ځکه چه دحنفیه په نیز طلاق کښې دننه داخرس اشاره مفهمه معتبر ګڼړلې شی، لیکن په قذف کښې نه ده . حضرت امام بخاری رحمه الله طلاق او دقذف په مینځ کښې دا فرق درست نه ګڼړی، دهغوی خیال دې چه اشاره یا دواړو کښې معتبر کیدل پکار دی یا په دواړو کښې غیر معتبر.

لیکن حضرات حنفیه د دواړو په مینځ کښې چه کوم فرق کړې دې هغه بالکل واضح دې، ځکه چه د طلاق تعلق احکامو سره دې، او دلعان تعلق حدود سره او دحدود په باره کښې قاعده ده چه (الحدود تندری بالشبهات) حدود شبهات سره ساقط کیږی، لعان دخاوند په حق کښې دحد قذف قائمقام وی او دښځې په حق کښې حد زنا قائمقام وی او دا خبره خپل ځائې باندې کړې شوې ده. چه اشاره او رمز که هر څومره واضح ولې نه وی، لیکن په دې کښې احتمال بیا هم باقی پاتې کیږی او داحتمال باقی پاتې کیدو وجې سره شبه پیش راتلې شی، ددې وجې حنفیه لعان او حدود کښې اشاره اعتبار نه دې کړې .(۱)

قوله: وكذالك الاصم يلاعن: کونړ سړې لعان کولې شی. حنفیان هم دې ته درست وائی. ځکه چه هغه ژبې سره خبرې کولې شی. او په دې کښې هیڅ احتمال نشته دې، امام بخاری رحمه الله داهم خپل تائید کښې پیش کوی لیکن فرق واضح دې. چونکه احناف داخرس اشاره اعتبار سره دشبك په وجه نه کوی او اصم خو اشاره نه کوی خبرې کوی په خلاف داخرس چه هغه خبرې کوی اشارې نه کوی.

شعبی رحمه الله او قتاده رحمه الله فرمائی چه کله سړې (انت طالق) اووائی او خپلې ګوتو سره (د دریو

---

۱) فیض الباری: ۳۲۶/۴، وعمدة القاری: ۲۹۱/۲۰).

طلاقو)اشاره اوکړي نو ددې اشارې په وجه ښځه به بائنه وي.
دحنفیه په نیز هم عدد طلاق کښې اشاره معتبره ده.ابن ابی شیبه‌دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې.(۱)
حضرت ابراهیم‌نخعی رحمه الله فرمائی چه ګونګې که خپل لاس سره طلاق اولیکي نو طلاق به واقع کیږي.ابن ابی شیبه دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې (۲)دحنفیه په نیز هم دکتابت په ذریعه طلاق واقع کیږي.

قوله: وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ الْأَخْرَسُ إِذَا كَتَبَ الطَّلَاقَ بِيَدِهِ لَزِمَهُ: د حضرت امام‌ابوحنیفه رحمه الله استاد حماد بن ابی سلیمان رحمه الله فرمائی که ګونګې او کونړ که په سره اشاره اوکړي‌نو جائز ده(معلومه شوه چه اشاره معتبره ده).
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د حضرت امام‌ابوحنیفه رحمه الله داستاد قول نقل کوی ګویا چه حضرت امام بخاری رحمه الله د حنفیانو الزام مسترد کول غواړي.(۳)

قوله: وَقَالَ حَمَّادٌ الْأَخْرَسُ وَالْأَصَمُّ إِنْ قَالَ بِرَأْسِهِ جَازَ: علامه عینی رحمه الله فرمائی چه حافظ ابن حجر رحمه الله دشیخ حماد په‌مرادباندې پوهه شوې نه دې،که هغه دده په مقصدباندې پوهه شوې وې،نو دا خبره به ئې نه کوله .دشیخ عماد مقصد دادې چه‌دګونګی اشاره که معروفه وی نو هغه دعبارت او نطق قائمقام ده.او دحنفیانو هم دامسلك دې.(۴)

[۴۹۹۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ دُورِ الْأَنْصَارِ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ بَنُو النَّجَّارِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ بَنُو عَبْدِ الْأَشْهَلِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ بَنُو الْحَارِثِ بْنِ الْخَزْرَجِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ بَنُو سَاعِدَةَ ثُمَّ قَالَ بِيَدِهِ فَقَبَضَ أَصَابِعَهُ ثُمَّ بَسَطَهُنَّ كَالرَّامِي بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ وَفِي كُلِّ دُورِ الْأَنْصَارِ خَيْرٌ[ر: ۳۵۷۸].

[۴۹۹۵] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ أَبُو حَازِمٍ سَمِعْتُهُ مِنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَذِهِ مِنْ هَذِهِ أَوْ كَهَاتَيْنِ وَقَرَنَ بَيْنَ السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى [ر: ۴۶۵۲]

[۴۹۹۶] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا جَبَلَةُ بْنُ سُحَيْمٍ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشَّهْرُ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا يَعْنِي ثَلَاثِينَ ثُمَّ قَالَ وَهَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا يَعْنِي تِسْعًا وَعِشْرِينَ يَقُولُ مَرَّةً ثَلَاثِينَ وَمَرَّةً تِسْعًا وَعِشْرِينَ [ر: ۱۸۰۱].

---

۱) فتح الباری: ۵۵۱/۹).
۲) فتح الباری: ۵۵۱/۹).
۳) فتح الباری: ۵۵۱/۹).
۴) عمدة القاری: ۲۹۲/۲۰).

[۴۹۹۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنّٰى حَدَّثَنَا يَحْيٰى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ اِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ عَنْ اَبِي مَسْعُودٍ قَالَ وَاَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ نَحْوَ الْيَمَنِ الْاِيْمَانُ هَاهُنَا مَرَّتَيْنِ اَلَا وَاِنَّ الْقَسْوَةَ وَغِلَظَ الْقُلُوْبِ فِي الْفَدَّادِيْنَ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنَا الشَّيْطَانِ رَبِيْعَةَ وَمُضَرَ [ر: ۳۱۲۶].

[۴۹۹۸] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ زُرَارَةَ اَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيْزِ بْنُ اَبِي حَازِمٍ عَنْ اَبِيْهِ عَنْ سَهْلٍ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيْمِ فِي الْجَنَّةِ هٰكَذَا وَاَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ وَالْوُسْطٰى وَفَرَّجَ بَيْنَهُمَا شَيْئًا [ر: ۵۶۵۹].

حضرت امام بخاری رحمه الله پنځه مرفوع احادیث ذکرکړی دی،په دې ټولو کښې داشارې ذکر دې . لیکن دیو هم تعلق لعان سره نه دې .او دحدود په باب کښې نه دې،لهذا ددې احادیثو نه دلعان په باب کښې اشاره معتبر کیدو باندې استدلال کول قابل قبول نه دی.
آخری حدیث حضرت امام بخاری رحمه الله دلته په ړومبی ځل باندې ذکر کړو چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه څه او یتیم کفالت کولو والادواړه به په جنت کښې داشان یو او دسبابه(مسواکې ګوتې) او مینځنۍ ګوتې سره ئې اشاره اوکړه اودواړو په مینځ کښې ئې لږه شان فاصله پریښوده. اشاره وه دقرب طرفته چه څه او دیتیم پرورش کولو والا به جنت کښې یو بل سره نزدې یو.

۲۴=بَاب إِذَا عَرَّضَ بِنَفْيِ الْوَلَدِ

[۴۹۹۹] حَدَّثَنَا يَحْيٰى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ اَنَّ رَجُلًا اَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ وُلِدَ لِي غُلَامٌ اَسْوَدُ فَقَالَ هَلْ لَكَ مِنْ اِبِلٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ مَا اَلْوَانُهَا قَالَ حُمْرٌ قَالَ هَلْ فِيْهَا مِنْ اَوْرَقَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَاَنّٰى ذٰلِكَ قَالَ لَعَلَّهُ نَزَعَهُ عِرْقٌ قَالَ فَلَعَلَّ ابْنَكَ هٰذَا نَزَعَهُ [ر: ۶۸۸۴، ۶۳۵۵].

د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد دادې که یو سړې صراحتاً دخپل بچی د نسب انکار اونه کړی بلکه تعریضاً انکار اوکړی،دتعریض مطلب دادې چه څوك داسې خبره ذکر کړی چه د هغې نه غیر مذکوره خبره معلومه شی.(۱) لکه اووائی چه روره ! څما رنګ تور دې،دابچې دسپین رنګ ولې پیدا شوې دې،ددې جملې مطلب دا هم کیدیشی چه دابچې څما نه دې،په دې تعریض باندې دلعان مرتب کولو سلسله کښې اختلاف دې.
دحضرات حنفیه،شافعیه او جمهور علماء په نیز تعریض باندې حد قذف نه جاری کیږی . اونه دزوجین په مینځ کښې به لعان رازی.البته تعزیراً ده ته سزا ورکولې شی.
دحضرات مالکیه په نیز دتعریض وجې سره لعان او حد دواړه جاری کیږی. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه یوروایت دجمهورو مطابق او نور روایتونه دمذهب مالکیه مطابق دی.(۲)

---

۱) التعریض هوذکر شئ یفهم منه شئ اخر لم یذکر ... فتح الباری: ۵۵۲/۹).
۲) مذاهب مذکوره دپاره اوګورئ الابواب والتراجم : ۸۲/۲).

روايت باب كښې دى چه يو سړي دحضرت نبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضرشو او عرض ئې اوكړو چه يارسول الله ﷺ !څما يو هلك پيدا شوې دې چه تور دې (دا تعريض وو چه څه سپين يم او هلك تور دې نوهغه څما خوئې څنګه شو)حضرت نبى كريم ﷺاوفرمائيل چه آيا تاسره اوښان شته دې .هغه اوونيل چه آو .حضرت نبى كريم ﷺ ترې تپوس اوكړوچه هغه دڅه رنګ دې ؟هغه اوونيل چه دسور رنګ .حضرت نبى كريم ﷺ تپوس اوكړو چه آيا په هغه كښې څه توربخن خاكى رنګ شته دې ؟هغه اوونيل چه او.حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه داسې ولې اوشو؟هغه اوونيل چه شائد څه رګ دې راخكلې وى. نو حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه ممكن دى چه ستا څه رګ دې راخكلې وى.

قوله: ان رجل اتى النبى ﷺ: ددې سړى نوم ضمضم بن قتاده وو،(١) دې راغلواو وې وئيل چه((ان مراتى ولدت غلاما اسود))دا تعريض وو، نو ددې روايت په بعضو طريق كښې ددې جملې نه پس دا الفاظ هم دى چه((يعرض بنفيه))(٢)

يعنى هغه ددې هلك دخپل ځان نه نفى كول غوښتل چه څه خو سپين يم او دا هلك تور دې. دا څما خوئې څنګه كيديشى ؟.هم ددې تعريض په وجه داحديث حضرت امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې ذكر كړو. حضرت نبى كريم ﷺ دده د فهم اوماحول مطابق دده نه سوال اوكړو چه اوښان دمختلف رنګونو ولې وى. د سوز اوښ بچې اكثر تور رنګ كښې وى داسې ولې وى؟ هغه اوونيل چه((لعل نزعه عرق)) يعنى يو رګ ده لره راكاږى.مطلب دادې چه ددې په اصول كښې څه څيز ددې رنګ وى. هغه څيز په ده باندې غالب راشى. چه ددې په وجه بچې هغه رنګ اختياروى. (٣) حضرت نبى كريم ﷺاوفرمائيل چه ستا په خوئې كښې هم داشان كيديشى.

((لعل نزعه عرق))كښې لعل فعل باندې داخل دې،حالانكه هغه په اسم باندې داخليږى، بعضې روايتونو((لعله نزعه عرق))دې نوبياخو څه اشكال نشته دې، بعضو وئيلى دى چه صحيح خبره داده چه((عرق))منصوب دې ((لعل عرقا نزعه))په دې صورت كښې ((عرقا)) د((لعل)) به اسم وى.((اورق الذى فيه سواد ليس بحالك بل يميل الى الغبرة))يعنى داسې رنګ چه خالص تور نه وى بلكه په دې كښې څه خاكوالئى هم وى.(٤)

حضرت امام بخارى رحمه الله په ددې باب تحت مذكوره روايت ذكر كړې دې،اودې طرفته ئې اشاره كړې ده چه قذف او لعان كښې تعريض معتبر نه دې لكه څنګه چه دجمهورو مسلك دې.

---

١) فتح البارى: ٥٥٣/٩).
٢) فتح البارى: ٥٥٣/٩).
٣) والمغنى يحتمل ان يكون فى اصولها ماهو باللون المذكور،فاجتذبه اليه فجاء على لونه وادعى الداودى ان لعل هنالک الحقيق (فتح البارى: فتح البارى: ٥٥٢/٩).
٤) فتح البارى: ٥٥٤/٩).

۲۵=بَاب إِحْلَافِ الْمُلَاعِنِ

[۵۰۰۰] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ انَّ رَجُلًا مِنَ الْانْصَارِ قَذَفَ امْرَاتَهُ فَاحْلَفَهُمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ فَرَّقَ بَيْنَهُمَا [ر:۴۴۷۱].

دحضرات حنفيه په نيز لعان اصل کښې شهادت دې،چه ددې تاکيد ديمين په ذريعې سره کيږي. دمالکيه او شوافع په نيز لعان په اصل کښې يمين دې او د (اشهد) په ذريعه ددې تاکيد کولې شي،دثمره اختلاف او کتابيه په مينځ کښې دلعان صورت دراتلو په نوبت کښې به ظاهر وي .دمالکيه او شوافع په نيز ددوی په مينځ کښې به لعان درست وي. ځکه چه کتابيه ديمين اهل نه دی لکه څنګه چه ماقبل تير شوی دی.

حضرت امام بخاری رحمه الله د((احلاف الملاعن))عنوان قائم کړې دې او دې طرفته ئې اشاره کړې ده چه هغه لعان لره يمين ګڼړي،حديث باب کښې هم ددوی استدلال دې ځکه چه په دې کښې((فاحلفهما))الفاظ دی،احلاف نه کلمات لعان ادا کيدل مراد دی.

دحنفيه مستدل دقران پاك آيت دې،((فشهادة احدهم اربع شهادات بالله))په دې کښې لعان لره شهادت سره تعبير کړې شوې دې.

۲۶=بَاب يَبْدَأُ الرَّجُلُ بِالتَّلَاعُنِ

[۵۰۰۱] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ ابِي عَدِيٍّ عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا انَّ هِلَالَ بْنَ امَيَّةَ قَذَفَ امْرَاتَهُ فَجَاءَ فَشَهِدَ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ انَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ انَّ احَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ ثُمَّ قَامَتْ فَشَهِدَتْ [ر: ٢٥٢٦].

حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دا خبره وئيل غواړي چه دلعان شروع به دسړی نه کيږي .دا يو متفق عليه مسئله ده،البته که اتفاق سره ښځې دسړی نه مخکښې لعان اوکړو نو د حضرت امام شافعي رحمه الله او اشهب مالکی او ابن عربی په نيز ددې دلعان اعتبار به نشی کولې. بلکه د سړی د لعان نه پس ښځې سره به اعاده کولې شي. د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله او قاسم مالکی په نيزدده دلعان اعتبار به کولې شي،ځکه چه قران پاك کښې دسړی اودښځې لعان لره حرف عطف واو ذريعې سره بيان کړې شوې دې. او واو مطلقاً جمعې دپاره رازی . دترتيب تقاضا نه کوی.(١)

په حديث باب کښې دلعان متعلق دحضرت هلال بن اميه رضي الله عنه قصه مختصر طور ذکر کړې شوې ده،ددې په آخر کښې دی چه((ثم قامت فشهدت))يعنی دسړی دلعان نه پس بيا ښځه پاسيده او دې لعان اوکړو ،معلوم شو چه ابتداء دسړی نه به وی.

---

١) مذکوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح ا لباری: ٥٥٦/٩).

۲۷- بَابُ اللِّعَانِ وَمَنْ طَلَّقَ بَعْدَ اللِّعَانِ

حضرت امام بخاری رحمه الله دترجمة الباب نه دې طرفته اشاره کړې ده چه د ښځې خاوند ترمينځه فرقت نفس لعان سره واقع کيږی . يا به د تفريق حاکم ضرورت راپيښيږی. ترجمة الباب کښې د((ومن طلق بعد اللعان))الفاظونه د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان دې طرفته معلوميږی چه نفس لعان سره فرقت نه واقع کيږی بلکه دې نه پس ملاعن به طلاق ورکوی نو بيا به فرقت واقع کيږی. په دې مسئله کښې دالاندې څلور مذاهب دی:

① دائمه ثلاثه مذهب دادې چه نفس لعان سره به فرقت نه واقع کيږی، دمالکيه په نيز فراغ زوج او شوافع په نيز فراغ زوجه نه پس به فرقت واقع کيږی.

② دحضرات حنفيه په نيز تفريق حاکم سره يا دخاوند طلاق ورکولو سره به فرقت واقع کيږی. نفس لعان سره طلاق نه واقع کيږی. دحضرت امام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلوميږی . (۱) په دې مسئله کښې دحنفيه مسلك دايلاء برعکس دې، ايلاء کښې دحنفيه په نيز دقضا قاضی ضرورت نشته دې بلکه نفس مدت تيريدو سره به طلاق واقع کيږی. د ائمه ثلاثه په نيز په ايلاء کښې تفريق قاضی نه بغير فرقت به واقع نه وی. لکه څنګه چه ماقبل کښې په بحث د ايلاء کښې تيرشو.

③ دريم قول دادې چه نه نفس لعان سره فرقت واقع کيږی اونه تفريق حاکم سره بلکه خاوند به طلاق ورکوی، نو فرقت به واقع شی.

④ څلورم قول د ابوعبيده دې چه فرقت نفس تهمت لګولو سره واقع کيږی، دلعان نوبت او که نه رازی.(۲)

[۵۰۰۲] حَدَّثَنَا اِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ اَنَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ اَخْبَرَهُ اَنَّ عُوَيْمِرًا الْعَجْلَانِيَّ جَاءَ اِلَى عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ الْاَنْصَارِيِّ فَقَالَ لَهُ يَا عَاصِمُ اَرَاَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَاَتِهِ رَجُلًا اَيَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ اَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ سَلْ لِي يَا عَاصِمُ عَنْ ذٰلِكَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَاَلَ عَاصِمٌ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذٰلِكَ فَكَرِهَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسَائِلَ وَعَابَهَا حَتّٰى كَبُرَ عَلَى عَاصِمٍ مَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَجَعَ عَاصِمٌ اِلَى اَهْلِهِ جَاءَهُ عُوَيْمِرٌ فَقَالَ يَا عَاصِمُ مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمٌ لِعُوَيْمِرٍ لَمْ تَاْتِنِي بِخَيْرٍ قَدْ كَرِهَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْاَلَةَ الَّتِي سَاَلْتُهُ عَنْهَا فَقَالَ عُوَيْمِرٌ وَاللّٰهِ لَا اَنْتَهِي حَتّٰى اَسْاَلَهُ عَنْهَا فَاَقْبَلَ عُوَيْمِرٌ حَتّٰى جَاءَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَطَ النَّاسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اَرَاَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَاَتِهِ رَجُلًا اَيَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ اَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ

---

۱) فتح الباری: ۵۵۸/۹، والمغنی لابن قدامة: ۴۱۱/۷، ۴۱۰).

۲) الابواب والتراجم: ۸۲/۲).

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ اُنْزِلَ فِيكَ وَفِي صَاحِبَتِكَ فَاذْهَبْ فَاْتِ بِهَا قَالَ سَهْلٌ فَتَلاَعَنَا وَاَنَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا فَرَغَا مِنْ تَلاَعُنِهِمَا قَالَ عُوَيْمِرٌ كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنْ اَمْسَكْتُهَا فَطَلَّقَهَا ثَلاَثًا قَبْلَ اَنْ يَاْمُرَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَكَانَتْ سُنَّةَ الْمُتَلاَعِنَيْنِ [ر: ۴۱۳].

حضرت سهل بن سعد ساعدی ﷛ فرمائی چه عویمر عجلانی ﷛ ،عاصم بن عدی انصاری ﷛ له راغلو اودوی ته ئې اووئیل چه عاصم دا اووایه که څوك سړې خپلې ښځې سره څوك سړې اووینی او هغه دغه سړې قتل کړی نو تاسو به هغه قتل کوې او (که هغه قتل نه کړی)نو بې چاره به څه اوکړی؟اوس ددې باره کښې څما دپاره دحضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړه. عاصم ددې متعلق دحضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو نو حضرت نبی ﷺ ددې مسئلو (بلاضرورت سوال کول راپیښې شی او بغیرد راپیښیدو نه ښه ګڼړل) ناخوښه کړل او دا ئې معیوب اوګڼړل،عاصم چه څه د حضرت نبی کریم ﷺ نه په جواب کښې څه واوریدل نو هغه په ده ښه اونه لګیدل. نو کله چه عاصم واپس راغلو خپل کور والو ته نو ده سره عویمر رسیدلې وو او تپوس ئې اوکړو چه رسول الله ﷺ څه جواب ورکړو ؟عاصم اووئیل چه" تا څه خبردنه وه کړې "رسول الله ﷺ څما په سوال کولو بد اوګڼړل. عویمر اووئیل چه په الله قسم څه به منع نه شم. ترکومې پورې چه ددې مسئلې متعلق دحضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اونکړم.نو کله چه عویمر د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې دخلقو په مخکښې راغلو اوعرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ اووائې چه سړې بل سړې خپلې ښځې سره اووینی اوهغه دا سړې قتل کړی نو دا سړې به قتل کیږی نوبه داسې صورت کښې به هغه څه کوی؟رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ستا او ستا دښځې متعلق آیت نازل شوې دې.نو لاړ شه اوخپله ښځه راوله. دسهیل بیان دې چه دواړو لعان اوکړو او څه خلقو سره دحضرت نبی کریم ﷺ سره موجود اووم. هرکله چه دواړه د لعان نه فارغ شو نو نو عویمر اووئیل چه یارسول الله ﷺ که څه اوس دا ځان سره اوساتم نو څه به دروغژن یم . نو دحضرت نبی کریم ﷺ دحکم ورکولو نه مخکښې هغه دې ته درې طلاق ورکړل.ابن شهاب زهری فرمائی چه هم دا دلعان کولو والا طریقه شوه(ددوی په مینځ کښې دلعان نه پس تفریق کولې شی) .

دعویمر عجلانی د والد مختلف نوم روایتونو کښې یو ملاویږی .د ابو داود په روایت کښې عویمر بن اشقر دې،ابن عبدالبر الاستیعاب کښې عویمر بن ابیض دې اوخطیب بغدادی په مبهمات کښې عویمر بن الحارث لیکلی شوی دی،حافظ ابن حجر ﷫ هم دا قابل اعتماد ګڼړلی دی .غالبًا دده دوالد نوم حارث او اشقر او ابیض دهغه القاب وو. (۱)

عاصم بن عدی،دعویمر عجلانی د والد دتره څوئې وو،دعاصم لور عویمر سره وه. چه دهغې نوم خوله وو ،بعض روایتونو کښې دی چه عویمر سره دعاصم وریره وه،عاصم د خپل قوم سردار وو.(۲)

---

۱) فتح الباری: ۵۵۹/۹).

۲) فتح الباری: ۵۵۹،۵۶۰/۹).

قوله: ارأیت رجلا وجد مع امراته رجلا ایقتله فتقتلونه امر کیف یفعل: یعنی یو سړی خپلې ښځې سره څوک بل سړې اوموندو(نو داپه زناسره کنایه ده یعنی دوی ئې په زنا اوکتل)نوآیا داسې خاوند که داسړې قتل کړی نوتاسو به خاوند په قصاص کښې قتل کوی یا به هغه(که قتل نه کړی نو)څه به کوی.

په دې مسئله کښې دجمهورو مسلك دادې که یوسړی خپلې ښځې سره یو غیر سړې اوکتلو په زناکولو او ده زانی قتل کړونو خاوند به په قصاص کښې قتل کیږی.اویا دا چه خاوندبه په زناکښې څلور ګواهان پیش کوی.یا مقتول دمړ کیدو نه مخکښې دزنا اعتراف اوکړی. یا دمقتول ورثاء اعتراف اوکړی. نو په دې صورتونوکښې به خاوند نه شی قتل کولې.دحنفیه هم دا مسلك دې. حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او داسحاق بن راهویه په نیز دزنا دثبوت دپاره دوه ګواهان پیش کولو په صورت کښې هم خاوند لره به قصاص کښې نشی قتل کولې.(۱)

دحنفیه په نیز دیانتًا خودخاوند دپاره دې قتل کول جائز دی نو قضاءً جائز نه دی مګر هغه سړې مشهور باالشرد الفساد وی. (۲)

قوله: فکره رسول الله لمسائل وعابها: دحضرت عاصم سوال رسول الله ﷺ ته ښه اونه لګیدو. یو خو په دې وجه چه په دې کښې اشاعت فاحشه وو. دمسلمانانو نه خلاف یهودیانو ته او دښمنانوته د پروپیګنډې ملاویدو امکان وو.دویم دا چه کله به څه واقعه او حادثه راپیښه نشوه نو قبل الوقوع ددې متعلق سوال کول حضرت نبی کریم ﷺ ته ښه معلوم نشو. او سائل حضرت عاصم سره اوسه پورې دا واقعه نه وه پیښه شوې. (۳)

دحضرت نبی کریم ﷺ نه دا مسئله دپوښتلو دپاره عاصم عویمر ته وئیلی وو،عویمر خو یا ددې وجې اوونیل چه هغه سره دا واقعه شوې وه،لیکن دعاصم په مخکښې هغه ددې اظهار کول مناسب اونه ګنړل او یا دا واقعه هغه سره نه وه شوې. خوهغه ددې حکم معلومول غوښتل . اتفاقا هغه چه کومه مسئله معلومول غوښتل نوهغه ده سره هم اوشوه. نو په روایت کښې د ا قول هم دې چه((ان الذی سالتك عنه قد ابتلیت به))(۴)

لیکن په ظاهر دا معلومیږی چه حضرت عویمر سره دا واقعه شوې وه،او ددې باجود حضرت رسول الله ﷺ دحضرت عاصم متعلق داتپوس کول خوښ نه کړل. عویمر دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو اوددې مسئلې تپوس ئې اوکړو ځکه چه هغه مبتلا شوې وو اودوی ددې حکم دمعلومولو ضرورت وو.

قوله: قال ابن شهاب فکانت سنة المتلاعنین: د ابوداود په روایت کښې د ((تلك

---

۱) فتح الباری: ۵۶۰/۹ . تکملة فتح الملهم : ۲۵۷/۱).

۲) تکملة فتح الملهم: ۲۵۷/۱).

۳) فتح الباری: ۵۶۱/۹. ۵۶۲).

۴) فتح الباری: ۵۶۱/۹).

اضافه ده چه ددې مشار الیه «الفرقة» دې، «فکانت تلك سنة المتلاعنین» (۱) یعنی لعان کولو والو په مینځ کښې فرقت واقع کیدل یو طریقه قائم اوشوه.

دحدیث مناسبت دترجمة الباب نه واضح دی چه په دې کښې لعان هم ذکر شو. او دلعان نه پس طلاق هم.

دلعان مشروعیت کله نه شو؟: ابن جریر، طبری، ابوحاتم او ابن حبان وغیره حضراتو رائې داده چه دلعان مشروعیت په نهم (۹) هجرئی شعبان کښې اوشو. (۲) قاضی عیاض او امام نووی هم دا مختار ګنړلې دې. لیکن د حافظ ابن حجر رحمه الله رجحان هم دې طرفته دې چه دلعان مشروعیت په شعبان لسمه هجرئی کښې شوې دې او مذکوره واقعه لسمه هجرئی کښې راغلې وه.

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې یو دلیل داپیش کړې دې چه حضرت سهل بن سعد ساعدی رضی الله عنه دلعان په موقع باندې موجود وو، په کتاب الحدود کښې ددوی یو روایت رازی، هغه فرمائی چه «شهدت المتلاعنین وانا ابن خمس عشرة سنة» یعنی لعان کولو والو سره څه حاضر اوم. او په هغه وخت کښې ځما عمر پخلس کاله وو، بل طرفته په روایت کښې دننه دا هم تصریح ده چه د حضرت نبی کریم ﷺ دوفات په وخت کښې دحضرت سهل پنځلس کاله وو نو کله چه حضرت نبی کریم ﷺ دوفات په وخت کښې هم دده عمر پنځلس کاله وو، او دلعان په وخت کښې هم پنځلس کاله، ددې نه متبادر هم دا کیږی چه دلعان په نهمه هجرئی کښې نه وو بلکه په شعبان لسمه هجرئی کښې شروع شوې دې. ځکه چه حضرت نبی کریم ﷺ په ربیع الاول یولسمه هجرئی کښې وفات شوې دې.

دویم دلیل دادې چه د دارقطنی روایت دې چه دلعان واقعه غزوه تبوک نه پس پیښه شوې ده او غزوه تبوک باتفاق اهل سیر رجب نهمه هجرئی کښې شوې ده. بل طرفته په اسلام کښې رومبې لعان دحضرت هلال بن امیه سره پیښ شوې دی. دمسلم په روایت کښې ددې تصریح شته دې، (۳) حضرت هلال بن امیه دهغه دریو مخلصو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه وو چه په غزوه تبوک کښې متخلف وو اوچه دهغوی توبه پنځوس ورځې پس نازله شوې وه. په دې قصه کښې دا خبره منقول ده چه د حضرت هلال ښځه په دې پنځوسو ورځو کښې د څلویښتو ورځو تیریدو نه پس دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او دخپل خاوند د خدمت کولو اجازت ئې اوغوښتلو. اوس په ظاهره ددې خبرې وقوع ډیر مشکل په نظر راتلل چه په نهمه هجرئی کښې چه په کوم شعبان کښې مسلمانان دتبوک نه واپس شو. چه په هغې کښې حضرت هلال د توبې په انتظار کښې ګوشه نشین شوې وو. ښځه څلویښت ورځې تیریدو نه پس دهغه په خدمت کښې وه، دلعان واقعه هم په دې میاشت کښې راغله. ددې

---

۱) فتح الباری: ۹/ ۵۶۴).
۲) فتح الباری: ۹/۵۵۹).
۳) اوګورئ صحیح مسلم (مع تکملة فتح الملهم) کتاب اللعان: ۱/ ۲۵۰).

وجې دلعان واقعه په شعبان لسمه هجرئی کښې ده په نهمه کښې نه ده. (١) والله اعلم.
په کتاب ا لتفسیر کښې د لعان دآیت متعلق دا خبره تیره شوې ده چه هغه دحضرت هلال بن امیه په واقعه کښې نازل شوی وو، دهغه واقعه مخکښې پېښه شوې وه، د حضرت عویمر رضي الله عنه دلعان واقعه دې نه پس ده، (٢) لیکن د دواړو واقعاتو وقوع یو بل ته نزدې نزدې شوې دی.

۲۸=بَابُ التَّلَاعُنِ فِي الْمَسْجِدِ

د حضرت امام شافعي رحمه الله په نیز لعان به په مسجد کښې کولې شی البته که ښځه په حالت حیض کښې وی نو دمسجد دروازې سره به کولې شی. (٣)
حنفیه فرمائی چه مسجد دلعان دپاره متعین نه دې، چه چرته حاکم وی هغه ځائې کښې به لعان کولې شی، که هغه مسجد وی اوکه هغه بل ځائې.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه حضرت امام بخاری رحمه الله د دې ترجمة الباب نه حنفیانو مسلك سره ا ختلاف طرفته اشاره کړې ده، د حنفیانو مسلك دې چه دلعان دپاره مسجد متعین نه دې. (۴)
علامه عینی فرمائی چه د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد دلعان دپاره مسجد متعین کول نه دی بلکه دهغوی مقصد مسجد کښې دلعان جواز وقوع ښائی، او جواز دحنفیه په نیز هم دې. لهذا دا وئیل چه حضرت امام بخاری رحمه الله مسلك دحنفیه اختلاف طرفته ته اشاره کوی. درست نه دی. (۵)

[۵۰۰۳] حَدَّثَنَا يَحْيَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ عَنْ الْمُلَاعَنَةِ وَعَنْ السُّنَّةِ فِيهَا عَنْ حَدِيثِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَخِي بَنِي سَاعِدَةَ أَنَّ رَجُلًا مِنْ الْأَنْصَارِ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا أَيَقْتُلُهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي شَأْنِهِ مَا ذَكَرَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ أَمْرِ الْمُتَلَاعِنَيْنِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَضَى اللَّهُ فِيكَ وَفِي امْرَأَتِكَ قَالَ فَتَلَاعَنَا فِي الْمَسْجِدِ وَأَنَا شَاهِدٌ فَلَمَّا فَرَغَا قَالَ كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ أَمْسَكْتُهَا فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ فَرَغَا مِنْ التَّلَاعُنِ فَفَارَقَهَا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ ذَاكَ تَفْرِيقٌ بَيْنَ كُلِّ مُتَلَاعِنَيْنِ
قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَكَانَتْ السُّنَّةُ بَعْدَهُمَا أَنْ يُفَرَّقَ بَيْنَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ وَكَانَتْ حَامِلًا وَكَانَ ابْنُهَا يُدْعَى لِأُمِّهِ قَالَ ثُمَّ جَرَتْ السُّنَّةُ فِي مِيرَاثِهَا أَنَّهَا تَرِثُهُ وَيَرِثُ

---

١) دحافظ ابن حجر رحمه الله مذکوره دلیلونو دپاره اوګورئ فتح الباری: ۵۵۹/۹).
٢) اوګورئ کشف الباری: کتاب التفسیر: ۴۶۶).
٣) عمدة القاری: ۲۹۷/۲۰).
٤) فتح الباری: ۵۶۵/۹).
۵) عمدة القاری: ۲۹۶/۲۰).

مِنْهَا مَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُ
قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ فِي هٰذَا الْحَدِيثِ اِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِنْ جَاءَتْ بِهِ اَحْمَرَ قَصِيرًا كَاَنَّهُ وَحَرَةٌ فَلَا اُرَاهَا اِلَّا قَدْ صَدَقَتْ وَكَذَبَ عَلَيْهَا وَاِنْ جَاءَتْ بِهِ اَسْوَدَ اَعْيَنَ ذَا اَلْيَتَيْنِ فَلَا اُرَاهُ اِلَّا قَدْ صَدَقَ عَلَيْهَا فَجَاءَتْ بِهِ عَلَى الْمَكْرُوهِ مِنْ ذٰلِكَ [ر: ۴۳۳].

«فقال ذاك تفريق .....»د «قال» فاعل يا سهل بن سعد دې يا ابن شهاب زهری دې. «قال ابن جريج» دا ماقبل سند سره متصل دې. «وكانت حاملا» چه کومې ښځې «خوله» سره لعان شوې وو هغه حامله وه، ددې نه معلوم شو چه نفی د حمل په صورت کښې هم لعان کولې شی. يعنی که څوك سړې اووائی چه څما ښځې ته کوم حمل دې هغه څما نه دې نو په دې صورت کښې به ددوی په مينځ کښې لعان کولې شی، د ابن ابی ليلی رحمه الله او د حضرت امام مالك رحمه الله هم دا مذهب دې، د امام ابويوسف رحمه الله نه هم دا روايت دې، د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله امام محمد رحمه الله او په مالکيه کښې د ابن ماجشون مسلك دې چه محض د نفی حمل په بناء باندې لعان به نه کيږی. د امام ابويوسف مشهور روايت هم ددې مطابق دې.(۱) دلته په حديث باب کښې بيشکه ددې خبرې ذکر دې چه هغه ښځه حامله وه ليکن په رواياتو کښې دا تصريح راغلې ده چه ددې خاوند په دې باندې تهمت لګولې وو چه ددې په وجه ددوی په مينځ کښې لعان اوشو. «انها ترثه ويرث منها ما فرض الله له .....» دا مسئله اتفاقی ده چه لعان نه پس چه بچې پيدا کيږی، ښځه به ددې بچی وارثه وی. او بچې به ددې ښځې وارث وی.

قوله: ان جاءت به احمر قصيرا كانه حرة فلا ارها الا قد صدقت وكذب عليها:
حضرت نبی کريم د لعان نه پس اوفرمائيل که ښځه نه د سور رنګ وړوکی قد والا بچې پيدا شو نو ښځه رښتونې ده او سړې دروغژن دې، او که د تور رنګ غټو سترګو والا بچې او غټو سرين والا بچې پيدا شو نو سړې به رښتونې وی، نو ښځې نه د دويم صورت بچې پيدا شو.
«وحرة» د چمچورئی په شان يو وړوکې شان زهريلا کيږې.(۲) «اعين» غټو سترګو والا، «اليتين» دا د «الية» تثنيه ده، سرين ته وائی. ددې صفت مخذوف دې «ای عظيمين» کتاب التفسير کښې روايت تيرشوې دې، په هغې کښې «عظيم الاليتين» الفاظ دی.(۳)

۲۹- بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كُنْتُ رَاجِمًا بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ

حضرت نبی کريم ﷺ فرمائيلی دی که ما بغير د ګواه نه څوك رجم کولې نو دا ښځه به مې کولې. د جمله حضرت نبی کريم د بدکارې او زناکارې ښځې متعلق فرمائيلې وه، ددې نه

---

۱) عمدة القاری: ۲۰/۲۹۷).
۲) وحرة (بفتح الواو والحاء) دويبة تترامی علی الطعام واللحم فتفسده (ارشاد الساری: ۱۲/۸۵).
۳) کشف الباری: کتاب التفسير: ۴۶۵.

معلوم شو كه څوك سړي مشهور باالشر وى نو صرف دشهرت په وجه په دې باندې حد نه جارى كيږى تر كومې پورې چه ګواه نه وى يا اقرار اونه كړى.

[٥٠٠٤] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ ذُكِرَ التَّلَاعُنُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذٰلِكَ قَوْلًا ثُمَّ انْصَرَفَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ يَشْكُو إِلَيْهِ أَنَّهُ قَدْ وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَقَالَ عَاصِمٌ مَا ابْتُلِيتُ بِهٰذَا الْأَمْرِ إِلَّا لِقَوْلِي فَذَهَبَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي وَجَدَ عَلَيْهِ امْرَأَتَهُ وَكَانَ ذٰلِكَ الرَّجُلُ مُصْفَرًّا قَلِيلَ اللَّحْمِ سَبْطَ الشَّعَرِ وَكَانَ الَّذِي ادَّعَى عَلَيْهِ أَنَّهُ وَجَدَهُ عِنْدَ أَهْلِهِ خَدْلًا آدَمَ كَثِيرَ اللَّحْمِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ بَيِّنْ فَجَاءَتْ شَبِيهًا بِالرَّجُلِ الَّذِي ذَكَرَ زَوْجُهَا أَنَّهُ وَجَدَهُ فَلَاعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَهُمَا

قَالَ رَجُلٌ لِابْنِ عَبَّاسٍ فِي الْمَجْلِسِ هِيَ الَّتِي قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ رَجَمْتُ أَحَدًا بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ رَجَمْتُ هٰذِهِ فَقَالَ لَا تِلْكَ امْرَأَةٌ كَانَتْ تُظْهِرُ فِي الْإِسْلَامِ السُّوءَ قَالَ أَبُو صَالِحٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ آدَمَ خَدِلًا [٦٨١١،٦٤٦٤،٦٤٦٣،٥٠١٠].

حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې چه حضرت نبى كريم ﷺ سره دلعان تذكره كيدله،عاصم بن عدى رضي الله عنه د دې متعلق څه تپوس اوكړو،بيا هغه (كور) ته واپس شو نو ده لره دده دقوم يو سړي(حضرت عويمر رضي الله عنه) راغلو اوشكايت ئې اوكړوچه هغه خپلې ښځې سره يو پردې سړې په زنا كولواوليدو.عاصم اووئيل چه څه دخپلې خبرې په وجه په دې مبتلا شوم،او ده سره دحضرت نبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضر شوم. اودهغه سړى متعلق موهغوى ته اووئيل چه كوم سړي ده خپلې ښځې سره ليدلې وو. هغه (خاوند) پخپله زيړ رنګ والا،كمزورې او خورو ويښتو والا وواوچه دكوم متعلق ئې دعوى كړې وه چه هغه ئې خپلې ښځې سره ليدلې دې ،هغه غنم رنګې اوڅورب وو. حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه ياالله ! اصل حقيقت ښكاره كړه. نوهغه ښځې دهغه سړى پشان بچې راوړو چه دكوم متعلق ئې دعوى كړې وه. حضرت نبى كريم ﷺ ددې دواړو په مينځ كښې لعان اوكړو. يو سړى(عبدالله بن شداد دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما د ترور ځوئ) دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه تپوس اوكړوچه آيا دا هغه ښځه وه چه دكوم متعلق حضرت نبى كريم ﷺ فرمائيلى وو چه ((لو كنت احد راجما بغير بينة رجمت هذه)) يعنى كه ما څوك بغير دګواهئ سنګسار كولې نو دا ښځه به مې كړې وې.حضرت ابن عباس رضي الله عنهما جواب وركړو چه نه . هغه بله ښځه وه چه هغې به علانيه په اسلام كښې بدئ كولې(چه دهغې نوم حضرت ابن عباس رضي الله عنهما اونه خودلو).

قوله: فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذٰلِكَ قَوْلًا ثُمَّ انْصَرَفَ: حضرت عاصم بن عدى رضي الله عنه دحضرت نبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضر شو او د لعان څه خبره ئې اوكړه.دې نه پس د حضرت عويمر رضي الله عنه واقعه پيښه شوه.نو هغه اووئيل چه څه دخپلې دې خبرې په وجه په دې

کښې مبتلا شوم. حضرت عویمر سره دحضرت عاصم لوریا وریره وه چه هغې سره ئې لعان اوشو. ددې رشتې په حوالې سره هغه هم مبتلا شو هغه څه خبره وه چه کومه عاصم کړې وه. او چه کومه هغه دخپلې ابتلاء سبب اوخودلو. علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه هغه داسې نامناسبه خبره کړې وه چه دهغې نه دتکبر او نخوت اوعجب اظهار کیدو. (۱)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې ((قول)) نه هغه سوال مراد دې چه کوم هغه دحضرت عویمر رضی الله عنه په وینا باندې دحضرت نبی کریم ﷺ نه کړې وواو حضرت نبی کریم ﷺ دا ناخوښ کړې وو لکه څنګه چه دحضرت سهل حدیث ماقبل تیر شوې دې، د ابن ابی حاتم په روایت کښې ددې تصریح ده چه ((فقال عاصم انا لله وانا الیه راجعون، هذا والله بسئوالی عن هذا الامر بین الناس فابتلیت به)) (۲)

قوله: قَالَ أَبُو صَالِحٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ آدَمَ خَدِلًا: ((ادم)) د ((ادمة)) نه دې په معنی د غنم رنګې ((خدل)) غټو پنډو والا، روایت باب کښې ((خدلا)) دخاء په فتحې او د دال په سکون سره دې ابو صالح اوعبدالله بن یوسف نه ((خدلا)) د (خاء په فتحې او د دال په کسرې سره) روایت شوې دې. دابو صالح نوم عبدالله بن صالح دې، په کتاب المحازبین کښې ددوی روایت د حضرت امام بخاری رحمه الله نه موصولا کړې دې، دعبدالله بن یوسف روایت کښې امام په کتاب الحدودو کښې موصولا نقل فرمائیلې دې. (۳)

۳۰= بَاب صَدَاقِ الْمُلَاعَنَةِ

[۵۰۰۵] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ زُرَارَةَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَجُلٌ قَذَفَ امْرَأَتَهُ فَقَالَ فَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ فَأَبَيَا وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ فَأَبَيَا فَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ فَأَبَيَا فَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا
قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ إِنَّ فِي الْحَدِيثِ شَيْئًا لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَالِي قَالَ قِيلَ لَا مَالَ لَكَ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فَقَدْ دَخَلْتَ بِهَا وَإِنْ كُنْتَ كَاذِبًا فَهُوَ أَبْعَدُ مِنْكَ [ر: ۴۴۷۱].

((ملاعنة)) هغه ښځه چه هغې سره د لعان واقعه راپیښه شوې وی . که هغه مدخول بها ده نو بالاجماع دې ته به پوره مهر ملاویږی. اوغیر مدخودبها ده نو د جمهور علماء د حضرت امام

---

۱) شرح بخاری للکرمانی وفتح الباری: ۵۶۸/۹).
۲) فتح ا لباری: ۵۶۷/۹).
۳) ارشاد الساری: ۸۶/۱۲، ۸۷

مالك رحمه الله حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله اود حضرت امام شافعی رحمه الله په نیز به دې ته نیم مهر ملاویږی، ابوالزناد ،حکم بن عینیه او دحماد بن ابی سلیمان په نیز دې ته پوره مهر ملاویږی ،د امام زهری رحمه الله په نیز به دې ته به هیڅ نه ملاویږی،د حضرت امام مالك رحمه الله روایت ددې مطابق دی. (١)

قوله: فَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ: ((اخوی بنی العجلان)) نه د بنو عجلان سره تعلق لرونکی ښځه خاوند مراد دی ،ښځې خاوند ته ((اخ)) د دین په وجه اووئیلې شو.((إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ)) ((اخوة)) د ((اخوی)) تثنیه ده. داضافت په وجه نون تثنیه حذف کړې شو.په ښځه باندې د ((اخ)) مذکر اطلاق درست نه دې،ددې وجې د ((اخت)) لفظ دلته تغلیباً ((اخت)) د ((اخ)) تابع کړې شو او ((اخوی)) اووئیلې شو. مراد ددې نه حضرت عویمر رضی الله عنه او دده ښځه خوله دی. ددې دواړو تعلق د قبیله بنی عجلان سره وو.(٢)

قوله: ففرق بینهما: ددې نه دمذهب حنفیه اثبات کیږی چه نفس لعان سره فرقت نه واقع کیږی بلکه قاضی به ددوی په مینځ کښې تفریق راولی.(٣)

قوله: قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ إِنَّ فِي الْحَدِيثِ شَيْئًا لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَالِي قَالَ قِيلَ لَا مَالَ لَكَ: سعید بن جبیر رضی الله عنه نه روایت کوونکی دوه شاګردان دی یو ایوب سختیانی او دویم عمرو بن دینار دې،دایوب په روایت کښې دحدیث آخری حصه نشته دې،او دعمرو سره ده،نو ایوب وائی چه عمرو بن دینار ماته اووئیل چه څه تا لره ګورم چه تاسو دحدیث دا آخری حصه نه بیانوئی.نو دحدیث آخری حصه بیانولو سره حضرت عمرو اووئیل چه لعان کونکی سړی حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته اووئیل چه خما مال به چرته څی ؟یعنی ما چه دې ته کوم مهر ورکړې وو هغه به ماته ملاویږی،حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه مال به تاته نه ملاویږی څکه که ته په خپله دعوی کښې رښتونې ئې نو مال به ددې وجې نه ملاویږی چه تا ښځې سره صحبت کړې دې او که ته دروغژن ئې نو بیا دمال ملاوېدل نور زیاته بعیده خبره ده.بهر حال دحدیث دا آخری حصه د سعید بن جبیر رضی الله عنه نه عمرو بن دینار خو روایت کوی لیکن ایوب دا حصه نه نقل کوی.((فیحفظ فیه عمرو و مالم یحفظه ایوب)) (٤)

((قال الرجل مالی)) په دې کښې ((مالی)) فاعل دې او فعل محذوف دې یعنی ((اینذهب مالی)) آیا خما

---

١) عمدة القاری: ٢٠/٣٠٠،فتح الباری: ٩/٥٧٠).

٢) عمدة القاری: ٢٠/٣٠٠،وارشاد الساری: ١٢/٨٧،وفیه وما اطلاق الاخوة فبالنظر الی ان المومنین اخوة او الی القرابة بینهما بسبب ان الزوجین کلیهما من قبیلة عجلان).

٣) ارشادالساری: ١٢/٨٧).

٤) فتح الباری: ٥٧١/٩،وعمدة القاری: ٢٠/٣٠٠).

مال به خی، ماته به نه ملاویږی ؟((قال قیل لا مال لك)) په دې کښې د ((قال)) فاعل راوی حدیث حضرت ابن عمر دې یا سعید بن جبیر دې یا عمرو بن دینار دې، یعنی راوی د حدیث اوونیل چه دې سړی ته په جواب کښې اووئیلې شو چه ((لا مال لك)). ((قیل)) په دې ځائې کښې صیغه د مجهول ده. راتلونکی باب کښې چه کوم روایت رازی په هغې کښې ((قال)) د معروف صیغه ده یعنی حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ((لا مال لك)).

٣١=بَاب قَوْلِ الْإِمَامِ لِلْمُتَلَاعِنَيْنِ إِنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ

[٥٠٠٦] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ قَالَ سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ عَنْ حَدِيثِ الْمُتَلَاعِنَيْنِ فَقَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْمُتَلَاعِنَيْنِ حِسَابُكُمَا عَلَى اللَّهِ احَدُكُمَا كَاذِبٌ لَا سَبِيلَ لَكَ عَلَيْهَا قَالَ مَالِي قَالَ لَا مَالَ لَكَ انْ كُنْتَ صَدَقْتَ عَلَيْهَا فَهُوَ بِمَا اسْتَحْلَلْتَ مِنْ فَرْجِهَا وَانْ كُنْتَ كَذَبْتَ عَلَيْهَا فَذَاكَ ابْعَدُ لَكَ قَالَ سُفْيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرٍو

وَقَالَ أَيُّوبُ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَجُلٌ لَاعَنَ امْرَاتَهُ فَقَالَ بِإِصْبَعَيْهِ وَفَرَّقَ سُفْيَانُ بَيْنَ اصْبَعَيْهِ السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى فَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ اخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ انَّ احَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَالَ سُفْيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرٍو وَأَيُّوبَ كَمَا اخْبَرْتُكَ [ر: ٤٤٧١].

د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه قاضی او امام ته پکاری دی چه لعان کوونکو ته اووائی چه په تاسو دواړو کښې یو ضرور دروغژن دې، نو آیا تاسو څوك د خپلې خبرې نه رجوع او توبه کولو والا شته دې. حضرت نبی کریم ﷺ هم لعان کوونکو ته دا جمله فرمائیلې وه، لکه څنګه چه په روایت باب کښې رازی. البته په دې کښې اختلاف دې چه دا کلمات د لعان نه مخکښې به وئیلې کیږی یا د لعان نه پس، د قاضی عیاض په نیز حضرت نبی کریم ﷺ دا کلمات د توبې د ترغیب ورکولو د پاره د لعان نه پس وئیلې وو، لهذا د لعان نه پس وئیل پکار دی.

د داودی په نیز حضرت نبی کریم ﷺ د لعان نه مخکښې د ویرولو د پاره دا کلمات ارشاد فرمائیلې وو. لهذا د لعان نه مخکښې وئیل پکار دی. په روایت کښې احتمال دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه مخکښې وئیل زیات مناسب دی.(١) بهتر دادی چه د لعان نه مخکښې دې اووائی چه دروغژن سړې مخکښې والې اونه کړی. او د لعان نه پس دې هم اووئیلې شی. چه دروغو وئیلو والا توبې طرفته متوجه شی.

١) فتح الباری: ٩/٥٧٣).

قوله: سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ عَنِ الْمُتَلَاعِنَيْنِ: سعيدبن جبير دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه دلعان كولو والا متعلق تپوس اوكړو. دراصل د معصب بن زبير په زمانه كښې دلعان يو واقعه پيښه شوې وه. هغوى دمتلاعنين په مينځ كښې تفريق نه وو كړې. نو په دې باندې سعيد بن جبير رحمه الله دحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه په خدمت كښې حاضر شو او سوال ئې اوكړو او هغوىدا روايت بيان كړو.

قوله: قَالَ سُفْيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرٍو وَأَيُّوبَ: سعيد بن جبير نه عمرو بن دينار اوايوب دواړه روايت نقل كوى او ددې دواړو نه سفيان بن عيينه دا روايت نقل كوى. سفيان پخپله تصريح كوى چه ما ددې دواړو نه دا حديث آوريدلې دې.

٣٢=بَابُ التَّفْرِيقِ بَيْنَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ

[٥٠٠٧] حَدَّثَنِي اِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا اَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ عَنْ نَافِعٍ اَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَخْبَرَهُ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَّقَ بَيْنَ رَجُلٍ وَامْرَاَةٍ قَذَفَهَا وَاَحْلَفَهُمَا

[٥٠٠٨] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ اَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ لَاعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ رَجُلٍ وَامْرَاَةٍ مِنَ الْاَنْصَارِ وَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا [ر:٤٤٧٥].

ددې ترجمة الباب نه د حضرت امام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه دلعان نه پس دمتلاعنين په مينځ كښې به حاكم تفريق راولى. او دوى به يو بل سره نه اوسوى. ددې ترجمة الباب نه د حضرت امام بخارى رحمه الله رجحان دې طرفته معلوميږى چه نفس لعان سره به فرقت نه واقع كيږى بلكه حاكم چه كله تفريق راولى نو بيا به فرقت واقع كيږى لكه څنګه چه د حنفيه مسلك دې.

د تفريق نه پس لعان كونكې ښځې خاوند په مينځ كښې به دوباره نكاح كولې شى كه نه؟ په دې كښې اختلاف دې. د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله اود امام محمد رحمه الله په نيز كه زوج خپل ځان ته دروغژن وائى نو لعان د طلاق بائن په درجه كښې دې او دوباره به دې ښځې سره واده كولې شى.

د حضرت امام شافعى رحمه الله او د حضرت امام مالك رحمه الله او امام ابويوسف رحمه الله او د امام زفر رحمه الله په نيز دلعان نه پس لعان كولو والا به هم په هيڅ صورت كښې دوباره ښځه خاوند نه شى پاتې كيدلې. ددې نه حرمت موبده ثابتيږى (١) څكه چه حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته حضرت عويمر عجلانى رحمه الله ته فرمائيلى وو چه «لا سبيل لك عليها» او يو روايت كښې دى چه «المتلاعنان اذا تفرقا لا يجتمعان ابدا» (٢)

حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله ددې دا تاويل كوى چه متلاعنين جمع نشى كولې، تركومې

---

١) دمذاهبو دتفصيل دپاره اوګورئ مختصر اختلاف العلماء : ٥٠٦/٢).

٢) اوګورئ سنن دار قطنى باب المهر: ٢٧٦/٣، رقم : ١١٦).

پورې چه هغوی په خپل لعان باندې قائم وی، لیکن که زوج خپل ځان ته دروغژن اووائی نو په باندې به حدف جاری کیږی او لعان به ختم شی، خو که هغه په لعان باندې قائم وی نو بیا بیشکه هغه کله هم جمع نشی کولې. او په خپلو کښې د دوی نکاح نشی کولې.(۱)

۳۳=بَابٌ يَلْحَقُ الْوَلَدُ بِالْمُلاَعِنَةِ

[۵۰۰۹] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا مَالِكٌ قَالَ حَدَّثَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لاَعَنَ بَيْنَ رَجُلٍ وَامْرَأَتِهِ فَانْتَفَى مِنْ وَلَدِهَا فَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا وَأَلْحَقَ الْوَلَدَ بِالْمَرْأَةِ [ر:۴۴۷۱].

ولد به د لعان کولو والا ښځې سره لاحق کولې شی، خاوند طرفته به دده نسبت نه شی کولې، نو په روایت کښې ددې تصریح شته دې، حضرت نبی کریم ﷺ بچې ښځې سره لاحق کړې وو یعنی بچې ئې صرف مور ته منسوب کړې وو.

دحضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله په نیز نفس لعان سره به دبچی نفی اوشی، که سړی په اشارې سره هم لعان کښې ددې ذکر نه وی کړې. (۲) لیکن جمهور علماء فرمائی چه د بچی دنفی دپاره دخاوند طرفنه وضاحت ضروری دې ځکه چه په خپله لعان دبچی د نفی دپاره مشروع نه دې. لعان خو خاوند ته حد قذف او د ښځې د حد زنا نه بچ کولو دپاره دې، خاوند په ښځه باندې د زنا تهمت لګولو باوجود که بچې خپل تسلیموی نو دبچی نسب به ثابت منلې کیږی. که دبچی د نسب نفی کوی نو د خاوند د طرفنه به ددې نفی اعتبار نه وی، البته امام صاحب ددې دپاره څه خاص مدت نه دې متعین کړې، د اووورځو یو روایت ددوی نه منقول دی. امام ابو یوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله د څلویښتو ورځو موده مقرر فرمائیلې ده. د حضرت امام شافعی رحمه الله په نیز زر ترزره به نفی معتبره وی ګنې نه.(۳)

۳۴=بَابُ قَوْلِ الإِمَامِ اللَّهُمَّ بَيِّنْ

[۵۰۱۰] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلاَلٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ ذُكِرَ الْمُتَلاَعِنَانِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذَلِكَ قَوْلاً ثُمَّ انْصَرَفَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ فَذَكَرَ لَهُ أَنَّهُ وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلاً فَقَالَ عَاصِمٌ مَا ابْتُلِيتُ بِهَذَا الأَمْرِ إِلاَّ لِقَوْلِي فَذَهَبَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي وَجَدَ عَلَيْهِ امْرَأَتَهُ وَكَانَ ذَلِكَ الرَّجُلُ مُصْفَرًّا قَلِيلَ اللَّحْمِ سَبْطَ الشَّعَرِ وَكَانَ الَّذِي وَجَدَ عِنْدَ أَهْلِهِ آدَمَ خَدْلاً كَثِيرَ اللَّحْمِ جَعْدًا قَطَطًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ بَيِّنْ. فَوَضَعَتْ شَبِيهًا

---

۱) مختصر اختلاف العلماء : ۵۰۷/۲. وبدائع الصنائع، كتاب اللعان : ۲۴۵/۳).
۲) فتح الباری: ۵۷۵/۹).
۳) عمدة القاری: ۳۰۲/۲۰).

بِالرَّجُلِ الَّذِي ذَكَرَ زَوْجُهَا أَنَّهُ وَجَدَ عِنْدَهَا فَلَاعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَهُمَا فَقَالَ رَجُلٌ لِابْنِ عَبَّاسٍ فِي الْمَجْلِسِ هِيَ الَّتِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ رَجَمْتُ أَحَدًا بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ لَرَجَمْتُ هَذِهِ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَا تِلْكَ امْرَأَةٌ كَانَتْ تُظْهِرُ السُّوءَ فِي الْإِسْلَامِ [ر: ٥٠٠٤].

ددې باب نه د حضرت امام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه دلعان نه پس دې امام اووائى چه «اللهم بين»ائى الله ﷻ !ته اصل حقيقت واضح كړې .يعنې چه كوم بچې پيدا كيدو والا دې په هغه كښې داسې نښې ظاهر كړې چه دهغې نه معلوم شى چه دبچې دچا دې.دخاوند دې يا چه په چا باندې تهمت لګولې شوې دې دهغه دې . (١)

داشان دخلقو په مينځ كښې ددې متعلق چه كوم التباس به وى هغه به ختم شى او نورو له به عبرت وى.بيا دپاره به خلق ددې حركتونو نه پرهيز كوى.

حديث باب«باب قول الامام للمتلاعنين ......»كښې تير شوې دې .«جعدا» د «جيم په فتحې سره او دعين په سكون سره»ګلګوتى ويښتو والا .«قططا»چه دچا ويښته زيات ګلګوتى وى.

٣٥=بَاب إِذَا طَلَّقَهَا ثَلَاثًا ثُمَّ تَزَوَّجَتْ بَعْدَ الْعِدَّةِ زَوْجًا غَيْرَهُ فَلَمْ يَمَسَّهَا

[٥٠١١] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رِفَاعَةَ الْقُرَظِيَّ تَزَوَّجَ امْرَأَةً ثُمَّ طَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَتْ آخَرَ فَأَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ لَهُ أَنَّهُ لَا يَأْتِيهَا وَأَنَّهُ لَيْسَ مَعَهُ إِلَّا مِثْلُ هُدْبَةٍ فَقَالَ لَا حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ وَيَذُوقَ عُسَيْلَتَكِ [ر: ٢٤٩٦].

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه د صحيح بخارى څومره نسخې ځماپه علم كښې دى په هغې كښې مسائل دعدت دپاره«لعان»نه بيل مستقل «كتاب العدة»عنوان نشته دې .البته په شرح ابن بطال كښې په مخكښې باب «باب واللائى يئسن من المحيض»نه مخكښې«كتاب العدة» او ددې په بعضو نسخو كښې د«ابواب العدة»عنوان دې ليكن دا عنوان دمخكښې باب په ځائې دلته كيدل پكار دى ځكه چه ددې باب لعان سره هيڅ تعلق نشته دې. (٢)

دحلاله نكاح مسئله : حضرت امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې دحلالې د مسئلې بيان كړې دې،كه يو سړى خپلې ښځې ته طلاق مغلظه وركړو او دې نه پس ددې سړى ښځې بل سړى سره نكاح اوكړه نو آيا نكاح محض به داول خاوند په حق كښې حلاله جوړه شى او دده دپاره

---

١) فتح البارى: ٩/٥٧٦).
٢) فتح البارى: ٩/٥٨٠).

به بیاد رومبی خاوند سره ددې نکاح نه پس که طلاق اوشو نو دعدت نه پس به نکاح جائز وی یا نه ؟په دې کښې درې اقوال دی.

①حضرت سعید بن المسیب فرمائی چه دبل سړی سره صرف نکاح کول تحلیل دپاره کافی دی. ابن الجوزی د داود ظاهری قول هم ددې مطابق نقل کړې دې .

② جمهور فقهاء فرمائی چه بل سړی سره نکاح او جماع د دواړو کیدل تحلیل دپاره ضروری دی.صرف نکاح دحلالې دپاره کافی نه ده بلکه وطی هم ضروری ده.البته انزال شرط نه دې.

③حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه بل سړی سره صرف نکاح او جماع کیدل دتحلیل دپاره کافی نه دې بلکه انزال ه ددې دپاره ضروری دې،(۱)

د جمهورو مستدل دروایت باب نه دې. چه په هغې کښې دحضرت رفاعه قرظی واقعه ذکرده. دحضرت رفاعی قرظی ښځې بل سړی سره نکاح اوکړه،دنکاح نه پس هغې خپل اول خاوند لره راتلل غوښتل نو حضرت نبی کریم ﷺ هغې ته اووفرمائیل چه((لاحتی تذوقی عسیلته ویذوق عسیلتک))((عسیلة))نه جماع مراد ده. حضرت عائشه رضی الله عنها نه ددې هم دا تفسیر منقول دې.(۲) نو د دې حدیث نه داخبره صفا معلومه شوه چه ښځه ترکومې پورې دبل سړی سره د نکاح کولو نه پس جماع اونکړی نوتر هغه وخته پورې هغه به اول خاوند دپاره حلاله کیدلې نشی.

دامراة رفاعه واقعه : ① دلته حدیث باب کښې، د امراة رفاعه واقعه بیانکړې شوې ده. رفاعه بن سموال(بروزن غضنفر)،قرظی د بنو قریظې یوې ښځې سره واده اوکړو .ددې ښځې د نوم باره کښې اختلاف دې. تمیمه (دتاء په فتحه سره)تمیمه(تصغیر سره)سهیمه،امیمه مختلف روایتونه ملاویږی. (۳)

رفاعه دې ښځې ته طلاق ورکړونو دې یو بل سړی سره واده اوکړو چه دهغه نوم عبدالرحمان بن الزبیر (دزاء په فتحه اودباء په کسره سره)وو. عبدالرحمان دې ښځې سره په جماع کولو په څوجه قادر نشو نو هغه دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او شکایت ئې اوکړو چه هغه په جماع باندې قادر نه دې . حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه شائد ته خپل رومبی خاوند رفاعه لره واپس تلل غواړې . لیکن دهغه دپاره ته تر هغه وخت پورې حلاله نه ئې تر کومې پورې چه ته دې بل خاوند سره جماع اونه کړې .

((لیس معه الامثل هدبة))یعنی ده سره نشته دې مگر دکپړې د غوټې په شان، ((هدبة))(دباء په ضمه او د دال په سکون سره)دکپړې طرفته وائی.((واردات ان ذکره یشبه الهدبة فی الاسترخاء

---

۱) دمذاهبو دتفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری: ۵۸۴/۹، ۵۸۳،وعمدة القاری: باب من اجاز طلاق الثلاث : ۲۳۶/۲۰).

۲) عمدة القاری: ۲۳۶/۲۰).

۳) فتح الباری:۵۸۰/۹).

وعدم الانتشار»(١)«حتی تذوق عسیلة»تر دې پورې چه ته دهغه شهد اوڅښې يعنی دهغه سره جماع اوکړې .«عسیلة»د«عسل»تصغیر دې .«عسل» مونث دې،ددې وجې ددې په تصغیر کښې تاء تانیث ده، د «عسیلة»تفسیر ماقبل کښې دحضرت عائشه ﷺ حوالې سره تیر شوې دې چه دې نه جماع مراد ده. ازهری فرمائی چه«الصواب ان معنی العسیلة حلاوة الجماع الذی یحصل بتغییب الحشفة فی الفرج»(٢)

② عهد نبوی ﷺ کښې دداشان دیوبلې واقعې ذکر هم ملاویږی . نو مقاتل بن حیان په خپل تفسیر کښې د قران پاک آیت«فلا تحل له من بعد حتی تنکح زوجا غیره»په شان نزول کښې ذکرکړې دې چه دا آیت د عائشه بنت عبدالرحمان بن عتیک متعلق نازل شوې دې. هغه د خپل د تره زوئې رفاعه بن وهب بن عتیک په نکاح کښې وه. رفاعه بن وهب دې ته درې طلاقه ورکړل. نو دې عبدالرحمان بن زبیر سره واده اوکړو. عبدالرحمان دې ته طلاق ورکړو نو هغه دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه. او وې وئیل چه عبدالرحمان ماته دجماع کولو نه بغیر طلاق راکړو. اوس څه خپل رومبی خاوند لره ورتلې شم. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه .(٣)

بعضې حضرات مذکوره واقعات یو شمیری. لیکن حافظ ابن حجر ﷫ فرمائی چه غالب دادی چه مذکوره دواړه واقعات جداجدا دی. ځکه چه رومبۍ واقعه د رفاعه بن سموال دښځې ده اودونمه واقعه درفاعه بن وهب ده او دواړو ښځو ودونه عبدالرحمان بن زبیر سره کړی وو.(٤)

③ داشان یو بله واقعه امام نسائی ذکرکړې ده. د غمیصاء یا درمیصاء نومې یو ښځه دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او دخپل خاوند شکایت ئې اوکړو چه په هغه جماع کولو قادر نه دې. نوددې خاوند حضرت نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو چه دا دروغ وائی. دراصل دا خپل رومبی خاوند لره تلل غواړی. په دې باندې حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه«لیس ذالك لها حتی تذوق عسیلته»(٥)

---

١) فتح الباری :٥٨٢/٩ . دکتاب للباس په روایت کښې دی ((ان رفاعه طلق امراتة فتزوجها عبدالرحمان بن الزبیر قالت عائشه : فجاءت .... وعلیها خمارا خضر فشکت الیها ... ای الی عائشة.... من زوجها وارتها خضرة بجلدها فلما جاء رسول الله ﷺ والنساء یبصرن بعضهن بعضا قالت عائشة مارایت ما یلقی المومنات لجلدهااشد خضرة من ثوبها وسمع زوجها فجاء ... ومعه ابنان لمن غیرها.... قالت : والله مالی الیمین ذنب الا الیه من مامعه لیس باغنی عن من هذه ..... واخذت هدبة من ثوبها ...... کذبت والله یارسوالله ﷺ انی لانفضها نفض الادیم ولکنها ناشزة ترید رفاعة قال : فان کان ذالک لم تحل له الحدیث وانظر فتح الباری: ٤٨٢/٩).

٢) ارشاد الساری: ٥٨٣/١٢).

٣) فتح الباری: ٥٨١/٩ . وتفسیر ا لدرالمنثور فی التفسیر بالماثور: ٢٨٣/١).

٤) فتح الباری: ٥٨١/٩، ٥٨٢).

٥) فتح الباری: ٥٨١/٩،والدر المنثور فی التفسیر بالماثور: ١/ ٢٨٤ (سورة البقره).

بهر حال ددې ټولو رواياتو پيش نظرجمهور علماء فرمائي چه مطلقه مغلظه رومبي خاوند لره په هغه وخت کښې حلاليدې شي تر کومې چه دويم خاوند دنکاح کولو نه پس ده سره جماع اونه کړي او جماع نه پس بيا ورته طلاق ورکړي نو بيا دعدت تيريدو نه پس هغه اول خاوند دپاره حلاليد ېشي.

دحنفيه په مسلک باندې يو اشکال او ددې جواب: دحنفيه په نيز خبر واحد سره کتاب الله باندې زياتی جائز نه ده. دحنفيه مسلك باندې دلته دا اشکال کيږي چه حديث باب خبر واحد دې، دې سره دقران پاك آيت «حتى تنكح زوجا غيره» باندې زياتې جائز نه دې. په آيت کښې صرف دنکاح کولو ذکر دې. حديث نه دجماع کولو دقيد اضافه جائز کيدل نه دی پکار.

① ددې يو جواب دادې چه دحنفيه په نيزنکاح دوطی په معنی کښې حقيقت ده. او مذکوره آيت کريمه کښې نکاح په حقيقی معنو کښې مستعمل ده، ددې وجې دحديث نه په دې باندې زياتی اونشوه بلکه حديث ظاهر دقران پاك موافق دې.(١)

② دويم جواب دادې چه حديث باب خبر واحد نه دې بلکه خبر مشهور دې او خبر مشهور نه زيادتی فی النص جائز ده.(٢) نو امام ابوبکر جصاص رازی رحمه الله فرمائي چه :

«وقد وردت عن النبي ﷺ اخبار مستفيضة في انها لا تحل للاول حتى يطاها الثاني منها حديث الزهري عن عروة عن عائشة ان رفاعة القرظي ..... وروى ابن عمر وانس بن مالك عن النبي ﷺ مثله، ولم يذكرا قصة امرأة رفاعة، وهذه اخبار قد تلقاها الناس بالقبول، واتفق الفقهاء على استعمالها فهي عندنا في حيز التواتر، ولا خلاف بين الفقهاء في ذالك الا شيء يروى عن سعيد بن المسيب انه قال انها تحل للاول بنفس عقد النكاح دون الوطء ولم نعلم احدا تابعه عليه فهو شاذ»(٣)

٣٦=بَاب وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ [الطلاق: ٤].

قَالَ مُجَاهِدٌ انْ لَمْ تَعْلَمُوا يَحِضْنَ اوْلَا يَحِضْنَ وَاللَّائِي قَعَدْنَ عَنْ الْمَحِيضِ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ [الطلاق: ٤].

ددې باب نه مخکښې د ابن بطال په نسخه کښې د «كتاب العدة» عنوان دې. بعضو کښې د «ابواب العدة» عنوان دې. حضرت امام بخاری رحمه الله ددې ځائې نه د عدت مسائل بيانوی. «عدة، عد، يعد» مصدر نه دې په معنی د شميرلو. اصطلاح شرع کښې دعدت تعريف دې «هي تربص اي انتظار مدة تلزم المراة عند زوال النكاح»(٤)

---

١) فتح الباري: ٥٨٥/٩).
٢) عمدة القاري: ٢٣٦/٢٠ (باب من اجاز طلاق الثلاث).
٣) احكام القران للجصاص، باب ذكر الاختلاف في الطلاق بالرجال: ١/ ٣٩٠).
٤) عمدة القاري: ٣٠٣/٢٠).

د نابالغه جینئ او د بوائی ښځې عدت: حضرت امام بخاری رحمه الله فرمائی چه «العدة اسم لمدة تتربص بها المراة عن التزویج بعد وفاة زوجها او فراقه لها اما بالولادة او بالاقراء او الاشهر» (۱)

په باب کښې حضرت امام بخاری رحمه الله د سورة طلاق آیت ذکر فرمائیلې دې چه په هغې کښې د دوه قسمه ښځو دعدت بیان دې . یو هغه ښځه هغه سن یاس ته اورسی او ددې حیض راتلل بند شی .دویم هغه جینکئ دهغوی حیض لا شروع شوې هم نه وی . ددې دواړو قسم ښځو عدت درې میاشتې دې.

په آیت کریمه کښې «ان ارتبتم» په تفسیر کښې حضرت امام بخاری رحمه الله د مجاهد قول نقل کړې دې، «ان لم تعلموا یحضن اولا یحضن» یعنی «ان ارتبتم» معنی داده چه تاسو ته معلوم نه وی چه دې ته به حیض رازی یا نه .چه دکومو ښځو په حیض راتلو او نه راتلو کښې تاسو ته شک وی نو دهغوی عدت درې میاشتې دې.

لیکن جمهور علماء فرمائی چه په آیت کریمه کښې «ان ارتیاب فی اتیان الحیض وفی عدم اتیان الحیض» مراد نه دې یعنی دحیض راتللو او نه راتللو کښې شک وارتیات مراد نه دې بلکه «ارتیاب فی الحکم» مراد دې یعنی مذکوره دواړو قسمه ښځو په حکم کښې که تاسو ته شک اوارتیاب دې چه د عدت قانون څه پکار دې او ددوی دپاره دشریعت څه فیصله ده نو ددوی عدت درې میاشتې خودلې شوې دې.

نو واحدی ددې آیت کریمه په شان نزول کښې روایت نقل کړې دې چه سورة بقره کښې چه کله دعدت آیاتونه نازل شو نو حضرت ابی بن کعب حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته اوفرمائیل چه خلق وائی چه بعضې داسې ښځې پاتې شوې چه دهغوی د عدت حکم نازل نشو، حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم تپوس اوکړو چه هغه کومې ښځې دی ؟هغوی عرض اوکړو چه «الصغار والکبار و ذوات الحمل» یعنی وړوکې جینکئ اوسن یاس ته رسیدلې بوډئی ښځې او حامله ښځې، نو په دې باندې دامذکوره آیت نازل شو،چه په هغې کښې ددې ښځو دعدت حکم بیان کړې شو. (۲) دمجاهد رحمه الله تعلیق باب لره فریابی موصولاً نقل کړې دې. (۳)

۳۷=بَاب وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

[۵۰۱۲] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمُزَ الْأَعْرَجِ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ عَنْ أُمِّهَا أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ أَسْلَمَ يُقَالُ لَهَا سُبَيْعَةُ كَانَتْ تَحْتَ

---

۱) فتح الباری: ۵۸۷/۹).
۲) عمدة القاری: ۳۰۳/۲۰).
۳) ارشاد الساری: ۹۳/۱۲).

زَوْجِهَا تُوُفِّيَ عَنْهَا وَهِيَ حُبْلَى فَخَطَبَهَا أَبُو السَّنَابِلِ بْنُ بَعْكَكٍ فَأَبَتْ أَنْ تَنْكِحَهُ فَقَالَ وَاللّٰهِ مَا يَصْلُحُ أَنْ تَنْكِحِيهِ حَتَّى تَعْتَدِّي آخِرَ الأَجَلَيْنِ فَمَكُثَتْ قَرِيبًا مِنْ عَشْرِ لَيَالٍ ثُمَّ جَاءَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ انْكِحِي [ر:٣٦٣٦].

[٥٠١٣] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ عَنِ اللَّيْثِ عَنْ يَزِيدَ أَنَّ ابْنَ شِهَابٍ كَتَبَ إِلَيْهِ أَنَّ عُبَيْدَ اللّٰهِ بْنَ عَبْدِ اللّٰهِ أَخْبَرَهُ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى ابْنِ الأَرْقَمِ أَنْ يَسْأَلَ سُبَيْعَةَ الأَسْلَمِيَّةَ كَيْفَ أَفْتَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ أَفْتَانِي إِذَا وَضَعْتُ أَنْ أَنْكِحَ [ر:٣٧٧٠].

[٥٠١٤] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ أَنَّ سُبَيْعَةَ الأَسْلَمِيَّةَ نُفِسَتْ بَعْدَ وَفَاةِ زَوْجِهَا بِلَيَالٍ فَجَاءَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَأْذَنَتْهُ أَنْ تَنْكِحَ فَأَذِنَ لَهَا فَنَكَحَتْ

دحامله ښځو عدت : حضرت امام بخاري رحمه الله په دې باب کښې دحامله ښځو دعدت مسئله بيان کړې ده چه ددوی عدت وضع حمل دې لکه څنګه چه دقران پاك آيت دې او هم دا دجمهور علماء او آئمه اربعه مسلك دې البته حضرت على رضي الله عنه او حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما نه منقول دی چه دحامله ښځو عدت به«ابعد الاجلين»وی يعنی که هغوی وضع حمل د څلورو مياشتو او لسو ورځو نه مخکښې کوی نوعدت به څلور مياشتې لسو ورځې وی او که وضع حمل دڅلورو مياشتو لسو ورځو نه پس کوی نو عدت به ئې وضع حمل وی. حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه مذهب جمهور طرفته ته رجوع هم منقول ده.(۱) روايت باب دجمهور علماء مستدل دې چه په دې کښې وضع حمل عدت لره ګنړلې شوې دې، کتاب التفسير کښې ددې تفصيل تير شوې دې.

د حضرت سبيعه واقعه : دباب په روايت کښې سبيعه بنت حارث واقعه بيان شوې ده. ددې خاوند حضرت سعد بن خوله رضي الله عنه وفات شو، لکه څنګه چه په کتاب المغازی کښې روايت دې (۲) دوضح حمل نه پس ابوالسنابل ده ته دنکاح کولو پيغام اوليږلو توهغوی انکار اوکړو. دموطاپه روايت کښې دی چه دې ته دوؤ سړو د نکاح پيغام ورکړې وو چه په هغوی کښې يو ځوان او بل بوډا وو. (۳) چه کوم ځوان وو دهغه نوم ابوالبشر بن حارث وو. (۴) او ابو السنابل د زيات عمر والا سړې وو ددې وجې سبيعه د ځوان دنکاح پيغام قبلول اوغوښتل، په دې باندې ابوالسنابل اووئيل چه ترکومې پورې څلور مياشتې لس ورځې تيرې نه کړې تر هغه وخته پورې ستادپاره چاسره نکاح کول حلال نه دی. دهغې وضع حمل د خاوند د وفات نه دوه درې مياشتې پس شوې وو او بعضو روايتونوکښې دوه مياشتې، بعضو

---

۱) عمدة القاري: ۲۰/۳۰۴).
۲) کشف الباري، کتاب المغازي باب فضل من شهد بدرا : ۱٤٥).
۳) فتح الباري: ۹/۵۹۰).
٤) فتح الباري: ۹/۵۹۰. ارشادالساري: ۱۲/۹٤).

کښې څلويښت ورځې ، بعضو کښې پنځويشت ورځې ذکر دی. (۱) بهر حال څلور مياشتې لس ورځې لا تيرې شوې نه وې. ابوالسنابل دا په دې وجه اووئيل چه په هغه وخت کښې د سبيعه نور رشته دار موجود نه وو. دهغه خيال وو چه تر هغه وخت به دهغې رشته دار راشی او هغوی سره به خبره اوکړی نوشاند دا به ماسره په نکاح کولو راضی شی. (۲) سبيعه دحضرت نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او وې وئيل چه خما وضع حمل اوشو آيا اوس ځنکاح کولې شم ؟حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ته نکاح کولې شې.

قوله: <u>فقال والله مايصلح ان تنکحيه:</u> دصحيح بخاری په ډيرو نسخو کښې ((فقال)) په ځاې ((فقال)) دې ليکن صحيح ((فقالت)) دمذکر صيغه ده، ضمير ابوالسنابل طرفته راجع دې .

په ((ان تنکحيه)) کښې ((ان)) مصدريه دی او بتاويل مصدر دې او دا جمله د ((يصلح)) فاعل دې د ابوالسنابل مختلف نومونه روايتونو کښې رازی ،عمرو ،عامر ، اصرم، عبدالله(۳)

د باب په دويم روايت کتاب المغازی کښې تفصيل سره تير شوې دې (۴) دريم روايت کښې دی ((ان سبيعة نفست)) (نون ضمه او فاء په کسره سره) په معنی د ((ولدت)).

۳۸=باب قول الله تعالى وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ [البقرة: ۲۲۸]

وَقَالَ اِبْرَاهِيمُ فِيمَنْ تَزَوَّجَ فِي الْعِدَّةِ فَحَاضَتْ عِنْدَهُ ثَلَاثَ حِيَضٍ بَانَتْ مِنَ الْأَوَّلِ وَلَا تَحْتَسِبُ بِهِ لِمَنْ بَعْدَهُ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ تَحْتَسِبُ وَهٰذَا اَحَبُّ اِلَى سُفْيَانَ يَعْنِي قَوْلَ الزُّهْرِيِّ

وَقَالَ مَعْمَرٌ يُقَالُ اَقْرَاَتِ الْمَرْاَةُ اِذَا دَنَا حَيْضُهَا وَاَقْرَاَتْ اِذَا دَنَا طُهْرُهَا وَيُقَالُ مَا قَرَاَتْ بِسَلًى قَطُّ اِذَا لَمْ تَجْمَعْ وَلَدًا فِي بَطْنِهَا

دمطلقات عدت په قرآن پاك کښې مذکور آيت کښې درې قروء خودلې شوې دې، په دې باندې دټولو اتفاق دې ليکن د ((قرء)) په تفسير کښې اختلاف دې.

دحضرات حنفيه په نيز ((قرء)) دلته د حيض په معنی کښې ده او هم دا د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله صحيح قول دې، حضرات صحابه کرام رضي الله عنهم کښې حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه، حضرت علی رضي الله عنه، حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه هم دا قول منقول دې. بلکه اثرم دحضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه نقل کړی دی چه اکابر صحابه کرام رضي الله عنهم هم دا قول دې .

حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی چه ((قرء)) د ((طهر)) په معنی

---

۱) فتح الباری: ۵۹۲/۹).

۲) نوپه موطا کښې روايت دې..... وکان اهلها غيبا،ورجا،اذا جاء اهلها ان يوشروه بها ... اوګورئ الموطا للامام مالک کتاب الطلاق باب عدة المتوفی عنها زوجها اذاکانت حاملا : ۵۸۹/۲).

۳) فتح الباری: ۵۹۰/۹).

۴) اوګورئ کشف الباری: کتاب المغازی ،باب من شهد بدرا : ۱۴۵).

کښې دي، حضرات صحابه کرام رضی الله عنهم کښې حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما، حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه او حضرت عائشه رضی الله عنها نه هم دا قول منقول دې، د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه یو روایت هم ددې مطابق دې، (١)

د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان: حضرت امام بخاری رحمه الله په باب کښې دحضرت ابراهیم نخعی چه کوم اثر نقل کړې دې، په هغې کښې اګر چه یو بله مسئله بیان شوې ده لیکن ددې اثر په ذکر کولو سره د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان اومیلان دې طرفته معلومیږی چه دهغوی په نیز «قرء» دحیض په معنی کښې ده او هغه په دې مسئله کښې دحضرات حنفیه سره موافقت کوی، ځکه چه په دې اثر کښې دمطلقه عدت حیض شمیرلې شوې دې، طهر نه.

دحضرت ابراهیم نخعی داثر حاصل: حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله داثر حاصل دادې چه یو مطلقه ښځې عدت کښې دننه بل واده اوکړو، لکه اوسه پورې لا ددې حیض نه وو تیر شوې چه دې بله نکاح اوکړه، دنکاح نه پس بل خاوند ورته هم طلاق ورکړو، اوس دړومبی خاوند عدت هم په دې باندې لازم شو او د دویم خاوند هم عدت په دې باندې لازم شو. د ړومبی خاوند عدت ختمیدو دپاره دوه حیضونه او د دویم خاوند د عدت دپاره درې حیضوه نه باقی وی . نو اوس چه کوم دوه حیضونه رازی هغه به دویم خاوند په حیض کښې شمیرلې شی یا نه؟ ابراهیم نخعی رحمه الله فرمائی چه دا دوه حیضونه به د دویم خاوند په عدت کښې نشی شمیرلې .خاوند عدت به شمیرلې شی. او د دویم خاوند دعدت دپاره دې نه پس مستقل درې مزید حیضونه به دا تیروی. لیکن امام زهری رحمه الله فرمائی چه دا دوه حیضونه به د دویم خاوند دعدت دپاره شمیرلې کیږی، مخکښې د دویم عدت پوره کیدو دپاره به صرف دیو حیض ضرورت وی. داشان ټول څلور حیضونو سره به د دویم خاوند عدت تیر شی، د زهری رحمه الله دې قول لره ابوسفیان خوښ کړې دې او دحنفیه په نیزهم دا مسلك دې. د حضرت امام مالك رحمه الله یو روایت هم ددې مطابق دې .(٢) دحضرت ابراهیم نخعی رحمه الله داتعلیق ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې، (٣)

قوله: وقال معمر: اقرات المراة اذادنا حیضها واقرات اذادنا طهرها: ابو عبیده معمر بن مثنی فرمائی چه د «اقرات» استعمال په هغه وخت کښې هم کیږی چه کله دحیض زمانه رانزدې او په هغه وخت کښې هم کیږی چه کله زمانه د طهر رانزدې، حاصل دادې چه مذکوره لفظ دحیض او دطهر دواړو دپاره استعمالیږی.

قوله: ویقال: ماقرات بسلاقط اذالم تجمع ولدافی بطنها: «ماقرات بسلاط» په هغه وخت کښې وئیلې کیږی چه کله ښځه شنډه وی او هغه په رحم کښې بچې نشی جمع کولې،

---

١) اوګورئ بدایة المجتهد، کتاب الطلاق، الباب الاول فی العدة الفصل الاول فی عدة الزوجات : ٨٩/٢).

٢) الابواب والترجم: ٨٣/٢، وفتح الباری: ٥٩٥/٩، وارشاد الساری: ٩٦/١٢).

٣) ارشادالساری: ٩٦/١٢).

معلومه شوه چه د ((قرء)) معنی جمع کولو راخي. حیض ته قرء په دې وجه اووئیلې شو چه په دې کښې دجمع شوې وینې خروج کیږی او طهر ته قرء ددې وجې وائی چه پهٔ دې کښې رحم کښې دننه وینه جمع کیږی، کتاب التفسیر کښې په سورت نور کښې هم داجمله تیره شوې ده (۱)

۳۹=بَاب قِصَّةِ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ

وَقَوْلِ اللَّهِ: وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ إِلَى قَوْلِهِ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا [الطلاق: ۱-۷].(۲)

حضرت امام بخاری رحمه الله د فاطمه بنت قیس واقعه تفصیل سره نه ده بیان کړې، ددې وجې چه ددوی دقصې روایات د حضرت امام بخاری رحمه الله د شرط مطابق نه دی. البته امام مسلم او امام ابوداود ددې قصه تفصیل سره بیان کړې ده. حضرت امام بخاری رحمه الله ددوی قصې طرفته اشاره کړې ده.

دحضرت فاطمه بنت قیس واقعه : حضرت فاطمه بنت قیس رضی الله عنها یو صاحب عقل وجمال والا ښځه وه. ابوعمرو بن حفص دې سره نکاح اوکړه، حضرت علی رضی الله عنه چه کله حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم یمن ته اولیږلو نو ابوعمرو هم دوی سره لاړواو هغه ځائې هغوی خپلې ښځې فاطمه ته دریم طلاق اولیږلو او خپل د تره زوئې حارث بن هشام ته ئې اووئیل چه فاطمه ته څه کهجورې او اوربشې ورکړه، فاطمه ته دا کمې معلومې شوې او دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضره شوه او شکایت ئې اوکړو نوحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغې ته اوفرمائیل چه ((لیس لك سکنی ولا نفقة)) (۳) او هغې ته ئې حکم اوکړو چه ته د ام شریك په کور کښې عدت پوره کړه. بیا ئې اوفرمائیل چه ام شریك لره څمونږ اصحاب زیات ځی راځی نو ددې وجې ته دهغه ځائې په ځائې د عبدالله بن ام مکتوم په کور کښې عدت پوره کړه. ځکه چه هغه نابینا سړې دې، هغه ځائې کښې به ته آزادئی او بې تکلفئ سره اوسیږې. هرکله چه ستا عدت پوره شی نو ماته اطلاع راکړه، نو عدت پوره کیدو باندې هغې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم

---

۱) اوګورئ کشف الباری، کتاب التفسیر: ۴۶۴).

۲) (بیوتهن) مساکنهن التی یسکنها وهی بیوت الازواج (یخرجن) حتی تنقضی عدتهن (بفاحشة) زنا، فیخرجن لاقامة الحد علیهن وقیل : الفاحشة النشوز وسوء الخلق فیسقط حقهن بالسکنی (مبینة)) ظاهرة وثابتة . (حدودالله) احکام شرعه (امرا) رجعة . (اسکنوهن) ای المطلقات حتی تنقضی عدتهن ((من حیث سکنتم) من مکان سکناکم ونوعه (وجدکم) سعتکم وطاقتکم (تضاروهن) توذوهن (لتضیفوا علیهن) فی المسکن حتی یخرجن (اولات حمل) ذوات حمل حبالی (الی قوله) وتتمتها ﴿ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَى ۝ لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ۝﴾

۳) فتح الباری: ۵۹۷/۹).

ته اطلاع ورکړه او وې وئیل چه ماته معاویه بن ابی سفیان او ابوجهم د نکاح پیغام لیږلې دې، حضرت رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ابوجهم خو خپله همسا دخپلې اوګې نه نشي کوزولې (ډیر سخت طبیعت والا دې) اومعاویه مفلس سړې دې، هغه سره مال نشته دې، ته اسامه بن زید سره نکاح اوکړه، نودحضرت نبی کریم ﷺ په وینا سره فاطمه حضرت اسامه سره نکاح اوکړه. فرمائی چه الله ﷻ په هغې کښې داسې خیر واچولو چه ښځو به ماسره رشك کولو.(۱)

د معتده مبتوته دنفقې او سکنی حکم : حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دراصل دمعتده مبتوته نفقه او سکنی مسئله بیان کړې ده یعنی هغه ښځه چه کومې ته طلاق بائن اوشو او هغه غیر حامله ده نو د عدت په دوران کښې ددې دخاوند د طرفنه نفقه اوسکنی به ملاویږی که نه، په دې کښې اختلاف دې.

مطلقه رجعیه ته خو په بالاتفاق د عدت په دوران کښې نفقه او سکنی ملاویږی، مطلقه رجعیه مبتوته که حامله ده نو دې ته به هم بالاتفاق دعدت په دوران کښې نفقه او سکنی ملاویږی، اختلاف دمطلقه مبتوته غیرحامله کښې دې.

① د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله، امام اسحاق رحمه الله، حسن بصری رحمه الله او د ظاهریه په نیز معتده غیرحامله دعدت دوران کښې نه به ورته نفقه ملاویږی اونه سکنی.

② د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله، سفیان ثوری رحمه الله او د ابراهیم نخعی رحمه الله په نیزدې ته به دعدت په دوران کښې سکنی و نفقه دواړه ملاویږی حضرت عمر رضی الله عنه اود حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه هم دا قول منقول دې.

③ د حضرت امام مالك رحمه الله او د حضرت امام شافعی رحمه الله په نیزبه دې ته د عدت په دوران کښې سکنی ملاویږی البته نفقه به نه ملاویږی .(۲) او د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلومیږی ځکه چه هغه په باب کښې کوم روایت ذکرکړې دې دې هغې نه سکنی ثابتیږی او دنفقه د وجوب متعلق څه دلیل هغوی ذکر کړې نه دې ،د فاطمه بنت قیس واقعه نه استدلال کوی چه حضرت نبی کریم ﷺ دوی ته اوفرمائیل چه «لا نفقة لك ولاسکنی» ستا دپاره نه نفقه شته دې او نه سکنی شته دې.

دحضرت امام مالك رحمه الله او دحضرت امام شافعی رحمه الله مستدل دقران پاك آیت دې چه کوم حضرت امام بخاری رحمه الله دلته په ترجمة الباب کښې ذکر کړې دې ﴿أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِن كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ یعنی دې مطلقه ښځو ته استوګنه او سکنی ورکړئی چه کوم ځائې کښې تاسو پخپله اوسیږئی دخپل طاقت مطابق اودوی ته ایذا مه ورکوئی چه تاسو په دوی باندې تنګی واچوئی او که دوی

---

۱) صحیح مسلم، کتاب الطلاق، باب المطلقة البائن لانفقة لها : ۱۱۱٤/۲، رقم الحدیث : ۱٤۸).

۲) دمذاهبومذکوره دتفصیل دپاره اوګورئ الابواب والترجم : ۸۳/۲، وعمدة القاری: ۳۰۷/۲۰، وفتح الباری: ٦۰۰/۹، وبدایة المتجهد، کتاب الطلاق ،بیان احکام العدد: ۹۵/۲)

حاملوی نو په دوی باندې خرچ کوی تر دې پورې چه وضع حمل اوشی.

په دې آیت کریمه کښې الله ﷻ دسکنی حکم خو مطلق ورکړې دې اودنفقه حکم ئې دحامله کیدو سره مقید کړې دې، دحضرت امام شافعی رحمه الله په نیز چونکه مفهوم مخالفت حجت دې او ددې اعتبار کیږی ځکه چه هغه ددې آیت کریمه نه ثابتوی که ښځه حامله وی نو دې ته به نفقه نه ملاویږی. (۱)

دحضرت فاطمه بنت قیس قصې نه هم هغه داشان استدلال کوی چه په دې کښې دوه حکمونه دی «لا نفقه لك ولا سکنی» دسکنی حکم چونکه دقران کریم آیت «اسکنوهن» سره معارض دې ددې وجې ددې اعتبار به نه کیږی البته دنفقې حکم چونکه د آیت معارض نه دې ددې وجې ددې اعتبار به کیږی.

داحنافو دلائل: حضرات حنفیه هم دخپل مسلك دپاره دقران وحدیث دآثارونه دلائل پیش کوی.

① په سورة بقره کښې «وللمطلقات متاع باالمعروف حقا علی المتقین» په دې آیت کښې د «مطلقات» د رجعیه او مبتوته دواړو دپاره شامل دې، داشان د «متاع» لفظ دنفقه او دکسوه تولو دپاره شامل دې (۲)

② یو بل آیت کښې دمطلقات ذکر کوی اوفرمائی چه «وعلی المولودله رزقهن وکسوتهن بالمعروف» یعنی دوالد په ذمه ددې ښځو خوراك او لباس د ددستور مطابق دې دلته هم دمبتوته او د رجعیه کښې هیڅ فرق اونشو.

③ دارقطنی کښې حضرت جابر رضی الله عنه نه روایت دې چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه «المطلقات ثلاثا لها السکنی والنفقة» (۳)

ترکومې چه دحضرت فاطمه بنت قیس د واقعې تعلق دې نو ددې جواب دادې چه د حضرت فاطمه حدیث حضرت عمرفاروق رضی الله عنه، حضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت اسامه بن زید رد کړې وو (۴) د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه مخکښې چه کله هغه حدیث پیش کړې شو نو هغوی اوفرمائیل چه «لا نترك كتاب الله وسنة نبینا بقول امراة لاندری حفظت او نسیت لها السكنى والنفقة» (۵) یعنی کتاب او دخپل نبی سنت لره مونږ د یو ښځې د قول په وجه نشو پریخودې، معلوم نه دی چه دا خبره هغې ته صحیح یاده هم ده او که نه ده.

د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ددې حدیث نه معلومیږی چه کتاب الله او سنت رسول ﷺ کښې مبتوته دپاره سکنی او نفقه دواړه دی. کتاب الله کښې دسکنی حکم خو صراحتاً موجود دې

---

۱) فتح الباری: ۹/۶۰۰).

۲) تفسیر ابن جریر الطبرانی: ۳۴۲/۲. (کذا فی التکملة: ۱/۲۰۲).

۳) سنن دار قطنی کتاب الطلاق: ۲۱/۴، وانظر للتفصیل اعلاء السنن باب ان المطلقة المبتوتة لها السكنى والنفقه: ۱۰۴/۱۱).

٤) عمدة الباری: ۳۰۸/۲۰).

۵) اوګورئ صحیح مسلم (مع تکملة فتح الملهم) کتاب الطلاق باب المطلقة البائن لانفقة لها: ۱/ ۲۱۳).

ارشاد دي چه ((واسكنوهن من حيث سكنتم)) خو حنفيه په ددې آيت كريمه نه نفقه وجوب باندې هم څلورو طريقو سره استدلال كړې دې :

① سكنى يو مالى حق دې چه الله ﷻ تصريح سره دخاوند په ذمه واجب فرمائيلې دې .اودا حق مبتوته اورجعيه دواړو لره ثابت دى،دسكنى حق واجب كيدل د وجوب نفقه هم تقاضا كوى ځكه چه سكنى يو مالى حق كيدو په وجه دنفقې يو حصه ده نو كله چه سكنى واجب ده نو نفقه هم واجب كيدل پكار دى.

② په دې آيت كريمه كښې دى چه ((ولا تضاروهن)) يعنى دې مطلقه ښځو ته ضرر او تكليف مه وركوئى او په نفقه نه وركولو كښې هم ضرر او تكليف دې.

③ ددې جملې نه مخكښې جمله ده چه ((لتضيقوا عليهن)) او تنګى او تضيق چه څنګه سكنى كښې كيديشى،داشان ترك نفقه كښې هم تنګى داخل ده.

امام جصاص رازى رحمه الله ددې آيت كريمه نه دنفقه دوجوب باندې مذكوره درې طريقو سره استدلال كړې دې.(١)

بعضې حضراتو ددې آيت كريمه نه دنفقه ثبوت باندې داشان استدلال كړې دې چه لفظ د ((اسكنوهن)) سره سكنى او نفقه دواړه ثابتيږى.((سكنى)) خو واضح دى چه ددې لفظ منطوق دې او نفقه داشان ثابتيږى چه معتده حق زوج دپاره دعدت په دوران كښې د خاوند په كور كښې محبوسه وى او قاعده ده چه كوم سړې چه دچا دپاره محبوس اوسى،ددې نفقه ده په ذمه لازميږى لكه قاضى عامة المسلمين دپاره محبوس كيږى نو ددې نفقه او وظيفه دعامة المسلمين بيت المال نه ادا كيږى.ددې قاعدې پيش نظر دمعتده نفقه دخاوند په ذمه كيدل پكاردى.

حاصل دا چه قران كريم كښې ((اسكنوهن)) نه صراحتًا دسكنى وجوب ثابت شو نو مذكوره قاعده دحبس نه نفقه پخپله واجب شوه.داشان چه ګويا كتاب الله نه نفقه او سكنى د دواړو ثبوت اوشو.(٢)

④ بيا د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په قرات كښې ((وانفقو عليهن)) اضافه ده.د هغوى قرات دې ((اسكنوهن من حيث سكنتم وانفقو عليهن من وجدكم))(٣) په دې قرات كښې دسكنى دحكم په شان دنفقې حكم هم صراحت سره دې.ممكن دى چه دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه هم دا

---

١) احكام القران للجصاص سورة الطلاق: ٣/ ٥٦٥).

٢) احكام القران للجصاص :٥٦٥،٥٦٦/٣ . قال ابن رشدى بداية المجتهد : ٢/ ٩٥،امالذين اوجبولها السكنى والنفقة فصاروالى وجوب السكنى لها بعموم قوله تعالى : اسكنوهن من حيث سكنتم من وجدكم. وصارو الى وجوب النفقة لها لكون النفقة تابعة لوجوب الاسكان فى الرجعية وفى الحامل وفى الزوجية وبالجملة فحيثما وجبت السكنى فى الشرع النفقة).

٣) روح المعانى : ١٣٩/٢٨ (سورة الطلاق).

قرات وی،نوبیا هغوی((لا ندع کتاب ربنا))اووئیل چه زمونږ درب په کتاب کښې د نفقه او سکنی دواړو ذکر شته دې.

اوس پاتې شو((وسنة نبینا))چه سنتو سره دنفقه ثبوت څنګه وی،هغه داشان دې چه امام طحاوی رحمه الله په شرح المعانی الاثار کښې هم دا روایت دحضرت ابراهیم نخعی رحمه الله په طریق دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه نه نقل کړې دې . ددې په آخر کښې دحضرت عمرفاروق رضی الله عنه ارشاددې چه((سمعت رسول الله ﷺ یقول لها السکنی والنفقة))(۱) په دې مرفوع حدیث کښې صراحت سره دمبتوته دپاره دسکنی او نفقه دواړو دوجوب ذکر دې.

دابراهیم نخعی رحمه الله مراسیل حجت دی: دا امام طحاوی رحمه الله په دې روایت باندې اشکال کړې شوی دی چه دا منقطع ده. څکه چه ابراهیم نخعی رحمه الله دحضرت عمرفاروق رضی الله عنه نه نقل کوی او هغوی دحضرت عمر رضی الله عنه په زمانه کښې موجودنه وو.

ددې جواب ورکړې شوی چه د ابراهیم نخعی د اروایت ته به زیات نه زیات مرسل وئیلې کیږی اود ابراهیم نخعی رحمه الله مراسیل دحضرات محدثین نه معتبر او صحیح ګنړلې شوی دی.

امام جرح وتعدیل یحیی بن معین فرمائی چه((مراسیل ابراهیم احب الی من مراسیل الشعبی))(۲)

او دشعبی دمراسل متعلق عجلی فرمائی چه((ومرسل الشعبی صحیح))(۳)

حضرت عبدالله بن مسعود نه د شعبی مراسیل بالاتفاق صحیح دی. هغوی پخپله خپل معمول او اصول بیان کړی دی چه کله څه روایت دحضرت عبدالله بن مسعود نه ماته یو استاد نه ملاویږی نو څه دهغه استاد نوم اخلم اوهغه روایت بیانوم .او کله چه د ډیر استاذانو نه ملاویږی نو څه ددې استاذانو نومونه نه اخلم بلکه نیغ په نیغ دا دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه مرسل بیانوم .(۴)ددې وجې حافظ ابن رجب فرمائی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه دحضرت ابراهیم نخعی رحمه الله مراسیل ددوی مسانید نه زیات قوی او صحیح وی .(۵) دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په شان حضرت عمر رضی الله عنه نه هم ددوی ټول مراسیل درست دی.نو حافظ ابن عبدالبر په((التمهید))کښې ددې خبرې تصریح کړې ده(۶) اومذکوره روایت دحضرت عمر رضی الله عنه نه دې .

او که دا تسلیم کړې شی چه دحضرت ابراهیم نخعی رحمه الله دا روایت منقطع کیدو په وجې سره حجت نه دې.بیا هم دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه دا جمله چه((لاندع کتاب ربنا وسنة نبینا))په

---

۱) شرح معانی الاثار: ۲/ ۳۵).
۲) تهذیب الکمال : ۲/ ۲۳۸،وتهذیب التهذیب : ۱/ ۱۷۷،وسر اعلام النبلاء : ٤/ ٥۲۲).
۳) خلاصة الخزرجی : ۱۸٤).
٤) کتاب العلل للترمذی: ۲/ ۲۳۷ (فی اخر سننه).
٥) تعلیقات تهذیب الکمال : ۲/ ۲۳۹) .
٦) التمهید لابن عبدالبر باب بیان التدیس ومن یقبل نقله ویقبل مرسد: ۱/ ۳۷،۳۸).

صحت كښې خوبهر حال چاته شك نشته دې او داصول حديث قاعده ده چه د يو صحابى وينا ((السنة كذا)) دحديث فرموع په درجه كښې ده.(١)

بيهقى په دې باندې اشكال كړې دې چه د ((سنة نبينا)) الفاظ دابواحمد زبيرى تفردد دې ځكه چه ابواحمد دشيخ عمار بن زريق نه يحيى بن آدم هم دا روايت نقل كړې دې . ليكن هغوى د ((سنة نبينا)) الفاظ نه دى وئيلى او يحيى بن آدم زبيرى نه احفظ دى.

ليكن ماردينى جواب وركړې دې چه د يحيى او زبيرى په روايت كښې تعارض نشته دې، ځكه چه زبيرى ديحيى مخالفت نه كوى بلكه يو اضافه ئې كړې ده چه دهغې نه ديحيى روايت خالى دې او زبيرى ثقه دې ،د ثقه زياتې اواضافه قبلولې شى . بيا زبيرى په دې اضافه كښې متفرد هم نه دې بلكه مصنف بن ابى شيبه كښې ددې شواهد او متابعات هم دى.(٢)

دحضرت فاطمه بنت قيس دواقعې جواب : تر كومې پورې چه د حضرت فاطمه بنت قيس رضي الله عنها دواقعې تعلق دې چه نو ددې جواب دادې چه هغوى ته سكنى او نفقه دمخصوص حالت په وجه نه ده وركړې شوې،سكنى خو يو په دې وجه ورنكړې شوه چه دهغې دخاوند كور په ويران ځائې كښې وو،او هلته دهغې عدت تيرول مناسب نه وو،دويم دا چه هغه د ژبې نه لږه تيزه وه،چه دهغې په وجه دځخر ګنئ سره دهغې جوړښت نه راتلو.نو حضرت نبى كريم ﷺ د قران پاك آيت ((ولا يخرجن الا ان ياتين بفاحشة مبينة)) باندې عمل كولو او هغه ئې بل ځائې ته منتقل كړه.آيت كريمه كښې د ((فاحشة)) تفسير دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه بدګوئى او زبان درازى منقول دې .(٣)

باقى پاتې شوه نفقه نو ددې آسان جواب دادې چه هر كله هغې ته سكنى ورنكړې شوه نو دنفقې هم هغه مستحق نه وه. ځكه چه نفقه خو د احتباس په وجه واجب كيږى . هركله چه احتباس پاتې نشو نو نفقه هم پاتې نشوه.

او داهم وئيلې شى چه ددې خاوند دخپل وكيل په ذريعه څه كهجورې او اوربشې اوليږلې ليكن هغې دخپل حق نه كمې اوګنړلې او واپس ئې كړې نوممكن دى چه دحضرت نبى كريم ﷺ دقول ((لا نفقة لك)) كښې دزائد نفقه نفى وى. چه دكومې هغې مطالبه كوله،مطلقًا دنفقې نفى نه ده .(٤)

باقى د ((وان كن اولات حمل)) مفهوم مخالف سره دحضرت شوافع نه چه كوم استدلال كړې دې،دهغې جواب دحضرات حنفيه دطرفنه وركولې شى چه مفهوم مخالفت ځمونږ په نيزپه

---

١) عمدة القارى: ٣١١/٢٠،تكملة فتح الملهم : ١/ ٢٠٦).

٢) مصنف بن ابى شيبه : ٥/ ١٤٧ . ١٤٨).

٣) مصنف عبدالرزاق،كتاب ا لنكاح،باب الاان ياتين بفاحشة مبينة : ٦/ ٣٢٣،رقم الحديث : ١١٠٢٢).

٤) فلما كان سبب النقلة من جهتها كانت بمنزلة الناشرة فسقطت نفقتها وسكناها جميعا (احكام القران للجصاص : ٥٦٨/٣،من سورة الطلاق).

نصوص کښې حجت نه دې، او د «اولات حمل» دا قید، قید احترازی نه بلکه حامله ښځو لره په طورخاص ددې وجې ذکر اوفرمائیلو چه اکثر وختونو کښې دحمل موده اوږده وی، ددې وجې متنبه فرمائی که بالفرض موده دحمل اوږده شی نو بیا هم وضع حمل پورې نان نفقه دسابقه خاوند په ذمه به واجب وی.

دلیل دادې چه مذکوره آیت مطلقه رجعیه او مبتوته دواړو لره شامل دې. اومطلقه رجعیه باندې دټولو اتفاق دې چه هغه غیر حامله وی نو بیا به هم هغې ته نفقه ملاویږی. چه ددې نه معلوم شو چه مطلقه رجعیه په حق کښې «وان کن اولات حمل» د مفهمو مخالف اعتبار به چا هم نه کولې. لهذا دمبتوته په حق کښې ددې اعتبار نه دې پکار.(۱)

[۵۰۱۵] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَسُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ انَّهُ سَمِعَهُمَا يَذْكُرَانِ انَّ يَحْيَى بْنَ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ طَلَّقَ بِنْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَكَمِ فَانْتَقَلَهَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَارْسَلَتْ عَائِشَةُ امُّ الْمُؤْمِنِينَ الَى مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ وَهُوَ اميرُ الْمَدِينَةِ اتَّقِ اللَّهَ وَارْدُدْهَا الَى بَيْتِهَا قَالَ مَرْوَانُ فِي حَدِيثِ سُلَيْمَانَ انَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَكَمِ غَلَبَنِي وَقَالَ الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ اوَمَا بَلَغَكِ شَانُ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ قَالَتْ لَا يَضُرُّكَ انْ لَا تَذْكُرَ حَدِيثَ فَاطِمَةَ فَقَالَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ انْ كَانَ بِكِ شَرٌّ فَحَسْبُكِ مَا بَيْنَ هَذَيْنِ مِنَ الشَّرِّ

[۵۰۱۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ ابِيهِ عَنْ عَائِشَةَ انَّهَا قَالَتْ مَا لِفَاطِمَةَ الَا تَتَّقِي اللَّهَ يَعْنِي فِي قَوْلِهَا لَا سُكْنَى وَلَا نَفَقَةَ

[۵۰۱۷] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ ابِيهِ قَالَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ لِعَائِشَةَ الَمْ تَرَيْ الَى فُلَانَةَ بِنْتِ الْحَكَمِ طَلَّقَهَا زَوْجُهَا الْبَتَّةَ فَخَرَجَتْ فَقَالَتْ بِئْسَ مَا صَنَعَتْ قَالَ الَمْ تَسْمَعِي فِي قَوْلِ فَاطِمَةَ قَالَتْ امَا انَّهُ لَيْسَ لَهَا خَيْرٌ فِي ذِكْرِ هَذَا الْحَدِيثِ

وَزَادَ ابْنُ ابِي الزِّنَادِ عَنْ هِشَامٍ عَنْ ابِيهِ عَابَتْ عَائِشَةُ اشَدَّ الْعَيْبِ وَقَالَتْ انَّ فَاطِمَةَ كَانَتْ فِي مَكَانٍ وَحْشٍ فَخِيفَ عَلَى نَاحِيَتِهَا فَلِذَلِكَ ارْخَصَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ(۲)

قوله: حدثنا اسماعیل: یحیی بن سعید دا روایت د قاسم بن محمد او سلیمان بن یسار دواړونه نقل کوی چه دوی د دواړو حضراتونه دا تذکره واوریده چه یحیی بن سعید

---

۱) احکام القران: ۳/۵۶۵).

۲) الحدیث اخرجه البخاری ایضافی الطلاق باب قصة فاطمة بنت قیس رقم الحدیث: ۵۳۲۳، ۵۳۲۴، ۵۳۲۵، ۵۳۲۶، وباب المطلقة اذا حشی علیها فی مسکن زوجها ان یقتحم علیها او تبذو .. علی اهلها بفاحشة، رقم الحدیث: ۵۳۲۷، ۵۳۲۸، واخرجه ابوداود فی الطلاق باب فی نفقة المبتوتة: ۱/ ۳۱۱).

العاص د عبدالرحمان بن الحکم لور (چه دهغې نوم عمره وو) ته طلاق ورکړو (دا دمشهور خلیفه مروان بن الحکم وریره وه) عبدالرحمان خپله لور د خاوند کور نه منتقل کړه، په دې باندې ام المومنین حضرت عائشه رضی الله عنها دمدینې امیر او د جینئ تره مروان بن الحکم ته اووئیل چه دالله ﷻ نه ویریږئ او جینئ د خاوند کور ته واپس کړه (چه هغه ځائې کښې عدت تیر کړی) مراون د حضرت عائشه رضی الله عنها د خبرې څه جواب ورکړو ؟ دا روایت د قاسم او سلیمان د دوؤ حضراتو نه دې او د دواړو په روایتونو کښې د مروان جواب مختلف دې .دسلیمان بن یسار په روایت کښې دی چه مروان حضرت عائشه رضی الله عنها ته اووئیل چه په دې سلسله کښې ما باندې (ځما رور) عبدالرحمان غالب شو (او هغه خپله لور د خاوند دکور نه منتقل کړه) او د قاسم په روایت کښې دی چه مروان حضرت عائشه رضی الله عنها ته اووئیل چه آیا تاته د حضرت فاطمه بنت قیس واقعه معلوم نه ده ؟ .(چه هغه دخاوند کور نه منتقل شوې وه) حضرت عائشه رضی الله عنها اوفرمائیل چه ستا به هیڅ حرج نه وی که ته د فاطمه حدیث ذکر نه کړې. (مطلب دادې چه هغه واقعه ستا دپاره حجت نه ده ځکه چه د فاطمه یو ګز ژبه وه او دهغې به هر وخت څخر ګنئ سره جنګ وو ، هغه دهغې د مخصوص حالت په وجه بیل کړې شوې وه او ددې وجې هغه واقعه ستا دپاره حجت نه ده) مروان بن الحکم اووئیل چه ((ان کان بك شر فحسبك ما بین هذا من الشر)) (١) په دې کښې ((بك)) د ((عند)) په معنی کښې ده یعنی که ستاسو په نیز هلته شروو نو ددې دواړو په مینځ کښې هم شر دې، مطلب دادې که ته دا ګنړې هلته به هغې وخت نشو تیرولې. د خاوند په کور کښې هغه د شر اونزاع په وجه نشو اوسیدې نو ددې وجې هغه منتقل کړې شوې وه .نو دلته هم د ښځې خاوند په مینځ کښې ډیر شر او نزاع ده چه ددې په وجه د عبدالرحمان لور دیحیی بن سعید کور نه منتقل کړې شوې ده . هلته د خروج او انتقال سبب که نزع او شروو نو هغه سبب د لته هم دې.

دباب په دویم روایت کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه فاطمه باندې څه اوشو؟ آیا هغه دالله ﷻ نه ویریږی نه چه وائی چه مطلقه ته به نه نفقه ملاویږی او نه سکنی.

دریم روایت کښې دی چه حضرت عروه رحمه الله حضرت عائشه رضی الله عنها ته اووئیل چه آیا تا دحکم فلانئ نمسئ نه وه لیدلې چه دهغې خاوند هغې ته طلاق بائن ورکړې وو او هغه دکور نه وتلې ده. حضرت عائشه رضی الله عنها اووئیل چه هغې بدا وکړل .عروه اووئیل آیا تا دفاطمه قول نه دې آوریدلې ((لا سکنی ولا نفقة)) نو حضرت عائشه رضی الله عنها اوفرمائیل چه ددې حدیث په بیانولو کښې د فاطمه دپاره هیڅ ښیګړه نشته دې.

دعبدالرحمان بن ابی الزناد په روایت کښې اضافه ده چه حضرت عائشه رضی الله فاطمه ته په سختئ سره اووئیل او ډیر معیوب ئې اوګنړلو او وې وئیل چه فاطمه په یو ویران مکان کښې وه . چه دهغې اطراف کښې به سړی ویریدل. په دې وجه حضرت نبی کریم ﷺ دې ته رخصت ورکړو.

---

١) ای ان کان عندک ان سبب خروج فاطمة ماوقع بینهما وبین اقارب زوجها من الشر،فهذالسبب موجود .(فتح الباری: ٥٩٨/٩).

دحضرت عائشه رضی الله عنها مقصد دادې چه د فاطمه واقعه یو مخصوص واقعه ده او دیو خاص سبب په وجه دې ته دخاوند دکور نه دوتلو اجازت ورکړې شوې وو .دا عام قانون ګنړل او په استدلال کښې پیش کول درست نه دی.

قوله: وزاد ابن ابی الزناد عن هشام عن ابیه.: امام ابوداود دا موصولاً نقل کړې دې.«مکان وحش»(دواو فتحې سره) په معنی د ویران.ابن حزم اعتراض کړې دې چه عبدالرحمان بن ابی الزناد انتهائی ضعیف راوی دې. او دهغوی دا روایت باطل دې لیکن دهغوی دا خبره درست نه ده ،بیشکه ابوالزناد باندې بعضو ائمه جرح کړې ده لیکن هغه متروك الحديث نه دې بلکه یحیی بن معین رحمه الله فرمائی چه«انه اثبت الناس فی هشام ابن عروة»(۱) او دهغوی دا روایت دهشام نه دې «فلله در البخاری ما اکثر استحضاره واحسن تصرفه فی الحدیث والفقة»(۲)

۴۰=بَابُ الْمُطَلَّقَةِ إِذَا خُشِيَ عَلَيْهَا فِي مَسْكَنِ زَوْجِهَا أَنْ يُقْتَحَمَ عَلَيْهَا أَوْ تَبْذُوَ عَلَى أَهْلِهَا بِفَاحِشَةٍ

[۵۰۱۸] حَدَّثَنِي حِبَّانُ اَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ اَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ اَنَّ عَائِشَةَ اَنْكَرَتْ ذَلِكَ عَلَى فَاطِمَةَ [ر:۵۰۱۵].

ما قبل باب کښې حضرت امام بخاری رحمه الله وښیلی وو چه معتده بائنه دپاره سکنی به وی،اوس دلته دا وئیل غواړی که څه راپیښن شی چه دهغې په وجه هغه دخاوند د کورنه دعدت په دوران کښې منتقل کیدل غواړی نو هغه منتقل کیدیشی.

عذر دا هم کیدیشی چه مکان داسې ځائې کښې واقع دې چه هغه دیواجنبی سړی یا دطلاق ورکونکی سړی دراتلو خطره وی چه د ښځې دپاره دضرر باعث کیدیشی،او عذر دا هم کیدیشی چه ښځه ګزژبې ده،خاوند اودده رشته داروسره هر وخت جنګونه کوی او دې پرې ژوند تنګ کړې دې .

دفاطمه بنت قیس متعلق دا دواړه خبرې نقل کړې شوی دی چه دهغې کور په ویران ځائې کښې وو اوهلته یو سړې راتلې شو،امام ابو داود ددې ذکر موصولاً او حضرت امام بخاری رحمه الله تعلیقاً کړې دې لکه څنګه چه مخکښې باب کښې تیر شو او حضرت سعید بن المسیب نه دامام نسائی دویم روایت کښې د دوئمې خبرې ذکر دې. په دې کښې دحضرت فاطمه بنت قیس متعلق دی.«انها کانت لسنة»یعنی هغه ګز ژبې وه(۳)

---

۱) فتح الباری: ۶۰۰/۹،ددوی وفات په ۱۷۴ هجرئی کښې اوشو،اوګورئ طبقات ابن سعد : ۳۲۴/۷،ددوی حالات اوګورئ تهذیب الکمال : ۹۸/۱۷،تاریخ البخاری الکبیر: ۵/ الترجمه : ۹۹۷،ومیزان الاعتدال :۲ الترجمه: ۴۹۰۸،وشذرات الذهب : ۱/ ۲۸۴).

۲) تهذیب الکمال : ۹۸/۱۷).

۳) فتح الباری: ۵۹۸/۹).

په ترجمة الباب کښې دی چه((المطلقة اذا خشی علیها))((خشی))د مجهول صیغه ده.اوددې نائب فاعل((ان یقتحم علیها))دې یعنی کله چه په دې باندې د چا راتلو ویره وی،د((اقتحام))معنی ده چه((الهجوم علی الشخص بغیر اذن))بغیر د اجازت نه چالره ورتلل،((تبذوا))د بذا نه دې . چه ددې معنی بدګوئی او زبان درازی رازی ، بعضو نسخو کښې((علی اهله))دی((ای اهل المطلق))په دې صورت کښې د ((اهله))ضمیر طلاق ورکولو والا طرفته راجع به وی،(١)

((اذا خشی علیها او تبذو علی اهلها))شرط دې او جزا محذوف ده تقدیر به وی((تنتقل الی مسکن غیر مسکن الطلاق))(٢)یعنی هغه بل چرته منتقل کیدیشی.

حضرت امام بخاری رحمه الله ددې باب تحت دحضرت عروه رضی الله عنه چه کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې دی چه((ان عائشه انکرت ذالك علی فاطمة))یعنی حضرت عائشه رضی الله عنها په فاطمه باندې ددې قول متعلق نکیر کړې دې د((ذالك))مشار الیه فاطمه بنت قیس قول((لا نفقة ولا سکنی))دې(٣)

دحضرت عروه رضی الله عنه داحدیث د ړومبی باب په آخر کښې لړ په تفصیل سره تیر شوې دې دهغې په آخر کښې دی چه((ان فاطمه کانت فی مکان وحش فخیف علی ناحیتها فلذالك ارخص لها النبی صلی الله علیه وسلم))او د نسائی روایت هم تیر شوې دې . په هغې کښې((انها کانت لسنة))الفاظ دی. حضرت امام بخاری رحمه الله ددې روایتونو دمجموعې نه ترجمة الباب ثابت کړې دې . او دنسائی والا حدیث چونکه د حضرت امام بخاری رحمه الله په شرط باندې نه وو ددې وجې هغه ئې په باب کښې شامل نه کړو.نو حافظ ابن حجر رحمه الله لیکی چه :

((وقد اخذ البخاری الترجمة من مجموع ما ورد فی قصة فاطمة فرتب الجواز علی الاحد الامرین اما خشیة الاقتحام علیها واما ان یقع منها علی اهل مطلقها فحش من القول))(٤)

علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه :

((فان قلت لم یذکر البخاری ما شرط فی الترجمة من البذاء قلت علم من القیاس علی الاقتحام والجامع بینهما رعایة المصلحة وشدة الحاجة الی الاحتراز عنه))(٥)

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه :

((وقال شارح التراجم ذکر فی الترجمة الخوف علیها، والخوف منها والحدیث یقتضی الاول وقاس الثانی علیه، ویؤیده قول عائشة لها فی بعض الطرق اخرجك هذا اللسان فکان الزیادة لم تکن علی شرطه فضمنها

---

١) فتح الباری: ٦٠١/٩،ارشاد الساری: ١٠٠/١٢).

٢) ارشاد الساری: ١٠٠/١٢).

٣) ارشاد الساری: ١٠١/١٢).

٤) فتح الباری: ٥٩٩/٩).

٥) شرح الکرمانی: ٢٣٤/١٩).

للترجمة قياسا»(١)

مطلب دادې چه حضرت امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې دمعتده دجواز خروج دپاره دوه علتونه بیان کړی دی. یو «الخوف علیها» یعنی په دې باندې دچا دراتلو ویره وی نو بالکل وتلې شی، دویم «الخوف منها» یعنی د دې د ژبې نه ویره وی نو هم بالکل تلې شی، لیکن روایت کښې صرف د ړومبی علت ذکر دی، د دویم روایت ذکر نشته دې. روایت باب کښې اګر چه د ړومبی علت هم ذکر نشته دې ځکه چه هغه په دې ځائې کښې ډیر مختصر دې. البته دې نه مخکښې والا باب په آخر کښې د مذکوره علت ذکر په دې روایت کښې دې.

او دویم علت تاسو دقیاس نه هم ثابتولې شئ چه کله په دې باندې د چا د راتلو ویره د طلاق ورکوونکی خاوند دکور نه دوتلو علت هم جوړیدې شی. نو ددې د ژبان درازئی نه ویره هم خروج دجواز سبب جوړیدل پکار دی. اوبعضې روایتونوکښې ددې دویم علت تصریح هم ده لیکن هغه روایات دحضرت امام بخاری رحمه الله په شرط باندې نه دی، ددې وجې هغه ئې ذکر نه کړل.

د معتده مطلقه دکور نه د وتلو حکم: دمعتد مطلقه د کور نه دوتلو باره کښې حضرات ائمه کرام کښې اختلاف دې.

① د حضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله په نیز مطلقه ښځه دعدت په دوران کښې دورځې د ضرورت دپاره د کور نه وتلې شی.

② دحضرات حنفیه په نیز معتده مطلقه دکور نه بهر نه شی وتلې .(٢)

د حضرات ائمه استدلال د حضرت جابر رضی الله عنه روایت دې چه کوم امام مسلم او امام ابو داود نقل کړې دې . هغه فرمائی چه «طلقت خالتی فاردات ان تجد نخلها فزجرها رجل ان تخرج فاتت النبی ﷺ فقال اخرجی، فجدی نخلك فانك عسی ان تصدقی او تفعلی معروفا»(٣)

یعنی حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی چه خما ترور ته طلاق ورکړې شو نو هغې د (عدت په دوران کښې غوښتل چه دخپل باغ میوه پریکړې، هغې لره یو سړې د کور نه دوتلو نه منع کړه نو هغه حضرت نبی کریم ﷺ لره راغله نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ته اوزه او دخپل باغ میوه پریکولې شې. ډیر ممکن دی چه ته هغه صدقه کړې یا په څه بل ښیګړه کښې ئې خرچ کړې.

ائمه ثلاثه ددې حدیث نه استدلال کوی او فرمائی چه مطلقه د عدت په دوران کښې د کور نه وتلې شی، لکه څنګه چه په روایت کښې دی.

حضرات حنفیه دقران پاك نه استدلال کوی، دالله ﷻ ارشاد دې چه «ولا یخرجن الا ان یاتین بفاحشة مبینة» یعنی هغه مطلقه ښځې دکورونو نه نشی وتلې مګر چه هغوی د یو واضحې برائی ارتکاب اوکړی. په دې آیت کښې دعموم نه استدلال کوی او فرمائی چه په دې کښې

---

١) ارشادالساری: ١٠١/١٢).

٢) الابواب والتراجم : ٨٣/٢، وتکملة فتح الملهم، کتاب الطلاق، باب جواز خروج البائن : ١/).

٣) صحیح مسلم، کتاب الطلاق، باب جواز خروج البائن : ٢/، وسنن ابی داود ،کتاب الطلاق: ٢/)

تولې مطلقات صراحتاً دعدت ختميدو پورې د كور نه دبهر وتلو نه منع كړې شوې دى . لهذا معتده مطلقه دكور نه بهر نشى وتلې.

باقى پاتې شو د حضرت جابر رضي الله عنه حديث نو ددې جواب دادې چه هغه خبر واحد دې.او خبر واحد نه دكتاب الله تخصيص يا تقبيد جائز نه دې. او ددې حديث تاويل هم كولې شى چه هغه داحكام عدت دنزول نه مخكښې واقعه وى.

په دې باندې دليل دې چه دحديث راوى حضرت جابر رضي الله عنه خپله فتوى ددې حديث خلاف ده. امام طحاوى رحمه الله د هغوى دا فتوى نقل كړې ده. دهغوى نه تپوس اوكړې شو چه معتده مطلقه او معتده د وفات دوران عدت كښې دكور نه نه شى وتلې. نو هغوى اوفرمائيل چه نشى وتلې.(١)

د معتدة الوفات دنفقه او سكنى حكم : داټول تفصيل دمعتده مطلقه متعلق وو.تر كومې چه تعلق دې دمعتدة الوفات دنفقې او دسكنى نو ددې تفصيل په كتاب التفسير كښې تير شوې دې .معتدة الوفات د ورځې په وخت كښې د خپل كور نه بهر وتلې شى.او د احنافو په نيز معتدة الوفات(كونډه ې) دپاره نه نفقه شته اونه سكنى.حامله وى او كه غير حامله چونكه د زوج د انتقال نه پس ددې اموال ورثه منقول شو،لهذا د ورثه ته د مال نه به نفقه ادا كولې شى او نه سكنى .(٢)

دعلامه نووى رحمه الله مطابق دلته خو نفقه واجب نه ده كه هغه حامله وى او كه غير حامله البته دسكنى دپاره نووى رحمه الله فرمائى چه ((والاصح عندنا وجوب السكنى))(٣)

حنابله په نيز كه هغه غير حامله وى نو نه نفقه شته دې او نه سكنى او كه حامله وى نو دوه روايتونه دى يو روايت كښې حامله دپاره نفقه او سكنى نشته او بل روايت كښې حامله دپاره نفقه او سكنى شته دې((كذا قال الموفق))(٤)

دمالكيه په نيز متوفى عنها زوجها دپاره نفقه نشته كه حامله وى او كه غير حامله البته سكنى په دې صورت كښې ده چه كله كور د زوج ملكيت وى يا دكرايه وى او خاوند دوفات نه قبل كرايه ادا كړې وى ګنى نه((كذا قال الباجى))(٥)

....

---

١) شرح معانى الاثار كتاب الطلاق : ٢/).

٢) بدائع الصنائع : ٢١١/٣،و اوجز ا لمسالک : ١٨٥/١٠).

٣) الصحيح لمسلم مع شرح الكامل للنوى: ١/ ٤٨٣).

٤) اوجز المسالک : ١٨٥/١٠،والمقنع فى فقه الامام احمد كتاب النفقات:٣١١/٣،والعدة شرح العدة للمقدسى: ٤٣٣،باب نفقه المعتدات والانصاف فى معرفة الراجع من الخلاف للمرداوى : ٣٦٩/٩،٣٦٨).

٥) اوجزالمسالک :١٨٥/١٠،والفقه الاسلامى وادلته : ٦٥٩/٧،والشرح الصغير للدردير: ٢/ ٦٨٦،باب العدة والمنتقى شرح موطا للباجى : ١٣٤/٤،وبلغة السالک لأقرب المسالک الصارى: ١/ ٢٥٠).

۴۱= بَاب قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَی وَلَا یَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ یَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِی أَرْحَامِهِنَّ [ر: البقره : ۲۲۸]. مِنْ الْحَیْضِ وَالْحَبَلِ

[۵۰۰۹] حَدَّثَنَا سُلَیْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْحَكَمِ عَنْ اِبْرَاهِیمَ عَنْ الْاَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا اَرَادَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ اَنْ یَنْفِرَ اِذَا صَفِیَّةُ عَلَی بَابِ خِبَائِهَا كَئِیبَةً فَقَالَ لَهَا عَقْرَی اَوْ حَلْقَی اِنَّكِ لَحَابِسَتُنَا اَكُنْتِ اَفَضْتِ یَوْمَ النَّحْرِ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ فَانْفِرِی اِذًا [ر: ۳۲۲].

دعدت تعلق دحیض او حمل سره دې، ددې وجې ښځې ته دحیض او حمل د کتمان اجازت نشته دې، په دې سلسله کښې هغه امین ده . امام حاکم په «مستدرک» کښې روایت نقل کړې دې «ان من الامانة ان ائتمنت علی فرجها» (۱) لهذا که ښځه دحیض او حمل متعلق څه خبره پیش کړی نو هغه به تسلیمولې شی، خو که معتده څه داسې خبره اووائی چه دعقل نه بالکل بهر وی او چه دهغې ښکاره دروغژن کیدل معلوم دی نو دې لره به معتبر نه شی ګنړلې .(۲)

قوله: حدثنا سلیمان .....: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ چه کله (حجة الوداع نه) دواپس تلو اراده اوکړه نو حضرت صفیه رضی الله عنها دخپلې خیمې دروازې سره خفه ولاړه وه(ځکه چه هغې ته په منی کښې دطواف زیارت کولو نه پس دمعذورئی ایام شروع شوی وو)حضرت نبی کریم ﷺ هغې ته اوفرمائیل چه آیا ته به مونږ لره منع کړې، یعنی آیا تا دنحر په ورځ یعنی د لسمې ذی الحجه طواف زیارت کړې دې، هغې اوفرمائیل چه آو . نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نو بیا خو څه هیڅ حرج نشته دې.(ځکه چه طواف وداع دحائضه دپاره ضروری نه دې).

ددې حدیث نه معلومیږی چه حیض وغیره سلسله کښې دښځې دقول اعتبار کیږی ځکه چه دحضرت نبی کریم ﷺ دحضرت صفیه رضی الله عنها د ایام بیمارئی دشروع کیدو په وجه د سفرد موخر کیدو اراده کړې وه، او دهغې نه هیڅ تحقیق اونه کړو چه واقعی دهغې ایام بیماری شروع شوی دی که نه، ددې تکذیب ئې اونکړو، معلوم شو چه په دې باره کښې به دښځې دقول اعتبار کولې شی.(۳)

داحدیث په کتاب الحج کښې «باب التمتع» لاندې تیر شوې دې .(۴)

قوله: فقال لها عقری او حلقی انك لحابستنا: ددې جملې ترکیب اولغوی تشریح کښې مختلف قولونه دی.

---

۱) فتح الباری: ۹/۶۰۲).
۲) فتح الباری: ۹/۶۰۲).
۳)فتح الباری: ۹/۶۰۲).
٤) ارشادالساری: ۱۲/۱۰۲).

① دابوعبيده او امام سيبويه په نيز ((عقرا : حلقا)) تنوين سره دوى او دا دواړه ((عقر)) او ((حلق)) مصدر دى. تركيب كښې دا مفعول مطلق واقع دى. لكه څنګه چه ((سقيا، رعيا)) او ((جدعا)) الفاظ مفعول مطلق واقع كيږى . تقديرى عبارت دې ((عقرك الله عقرا)) الله ﷻ دې تالره شنډ كړى. ((وحلقك الله حلقا)) الله دې ستا مرئى خرابه كړى، الله دې ستا حلق كښې تكليف كړى.(١)

② دعلامه زمخشرى رحمه الله په نيز ((عقرى)) او ((حلقى)) الف سره دى، اوتركيب كښې خبر واقع كيږى .مبتدا محذوف دى ((اى هى عقرى)) يا ((انت عقرى)).(٢)

③ د بعضو په نيز ((عقرى)) او ((حلقى)) الف سره د ((فعلى)) په وزن مصدردى، په معنى د ((العقر والحلق)) لكه څنګه چه ((شكوى)) د ((شكو)) په معنى كښې مصدر دې.(٣)

دا اګر چه لغوى اعتبار سره بددعائيه الفاظ دى ليكن عام استعمال كښې د دې لغوى معنى مراد اخستې شى بلكه په طور دتعجب او تحير دا الفاظ استعماليږى .(۴) دلته هم په طور دتعجب او تحير استعمال شوى دى.

٤٢= بَاب وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ [البقره:٢٢٨] فِي الْعِدَّةِ وَكَيْفَ يُرَاجِعُ الْمَرْأَةَ إِذَا طَلَّقَهَا وَاحِدَةً أَوْ ثِنْتَيْنِ

[٥٠٢٠] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ اخبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنْ الْحَسَنِ قَالَ زَوَّجَ مَعْقِلٌ اخْتَهُ فَطَلَّقَهَا تَطْلِيقَةً

[٥٠٢١] وحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْاعْلَى حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ انَّ مَعْقِلَ بْنَ يَسَارٍ كَانَتْ اخْتُهُ تَحْتَ رَجُلٍ فَطَلَّقَهَا ثُمَّ خَلَّى عَنْهَا حَتَّى انْقَضَتْ عِدَّتُهَا ثُمَّ خَطَبَهَا فَحَمِيَ مَعْقِلٌ مِنْ ذَلِكَ انَفًا فَقَالَ خَلَّى عَنْهَا وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَيْهَا ثُمَّ يَخْطُبُهَا فَحَالَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا فَانْزَلَ اللَّهُ وَاذَا طَلَّقْتُمْ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ الَى اخِرِ الْآيَةِ فَدَعَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَرَا عَلَيْهِ فَتَرَكَ الْحَمِيَّةَ وَاسْتَقَادَ لِامْرِ اللَّهِ [ر:٤٢٥٥].

[٥٠٢٢] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ انَّ ابْنَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا طَلَّقَ امْرَاةً لَهُ وَهِيَ حَائِضٌ تَطْلِيقَةً وَاحِدَةً فَامَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْ يُرَاجِعَهَا ثُمَّ يُمْسِكَهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ عِنْدَهُ حَيْضَةً اخْرَى ثُمَّ يُمْهِلَهَا حَتَّى تَطْهُرَ مِنْ حَيْضِهَا فَانْ ارَادَ انْ يُطَلِّقَهَا فَلْيُطَلِّقْهَا حِينَ تَطْهُرُ مِنْ قَبْلِ انْ يُجَامِعَهَا فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي امَرَ اللَّهُ انْ تُطَلَّقَ

---

١) النهاية لابن الاثير: ٣/ ٢٧٣).
٢) مجمع بحار الانوار: ٣/ ٦٤٠).
٣) النهاية ٣/ ٢٧٣).
٤) مجمع بحار الانوار: ٣/ ٦٤٠).

لَهَا النِّسَاءُ وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ إِذَا سُئِلَ عَنْ ذَلِكَ قَالَ لِأَحَدِهِمْ إِنْ كُنْتَ طَلَّقْتَهَا ثَلَاثًا فَقَدْ حَرُمَتْ عَلَيْكَ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَكَ

وَزَادَ فِيهِ غَيْرُهُ عَنِ اللَّيْثِ حَدَّثَنِي نَافِعٌ قَالَ ابْنُ عُمَرَ لَوْ طَلَّقْتَ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَنِي بِهَذَا [ر: ٤٦٢٥].

د طلاق نه درجوع مسئله: حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې درجوع عن طلاق مسئله بیان کړې ده،که یوسړی خپلې ښځې ته طلاق رجعي ورکړو نو مدت کښې دننه دننه که هغه رجوع اوکړی نو د نوې نکاح ضرورت نشته دې اوکه عدت تیر شو اوبیا هغه رجوع کول غواړی نوپه دې صورت کښې عقدجدید او نوې نکاح به ضرورت وی. حضرت امام بخاری رحمه الله باب کښې دننه دحضرت عبدالله رضی الله عنه چه کوم حدیث ذکر کړې دې په هغې کښې درجوع رومبې صورت موندې شی یعنی ((رجوع فی العدت)) او حضرت معقل بن یسار چه کوم حدیث ذکر کړې دې په هغې کښې درجوع دویم صورت موندې شی یعنی ((رجوع بعد العدت)) دعلماء په دې باندې اتفاق دې چه خاوند د طلاق رجعی ورکولو نه پس عدت کښې دننه درجوع حق لری. اګر چه ښځه ناخوښه وی او ده سره اوسیدل نه غواړی.(۱)

د طلاق نه به څنګه رجوع کولې شی: حضرت امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې مخکښې فرمائی چه ((وکیف یراجع المراة اذا طلقها...)) یعنی د طلاق نه به درجوع طریقه څه وی؟

د حضرت امام شافعی رحمه الله په نیزرجوع بالکلام به وی .خاوند به اووائی چه ما د طلاق نه رجوع اوکړه .د امام اوزاعی ا رحمه الله او حضرت امام مالک رحمه الله په نیزرجوع بالجماع به وی . حضرت امام مالک رحمه الله خو دنیت شرط هم لګوی چه خاوند به رجوع عن الطلاق نیت سره جماع اوصحبت اوکړی نو بیا به رجوع صحیح وی. دحنفیه په نیزرجوع قول اوعمل دواړه سره کیدیشی.((جماع مس بالشهوة نظر الی فرجها بالشهوة)) سره رجوع به اوشی.اګرچه ده درجوع کول قصدنه و ی کړې.(۲) امام احمد نه یوقول د حضرت امام شافعی رحمه الله موافق او دویم قول د اوزاعی رحمه الله موافق منقول دی .

دباب لاندې حضرت امام بخاری رحمه الله چه کوم روایات ذکر فرمائیلی دی دا مخکښې تیر شوی دی . رومبی روایت کښې دی چه((فحمی معقل من ذالك انفا)) یعنی حضرت معقل(بفتح المیم وسکون العین وکسر القاف)دخوددارئی په وجه ددې نه منع کړې شو او هغوی دوباره خپلې خور ته ددې خاوند سره دنکاح کولو اجازت ورنکړو .((حمی الرباب سمع من حمی عن الشیء)) اودریدل، حمایت کول،((انفا)) د همزه اونون فتحې سره)خوداری .(۳)((واستقاد لامرالله)) یعنی ده دالله جل جلاله د حکم طاعت اوکړو.

---

۱) فتح الباری: ۹/ ۶۰٤).

۲) فتح الباری: ۹/ ۶۰٤ . والابواب والترجم: ۲/ ۸٤).

۳) ارشادالساری: ۱۲/ ۱۰۳).

۴۳=باب مراجعة الحائض

[۵۰۲۲] حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ ابراهِيمَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ جُبَيْرٍ سَالْتُ ابْنَ عُمَرَ فَقَالَ طَلَّقَ ابْنُ عُمَرَ امْرَاتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَسَالَ عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَامَرَهُ انْ يُرَاجِعَهَا ثُمَّ يُطَلِّقَ مِنْ قُبُلِ عِدَّتِهَا قُلْتُ فَتَعْتَدُّ بِتِلْكَ التَّطْلِيقَةِ قَالَ ارَايْتَ انْ عَجَزَ وَاسْتَحْمَقَ [ر: ۳۶۲۵].

که يوسړی په زمانه دحيض کښې خپلې ښځې ته طلاق ورکړونو دحضرت نبی کريم ﷺ ارشاد دې چه ده ته رجوع کول پکاردی. په دې باندې دټولو عالمانو اتفاق دې.البته ددې رجوع په شرعی حيثيت کښې اختلاف دې.د حضرت امام مالک رحمه الله او داود ظاهری په نيز رجوع واجب ده. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله يوروايت ددې مطابق دې،او دحنفيه په نيز مختار هم دا دی.د حضرت امام شافعی رحمه الله په نيز رجوع مستحب ده،د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله ظاهر مذهب هم ددې مطابق دې او حنفيه کښې قدوری دا مختار ګرزولې دې،د دلائلو تفصيل دکتاب الطلاق په شروع کښې تير شوې دې.

حضرت امام بخاری رحمه الله خو د((باب مراجعة الحائض))ترجمه خو قائمه کړې ده ليکن وجوب اوعدم وجوب سره هغوی هيڅ بحث نه دې کړې.

۴۴=باب تحد المتوفى عنها زوجها أربعة أشهر وعشرا

وَقَالَ الزُّهْرِيُّ لَا ارَى انْ تَقْرَبَ الصَّبِيَّةُ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا الطِّيبَ لِانَّ عَلَيْهَا الْعِدَّةَ

[۵۰۲۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ اخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ابِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ نَافِعٍ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ ابِي سَلَمَةَ انَّهَا اخْبَرَتْهُ هَذِهِ الْاحَادِيثَ الثَّلَاثَةَ قَالَتْ زَيْنَبُ دَخَلْتُ عَلَى امِّ حَبِيبَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ تُوُفِّيَ ابُوهَا ابُو سُفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ فَدَعَتْ امُّ حَبِيبَةَ بِطِيبٍ فِيهِ صُفْرَةٌ خَلُوقٌ اوْ غَيْرُهُ فَدَهَنَتْ مِنْهُ جَارِيَةً ثُمَّ مَسَّتْ بِعَارِضَيْهَا ثُمَّ قَالَتْ وَاللَّهِ مَا لِي بِالطِّيبِ مِنْ حَاجَةٍ غَيْرَ انِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَحِلُّ لِامْرَاةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْاخِرِ انْ تُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ الَّا عَلَى زَوْجٍ ارْبَعَةَ اشْهُرٍ وَعَشْرًا

قَالَتْ زَيْنَبُ فَدَخَلْتُ عَلَى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ حِينَ تُوُفِّيَ اخُوهَا فَدَعَتْ بِطِيبٍ فَمَسَّتْ مِنْهُ ثُمَّ قَالَتْ امَا وَاللَّهِ مَا لِي بِالطِّيبِ مِنْ حَاجَةٍ غَيْرَ انِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ لَا يَحِلُّ لِامْرَاةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْاخِرِ انْ تُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ الَّا عَلَى زَوْجٍ ارْبَعَةَ اشْهُرٍ وَعَشْرًا

قَالَتْ زَيْنَبُ وَسَمِعْتُ امَّ سَلَمَةَ تَقُولُ جَاءَتْ امْرَاةٌ الَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ انَّ ابْنَتِي تُوُفِّيَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَقَدْ اشْتَكَتْ عَيْنَهَا افَتَكْحُلُهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا كُلَّ ذٰلِكَ يَقُولُ لَا ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا هِيَ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ وَقَدْ كَانَتْ إِحْدَاكُنَّ فِي الْجَاهِلِيَّةِ تَرْمِي بِالْبَعْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْحَوْلِ قَالَ حُمَيْدٌ فَقُلْتُ لِزَيْنَبَ وَمَا تَرْمِي بِالْبَعْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْحَوْلِ فَقَالَتْ زَيْنَبُ كَانَتِ الْمَرْأَةُ إِذَا تُوُفِّيَ عَنْهَا زَوْجُهَا دَخَلَتْ حِفْشًا وَلَبِسَتْ شَرَّ ثِيَابِهَا وَلَمْ تَمَسَّ طِيبًا حَتَّى تَمُرَّ بِهَا سَنَةٌ ثُمَّ تُؤْتَى بِدَابَّةٍ حِمَارٍ أَوْ شَاةٍ أَوْ طَائِرٍ فَتَفْتَضُّ بِهِ فَقَلَّمَا تَفْتَضُّ بِشَيْءٍ إِلَّا مَاتَ ثُمَّ تَخْرُجُ فَتُعْطَى بَعْرَةً فَتَرْمِي ثُمَّ تُرَاجِعُ بَعْدُ مَا شَاءَتْ مِنْ طِيبٍ أَوْ غَيْرِهِ سُئِلَ مَالِكٌ مَا تَفْتَضُّ بِهِ قَالَ تَمْسَحُ بِهِ جِلْدَهَا [ر: ٥٠٢٥، ١٢٢١].

«تحد» د «احداد» نه دى د «احداد» معنى ترك زينت او سوګ کولو رازى. «احداد» لغت کښې منع کولو ته وائى. او اصطلاح کښې معتده دوران عدت خپل ځان لره د زينت لکه خوشبو وغيره سامان نه منع کول. کونډه به د عدت په دوران کښې څلور مياشتې لس ورځو پورې د زينت نه احتراز کول او دا سوګ کور په دې واجب دى، د حضرت حسن بصرى رحمه الله او شعبى رحمه الله په نيز واجب نه دى ليکن د دوى قول شاذ دې.(١)

قوله: وقال الزهري : لا أرى أن تقرب الصبية الطيب لأن عليها العدة: ابن شهاب زهرى رحمه الله فرمائى چه ځه مناسب نه ګڼړم چه کمسنه جنيئ (چه دهغې خاوند مړ شى) خوشبوته نزدې شى او خوشبو اولګوى د دې وجې چه په هغې باندې عدت شته دې.

که يو کمسنې او نابالغې جينئ خاوند مړشى نو دائمه ثلاثه په نيز په دې باندې سوګ واجب دې، د حضرات حنفيه په نيز په دې باندې سوګ نشته دې.(٢)

حضرت امام بخارى رحمه الله د امام زهرى رحمه الله تعليق ذکر کوى او د آئمه ثلاثه تائيد کوى «لان عليها العدة» نه چه کوم علت ذکر فرمائى هغه دا امام زهرى رحمه الله د قول حصه نه ده بلکه حضرت امام بخارى رحمه الله ذکر فرمائيلې ده ځکه چه ابن وهب دا موصولاً نقل کړې ده. په دې کښې دا الفاظ نشته دې .(٣) حاصل دا دې چه چونکه چه په کمسن اونابالغه جينئ باندې عدت تيرول واجب نه دى د دې وجې سوګ تيرول هم په دې باندې واجب نه دې پکار.

حضرات حنفيه د روايت باب نه استدلال کوى، چه په هغې کښې «لا يحل لامرأة تومن بالله واليوم الاخر.....» په دې کښې د «امرأة» لفظ وئيلې شوې دې چه د دې اطلاق په بالغه باندې کيږى په نابالغه جينئ باندې د «امرأة» نه کيږى. دې وجې نه نابالغه جينئ د سوګ تيرولو پابند نه ده.

دسوګ موده : دې نه پس حضرت امام بخارى رحمه الله په باب کښې د حضرت حميد بن نافع په

---

١) فتح البارى: ٩/٦٠٧).
٢) فتح البارى: ٩/٦٠٦، الابواب والتراجم : ٢/ ٨٤).
٣) فتح البارى: ٩/٦٠٦).

واسطه دحضرت زينب بنت ابى سلمه نه دري روايتونه نقل كړى دى .يو روايت كښې دحضرت ام حبيبه دويم روايت كښې دحضرت زينب بنت جحش او په دريم روايت كښې د ام ا لمومنين حضرت ام سلمه ﷺ واقعه نقل كړې شوې ده. زينب بنت ابى سلمه دحضرت نبى كريم ﷺ ربيبه او دام المومنين حضرت ام سلمه(داول خاوند نه) لور وه.(١)

هغه فرمائى چه څه د حضرت نبى كريم ﷺ زوجه حضرت ام حبيبه لره ورغلم په هغه وخت كښې چه كله دهغې دوالد ابوسفيان انتقال اوشو.حضرت ام حبيبه ﷺ خوشبو راوغوښتله چه په هغې كښې دخلوق يا بل څيز زردى وه .اويو جينۍ ته ئې اولګوله.بيا هغې لاسونه په خپل رخسا ر باندې راښكل اووې وئيل چه په خدائې ماته دخوشبو ضرورت نشته دې ليكن ما دحضرت نبى كريم ﷺ نه دا آوريدلى دى چه كومه ښځه په الله ﷻ باندې اوپه ورځ دآخرت باندې ايمان لرى دهغې دپاره جائز نه دى چه هغه دچا په مرګ باندې د دريو ورځو نه زيات سوګ اوكړى سوا د خاوند نه چه دهغه سوګ څلور مياشتې اولس ورځو پورې دې.

حضرت زينب ﷺ فرمائى چه څه حضرت زينب بنت جحش لره ورغلم او كله چه دهغې رور وفات شوې وو،هغې خوشبو راوغوښتله او دائې استعمال كړه او وې فرمائيل چه په خدائې ماته دخوشبو ضرورت نشته دې مګر ما د حضرت نبى كريم ﷺ نه آوريدلى دى چه په منبر باندې ناست وو چه ديو ښځې دپاره چه هغه په الله ﷻ او په ورځ دقيامت باندې ايمان لرى حلال نه دى چه په مړى باندې دري ورځونه زيات سوګ اوكړى سوا دخاوند نه چه دهغه سوګ څلور مياشتې او لس ورځې پورې دې.

حضرت زينب بنت جحش فرمائى چه ما (دخپلې مور) ام سلمه ﷺ نه واوريدل چه وئيل چه يو ښځه دحضرت نبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضره شوه او عرض ئې اوكړو چه يارسول الله ﷺ خما د لور خاوند مړ شوې دې او دهغې په سترګه كښې تكليف دې نو آيا مونږ هغې له رانجه لګولې شو،حضرت رسول الله ﷺ دوه يا درې ځل اووئيل چه نه .

بيا حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه اوس خو د عدت موده څلور مياشتې او لس ورځې ده حالانكه د جاهليت په زمانه كښې تاسو كښې يو ښځې به پوره يو كال پس به څپياكې غورزولې كولې او (دې نه پس به دعدت نه بهر راوتله).

د جاهليت دزمانې عدت : راوى دحديث حضرت حميد وائى چه ما دزينب بنت ابى سلمه نه تپوس اوكړو چه دكال په پوره كيدود څپياكو غورزلو كولو به څه مطلب وو ؟نو حضرت زينب اوفرمائيل چه كله به د يو ښځې دخاوند انتقال اوشو نو هغه به يو تنګې كوټې ته داخله شوه، خرابې جامې به واغوستلې او هيڅ خوشبو به ئې نه لګوله تر دې پورې چه يو كال به تير شو .دې نه پس به دې لره يو څوپايا (خر،چيلۍ يا څه بل مارغه) راوستلې شو او په دې باندې به ئې خپل بدن او څرمن مخل،،ير كم به داسې كيدل چه په هغې باندې بدن اومخى او

---

١) زينب بنت ابى سلمة : وهى بنت ام سلمة زوج النبى ﷺ وهى ربيبة النبى ﷺ وزعم ابن التين انها لارواية لها عن رسول الله ﷺ كذا قال وقد ا خرج لهامسلم حديثها كان اسمى برة فسمانى رسول الله ﷺ زينب الحديث واخرجها البخارى حديثا تقدم فى اوائل السرة النبوية (وانظر فتح البارى: ٦٠٦/٩).

مره نشي، بيا به هغه بهر راوتله، دې ته به ئې يو څپياكه وركړه او هغې به داغوزاره كړه، بيا به واپس شوه او خوشبو وغيره به ئې چه څه لګول به ئې اولګول (داشان به دهغې عدت مكمل شو).

حضرت امام مالك رحمه الله نه تپوس اوشو چه د ((تفتض به)) نه څه مراد دې نو هغوی به اوفرمائيل چه ددې معنی داده چه هغه ښځې به دې ځناور سره خپله څرمن مخله.

قوله: انها اخبرته هذه الاحاديث الثلاثة: حضرت زينب بنت ابی سلمه حضرت حميد بن نافع ته درې احاديث اووئيل، په دې دريو واړو كښې ابتدائی دوه احاديث په كتاب الجنائز كښې تير شوی دی. (١)

قوله: لا يحل لامراة تومن بالله واليوم الاخر: حنفيه او مالكيه ددې نه استدلال كوی چه سوګ په مومنه باندې واجب دې، ذميه باندې نشته دې. ځكه چه دا حكم صرف مومنه دپاره شامل دې. د ذميه نه خاموش دې . او اشياء كښې اصل چونكه اباحت دې لهذا په ذميه باندې سوګ واجب نه دې، د شوافع په نيز ذميه باندې هم سوګ واجب دې. (٢)

قوله: على ميت: د مالكيه په نيز مفقود الخبر ښځه باندې سوګ تيرول شته دې، د جمهورو په نيز نشته دې، جمهور ددې لفظ نه استدلال كوی ځكه چه د مفقود الخبر وفات متحقق او يقينی نه دې. (٣)

قوله: الا على زوج: د خاوند نه علاوه په بل رشته دار باندې د دريو ورځو نه زيات سوګ كول درست نه دی، امام ابوداود په مراسيل كښې عمرو بن شعيب روايت نقل كوی چه په پلار باندې اووه ورځو پورې سوګ كولې شی ليكن هغه روايت مرسل دې . (۴)

قوله: اربعة اشهر وعشرا: د كونډې عدت څلور مياشتې او لس ورځې دې، په دې كښې حكمت دادې چه د بچی د كامل تخليق او نفخ روح مرحله شپږ وشلو ورځو تيريدو نه پس مكمل كيږی . څلور مياشتو كښې هره مياشت كه د ديرشو ورځووی نو د څلورو مياشتو نه شپږ شلې ورځې جوړيږی. ليكن چونكه مياشت د يوكم ديرش ورځو هم وی ددې وجې لس ورځې احتياطاً وركړې شوی دی او څلور مياشتې لس ورځې مقرر شوی دی . (۵)

يو اشكال او دهغې جوابونه: په دې باندې د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله يو اشكال كيدېشی چه كوم د حضرت جعفر بن ابی طالب ښځې حضرت اسماء بنت عميس نه مروی

---

١) او ګورئ كتاب الجنائز باب احداد المراة على غير زوجها رقم الحديث : ١٨٠، ١٢٨٢، ص / ٢٥١). البته آخری روايت دلته په ړومبی ځل ذكر شو.

٢) فتح الباری: ٩/٦٠٧).

٣) فتح الباری: ٩/٦٠٧).

٤) فتح الباری: ٩/٦٠٧).

٥) ارشاد الساری: ١٢/١٠٦).

دي. هغوی فرمائی چه د حضرت جعفر دشهادت نه پس حضرت نبی کریم ﷺ په دريمه ورځ مالره راغلو او وې فرمائيل چه نن نه پس ته سوګ مه کوه.(١)

ددې نه دسوګ کول موده درې ورځې معلوميږی، ددې مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① داحديث شاذ دې ځکه چه دا دباب صحيح احاديث مخالف دې، ددې وجې معتبر نه دې.

② امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه داحکم مخکښې وو، دې نه پس داحاديث باب منسوخ کړې شو.

③ په دې کښې چه کوم سوګ نه حضرت نبی کریم ﷺ منع فرمائيلې ده هغه عام سوګ نه وو بلکه حضرت اسماء دمعروف سوګ نه زيات مبالغې سره سوګ اوکړو چه د کومې نه منع کړې شوې وه.

④ بعضو وئيلی چه حضرت اسماء حامله وه. درې ورځې پس وضع حمل شوې وو او وضع حمل سره عدت پوره کيږی، ددې وجې هغه منع کړې شوې وه .(٢)

قوله: جاءت امراة الى رسول الله ﷺ: ددې ښځې نوم چه کومه دحضرت نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوې وه، دابن وهب په روايت کښې عاتکه بنت نعيم راغلې دې . البته ددې دلور نوم معلوم نشو. ددې دلور دخاوند نوم هم په دې روايت کښې مغيره مخزومی مذکور دې .(٣)

قوله: اشتكت عينها: «عينها» «اشتکت» د پاره فاعل هم کيدیشی، دده سترګه شکايت کوی، دشکايت نسبت په دې صورت کښې «عين» طرف ته مجاز به وی، او «عينها» مفعول به هم جوريدیشی. «اشتکت» کښې ضمير فاعل به وی يعنی هغه جينۍ د خپلې سترګې شکايت کوی. منذری رحمه الله دا دويم صورت راجح ګنړلې دې .او علامه حريری رحمه الله هم دا صورت صحيح اوګنړلو. نو هغه په «درة الغواص» کښې فرمائی چه «لا يقال اشتكت عين فلان والصواب ان يقال اشتكى فلان عينه لانه هو المشتكي لاهي» (۴)

«افنكحلها»: «نكحل» دنون په ضمه سره باب افعال نه دې په معنی درنجو لګولو يعنی آيا مونږ هغې ته سرمه لګولې شو.

قوله: كانت المراة اذا توفی عنها زوجها دخلت حفشا: «حفش» دحاء په کسره دفاء په سکون سره .وروکې کور، تنګې کوټې ته وائی.(۵)

بعره پچی ته وائی.

---

١) فتح الباري: ٦٠٨/٩).

٢) فتح الباري: ٦٠٩/٩).

٣) فتح الباري: ٦٠٩/٩_ ٦١٠).

٤) ارشاد الساري: ١٠٨/١٢).

٥) فتح الباري: ١١١/٩).

قوله: فقلما تفتض بشئ الا مات: دلته د((تفتض به))چه کوم لفظ استعمال شوې دې،دهغې مختلفې معنې بیان کړې شوی دی:

① دحضرت امام مالك حوالې سره دحدیث په آخر کښې تیر شوی دی چه ددې معنی دی ((تمسح به جلدها)) یعنی هغه ښځه چه څناور سره خپل بدن مخی.

② ابن قتیبه هم ددې قریب قریب((افتضاض))تشریح کړې ده. هغه فرمائی چه ما په حجاز کښې دخلقو نه د((افتضاض))د معنې تپوس اوکړو نو وې وئیل چه((المعتدة کانت لا تمس ماء ولا تقلم ظفرا ولا تزیل ثم خرج بعد الحول باقبح منظرثم تفتض ای تکسر ما هی من العدة بطائرتمسح به قبلها وتنبذه فلا یکاد یعیش بعد ما تفتض به))(١)

یعنی معتده به نه اوبو ته لاس لګولو او نه به ئې نوکونه اخستل،نه به ئې ویښته صفا کول، یو کال نه پس هغه به د تنګې کوټې بهر شوه او ډیر خراب صورت به ئې وو اود عدت پابندئی به ئې دیو مارغه په ذرعه ختمې کړې،داشان به ئې دې مارغه سره خپله شرمګاه اوچوله او بیابه ئې دا غوزوله،هغه مارغه به د((افتضاض))د دې عمل نه پس عام طورژوندې نه پاتې کیدو.

علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه((افتضاض))د((فضضت الشئ))نه ماخوذ دې،چه ددې معنی ماتول رازی چونکه مارغه سره مذکوره عمل نه پس معتده دعدت دپابندئې ماتولې او ختمولې. ددې وجې دې ته((افتضاض))وائی .(٢)په((تفتض به))کښې باء سببیه دې.

③ بعضو وئیلی دی چه د((افتضاض))معنی په خوږو اوبو سره غسل کول دی.

د((تفتض))معنی ده هغه اوبو سره غسل کوی او د((فضة))چاندئی په شان چمکداره شی.نو امام اخفش فرمائی چه((افتضاض))د((فضة))نه ماخوذ دې. او ددې معنی د پاکیدو او نظافت حاصلولو ده. او امام خلیل فرمائی چه((فضفض))خوږو اوبو ته وائی او((افتضاض))غسل کول ته وائی.(٣)

چه کوم څناور سره معتده خپل بدن مخی هغه اکثر مری،ممکن دی چه دا د شیطان او جناتو اثر وی او دا هم کیدیشی چه د ګندګئ په وجه ددې جسم کښې داسې جراثیم پیدا کیږی چه هغې سره څناور مرکیږی.یا ټول کال داشان اوسیدو سره ددې په جسم کښې داسې حرارت اوګرمی پیدا کیږی چه څناور دې سره مری.والله اعلم .

قوله: فتعطی بعرة: ((تعطی))د((اعطاء))مضارع مجهول صیغه ده. ضمیر په دې کښې دننه نائب فاعل دې،او ((بعرة))مفعول به دې .معتده ته ښپیاکې ورکوی،اوهغه دا غورزوی .

---

١) فتح الباری: ٩/٦١٢).
٢) ارشاد الساری: ١٢/١٠٩).
٣) ارشاد الساری: ١٢/١٠٩).

د دې مقصد يا خو دې طرفته اشاره کول وو چه دې د ښځياکې په شان دعدت کيفيت اوغوزولو. او يا دې طرفته اشاره وه چه دمشقت او تکليف دا حالت ددې دپاره د خاوند په حق کښې دتعظيم په وجه د بوج باعث نه وو بلکه د ښځياکې په شان سپك وو، او يو قول دا هم دې چه معتده تفاولا به ښځياکې غوزولې چه دا حالت دوباره کله دې طرفته رانشي.(۱)

قوله: قدخلت على زينب ابنة جحش حين توفي اخوها: دا خبره په دويم روايت کښې ده چه زينب بنت ابی سلمه فرمائی چه ځه ام المومنين حضرت زينب بنت جحش له راغلم. کله چه ددې درور انتقال اوشو. د حضرت زينب بنت جحش درې رونړه وو. يو عبدالله بن جحش، دويم عبيدالله بن جحش اودريم عبد بن جحش، چه دده کنيت ابواحمد الاعمی وو.

عبدالله بن جحش خودلته مراد نه شی کيدې ځکه چه هغه په جنګ احد کښې شهيد شوې وو. او زينب بنت ابی سلمه په هغه وخت کښې بچې وو. اوپه دې حالت کښې حضرت زينب بنت جحش له دتعزيت دپاره ځنګه راتلې شی.

عبيدالله بن جحش هم مراد نشی اخستې. ځکه چه دې مرتد شوې وو او نصرانی مذهب ئې اختيار کړې وو، او په پنځمه هجرئی يا شپږمه هجرئی کښې په حبشه کښې دنصرانيت په مذهب انتقال شوې وو.

عبد بن جحش هم مراد نشی اخستې ځکه چه دده انتقال دخپلې خور حضرت زينب نه بعد شوې دې (اګر چه بعض حضرات هم دې مراد اخلی او وئيلې ئې دی چه دده انتقال مخکښې شوې دې).

بعض علماء ددې اشکال يو جواب دا ورکوی چه درور نه عبيدالله بن جحش مراد دې. هغه اګر چه مرتد شوې وو بيا هم رور وو. ددې وجې حضرت زينب ته ددې غم وو. خاص کر د نصرانيت په حالت دده وفات نو نور زيات غم وو ځکه حضرت زينب سوګ اوکړو. اودا هم کيديشی چه رورنه ددې علاتی يا رضاعی رور مراد وی.(۲)

۴۵- بَابُ الْكُحْلِ لِلْحَادَّةِ

[۵۰۲۵] حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أُمِّهَا أَنَّ امْرَأَةً تُوُفِّيَ زَوْجُهَا فَخَشُوا عَلَى عَيْنَيْهَا فَأَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَأْذَنُوهُ فِي الْكُحْلِ فَقَالَ لَا تَكَحَّلْ قَدْ كَانَتْ إِحْدَاكُنَّ تَمْكُثُ فِي شَرِّ أَحْلَاسِهَا أَوْ شَرِّ بَيْتِهَا فَإِذَا كَانَ حَوْلٌ فَمَرَّ كَلْبٌ رَمَتْ بِبَعَرَةٍ فَلَا حَتَّى تَمْضِيَ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ وَسَمِعْتُ زَيْنَبَ بِنْتَ أُمِّ سَلَمَةَ تُحَدِّثُ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ مُسْلِمَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ إِلَّا عَلَى زَوْجِهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا [ر: ۵۰۲۹ وانظر: ۵۰۲۳].

---

۱) فتح الباری: ۹/۶۱۲).

۲) فتح الباری: ۹/۶۰۶).

[٥٠٣٦] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرٌ حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ عَلْقَمَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ قَالَتْ اُمُّ عَطِيَّةَ نُهِينَا اَنْ نُحِدَّ اَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثٍ اِلَّا بِزَوْجٍ [ر: ٣٠٧].

((حاده)) سوګ کولووالا ښځې ته وائي. دباب په رومبي روايت کښې دی چه د يو ښځې خاوند وفات شو. خلقو ته دده سترګو فکر شو نو هغوی دحضرت نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او د سرمې (رنجو) لګولو اجازت ئې اوغوښتلو. اوس حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه رانجه مه لګوه. (دجاهليت په زمانه کښې دعدت تيرولو دا طريقه وه چه) په تاسوکښې به يو ښځه په خرابه کوټه کښې اوسيده، کله چه به کال تير شو، بيا به يوسپې تيريدلو چه هغه به دې په څپياکو ويشتلو. (نوبيا به عدت ختميدو اوس په اسلام کښې سهولت ورکړې شو) لهذا کله پورې چه به څلور مياشتې لس ورځې تيرې نه شی نو ترهغه وخت پورې به رانجه نه لګوی. دا حديث ددې نه مخکښې هم تير شوې دې. ((احلاس)) د ((حلس)) (دحاء په کسره اولام په سکون سره) جمع ده، جامو او نرى خادرته وائي. ((اوشر بيتها)) راوی ته شك دې چه ((شر احلاسها)) ئې وئيلې وو يا ((شر بيتها)) ئې وئيلې وو. دجامو او مکان دواړو صفت ده بيان کړو ((فلاحتی تمضی ای فلا تکتحل حتی تمضی اربعة اشهر وعشرة ايام)) (١)

چه کومې ښځې سوګ کوی د هغوی دپاره د رانجو لګولو حکم: حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دسوګ کولو والو ښځو درانجو لګولو مسئله بيان کړې ده. په دې باندې خود ټولو ائمه اتفاق دې چه سوګ والا ښځې ته بغير دضرورت او حاجت نه رانجه لګول جائز نه دی. البته دضرورت په صورت کښې هم رانجه لګولې شی که نه. په دې کښې اختلاف دې.

① د ظاهريه په نيز دضرورت په وخت کښې هم سوګ والا ښځه رانجه نه شی لګولې، د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلوميږی. ځکه چه هغوی په باب کښې کوم حديث بيان کړې دې هغه د ظاهريه مستدل دې چه حضرت نبی کريم ﷺ په سترګه کښې دتکليف نه باوجود دې سوګ والامعتده ښځې ته درانجو لګولو اجازت ورنکړو.

② دحضرت امام شافعی رحمه الله په نيزدضرورت په وخت کښې سوګ والا ښځه دشپې په وخت کښې رانجه لګولې شی. د ورځې نه. د حضرت امام مالك رحمه الله په يو روايت کښې هم ددې مطابق دی. دهغوی استدلال دحضرت ام سلمه رضي الله عنها ددې روايت نه دې چه کوم حضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او امام ابوداود ذکر کړې دې. دحضرت ام سلمه رضي الله عنها نه يو معتده درانجو لګولو متعلق تپوس اوکړو نو هغوی جواب ورکړو ((لاتکتحلی به الامن امر بد منه يشتد عليك فتکتحلين بالليل وتمسحينه بالنهار)) اوبيا ئې اوفرمائيل چه ما دخپل خاوند ابو سلمه په وفات باندې داشان کړی وو. نوحضرت نبی کريم ﷺ فرمائيلی وو چه ((فلا تجعليه الابالليل وتنزعيه بالنهار)) اوموطا کښې روايت دې چه ((اجعليه بالليل وامسحيه بالنهار)).

---

١) عمدة القاری: ٢١/٥).

③ دحضرات حنفيه په نيز دضرورت په وخت کښې سوګ کولو والا ښځې دورځې په وخت کښې رانجه لګولې شي او دشپې په وخت کښې هم . دحضرت امام مالك رحمه الله يو روايت هم ددې مطابق دې «لان الضرورات تبيح المحظورات».

دحديث باب جواب دا ورکولې شي چه په دې کښې حضرت نبي کريم ﷺ د رانجو لګولونه منع کړې وه چه حضرت نبي کريم ﷺ په نيز ضرورت متحقق نه وو يا په دې وجه چه هغه بيمارۍ لره وه او يا په دې وجه چه ددې علاج رانجو لګولونه علاوه نورو څيزونو سره ممکن وو(١)

٤٦=بَاب الْقُسْطِ لِلْحَادَّةِ عِنْدَ الطُّهْرِ

[٥٠٢٧] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حَفْصَةَ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ كُنَّا نُنْهَى أَنْ نُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا وَلَا نَكْتَحِلَ وَلَا نَتَطَيَّبَ وَلَا نَلْبَسَ ثَوْبًا مَصْبُوغًا إِلَّا ثَوْبَ عَصْبٍ وَقَدْ رُخِّصَ لَنَا عِنْدَ الطُّهْرِ إِذَا اغْتَسَلَتْ إِحْدَانَا مِنْ مَحِيضِهَا فِي نُبْذَةٍ مِنْ كُسْتِ أَظْفَارٍ وَكُنَّا نُنْهَى عَنْ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ [ر:٣٠٧].

په دې باب کښې حضرت امام بخاري رحمه الله د سوګ والا ښځې د حيض نه پاکيدو په وخت کښې قسط خوشبو داستعمالولو بيان کړې دې. حضرت ام عطيه فرمائي چه مونږ خلقو ته په يو مړي باندې د دريو ورځو نه زيات سوګ کولو نه منع کړې شوی يو. مګر خاوند باندې دڅلورو مياشتو او لسو ورځو پورې دسوګ کولو بيان شته دې. مونږ به نه رانجه لګول،نه به مو خوشبو لګوله.اونه به مو رنګ شوې جامه اغوستله البته د ثوب عصب اجازت وو.(د ثوب عصب تفصيل مخکښې رازی) کله چه مونږ نه به يو ښځه دحيض نه پاکه شوه او غسل به ئې اوکړونو د لږ شان قسط اظفار د استعمال مونږ ته اجازت وو او مونږ خلقو لره جنازې پسې د تلو نه منع کړې شوی وو.

«ننهی» دمضارع مجهول صيغه ده،د اول نون په ضمه او هاء په فتح سره. «رخص» (بضم الراء وكسر الخاء)دماضي مجهول صيغه ده،«نبذة» په معنی د«شئ قليل كست اظفار» د اظفار د ځائې نوم دې،صغاني فرمائي چه صحيح لفظ
ظفار دې،چه عدن په ساحل باندې ديو ځائې نوم دې.(٢)

قوله: قال ابوعبدالله القسط والكست مثل الكافور والقافور نبذة قطعة: حضرت امام بخاري رحمه الله فرمائي چه د قسط لفظ دقاف سره هم دې او كاف سره هم لکه څنګه چه کافور کاف او قاف دواړوسره استعماليږی.«نبذة» په معنی د ټکړې،لږه حصه .

---

١) دمذاهب مذکوره تفصيل دپاره اوګورئ الابواب والترجم : ٢/ ٨٤،وتکمله فتح الملهم: ١/ ٢٢٨،او اوګورئ فتح الباری: ٩/٦١٠).

٢) ارشاد الساری: ١١/١١٢).

۴۸ = بَاب تَلْبَسُ الْحَادَّةُ ثِيَابَ الْعَصْبِ

[۵۰۲۸] حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ حَفْصَةَ عَنْ امِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ فَوْقَ ثَلَاثٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ فَإِنَّهَا لَا تَكْتَحِلُ وَلَا تَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوغًا إِلَّا ثَوْبَ عَصْبٍ وَقَالَ الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَتْنَا حَفْصَةُ حَدَّثَتْنِي امُّ عَطِيَّةَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَمَسَّ طِيبًا إِلَّا أَدْنَى طُهْرِهَا إِذَا طَهُرَتْ نُبْذَةً مِنْ قُسْطٍ وَأَظْفَارٍ قَالَ ابُو عَبْدِ اللَّهِ الْقُسْطُ وَالْكُسْتُ مِثْلُ الْكَافُورِ وَالْقَافُورِ [ر: ۳۰۷].

په دې باب کښې حضرت امام بخاري رحمه الله دسوګ والا دښځې دپاره د ثياب عصب استعمال اجازت بيان کړې دې. فرمائي چه سوګ والا ښځه دثياب عصب استعمال کولې شي.

علامه سهيلي رحمه الله فرمائي چه عصب ديو وښو نوم دې. چه په يمن کښې کيږي .چه دې سره جامه رنګ کولې شي. دې جامو لره چه په وښو کښې رنګ کولې شي،ثياب عصب وئيلې شي . ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله دې تشريح لره غريب ګڼړي.(۱)

مشهور دی چه د وړئي ريشلو نه پس دا تړلې شي او دې ته رنګ ورکولې شي . دې نه پس بيا دا پرانيزی او جوړوی ئې.په کوم کوم ځائې کښې چه په دې وړئي کښې بندش وی هغه ځائې ته رنګ نه رسي. ددې نه چه کومه کپړه جوړيږي په هغې کښې زينت نه وی،ددې وجې دسوګ او داحداد په زمانه کښې داغوستلو اجازت دې .نو علامه ابن الاثير ليکي چه :

((العصب برود يمنية غزلها اى يجمع ويشد ثم يصبغ وينسج فياتى موشيا لبقاء ماعصب منه ابيض لم ياخذه صبغ يقال برد عصب وبرود عصب بالتنوين والاضافة وقيل هى برود مخططة والعصب الفتل فيكون النهى للمعتدة عما صبغ بعد النسج)) (۲)

خلاصه دا ده چه سوګ والا ښځه د رنګينو جامو او ثوب مصبوغ داغوستلو نه مع کړې شوې ده. ليکن دا ممانعت ثياب عصب لره شامل نه دی بلکه ممانعت دهغه جامو د استعمال نه دې چه د جوړيدو نه پس رنګ شوی وی. حالانکه ثياب عصب جوړيدو نه مخکښې په رنګ کښې اچولې شي.

په دويم روايت کښې دی چه((قال الانصاری))نه محمد بن عبدالله بن المثنی مراد دې چه د حضرت امام بخاري رحمه الله شيخ دې.

قوله: ولا تمس طيبا الا ادنى طهرها: يعنى سوګ والا ښځه خوشبونه شی استعمالولې، البته دطهر زمانې ته نزدې لږ شان قسط اظفار استعمالولې شي.

((الا ادنى طهره اى عند قرب طهرها)) (۳)

---

۱) فتح الباری: ۹/ ۶۱۴).

۲) النهاية فى غريب الحديث والاثر لابن الاثير: ۳/ ۲۴۵).

۳) فتح الباری: ۹/ ۶۱۵).

دسوګ والا ښځې دپاره دثیاب عصب داستعمال حکم : دسوګ والا ښځې دپاره د ثیاب عصب په استعمال کښې په حضرات فقهاء کرام کښې اختلاف دې.په دې خوا تفاق دې چه معتده به رنګینه او ښکلې جامه او زینت والا جامه نه استعمالوی.دثیاب عصب متعلق د حضرت امام شافعی رحمه الله صحیح قول دادې چه معتدة الوفات دپاره ددې استعمال حرام دې او هم دا مسلك دحضرات حنفیه دې.

حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی که جامه غټه وی،نرمه او نرئی نه وی نوبیا جائز دی لیکن که هغه نرمه او نرئی وی نوبیا ددې استعمال جائز نه دې.

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه جواز او عدم جواز دواړه قسمه روایتونه منقول کړی دی لیکن دهغوی صحیح روایت د عدم جواز دې.(١)

داسې معلومیږی چه عراق او کوفه وغیره کښې دثوب عصب ترقی یافته شکل تیار شوې وو،اودزینت په موقعو به دا استعمالیده . ددې وجې خمونږ فقهاء کرام دخپلې زمانې او علاقې مناسب سره دعرف مطابق معتده دپاره ددې استعمال ممنوع ګنړلې دې .حدیث کښې دی چه د ثوب عصب اجازت ورکړې شوې دې چه په هغه وخت کښې دیو ساده کپړه شمیرلې شوه.اودزینت دپاره به نشوه استعمالولې.

٣٨ = بَاب وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا إِلَى قَوْلِهِ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ [البقره : ٢٣٤]

[٥٠٢٩] حَدَّثَنِي اسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ اخْبَرَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا شِبْلٌ عَنْ ابْنِ ابِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ ازْوَاجًا قَالَ كَانَتْ هَذِهِ الْعِدَّةُ تَعْتَدُّ عِنْدَ اهْلِ زَوْجِهَا وَاجِبًا فَانْزَلَ اللَّهُ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ ازْوَاجًا وَصِيَّةً لِازْوَاجِهِمْ مَتَاعًا الَى الْحَوْلِ غَيْرَ اخْرَاجٍ فَانْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي انْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ قَالَ جَعَلَ اللَّهُ لَهَا تَمَامَ السَّنَةِ سَبْعَةَ اشْهُرٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَصِيَّةً انْ شَاءَتْ سَكَنَتْ فِي وَصِيَّتِهَا وَانْ شَاءَتْ خَرَجَتْ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى غَيْرَ اخْرَاجٍ فَانْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فَالْعِدَّةُ كَمَا هِيَ وَاجِبٌ عَلَيْهَا زَعَمَ ذَلِكَ عَنْ مُجَاهِدٍ

وَقَالَ عَطَاءٌ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ نَسَخَتْ هَذِهِ الْايَةُ عِدَّتَهَا عِنْدَ اهْلِهَا فَتَعْتَدُّ حَيْثُ شَاءَتْ وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى غَيْرَ اخْرَاجٍ وَقَالَ عَطَاءٌ انْ شَاءَتْ اعْتَدَّتْ عِنْدَ اهْلِهَا وَسَكَنَتْ فِي وَصِيَّتِهَا وَانْ شَاءَتْ خَرَجَتْ لِقَوْلِ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي انْفُسِهِنَّ قَالَ عَطَاءٌ ثُمَّ جَاءَ الْمِيرَاثُ فَنَسَخَ السُّكْنَى فَتَعْتَدُّ حَيْثُ شَاءَتْ وَلَا سُكْنَى لَهَا [ر:٤٢٥٧].

[٥٠٣٠] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ابِي بَكْرِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ

---

١) دمذاهبو تفصیل دپاره اوګورئ الابواب والتراجم: ٢/ ٨٤ اوګورئ فتح الباری: ٩/ ٦١٤).

حَدَّثَنِي حُمَيْدُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ اُمِّ سَلَمَةَ عَنْ اُمِّ حَبِيبَةَ بِنْتِ اَبِي سُفْيَانَ لَمَّا جَاءَهَا نَعِيُّ اَبِيهَا دَعَتْ بِطِيبٍ فَمَسَحَتْ ذِرَاعَيْهَا وَقَالَتْ مَا لِي بِالطِّيبِ مِنْ حَاجَةٍ لَوْلَا اَنِّي سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَحِلُّ لِامْرَاَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ تُحِدُّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثٍ اِلَّا عَلَى زَوْجٍ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا [ر:١٢٢١].

په دې باب کښې حضرت امام بخاری رحمه الله دمتوفی عنها زوجها دعدت مسئله بیان کړې ده. متوفی عنها زوجها دعدت باره کښې دوه آیتونه نازل شو. یو آیت دې چه ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾ او دويم آيت دې چه ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّاَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ﴾

په دې دواړو خبرو کښې دننه اختلاف دې اول خودا چه عدت د خاوند په کور کښې تير کړې شی که نه؟ دويم دا چه موده څلور مياشتې لس ورځې ده يا يو کال ؟.

رومبی آيت نه معلوميږی چه عدت به دخاوند په کو رکښې تيروی «يتربص بانفسهن» کښې «تربص» نه «تربص فی لبيت الزوج» مراد دی. او مدت دعدت په دې کښې څلور مياشتې او لس ورځې دی او دويم آيت نه معلوميږی چه «تربص» يو کال پورې به وی او که وتل غواړی نو وتلې شی.

جمهور علماء چه په دوی کښې ائمه اربعه هم شامل دی دهغوی رائې داده چه «يتربصن بانفسهن اربعة اشهر» والا آيت ناسخ دې او «وَصِيَّةً لِّاَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ» والا آيت منسوخ شوې دې. اګر چه په تلاوت کښې ناسخ مقدم او منسوخ موخر دې.

مجاهد رحمه الله او عطاء دحضرت ابن عباس رضی الله عنه خلاف نقل کړی دی چه آيت الحول نه دې منسوخ. دوصيت حکم په آيت الحول کښې څلور مياشتې او لس ورځې عدت مقرر کيدونه پس راغلې دې. بيا زوجات ته اختيار ورکړې شوې دې که هغوی غواړی نو ددې وصيت نه استفاده کولې شی يا ددوی دمرضئ خلاف استفاده کول نه وی نو نه دې وی، اوس دا اوګنړئ چه دلته درې څيزونه ذکر شو:

① متوفی عنها زوجها دپاره څلور مياشتې او لس ورځې دعدت واجب دی.
② متوفی عنها زوجها سکونت به په بيت زوج کښې لازم وی.
③ ازواج باندې وصيت واجب کيدل.

حضرت امام بخاری رحمه الله يو قول د حضرت مجاهد رحمه الله نقل کړو او يو د عطاء رحمه الله او دا دواړه د حضرت ابن عباس رضی الله عنه شاګردان دی. نو ګويا هغوی دابن عباس رضی الله عنه رائې پيش کړې ده.

حضرت مجاهد رحمه الله وئيلی دی چه د «وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّاَزْوَاجِهِم» څلورو مياشتو او لسوورځو سره هيڅ تعلق نشته دې. آيت الحول کښې ازواج لره د دې پابند جوړ کړې شوی دی چه هغوی دې دزوجات دپاره نور د اووه مياشتو او شلو ورځو وصيت اوکړی. متاع او سکنی دپاره چه پوره کال شی. او زوجات ته دا اختيار ورکړې شوې دې چه هغوی

دې ددې وصیت مطابق بیت زوج کښې اوسیدل غواړی نو اوسیږی دې او که اوسیدل نه غواړی نو نه دې اوسیږی.

عطاء وائی چه ((وصیة لازواجهم)) والا آیت الحول کښې امور ثلاثه کښې امر ثانی منسوخ شویدې . اود ښځې دپاره په بیت زوج کښې عدت تیرول ضروری پاتې نشو .عطاء وائی چه نه تر څلورومیاشتو لس ورځو پورې په عدت کښې دخاوند په کور کښې اوسیدل ضروری دی او نه په مدت وصیت کښې بیت زوج کښې سکونت اختیاورل ضروری دی. دعطاء په نیز څلور میاشتې لس ورځې دعدت حکم په خپل ځائې باقی دې.آیت الحول نازلیدو سره سکونت فی بیت زوج وجوب ختم شو.نه مدت دعدت څلور میاشتې لس ورځې کښې وجوب باقی پاتې شو اونه مدت دوصیت اووه میاشتې شل ورځو کښې.

مجاهد رحمه الله مدت وصیت کښې خود ښځې د اختیار ذکرکړې دې لیکن دعدت په موده کښې یعنی څلور میاشتې لس ورځو باره کښې مجاهد رحمه الله سکوت اختیار کړې دې.لیکن ظاهردادی چه د مجاهد رحمه الله په نیزهم چه څنګه مدت وصیت کښې ښځې دپاره بیت زوج کښې سکونت واجب نه دې داشان دعدت مدت څلور میاشتې او لس ورځو کښې هم سکونت فی بیت الزوج واجب نه دې،اګر چه هغوی ددې ذکر نه دې کړې ددې وجې چه کله مدت وصیت کښې چه کوم لوئې مدت دې سکونت فی الزوج ضروری نه دې نو مدت عدت څلور میاشتې او لس ورځو کښې چه کوم وړوکې شان مدت دې دا سکونت ضروری نه دې لهذا که دا اومنلې شی چه مجاهد رحمه الله سکونت فی بیت الزوج لره مدت وصیت کښې ضروری نه ګڼړی نه مدت عدت کښې نو بیا عطاء او مجاهد کښې اختلاف باقی پاتې نشو.

دې نه پس عطاء فرمائی چه د آیت میراث نازلیدو نه پس ښځې دپاره بیت زوج کښې د اوسیدلو ا ختیار ختم شو.نه هغه څلور میاشتې او لس ورځې مدت عدت کښې هلته پاتې کیدیشی.اونه مدت وصیت اووه میاشتې اوشل ورځې هلته پاتې کیدیشی. که اوسیږی نو کرایه به ورکوی. میراث دې ته ملاؤ شو. رقم دې سره شته او اوسیدل غواړی نو کرایه دې ورکړی بلکه آیت میراث نه پس خو دا وصیت هم جائز نه ګڼړی. ځکه چه آیت تربص نزول کښې مقدم وو اوآیت الحول موخر وو مګر آیت المیراث ددې هم موخر دې لهذا هغه آیت الحول دپاره ناسخ دې.

په دې دریمه مسئله کښې هم آیت الحول آیت المیراث سره منسوخ شو، عطاء رحمه الله او مجاهد رحمه الله کښې اختلاف نشته دې دواړه ددې قائل دی.

ددې تفصیل نه معلوم شو چه د مجاهد رحمه الله اود عطاء رحمه الله بیان کښې دابن عباس رضی الله عنهما مذهب بیان کولو کښې اختلاف نه دې لیکن دابن عباس رضی الله عنهما په روایتونو کښې اختلاف واقع شوې دې،بعضې روایتونو نه عدم نسخ معلومیږی لکه څنګه چه حضرت امام بخاری رحمه الله نقل کړی دی.اوددې تفصیل ددوی په مخکښې پیش کړې شو.اوبعضو روایتونو کښې نسخ معلومیږی. علامه سیوطی رحمه الله درمنثور کښې فرمائیلی دی چه ((اخرج ابوداود والنسائی والبیهقی من طریق عکرمة عن ابن عباس رضی الله عنهما فی قوله ((وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا ۚ وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى

الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ ﴾ قال نسخ الله ذالك باية الميراث بما فرض الله لهن من الربع والثمن ونسخ اجل الحول بان جعل اجلها اربعة اشهر وعشرا ﴾ (١)

داشان روایاتو نه دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما رائې دجمهورو موافق معلومیږي چه هغه آيت الحول د ((اربعة اشهر وعشرا)) والا آيت سره منسوخ منی.

٤٩ = بَابُ مَهْرِ الْبَغِيِّ وَالنِّكَاحِ الْفَاسِدِ

وَقَالَ الْحَسَنُ اِذَا تَزَوَّجَ مُحَرَّمَةً وَهُوَ لَا يَشْعُرُ فُرِّقَ بَيْنَهُمَا وَلَهَا مَا اَخَذَتْ وَلَيْسَ لَهَا غَيْرُهُ ثُمَّ قَالَ بَعْدُ لَهَا صَدَاقُهَا

[٥٠٣١] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ اَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ اَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَحُلْوَانِ الْكَاهِنِ وَمَهْرِ الْبَغِيِّ [ر: ٢١٢٢].

[٥٠٣٢] حَدَّثَنَا اٰدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عَوْنُ بْنُ اَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ اَبِيهِ قَالَ لَعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ وَاٰكِلَ الرِّبَا وَمُوكِلَهُ وَنَهَى عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَكَسْبِ الْبَغِيِّ وَلَعَنَ الْمُصَوِّرِينَ [ر: ١٩٨٠]

[٥٠٣٣] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ اَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُحَادَةَ عَنْ اَبِي حَازِمٍ عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كَسْبِ الْاِمَاءِ [ر: ٢١٦٣].

((بغي)) د باء په فتحه او غين په كسره اودياء په تشديد سره) بروزن فعيل زانيه ته وائی. دا د صفت صيغه ده. او د ((بغاء)) نه مشتق دې.چه ددې معنی دزنا ده. مذكر او مونث دواړو دپاره دا لفظ استعمالیږي.

علامه كرمانی رحمه الله فرمائی چه ددې وزن دفعول دې، اصل كښې ((بغوى)) وو .واو ياء سره بدل كړې شواو ياء مناسبت سره غين ته كسره وركړې شوه اود ياء په ياء كښې ادغام اوكړې شو.(٢)

په دې باب كښې حضرت امام بخاری رحمه الله درحقيقت په نكاح فاسد كښې دمهر مسئله بيان فرمائيل غواړي. ليكن دنكاح فاسد په سلسله كښې چونكه دوی سره څه روايت موجود نه دې. ددې وجې هغوی دمهر بغي روايت نه داستدلال كړې دې او ترجمه كښې ((مهر بغي)) اضافه كړې ده . چونكه نكاح فاسد كښې چه كومه وطی وی هغه هم يو قسم بغاء او زنا ده.

دنكاح فاسد ډير صورتونه دی لكه دګواهانو نه بغيرنكاح، په زمانه دعدت كښې نكاح، نكاح موقت، دا دنكاح فاسد صورتونه دی.(٣)

((وقال الحسن اذا تزوج محرمة فرق بينهما ولها ما اخذت وليس لها غيره ثم قال بعد لها صداقها))

((محرمة)) دميم په ضمه او د راء په تشديد سره ((اى امراة محرمة عليه)) د مستملي په روايت كښې ((محرمة)) دميم په فتحه او حاء په سكون سره او دراء په فتحه سره) دې، ((اى ذا محرمة)) يعنی ذی رحم محرمه ښځه(٤)

---

١) اوګورئ الدرالمنثور: ١/ ٣٠٩،وتعليقات لا مع الدارى: ٩/ ٢٦).
٢) فتح البارى: ٩/ ٦١٧، وعمدة القارى : ٢١/ ٩).
٣) عمدة القارى: ٢١/ ٩).
٤) عمدة القارى: ٢١/ ٩).

حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی که یوسړی یو ذی رحم محرم ښځې سره نکاح اوکړه او دې ته معلوم نه وو نومعلومیدونه پس د دوارو په مینځ کښې تفریق اوجدائی به راوستلې شي.

اوس پاتې شو دا چه دې ښځې ته به څه ملاویږی یا نه نودحضرت حسن بصری رحمه الله دوه قولونه دی، یو قول دادې چه دې ته به صداق مسمی ملاویږی یعنی په نکاح کښې چه مهر مقرر شوې وو هغه به دې ته ملاویږی. «ولها ما اخذت» نه هم دا مراد دی او دویم قول دادې چه دې ته به مهر مثل ملاویږی ، «لها صداقها» یعنی «صداق مثلها» هم دا دواړه قولونه د جمهورو طرف ته هم منسوب دې. بعضو وئیلي دی چه «صداق مسمی» ملاویږی. اوبعضې فرمائی چه مهر مثل به ملاویږی. ابن بطال دا داکثرو علماء کرامو قول ګڼړلې دې .(١)

محرم سره دنکاح کولو حکم :دا صورت خو په هغه وخت کښې دې چه یوسړی په بې خبرئی کښې یو محرمې سره نکاح اوکړه، لیکن که چا دقصده ددې خراب حرکت ارتکاب اوکړو نو د داسې سړی په حکم کښې اختلاف فقهاء دې :

① دحضرت امام مالك رحمه الله، حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت حسن بصری او په حنفیه کښې امام ابویوسف رحمه الله اود امام محمد رحمه الله په نیز داسې سړی باندې حدزنا جاری به وی.(٢)

② د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله اود ا مام اسحاق په نیزذی رحم محرمې ښځې سره واده کولو والا سړې به قتل کولې شي او دده مال به ضبط کولې شي .(٣)

③ دابن حزم ظاهري په نیزد پلار ښځې سره نکاح کولو والابه قتل کولې شی . لیکن باقی محارمو سره نکاح کولو والا باندې به حدزنا جاری کیږی.(٤)

④ دحضرت امام ابوحنیفه رحمه الله او حضرت سفیان ثوری رحمه الله په نیز په ده باندې به حدزنا نه جاری کیږی بلکه تعزیراً به ده ته سزا ورکولې شي.(٥)

حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه «الحدود تندرئ بالشبهات» حدود دپاره قاعده دا ده چه هغه دشبهاتو په وجې سره ساقط کیږی اودلته «شبهة العقد» دې ددې وجې حدشرعی نه جاری کیږی البته سخته سزا به ورکولې شي.(٦)

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله د سنن ابی داود د روایت نه استدلال کوی، حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی چه څما خپل تره(ابوبرده بن نیار)سره ملاقات اوشو اودوی سره بیرغ وو. ما تپوس اوکړو چه چرته ځئی ؟هغوی اووئیل چه:

«بعثنی رسول الله صلی الله علیه وسلم الی رجل نکح امراة ابیه فامرنی ان اضرب عنقه واخذ ماله»(٧)

حافظ ابن حجر رحمه الله په «الاصابة» کښې فرمائی چه نکاح کولو والا ددې سړی نوم منظور بن زبان او دښځې نوم ملیکه بنت خارجه وو. لیکن په دې باندې اشکال کیږی چه منظور بن زبان خو دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه پس ژوندې وو کله چه حدیث کښې دی چه د مذکوره

---

١) فتح الباری: ٦١٨/٩).
٢) المحلی لابن حزم کتاب الحدود حکم القتل فیمن اعرس بامراة ابیه : ٢٠٠/١٢).
٣) بذل المجهود کتاب الحدود،باب فی الرجل یزنی بحریمه : ٤٢٣/١٧).
٤) المحلی لابن حزم: ١٢/ ٢٠٤).
٥) بذل المجهود: ١٧: ٤٢٣).
٦) بذالمجهود : ٤٢٢/١٢).
٧) سنن ابو داود کتاب الحدود،باب فی الرجل یزنی بحریمه: ٤/ ٤٥٥،رقم الحدیث : ٤٤٥٧).

سرې د ښځې پریکولو حکم ورکړې شوې وو.(١)

بهر حال ددې روایت نه استدلال کوې او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی چه ذی رحم محرم سره نکاح کولو والا به قتل کولې شی.

علامه ابن حزم رحمه الله دقتل په دې حکم کښې مورد حدیث سره خاص کړې دې چه «امراة الاب» سره نکاح کولو صورت کښې خوبه قتل کولې شی لیکن دویم محارم کښې به نشی قتل کولې بلکه حدزنا به پرې جاری کیږی.(٢)

حضرت مولانا عبدالحی لکهنوی رحمه الله په یو رساله «القول الجازم فی سقوط الحد بنکاح المحارم» نوم سره تحریر فرمائیلې ده.اود حضرات حنفیه مسلک په دې کښې مدلل بیان کړې دې.

دا حدیث په کتاب البیوع کښې «باب ثمن الکلب» لاندې تیر شوې دی،(٣) سپې خرڅول اوددې قیمت اخستل دحضرت حسن بصری رحمه الله او حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله په نیز حرام دی. حدیث باب ددې حضراتو مستدل دې.

دحضرت ابراهیم نخعی،سحنون مالکی او حضرات حنفیه په نیز ثمن الکلب جائز دې . حدیث کښې چه څنګه وارد شوی دی دا ددې حضراتو په نیزمنسوخ شوی دی.(۴)

دویم روایت کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ په واشمة«بدن کښې ستنې سره رانجه لګول والا» او مستوشمة«او بل لره ستنې سره رانجه لګولو والا» باندې او سود کوونکی او سود خورونکی باندې لعنت دې او د سپې قیمت اودزنا کمائی نه منع فرمائیلې ده او تصویر جوړونکی والو باندې لعنت دې.

داحدیث هم کتاب ا لبیوع کښې «باب ثمن الکلب» لاندې تیر شوې دې.(۵)

دریم روایت کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ د«کسب اماء» د وینځو د کمائی نه منع فرمائیلې ده یعنې وینځو زنااوکړه اوچه کوم رقم ئې حاصل کړو دهغې نښې منع فرمائیلې ده. دا حدیث هم په کتاب البیوع کښې تیر شوې دی.(۶)

٥٠ = بَابُ الْمَهْرِ لِلْمَدْخُولِ عَلَيْهَا وَكَيْفَ الدُّخُولُ أَوْطَلَّقَهَا قَبْلَ الدُّخُولِ وَالْمَسِيسِ

[٥٠٣٣] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ زُرَارَةَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَجُلٌ قَذَفَ امْرَأَتَهُ فَقَالَ فَرَّقَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ فَأَبَيَا فَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ فَأَبَيَا فَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا، قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ فِي الْحَدِيثِ شَيْءٌ لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَالِي قَالَ لَا مَالَ لَكَ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فَقَدْ دَخَلْتَ بِهَا وَإِنْ كُنْتَ كَاذِبًا فَهُوَ أَبْعَدُ مِنْكَ [ر: ۴۴۷۱].

---

١) تعلیقات بذل المجهود: (١٢/٤٢٢).

٢) المحلی لابن حزم: (١٢/٢٠٥).

٣) عمدة القاری: (٢١/٩).

٤) عمدة القاری: (٢١/٩).

٥) عمدة القاری: (٢١/١٠).

٦) عمدة القاری: (٢١/١٠).

د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دمدخول بها دپاره مهر واجب دې. دا مسئله متفق علیه ده چه کومه ښځه مدخول بها ده،ددې وجې مهر واجب دې. که مهر مسمی دې او مخکښې نه مقرر دی نو هغه واجبدې ګنی مهر مثل به واجب وی.

قوله: کیف الدخول: د دخول کیفیت اوددې حقیقت شرعیه تفصیل کښې حضرات فقهاء کرام کښې اختلاف دې.

حضرات حنفیه، حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او یو روایت کښې حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی چه دخول په حقیقت کښې خلوت صحیحه دې، که ښځې سره دسړی خلوت اوشی، داشان چه څوك څه شرعی یاحسی مانع موجود نه وی نو داسې خلوت صحیحه به دخول ګڼرلې شی. دحضرت امام شافعی رحمه الله په نیزدخول نه مراد جماع ده. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله یو روایت ددې مطابق دې. (۱)

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی که دخول دخاوند په کور کښې وی نو هغه ځائې کښې به د ښځې قول معتبر وی. یعنی د اختلاف په صورت کښې خاوند د بینه او ګواهانو په ذریعه ثابتوی. اوکه ثابت نه کړې شی نو دښځې قول به مع الیمین معتبر وی. او که دښځې په کور کښې دخول شوې وی نوهلته بهدزوج قول معتبروی. یعنی که اختلاف شی نو ښځه به په بینه سره ثابتوی. که نه وی نو قول د رجل مع الیمین به معتبر وی. اوبینه سره ثابتول څه مشکله خبره نه ده ځکه چهددوی په نیزد دخول نه مراد خلوت دې اوددې علم خلقو ته کیږی.

قوله: او طلقها قبل الدخول والمسیس: یعنی که یو سړی دخول او مسیس نه مخکښې طلاق. ورکړو نو ددې څه حکم دې؟ دلته امام بخاری رحمه الله د دخول نه پس د «مسیس» لفظ ذکر کړې دې. اودا تاسو ته معلومه شوی دی چه دخول، مسیس، مس او جماع په یو معنی کښې مستعمل دی. حضرت امام بخاری رحمه الله د دخول نه پس د مسیس لفظ راوړی اودې خبرې طرفته اشاره کوی چه هغه د حضرت امام شافعی رحمه الله تائید کوی ځکه چه دهغه په نیز دخول دجماع په معنی کښې دې.

دباب لاندې حضرت امام بخاری رحمه الله چه کوم حدیث نقل کړې دې،د هغې په آخر کښې دی چه «ان کنت صادقا فقد دخلت بها» چه ددې نه معلومیږی چه مدخول بها دمهر حقداره وی.

۵۱ـ بَابُ الْمُتْعَةِ لِلَّتِي لَمْ يُفْرَضْ لَهَا

لِقَوْلِهِ تَعَالَى لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً إِلَى قَوْلِهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ [البقرة: ۲۳۶، ۲۳۷].

وَقَوْلِهِ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ [البقرة: ۲۴۱، ۲۴۲].

وَلَمْ يَذْكُرِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمُلَاعَنَةِ مُتْعَةً حِينَ طَلَّقَهَا زَوْجُهَا [ر: ۵۰۰۲].

[۵۰۳۵] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْمُتَلَاعِنَيْنِ حِسَابُكُمَا عَلَى اللَّهِ أَحَدُكُمَا كَاذِبٌ لَا سَبِيلَ لَكَ عَلَيْهَا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَالِي قَالَ لَا مَالَ لَكَ إِنْ كُنْتَ صَدَقْتَ عَلَيْهَا فَهُوَ بِمَا اسْتَحْلَلْتَ مِنْ فَرْجِهَا وَإِنْ كُنْتَ كَذَبْتَ عَلَيْهَا فَذَاكَ أَبْعَدُ وَأَبْعَدُ لَكَ مِنْهَا [ر: ۴۴۷۱].

---

۱) فتح الباری: ۹/۶۱۹).

دا حدیث بعینه هم دارنګک متن اوسند سره په کتاب التفسیر کښې تیر شوې دې او هلته ددې تشریح هم تیره شوې ده.(۱)

په دې باب کښې حضرت امام بخاري رحمه الله دمطلقه دپاره دمتعه مسئله بیانوی، متعه مطلقه ښځه درخصت کولو په وخت کښې څه ورکولو ته وائی. د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز دمتعه په طور لوپټه، څادراو جامه ورکول پکاردی.(۲)

په دې مسئله کښې د ائمه اربعه اختلاف دې.

① د حضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله په نیز متعه مطلقًا واجب نه ده، که ښځه مدخول بها وي او که غیر مدخول بها، مهر مقرر شوې وی یا نه وی مقرر شوی.

② دحضرت امام شافعی رحمه الله په نیز متعه هرې مطلقه دپاره واجب ده که مدخول بها وی او که غیر مدخول بها وی، مهر مقرر شوې وی او که نه.

③ دحضرات حنفیه په نیز متعه صرف دهغه مطلقه دپاره واجب ده چه غیر مدخول بها وی او ددې دپاره مهر مقرر شوې نه وی، ((ولایجمع المهرمع المتعة))(۳)

نو د ترجمة الباب آیت کښې دواړه قیدونه دی، ((مالم تمسوهن اوتفرضوالهن فریضة)) په دې کښې دواړه خبرې ذکر دی که هغه مدخول بها نه وی او ددې دپاره مهر تسمیه نه وی شوی.

دې نه پس فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ په لعان کښې دلعان کولو والا ښځې دپاره د متعه هیڅ تذکره نشته دې تر دې پورې چه ددې خاوندې دې ته طلاق ورکړې، حالانکه هغه ملاعنه مدخول بها وه، معلوم شو چه متعه صرف دهغه مطلقه دپاره ده چه غیر مدخول بها وی.

دحنفیه او شافعیه په نیز ملاعنه ((لعان کولو والا ښځه)) د مطلقه په حکم کښې ده ((فتجب فی ما تجب للمطلقة)) د مالکیه اوحنابله په نیز ملاعنه دپاره متعه نشته دې.(۴)

....

وهذا آخر ما اردنا إيراده من شرح أحاديث كتاب فضائل القرآن وكتاب النكاح و الطلاق من صحيح البخاري للشيخ المحدث الجليل سليم الله خان حفظه الله ورعاه ومتعنا الله بطول حياته وقد وقع الفراغ من تسويده و إعادة النظر فيه، ثم تصحيح ملازم الطبع بيوم الأربعاء ۹ من ذی القعدة (۱۴۳۰) هـ الموافق ۱۵ فبرائر ۲۰۰۹م والحمد لله الذی بنعمته تتم الصالحات وصلى الله على النبي الأمي و آله وصحبه وتابعيهم وسلم عليه وعليهم ما دامت الأرض والسموات رتبه و راجع نصوصه وعلق عليه ابن الحسن العباسي عضو قسم التحقيق والتصنيف والأستاذ بالجامعة الفاروقية، وفقه الله تعالى لإتمام باقي الكتب كما يحبه ويرضاه وهو على كل شيء قدير، ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم، ويليه إن شاء الله شرح كتاب النفقات.

....

۱) کشف الباری: کتاب التفسیر: ۸۰، ۷۹).
۲) المتعة جلباب ودرع وخمار والیه ذهب ابوحنیفه رحمه الله (عمدة القاری: ۲۱/ ۱۱).
۳) الابواب والتراجم: ۲/ ۸۵، ۸۴، وعمدة القاری: ۲۱/ ۱۱).
۴) الابواب والتراجم: ۲/ ۸۵).

مصادر و مراجع

الاتقان فی علوم القرآن جلال الدین سیوطی سہیل اکیڈمی، لاہور۔
اسد الغابة فی معرفة الصحابة عز الدین ابن الاثیر جزری دار الکتب العلمیة بیروت۔
الاصابہ حافظ ابن حجر دالفکر بیروت۔
الاستیعاب علامہ بن عبد البر دار الفکر بیروت۔
احکام القرآن علامہ ابو بکر احمد بن علی جصاص دار الکتاب العربی بیروت۔
احکام القرآن محمد بن عبداللہ :ابن العربی مالکی دار المعرفة بیروت۔
احکام القرآن مفتی محمد شفیع و مولانا ظفر احمد عثمانی ادارة القرآن کراچی۔
ارشاد الساری احمد بن محمد قسطلانی دار الکتب العلمیة بیروت۔
الاعلام خیر الدین زرکلی دار العلم للملایین۔
اعلاء السنن، مولانا ظفر احمد عثمانی ادارة القرآن کراچی۔
اعانة الطالبین سید ابو بکر المشہور بالسید بحری احیاء التراث العربی بیروت۔
الانصاف فی معرفة الراجح من الخلاف علاء الدین علی بن سلیمان مردوی دار احیاء التراث العربی۔
اوجز المسالک شیخ الحدیث مولانا زکریا صاحب رحمة اللہ علیہ، ادارہ تالیفات اشرفیہ، ملتان۔
اصول البزدوی ابو الحسن علی بن محمد البزدوی الصدف پبلشرز، کراچی۔
احسن الفتاوی مفتی رشید احمد ایچ ایم سعید، کراچی۔
الاشباہ والنظائر علامة ابن نجیم ادارة القرآن کراچی۔
الابواب والتراجم مولانا محمد زکریا ایچ ایم سعید، کراچی۔
امداد الاحکام مولانا ظفر احمد عثمانی مکتبہ دار العلوم، کراچی۔
آپ بیتی مولانا محمد زکریا مکتبة الشیخ کراچی۔
البحر المحیط محمد بن یوسف ابو حیان مالکی اندلسی دار الفکر بیروت۔
البدر الساری مولانا بدر عالم میرٹھی خضر راہ بک ڈپو، دیوبند۔
بیان القرآن حضرت مولانا اشرف علی تھانوی مطبع مجتبائی، دہلی۔
البحر الرائق شیخ زین العابدین ابن نجیم ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔
بدایة المجتهد ابن رشد قرطبی مصطفی البابی، مصر۔
بدائع الصنائع علامہ علاء الدین بن مسعود کاسانی ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔
البرهان فی علوم القرآن بدر الدین محمد بن عبد اللہ زرکشی دار المعرفة، بیروت۔
بلغة السالک لاقرب المسالک احمد بن محمد الصاوی مالکی مطبعہ مصطفی البابی، مصر۔
تذکرة الحفاظ شمس الدین ذہبی دار احیاء التراث العربی۔
تیسیر مصطلح الحدیث محمود بن احمد طحان مکتبہ دار التراث، کویت۔
تهذیب التهذیب حافظ ابن حجر دار صادر بیروت
تقریب التهذیب حافظ ابن حجر دار الرشد، حلب۔

تاريخ بغداد احمد خطيب بغدادی دار الكتاب العربی بیروت۔
تاریخ بخاری کبیر، امام بخاری دار الکتب العلمیة بیروت۔
تغلیق التعلیق حافظ ابن حجر المکتب الاسلامی۔
تدریب الراوی جلال الدین سیوطی مکتبہ علمیة مدینہ منورہ۔
التقریب امام نووی مکتبہ علمیہ، مدینہ منورہ۔
تعلیقات لامع الدراری شیخ الحدیث مولانا زکریا صاحب مکتبہ امدادیہ، مکہ مکرمہ۔
تعلیقات البخاری مصطفی دیب بغا دار ابن کثیر، بیروت۔
تکملة فتح الملہم مولانا محمد تقی عثمانی مکتبہ دار العلوم کراچی
تفسیر کبیر امام فخر الدین رازی مکتب الاعلام الاسلامی، ایران۔
تفسیر عثمانی علامہ شبیر احمد عثمانی مجمع الملک فہد، سعودی عرب۔
تفسیر ابن جریر حافظ ابن جریر طبری دار المعرفة، بیروت۔
تفسیر ابن کثیر اسماعیل ابن کثیر دار الفکر بیروت۔
التعلیق الصبیح مولانا محمد ادریس کاندھلوی مکتبہ عثمانیہ، لاہور۔
التلخیص الحبیر حافظ ابن حجر دار نشر الکتب الاسلامیہ، لاہور۔
تعلیقات تہذیب الکمال ڈاکٹر بشار عواد مؤسسة الرسالة، بیروت۔
تلخیص مستدرک حاکم شمس الدین ذہبی دار الفکر بیروت۔
تعلیقات ہدایہ مولانا عبد الحی لکھنوی قدیمی کتب خانہ کراچی۔
تفسیر مدارک عبد اللہ بن احمد نسفی دار احیاء الکتب العربیہ، مصر۔
التعلیق علی جامع الاصول عبد القادر الارناؤوط دار الفکر بیروت۔
التعلیق المغنی علی سنن الدار قطنی شمس الحق دار نشر الکتب الاسلامیہ، لاہور۔
تبیین الحقائق علامہ عینی ادارة القرآن، کراچی۔
الجامع لاحکام القرآن محمد بن احمد قرطبی دار الفکر بیروت۔
جامع المسانید علامہ خوارزمی
جامع الاصول مبارک بن احمد قرطبی دار الفکر بیروت۔
حاشیة صحیح البخاری، احمد علی سہارنپوری قدیمی کتب خانہ کراچی۔
حاشیة صحیح البخاری، ابو الحسن محمد بن عبد الهادی سندھی قدیمی کتب خانہ کراچی۔
الحاوی الکبیر علی بن محمد بن حبیب ماوردی دار الفکر بیروت۔
حلیة الاولیاء ابو نعیم اصبہانی دار الفکر بیروت۔
حاشیة علوم الحدیث نور الدین عتر دار الفکر بیروت۔
خلاصة الخزرجی علامہ صفی الدین خزرجی دار الفکر بیروت۔
خصائل نبوی شرح شمائل ترمذی مولانا محمد زکریا مکتبة الشیخ بہادر آباد کراچی۔
دلائل النبوة ابو نعیم اصبہانی دار النفائس

دلائل النبوة احمد بن الحسين بيهقى مكتبه اثريه، لاهور۔
الدر المختار، محمد بن علی حصکفی ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔
الدر المنثور جلال الدين سيوطی مؤسسة الرسالة، بيروت۔
روح المعانی ابو الفضل محمود آلوسی مکتبه امداديه، ملتان۔
الروض الانف عبد الرحمن بن عبد الله سهيلى مكتبه فاروقيه، ملتان۔
زاد المعاد علامه ابن القيم مؤسسة الرسالة۔
زهر الربی امام سيوطی قديمی کتب خانه، کراچی۔
سنن ابن ماجه محمد بن يزيد: ابن ماجه دار الكتب المصرى قاهره،
سنن نسائی احمد بن شعيب نسائی اداره تاليفات اشرفيه، ملتان۔
سنن ابی داؤد سليمان بن اشعث ابو داؤد، دار احياء السنة النبوية۔
سنن دار قطنی علی بن عمر دار قطنی دار نشر الكتب الاسلاميه، لاهور۔
سير اعلام النبلاء شمس الدين بن محمد ذهبی مؤسسة الرسالة۔
السيرة الحلبية علی بن برهان الدين حلبی المكتبة الاسلامية، بيروت۔
سيرة ابن هشام ابو محمد عبد الله بن هشام مصطفى البابی، مصر۔
سنن الترمذی محمد بن عيسى ترمذی دار احياء التراث العربی، بيروت۔
سنن الترمذی محمد بن عيسى ترمذی ايچ ايم سعيد، کمپنی۔
سنن کبری احمد بن الحسين بن بيهقى نشر السنه ملتان۔
سنن الدارمی عبد الله بن عبد الرحمن دارمی قديمی کتب خانه کراچی۔
شرح الكرمانی محمد بن يوسف الكرمانی دار احياء التراث العربی بيروت۔
الشرح الصغير احمد بن محمد دردير دار المعارف، مصر۔
الشرح الكبير (العزيز شرح الوجيز) عبد الكريم بن محمد رافعى مكتبه عباس احمد الباز، مكه مكرمه۔
شرح مسلم يحيى بن شرف نووی قديمی کتب خانه کراچی۔
شرح معانی الآثار احمد بن محمد طحاوی ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔
شرح الطيبی حسين بن محمد طيبی ادارة القرآن، کراچی۔
شرح مؤطا للزرقانی محمد زرقانی دار الفكر، بيروت۔
شمائل ترمذی امام ترمذی مير محمد کتب خانه، کراچی۔
مشكل الآثار امام طحاوی
الموضوعات علامه ابن الجوزی قديمی کتب خانه، کراچی۔
المدونة الكبرى امام مالک دار صادر بيروت۔
صحيح البخاری، محمد بن اسمعيل بخاری قديمی کتب خانه، کراچی۔
صحيح البخاری، محمد بن اسمعيل بخاری دار السلام رياض۔
صحيح مسلم مسلم بن حجاج قديمی کتب خانه، کراچی۔

صحیح مسلم مسلم بن حجاج دار الفکر بیروت۔
صحیح ابن حبان محمد بن حبان۔
طبقات ابن سعد محمد بن سعد دار صادر بیروت۔
ظفر الامانی بشرح مختصر السید الشریف مولانا عبد الحی لکھنوی مکتب المطبوعات اسلامیه، حلب۔
الجرجانی فی مصطلح الحدیث
عمدۃ القاری محمد بن احمد عینی ادارۃ الطباعۃ المنیریة، بیروت۔
العدۃ شرح العمدۃ بهاء الدین عبد الرحمن بن ابراهیم مقدسی مکتبه الریاض الحدیثه
العرف الشذی مولانا انور شاہ کشمیری قدیمی کتب خانه کراچی۔
عنایه مع فتح القدیر محمد بن محمود بابرتی مصطفی البابی، مصر۔
عمدۃ الرعایه مولانا عبد الحی لکھنوی قدیمی کتب خانه کراچی۔
غایة السعایه مولانا عبد الحی لکھنوی مکتبه خیر کثیر، کراچی۔
غرائب القرآن (علی هامش تفسیر ابن جریر) نظام الدین الحسن بن محمد نیشاپوری مطبعة امیریه مصر
فتح القدیر محمد بن عبد الواحد: ابن الهمام مکتبه رشیدیه، کوئٹه۔
فتح القدیر محمد بن علی شوکانی مکتبه مصطفی البابی، مصر۔
فتح الباری، حافظ ابن حجر عسقلانی قدیمی کتب خانه کراچی۔
فتح الباری، حافظ ابن حجر عسقلانی دار الفکر بیروت۔
فیض الباری، مولانا انور شاہ کشمیری خضر راہ بکڈپو، دیوبند۔
الفقه الاسلامی وادلته علامه وهبه زحیلی مکتبه حقانیه، پشاور۔
فتاوی عالمگیری، جماعة من علماء الهند، نورانی کتب خانه، پشاور۔
فتح المغیث عبد الرحیم بن الحسین عراقی دار الکتب العلمیة، بیروت۔
فضائل القرآن ابو عبید قاسم بن سلام دار الکتب العلمیة، بیروت۔
فتح الملهم مولانا شبیر احمد عثمانی، ادارۃ القرآن، کراچی۔
القاموس المحیط، مجد الدین محمد بن یعقوب فیروز آبادی، مطبعة مصطفی البابی، مصر۔
قوت المغتذی علامه سیوطی میر محمد کتب خانه۔
کشف الباری (کتاب الایمان، کتاب المغازی) شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مکتبه فاروقیه، کراچی۔
الکامل فی ضعفاء الرجال، عبد الله بن عدی، دار الفکر، بیروت۔
کتاب الثقات ابو حاتم محمد بن حبان بستی، دار الفکر، بیروت۔
الکوکب الدری، حضرت مولانا رشید احمد گنگوهی، رحمه الله تعالیٰ، متوفی ۱۳۲۳ھ، ادارۃ القرآن کراچی۔
کتاب الآثار امام اعظم ابو حنیفه کتب خانه مجیدیه، ملتان۔
کشف الاستار نور الدین علی بن ابی بکر هیثمی مؤسسة الرسالة، بیروت۔
کنز العمال، علامه علی متقی بن حسام الدین، مکتبة التراث الاسلامی، حلب۔
کتاب الام، امام شافعی، دار المعرفة، بیروت۔
کنز الدقائق عبد الله بن احمد نسفی مکتبه رشیدیه، کوئٹه۔

كتاب الضعفاء الكبير محمد بن عمر عقيلی ، دار الكتب العلمية۔
اللباب عبد الغنی غنیمی میدانی مکتبہ علمیہ ، بیروت۔
لامع الدراری ، مولانا رشید احمد گنگوهی ، مکتبہ امدادیہ مکة مکرمة۔
لسان العرب ، علامه ابن منظور افریقی ، نشر ادب الحوزة ، ایران۔
معالم السنن ، امام احمد بن محمد الخطابی ، مطبعة الانصار الاسلامیه المحمدیة۔
مجموع فتاوی ابن تیمیه شیخ الاسلام علامه ابن تیمیه دار العربیه ، بیروت۔
المحلی بالآثار ، علی بن احمد : ابن حزم دار الکتب العلمیة بیروت۔
مجمع الزوائد و منبع الفوائد ، نور الدین علی بن ابی بکر ی هیثمی ، دار الفکر ، بیروت۔
مقدمه ابن صلاح عثمان بن عبد الرحمن : ابن صلاح دار الکتب العلمیه ، بیروت۔
مجمع بحار الانوار ، علامه محمد طاهر پٹنی مجلس دائرة المعارف حیدر آباد دکن۔
مشکاة المصابیح ، محمد بن عبد الله خطیب تبریزی ، قدیمی کتب خانه ، کراچی۔
مرقاة المفاتیح ملا علی قاری مکتبه امدادیه ، ملتان۔
المغنی ، موفق الدین ابن قدامة ، دار الفکر ، بیروت۔
معارف القرآن مفتی محمد شفیع صاحب ادارة المعارف ، کراچی۔
مسند امام احمد بن حنبل امام احمد بن حنبل المکتب الاسلامی ، دار صادر بیرو۔
مختار الصحاح محمد بن ابی بکر رازی دار المعارف ، مصر۔
میزان الاعتدال علامه ذهبی ، دار احیاء التراث العربی بیروت۔
مصنف ابن ابی شیبة ، عبد الله بن محمد بن ابی شیبة الدار السلفیه ، بمبئی۔
المقنع فی فقه الامام احمد بن حنبل موفق الدین ابن قدامه مکتبه الریاض الحدیثه ، ریاض۔
المنتقی شرح الموطأ ابو الولید سلیمان بن خلف باجی دار الکتاب العربی ، بیروت۔
معجم البلدان ، یاقوت بن عبد الله حموی دار احیاء التراث العربی ، بیروت۔
مختصر اختلاف العلماء احمد بن محمد : طحاوی ، اختصار : جصاص رازی دار البشائر الاسلامیه ، بیروت۔
المجموع شرح المهذب ، امام نووی ، شرکة من علماء الازهر۔
حماسة ، ابو تمام میر محمد کتب خانه ، کراچی۔
حاشیه ترمذی ، احمد علی سهارنپوری میر محمد کتب خانه۔
مؤطا ، امام مالک ، دار احیاء التراث العربی۔
مؤطا ، امام محمد نور محمد ، کراچی۔
مباحث فی علوم القرآن مناع القطان مکتبه المعارف ، ریاض
المتواری علی تراجم ابواب البخاری ، احمد بن محمد : ابن المنیر ، مظهری کتب خانه گلشن اقبال۔
معارف السنن مولانا محمد یوسف بنوری ایچ ایم سعید کمپنی ، کراچی۔
النشر فی القراءات العشر ، محمد بن الجزری ، مکتبه تجاریه مصر۔
نیل الاوطار ، محمد بن علی شوکانی ، مطبع مصطفی البابی ، مصر۔
النهایة فی غریب الحدیث ، علامه ابن الاثیر ، دار احیاء التراث العربی بیروت۔
نصب الرایة عبد الله بن یوسف زیلعی ، مجلس علمی ڈابهیل۔
وفیات الاعیان ، علامه ابن خلکان ، دار صادر ، بیروت۔
هدی الساری ، حافظ ابن حجر عسقلانی ، دار الفکر ، بیروت۔
الهدایة ، علی بن ابی بکر مرغینانی . ایچ ایم سعید کمپنی ، کراچی۔